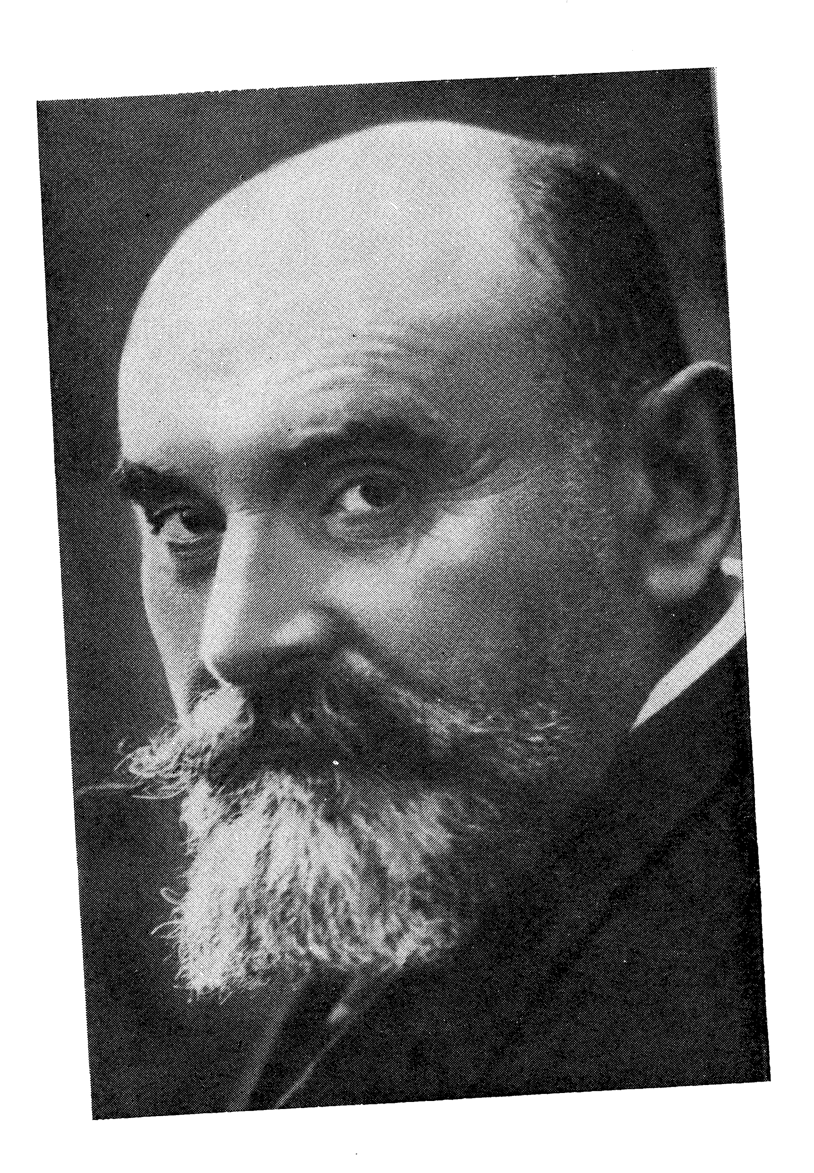
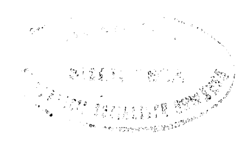

INSTITUTUL DE STUDII ISTORICE ȘI SOCIAL-POLITICE
DE PE LÎNGĂ C.C. AL P.C.R.

CONSTANTIN DOBROGEANU GHEREA

OPERE COMPLETE

vol. 2

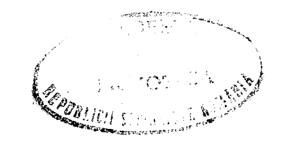

EDITURA POLITICĂ

BUCUREȘTI, 1976

Ediţie îngrijită
de un colectiv format din:
ION POPESCU-PUŢURI, ŞTEFAN VOITEC
(coordonatori),
AUGUSTIN DEAC, ION IACOŞ, ION MAMINA,
TEODOR POPESCU

Coperta:
CONSTANTIN NIŢULESCU

PREFAŢĂ

Volumul al doilea din Opere complete *ale lui* Constantin Dobrogeanu-Gherea *cuprinde studiile şi articolele social-politice ale remarcabilului teoretician al mişcării noastre socialiste, publicate în intervalul* 1886—februarie 1892, *în „Revista socială", „Critica socială", în ziarele „Munca" şi „Democraţia socială", multe dintre ele larg răspîndite şi sub formă de broşură.*

În această perioadă de amplă şi fructuoasă activitate politică, ideologică, culturală şi organizatorică a mişcării socialiste şi muncitoreşti din România, studiile şi articolele lui Gherea au contribuit în mare măsură la fundamentarea marxistă a teoriei şi practicii revoluţionare a proletariatului din ţara noastră, la cristalizarea programului mişcării noastre muncitoreşti în lumina ideilor fundamentale ale teoriei materialist-dialectice despre lume şi societate, la accelerarea procesului de unire a mişcării muncitoreşti cu socialismul ştiinţific, ceea ce a pus la ordinea zilei, cu tot mai multă acuitate, problema centralizării organizaţiilor socialiste la scară naţională în partidul politic al clasei muncitoare din România.

Prezentul volum se deschide cu lucrarea Ce vor socialiştii români, *publicată în 1886, care constituie de fapt primul program revoluţionar marxist al partidului politic al proletariatului din România, cu obiectivele sale imediate şi de perspectivă. În acest program, C. Dobrogeanu-Gherea a formulat ideea necesităţii luptei revoluţionare pentru cucerirea puterii în stat, instaurarea*

dictaturii proletariatului și a construirii societății socialiste. Căutînd răspunsuri la chestiunile stringente ce se ridicau în fața gîndirii social-politice și a mișcării socialiste din țara noastră, Gherea a relevat fenomenele noi, caracteristice evoluției capitalismului în toate compartimentele societății, inclusiv în agricultura României de la sfîrșitul secolului al XIX-lea, și pe această bază a înfățișat argumentat perspectivele de dezvoltare ale mișcării muncitorești și socialiste, ale societății românești în genere.

Ce vor socialiștii români *a reprezentat o lucrare de căpătîi pentru miile de luptători revoluționari din țara noastră încadrați în mișcarea muncitorească și socialistă. Ea a influențat o largă pleiadă de intelectuali care s-au format la școala ideilor socialiste, a constituit, totodată, obiect de referință sau inspirație pentru numeroase alte lucrări din epocă sau de mai tîrziu.*

Celelalte materiale incluse în volum ilustrează contribuția deosebită a lui Constantin Dobrogeanu-Gherea la răspîndirea marxismului în România și aplicarea lui creatoare la condițiile societății românești, critica argumentată la adresa ideologilor burghezi care negau posibilitatea de dezvoltare a mișcării muncitorești și socialiste în țara noastră, analiza evoluției partidelor politice ale burgheziei și moșierimii (conservator, liberal) și ale micii burghezii (radicali); totodată aceste materiale învederează preocuparea gînditorului și militantului socialist pentru organizarea politică și profesională a clasei muncitoare, atragerea intelectualilor în mișcarea socialistă, combaterea energică a anarhismului și a altor curente de idei nemarxiste ce aveau circulație în mișcarea muncitorească internațională.

Volumul cuprinde un aparat științific, alcătuit din adnotări, indici de persoane, de organizații, instituții și publicații.

În ediția de față, studiile sînt ordonate după criteriul cronologic. Notele editorilor sînt date între paranteze drepte. În transcrierea textului s-au menținut formele de limbă specifice lui Gherea și epocii, aplicîndu-se, totodată, normele ortografice astăzi în vigoare.

Institutul de studii istorice
și social-politice de pe lîngă
C.C. al P.C.R.

CE VOR SOCIALIȘTII ROMÂNI
Expunerea socialismului științific și Programul socialist[1]

. . . .
„Iubește a ta țară, iubește-umanitatea,
Te luptă ! dă chiar viața, ca binele să-l faci.
Iubește adevărul, iubește libertatea !
Și înaintea morții de frică să nu taci".

BOLINTINEANU (Sorin)

Introducere

Venind cu programul nostru înaintea cititorilor, știm că poziția noastră e cu totul alta decît a partidelor de felurite culori care au venit și vin înaintea poporului. Partidelor noastre le vine foarte ușor a-și înjgheba programe cu convingerile ce au ori, mai bine, pretind că au. Iau frazele vechi ale programelor liberale, le pun pe hîrtie nouă, adăugînd numai, lucrul cel mai de căpetenie pentru dînsele : „Dați-ne nouă puterea și veți fi fericiți, veți avea administrație cinstită, cîrmuire economică, justiție nepărtinitoare ; cît despre biruri, apoi, în loc de a mai lua de la popor, dimpotrivă, noi din punga noastră le vom plăti". Noi, socialiștii, nu cerem putere de la poporul românesc, noi venim în numele unui viitor frumos, unei vieți mărețe și ridicăm steagul socialismului științific european, al socialismului muncitorilor. Noi venim cu o idee măreață, dar totodată și nouă, pentru țara noastră, se vede deci ce datorie avem de împlinit : trebuie să luminăm pe toți despre ce este socialismul științific ; mai trebuie să dovedim că socialismul are loc în țara aceasta și că nu-i plantă *exotică* la noi, cum nu-i nici în Europa ; trebuie să dovedim că viitorul e al socialismului.

Sarcina aceasta ni se impune cu atîta mai mult, cu cît am văzut, în scurta vreme de cînd muncește tînărul nostru partid pentru răspîndirea ideilor socialiste în țară, că oameni culți chiar n-au cea mai mică idee despre socialismul științific. Potrivnicii noștri vorbesc despre comunitate la femei, despre falanstere și despre alte bazaconii, arătînd că au auzit și ei cîte ceva despre socialismul metafizic și utopic, dar că habar n-au de socialismul științific. Aceste două feluri de socialism se deosebesc însă ca cerul de pămînt unul de altul. Socialiștii utopiști, jigniți de nedreptățile societății în care trăiau, se închideau în odaie și alcătuiau un plan cît se poate de desăvîrșit, găseau niște forme sociale care să înlăture toate nedreptățile și să aducă pe lume ceea ce li se părea lor dreptatea completă. Societatea o luau drept un fel de ceară, care ar putea fi topită și căreia niște meșteri dibaci i-ar putea da formele dorite. Formele sociale reale le asemănau cu clădiri vechi care trebuie risipite și apoi făcute din nou după plan mai bun, ca să fie folositoare, trainice etc. Altă grijă n-aveau decît să alcătuiască un plan perfect ; iar perfecția planului atîrna de la dezvoltarea intelectuală și morală a meșterului arhitect-reformator. Negreșit, fiecare meșter (avînd aplecările, patimile, vederile, ideile sale...) făcea alt plan și nu era potrivire între reformatori ; trebuia deci de ales cel mai bun. Se înțelege că nu se ținea nici o seamă de caracterul inșilor ce alcătuiesc un popor, nici de istoria societății ; lucrul ar fi fost de prisos de vreme ce își închipuiau societatea ca o ceară moale ori ca lemn de clădit.

Socialismul științific n-are nici un amestec nici cu metoda socialismului utopic, nici cu chipul cum își plăsmuiește acela societatea. Socialismul științific se întemeiază pe cea mai mare generalizare la care a ajuns știința, pe *evoluție*. Socialismul științific știe că, după cum omul își datorește individualitatea la o mulțime de schimbări, începînd prin ale protoplasmei, formată odinioară în oceanul primitiv, trecînd prin un șir lung de strămoși pînă la momiță * și de la aceasta, prin lungul șir de strămoși sălbatici, barbari și civilizați, pînă la omul sub forma de azi, tot astfel și societatea de azi este ieșită dintr-o lungă evoluție, al cărei început se pierde în întunericul

* [Maimuță].

CE VOR

SOCIALIȘTII ROMÎNI

EXPUNEREA

SOCIALISMULUI ȘTIINȚIFIC

și

PROGRAMUL SOCIALIST

(*extras din „Revista Socială" 8, 9, 10, 11*)

IAȘI
TIPO-LITOGRAFIA H. GOLDNER STRADA PRIMARIEI
1886

timpului şi a trecut prin mulţime de forme pînă ce a ajuns aşa cum este.

Socialismul ştiinţific ştie că formele sociale sub care trăim sînt pricinuite de istoria trecută a omenirii, de caracterul inşilor din care-i alcătuită şi că o evoluţie foarte lungă a format chiar şi acest caracter ; el ştie că trecerea de la o formă socială la alta nu-i o întîmplare atîrnătoare de planul vreunui geniu şi că societatea ar fi schimbat forma veche chiar dacă nu se năştea acel geniu ; ştie că schimbarea formelor sociale este lucru tot aşa de neînlăturat ca şi schimbarea formelor copilăreşti în forme de om în vîrstă ori ca schimbarea omidei în fluture. Dar, dacă schimbarea formelor sociale de viaţă este ceva firesc, dacă urmează din legile evoluţiei, este văzut că formele sociale de azi sînt tot aşa de puţin veşnice cît şi mulţimea de forme prin care a trecut societatea pînă acum şi care tot veşnice se păreau oamenilor de pe atunci. Cînd socialismul zice că omenirea va trece din formele sociale de azi în altele, socialismul are în partea sa toată ştiinţa oamenirii şi numai utopie nu-i. Tot atîta de ştiinţifică este şi metoda prin care socialismul modern ajunge a afla care anume vor fi formele sociale viitoare. Socialismul ştiinţific nu zice : „Iată un plan minunat de organizare socială, primiţi-l şi viaţa pe pămînt va ajunge rai", ci, privind mişcarea omenirii, o analizează, îi caută legile şi din analiza trecutului deduce formele viitorului. Metodul socialismului ştiinţific este deci metodul tuturor ştiinţelor pozitive, care din analiza cunoscutului află necunoscutul. Metodul este tot aşa de exact ca şi cel întrebuinţat în aritmetică pentru dezlegarea unei reguli de trei. Matematicul are de aflat valoarea unui necunoscut (x) şi i se dau mai mulţi cunoscuţi din care i se cere să afle cît de mare este x. Prin lucrări cunoscute, ţinînd seamă de legile ce leagă schimbările de mărime ale cunoscutelor cu x, matematicul dezleagă problema. Socialismul ştiinţific are şi el un necunoscut, un x de aflat, anume formele viitoare ale societăţii, şi are cunoscută istoria formelor trecute şi actuale ale societăţii. Prin analiza acestor forme cunoscute, formele viitoare sociale se pot deduce. Se înţelege că dezlegarea problemei socialiste este nespus mai grea decît a regulii de trei, se înţelege că socialiştii pot greşi în cercetările lor, cum pot dealtminterea să greşească şi matematicii ;

dar atunci rămîne de arătat că analiza nu-i făcută bine, ori că s-a greşit cutare sau cutare deducere din fapte. Aşa este o polemică ştiinţifică între socialişti şi între potrivnicii lor ; dar numai acela căruia îi lipseşte ştiinţa, bunul-simţ ori amîndouă, poate privi socialismul ca utopie, ca fantazie.

Analiza istoriei a adus pe socialişti la înţelegerea bazei materialiste a istoriei. N-am putea să explicăm mai bine această concepţie decît prin vorbele lui Fr. Engels, care, după Karl Marx, este cel mai de frunte reprezentant al socialismului ştiinţific : „Concepţiunea materialistă a istoriei se întemeiază pe faptul că producţiunea şi schimbul productelor sînt baza întocmirilor sociale ; că în fiecare societate *istorică* împărţirea roadelor muncii şi, cu dînsa, formarea claselor atîrnă de la cum şi ce se produce în numita societate şi de la cum se schimbă acele producte. De aici urmează că pricinile schimbărilor sociale şi politice trebuie căutate nu în capetele oamenilor, nu în priceperea mai mare ori mai mică a veşnicului adevăr şi a justiţiei, ci în schimbarea mijloacelor de producţiune şi de schimb, adică trebuie de căutat nu în filozofia, ci în economia unei epoci" * [2].

Mulţi se vor mira de această concepţie că bazele economice sînt factorul de căpetenie care explică mişcarea omenirii ; să nu uite însă că sub fraza „cum produc, ce produc şi cum se schimbă productele", Engels înţelege dezvoltarea producţiunii, mijloacele de producţie, împărţirea muncii, cooperaţia, dezvoltarea instrumentelor de muncă etc... În general e greu de priceput acest adevăr, fiindcă istoria oficială predată în şcoli este încă de tot metafizică şi explică toate schimbările prin faptele unor oameni mari : Alexandru Macedon, Napoleon etc... Dealtmintrelea, socialismul ştiinţific, găsind că pricinile schimbărilor istorice au fost mai ales faptele economice, nu neagă alţi factori, şi chiar, cum vom vedea mai jos, socialismul prevede o vreme cînd mintea omenească va fi călăuza istoriei, omul va conduce istoria, în loc de a fi dus de dînsa şi atunci toate schimbările sociale vor avea pricina în filozofia şi morala, nu în economia unei epoci. Rugăm pe cititori să studieze cu luare-aminte su-

---

* Vezi *„Socialisme scientifique et socialisme utopique"*, par Fr. Engels.

plimentul (1) *, acolo vor vedea în cîtva însemnătatea structurii economice a societății.

Analizînd feluritele epoci mai însemnate prin care a trecut omenirea, analizîndu-le din punctul de vedere al intereselor economice, socialismul arată pricinile de frunte ale celor mai însemnate prefaceri sociale perindate de omenire, arată trecerea de la *robie* (temelia societății antice) la *servaj* (temelia societății din vîrsta de mijloc **) și de la servaj la *salariat* (baza societății burgheze, capitaliste, de azi). Cercetînd temeliile materiale din epoca capitalistă, epocă în care trăim, socialismul științific găsește o mulțime de factori care o descompun și o mulțime care, chiar în sînul societății de azi, dezvoltă embrionul societății în care va trece societatea capitalistă, tot așa cum cea din vîrsta de mijloc a trecut în forma de azi.

Analiza critică a istoriei omenirii și a prefacerilor sociale e, de bună seamă, cea mai strașnică chestie ce a turburat vreodată lumea, și dezlegarea ei, într-un fel ori în altul, este de interes practic fără de seamăn ; îi vorbă de viață ori de moarte pentru omenire, mai ales în vremurile noastre cele pline de pesimism, de descurajare, de nemulțumire ; în timpurile noastre cînd fiecare om simte, dacă nu înțelege, că aerul chiar e încărcat cu materii explozibile, că mîine-poimîine o explozie îngrozitoare va sili să se hotărască formele sociale într-un chip ori în altul. Și, cînd vor veni acele timpuri, trebuie ca fiecine să fie la locul său, trebuie să știe ce are de făcut și vai de cei pe care ceasul acela îi va găsi nepregătiți, de cei care din lipsă de înțelegere a faptelor ce se petrec zilnic nu vor ști ce să facă și cum să se poarte ! Convingeri și înțelegere nu se capătă decît prin studii, și asemenea studii se pot face în țara noastră mai ușor decît aiurea, pentru că la noi nu s-a accentuat încă împărțirea în clase, nu s-a dezvoltat încă așa de mult ura care subminează Apusul. Partida socialistă română chiar de la început a pus în discuție chestia socială, a atras luarea-aminte asupra acestei chestii uriașe care zguduie

* [Este vorba de suplimentul adăugat de C. Dobrogeanu-Gherea la sfîrșitul studiului. Vezi volumul de față, p. 121—123].

** [Evul mediu].

acuma Europa apuseană, a început să propage socialismul științific în țara noastră.

Paginile ce urmează sînt o sistematizare a ideilor științifice socialiste. Se înțelege că nu avem pretenția de a arăta în cîteva fețe socialismul pe întregul și pe larg ; mai degrabă am zice că facem o schițare. Dar acest program al nostru va folosi aducînd luarea-aminte a dușmanilor și a prietenilor asupra punctelor celor de mai mare însemnătate, va grămădi dezbaterile asupra socialismului adevărat și nu asupra unor năzărituri botezate fără nici un drept cu numele de socialism ; va pune partidul nostru la adăpost de fel de fel de născociri ce i se pun în socoteală. Programul acesta fiind crezul nostru, se înțelege că nu ne socotim răspunzători decît pentru cele scrise aici. Dar are și relele lui acest program explicat pe scurt : multe chestii însemnate vor fi nedezvoltate îndeajuns, ci numai atinse, și se poate să nu le înțeleagă unii ori, și mai urît, să le înțeleagă greșit ; se poate iar ca unii să scoată din principiile noastre încheieri greșite ; pe urmă arătarea pe scurt a unor chestii grele cere nu numai citirea cu mare băgare de seamă, dar chiar studierea acestei scrieri *.

Împărțim lucrarea în două. În partea întîia arătăm ce este socialismul științific european ; în a doua vorbim despre socialismul românesc, ori, cum am zis, dovedim că socialismul își are loc și în țara noastră, chiar ținînd seamă de împrejurările României deosebite de ale altor țări. În sfîrșit, dăm programul nostru practic, pe lîngă care, după părerea noastră, s-ar putea aduna toți oamenii cinstiți și luminați ai țării. Acest program, se înțelege, nu înseamnă deloc revoluția socială, cum o înțelegem noi, dar prin aducerea la îndeplinire a punctelor programului nostru, a tuturor ori a unora din ele, s-ar înlesni trecerea țării de la formele burgheze la cele socialiste,

* Pentru a înlesni în cîtva înțelegerea acestei lucrări și în vederea lipsei aproape desăvîrșită de cunoștințe economice la noi în țară, am adaus un supliment în care lămurim înțelesul și însemnătatea unor cuvinte tehnice din economie, ca să se știe cum le înțelegem noi și ce scoatem noi dintr-însele. Rugăm pe cititori să nu lase citirea suplimentelor pe la urmă, cum s-au tipărit, ci cînd vor ajunge la semnul (1) să citească suplimentul (1) etc. Astfel va fi mult mai lesne să ne înțeleagă deplin ideile.

singurul lucru *practic* ce putem îndeplini în împrejurările în care ne aflăm, afară, se înţelege, de organizarea societăţilor de lucrători şi de propaganda socialistă, care vor fi scopul nostru de căpetenie. Vom căuta prin propaganda noastră să popularizăm adevărurile cuprinse în lucrarea aceasta.

SOCIALISMUL ŞTIINŢIFIC EUROPEAN

Cap. I. Era robiei

Pe zi ce trece, socialismul capătă putere mai impunătoare. Din utopie, cum îl numeau, cîteva zeci de ani în urmă, a ajuns acuma o putere de care trebuie să ţie seamă oamenii politici stăpîni pe situaţiune, cum sînt Bismarck, Chamberlain, Churchill şi alţii. Toţi oamenii pe care interesele zilnice de clasă ori partidă nu-i orbesc, înţeleg, ori simt cel puţin, că biruinţa socialismului nu-i îndepărtată. Ce a prefăcut socialismul-utopie în socialismul revoluţionar practic de azi, în socialismul care creşte mereu, capătă putere tot mai mare în popor? Timpul cel atotputernic. În mişcarea înainte a omenirii, în evoluţia ei, societatea ajunge la un punct cînd realizarea unor forme sociale este de neînlăturat; societatea, în mersul său, pregăteşte singură toate condiţiile materiale pentru realizarea unei forme nouă, formă care pentru societatea actuală este socialismul. Pentru a înţelege acest adevăr, care este esenţa socialismului ştiinţific şi care răspîndeşte lumină asupra mişcării omenirii, ne vom opri aici şi vom da cîteva exemple istorice.

Omenirea, în mişcarea, în dezvoltarea sa, a trecut prin mai multe faze; din acestea vom lua cele mai de căpetenie: 1) robia — era antică, 2) servajul — era feudală şi 3) salariatul — era burgheză modernă. Ne vom opri la fiecare fază în parte şi, avînd în vedere marginile înguste ale acestei lucrări, vom scrie cît se poate mai pe scurt.

Societatea romană, cea mai însemnată din antichitate, a fost întemeiată pe robie. Mai toată producţia o

făceau robii. Cu cît se înmulţeau biruinţele romanilor, cu cît romanii ajungeau mai puternici, cu atîta patrici[en]ii, clasa de sus, aristocraţimea Romei, căpătau mai mulţi robi şi, tot îmbogăţindu-se şi întărindu-se, grămădeau mai mult şi mai mult proprietatea rurală în mîinile lor, stăpîneau numai ei pămîntul, instrumentul principal de muncă pe atuncea, îl lucrau cu robi şi expropriau pe proprietarii mici. De acolea a urmat un fapt foarte însemnat. Mai întîi aristocraţimea, înotînd în lux, căpătă gusturi tot mai rafinate şi mai multe, pentru a căror mulţumire îndepărtă din ce în ce mai mulţi oameni de la munca folositoare. Pe de altă parte, cu cît producţiunea trecea în mîinile robilor, care înlocuiau pe muncitorii-proprietari, cu atîta suma producţiei naţionale se micşora. Oricine înţelege că munca unui rob care lucrează în lanţuri, sub bici, niciodată nu poate fi aşa de producătoare ca munca celui interesat de-a dreptul la roadele muncii sale. Afară de acestea, aristocraţimea, stricată pînă în măduva oaselor prin lux şi bogăţie, nu se îndeletnicea mai deloc cu privegherea producţiunii, lăsa moşiile ori pustii, nelucrate, ori sub privegherea unor credincioşi, mai totdeauna robi şi ei, aşa că, pe lîngă productivitatea slabă a muncii robilor, se mai adăuga pustiirea ţării prin nelucrare ori prin privegherea proastă, chiar acolo pe unde se lucra. Aşadar, pe de o parte aristocraţimea cerea tot mai multe producte pentru luxul ei cel nebun, pe de alta statul, făcîndu-se tot mai complex, cu armate mari etc., cerea şi el mai multe şi mai multe producte; de asemenea, poporul, înmulţindu-se, avea şi el nevoie de mai multe producte, şi în faţa acestor cereri tot mai mari stătea un mecanism producător aşa de neproductiv, munca robului. Iată dar cea mai adîncă contrazicere ce s-a dezvoltat în mersul societăţii antice. Pe de o parte cererea de producte creştea, pe de alta mecanismul producţiunii se făcea zi pe zi mai prost. Deci societatea antică, întemeiată pe robie, nu mai putea ţinea. Se înţelege că această contrazicere se dezvoltă încet şi, cînd ajunse la un grad destul de mare, forma socială a vechimii se sfărîmă şi fu înlocuită prin alta mai potrivită cu evoluţia societăţii. Robia a fost înlocuită prin altă formă socială: producătorii erau în cîtva stăpîni pe roa-

dele muncii lor, adică robia se înlocui prin servaj * ; societatea antică a trecut în societatea din vîrsta de mijloc, în societatea feudală. Noi am subliniat factorul economic care cerea numaidecît schimbarea formelor sociale, am subliniat contrazicerea între cerinţele materiale ale societăţii antice şi mecanismul prost care nu putea îndestula societatea de atunci ; am stăruit, am apăsat asupra acestor puncte, fiindcă acestea au fost pricina de căpetenie a prefacerii, cum, de regulă, în toată istoria omenirii schimbările mari istorice ale formelor sociale au urmat din faptele economice, din trebuinţele materiale. Alături cu sus-pomenitele pricini economice au fost şi cauze politice, morale şi intelectuale. Cu cît încetarea robiei ajungea mai de nevoie, cu atîta morala şi inteligenţa se întorceau împotriva robiei, în deplină înţelegere cu cerinţele materiale. Aşadar, în cea mai mare schimbare socială, în trecerea omenirii de la faza robiei la a servajului, vedem cum cerinţele economice, [stau] alăturea cu factorii politici şi cu mişcarea moralo-intelectuală, pricinuită tot de aceleaşi cerinţe ; vedem cum aceşti factori fac să treacă societatea dintr-o fază a dezvoltării sale în alta mai superioară.

Cap. II. Era servajului

Am zis că robia a trecut în servaj, care a fost temelia societăţii feudale. Să ne oprim acuma la societatea aceasta şi să vedem cum a trecut în forma superioară în care ne aflăm acuma, şi pe care o numim era burgheză, capitalistă, întemeiată pe salariat.

Ca să înţelegem pricinile care au lucrat la trecerea feudalismului în faza burgheză, trebuie să analizăm întocmirile sociale ale erei feudale, şi mai ales pe cele economice, adică să vedem cum se produceau bogăţiile atunci, ce se producea şi cum se schimba şi se împărţea.

În societatea feudală, producţiunea agricolă era partea cea mai însemnată, iară producătorii de căpetenie erau

* Barbarii, învingînd pe romani, n-au introdus robia, ci au primit servajul, fiindcă servajul era mai folositor chiar pentru clasa domnitoare.

ţăranii. Sătenii producînd materiile prime, tot ei le lucrau şi mai departe. O familie ţărănească producea aproape toate cele ce-i trebuiau : cerealele le prefăcea în făină ; din lîna oilor, din cînepă şi in, ţăranca şi fetele ţăranului făceau haine, stofe ; casa şi-o făcea ţăranul singur. Deci mai toate trebuinţele şi le îndestula ţăranul prin munca sa şi a familiei sale. Se înţelege că în asemenea împrejurări împărţirea muncii era foarte puţin dezvoltată şi se mărginea la împărţirea * muncii între bărbat şi femeie (bărbatul lucra la cîmp şi femeia acasă) ; la deosebirea cîtorva meşteşuguri, ca fierăria etc. ; precum şi la împărţirea foarte neînsemnată între munca agricultorilor de la ţară şi a meşteşugarilor de la oraşe. Repetăm că agricultorii, cum am zis, îşi făceau singuri mai toate cele trebuitoare. Se înţelege că, făcînd acasă la dînşii mai toate cele trebuitoare, n-aveau nevoie de schimb : consumau o parte din roadele muncii, însă partea aceasta ce le prisosea şi o schimbau era neînsemnată. Aşadar, caracteristica epocii feudale, pe cît e vorba de sate, este următoarea : producţiune pentru consumare şi nu pentru schimb, împărţirea muncii, prin urmare cooperaţiunea, foarte nedezvoltată. În societatea feudală, ca în toate societăţile istorice cunoscute nouă, erau clase şi luptă de clase. Clasa domnitoare în vîrsta de mijloc erau feudalii, *care au înlocuit pe proprietarii de robi.* Din producţiunea ţăranilor agricultori, o parte, sub felurite forme, trecea în stăpînirea feudalilor. Ţăranii servi se deosebeau de robi prin aceea că erau în cîtva stăpîni asupra instrumentelor de muncă ** (înţelegem sub instrumente de muncă şi pămîntul) şi prin aceea că politiceşte nu atîrnau aşa de tare de stăpîni ca robii. Semănau însă cu robii prin aceea că şi ei consumau numai o parte din roadele muncii lor, iar altă partea trecea în mîinile stăpînilor. Mica dezvoltare a împărţirii muncii, producţiunea pentru consumare, lipsa de schimb şi de căi de comunicaţie despărţeau satele unul de altul şi mai ales de oraşe, despărţeau chiar familiile ţărăneşti una de alta, făcîndu-le neatîrnate, fiecare putînd trăi deoparte prin munca sa. Această izolare a satelor şi a

* Vezi suplimentul (2) [volumul de faţă, p. 123—124].

** Am văzut că chiar interesul stăpînilor cerea să facă pe muncitori stăpîni, pînă la un punct, pe instrumentele de muncă.

muncitorilor unul de altul îi tîmpea. Nevăzînd cîteodată decît satul său, trăind din neam în neam tot un fel, orizontul intelectual şi moral al ţăranului era cît se poate de îngust, concepţiunile intelectuale şi morale ale ţăranului nu puteau fi decît foarte brute şi pline de credinţe neîntemeiate ; ţăranul nu putea decît să se teamă de înnoiri sociale, nu putea fi decît conservator, căci trăia toată viaţa în condiţiile tîmpitoare ale satului din vîrsta de mijloc. Relaţiile patriarhale în familie erau foarte fireşti şi relaţiile, iarăşi patriarhale, între stăpîni şi servi se făceau cît se poate mai statornice. Izolat de ceilalţi oameni, conservator, tîmpit, lipsit de cunoştinţe, ţăranul din vîrsta de mijloc de bună seamă n-ar fi schimbat starea de lucruri domnitoare atunci. El trăia întocmai cum trăise şi tată-su şi bunică-su, relaţiile între dînsul şi proprietar erau hotărîte, statornice şi, dacă n-ar fi fost în societatea feudală alţi factori sociali, alte clase, desigur că feudalismul ar fi trăit pînă acuma şi Europa ar fi putut fi un fel de China apuseană.

Să trecem acuma de la sate la oraşe. Să luăm oraşele din timpurile feudale, şi anume după ce au ajuns la oareşicare dezvoltare. Industriile se grămădeau în oraşe. Producţiunea se făcea de bresle (corpuri de meserie). Stabilimentele industriale erau foarte mici, erau proprietatea individuală a meşterilor şi într-însele lucrau înşişi meşterii împreună cu cîteva calfe. Pentru a da statornicie producţiunii, pentru a nu da loc la zguduiri în producţiune şi schimb, pentru ca să nu se producă mai puţin ori mai mult decît trebuia, se întemeiase pentru fiecare meserie o breaslă, se hotărîse aspru ce şi cît să producă fiecare dintr-însele, se hotărîse cîţi lucrători să ţie fiecare maistru etc. Asprimea cu care mărgineau ce trebuie să facă fiecare breaslă era de multe ori vrednică de rîs. Acei ce ţeseau pînza n-aveau voie s-o şi boiască ; cei ce făceau cuţite n-aveau voie să le facă mănunchi * ; cei ce făceau cuie n-aveau dreptul să le şi bată la locul lor. Tot asemenea măsuri se luaseră şi pentru trecerea de la o meserie la alta, pentru primirea lucrătorilor, pentru cîştigarea numelui de maistru etc. La ţară producţiunea pentru consumare şi la tîrguri piedicile puse producţiei industriale împiedicau dezvoltarea schimbului. Acest

* [Mîner, plăsea].

schimb, dealtmintrelea, era împiedicat şi de mulţime de monopoluri feudale, de mulţime de bariere şi de vămi, care cuprindeau ţara ca într-o reţea şi prin care marfa, trecînd, trebuia să plătească, aşa că, pînă ce ajungea la locul unde o duceau, se scumpea groaznic. Aici trebuie să amintim tîlhăriile, jafurile feudalilor, care de multe ori luau toată marfa, nemulţumindu-se numai cu partea căpătată prin vămi ; să nu uităm lipsa de drumuri ori răutatea celor ce erau. Din toate acestea urma că schimbul era aproape cu neputinţă. Iată în cîteva cuvinte caracterele organizaţiei economice a societăţii feudale. Această organizaţie era, cum am văzut, foarte statornică, se luaseră pentru a o ţinea pe loc măsuri, uneori chiar caraghioase, şi, cu toate acestea, organizaţia feudală a fost revoluţionată şi a făcut loc organizaţiei sociale liberalo-burgheze.

Care a fost factorul revoluţionar, care era contrazicerea capitală ce a sfărîmat acea organizaţie socială ?

Pentru a înţelege pricinile de frunte, vom face o presupunere care îndată ne va lumina. Să zicem că în societatea feudală, cu organizaţia ei economică descrisă mai sus, s-ar fi făcut o născocire genială, de pildă un om de geniu ar fi făcut planul unui stabiliment mare (fabrica de azi) în care să lucreze cîteva sute de oameni cu maşini născocite de omul de geniu. Să presupunem că lucrătorii ar fi ţesut stofe şi că ar fi putut produce de o sută * de ori mai mult decît lucrînd după chipul obişnuit în societatea feudală, în atelierele din vremea aceea.

Să cercetăm acuma dacă asemenea născocire, care ar fi trebuit să facă foarte fericiţi pe membrii societăţii, căci munca ar fi ajuns de o sută de ori mai uşoară, ar fi putut fi aplicată ? Fireşte că nu. Şi, în adevăr, în atelierul născocit de omul genial presupus ar fi trebuit să lucreze cîteva sute de oameni, dar aceasta n-ar fi fost cu putinţă într-o societate cu organizaţie corporativă, în care se hotărîse aspru cîţi lucrători are drept să ţie un maistru ; atelierul nou ar fi produs cîtimi foarte mari de mărfuri, pe cînd în societatea de atunci se hotărîse cît anume are cineva drept să producă. Asemenea cum ar fi putut să lucreze acest atelier mare cînd ţesătorul

* În multe ramuri de producţiune, fabricile de azi au întrecut şi mai tare atelierele din vîrsta de mijloc.

nu avea drept să-și boiască el singur stofele? Într-un cuvînt, acest atelier mare ar fi fost cu neputință într-o societate în care erau corporații, și desființarea acestora ar fi fost numaidecît trebuitoare pentru ca atelierul cel mare să poată lucra. Atelierul nostru ar fi avut nevoie de lucrători mulți cît timp ar fi avut de lucru, însă cu condiție să-i poată da afară cînd nu va mai avea nevoie de dînșii. Pentru aceasta trebuia însă să găsească lucrători în piață, ca orice marfă, și să fie slobozi de a se tocmi la lucru. În societatea de atunci însă, cea mai mare parte de lucrători nu erau slobozi, erau servi feudalilor. Desființarea servajului era deci de asemenea trebuitoare pentru întemeierea unor astfel de ateliere perfecționate. Mai departe. Atelierul nostru, producînd mulțime de stofe, trebuia să le schimbe și să aducă pentru dînsele materii prime, hrană și alte lucruri de nevoie pentru lucrători; atelierul lucrînd pentru schimb, ar fi trebuit ca și altele să lucreze tot pentru același scop. În vîrsta de mijloc însă, cum am zis, lucra mai mult fiecare pentru sine, o familie lucrătoare își îndestula singură mai toate trebuințele. Lipsa căilor de comunicație, vămile, monopolurile făceau de asemenea cu neputință existența unui astfel de atelier. Deci această născocire genială, acest atelier binefăcător nu putea să se întemeieze pe cîtă vreme erau corporațiile, servajul, munca pentru consumare și nu pentru schimb, vămile, monopolurile, lipsa și nesiguranța drumurilor, într-un cuvînt toate bazele organizației sociale din vîrsta de mijloc, de vreme ce aceste baze erau în contrazicere desăvîrșită cu introducerea unei astfel de perfecții. Dar ce înfățișează atelierul nostru perfecționat? Ne înfățișează un progres către care a mers omenirea și care s-a realizat sub altă formă socială, sub forma burgheză, el înfățișează colectivizarea muncii, adică o formă de producțiune în care mulțime de oameni lucrează în comun cu scop de a produce; înfățișează un progres mare în împărțirea muncii, atît în sînul lui, cît și în nația întreagă; înfățișează progresul cooperațiunii, într-un cuvînt progresul economic, progresul material al omenirii. Formele sociale ale societății din vîrsta de mijloc, cu totul dușmane realizării unui așa fel de atelier, formele care îl făceau cu neputință erau deci dușmane progresului producțiunii, colectivizării producțiunii, împărțirii muncii,

cooperațiunii și dezvoltării schimbului, într-un cuvînt formele sociale ale societății din vîrsta de mijloc erau dușmane progresului material și economic al omenirii. Iată de ce aceste forme trebuiau să se schimbe în altele, trebuiau să piară și au și pierit. Toți factorii care, într-un chip ori în altul, ajutau progresul material al omenirii, stricau formele sociale ale acelei ere.

Toate născocirile și instituțiile care înmulțeau producțiunea, îmbunătățirea căilor care ușurau schimbul, perfecționarea banilor și creșterea comerțului, care ajută schimbul și, prin urmare, și împărțirea muncii, toate acestea și multe altele, pe nevăzute, ajutînd colectivizarea muncii * și, prin urmare, progresul material al omenirii, stricau firește și formele sociale ale vîrstei de mijloc, forme dușmane, cum am spus, acestui progres, acestei colectivizări a muncii. Dacă factorii înșirați mai sus stricau încet, pe nesimțite, societatea feudală, alții, dimpotrivă, tot de aceeași origine, o zguduiau pînă în temeliile ei; din această din urmă categorie au fost îmbunătățirea navigației, aflarea drumului la India și, mai ales, descoperirea Americii, aducerea unor cîtimi foarte mari de aur de acolo și formarea pieței universale. Toate acestea aduceau cereri foarte mari de mărfuri, îmboldeau strașnic producțiunea, împărțirea muncii, schimbul, colectivizarea muncii, într-un cuvînt, progresul economic și, prin urmare, toate acestea sfărmau formele sociale dușmane progresului economic, le sfărmau și ajutau la întemeierea altei stări de lucruri potrivită cu dezvoltarea economică. Clasa de oameni în al cărei interes era dezvoltarea economică, clasa ce reprezenta dezvoltarea progresivă economică a omenirii, era burghezimea din orașe, meșterii etc...; iar clasa care reprezenta *statu-quo* de atuncea, clasa conservatoare, erau feudalii. Deci propășirea firească a omenirii în mișcare dădea tot mai multă putere burghezimei. Lupta între aceste două clase, burghezime și feudali, este faptul principal și cuprinde într-însul tot interesul istoriei acelor timpuri. Toți factorii pomeniți, născocirile, îmbunătățirea instrumentelor

* Colectivizarea muncii cuprinde în sine și dezvoltarea cooperației, a împărțirii muncii și a schimbului; deci pentru a nu tot repeta toți factorii care însemnau progres economic pentru societatea din vîrsta de mijloc întrebuințăm numai pe unul, colectivizarea muncii, care îi cuprinde pe toți.

de muncă, îmbunătățirea căilor de comunicație, drumul la Indii, descoperirea Americii etc..., sfărmînd formele sociale ale feudalismului, zdrobeau și puterea clasei feudale și o măreau pe a burghezimii.

Pe de altă parte, cu cît mersul firesc al lucrurilor întărea burghezimea și slăbea feudalismul, cu atîta opinia și morala publică, reprezentînd ca întotdeauna morala clasei domnitoare, deci în vîrsta de mijloc morala feudală, tot mai mult și mai mult se schimba înspre dorințele burghezimii; dezvoltarea intelectuală lucra de asemenea spre același sfîrșit, adică tot în folosul burghezimii. Veacul al XVI-lea, al XVII-lea și al XVIII-lea sînt pline de lupta burghezimii, care înfățișa progresul și viitorul omenirii, cu feudalismul, care înfățișa *statu-quo*, starea pe loc. În veacul al XVIII-lea, burghezimea era în multe privințe în adevăr stăpîna situației, și revoluția izbucni cînd contrazicerile și dușmăniile sociale au ajuns la culme. Revoluția cea mare franceză a surpat toate rămășițele bazelor societății feudale, și burghezimea, stăpînă *de facto* și *de jure*, ajunse clasă domnitoare și-și aduse la îndeplinire toate dorințele, care dorințe erau oglindirea nevoilor mișcării progresive materiale a omenirii. Să arătăm acuma în scurt cele zise asupra acestei a doua faze prin care a trecut omenirea. Faza robiei a pierit din pricină că a venit în ciocnire cu mișcarea materială și, prin urmare, intelectuală și morală strîns legată de cea dintîi. Faza robiei a fost înlocuită prin a servajului, care era superioară robiei. În mișcarea societății înaintate, această fază, feudalismul, a ajuns și ea în dușmănie cu progresul material, prin urmare și cu cel intelectual și moral, al societății. Clasa domnitoare, care se sprijinea pe servaj, ajunse clasa care apăra *statu-quo*, clasa retrogradă, iar clasa care reprezenta interesele viitorului era clasa burgheză. Toată mișcarea înainte a societății a revoluționat și subminat societatea feudală și a pregătit condițiile materiale pentru biruința burghezimii. Cînd contrazicerea între progresul material (deci și intelectual și moral de vreme ce acestea urmează din cel material) și între întocmirea societății, dușmană acestui progres, a ajuns prea nesuferită, iar pe de altă parte mișcarea materială a slăbit îndestul organizarea feudală și clasa feudală, întărind burghezimea,

atunci izbucni revoluția franceză, care nimici temeliile societății feudale, și societatea intră în faza burgheză, care ține și pînă azi. Trecerea poate fi asemănată cu prefacerea omidei în fluture.

Cap. III. Faza salariatului

Să ne oprim acuma la faza burgheză și să ne întrebăm : este oare această fază veșnică, cum susțin burghezii de azi, uitînd că tot așa credeau feudalii în vremea lor despre întocmirea de pe atunci, ori trecătoare ?

Să vedem întîi bazele materiale ale societății burgheze. Colectivizarea muncii, începută încă din epoca feudală, a ajuns în cea burgheză la culme ; alături cu dînsa s-au dezvoltat tot așa de tare cooperațiunea, împărțirea muncii și, ca urmare a acestui progres economic, o creștere colosală de bogății. Cu cît s-au dezvoltat producțiunea și împărțirea muncii, s-a dezvoltat numaidecît și schimbul *. Producătorii, lucrătorii, în societatea burgheză au ajuns salariați ori, cu alte cuvinte, producțiunea se întemeiază pe salariat, după cum se sprijinea în vîrsta de mijloc pe servaj și corporațiuni (bresle). Acuma aflăm salariați și în producțiunea agricolă ** și în cea industrială. Dacă în privința politică producătorii salariați sînt într-o poziție mult mai bună decît servii din veacul de mijloc, în privința economică, cel puțin în fond, starea este mai tot aceeași. Cu alte cuvinte, împărțirea bogățiilor în societatea burgheză seamănă cu cea din toate epocile ce s-au trecut de la înființarea claselor sociale încoace. Clasa domnitoare trăiește tot din spinarea clasei producătoare. Acest lucru, limpede de tot în faza robiei și a servajului, este mai acoperit în

* În vîrsta de mijloc se lucra pentru consumarea locală ; în perioada burgheză se lucrează mai numai pentru schimb.

** În Englitera, țara cea mai înaintată în dezvoltarea economică și burgheză, toți producătorii sînt în adevăr salariați ; în Franța, în Germania etc. ... sînt încă și proprietari mici care muncesc singuri la pămînt și formează o parte însemnată din numărul productorilor ; dar progresul economic din ce în ce îi expropriază, prefăcîndu-i în salariați proletari după modelul englez.

faza burgheză prin pretinsa libertate de care s-ar fi bucurînd lucrătorul de a primi ori ba condiţiile puse de stăpînii burghezi. Din producţiunea muncitorilor, o parte, în formă de *salariu* (supl. 3) *, le intră în pungă; iar alta, *plusvaloarea* (4 supl.) **, intră în punga clasei domnitoare burgheze. Altă temelie de frunte a societăţii burgheze este *concurenţa* (5 supl.) ***. Prin concurenţă se hotărăşte cîte mărfuri trebuie să fie produse; prin concurenţă, prin legea ofertei şi a cererii, se hotărăşte ce mărfuri anume trebuie produse; tot prin concurenţă se hotărăsc preţul mărfurilor, mărimea salariilor, mărimea folosului (profitului). Libertatea politică înlocuieşte opririle din veacul de mijloc. Libertatea individuală, organizarea politică, juridică a societăţii s-au croit după cea economică, după cerinţele organizaţiei economice burgheze. Dacă îşi vor închipui cititorii organizaţia societăţii feudale şi în mijlocul ei atelierul nostru perfecţionat luat de exemplu, ori dacă îşi vor închipui o fabrică modernă în societatea feudală şi îşi vor face întrebare ce anume schimbări ar trebui făcute în societatea feudală pentru a face cu putinţă să lucreze şi să dureze o fabrică modernă, vor vedea că mai toate schimbările sociale şi politice îndeplinite (nu vorbim de acele schimbări ce au fost cerute de burghezi în aprinderea revoluţionară, ci de cele realizate în adevăr) au fost croite după progresul economic, care în exemplul nostru este înlocuit prin atelierul perfecţionat. Pe temeliile economico-sociale descrise mai sus se mişcă fără încetare burghezimea şi în mişcarea ei a schimbat faţa lumii. Nu putem descrie aceste schimbări adînci produse de burghezime în omenire decît citind o bucată din vestitul *Manifest Comunist* al lui K. Marx şi Fr. Engels. Această bucată, cu toate că a fost scrisă la 1848 (acum aproape 40 de ani), nu numai că şi-a păstrat toată puterea, ci chiar aceşti 40 de ani îi dau şi mai mare sprijin şi arată cît de adînc au înţeles Marx şi Engels încotro mergea era burgheză. Acuma se văd mai bine apucăturile burghezimii decît la 1848.

„Burghezia a jucat — ziceau K. Marx şi Fr. Engels — în istoria dezvoltării omenirii mare rol revoluţionar. Pretutindeni unde a ajuns stăpînitoare, ea a sfărmat relaţiile patriarhale idilice, a rupt fără milă legăturile de multe feluri între servi şi stăpîn şi nu a lăsat între oameni altă legătură decît interesul şi cîştigul necunoscător de milă. Burghezimea a înecat în calculul egoist patimile, visările religioase şi entuziasmul orăşenilor. Burghezimea a prefăcut în valoare de schimb demnitatea omului şi în locul tuturor libertăţilor a pus una singură, lipsită de orice idealism, libertatea comerţului. Într-un cuvînt, ea a înlocuit despuierea mascată prin înşelăciuni religioase şi politice, prin despuierea făţişă, goală, neruşinată.

Burghezia a dezbrăcat multe ramuri de muncă de aureola poetică. Doctorul, juristul, preotul, poetul, învăţatul au ajuns salariaţii ei.

Burghezia a rupt de pe relaţiile de familie vălul gingaş al sentimentului şi le-a schimbat într-o chestie de interes bănesc.

Burghezia a zguduit trîndăvia caracteristică vîrstei de mijloc, aşa de dragă şi pînă astăzi reacţionarilor; a arătat ce roade poate aduce munca neodihnită. Minunile artei burgheze se deosebesc în totul de piramidele din Egipt, de apeductele romane şi de templele gotice; întreprinderile burgheze sînt mai colosale decît emigrarea popoarelor şi decît cruciatele.

Burghezia nu poate trăi fără să pricinuiască neîncetate prefaceri în mijloacele de producţiune şi în organizaţia acesteia, prin urmare şi în toate relaţiile sociale. Păstrarea mijloacelor vechi de producţiune a fost, dimpotrivă, întîia condiţie de existenţă pentru clasele domnitoare de mai înainte. Reformele ce se fac mereu în producţiune, zdruncinarea neîncetată a relaţiilor omeneşti, mişcarea şi nesiguranţa veşnică deosebesc această societate de cele vechi. Toate relaţiile statornice, împietrite după ideile şi convingerile vechi se sfarmă, cele nouă se par vechi înainte de a se aşeza bine. Tot ce este lucru de castă, stătător pe loc, tot ce e sfînt se pîngăreşte şi oamenii, în sfîrşit, înţeleg că trebuie să privească lucrurile în faţă, să înţeleagă relaţiile lor reciproce şi felul adevărat al vieţii.

Pentru a-şi vinde productele din ce în ce mai multe, burghezia cutreieră lumea întreagă. Trebuie să intre, să prindă rădăcini şi să fie pretutindenea.

* [Vezi volumul de faţă suplimentul 2].
** [Vezi volumul de faţă suplimentul 3].
*** [Acest supliment nu a fost reprodus].

Prin exploatarea pieţei universale, burghezia a schimbat producţiunea şi consumaţiunea tuturor ţărilor, făcîndu-le cosmopolite. Pentru marea mîhnire a reacţionarilor, burghezia a făcut ca industria să nu mai fie naţională. Ramurile vechi de producţiune naţională s-au sfărmat ori se sfarmă pe fiecare zi şi se înlocuiesc prin industrii nouă, a cărora introducere e chestie de viaţă ori de moarte pentru toate naţiile civilizate, se înlocuiesc prin industrii care lucrează nu numai materii locale, ci chiar aduse din ţări foarte depărtate. La rîndul lor, productele fabricate se consumă nu numai în ţara aceea, ci în toate ţările din lume. Trebuinţele vechi, care se îndestulau cu productele locale, s-au schimbat şi cer productele ţărilor celor mai îndepărtate şi ale climatelor celor mai deosebite. Vechea izolare naţională, mulţumirea de sine sînt înlocuite prin schimbul cel mai felurit şi mai întins şi prin atîrnarea popoarelor unele de altele. Acest schimb se întinde şi asupra productelor muncii intelectuale. Fructele muncii intelectuale ale unei naţii ajung avere comună. Izolarea naţională se face din ce în ce mai cu neputinţă şi din mai multe literaturi naţionale, locale se alcătuieşte o literatură universală.

Prin îmbunătăţirea repede a mijloacelor de producţiune cu ajutorul mijloacelor de comunicaţie perfecţionate, burghezia împinge pe calea civilizaţiei toate popoarele, chiar pe cele mai barbare. Ieftinătatea mărfurilor este ca o artilerie grozavă în mîinile ei ; cu dînsa sfarmă zidurile chinezeşti şi ura cea mai înfricoşată a barbarilor împotriva străinilor. Burghezimea sileşte pe toate naţiile să întrebuinţeze mijloacele *burgheze* de producţiune, altfel sînt ameninţate cu pieire ; ea le sileşte să primească aşa-zisa civilizaţie, adică să se burghezească. Într-un cuvînt, ea creează o lume nouă după chipul şi asemănarea ei.

Burghezia a pus satele sub domnia oraşului, a dat viaţă oraşelor celor mari, a mărit populaţia oraşelor, aducînd mulţime de săteni într-însele, dezvăţîndu-i de viaţa plictisitoare de la ţară. Totodată cu supunerea satelor, burghezia a pus şi popoarele barbare şi pe jumătate barbare în atîrnare de cele civilizate : pe ţărani i-a făcut supuşi burghezilor, pe Răsărit Apusului.

Burghezia tot mai mult şi mai mult făcu să înceteze bucăţelirea proprietăţii, poporului şi mijloacelor de producţiune ; îndesi populaţia, centraliză mijloacele de producţiune şi concentră proprietatea în puţine mîini. Urmare firească a fost şi centralizarea politică. Provinciile neatîrnate, abia legate între ele, cu interese, legi, ocîrmuiri, vămi deosebite, s-au contopit într-o naţie şi o ţară, cu guvern, cu legiuiri omogene, cu interes naţional de clasă domnitoare şi cu o singură linie de vamă.

În mai puţin de o sută de ani ai domniei sale, burghezia a creat nişte puteri producătoare mult mai mari, mult mai mărețe decît toate cele născocite de generaţiile trecute luate la un loc. Supunerea puterilor naturii, maşinile, întrebuinţarea chimiei la agricultură şi industrie, vapoarele, drumurile de fier, telegrafurile electrice, exploatarea unor ţări întinse ale globului, întrebuinţarea apelor pentru plutire, populaţii întregi ieşite ca din pămînt... În care din veacurile trecute ar fi putut cineva presupune că asemenea puteri productive se ascund înlăuntrul muncii sociale ?

Să prescurtăm cele zise. Mijloacele de producţiune şi comunicaţie, care au fost temelia domniei burgheze, au avut începutul încă în societatea feudală. La un grad oarecare de dezvoltare a mijloacelor de producţie şi comunicaţie, condiţiunile de producţie şi de schimb ale societăţii feudale, adică organizaţia feudală a agriculturii şi a industriei, într-un cuvînt relaţiile economice feudale, ajunseră necorespunzătoare cu puterile productive născocite. Aceste relaţii împiedicau producţiunea în loc de a o uşura ; îi erau lanţuri. Trebuia să piară şi au fost răsturnate.

Locul lor l-au luat concurenţa liberă şi întocmirea politică şi economică corespunzătoare ei, domnia politică şi economică a burgheziei" * [3].

E cu neputinţă să caracterizezi mai tare şi mai drept toate acele colosale schimbări ce a făcut burghezia în omenire. Mişcîndu-se pe temeliile burgheze, societatea a produs puteri care din ce în ce se fac mai nepotrivite cu organizaţia de astăzi. În sînul societăţii burgheze s-au dezvoltat contraziceri care cer schimbarea formelor sociale de azi şi totodată s-a dezvoltat acel prunc al viitorului care va naşte din societatea de acuma... Despre societatea burgheză modernă se poate zice, cu mii de

* Vezi ***Manifestul Comunist*** **al lui K. Marx şi Fr. Engels.**

perifraze, aceleaşi lucruri ca şi cele zise de genialii reprezentanţi ai socialismului ştiinţific despre societatea feudală, adică: „După ce ajung la o dezvoltare oareşicare, mijloacele de producţie, de comunicaţie şi de schimb, condiţiunile în care se face producţiunea şi schimbul în societatea burgheză, organizaţia burgheză a agriculturii şi a industriei, într-un cuvînt relaţiile economice burgheze, au ajuns nepotrivite cu puterile producătoare. Aceste relaţii economice stînjenesc producţia în loc de a o ajuta, ele au ajuns lanţuri ale producţiunii, ale progresului economic, de aceea trebuie să fie înlăturate şi vor fi". Care sînt acele contraziceri; unde-s dovezile acestei afirmaţiuni că forma socială burgheză (capitalistă) de azi merge numaidecît către altă formă, unde sînt dovezi de nepotrivirea formei capitaliste cu progresul producţiunii, cu progresul economic şi unde sînt acei factori care vor lua locul societăţii de azi?

Trecem acuma la arătarea acestor contraziceri, acestor puteri sfărmătoare, dar ne vom opri numai la factorii de căpetenie şi cît se poate mai pe scurt:

1. *Crizele de supraproducţiune* *. Noi am spus că prin concurenţă se hotărăşte cît trebuie să fie produs. Prin cerere în piaţă, producătorul trebuie să afle cît şi ce să producă şi să ofere. Cînd producţiunea, împărţirea muncii şi schimbul n-au ajuns încă la mare dezvoltare, atunci concurenţa poate, cu oareşicare succes, să garanteze societatea că va fi îndestulată cu producte şi pe producători că toate productele lor se vor vinde. Dacă cineva produce pentru oraşul său şi pentru cîteva sate şi oraşe vecine, după legea ofertei şi a cererii, poate să-şi hotărască anume cît să producă în fabrica sa pentru a îndestula cererea. Cînd însă progresul producţiunii, al împărţirii muncii şi al schimbului face ca Anglia să producă lacăte pentru Australia, Rusia, România etc.; iar America să producă maşini pentru Turcia, Rusia etc.; cînd piaţa unei provincii se preface în piaţă naţională şi apoi în piaţă universală; atunci concurenţa, legea cererii şi a ofertei, nu mai poate să potrivească producerea cu consumarea. De unde pot să ştie fabricanţii de postavuri dacă vor vinde marfa ori ba, cînd lucrează pentru continente

---

* Despre crize mai deslușit, vezi în *Karl Marx și economiștii noștri,* în „Rev[ista] soc[ială]" ori în broșura scoasă deosebi.

depărtate, prin urmare cînd nici nu pot şti cît produce fiecare dintr-înşii, nici cît se va cere din această marfă, nici cît postav vor produce alţi fabricanţi aiurea? Se înţelege că poate să se întîmple ca fabricanţii să producă mai mult decît cere trebuinţa şi, prin urmare, ajung că nu pot vinde; preţurile cad, fabricanţii se ruinează, fabricarea încetează ori se împuţinează, lucrătorii rămîn pe stradă fără muncă şi pieritori de foame; în sfîrşit criza de supraproducţiune cu toate grozăveniile ei. Economişti mai noi au socotit că crizele acestea se repetă la fiecare 10 ani. Aceşti zece ani se împart astfel: anii întîi — înflorirea treburilor, cerere de mărfuri foarte mare, deci producere peste măsură; apoi — scădere în treburi; în sfîrşit — panică, falimente, încetarea muncii, capitalişti ruinaţi, lucrători aruncaţi pe stradă. Cei doi-trei ani din urmă împuţinează pînă la atîta producţiunea, încît o fac a nu mai putea îndestula cererile, de aici vin ridicarea preţurilor, înflorirea treburilor, producere nesocotit de mare pretutindenea; adică se începe al doilea ciclu de 10 ani, fireşte însă că iarăşi se ajunge la criză cu toate grozăviile ei. Această perioadă de 10 ani pentru crize a fost adevărată, acuma cîţiva ani; dar de cînd America, Germania, Franţa... au început să facă Angliei concurenţă cerbicoasă şi să-i dispute domnia în piaţa universală, de atunci stau lucrurile şi mai rău; perioada de 10 ani merge tot scurtîndu-se şi se apropie un timp cînd acest grozav flagel modern va ţinea fără întrerupere, ba într-un fel de producţie, ba în altul. Aşadar, concurenţa, temelia producţiunii capitaliste, nu e în stare să puie în armonie producerea cu consumarea îndată ce producţiunea, împărţirea muncii şi schimbul ajung la o dezvoltare ceva mai mare. Cu cît producţiunea şi împărţirea muncii se vor dezvolta, cu atîta producţiunea va fi mai neregulată, va aduce tot mai multe şi mai dese crize. Aşadar, progresul producţiunii, în gradul în care a ajuns acuma, se împacă din ce în ce mai puţin cu libera concurenţă — temelia cea mai însemnată a societăţii burgheze. În timpul crizelor, toate contrazicerile şi toate absurdităţile la care a ajuns societatea burgheză-capitalistă se arată mai lămurit, sar în ochi. În adevăr, ce absurditate groaznică! O naţie în doliu, falimente, ruina bogaţilor, muncitorii mor de foame — şi pentru ce? Pentru că s-a produs prea mult, pentru că naţia a produs prea

multe producte și din pricina aceasta cei ce au făcut productele mor de foame. Magaziile, fabricile gem de stofe, de încălțăminte, de bucate și cei ce au produs stofele, încălțămintele, bucatele umblă goi, desculți, flămînzi, pentru că au produs prea mult, așa de mult încît adeseori stăpînii nimicesc o parte pentru a ridica prețul celor rămase ! [4]

Omul cel mai genial, dacă s-ar fi pus cu tot dinadinsul să născocească o absurditate, n-ar fi putut găsi una mai mare. În toate timpurile istorice a fost antagonism între clase, contrazicerea între bogat și sărac, și totdeauna au fost muncitori care mureau de foame. Dar în Babilonia ori în Egipt, în Roma ori în Grecia muncitorii sufereau pentru că privilegiații consumau productele muncii poporului, muncitorii mureau de foame pentru că stăpînii trăiau prea luxos. Dar ca muncitorii să moară de foame și totodată stăpînii să se ruineze, și anume din pricină că s-au produs prea multe bogății, iată o absurditate la care a ajuns numai societatea burgheză-capitalistă. Crizele de supraproducțiune, care cu cît mergem înainte tot mai des bîntuie omenirea, sînt dovada cea mai simțită că societatea nu mai încape în haina burghezo-capitalistă. Marginile articolului nu ne lasă să analizăm și să arătăm mai pe larg toate absurditățile ce ne arată crizele de supraproducțiune. Trecem deci la alte contraziceri principale.

2. *Concentrarea bogățiilor.* Am arătat mai sus că pricina progresului omenirii și factorul principal care a făcut din burghezime o clasă domnitoare au fost progresul producțiunii, progresul împărțirii muncii, progresul economic ; cu cît însă se dezvoltă împărțirea muncii, progresul economic, cu atîta bogățiile se concentrează tot mai mult. Că împărțirea mare a muncii înseamnă totodată și concentrarea producțiunii și a bogățiilor este ușor de înțeles. În adevăr, să comparăm producțiunea pe la începutul erei feudale, cînd împărțirea muncii și productivitatea ei erau foarte puțin dezvoltate, cu cea de acuma. Atunci un fierar lucra împreună cu un lucrător ori doi, în atelieru-i micuț, care nu costa mai mult de 100 de lei, lucra pentru satul său și cuie, și lacăte, și pluguri, și potcoave etc. Acuma, cînd progresul producțiunii a ajuns așa de departe încît un om, cu mașinile de acuma, poate să facă de o sută de ori mai multe cuie

decît înainte ; cînd progresul împărțirii muncii a ajuns așa de departe, încît lacătele se lucrează în fabrici din Birmingham pentru continentul Australiei ori încît cuie se fabrică în Belgia pentru Rusia și România ; de cînd Australia și România lucrează grîu pentru Anglia etc. ; acuma cuie și lacăte se lucrează în fabrici care costă de o sută de ori cît atelierul fierarului din vîrsta de mijloc, iar în loc de doi-trei lucrători ce făceau cuie, lacăte, pluguri, potcoave etc. numai la o fabrică de cuie din Anglia se întrebuințează sute de lucrători. Așadar, progresul producțiunii și împărțirea muncii sînt totodată și concentrarea producțiunii și a bogățiilor și e văzut că, într-o societate în care este proprietatea individuală, producțiunea și bogățiile se vor concentra în mîinile unor indivizi. Mișcătorii de căpetenie ai acestei centralizări sînt concurența liberă și ieftinătatea mărfurilor. Un meseriaș nu poate să concureze cu fabricantul, pentru că acesta poate da producte îndoit de ieftine, de aceea meseriașii trebuie să piară și ajung salariații fabricanților ; iar în loc de sute și mii de fierării mici se înalță o singură fabrică, în care foștii meseriași ori copiii lor lucrează ca slugi salariate. Veacul nostru este mai ales veacul exproprierii meseriașilor și al concentrării bogățiilor. Dar nu numai meseriașii sînt expropriați, ci și capitaliștii mai mici. Fabricanții mai mici nu mai pot să ție piept dezvoltării producțiunii și împărțirii muncii, nu mai pot să puie atîta capital în materii brute și de aceea sînt bătuți de capitaliștii mari. Din aceeași pricină, adică pentru că un capital mic nu poate concura cu cel mare, comerțul mare bate pe cel mic. Capitalul cel mare este ca un magnet care trage la sine capitalurile mai mici, azvîrlind pe proprietarii capitalurilor în rîndurile proletarilor salariați. Urmările acestei concentrări a bogățiilor sînt nemăsurate. Cele de căpetenie sînt următoarele : *concentrarea bogățiilor azvîrle în rîndurile proletarilor toată populația muncitoare și trage o linie de mărginire hotărîtă între două clase : a exploatatorilor și a exploataților.* Că concentrarea bogățiilor, expropriind meseriașii cei mici și pe micii proprietari cultivatori în folosul fabricanților mari și al stăpînilor de moșii, azvîrle în rîndurile proletariatului pe expropriați nu mai trebuie dovadă, am dovedit mai sus teoreticește ; iar țările industriale, ca Englitera, unde toată populația muncitoare e expropriată și a ajuns pro-

letară, ne dau dovadă practică îndestulătoare. Rămîne dară de lămurit, de dovedit că, concentrarea bogățiilor trage o linie de mărginire hotărîtă între capital și între proletari. Cînd sînt meseriași și mici proprietari de pămînt, avem de asemenea un proletariat, format din muncitori salariați ai meșterilor și ai proprietarilor mici. Un meșter însă, dacă are doi ori trei lucrători, ori un proprietar mic de pămînt cu trei-patru muncitori, nu se deosebește mult de dînșii, nici materialicește, nici din alte puncte de vedere. Puțin mai mare deosebire este între stăpîn și între salariați în manufacturile mici, în care lucrează zece ori cincisprezece inși. Dar deosebirea între milionarul fabricant și între miile de lucrători care muncesc în fabrica lui este nemăsurată ; asemenea între miile de muncitori ce lucrează pe moșii și între proprietarul mare. În vremea meseriașilor și a proprietarilor mici, cînd stăpînul avea 3, 5, 10 lucrători, antagonismul intereselor nu era așa de hotărît. Fiecare lucrător, la rîndul său, putea să se aștepte a ajunge stăpîn. Cu totul altfel este azi, cînd un stăpîn este milionar și are o mie de salariați. Dacă în era meseriilor presupunem că în mijlociu un stăpîn avea cinci lucrători, atunci relația între dînșii și stăpîn era ca unul la cinci, ori, cu alte cuvinte, unul din cinci putea ajunge și el stăpîn. Cînd un stăpîn are o mie de lucrători în mijlociu, atunci de-abia unul din o mie are putință de a ieși din rîndurile proletariatului. În practică, această putință se preface în neputință desăvîrșită, și cu toții știm că un lucrător, lucrător va rămînea pînă la moarte. Între stăpîni și salariați se trage o linie ce nu poate fi trecută : fizicește, moralicește și intelectualmente ei se deosebesc atît cît se deosebea casta robilor de a stăpînilor, în vechime. Legea poate spune că lucrătorul are drept să ajungă stăpîn ; dar aceasta înseamnă mai tot atîta cît și dacă s-ar scrie că are drept să puie soarele în buzunar. Între muncitori și între stăpîni, între proletariat și burghezia capitalistă este o prăpastie și ei stau față în față cu credințe felurite, cu interese deosebite, cu dezvoltare intelectuală, morală și fizică deosebită. Al doilea rezultat al concentrării bogățiilor este următorul. Am văzut că bogățiile concentrîndu-se se aruncă în rîndurile proletarilor capitaliștii mici. Aceștia din urmă, fiind expropriați, ajung slujbași salariați ai capitaliștilor mari : comiși, contabili, administratori etc., formînd împreună cu profesiile libere acel proletariat inteligent a cărui viață este adesea mai nesigură decît a proletariatului muncitor și a căruia interese sînt cu desăvîrșire aceleași. Toată însemnarea acestui fapt se va vedea mai încolo. Trecem la al treilea factor stricător al instituțiilor sociale moderne.

3. *Pauperismul* (sărăcia). Am văzut cum că prin concentrarea bogățiilor toată populația muncitoare cîte puțin este aruncată în rîndul proletarilor. Ce este proletarul ? Un om care n-are instrumente de muncă și de aceea e silit a munci pentru salariu, a-și vinde puterea brațelor ori puterea intelectuală. Puterea de a munci ajunge marfă în societatea modernă. Valoarea unei mărfi e deopotrivă cu cheltuielile de producere a acestei mărfi. Puterea de a munci, care este marfa lucrătorului, e supusă la aceleași legi ale valorii, adică valoarea muncii este deopotrivă cu cheltuielile ei de producere. Dar ce însemnează cheltuielile de producere ale acestei mărfi ciudate, care se cheamă puterea de a munci ? Însemnează cheltuielile de producere a muncitorului, muncitorul neputînd fi despărțit de marfa lui, munca. Așadar, valoarea muncii * e deopotrivă cu totalul productelor trebuitoare pentru a ținea în viață pe lucrător împreună cu familia lui, adică pentru a produce pe lucrător. Dacă în Englitera totalul productelor trebuitoare pentru a ținea în viață, timp de o zi, un lucrător e deopotrivă cu trei franci, atunci trei franci va fi valoarea muncii. Prețul unei mărfi poate de multe ori să nu fie deopotrivă cu valoarea mărfii, de vreme ce prețul atîrnă de la legea ofertei și a cererii. Dacă marfa se oferă în puțină cîtime și se cere multă, atunci prețul ei va crește peste valoare, iar dacă se cere puțină și se oferă multă, prețul va cădea sub valoare. Munca, fiind și ea o marfă, e supusă tuturor legilor economice care ocîrmuiesc pe aceasta din urmă. Am văzut că, din pricină că prin concurență nu se poate armoniza producerea cu consumarea (vînzarea), mărfurile se produc în prea mare cîtime, și că de aici ies neputința de a vinde, scăderea prețurilor, ruina, într-un cuvînt criza de supraproducție. Munca, fiind și ea o marfă, este supusă la aceeași lege de fluctuație, la aceleași scăderi de

---

* Sub numele de muncă înțelegem puterea de a munci, puterea de a produce.

preț în vremea crizelor, cu o deosebire foarte mare însă. Mărfii în genere îi vine totuna dacă se vinde după valoare ori sub valoare, pe cînd, marfa-muncă fiind legată nedezlipit de lucrător, scăderea prețului ei înseamnă ruină, suferință, moarte pentru muncitor, pentru acel muncitor pe care legile fariseene, dumnezeiești și omenești îl declară deopotrivă cu stăpînii lui. Am văzut că producțiunea și distribuțiunea în societatea modernă descriu un ciclu de 10 ani, care se începe prin înflorirea producțiunii și schimbului și se mîntuie cu un *crah*. Cînd treburile sînt înflorite, atunci e cerere mare de muncă, lucrătorii sînt aduși în fabrici, salariile stau bine ; cînd treburile scad, o parte din lucrători rămîn fără muncă ; în sfîrșit, cînd vine *crahul*, criza, o mulțime de lucrători rămîn pe stradă pieritori de foame, fără muncă. Acești lucrători capătă apoi din nou muncă, iar mai apoi rămîn pe stradă în vremea crizei. Producțiunea în societatea burgheză nefiind organizată, ci anarhică, producțiunea alcătuindu-se din contracțiuni și dilatări, o parte din lucrători ba sînt aduși la muncă, ba sînt dați afară. Societatea burgheză formează o *armată de rezervă*, cum o numește Marx. Armata de rezervă e un product neînlăturat al organizației de azi, cum sînt și crizele. În adevăr, dacă toți lucrătorii ar avea ce lucra cînd producțiunea e în cădere, de unde ar lua capitaliștii muncitori cînd producțiunea va înflori și ce ar face ei cu lucrătorii de prisos cînd treburile vor scădea ? Se înțelege că armata de rezervă nu e alcătuită numai de lucrători cu brațele, ci și din cei intelectuali. În timpul cînd producțiunea e crescută, se vor cere mai mulți mecanici, ingineri, administratori, jurnaliști, arhitecți, comiși, contabili etc... În timpul crizei, mulți vor rămînea în rezervă pentru a fi luați din nou la înflorirea producțiunii. Acești rezerviști ai muncii nu numai că sînt proletari, dar sînt și *pauperi* (săraci) în toată puterea cuvîntului. Pauperi sînt acei care, goi, desculți, flămînzi, cutreieră stradele bogatelor orașe industriale ; ei, în descrierile lui Hector France, Taine și ale altora, fac de ne cutremurăm de jale ; ei dau cel mai mare contingent criminalilor, prostituatelor, cerșetorilor. Pauperismul, ca o sabie a lui Damocles, stă atîrnat asupra capului întregului proletariat, fie al muncitorilor cu brațele, fie al celor cu mintea. Se înțelege că Stan ori Bran pot chiar și toată viața să fie luați la muncă, iar

ca pauperi să rămîie alți tovarăși ai lor ; dar chiar pentru Stan și Bran e destul acea stare sufletească, acel gînd grozav care întovărășește pînă la mormînt pe proletari ; astăzi este în rezervă, pieritor de foame tovarășul meu, mîine poate să-mi vie și mie rîndul. Lipsa de siguranță e unul din relele de căpetenie ale societății de azi, lipsă care se simte dureros chiar în clasele avute și ajunse la culme în cele muncitoare. Urmările acestei lipse de siguranță asupra omenirii sînt nespus de mari și, după noi, încă n-au fost destul de adînc cercetate. După noi, această anarhie în producerea și împărțirea bogățiilor și nesiguranța ce urmează de acolea sînt pricinile mai de frunte ale corupției sufletești, ale robiei, ale lipsei de mîndrie, ale scepticismului și ale acelei căderi a caracterelor de care se plînge atît de amar J.S. Mill în cartea sa *On liberty*. Trebuie să mai adăugăm că armata de rezervă a muncitorilor prin concurența ce face lucrătorilor din fabrici, în timpul crizelor scoboară salariile și de asemenea, în timpuri bune, prin concurență, nu le lasă să se suie. Această armată de rezervă regulează salariile, așa că, mijlociu, sînt deopotrivă cu suma trebuitoare pentru a ține în viață pe lucrători. Aici asemenea trebuie să căutăm dezlegarea acelei probleme care a muncit dureros pe mulți oameni cinstiți, a acelei probleme care întreabă : de ce, cînd productivitatea muncii s-a înzecit și în unele meșteșuguri chiar însutit, poporul muncitor rămîne tot în aceeași stare și în multe locuri într-o stare chiar și mai rea decît acum două sute ori trei sute de ani ? Dacă o societate, care are la temelia sa proletariatul și ca regulator al salariilor, deci al vieții acestui proletariat, armata de rezervă și pauperismul, dacă astfel de societate este rațională și dacă poate ținea încă mult, lăsăm să judece acei care încă n-au pierdut bunul-simț și judecata sănătoasă.

4. *Contrazicerea între producția crescătoare și între putința de a cumpăra.* Introducerea îmbunătățirilor și progresul producțiunii sînt numaidecît trebuitoare în societatea de azi. În adevăr, dacă se face o înnoire în producție, cel ce o va introduce întîi cîștigă mult de tot. Se vor găsi deci totdeauna capitaliști care vor introduce înnoiri. Dar odată ce înnoirea s-a introdus concurența va sili și pe ceilalți fabricanți să întrebuințeze înnoiri și, prin urmare, producțiunea crește. Dar, pe de altă parte,

pentru ca mărirea producţiunii să nu pricinuiască crize şi zguduiri îngrozitoare, trebuie să se poată vinde cu atîta mai mult cu cît se produce mai mult, adică, vorbind economiceşte, să se lărgească pieţele. Cu toate acestea, în societatea de azi vedem tocmai dimpotrivă. Mai întîi de toate burghezimea ruinează piaţa lăuntrică, scoborînd salariile la strictul necesar. Pe cînd producţiunea se măreşte, puterea de a cumpăra a lucrătorilor rămîne aceeaşi ori chiar scade. Ce e dar de făcut cu productele ? Piaţa lăuntrică fiind slăbită, mai rămîn coloniile. Şi, în adevăr, producţiunea colosală burgheză a putut să ia avînt numai mulţumită întinselor colonii ; dar coloniile sînt mărginite, după cum este mărginită şi suprafaţa pămîntului. Anglia a ajuns acolo unde o vedem numai prin coloniile-i foarte mari, dar acuma n-au mai rămas continente necercetate. Afară de acestea, coloniile încep a se emancipa şi nu numai [că] produc pentru dînsele, dar încep şi a exporta, de pildă Statele Unite. Alte state, ca Franţa, Germania, Austria, Rusia etc. fac de asemenea concurenţă înverşunată şi, la rîndul lor, caută colonii. Deci dintr-o parte producţia se măreşte numaidecît, iar de alta piaţa se micşorează. Această contrazicere măreşte crizele, azvîrle pe lucrători pe drumuri şi, prin urmare, micşorează şi mai mult desfacerea mărfurilor, puterea de a cumpăra. Această contrazicere singură ar fi destulă pentru a sfărma o formă socială oarecare. Burghezimea, după fraza figurată din *Manifestul Comunist*, seamănă cu acel vrăjitor care a chemat un duh puternic, nu a putut să-l stăpînească şi a pierit sugrumat de dînsul. Aşa burghezimea a chemat din sînul muncii sociale acele puteri uriaşe de producţiune care acuma o sugrumă.

Am înşirat patru factori care lucrează la sfărmarea formelor sociale burgheze în sînul cărora s-au născut. Fiecare din aceşti factori e îndestulător pentru a sfărma aceste forme şi, totuşi, lista lor este mult mai lungă. Marginile acestei scrieri nu ne lasă să mai lungim vorba, vom da însă aici un exemplu în stare de a pune pe gînduri şi pe cei mai îndărătnici. Am văzut că forma socială antică, robia, a trecut în servaj, fiindcă era antagonică (duşmană) progresului economic. Acelaşi lucru s-a întîmplat şi cu feudalismul. Iată acuma un exemplu din care se vede unde a ajuns societatea modernă. Cerem luarea-aminte a cititorilor noştri. Să presupunem, cititorilor, că toate ţările europene au ajuns la aşa grad de dezvoltare industrială ca Englitera ori Belgia, cele atît de pizmuite. Să mai presupunem acuma că un om de geniu, un nou Watt, a făcut o născocire genială în electricitate, aplicînd-o la producţiune, însă aşa de bine încît electricitatea să poată fi întrebuinţată la producţiunea agricolă şi la cea industrială şi cu izbîndă aşa de mare, încît munca omenească să ajungă de o sută de ori mai producătoare decît acuma. Se ştie că născocirea lui Watt în unele industrii a făcut minunea aceasta. Să presupunem de asemenea că născocirea fiind simplă, cum sînt mai toate născocirile cele mari, ar putea fi întrebuinţată la toate producţiunile. Dacă organizaţia societăţii este, nu zicem bună, dar nu cu totul absurdă, astfel de născocire ar trebui să fie mare fericire pentru omenire ; aşa va socoti, ni se pare, fiecine. Să vedem însă ce se va întîmpla cu societatea de azi în faţa acestei minunate născociri. Făcîndu-se născocirea, concurenţa va sili pe toţi fabricanţii şi pe toţi agricultorii să o aplice (după presupunerea noastră, toată Europa a ajuns acolo unde e acuma Anglia, adică are capitalurile şi pămînturile centralizate). Născocirea pomenită făcînd munca de o sută de ori mai rodnică, un om va putea produce cît produc acuma o sută, adică din o sută de muncitori vor rămînea fără de muncă 99, vor trece în armata de rezervă, în pauperism. Noi zicem 99 la sută, dar în faptă nici 1 la sută nu vor avea de lucru, pentru că 99 la sută din poporul muncitor, rămînînd fără salarii, nu vor avea cu ce cumpăra mărfuri şi deci cererea se va micşora pînă la atîta încît nici unul la sută nu va găsi de muncit. Cu alte cuvinte, mai toată omenirea (99 la sută din muncitorii cu braţele ori cu capul pot fi numiţi mai toată omenirea) va rămînea pe stradă, în sărăcie, pieritoare de foame. Economiştii burghezi ne spun că muncitorii, daţi afară prin maşinile perfecţionate, îşi găsesc de lucru, fiind tocmiţi de capitalul rămas slobod. Cît preţuieşte această afirmare, cititorii pot judeca citind minunatele pagini din *Capitalul* lui K. Marx privitoare la această chestie *. Dar, presupunînd chiar că economiştii au dreptate, apoi pînă se liberează capitalul şi-i tocmeşte din

* Pot să citească şi în „Rev[ista] soc[ială"] ori în broşura *Karl Marx şi economiştii noştri.*

nou trebuie luni, dacă nu şi ani, mai ales într-o încurcătură cum ar fi cea pricinuită de asemenea născocire întrebuinţată deodată la toate felurile de producţiune. Trebuiesc ani şi omul nu poate să aştepte fără hrană mai mult de cîteva zile. Deci, mai toată populaţia muncitoare (cu mintea şi cu braţele) rămînînd pieritoare de foame pe uliţe, fireşte s-ar pricinui o revoluţie împotriva clasei ce a grămădit în mîinile sale toate bogăţiile şi, după vărsare de sînge colosală, masele muncitoare, dacă nu vor fi pregătite prin propagandă socialistă pentru o formă socială mai înaltă, vor sfărma toate maşinile şi născocirile şi cine ştie de nu vor nimici toată civilizaţia de azi. Iată dară urmările unei născociri aşa de geniale! Din proletariat 99 la sută pe drumuri, muritori de foame, ticăloşie, zguduiri, vărsări de sînge, răscoală şi, la întîmplare de reuşită a maselor muncitoare, lucru sigur, avînd în vedere mulţimea covîrşitoare a celor fără de lucru *, poate chiar nimicirea civilizaţiei de azi, în fine o nenorocire mai colosală decît însăşi născocirea. Credem că acest exemplu va arăta lămurit toată absurditatea organizaţiei sociale burgheze, chiar şi celor mai înverşunaţi duşmani ai socialismului. O născocire care, după cel mai elementar bun-simţ, ar trebui să aducă pentru omenire cea mai mare fericire, în organizaţia păcătoasă de azi ar aduce nefericirea cea mai mare. Organizaţia de astăzi, ajunsă la dezvoltarea ei contemporană, e aşa de puţin priitoare dezvoltării producţiunii, încît născocirea despre care am vorbit ar fi moartea ei.

Societatea modernă nu mai încape în haina burghezo-capitalistă, această haină i-i prea mică, o strînge, o înăduşă, o sugrumă şi, cu cît societatea păşeşte mai departe, cu atîta haina o tot strînge mai mult, mai dureros şi sub ameninţare de moarte trebuie să îmbrace alta care să o lase să răsufle slobod şi să se dezvolte înainte.

Cap. IV. Societatea viitoare

Care este deci acea haină largă care va lăsa omenirea să păşească înainte spre folosul tuturor? Care haină va

* Fireşte, presupunem că nu s-a făcut propagandă socialistă.

înlocui pe cea burghezo-capitalistă, cînd aceasta va plesni sub încordarea puterii de viaţă a societăţii? Ce forme sociale vor înlocui pe cele de azi? Pentru a găsi aceste forme viitoare, sănătoase, trebuie să vedem care e pricina bolii societăţii de azi. Crizele, pauperismul etc. sînt manifestările unei stări de boală, dar care-s pricinile bolii? Numai cunoscînd aceste pricini şi înlăturîndu-le putem lecui societatea. Care este deci pricina bolii societăţii moderne? Boala are drept pricină o contrazicere de căpetenie a societăţii contemporane, această contrazicere este izvorul tuturor celorlalte contraziceri şi poate fi formulată astfel: *În societatea modernă, producţiunea are forma colectivă, pe cînd aproprierea (6)* * *productelor este individuală.* Contrazicerea capitală este dară între producţiune şi apropriare: pe cînd cea dintîi e colectivistă, a doua este individuală. Şi, dacă această contrazicere este izvorul tuturor contrazicerilor şi anomaliilor societăţii, dacă aceasta e pricina bolii, leacul este deci în depărtarea acestei cauze ori în încetarea contrazicerii. Dacă contrazicerea de căpetenie este între producţiunea colectivă şi între aproprierea individuală, atunci leacul este încetarea acestei contraziceri. Adică trebuie ca şi aproprierea să fie colectivă, cum este şi producţiunea. Pentru cei care nu s-au îndeletnicit cu chestiile sociale, poate să fie neînţelese cele de mai sus; de aceea trebuie să lămurim ce înseamnă această contrazicere şi ce înţelegem prin încetarea ei. Am zis că contrazicerea de căpetenie a societăţii de azi este între producţiune şi apropriare, cea dintîi fiind colectivă, iar cea din urmă individuală.

Să desluşim. Acum cîteva veacuri, cînd producţiunea era foarte nedezvoltată, cînd productele industriale se făceau în ateliere mici şi pămîntul se lucra de ţărani proprietari mici; cînd un fierar lucra singur ori cu ucenici în atelierul său, atunci producţiunea era individuală şi apropriaţiunea iarăşi individuală, lucru foarte logic. Omul producea singur şi productele muncii sale le lua în stăpînire tot el. De atunci a trecut multă vreme şi în producţiune s-a făcut o revoluţie întreagă. În societatea modernă, cum am spus, împărţirea muncii şi cooperarea au ajuns aşa de departe, încît mii de oameni lucrează alături în aceeaşi fabrică şi produc numai o singură marfă (plu-

* [Acest supliment nu a fost reprodus].

guri de pildă), în loc de toate cele ce se produceau mai înainte într-un singur atelier. Şi aceasta e pricina întregii păşiri înainte a omenirii. O sută de oameni ocupaţi colectiv într-o fabrică la facere de pluguri vor face nu atîtea pluguri cît ar fi făcut o sută de meşteri în fierăriile lor, ci cît zece mii. Dar în timp ce producţiunea s-a schimbat cu totul, făcîndu-se din individuală colectivă, apropriarea a rămas aşa cum era acum cîteva veacuri. Atunci un meşter producea individual şi era iarăşi individual stăpîn pe roadele muncii sale; acuma, cînd un product e făcut prin munca colectivă a sute şi mii de oameni, acest product al muncii colective este apropriat individual de fabricant ori de proprietarul mare agricol — de landlord. Apropriarea a rămas tot aşa cum era acuma cîteva veacuri, ca şi cum ciocanul cu abur n-ar fi înlocuit ciocanul meşterului şi parcă apropriarea individuală a productelor muncii mele individuale este totuna cu apropriarea rezultatelor muncii colective a mii de oameni, cum face fabricantul ori marele proprietar agricol de astăzi. În cîteva veacuri, producţiunea, făcîndu-se din ce în ce mai colectivă, a schimbat cu desăvîrşire faţa lumii; dar apropriarea a rămas şi pînă azi tot individuală ca şi cu cîteva veacuri în urmă. Iată contrazicerea izbitoare care se face tot mai straşnică prin creşterea colectivizării în producţie. Cum am spus, această contrazicere este izvorul tuturor contrazicerilor şi răutăţilor societăţii de azi; ea este pricina care opreşte în loc mersul societăţii ori, cel puţin, o face să înainteze numai foarte încet şi pricinuind mii de suferinţe părţii celei mai numeroase a omenirii. Însă dacă contrazicerea de căpetenie, izvorul tuturor celorlalte, e aceasta, atunci leacul e şi găsit: *să nimicim contrazicerea, adică să se facă şi apropriarea colectivă ca şi producţiunea.*

Să desluşim acuma în ce stă apropriarea colectivă. Apropriarea colectivistă înseamnă trecerea instrumentelor de muncă în proprietatea naţiunii întregi. Pămîntul, minele, fabricile să treacă în proprietatea colectivă a naţiei întregi şi să fie exploatate de societăţi de lucrători, care vor lucra, ca şi acuma, în fabrici şi moşii, cu o mică deosebire că productul muncii va fi în total al lor, pe cînd acuma primesc numai o parte din acest product sub nume de salariu, iar altă parte, de multe ori mult mai mare decît salariul, intră în punga capitalistului.

Să desluşim în scurt această apropriare colectivă.

Rugăm pe cititori să se mute cu gîndul în Englitera, pe care o luăm de exemplu. Acolo împărţirea muncii a ajuns mai departe decît oriunde: producţia industrială se face în fabrici mari, unde muncesc cîte o mie şi mai bine de lucrători; iar cea agricolă pe moşii întinse, stăpînite de landlorzi. Pe aceste moşii lucrează iarăşi cîte o mie şi mai mult de salariaţi. În fabrici, ca şi la pămînt, lucrările se fac cu maşini perfecţionate, cu cea mai desăvîrşită regulă, cu cea mai potrivită împărţire de muncă. Să numim aceste grupe de oameni ce lucrează la fabrici şi pe moşii *comune producătoare.* În aceste comune intră directorul lucrărilor, inginerii, mecanicii, muncitorii simpli, în sfîrşit toţi cei ce lucrează pentru producţiune, fie în fabrici, fie pe moşii. Pe grupele ce lucrează în fabrici să le numim *comune industriale;* iar pe cele de la ţară, *comune agricole.* Acest nume de „comună“ fiind foarte potrivit pentru o grupă de oameni care lucrează *în comun,* în acelaşi loc, pentru acelaşi scop. Să presupunem că, fie prin parlament, fie prin răscoala proletariatului, fie prin răscumpărare, fie prin expropriere silită, toţi landlorzii şi capitaliştii vor pierde proprietăţile în folosul naţiunii, aşa că toate instrumentele (maşinile, pămîntul, minele etc.) de muncă se vor preface în proprietate naţională. Prin această expropriere toţi stăpînii capitalişti lipsesc, în însuşire * de stăpîni, dar comunele producătoare cu ingineri, cu mecanici etc..., fără cea mai mică turburare, vor lucra înainte, cum au lucrat şi pînă la expropriere. Naţia întreagă, fiind singură proprietară peste toate instrumentele de muncă, va cerceta prin birourile de statistică anume cîte producte trebuie şi cîte puteri muncitoare are la îndemînă. Să presupunem că, luînd în seamă tehnica perfecţionată a Engliterei, trebuie x milioane de ceasuri muncă pe an şi că sînt a milioane de lucrători. Atunci, împărţind x prin a, vom afla cîte ceasuri pe an trebuie să lucreze un muncitor şi, împărţind acest timp prin trei sute de zile de lucru, vom găsi cîte ceasuri să lucreze pe zi, adică lungimea zilei de muncă. *Owen* [5], acum mai bine de jumătate de veac, a făcut socoteală că patru ceasuri de muncă pe zi ar fi de ajuns într-o societate în care proprietatea asupra

* [În calitate].

instrumentelor de muncă ar fi colectivă pentru a îndestula foarte bine toate nevoile. De atunci însă progresul tehnicii a ridicat tare rodnicia muncii, aşa că un învăţat englez a făcut socoteală că prin jumătate de ceas de muncă pe zi omenirea şi-ar putea îndestula nevoile cele mai de căpetenie *. Fără să putem fi învinuiţi de greşeală, vom zice că trei ceasuri de muncă pe zi ar ajunge ca toţi să fie în stare bună, cînd vor munci toţi şi în împrejurările priitoare din societatea socialistă. Să presupunem că Englitera are 10 000 000 de lucrători, dînd fiecare trei ceasuri de muncă pe zi, vom avea nouă miliarde de ceasuri de lucru pe an (3 × 300 × 10 000 000 = 9 000 000 000). Aceste nouă miliarde de ceasuri de muncă vor înfăţişa producţiunea Engliterei. Ceasul de muncă fiind o unitate de valoare, fiecare lucru produs va putea fi socotit în ceasuri de muncă, iar producţiunea totală va fi de 9 000 000 000 de ceasuri. Toată producţiunea naţională poate fi pusă în magazii. Dacă fiecare comună producătoare va lua din totalul producţiunii o cîtime de producte deopotrivă cu ceasurile de muncă cît a muncit, atunci toate comunele vor lua la un loc producte în valoare de 9 miliarde de ceasuri de muncă, adică vor lua toată producţia naţională **.

* Cît de multă muncă se risipeşte în societatea de azi vedem din următorul exemplu. Marx, în vestita-i carte *Capitalul*, a făcut socoteală după datele oficiale şi a găsit că numărul tuturor lucrătorilor şi lucrătoarelor în agricultură sînt în Englitera la 1 098 261, iar al slugilor, cari nu produc nimica este 1 208 648 (vezi *Capitalul*, p. 193), adică numărul slugilor e cu 10% mai mare decît al lucrătorilor agricoli. Dacă aceste slugi, militarii, clasele neproducătoare, toţi lucrătorii întrebuinţaţi la producţiune nefolositoare etc..., dacă toate aceste puteri care se pierd gratis ori chiar îngreuie şi împiedică producţiunea folositoare etc. ar fi bine întrebuinţate, atunci, chiar cu progresul de azi al tehnicii, prin trei ceasuri de muncă pe zi s-ar ajunge nu numai la viaţă omenească, dar chiar foarte bună. Şi să nu uităm apoi că numai societatea socialistă va da adevărat avînt progresului tehnic (cum vom vedea mai departe) şi ziua de muncă va fi şi mai scurtă şi va ridica bogăţia societăţii socialiste pînă la un grad cum nu-şi poate închipui fantazia cea mai bogată.

** Nouă miliarde de ceasuri înfăţişează toată producţiunea luată de comune şi consumată. Se înţelege că avem în vedere produsul curat (net), nu productul brut; căci o parte din productul anual se va întrebuinţa atunci, ca şi acuma, pentru dregerea uneltelor de muncă etc.... Asemenea se va întrebuinţa o parte pentru susţinerea unor instituţiuni folositoare, precum universităţi etc.

Birourile de statistică vor socoti cît anume trebuie să se producă din fiecare fel de producte şi chiar ce producte. Se înţelege că pot fi mici greşeli, mai ales la început, dar, chiar dacă se va produce ceva mai mult decît va cere trebuinţa, acest prisos de producte va rămînea pentru anul viitor în magaziile naţionale şi nu va putea să căşuneze crize de supraproducţiune, după cum în gospodăria unui ţăran din veacul de mijloc, lucrîndu-se pentru consumarea personală a familiei, un prisos de producţiune ar fi fost pus în hambar ori în cămară şi numai rău n-ar fi prins. Trebuie să avem în vedere că societatea socialistă, din punctul de vedere al producţiunii, este o gospodărie unică, cu mulţime de ramificări, care lucrează pentru consumarea naţiei, iar nu pentru schimb. Dealtmintrelea birourile de statistică, după o practică oareşicare, vor reuşi a armoniza producţiunea cu consumarea. Nu putem să intrăm aici în amănunte asupra organizării societăţii viitoare *. Cu atîta mai mult că socialismul ştiinţific priveşte cu drept cuvînt ca utopie descrierile pe larg ale societăţii viitoare; aceste amănunte se vor putea hotărî numai de cei ce vor trăi pe atunci în acea societate, care va avea cu totul alte temelii materiale decît acuma şi care va avea alte cunoştinţe, altă dezvoltare morală etc... Oricum, amănuntele lasă neatins principiul general. Va primi oare directorul mai mult decît muncitorii cei simpli, adică se va socoti munca intelectuală mai presus decît cea fizică ori ba? Socotise-va un ceas de muncă mai grea, în mine de pildă, cît două de muncă uşoară? Productele ce va lua din productul naţional o comună fi-vor oare consumate individual ori în comun de către membrii comunei? ** Toate aceste amănunte, oricum ar fi hotărîte, nu ating principiul central, apropriarea colectivă a instrumentelor de muncă.

Aşa, de pildă, unele comune să zicem că vor voi să lucreze cîte patru ceasuri pe zi în loc de cîte trei, pentru ca să aibă mai multe producte de consumat, aşa că suma ceasurilor de muncă ale naţiei întregi va ajunge de la nouă la zece miliarde. Atunci din toată producţiunea, comunele ce au lucrat mai mult vor lua mai mult şi la

* Despre organizaţia societăţii viitoare se va vorbi în altă scriere.

** Despre aceste chestii şi despre altele vom vorbi altă dată.

sfîrşitul anului toată producţiunea va fi consumată. Cei ce au lucrat mai mult au mai mult, fără să facă vreo stricăciune celor ce se mulţumesc numai cu cîte trei ceasuri pe zi.

Am adus acest exemplu numai pentru a lămuri ce înseamnă apropriare colectivă. Oricare ar fi amănuntele organizaţiei viitoare, nu putem să ne ocupăm decît de principiul general, de apropriarea colectivă, adică : *Naţia să ajungă singură proprietară asupra tuturor instrumentelor de muncă, asupra pămîntului, minelor, fabricilor şi altor aşezăminte industriale, asupra drumurilor de fier etc. Naţia, stăpînă peste toate instrumentele de muncă, va da producţiunii o direcţie unitară şi armonică*, cum face azi fabricantul în fabrică ; iar productul naţional, astfel produs de toată naţia, se împarte între comune, potrivit muncii date de fiecare, tot astfel şi înlăuntrul comunei pentru fiecare individ. Iată principiul, iată ce înseamnă că principiul de căpetenie este apropriarea colectivă, a cărei urmare va fi, după părerea noastră, o prefacere totală a societăţii. Însă, deşi nu putem să intrăm în amănuntele ce ies din acest principiu, tot avem de răspuns la o întrebare foarte însemnată, şi anume : *dacă apropriarea colectivă a instrumentelor de muncă este în adevăr leacul* care va vindeca societatea şi-i va da altă formă mai înaltă de trai, potrivită cu evoluţia omenirii, atunci dezleagă oare ea contrazicerile analizate mai sus ?

Aşadar, să vedem dacă apropriarea colectivă dezleagă acele contraziceri colosale, acele anomalii fără seamăn, care se cheamă crize de supraproducţiune, concentrarea bogăţiilor în cîteva mîini şi, prin urmare, împărţirea oamenilor în două clase (de o parte capitaliştii, de alta proletarii şi pauperii, armata de rezervă), nesiguranţa vieţii şi, într-un cuvînt, nepotrivirea formelor sociale de azi cu progresul economic. Dacă apropriarea colectivă dezleagă aceste probleme şi anomalii, atunci se dovedeşte că într-adevăr contrazicerea între producţiunea colectivă şi apropriarea individuală a roadelor muncii este izvorul tuturor relelor şi deci că înlăturarea ei ar aduce leac tuturor acestor suferinţe.

Am văzut ce înseamnă crizele. Într-o societate în care împărţirea muncii şi cooperaţia au ajuns departe şi în care se produc mărfuri cu scop de speculaţie, concurenţa, unicul regulator al producţiunii, nu-i în stare a spune

speculantului capitalist cît şi ce trebuie să producă ; de aici urmează producere mai mare decît se poate vinde, crize, falimente, muncitori muritori de foame şi de alte lipse... În societatea socialistă nu vor fi nici concurenţă, nici producţie de mărfuri pentru speculă ; naţia, avînd stăpînire asupra uneltelor de muncă, va produce pentru sine lucruri de consumat, nu mărfuri pentru speculă ; va produce atîtea cît va cere trebuinţa, la întîmplare de prisos * nu va fi greu să-l păstreze în magaziile societăţii pentru alt an şi, oricum, acest prisos nu va fi în stare a pricinui crize de supraproducţiune. Ba mai mult, se va mira lumea cum a fost cu putinţă să fiinţeze în trecut o societate în care nişte lucruri aşa de absurde şi grozave cum sînt crizele de supraproducţiune să fi putut exista.

Concentrarea bogăţiilor am văzut că e pricinuită de progresul economic şi că din pricina proprietăţii individuale concentrarea se face în mîinile cîtorva indivizi etc. Să presupunem că în societatea de azi, ţinînd seamă de tehnica modernă, postavul poate fi produs ieftin într-o fabrică care ar costa un milion de franci şi că în această fabrică trebuie 100 de muncitori. Să presupunem iarăşi că o fabrică de ciubote, făcută după toate cerinţele tehnicii, ar costa o sută de mii de franci, adecă de zece ori mai puţin decît cea dintîi, şi că într-însa vor lucra tot o sută de lucrători. Aceste două fabrici, avînd în vedere apropriarea individuală, vor fi a doi inşi, dintre care unul va fi capitalist cu un milion şi altul numai cu o sută de mii ; vor mai fi şi 200 de lucrători salariaţi-proletari, deci trei clase : 1) fabricantul de postav (burghezimea mare) ; 2) fabricantul de ciubote (burghezimea mijlocie) şi 3) două sute de lucrători, care vor primi o parte din roadele muncii lor, sub formă de *salarii*, deopotrivă cu strictul necesar pentru a nu pieri de foame ; iar altă parte va intra în punga stăpînilor şi-i va pune în stare a se răsfăţa în lux. Aşa va fi şi aşa este în societatea de azi, aceste nepotriviri economice între indivizi nu pot lipsi acolo unde este proprietatea individuală. Să vedem acuma ce va fi în societatea socialistă ? Într-însa, dacă aşa vor cere trebuinţele tehnice, postavul se va produce de asemenea de un grup de 100 de lucrători, într-o fabrică de zece ori mai scumpă decît cea în care se vor lucra ciubotele ; dar

* [În sensul : „prisosul întîmplător“].

de acolea nu va urma nici o neegalitate între producătorii de ciubote și între producătorii de postav, fiindcă amîndouă fabricile vor fi proprietate națională și, dacă amîndouă grupele vor da cîte trei ceasuri de muncă pe zi de om, vor scoate și una și alta din productul național lucruri în valoare de 90 000 de ceasuri de muncă (100 × 3 × 300). Acea din amîndouă grupele care va munci cîte patru ceasuri pe zi va lua de 120 000 de ceasuri de muncă, fără a face cuiva nedreptate. Cu alte cuvinte, cînd nația va fi proprietara uneltelor de muncă, oricît s-ar concentra mijloacele de producțiune, oricît de mare ar fi deosebirea între stabilimentele industriale, de acolo nu vor putea ieși deosebiri între muncitori, și singura neegalitate ce va mai putea fi, va rămînea între cei ce nu vor munci număr egal de ceasuri pe zi * ; cu încetarea concentrării bogățiilor, și neegalitățile economice pier și, prin urmare, pier și deosebirile de clasă. Deci societatea socialistă păstrează concentrarea producțiunii, cît o cere tehnica, însă înlăturează toate urmările nenorocite ale acestei concentrări. *Apropriarea colectivă a instrumentelor de muncă înseamnă, între altele, și pieirea claselor.*

Am văzut cum în societatea de azi, producîndu-se mărfuri pentru speculă și concurența neputînd armoniza producția cu consumarea, producțiunea ajunge anarhică, se produce mai mult decît se poate vinde și urmează căderea prețurilor, falimente și alte frumuseți de acest soi. În timpul acestor contracțiuni și dilatări ale producțiunii de azi se formează o armată de rezervă din muncitori zvîrliți pe drumuri în vremea crizelor și chemați la muncă din cînd în cînd. Se produce deci clasa pauperilor. În societatea socialistă, producțiunea va fi regulată prin statistică și va fi armonizată cu consumarea ; atunci nu vor mai fi salariați, prin urmare nici proletari, nici crize, nici armată de rezervă, nici pauperism. Toate aceste bunătăți vor fi puse la arhiva trecutului, alături cu robia,

* Comunismul nu primește nici această neegalitate. Oricum, dacă vom presupune că vor lua îndoit cei ce vor lucra îndoit, această neegalitate, care nu poate trece peste raportul 1 : 2, nu va putea fi numită neegalitate. Și afară de aceasta va fi și dreaptă de vreme ce acela va avea mai mult de consumat care va lucra mai mult. Azi neegalitatea se suie pînă la raportul 1 : 1 000 000 și mai sus și e întemeiată pe răpirea muncii altora și deci nu poate fi asemănată cu neegalitatea (1 : 2) întemeiată pe muncă.

cu servajul, cu războaiele și cu alte urmări firești ale organizațiilor de pînă atuncea.

Lipsa de siguranță și de libertate va înceta în societatea socialistă. Omul, pentru întîiași dată stăpîn pe natură și pe producțiune, își va vedea asigurată libertatea și nu va privi cu groază în viitor. Această urmare a aproprierii colective este din cele mai însemnate pentru societatea socialistă și totodată arată cît de nedrepți sînt aceia care numesc socialismul *robia viitoare*, cum face *Spencer* în *L'Individu contre l'Etat*. Pentru a lămuri mai bine chestia aceasta, să ne întoarcem puțin înapoi și să luăm drept pildă era producțiunii individuale, cînd țăranul muncea individual pentru îndestularea familiei sale, cînd familia își făcea singură tot de ce avea nevoie și dădea în schimb numai o mică parte din roadele muncii sale. Atunci producătorul era stăpînul uneltelor sale de muncă (pămîntului, plugului, etc... la țăran ; atelierului la fierar, cizmar etc.) și era stăpîn pe producțiune. Cînd țăranul se încredința că un plug e mai bun decît cel întrebuințat din moși-strămoși, ara cu dînsul fiindcă știa că va avea mai multă roadă ; semănînd unele semințe și nu altele, țăranul se lua după interesele sale ; țăranca, de asemenea, cînd făcea haine, lucra pe acelea de care avea trebuință : dacă familia avea haine de iarnă, ea lucra numai la haine de vară etc. Într-un cuvînt, toate cele ce făcea țăranul producător individual, care lucra pentru îndestularea sa și a familiei sale, le făcea cu scopuri bine hotărîte, prevăzînd urmările și știind ce va ieși din munca sa și, după ce căpăta roadele, știa foarte bine cum avea să le întrebuințeze. Așadar, producătorii, fiind stăpîni pe roadele muncii lor, regulau producțiunea după cum îi povățuiau interesele și judecata. Dar producătorul individual era rob naturii. Muncind singur, individual, trebuia să se supuie la toate greutățile prea mari : un deal, un fluviu... îl despărțea de cealaltă lume, o piatră mare pe ogor îi îngreuia munca. Natura îl robea, fiindcă puterea individuală a omului este prea mică față cu dînsa. Cu progresul economic, cu dezvoltarea cooperațiunii, împărțirea muncii, schimbului, colectivizării producțiunii, omul a învins natura din ce în ce mai mult. Colectivizarea producțiunii a regulat mersul fluviilor după nevoile omenirii, a tăiat munții și pădurile, a sfărmat stînci, a făcut drumuri de fier prin munți

și a pus toate puterile firii în robia omului. Prin colectivizarea muncii, omenirea și-a supus natura; dar totodată a pierdut stăpînirea asupra producțiunii. Mașina e productul muncii oamenilor, și acest product, introdus în fabrici, a aruncat și aruncă pe drumuri mii de lucrători: mașina izgonește din fabrici pe producătorii săi. Muncind pentru schimb și nu pentru consumare, producătorii de azi nu știu ce năzbîtie le va face productul făcut de dînșii îndată ce-l vor lăsa din mînă și-l vor arunca pe piața universală. Cei ce fac arme și pulbere de pușcă nu știu dacă tocmai aceste arme nu vor fi întrebuințate pentru a-i împușca chiar pe dînșii ori pe tovarășii lor; producătorii de cereale nu știu dacă trebuie să dorească ani buni ori ba; căci, dacă vor fi de vînzare prea multe cereale, prețurile vor cădea pînă la atîta încît îi vor ruina. Trimițînd mărfurile în piață, nici fabricanții, nici lucrătorii nu știu dacă mărfurile lor nu vor fi de prisos, dacă nu vor produce o criză care va sărăci pe fabricanți și va face pe muncitori pieritori de foame. În loc de a fi stăpîni pe producte, producătorii de azi le sînt robi. Așadar, în era producțiunii individuale mici, producătorul era stăpîn producțiunii și rob naturii; în era modernă a producțiunii mari colective, producătorii sînt stăpîni naturii, dar robi producțiunii; în era socialistă, cînd munca va fi colectivizată ca și apropriarea, omul va fi stăpîn și asupra naturii, și asupra roadelor muncii. În adevăr, în era socialistă, alături cu munca colectivizată va fi apropriarea colectivă, și nația întreagă va semăna cu o singură gospodărie, va da direcție producției, va hotărî ce e de produs și cum. Hotărînd toate acestea, nația va semăna cu gospodăria veche țărănească din vîrsta de mijloc în privința stăpînirii pe producție *. Iar cît e vorba de libertate, aceste trei faze studiate se pot scurta în chipul următor: 1) *Era producțiunii mici individuale. — Producțiune individuală, apropriare individuală; omul rob naturii, stăpîn producțiunii...* 2) *Era producțiunii mari colective* (burghezo-capitaliste). — *Producțiune colectivă, apropriare individuală; omul stăpîn naturii, dar rob producțiunii.* 3) *Era socialistă. — Producțiune colectivă, apropriare colectivă; omul stăpîn naturii și producțiunii.*

* Se înțelege că asemănăm numai în această privință societatea cu familia țărănească din vîrsta de mijloc, adică numai în privința că societatea socialistă va fi stăpînă pe producțiune cum a fost și familia țărănească. În alte privințe, deosebirea este ca de la cer la pămînt.

Era socialistă îl face pe om cu adevărat liber și-i garantează cu desăvîrșire viața. Muncind, de pildă, trei ceasuri pe zi, omul va ști că va avea toate cele trebuitoare cît va trăi. Urmările acestei asigurări vor fi nemăsurate. În societatea socialistă, omul pentru întîia oară își va hotărî singur mersul istoriei sale. Nici în era producțiunii mici individuale, nici în era burgheză n-a scăpat omul din robie și numai în societatea socialistă va ajunge stăpîn pe natură și pe producțiunile muncii sale, numai atunci, cum am zis, va trebui să se caute în filosofie și în morală, nu în economie ca pînă acuma, pricini pentru transformarea mai departe a societății.

După cele spuse ne mai rămîne să arătăm că apropriarea colectivă va da loc unei societăți, în care nu vor mai fi piedici pentru dezvoltarea economică, în care se vor putea aplica născocirile cele mai colosale. Am văzut din exemplul cu atelierul perfecționat că formele societății feudale n-au fost în stare să primească asemenea progres economic și că de aceea au și pierit. Făcînd presupunere că s-au aflat mijloace de a crește de o sută de ori productivitatea muncii și aplicînd-o societății burgheze, am văzut că nici formele actuale n-ar putea suferi introducerea unor asemenea îmbunătățiri în producțiune și de aceea am scos încheiere că formele burgheze vor pieri. Logica și istoria osîndesc deopotrivă o societate care n-are forme sociale destul de potrivite pentru a îngădui cel mai mare progres în producțiune. Exemplul nostru cu născocirea colosală care ar face să crească de o sută de ori rodnicia muncii poate să ne slujească de gradometru pentru bunătatea formelor sociale. Înaintea acestui judecător trebuie să se înfățișeze o formă socială pentru ca să dovedească de are ori ba drept la existență.

Să vedem deci dacă societatea socialistă este în stare a primi fără să piară asemenea născocire genială. Să luăm exemplul nostru și să ne închipuim iarăși Englitera, cu grupurile de producători agricoli și industriali lucrînd la pămînt și în fabrici, care sînt proprietatea nației. Să presupunem că prin birourile de statistică s-a aflat că, lucrîndu-se trei ceasuri pe zi, toate nevoile nației vor fi îndestulate. Să ne închipuim acuma că în

astfel de societate s-ar face o născocire care ar însuti productivitatea munci și care s-ar putea aplica îndată la toate ramurile de producțiune. Ce s-ar întîmpla în societatea socialistă față cu invențiunea pomenită? Instrumentele de muncă fiind ale nației întregi, născocirea s-ar introduce în toate felurile de producțiune. Munca făcîndu-se de 100 de ori mai roditoare, pentru îndestularea societății nu vor mai trebui 9 000 000 000 de ceasuri de muncă, ci de o sută de ori mai puțin, adică 90 000 000. Dacă mai înainte un om muncea 3 ceasuri pe zi, după născocire va avea de muncit numai un minut și patruzeci și opt de secunde pe zi.

Dacă societatea noastră însă, în loc de a scurta timpul de muncă, va lucra tot trei ceasuri pe zi, atunci va avea de o sută de ori mai multe producte, va fi de o sută de ori mai îmbelșugată, mai bogată, va putea să-și îndeplinească toate dorințele. Oricum ar face însă, societatea va cîștiga în fericire. Așadar, pe cînd formele sociale de acuma sînt așa de păcătoase încît chiar J. Stuart Mill a trebuit să mărturisească, deși burghez, *„că e îndoios lucru dacă toate născocirile au scurtat munca ori au alinat suferințele unei singure ființe omenești“*, pe cînd formele actuale sînt așa de dușmane progresului economic, încît o născocire colosală care ar trebui să facă fericirea tuturor, dimpotrivă, ar aduce după dînsa cele mai nespuse nenorociri, răscoală, vărsare de sînge și poate și nimicirea civilizației; dimpotrivă în societatea socialistă, cu cît ar fi născocirea mai colosală, cu atîta ar aduce mai mare fericire fără a face rău nimănui.

Credem că se vor fi convins cititorii noștri că principala contrazicere a societății actuale, aceea care este izvorul tuturor răutăților, este contrazicerea între producțiunea colectivă și aproprierea individuală și că leacul societății este dezlegarea acestei contraziceri, prefăcînd și aproprierea din individuală în colectivă.

Societatea de azi nu numai că dezvoltă înăuntrul ei o mulțime de contraziceri și anomalii, care, cu cît merge societatea înainte, tot mai mult o zguduie, tot mai mult o dizolvă, pregătește singură societatea viitoare sau, mai bine zicînd, condițiunile materiale și factorii trebuitori pentru realizarea acelei societăți. În adevăr, am văzut că societatea burgheză capitalistă concentrează producțiunea și dezvoltă foarte tare împărțirea muncii. În Englitera, care a înaintat mai departe decît alte țări și pe care toate rîvnesc să o ajungă, mai toată producțiunea e centralizată și colectivizată; acolo mai nu se mai află producțiune mică individuală, meseriile au fost înlocuite prin fabrici mari, în care mii de oameni lucrează împreună, după un plan dat, cu mașinile cele mai bune. Cît despre pămînt, apoi întinsele moșii ale lorzilor sînt lucrate de numeroase grupuri de muncitori, cu mașini perfecționate, cu aplicarea cea mai înțeleaptă și mai științifică a muncii. Aceste grupe de muncitori au înlocuit producțiunea mică, pe meseriași și pe cultivatorii mici. Aici, în aceste grupe de muncitori, munca este colectivă, avem comunele producătoare ale societății colective socialiste. Declarați toate instrumentele de muncă proprietate națională, înlăturați aproprierea individuală, și producțiunea, fără a se opri, va putea merge înainte, urmînd cu munca tot aceleași comune colective, tot după același plan *. E drept că lucrătorii vor primi atunci echivalentul total al roadelor muncii lor, că nu vor mai fi crize, nici pauperism, nici alte odoare de-ale societății de acuma, dar producțiunea va putea rămîne aceeași și apoi încet-încet să se prefacă după cererile mai nouă. Așadar, societatea capitalistă ne pregătește ea singură comunele viitoare. Lucrul se poate înțelege și altfel. Societatea de azi, colectivizînd producțiunea, înlesnește și colectivizarea aproprierei; pe cînd o societate în care ar domni meseriile mici și cultivarea pămîntului prin proprietari mici va trebui să întemeieze și producțiunea și aproprierea colectivă, lucru de o sută de ori mai greu. Afară de această ușurare, pentru aproprierea colectivă mai este și alta. Societatea de azi, colectivizînd producțiunea și dezvoltînd împărțirea muncii, a făcut munca foarte producătoare. În societățile vechi, în care productivitatea era foarte slabă, poate că a trebuit ca o parte din oameni să lucreze pentru ca să poată cîțiva a se ocupa cu știința, cu artele și cu cîrmuirea societății. Acuma însă productivitatea muncii e așa de strașnică, încît muncind fiecare cîte 3 ceasuri pe zi, de bună seamă că toți vor fi asigurați cu toate cele trebuitoare. Numai

* Se înțelege că se va schimba și planul cu timpul, dar din cele spuse vedem lămurit cum societatea actuală pregătește formele viitoare.

acuma dar a venit vremea cînd idealurile de egalitate ale marilor utopişti pot să se prefacă în realitate. *Într-un cuvînt, societatea de astăzi singură pregăteşte toate condiţiile exterioare pentru realizarea celei viitoare.* Dar nu numai atîta, alăturea cu pregătirea condiţiilor exterioare pentru acea societate viitoare, societatea de astăzi pregăteşte şi clasa de oameni care trebuie să ia locul clasei domnitoare de acum, al burghezimii, pregăteşte clasa care trebuie să realizeze, pe lîngă producţiunea colectivă, şi apropriarea colectivă. Cine sînt aceşti oameni ? Să vedem. Societatea burgheză, concentrînd şi colectivizînd producţiunea, expropriază pe producătorii mici (meseriaşi şi agricultori), îi strînge în fabrici şi pe moşii mari, îi pune să lucreze împreună. Aici aceşti producători, fiind proletari salariaţi, se disciplinează pentru societatea colectivistă. Într-o ţară unde domneşte agricultura mică, ţăranul cu greu va înţelege cum trebuie să lucreze o comună agricolă socialistă, de 1 000 de oameni de pildă. Dar proletariatul salariat al unui lord înţelege uşor, el vede cu ochii comuna viitorului, o mie de oameni lucrează de pe acuma după un plan dat, folosindu-se de toate născocirile ştiinţei şi de împărţirea cea mai potrivită a muncii. Tot astfel şi în fabrică. Dar, afară de strîngerea muncitorilor în grupe comuniste producătoare, societatea mai face să se deştepte într-înşii şi spiritul revoluţionar. În fabrici şi pe moşii, proletarii, strînşi la un loc, văd că interesele lor sînt cu totul altele decît ale stăpînului, decît ale clasei capitaliste ; într-înşii se dezvoltă acea sfîntă solidaritate atît de cerută pentru societatea viitoare şi care se dă pe faţă aşa de frumos în timpul grevelor. Adunaţi împreună, proletarii văd cît de straşnic de însemnate sînt urmările muncii comune, se învaţă a o preţui şi totodată văd cum că din roadele binefăcătoare ale acestei munci se folosesc nişte indivizi care nici la fabrici nu vin *, ori, de vin, se arată numai o dată pe săptămînă pentru a cerceta socotelile răpirii. Strînşi la un loc, veşnic frămîntaţi de aceleaşi idei şi simţiri, proletarii sînt foarte în stare să înţeleagă contrazicerea de căpetenie între producere şi apropriare. Trăind la un loc, ei simt mai tare prăpastia către care păşeşte omenirea şi care împarte societatea în proletari

* Societăţile anonime.

şi în cîţiva miliardari. În sfîrşit, proletarii, luminaţi de fraţii lor mai inteligenţi ori mai învăţaţi şi de socialiştii teoretici, încep a înţelege şi boala, şi leacul societăţii actuale, şi că ei, fiind majoritatea zdrobitoare, n-au decît să vroiască şi lumea va lua altă faţă. Proletariatul este deci acea clasă care va înlocui burghezimea. Proletariatul are chemarea istorică de a realiza forma viitoare socială, apropriarea colectivă. Societatea de astăzi pregăteşte deci şi condiţiunile de trai ale societăţii viitoare, şi clasa care trebuie să realizeze formele socialiste. Însă, dacă rolul proletariatului este de a realiza formele sociale viitoare, cum al burghezimii a fost de a realiza pe cele moderne, atunci lupta proletariatului pentru emancipare este totodată lupta pentru viitorul omenirii. Fiecare pas înainte al proletariatului, fiecare grevă care face să crească solidaritatea între proletari, scurtarea zilei de muncă pentru a avea şi proletarul vreme de a se lumina şi sfătui cu semenii săi în privinţa intereselor şi suferinţelor comune, crearea de societăţi de muncitori etc. sînt toate paşi înainte spre a ajunge la ideal, la completa emancipare a proletariatului, prin urmare la realizarea socialismului. *De aici urmează foarte limpede rolul socialiştilor în Europa apuseană : au să lumineze proletariatul asupra rolului istoric ce are şi să se lupte în rîndurile proletarilor pentru fiecare pas ce-l face acesta spre emancipare.* Socialiştii nu-s o partidă deosebită de proletariat, ci oameni (fie proletari ori ba) luminaţi asupra rolului istoric al proletariatului şi care umblă să lămurească pe muncitori în privinţa rolului ce au şi se luptă alăturea cu ei, ştiind că orice pas înainte, orice cîştig al proletariatului apropie realizarea societăţii socialiste.

Cap. V. Răspuns la cîteva obiecţii

Apropriarea colectivă, schimbînd cu totul bazele materiale ale traiului, depărtînd crizele şi pauperismul, asigurînd fericirea şi libertatea tuturor, înlocuind concurenţa prin controlul raţional al societăţii asupra producţiunii şi distribuţiunii bogăţiilor şi lupta de interese prin armonia lor, va preface şi toate aşezămintele de azi

în altele, potrivite cu bazele noi materiale de atunci. Deşi, după cum am spus mai sus, despre această prefacere vom vorbi în altă scriere, trebuie însă chiar acuma să spunem cîteva cuvinte despre unele întocmiri, de vreme ce schimbarea acestora pricinuieşte neînţelegere nu numai între potrivnicii noştri, dar chiar înlăuntrul partidei socialiste.

Una din chestiile cele mai arzătoare este a statului. Unii din potrivnicii socialismului strigă că noi, vroind nimicirea statului, vroim distrugerea organizaţiei sociale, deci introducerea anarhiei, care pentru dînşii înseamnă un fel de haos, de luptă înverşunată de pasiuni etc... Alţii, dimpotrivă, ne învinovăţesc că vroim să reglementăm toate prin stat, că în societatea socialistă vor pieri libertatea şi iniţiativa individuală etc... Chiar de pe aceste învinuiri aşa de nepotrivite între dînsele s-ar putea încredinţa un om nepărtinitor că trebuie să fie vreo neînţelegere. Să vedem ce-i adevărat. Greşeala de căpetenie a potrivnicilor noştri şi chiar a unor socialişti este că amestecă „statul", noţiune îngustă, cu noţiunea mult mai largă de „organizaţie" în general. Dar aceste două lucruri, statul şi organizaţia socială, sînt aşa de deosebite, încît pot fiinţa unul fără altul. Antropologii moderni, Spencer, Morgan etc., ne-au arătat societăţi primitive (la irochezi etc.) care au avut organizaţie socială, şi încă foarte cuminţească, fără să aibă măcar urmă de stat. Statul s-a arătat atunci cînd societatea s-a desfăcut în clase domnitoare şi în clase supuse; şi, decum s-a arătat în istorie, statul n-a fost altceva decît reprezentantul clasei ori claselor domnitoare şi apărătorul intereselor lor. Dacă statul reprezintă totodată şi organizaţia societăţii, apoi o reprezintă numai într-atîta încît organizaţia societăţii este în folosul clasei stăpînitoare. În antichitate, statul reprezenta clasa şi interesele stăpînilor de robi (la greci) şi pe a patricienilor (la romani). În vîrsta de mijloc, reprezintă pe feudali; acuma reprezintă ori interesele clasei burgheze (în Franţa), ori ale clasei burgheze şi ale rămăşiţelor feudalismului (în Germania). În societatea egalitară socialistă, în care nu vor mai fi clase, nici politice, nici economice; cînd toţi vor fi producători, nefiind clase, nu poate să fie nici *stat* care să reprezinte clasa domnitoare. Poporul, proletariatul, ajungînd la putere, după revoluţia socială, proletară, va întrebuinţa dictatura de clasă ca mijloc pentru a-şi întări domnia, pentru a organiza formele de viaţă ale societăţii socialiste. Dar după ce va ajunge, în sfîrşit, să sfarme cu totul puterea burghezimii, nu va mai avea pe cine să stăpînească, fiind el cea de pe urmă clasă; revoluţia socială va aduce deci desfiinţarea claselor şi, domnia de clasă nemaiavînd ce căuta în societatea socialistă, statul va pieri. „Statul nu va fi desfiinţat — zice Fr. Engels în *Socialismul ştiinţific şi socialismul utopic* —, ci va muri" [6]. Dar oare moartea statului (cum vedem, foarte firească) înseamnă oare totodată şi dezorganizarea socială? Dimpotrivă, în societatea burgheză statul reprezintă organizarea societăţii numai în interesul unei clase, în vreme ce dealtfel societatea e dezorganizată cu desăvîrşire, e atît de puţin organizată încît dă loc la fenomene absurde cum sînt crizele de supraproducţiune, e atît de dezorganizată încît nouă zecimi din membrii ei trăiesc în sărăcie, deşi productivitatea muncii este azi aşa de mare încît ar putea cu toţii să trăiască în belşug şi bogăţie, e atît de dezorganizată încît nu numai proletariatul, dar chiar şi stăpînii nu pot fi siguri dacă mîine nu vor cerşi pe drumuri. Numai această lipsă de siguranţă şi frica pentru ziua de mîine sînt dovada destul de tare că societatea de azi e dezorganizată. Însărcinarea cea dintîi a unei organizări este să asigure ziua de mîine, prin urmare libertatea omului; căci omul care nu ştie dacă mîine-poimîine nu va ajunge pieritor de foame nu-i liber, ci rob împrejurărilor; iar societatea care are astfel de organizare, cu drept cuvînt poate fi numită dezorganizată. În societatea viitoare, starea materială a omului şi libertatea lui vor fi asigurate prin birourile de statistică, prin delegaţii etc..., naţia va hotărî, ce, cum şi cît trebuie să se producă. În loc de oarba concurenţă va fi controlul raţional al naţiunii, care va regula producţiunea spre îndestularea societăţii, iar fiecare individ în schimb, pentru trei ceasuri * de muncă zilnică, va fi sigur de un trai îmbelşugat; inteligenţa, nelănţuită de nevoile materiale, va lua altă dezvoltare, artele, ştiinţa,

* Noi presupunem în această scriere că, ţinînd seama de tehnica de astăzi, dacă toţi vor lucra, ar ajunge trei ceasuri de muncă pe zi pentru îndestularea societăţii. Noi credem, şi vom dovedi aiurea, că trei ceasuri sînt mai degrabă prea mult decît prea puţin, mai ales că tehnica, ştiinţa se dezvoltă, şi nici nu

totul va merge spre perfecţie... Această organizare cuprinde deopotrivă pe toţi membrii societăţii egalitare socialiste, pe toţi îi asigură deopotrivă. Se înţelege că birourile de statistică, delegaţiunile comunale şi sociale (naţionale) etc. n-au nimica a face cu statul autoritar de azi. Statul într-o societate fără clase ajunge lucru cu neputinţă, tot aşa de absurd ca un împărat într-o republică democratică. Iată dar două lucruri ce urmează din cele spuse : 1) În societatea socialistă, statul va pieri (va muri, zice Engels) şi 2) În societatea socialistă, o organizaţie unitară, armonică, raţională va asigura deopotrivă bunul trai şi fericirea tuturor membrilor. Acuma putem să înţelegem absurdităţile ce ne aruncă potrivnicii, confundînd *statul* cu *organizaţia*. Să luăm, în adevăr, cele două încheieri ce am scos din ideile socialismului asupra statului : 1) Socialiştii zic că statul va pieri. Reacţionarii, amestecînd statul cu organizaţia, strigă : „Prin urmare, organizarea va lipsi (de unde prin urmare ?), deci în societatea socialistă va fi un haos", 2) Noi zicem că în societatea socialistă o organizaţie armonică, raţională va asigura bunul trai şi fericirea tuturor membrilor societăţii. „Liberalii", confundînd organizaţia cu statul, zic : „Aşa ! organizaţia va asigura bunul trai, adică statul (de unde statul ?) va asigura traiul tuturor, prin urmare cu toţii vom fi slugile statului, un fel de funcţionari, deci orice libertate va pieri" etc. Cum am văzut însă, se înşeală şi unii, şi alţii, şi „statul", nefiind acelaşi lucru cu organizarea, va pieri, fără ca să lipsească societăţii o organizaţie armonică, raţională şi binefăcătoare.

Altă întocmire socială care de bună seamă se va preface şi despre a cărei schimbare face burghezimea zgomot asurzitor este „familia". Distrugerea familiei este una din învinuirile obişnuite ce ni se fac. Să spunem deci două-trei vorbe şi despre familie. Această întocmire a trecut în timpul dezvoltării omenirii prin multe faze. Fără să mai vorbim despre cele mai vechi, chiar monogamia a suferit de la ivirea-i şi pînă acuma destule prefaceri paralele cu schimbările temeliilor materiale ale societăţii.

putem prevedea cît de tare va creşte rodnicia muncii pînă cînd se vor realiza formele socialiste. Păcat numai că formele burgheze nu lasă să crească productivitatea muncii decît foarte încet.

Familia fiind embrionul societăţii, într-însa vedem toate contrazicerile şi toate anomaliile societăţii întregi, după cum şi în embrion se văd începuturile membrelor organismului viitor. Dacă luăm cele trei forme sociale despre care am scris (robia, servajul şi salariatul), vom vedea că familia s-a schimbat odată cu trecerea societăţii dintr-o fază în alta. În antichitate, în era robiei, baza familiei era robia, nevasta şi copiii erau robii tatălui de familie, care putea să facă din femeie şi copii orice ar fi vrut, ca şi din robi. În familia patriarhală din vîrsta de mijloc, deşi cu temelie de asemenea autoritară, capul familiei din această epocă nu avea atîta putere asupra femeii şi a copiilor, după cum nu avea nici asupra servilor. Alături cu legăturile de autoritate s-au dezvoltat şi cele sentimentalo-religioase, care idealizau despotismul soţului şi al tatălui, adică tocmai cum se întîmplase şi cu relaţiile între stăpîni şi servi. Burghezimea, sfărmînd servajul şi autoritatea feudală, a distrus de asemenea şi legăturile autoritare patriarhale din familie, rupînd totodată şi vălul sentimentalo-religios ce le acoperea. Femeia, roabă în era robiei, servă în cea feudală, ajunge un fel de *salariată* *, liberă dealtfel, dar într-o stare analoagă cu a proletariatului şi, în general, cu a claselor inferioare.

Între membrii familiei se statornicesc relaţii burghezo-capitaliste. Membrii familiei nu mai sînt legaţi prin autoritatea părintelui, ci prin interese băneşti — zestre, moştenire etc. Iubirea ajunge o marfă, care se vinde în piaţă cu preţ hotărît, cu tarifă, după legea ofertei şi a cererii. Interesul bănesc neputînd fi legătură destul de tare, familia burgheză este curat convenţională, *pentru ochii lumii,* iar în adevăr femeile se mîngîie cu ibovnici şi bărbaţii cu ţiitori şi umblînd prin casele de prostituţie. Casele de prostituţie, care au luat o dezvoltare înfricoşată ** şi sînt reglementate, tarifate, recunoscute de stat ca instituţie trebuitoare, caracterizează minunat familia burgheză, îi slujesc de prototip. În societatea socialistă, familia se va schimba negreşit foarte tare, cum s-a schimbat şi în celelalte faze prin care a trecut ome-

* Să nu se uite că facem o *analogie* între femei şi între clasele muncitoare fără a avea de gînd să le identificăm.

** [Înfricoşătoare].

nirea. Ca și în fazele trecute, familia viitoare se va potrivi cu bazele materiale ale societății. Dar, căzînd clasele, distrugîndu-se toate neegalitățile politice și economice, femeia va fi și ea liberă și egală cu bărbatul. Interesul bănesc, care este legătura familiei de azi, va dispărea; legătura familiei socialiste va fi dragostea reciprocă, unica legătură firească și morală, dar totodată și singura cu putință într-o societate în care femeia și bărbatul vor fi deopotrivă. Familia viitoare va fi monogamă, în înțeles că va fi traiul împreună între un bărbat și o femeie, dar se va deosebi cu totul de familia de azi, legătura va fi numai *dragostea liberă*. Corupția și destrăbălarea sexuală, împreună cu prostituția, vor fi cu neputință acolo unde femeia va trăi cu bărbatul numai din dragoste; nu va fi cu putință prostituția cînd femeia va fi asigurată economicește ca și bărbatul, cînd nu va mai fi sărăcie. După cum în societatea viitoare se vor produce lucruri pentru îndestularea ei, pentru plăcerea și fericirea societății, și nu mărfuri pentru schimb, tot așa iubirea va ajunge un izvor de fericire pentru cei ce se vor iubi, dar nu o marfă, cum este iubirea burgheză.

În această familie întemeiată pe iubire, pe libertate, pe respect, în această familie din care vor dispărea lupta de interese și atîrnarea economică, întocmai ca și din societatea întreagă, în această familie vor crește și se vor dezvolta generațiile cele mai noi, membrii societății egalitare; în această familie se vor dezvolta oameni cu simpatii universale; în asemenea familie și societate se vor forma cei ce vor alcătui acea societate ideală pe care o prevede chiar Spencer printre norii prezentului, acea societate în care actele individului vor fi folositoare societății și ale societății, la rîndul lor, folositoare individului; cînd orice cuget se va naște în om, orice sentiment va fi în armonie cu interesele omenirii... Toate acestea nu vor fi cu putință decît în societatea socialistă.

N-avem de gînd să răspundem la toate criticile ce s-ar putea face socialismului, de aceea vom mai atinge, în cîteva cuvinte, numai două chestii și vom sfîrși expunerea socialismului științific.

Criticii socialismului (vorbim de oamenii pricepuți) se împart în două grupe: unii nu cred în realizarea

idealului socialist, cu toate că-i admit superioritatea, din pricina greutăților ce-i stau în cale. Alții văd că societatea merge spre socialism, dar, găsind mari neajunsuri în societatea socialistă, ar dori să oprească mersul progresiv al evoluției. Celor dintîi le vom răspunde: E foarte adevărat că greutățile sînt colosale, cum sînt colosale și idealele noastre; să nu se treacă însă cu vederea că pentru realizarea socialismului lucrează toată evoluția economică etc. a societății. Cu cît merge mai înainte societatea, cu atîta se dezvoltă contrazicerile și anomaliile care o descompun și, pe de altă parte, am arătat cum societatea singură creează teren pentru cea viitoare. Dealtmintrelea nici un socialist nu crede că idealul nostru se va realiza iute, ba chiar sînt gata a crede că societatea va trece prin o formă mijlocitoare înainte de a ajunge la idealul socialist. Oricum, socialiștii socot că, dacă s-a dovedit că omenirea merge spre o formă socială mai înaltă, atunci toți oamenii convinși de acest adevăr trebuie să lucreze, să lupte pentru a ajunge la acest ideal, fie cît de îndepărtat. Cît despre criticii ceilalți, adică despre cei care găsesc lipsuri în societatea socialistă ori neajunsuri, acelora le răspundem că societatea viitoare va avea, firește, neajunsurile ei, fiecare eră istorică avînd pe ale sale. O fericire absolută nu poate fi, cum nu-i nimica absolut pe lumea aceasta. Socialiștii nu zic că societatea socialistă va da fericire absolută, perfectă, ci că societatea socialistă, în asemănare cu cea burgheză, va fi fără de seamăn mai perfectă și mai fericită. Acest fel de critici caută pete în societatea viitoare și nu bagă în seamă ticăloșiile de azi: despoierea muncitorilor, sărăcia, agiotajul, fraudele, crizele, prostituția, crimele etc. Trăind în societatea de azi și nevroind a primi pe cea socialistă, sub cuvînt că și acolo vor fi unele neajunsuri, criticii noștri seamănă cu un cerșetor care, tremurînd într-o cămașă zdrențuroasă, în ger, n-ar vroi să primească blana ce i-ar da un trecător milostiv, sub cuvînt că nu-i croită după modă ori că postavul este urît la culoare sau pătat în cîteva locuri etc. Se înțelege că asemenea cerșetor, dacă s-ar putea afla în adevăr, ar degera în cămașa-i zdrențuroasă.

SOCIALISMUL ÎN ROMÂNIA

Cap. I. Este socialismul la noi o plantă exotică?

Sfîrşind expunerea socialismului ştiinţific, ar trebui să trecem la urmările practice care ies din această expunere pentru noi, socialiştii români, ar trebui să arătăm cum să lucrăm noi, în împrejurările de azi ale României, spre a ne apropia de idealul nostru. Totuşi, mai întîi să dezlegăm întrebarea dacă socialismul poate şi trebuie să ajungă idealul tuturor oamenilor cinstiţi, cum şi este în Europa; cu alte cuvinte, întrebuinţînd vorba duşmanilor noştri, să dovedim că socialismul nu-i plantă exotică şi că poate să se prindă bine şi pe pămîntul românesc şi că roadele ce va aduce vor fi şi aici tot aşa de binefăcătoare ca şi aiurea. Trebuie să dovedim cele spuse, căci în adevăr socialismul ar putea fi plantă oricît de folositoare, dar, dacă nu i-ar prii pămîntul, fireşte că numai roade bune n-ar putea aduce. De la acest răspuns al nostru atîrnă tot viitorul socialismului român.

La cea dintîi ivire a socialismului în România am fost întîmpinaţi de toţi potrivnicii cu strigătul: „socialismul este plantă exotică, socialismul n-are ce căuta la noi".

Dovezile ce se aduc spre a arăta că socialismul n-are pămînt potrivit în ţara aceasta pot fi împărţite în două clase. Unii spun că socialismul este în adevăr bun pentru apusul Europei, unde sînt proletari industriali; dar la noi, nefiind proletariat, leacul împotriva acestei boale n-are la ce fi adus. Alţii spun că socialismul e şi în Apus boală care urmează din altă boală, proletariatul industrial, şi că la noi, nefiind proletariat, nici boala socialismului n-are chip să se dezvolte. Socialiştii români au răspuns şi unora, şi altora, şi prin cîteva cuvinte au zdrobit pentru vecie clădirea fără temelie ce o ridicaseră duşmanii împotrivă-ne. Socialiştii zic: „Dacă d-voastră socotiţi socialismul drept leac împotriva boalei proletariatului industrial, atunci de ce lucraţi din răsputeri, nu socotiţi nici o jertfă prea mare, spre a întemeia industria mare naţională şi deci totodată proletariat industrial? Voiţi fabrici, drumuri de fier, agricultură cu maşini; dar pe lîngă toate acestea lucrează şi proletari salariaţi şi, dacă vroiţi să aduceţi din Europa boala, de ce n-am avea şi noi dreptul să aducem leacul? Introduceţi proletariatul — boala, noi introducem socialismul —, leacul. Cine e mai de laudă, mai iubitor de ţară, voi ori noi?". Tot astfel se poate zice şi celorlalţi: „D-voastră aduceţi boala proletariatului, din care urmează, chiar după dv., socialismul; prin urmare, avem tot dreptul de a-l propovădui, nu-i lipseşte terenul".

Acest răspuns a fost atît de zdrobitor, încît potrivnicii socialismului nici n-au mai îndrăznit să deschidă gura: se temeau de compromitere. Totuşi, din cînd în cînd, cîte un scriitoraş plătit, prin urmare care nu are chip de a se da mai la o parte, repetă fără vreo umbră de dovezi că socialismul e plantă exotică. Dar biruinţa cîştigată de noi vine mai ales din lipsa desăvîrşită de cunoştinţe, lipsă care le alcătuieşte podoaba, la duşmani; învinuirea că socialismul este plantă exotică ar putea fi un argument foarte tare în mîna unui om cult şi învăţat, care să ştie argumenta. Ar putea să-şi întemeieze dovezile chiar pe partea dintîi a acestei scrieri. Acest potrivnic luminat ar putea să ne zică: „Pretindeţi că nu vroiţi să prefaceţi societatea după un plan, care vă pare drept şi bun. Foarte bine. V-aţi pus pe teren cu totul ştiinţific şi real şi ne arătaţi că societatea singură pregăteşte condiţiile exterioare pentru fiinţarea societăţii viitoare. Aşa, spre pildă, arătaţi că societatea feudală a căzut din pricina contrazicerii între formele-i sociale, care nu lăsau loc dezvoltării puterilor producătoare, şi, cînd aceste puteri au crescut destul de tare, au sfărmat formele feudale, iar în locul clasei feudale a păşit clasa burgheză, care înfăţişa puterile productive perfecţionate. Aşadar, în societatea feudală s-au dezvoltat formele societăţii burgheze (manufacturi, comerţ etc.), s-a dezvoltat şi clasa care a pus în practică formele cele nouă, burghezimea. În societatea de azi iar găsiţi, după dv., o contrazicere de căpetenie, care s-a dezvoltat cu propăşirea societăţii burgheze, anume contrazicerea între producţiunea colectivă şi apropriarea roadelor muncii de către cîţiva indivizi. Cu alte cuvinte, societatea, dezvoltînd producţiunea colectivă, chiar prin aceasta pregăteşte teren pentru o societate în care şi apropriarea să fie colectivă. Singură societatea a pregătit comunele producătoare, industriale şi agricole, care în Englitera nu aşteaptă decît o lovitură pentru a trece în forma socialistă. De asemenea, societatea burgheză a strîns la fabrici şi

pe moșii mii de proletari, i-a pus să lucreze în comun, i-a disciplinat pentru apropriarea comună. Societatea singură pregătește clasa viitoare, proletariatul, care va lua locul burghezimii. *Într-un cuvînt, societatea de azi pregătește singură condițiile exterioare pentru realizarea celei viitoare.* Iată-vă argumentul dv. cel mai puternic, în adevăr, printr-însul se preface socialismul din utopie în știință. *Dar la noi nu-i nimica din toate acestea.* În societatea noastră nu este contrazicere între producțiunea colectivă și între apropriarea individuală, pentru că la noi nu este încă producțiune colectivă, ci individuală, dacă lăsăm la o parte cîteva excepții ; societatea noastră n-a pregătit acele comune industriale și agricole care fac așa de ușoară realizarea socialismului. De asemenea societatea noastră n-are proletariat strîns în fabrici și disciplinat, care să fie o clasă gata a realiza formele societății viitoare, la noi proletariatul e de abia în fașă. *În scurt, societatea noastră n-a pregătit formele exterioare pentru realizarea societății viitoare, deci socialismul este la noi plantă exotică.*

Iată cum ar putea argumenta un om cult și dovezile lui ar avea mare seriozitate și trebuie să răspundem negreșit.

Argumentarea de mai sus pare cu atîta mai tare, cu cît se întemeiază pe două adevăruri ce nu pot fi tăgăduite de cei ce primesc socialismul științific : 1) că societatea nu poate trece în altă formă socială, dacă n-are mai întîi pregătite formele societății viitoare ; 2) că în societatea noastră în adevăr n-avem nici formele viitorului pregătite, nici clasa proletariatului apusean.

Totuși argumentarea e greșită cu totul, cuprinde o greșeală care o ruinează. Anume amestecă două noțiuni : una mai generală, „societate", și alta specială, „o societate". În adevăr, nu se poate tăgădui, societatea trebuie să aibă condițiile materiale exterioare pregătite pentru o nouă formă socială, dacă trebuie să treacă într-însa. Dar sub societate se înțelege omenirea ori o parte mare din omenirea civilizată și nicidecum o mică parte. Aceasta este silită să introducă formele cele nouă, cînd au fost introduse în societate luată în întregime. Franței i-au trebuit cîteva veacuri pentru ca să se dezvolte relațiile feudale și să realizeze condițiile materiale pentru existența societății burgheze ; dar a rămas în Franța o provincie în care pe vremea revoluției celei mari[7] erau condițiunile materiale și economice întocmai ca în veacul al XV-lea. Această provincie era Bretagne. Se înțelege că, dacă Bretagne ar fi fost înconjurată cu un zid chinezesc, cu totul despărțită de lume, cine știe cîte veacuri ar fi trebuit pentru ca și acolo să se dizolve formele feudale și să treacă în cele liberale burgheze. Dar, făcînd parte din Franța, de voie de nevoie a trebuit să primească și ea organizarea țării întregi. În fața relațiilor internaționale de azi, care leagă toate națiile culte ale Europei (și chiar ale Americii) ; în fața solidarității economice, mai ales, prin care sînt legate, așa că o criză în Londra poate să producă criză și în România, în fața relațiilor comerciale internaționale, în fața drumurilor de fier, a telegrafelor etc..., o nație, „o societate" din Europa poate fi privită ca o provincie, iar o țară mică, de pildă România, trebuie să fie socotită drept un district al Europei. Deci România nu va putea să nu treacă la socialism, cînd va trece și Europa. Cum se schimbă dezvoltarea unei societăți prin înrîurirea relațiilor internaționale, dovadă strălucită ne dă însăși România. În adevăr, să ne uităm puțin îndărăt și să ne închipuim starea noastră socială înainte de 1848. Relațiile economice erau la noi ca în timpurile feudale din Europa în veacul al XV-lea. Clăcașii erau ca servii feudalilor, boierii erau feudalii. În orașe vedeai comerț mic și industrie mică, bresle. Se lucra mai mult pentru consumare personală decît pentru schimb, într-un cuvînt erau relațiile care au făcut societatea feudală atît de statornică, încît a durat multe veacuri. Unde erau la noi acele puteri productive dezvoltate care să fi venit în contrazicere cu formele sociale de atuncea ; unde erau manufacturile, fabricile, comerțul întins, oprit în dezvoltare din pricina organizației de atunci ? Erau oare orașele noastre în antagonism cu boierii feudali, purtau oare veșnic război ?

În sfîrșit, unde era clasa burgheză, care să fi putut răsturna relațiile sociale de atunci, clasă care să se fi dezvoltat în timp de mai multe veacuri în veșnică dușmănie cu feudalismul ? Unde erau, în sfîrșit, acele condiții materiale exterioare, pentru ca să treacă societatea iobăgistă în cea liberalo-burgheză ? Nimica, nimica și iar nimica. României i-au lipsit cu desăvîrșire acele con-

dițiuni materiale exterioare și, dacă România ar fi fost îngrădită cu zid chinezesc, fără relații cu Europa, atunci ar fi trebuit să se dezvolte și aici producțiunea, să treacă prin manufactura mică și mare, să se dezvolte antagonismul între orașele burgheze și satele feudalo-boierești, să crească o clasă puternică burgheză și numai după aceasta să treacă și România în faza liberalo-burgheză. Pentru toate acestea i-ar fi trebuit cinci ori șase sute de ani. Lucrul s-a petrecut însă cu totul altfel. Pe la 1840 o pleiadă de oameni talentați, tinere odrasle ale boierimii, cei mai mulți crescuți în Europa apuseană sub formele sociale de acolo, au început agitație pentru a introduce aceste forme nouă în țara lor și după cîțiva ani au reușit. România, fără să treacă prin toate formele mijlocii prin care a trecut Europa, a primit formele sociale europene. Cît despre condițiile burgheze, ca dezvoltarea producțiunii și împărțirii muncii, mașinile, clasa burgheză puternică, apoi aceste condiții se dezvoltă acuma, după ce au fost introduse formele sociale burgheze. Iată dar o schimbare colosală, care s-a introdus în mișcarea socială românească numai ca efect al relațiilor internaționale. În Europa apuseană s-au dezvoltat condițiunile materiale exterioare burgheze și pe urmă au fost primite formele sociale liberalo-burgheze. În România, dimpotrivă, mai întîi au fost introduse formele burgheze și pe urmă au început să se dezvolte condițiile materiale exterioare. Aiurea schimbarea formelor sociale a succedat, în România dimpotrivă. Care să fie pricina? Firește, numai mișcarea societății europene în general. Odată ce Europa a primit unele forme sociale, acele societăți din Europa care-s rămase în urmă se văd nevoite a le primi și ele fără să aibă condițiile materiale. Deci dezvoltarea țării noastre parcă a fost înadins menită a aduce cea mai strașnică dezmințire, chiar criticilor culți pomeniți mai sus. Această dezvoltare parcă înadins a fost menită pentru a da putere de argumentare și putere morală socialiștilor din toate țările rămase în urma Europei cu evoluția. Fără să mai vorbim de schimbările ce va suferi România și carele o vor apropia de Europa, putem zice că ea va primi formele socialiste odată ce vor fi primite în Europa, chiar dacă nu va avea îndeajuns de dezvoltate condițiile exterioare ale societății socialiste. Deosebirea va fi că la noi se va introduce totodată colectivizarea producțiunii și a apropriațiunii și, după cum burghezimea se dezvoltă la noi fără greutățile ce a întîmpinat aiurea, de asemenea și comunele socialiste se vor înființa fără ca muncitorii români să fi avut de suferit cît proletariatul european. Asemănarea cea mai de seamă este următoarea:

Cum pentru trecerea din forma feudală-iobăgistă în cea burgheză a trebuit, afară de influența Europei, totodată o tinerime devotată, luminată, care să agite și să facă propagandă în țară (Rosetti, Brătienii, Goleștii etc.), așa și pentru trecerea României burgheze în cea socialistă, afară de înrîurirea socialismului european, mai trebuie o tinerime devotată, luminată, care să agite în țară, trebuie propagandă și agitare socialistă. Asupra acestui punct așa de însemnat pentru socialismul român vom mai vorbi. Am arătat analogia între poziția noastră și între a tinerimii liberale dinainte de 1848. Așa de mare este asemănarea, încît liberalii noștri nu ne pot face nici o învinuire care să nu le fi putut fi făcută și lor de boierii iobăgiști. În adevăr. Liberalii ne zic că sîntem revoluționari; dar oare n-au fost și ei revoluționari la 1848? Ni se zice că sîntem utopiști, că socialismul este plantă exotică pentru țara noastră fiindcă n-avem în România industrie mare și proletariat; dar oare boierii nu puteau să zică tinerimii de la 1848: „Sînteți utopiști, aduceți liberalismul burghez, care este plantă exotică pentru țara noastră, fiindcă n-avem nici industrie, nici comerț mare, n-avem burghezime". Ni se zice că vroim desființarea proprietății private, acuma legală după drept, exproprierea proprietarilor mari în folosul națiunii; dar oare liberalii n-au expropriat pe boierii stăpîni de clăcași, asupra cărora aveau proprietate legală? Ni se zice că sîntem cosmopoliți, că vroim să introducem forme sociale străine. Dar liberalii, aducînd formele sociale europene, n-au schimbat portul național și toată viața patriarhală de mai înainte, precum și toate relațiile?, liberalismul n-a fost și nu este cosmopolit? Ne ziceți că vroim să schimbăm familia de azi. Oare introducerea formelor liberalo-burgheze n-a schimbat cu desăvîrșire familia patriarhală, prefăcînd-o în familie burgheză? Așadar, starea noastră, a socialiștilor, este în multe privințe asemănătoare cu a tinerimii liberale revoluționare de dinainte de 1848; totuși ne deo-

sebim foarte tare în felul revoluţiunii ce aşteptăm. Tinerimea liberală burgheză, introducînd formele sociale burgheze, tindea să întemeieze o clasă domnitoare deopotrivă cu cea din Europa, adică o clasă răpitoare, stricată, fără de conştiinţă *, cu atîta mai mult coruptă şi fără conştiinţă, cu cît se dezvolta la noi cînd în Europa aproape îşi isprăvise rolul istoric şi arătase care i-i arama. Pentru burghezimea noastră nu era acea înşelare de sine care stăpînea pe burghezii din vremea revoluţiei celei mari, ai noştri ştiau foarte bine unde merg şi unde au să ajungă. Revoluţia de la 1848 a stricat formele vechi în folosul unei singure clase, în al burghezimii ; revoluţia viitoare va desfiinţa domnia de clase, va face pe toţi membrii societăţii deopotrivă. Cosmopolitismul burghezimii înseamnă înlăuntru sfărmarea legăturilor tradiţionale ale unui popor şi înlocuirea lor prin legături liberale burgheze în folosul clasei burgheze **, în afară luptă pentru tarife, antagonism între naţii ; al nostru înseamnă : înlăuntrul ţării, întemeierea, statornicirea unei organizaţii care să folosească tuturor ; în afară, înfrăţire cu toate naţiile şi armonizarea intereselor. Proprietatea lor, cu care au înlocuit pe cea iobăgistă, este apropriarea muncii mulţimii de către cîţiva inşi ; proprietatea noastră, care va înlocui pe a lor, va fi stăpînirea muncitorilor asupra roadelor muncii lor colective. Familia lor, prin care au înlocuit pe cea patriarhală, este familia prefăcută în *gheşeft* negustoresc şi însoţită de prostituţie *** şi adulter. Familia socialistă este întemeiată pe dragoste şi este liberă.

* Se înţelege că mulţi din tinerimea de la 1848 n-aveau gînd să ajungă unde am ajuns şi mai ales unde vom ajunge, ei aveau cereri mult mai înalte, dar nu înţelegeau că din revoluţia burgheză nu putea să iasă decît burghezimea, clasă domnitoare, cu toate frumuseţile ei. Marele cetăţean C. A. Rosetti, acest suflet înalt şi nobil, care nutrea în sine frumoasele ideale ale tinerimii române de la 1848, a murit amărît, căci a văzut burghezimea, răpitoare, coruptă, urîcioasă..., întemeindu-se în urma revoluţiei de la 1848 şi a introducerii formelor liberale.

** De aici se vede îndrăzneala ce au burghezii cînd caută să întărîte publicul în contra socialismului, strigînd cît le ia gura că socialismul este cosmopolit şi antinaţional.

*** Într-un raport al unei primării citim : „Prostituţia în Bucureşti a ajuns într-o stare demnă de un stat civilizat". Cel care a scris aceste rînduri nici nu visa ce zdrobitoare critică împotriva civilizaţiei burgheze se cuprinde într-însele.

Putem însă găsi cu drept cuvînt o deosebire între socialiştii români de acuma şi între tinerimea revoluţionară de la 1848. Iat-o : Tinerimea liberală a început propagandă şi agitaţie pentru ideile liberale, cînd aceste idei erau realizate în Europa ; pe cînd socialiştii încep propaganda şi agitaţia pentru nişte idei înainte de a se fi realizat în Europa. Da, adevărat, deosebirea aceasta nu o putem tăgădui. Pentru ca să fi fost poziţiunea tinerimii liberale întocmai cu a noastră, ar fi trebuit să-şi fi început ea mişcarea **înainte de revoluţia cea mare,** adică pe la 1770 de pildă. Însă nu-i oare sigur că atunci lucrarea tinerimii ar fi fost mult mai de lăudat decît a celei de la 1848 ; n-am fi ajuns mai din timp la instituţii liberale decît am ajuns ? Oare n-ar fi fost ridicată la cer această tinerime eroică de către burghezimea de azi şi oare acest rol n-ar fi fost în adevăr mai eroic, mai măreţ, deşi mai greu, mai plin de suferinţi, decît al celei de la 1848 ? Tinerimii de la 1848 uşor i-a fost să lucreze pentru ideile liberale, cînd erau domnitoare în Europa, avînd simpatia claselor domnitoare în Europa ; tinerimea de la 1770 ar fi avut împotrivă şi pe boierimea din ţară, şi toată clasa feudală domnitoare în Europa. Dar această tinerime cu atîta mai mult ar fi fost vrednică de laudă, cu cît drumul i-ar fi fost mai greu. Istoria va învinui cu drept cuvînt pe tinerimea de la 1848 cum că a copiat fără critică instituţiile burgheze, atunci cînd aceste instituţii arătaseră ce frumuseţi cuprind, le-a copiat la 1848, cînd uliţele Parisului au fost acoperite cu trupurile muncitorilor răsculaţi împotriva organizaţiei burgheze. Dar tinerimii de la 1770 nu [i] s-ar fi putut face atare învinuire, fiindcă nu i se putea cere să prevadă ceea ce un Marat, un Danton ori un Saint-Just n-au putut prevedea. Tinerimea de la 1770 ar străluci cu totul altfel decît cea de la 1848. Socialiştii români, ridicînd steagul proletariatului înainte de realizarea formelor socialiste în Europa, se află tocmai în starea în care s-ar fi aflat o tinerime liberală română la 1770, înainte de revoluţia cea mare. Unica deosebire între noi şi între tinerimea revoluţionară burgheză de la 1848 este deci în folosul nostru, arată rolul nostru ca mai înalt, mai frumos, mai eroic.

Ne rămîne să răspundem încă la o observaţie pentru a dovedi nu numai că socialismul are ce căuta în Româ-

nia, dar chiar că este numaidecît trebuință de dînsul. Observația glăsuiește cam așa: „Dacă Europa tinde către socialism, apoi lăsați să ajungă acolo, de ce pripiți lucrurile prin propagandă și agitație?". „Liberalul"[8], în vestita-i polemică împotriva socialismului, cînd a arătat că n-auzise încă de rolul împărțirii muncii și al cooperațiunii în societate și a găsit *dimensiuni* în elemente, „Liberalul", zicem, a formulat această observație științificește. „Dacă — zice el — e adevărat că evoluția omenirii tinde către o formă socială colectivistă ori socialistă (cum că în viitor vor fi alte forme sociale decît acuma, știe și „Liberalul"), atunci lăsați evoluția mersului ei. De ce pripiți lucrurile? Dacă-i vorba ca evoluția să ne ducă la socialism, ne va duce ea singură". (Am dat aici înțelesul articolului, nu chiar cuvintele.)

Se înțelege că asemenea obiecție poate fi făcută nu numai nouă, ci și tuturor socialiștilor, chiar și celor din apusul Europei, ba chiar și tuturor partidelor politice. Tuturor li s-ar putea zice: „Pentru ce atîta vînzoleală și zgomot, evoluția ne va duce, unde are să ne ducă și de la sine". Această obiecție, plină de înțelepciune, se putea face mai ales revoluționarilor de la 1848. Deșertăciunea obiecției arată că autorul ei habar n-are ce înseamnă evoluție. Cînd zicem: cutare fapt, fie sociologic, fie de altfel, evoluează și ajunge să ia cutare sau cutare formă, înseamnă că faptul e supus la o mulțime de condiții interioare și exterioare care îl prefac într-o direcție anumită. Se înțelege că, dacă faptul evoluează într-un fel, tocmai pentru că e supus la anumite înrîuriri; dacă ar fi supus la altele și evoluția ar fi alta. Schimbați unele condiții ori înlăturați-le, și faptul nostru va ajunge la altă formă. Așa, de pildă, cînd zicem că oul evoluează în pui, înseamnă că, supus la o mulțime de condiții interne și externe, dintre care un grad anumit de căldură este cea de căpetenie, oul va evolua în pui. Depărtați însă această condiție și se înțelege că numai pui nu vom vedea ieșind dintr-însul. După cei de la „Liberalul" însă, evoluția este un fel de dumnezeu care șade în cer, în afară de timp și spațiu, în afară de legile naturii, de legătura cauzală între fenomene, și duce faptul acolo unde știe el, schimbă-se împrejurările oricum. Dacă societatea de azi evoluează înspre cea socialistă, zice „Liberalul", apoi lăsați-o, nu vă amestecați, evoluția

o va duce acolo. Dacă un ou evoluează în pui, apoi lăsați-l, nu vă amestecați, nu-l puneți sub cloșcă, nu-i dați căldură, dați-l la ger ori aruncați-l în uncrop *, evoluția îl va preface în pui dacă-i adevărat că într-acolo merge **. Așa și cu societatea. Cînd zicem că evoluează către formele socialiste, cînd zicem că merge numaidecît într-acolo, noi scoatem încheierea din analiza societății de azi, în care aflăm mulțime de factori ce o descompun și o mulțime care chiar înlăuntrul societății de azi dezvoltă formele viitoare. Însă, dacă am depărta aceste condiții de dezvoltare și le-am înlocui prin altele, atunci firește că societatea nu va ajunge acolo unde zicem noi. Așa, de pildă, de-ar năvăli asupra Europei chinezii, ar învinge-o, ar strica toată civilizația modernă; în loc de bazele moderne sociale, cum sînt concurența, salariatul, împărțirea muncii etc., ori în locul fenomenelor ca strîngerea proletariatului în fabrici, concentrarea bogățiilor etc. ... chinezii ar întemeia în Europa relații sociale chinezești, atunci numai la socialism n-am ajunge. Așadar, repet, cînd zicem că societatea de azi evoluează către socialism, deducem convingerea noastră din condițiunile în care se dezvoltă societatea de azi; dar una din condițiile acestei evoluții, și anume o condiție de frunte, este propaganda socialismului științific, luminarea poporului asupra rolului său istoric. Propaganda socialistă este nu numai una din condițiile de căpetenie pentru trecerea societății burgheze în societate socialistă, ci chiar *unicul* factor conștient. Cînd burghezul capitalist din Europa expropriază pe micii producători și colectivizează producțiunea, de bună seamă nu știe că astfel ajută prefacerea societății de azi în cea socialistă. Puterile ce lucrează în societatea actuală și o apropie de cea viitoare, lucrează orbește, și numai socialismul științific este un

* [Apă clocotită].

** Puii de burghezi de la „Liberalul" stau la nivelul intelectual al acelei babe care, auzind că se cîștigă bani la loterie, a arătat dorința de a cîștiga și ea, dar cînd i s-a zis să-și cumpere bilet a răspuns: „Ce trebuie bilet? De va vrea dumnezeu, cîștig eu și fără bilet". Așa fac și cei de la „Liberalul". Auzind despre evoluția societății către alte forme sociale, ei admit că așa este, cînd însă le zici că pentru această evoluție trebuie propagandă, ne răspund: „de-o vrea dumnezeu (evoluția), ajungem la societatea socialistă și fără propagandă ori luptă socialistă".

factor conştient. Din cele spuse urmează două lucruri foarte însemnate. Întîi se arată însemnătatea luptei socialiste *, singurul factor conştient în mişcarea înainte a omenirii. Numai ea poate feri de mulţime de greşeli, lămurind scopul şi mijloacele revoluţiei sociale, poate să scutească de mulţime de experimente ; în scurt, socialismul ştiinţific poate face realizarea transformării sociale mai iute, mai completă şi însoţită de mai puţine jertfe. Al doilea urmează pentru socialişti *datoria* de a lupta ca să transforme societatea. În adevăr, dacă socialismul nu este numai un factor trebuitor pentru schimbarea societăţii, ci chiar singurul factor conştient, atunci depărtarea socialismului de pe cîmpul de luptă, încetarea luptei socialiste, a luminării şi organizării muncitorilor ar întîrzia schimbarea, ar face-o mai nedesăvîrşită şi mai sîngeroasă etc. Depărtarea socialismului de pe cîmpul de luptă ar însemna prelungirea stării ticăloase de azi, ar însemna un ajutor indirect dat tuturor mişeliilor, tuturor relelor societăţii burgheze. Ceea ce zicem despre socialism în general, trebuie să spunem fiecărui socialist în parte ori de ce naţie ar fi el. Depărtarea de pe cîmpul de luptă, depărtarea unui om care înţelege starea ticăloasă de azi, care pricepe idealul măreţ către care păşeşte societatea, depărtarea acestui om însemnează slăbirea mişcării, prelungirea stării de azi. Oricît de mică ar fi roada muncii unui om, această muncă e numaidecît trebuitoare, pentru că din suma muncilor individuale se formează lupta colectivă, pe care o numim socialism militant, factor conştient al mişcării sociale de azi. După cum şi nemărginitul univers e alcătuit din micuţe atome, aşa şi socialismul militant se alcătuieşte din muncile individuale ale tuturor socialiştilor. Este deci văzută datoria ce au toţi socialiştii români de a lucra pentru răspîndirea ideilor lor. Dacă din toată propaganda noastră n-ar urma mai mult decît formarea unui grup numeros de socialişti, dacă nu vom reuşi decît să facem cunoscute ideile socialiste, aşa că în ziua transformării sociale în Europa să fie şi la noi răspîndiţi în ţară un număr de socialişti, care ar uşura foarte mult prefacerea şi la noi ; dacă numai atîta roadă ar aduce munca noastră, apoi şi asta ar fi destul de frumos ori, cel puţin nu s-ar putea

* Vom spune în curînd ce înseamnă lupta socialistă.

zice că nu ne-am îndeplinit datoria faţă cu poporul muncitor, care ne-a hrănit, ne-a îmbrăcat, ne-a crescut pe noi şi pe ai noştri în sudoarea frunţii lui. Dar munca noastră nu poate şi nu trebuie să se mărginească numai la atîta oricît de însemnat ar putea fi şi acest cîştig ; activitatea noastră nu poate să se mărginească numai la aşa puţin, adică numai la pregătirea elementelor trebuitoare pentru transformarea socială, cînd se va fi realizat mai întîi în Europa. Această activitate ar fi folositoare numai pentru poporul viitor, pentru generaţiile viitoare ; de aceea trebuie să lucrăm nu numai pentru schimbarea credinţelor şi ideilor, dar totodată şi pentru prefacerea condiţiilor de trai ale poporului nostru muncitor, pentru schimbări care să pregătească împrejurări exterioare mai potrivite pentru realizarea socialismului (cînd îi va veni timpul), de o parte, şi de alta pentru îmbunătăţirea stării ticăloase a muncitorului nostru. Aşadar, activitatea partidului socialist român se împarte în două : teoretică şi practică. Sub cea dintîi înţelegem propaganda, răspîndirea ideilor socialismului ştiinţific, pregătirea oamenilor pentru transformarea socială. Sub cea de a doua, adică sub numele de activitate practică, înţelegem înrîurirea de-a dreptul asupra împrejurărilor materiale de trai ale muncitorilor, înrîurirea de-a dreptul asupra bazelor materiale ale ţării, asupra celor economice şi a celor politice cu scop : 1) de a face ca împrejurările materiale, bazele relaţiilor economice să fie cît mai potrivite pentru transformarea socialistă ; 2) de a face ca împrejurările în care trăieşte muncitorul nostru să se schimbe, pe cît va fi cu putinţă, chiar acuma.

Aceste două condiţii sînt cu desăvîrşire armonice (cum vom vedea mai jos), adică nu se poate lucra pentru una fără a nu cîştiga şi în privinţa celeilalte. Aceşti doi factori sînt esenţa programului nostru practic. Despre activitatea teoretică am vorbit destul. Am arătat că socialismul nu este în ţara românească o plantă exotică, am arătat în ce stă mai ales socialismul ştiinţific, am arătat că, chiar pentru ţara noastră este trebuitoare această propagandă, chiar dacă n-am putea avea alt cîştig decît alcătuirea unei grupe numeroase de socialişti români. Totodată am spus că nu ne putem mulţumi numai cu atîta şi, pentru a lămuri mai bine ce avem de făcut, trecem mai departe.

Cap. II. Trecerea României de la iobăgie la formele de azi

Pentru a lămuri activitatea noastră practică trebuie să dăm o ochire generală asupra dezvoltării noastre economico-sociale, asupra claselor și pozițiunii lor, asupra relațiilor de putere în ființă la noi. Școlari ai socialismului științific, membri ai marii familii socialiste europene, noi știm că felul activității noastre atîrnă de condițiile reale ale țării noastre, și mai ales de cele economico-sociale. Și aici tocmai sîntem în totul uniți cu socialismul științific și ne deosebim de cel utopic.

Un socialist utopic declară sus și tare cîteva formule sentimentale și umanitare, un plan de organizare foarte umanitar. Despre plan crede că se poate aplica oriunde, fără a se lua în seamă împrejurările. Tot astfel face și în privința mijloacelor de acțiune. Un socialist modern, care ține la socialismul științific, își deduce idealul din mișcarea omenirii, din evoluția ei, iar mijloacele de lucrare și felul lucrării din condițiile în care se află un popor. Așadar, să analizăm condițiile de trai ale țării noastre, cum urmează din pozițiunea poporului muncitor, din relațiile de clase, din cultura noastră, din temeliile economice. Pentru această analiză trebuie să ne întoarcem puțin îndărăt și să caracterizăm în cîteva cuvinte starea noastră pe la 1848, starea iobăgistă, pentru ca să înțelegem pe deplin starea burgheză în care ne aflăm acuma. Am zis că starea noastră înainte de 1848 semăna cu a Europei feudale. În adevăr. Țăranul nostru iobag lucra cîteva zile pe săptămînă stăpînului și era în starea servului din vîrsta de mijloc. Țăranul lucra pentru consumare și nu pentru schimb. În familia țărănească se lucrau mai toate cele trebuitoare familiei. Țăranul muncea la cîmp, țăranca pe lîngă cîmp mai țesea pînză pentru cămăși, lînă pentru straie etc... De la oaie aveau cojoc și lapte; casa și-o făcea de asemenea țăranul singur. Lucrînd toate cele ce-i trebuiau, țăranul avea foarte puțin de schimbat pe articole industriale, lucrate în țară ori aduse din străinătate. Pe lîngă acestea, țăranul se mai îndeletnicea cu cărăușia și chiar cu unele industrii casnice. Boierii ședeau la țară și relațiile lor către țărani erau cam deopotrivă cu cele dintre feudali și servi: era despoiere, cîteodată foarte crudă, însă mas-

cată prin legături patriarhale-religioase. Lipsa de împărțire a muncii, lipsa de căi de comunicație despărțeau satele unele de altele și de orașe, așa că nu numai țăranii, dar chiar unii proprietari rar vedeau orașele mai mari ale țării. Această izolare tîmpea poporul de la țară, dezvolta prejudiciile *, frica de natură și, în general, o închipuire religioasă și intelectuală cum se află la toate popoarele ce trăiesc în asemenea împrejurări economice. Boierii trăiau la țară mai în aceeași izolare de lumea civilizată ca și țăranii, de unde urmă că nivelul lor intelectual era așa de jos ca și al țăranilor; în familiile lor domneau relații patriarhale ca și în cea țărănească. Cînd reacționarii noștri, aducîndu-și aminte cu adînc oftat de vremurile iobăgiei, ne spun că boierii trăiau împreună cu țăranii, apoi spun numai într-atîta drept întrucît îi vorbă de același nivel intelectual la amîndouă clasele, de aceleași credințe și superstiții. Cît despre purtarea boierimei cu țăranii, cît despre cruzimea boierilor și jupoierea nemiloasă suferită de popor, apoi toate vor fi zugrăvite cu slove de foc în istoria noastră. În orașe erau meserii, începuturi de manufacturi și un negoț foarte nedezvoltat și mărginit la desfacerea cîtorva mărfuri străine ori din țară și la trimiterea unor producte agricole peste granițe. Micimea negoțului local, din pricină că mai toți munceau pentru consumare personală, și lipsa de căi, de asemenea nu lăsa să se dezvolte o clasă comercială mai puternică. Obiceiurile de atunci se potriveau de minune cu relațiile economice: familia era patriarhală și întemeiată pe autoritatea părintească și dumnezeiască. Reacționarii noștri nu pot să nu ofteze din adîncul inimii amintindu-și de acele vremi binecuvîntate, cînd tata era tată, iar femeia și copiii știau de frică etc... Toate aceste relații economice și sociale semănau foarte mult cu ale Europei din veacul al XII-lea. La 1848 izbucnește revoluția în toată Europa și prin înrîurirea acesteia și în România. Ca urmare a mișcării cad privilegiile și monopolurile boierești, țăranii scapă de sub jugul boierimii, sînt împroprietăriți **, se introduc

---

* [Prejudecățile].

** Deși împroprietărirea s-a făcut tocmai la 1864, totuși ea este urmarea mișcării de la 1848. Pentru a simplifica lucrul, privim perioada de la 1848—1864 ca întrebuințată pentru revoluționarea relațiilor noastre iobăgiste.

instituţii politice liberalo-burgheze, constituţie, guvern reprezentativ etc..., lucruri pentru a căror cîştigare Europei i-au trebuit atîtea veacuri. Noi am spus că datorim instituţiile liberale şi desfiinţarea clăcii [9] etc... dintr-un întîi dezvoltării Europei şi al doilea tinerimii de la 1848. Dar, căpătînd formele sociale europene, noi n-am căpătat totodată şi temeliile materiale corespunzătoare, n-am căpătat nici împărţirea muncii, nici colectivizarea producţiunii, nici fabrici, nici burghezime puternică, nici comerţ întins ; acestea trebuiau să vină numaidecît după introducerea formelor sociale europene, aşa era cel puţin visul de aur al tinerimii revoluţionare de la 1848. Oricum ar fi însă, deşi ne deosebim de Europa prin temelia noastră economică, totuşi schimbarea radicală a formelor economico-sociale (claca înlocuită prin egalitatea înaintea legii) nu putea să n-aibă foarte mare înrîurire asupra vieţii noastre economice, politice şi sociale, deci şi asupra celei morale, intelectuale şi familiale.

Să analizăm dar toate schimbările aduse prin formele liberale pricinuite de mişcarea de la 1848. Să analizăm pe rînd toate clasele sociale. Facem început cu burghezimea liberală guvernamentală, tinerimea cultă de la 1848. Schimbarea formelor de viaţă a pus pe România, ce-i drept, într-o stare foarte grea. În Europa ştim că liberalismul avea chiar de la ivirea-i bazele materiale, adică erau producţiune mare şi puternică de mai înainte colectivizată şi o burghezime tare. La noi aceste temelii lipseau. Tinerimea revoluţionară de la 1848 avea deci însărcinarea de a crea baze pentru liberalismul introdus. În Europa, liberalismul burghez, aşezat pe bazele mai sus pomenite, a avut unele urmări folositoare, dar şi multe rele şi uricioase de tot, cum au fost, de pildă, ruinarea ţăranilor lucrători de pămînt, proletariatul, bursa şi agiotajul, militarismul, funcţionarismul şi multe altele. La 1848 liberalismul burghez arătase aşa de bine ce poate, încît proletariatul fu nevoit să se răscoale şi să roşească stradele Parisului cu sîngele său. Ce avea deci de făcut tinerimea noastră ? Este uşor de priceput. Folosindu-se de practica Europei, să introducă formele sociale de acolo, însă să se ferească de relele ce se dăduseră pe faţă, trebuia deci să analizeze ştiinţificeşte acele forme, să aleagă binele de rău. Tinerimea noastră a fost crescută în cercurile politice radicalo-burgheze umanitare din Franţa,

care habar n-aveau de chestiile economico-sociale ; pe de altă parte, nici chestiile acestea nu erau limpezite ca în timpurile noastre ; în sfîrşit, instinctiv era împinsă a ţinea partea burghezimii. Pricinile înşirate, precum şi altele despre care vom vorbi altă dată, dar dintre care cea de frunte este necunoştinţa în ale economiei, au făcut pe tinerimea liberală să copieze instituţiile liberale fără nici o critică ; a copiat, a copiat şi, în sfîrşit, a ajuns unde o vedem. Alăturea cu libertatea individuală, cu libertatea presei, a întrunirilor, cu instrucţia obligatoare, lucruri frumoase care împreună cu nişte baze economice mai drepte, ceva mai raţionale (nu mai zicem socialiste, acestea, se înţelegea, n-ar fi fost cu putinţă), ar fi dat roade relativ frumoase, zicem relativ pentru că roade cumsecade nu putea da decît o organizaţie socialistă. Alături cu aceste lucruri, fără care e cu neputinţă o dezvoltare normală a unui popor, se introduseră instituţii reacţionare, mîrşave, stricătoare. Sub fraze sunătoare despre naţionalism, patriotism, independenţă, libertate, se introduceau instituţii unele mai ticăloase decît altele. Introducînd vreo instituţie, se cereau mulţime de funcţionari, se cerea alta care să o controleze pe aceasta şi, în sfîrşit, încă una, a treia, care să controleze pe a doua. În cîţiva ani ne-am trezit cu o droaie de prefecţi, subprefecţi, comisari, spioni poliţieneşti, controlori, controlori de controlori, copişti etc. Avem bănci, controla băncilor şi controla controlei ; avem magistraţi, portărei, avocaţi, tribunale, curţi de apel, de casaţie... Un volum nu ne-ar ajunge pentru a le înşira şi nu-i un singur român să le ştie toate. Avem impozite, avem spioni ca în Europa, avem armată, care ne soarbe treizeci de milioane pentru întreţinere, afară de cheltuielile în material de război, întăriri etc. şi afară de paguba ce ne face luînd de la munca producătoare oamenii cei mai în putere, ca în Europa ; avem, în sfîrşit, sărăcie, corupţie şi ticăloşii necunoscute în Apus.

Să trecem la prefacerile suferite de celelalte clase : boierii, ţăranii, meseriaşii, pentru că schimbările suferite de aceste clase au avut înrîurire şi asupra claselor guvernamentale, şi, ca să ne dăm seama lămurit de starea noastră, trebuie să cunoaştem pe deplin poziţia tuturor claselor şi relaţiile lor de putere, mai ales de putere economică. Înainte de a trece la alte clase, trebuie să

lămurim cititorilor că prin guvernamentalii burghezi înțelegem nu numai pe cei de azi, pe d-l Brătianu și pe ai lui — ferească sfîntul! —, ci înțelegem pe guvernul de azi, ca și pe liberalii sinceri [10], liberalii coalizați [11] etc., care se deosebesc unii de alții, cum vom vedea, tocmai atîta cît se deosebește Nichipercea de Scaraoschi (adică tot un drac). După ce vom cerceta poziția clasei boierilor, țăranilor și meseriașilor, ne vom întoarce iar la partidele noastre politice.

Să începem cu boierimea.

Boierimea ca clasă domnitoare iobăgistă, analoagă cu feudalii, a dispărut după desființarea clăcii și înlocuirea ei prin contractul poreclit liber. O parte din boierime nu putu să se deprindă în împrejurările cele nouă. Leneșă, învățată cu relațiile patriarhale iobăgiste, această parte din boierime n-a putut găsi activitatea și inteligența cerută pentru a exploata țăranii. Deprinsă să-i aducă țăranii toate de-a gata acasă, la picioare, se trezi deodată că trebuie să tocmească lucrători, să-i privegheze, să vîndă, să cumpere! Dacă vom mai adăugi și ambiția boierilor, care se dezvoltă la toate clasele privilegiate, adică rușinea de a munci în vreun fel, vom pricepe de ce o parte din boierime s-a ruinat, a pierit de pe scena exploatării, cel puțin de pe a exploatării directe. Vînzînd moșiile ori ipotecîndu-le la jidani, de ritul mozaic ori de cel creștinesc, boierii, mai ales cei tineri, au început de ciudă a petrece, a azvîrli bani în dreapta și-n stînga. Legătura mai strînsă cu Europa și dezvoltarea onorabilului comerț și a onorabililor comercianți, punînd la îndemîna boierilor toate bunătățile, toate producțiunile rafinate ale Europei, a grăbit ruina boierilor și trecerea capitalurilor în mîinile burtăverzimii. Aici, în destrăbălarea și risipitoria boierimii trebuie de căutat începutul creșterii importului din străinătate, un fapt care, deși efect, nu cauză a stării actuale economice, are înrîurire foarte stricăcioasă asupra stării noastre economice, cum vom vedea mai jos. Ruinîndu-se, unii din boieri și-au sfîrșit traiul, alții, ca funcționari mici, mijlocii ori mari, petrec zile triste la birouri și cancelarii, mîngîindu-se că au fost și ei ce-au fost. Altă parte din boierime s-a dat la brazdă, s-a deprins cu împrejurările cele nouă. Foarte ușor a văzut că dracul nu-i așa de grozav cum îl zugrăvesc, că împrejurările noi sînt în multe privințe

chiar mai priitoare proprietarului, că țăranii împroprietăriți tocmai cu atîta pămînt cît le trebuie pentru îngropare (după ce vor ajunge la capătul vieții lor pline de griji și de nevoi), vor cădea într-o robie și mai mare decît cea veche. Dealtfel, cît despre munca de a socoti și a vinde productele făcute de țărani, a-i înșela pe aceștia la zilele de muncă etc... nu-i deloc cine știe ce grea, ba chiar, dacă se deprinde cineva cu dînsa, este chiar foarte plăcută. Convingîndu-se, această parte din boierime a primit noile forme burgheze, s-a burghezit și, alături cu arendașii, comercianții, bancherii etc..., formează masa burghezimii române de azi. Avem dar drept cînd numim burghezi pe toți cei care trăiesc din munca poporului, pentru că boierii au dispărut ca clasă deosebită de burghezi... Iar dacă vorbele boier, beizadea etc. au mai rămas, apoi se știe că este o lege sociologică după care în dezvoltarea societăților, după ce piere fondul, forma mai trăiește încă multă vreme. În această disparițiune a boierimii trebuie să căutăm pricina lipsei de partidă politică reacționară-conservatoare. Neavînd deloc teren, rămășițele și odraslele boierimii vor și ei să se joace de-a conservatismul, luînd numele de conservatori-liberali, liberali-conservatori, tineri-conservatori [12] etc..., nume care se potrivesc întocmai ca prost-cuminte ori republică-monarhie. Dispărînd boierimea, ea a fost înlocuită prin altă clasă domnitoare economicește, prin proprietari și arendași burghezi. Să analizăm și această clasă. Clasa burgheză care a înlocuit pe boieri în exploatarea țăranilor, a muncii agricole (cea mai însemnată la noi în țară), această clasă în curînd a arătat că în exploatare întrece cu mult pe cea boierească-iobăgistă. Mai întîi burghezii exploatatori sînt mai harnici și mai pricepuți decît boierii vechi, al doilea condițiunile pentru exploatarea țăranului sînt mult mai prielnice. Exploatarea boierului vechi a avut o stavilă fie în Reglementul organic, fie în obicei. Hotărîndu-se numărul zilelor, de pildă, la 50—60 (Regnault și K. Marx), aceste zile arătau hotarul exploatării [13]. Burghezul, proprietar ori arendaș, n-are nici un hotar, ori unicul hotar e natura însăși, care a făcut ca țăranul să nu poată munci mai mult de 24 de ceasuri pe zi. Din altă parte, boierul avea chiar interes ca să fie țăranii sănătoși și bine hrăniți, cum are interes stăpînul unui cal, ca să fie calul sănătos și în putere. Pierderea

unui ţăran însemna pentru boierul vechi pierderea a 50 de zile de muncă pe an, iar pieirea tuturor ruina completă. Proprietarului ori arendaşului de azi ce-i pasă : dacă va muri lucrătorul Stan, mîine îl va înlocui Bran ; şi ce altă grijă poate avea decît de a scoate cît mai multă muncă şi de a o preface în producte şi în bani ? Folosindu-se de aceea că ţăranul are foarte puţin pămînt, e lipsit de imaş şi că pentru a-şi ţinea vitele trebuie să ceară pămînt de la proprietar ; folosindu-se de aceea că ţăranul nu poate merge la alţi boieri din alte judeţe să ceară pămînt, cum ar face un proletar agricol englez, care, neavînd pămînt, nici casă, caută unde sînt preţurile mai bune ; folosindu-se de aceea că ţaranul are o bucăţică de pămînt de care e legat şi, prin urmare, nu poate închiria pămînt cine ştie pe unde ; folosindu-se de aceasta, proprietarul pune condiţii cum vrea, îl încurcă pe ţăran în datorii, îl ruinează şi-l stoarce aşa cum nu putea face boierul vechi, oprit de chiar interesul său. Ancheta făcută de cetăţeanul Rosetti [14], cînd cu legea tocmelilor agricole, a arătat îndestul pînă la ce grad de necrezut a ajuns stoarcerea ţăranului. Dar, ruinînd pe ţăran, aproape unicul producător, se ruinează şi producţiunea, şi bogăţia naţiunii luată în întregul ei. În adevăr, să vedem în cîteva cuvinte relaţiile între burghezimea agricolă şi între producătorii ţărani.

În mare parte a României (în Muntenia mai ales) se obişnuieşte astfel : ţăranul ia pămînt de la boier, îl lucrează, îl seamănă etc. şi pe urmă din roadă ia boierul jumătate şi ţăranul jumătate. Afară de jumătate din roadă, ţăranul mai dă găini, ouă, zile de lucru etc... Afară de acestea, ţăranul lucrează cu uneltele şi cu vitele sale, sămînţa tot el o pune de la dînsul etc..., boierul ia deci mai mult de jumătate. Să presupunem acuma că roada strînsă de ţăran este 16 chile* de grîu, acestea vor fi productul brut, într-însul intră şi sămînţa şi o parte din valoarea plugului, a boilor, a carului etc. Să preţuim valoarea transportată din anul trecut în recolta cea nouă la 4 chile, atunci productul curat va fi de 12 chile (16 — 4 = 12). Proprietarul ori arendaşul ia însă jumă-

*[*Chilă* — veche măsură de capacitate, egală cu circa 500 kg şi întrebuinţată mai ales pentru cereale].

tate din productul brut, adică 8, deci ia 2/3 din productul curat. Această proporţie creşte cu atîta mai mult în paguba ţăranului, cu cît deosebirea între productul brut şi între cel curat este mai mare. Aşa, de pildă, dacă cheltuind aceeaşi valoare de 4 chile sub formă de plug, boi, sămînţă... ţăranul va culege 12 chile, atunci productul curat va fi 8 chile (12 — 4 = 8), iar boierul, luînd 6 (1/2 din 12), ia 6/8 ori 3/4, trei sferturi din productul curat. Dacă productul total va fi 8 chile, productul curat va fi 4 chile (8 — 4) şi proprietarul, luînd 4 chile (1/2 din 8), ia tot productul curat, iar ţăranul pentru toată munca nu va primi nimica absolut. În sfîrşit, dacă ţăranul va cheltui sub formă de boi, plug, sămînţa... patru chile, iar recolta va fi numai şase (ceea ce, avînd în vedere uneltele proaste de muncă, lipsa de îmbunătăţiri etc. este foarte cu putinţă), atunci boierul va lua trei chile (1/2 din 6), iar ţăranul de asemenea trei ; ţăranul însă a dat pămîntului (recoltei mai bine) patru chile (sub formele pomenite) şi, luînd numai trei, departe de a lua ceva pentru muncă, nu-şi scoate nici cît a cheltuit. Proprietarul înghite boii, plugul şi seminţele ţăranului ! Ruina ţăranului şi, cu dînsa, ruina puterii productive şi a uneltelor de muncă sar în ochi. Daţi ţăranului boi frumoşi, plug bun, seminţe bune etc..., puneţi-l în faţa boierului, nu uitaţi nevoia ce are ţăranul de pămînt, şi la cel dintîi an neroditor proprietarul va lua de la ţăran tot productul curat, îl va încărca de datorii, prefăcîndu-l în rob supus, iar la cel dintîi an cu recoltă proastă îi va înghiţi şi parte din plug, din boi etc. Ruina ţăranului şi, cu dînsul, ruina ţării sînt de neînlăturat. Mai adăugiţi că ţăranul n-are păşuni şi deci e silit a se îndatora să muncească atîta, să plătească atîta etc., e silit să primească nişte condiţii aşa de grozave, încît chiar burghezii cinstiţi din Camera deputaţilor s-au îngrozit cînd li s-au arătat unele din documentele anchetei agricole şi veţi înţelege de ce în timp aşa de scurt a ajuns ţăranul la sapă de lemn.

Afară de darea pămîntului pentru jumătate din recolta brută, mai sînt şi alte feluri, care se deosebesc numai în privinţa cantităţii, nu însă în a calităţii. Aşa [în] unele locuri ţăranul dă a treia parte din productul total, aiurea pe lîngă Bucureşti dau însă mai mult de jumătate, două treimi. Ori, cum tendinţa este aceeaşi, tot se

lucrează cu unelte proaste, ţăranul dă mare parte din product şi se ruinează, deci se ruinează şi producţiunea. Deosebirea este numai că, unde dă mai mult, se ruinează mai curînd *.

Al doilea chip de exploatare este închirierea pămîntului cu bani. Acest metod, prin urmările lui, mai nu se deosebeşte de cel descris mai sus. Pămîntul îl lucrează tot ţăranul cu unelte proaste. Poziţia ţăranului însă fiind cum am spus, proprietarul pune aşa condiţii, încît ţăranul merge tot către ruină şi se înţelege că odată cu dînsul se ruinează uneltele de muncă şi producţiunea.

Al treilea metod de a exploata producătorii este închirierea braţelor prin salariu, deci lucrarea pămîntului pe socoteala proprietăţii mari. În această presupunere, producţia e mai bună, de vreme ce se face pe moşii mari şi cu unelte bune; acest sistem poate întrebuinţa şi maşini, îmbunătăţirile pămîntului şi seminţe alese etc..., dar dacă sistemul este totodată şi mai ruinător pentru producător, pentru ţăran, decît cele descrise în urmă. În adevăr, atunci cînd ţăranul ajunge la sapă de lemn în metodele descrise în urmă, de la un loc sărăcia ţăranului începe a fi vătămătoare şi pentru proprietar. Cînd proprietarul dă pămînt în parte, se înţelege că nu se bucură dacă ţăranii sînt cuprinşi ** şi n-au nevoie de dînsul; dar, pe de altă parte, proprietarului nu-i vine la îndemînă să se ruineze cu totul sănătatea ţăranului şi să se înrăutăţească uneltele de muncă, de vreme ce atunci şi partea îi scade. Deci, deşi proprietatea mare va avea tendinţa de a ruina producţia şi producătorii, ruina nu va putea trece de oareşicare margine. Dar cînd proprietarul îşi lucrează pămîntul pe seama sa cu salariaţi, interesul lui va fi de a-i ruina cu totul. Un ţăran avînd pămînt şi instrumente de muncă îndestulătoare nu se va tocmi să lucreze la boier şi pămîntul va rămînea nelucrat; un ţăran, pe cît va avea o bucăţea de pămînt cît de mică, o pereche de boi, deşi va fi silit să [se] tocmească la boier, nu se va învoi însă cu preţ de rîs; şi numai un ţăran ajuns cu desăvîrşire la ruină, care n-are nici boi, nici plug, numai acela e în stare să muncească cu orice preţ i s-ar da, şi anume atîta timp cît i se cere. Proprietatea mare rurală lucrată cu salariaţi va fi cu atîta mai preţioasă, cu atîta mai mare rentă va aduce, cu cît ţăranii din împrejurimi vor fi mai nevoiaşi, vor fi mai puţin în stare a trăi fără să se tocmească la un proprietar. Idealul proprietarului va fi un sat în care să nu fie nici plug, nici bou. Se înţelege că dorinţa marii proprietăţi se tot realizează zi cu zi. În multe părţi ale României, pe unde este munca prin salariaţi, ţăranii sînt cu totul expropriaţi, sînt ruinaţi mai mult decît oriunde, şi cele mai scandaloase fapte de ruinarea ţăranului, dovedite prin ancheta lui Rosetti, sînt culese tocmai din Moldova, de acolo unde domnesc închirierea pămîntului şi munca salariată. Toate celelalte sisteme de exploatare ale muncii ţărăneşti sînt o combinaţie de cele descrise mai sus şi toate împreună au drept urmare neînlăturată ruinarea producătorului şi a producţiunii *.

Să ne întrebăm acuma ce ne dă în schimb această burghezime rurală, mare proprietară a pămîntului? O comparaţie cu proprietarii mari din Apus ne va lămuri minunat în privinţa aceasta. La învinovăţirile socialiştilor din Apus, burghezii, între un nămol de absurdităţi, răspund şi cu un argument care cuprinde o parte de adevăr. „Bine — zic burghezii —, toată creşterea civilizaţiei şi a productivităţii muncii etc... a fost numai pentru noi, în folosul nostru, dar noi am ridicat productivitatea muncii, concentrînd producţiunea, dezvoltînd producerea cu maşini, irigaţii şi sisteme perfecţionate de agricultură etc..." Se înţelege că e lucru nebunesc a pretinde ca progresul economic, care-i datorit întregii omeniri culte, să fie sechestrat de o singură clasă, dar cel puţin atîta e adevărat că burghezimea mai înainte, în trecut, în adevăr a luat parte la organizarea producţiunii şi la propăşirea ei, nu-i vorbă a încasat nu numai partea sa, ci şi pe-a altora, dar, la urma urmei, trecînd cu vederea peste clase şi peste lupta de clase, luînd în seamă *bogăţia*

* Ar trebui de cercetat pentru ce în unele locuri se ia 1/3, în altele jumătate şi în altele 3/4. De bună seamă că felul pămîntului şi preţul productelor au influenţă. Dar, deşi foarte plină de interes, cercetarea aceasta nu ne trebuie aici şi nici nu ne schimbă încheierile.

** [Înstăriţi, bogaţi].

* Numai într-o parte a Moldovei ţăranii au fost cu totul ruinaţi, dar acolo producţia a crescut.

națională în înțelesul dat de economia burgheză, fără a mai cerceta cum se împarte productul național, trebuie să mărturisim că burghezimea în adevăr a ajutat înaintarea producțiunii *. Holdele Angliei sînt mult mai bine lucrate decît cu trei sute de ani în urmă. Dar burghezimea română nu poate aduce nici acest argument, dealtfel destul de păcătos și el. Ea n-a exploatat și nu exploatează progresul producțiunii, ci ruinează pe producători și producțiunea. Să presupunem că în Englitera, acum cîteva sute de ani, țăranul, muncind cu unelte... tot așa de proaste ca ale țăranului nostru..., va fi produs valoare de 15 chile de grîu, din care proprietarul lua 5 **, iar țăranul rămînea cu 10. Să presupunem acuma că progresul economic a făcut ca lucrătorul să producă astăzi valoare de 50 de chile (în fapt progresul a mers mai departe decît arată cifrele noastre ipotetice) și proprietarul ia 40 de chile, țăranului însă îi rămîn tot 10. Producțiunea este deci acuma de cinci ori mai mare decît înainte și proprietarul ia de opt ori mai mult decît înainte vreme și confiscă în folosu-i tot progresul economic. Să presupunem acuma că productivitatea muncii țăranului nostru era pe vremea iobăgiei 15 chile de grîu, iar boierul lua 5 chile, ca și în Anglia. Acuma însă știm că exploatarea lucrătorului este mult mai mare, analiza modurilor de exploatare ne-a arătat cum stau lucrurile, iar productivitatea muncii n-a sporit, cel puțin relativ cu populația ***. Dacă presupunem acuma că boierul ia două

* Noi am arătat că burghezimea europeană a ajuns acuma piedică pentru producțiune, cel puțin, că este de prisos; mai bine se vede lucrul la societățile de acționari aplicate la cele mai colosale întreprinderi, cum este construirea drumurilor de fier, la mine și chiar la exploatarea pămîntului, ca în unele părți ale Americii. Aceste treburi sînt conduse în totul de salariați, începînd de la directorul general și sfîrșind cu muncitorii pălmași. Acționarii capitaliști nu se amestecă în treburi, toată treaba lor se mărginește la încasarea dividendelor, la sugerea cîștigului. În aceste societăți se vede cum capitaliștiii au ajuns cu totul de prisos, cum au pierdut chiar și singura însemnătate ce mai aveau, privegherea producțiunii.

** Cam la 1/3 se mărginea exploatarea muncii prin Regulamentul organic.

*** Lipsa de statistică bună nu ne lasă să dovedim exact dacă producțiunea a scăzut ori a crescut și, dacă n-a crescut și chiar a scăzut, nu putem spune dacă faptul s-a petrecut absolut ori numai relativ. Dacă a crescut exportul grîului ori chiar producerea lui, [aceasta] nu dovedește nimica, căci poate fi o urmare a creșterii populației, și nu a îmbunătățirii mijloacelor de producțiune, creșterea exportului poate să ne arate creșterea producțiunii, dar și scăderea consumării locale. Apoi, chiar dacă producția grîului ar fi crescut, poate că alte produceri, ca a vitelor, să fi scăzut în proporție și mai mult. Tot astfel este și cu scăderea producției casnice, și noi știm că sub nume de product național se înțelege productul unei nații în total. De asemenea trebuie să ținem seamă de creșterea populației. Dacă într-o țară s-a făcut producția de două ori mai mare, iar populația s-a împătrit, atunci producțiunea, în adevăr, relativ a scăzut pe jumătate. Despre absoluta scădere a producțiunii sînt dovezi destul de tari. Să cităm aici pe d-l Ioan Ghica, ale cărui cunoștințe în privința agriculturii române nu le va contesta nimeni și a cărui mărturie e atîta de prețioasă în lipsă de statistică, de vreme ce d-l I. Ghica e om bătrîn și a fost martor și la agricultura veche, de acum 25 de ani, și la cea de azi. Iată ce spune: „Sînt acuma douăzeci și cinci de ani, cultivatorii români contau producțiunea medie în grîu de 18 hectolitri pe hectar ($1^1/_2$ chilă de 400 de oca pe pogon); astăzi producțiunea medie nu-i mai mult de 10 hectolitri pe hectar (14 sau 16 baniți de pogon), ceea ce nu este nici a patra parte din cît produce hectarul în țările unde cultura este înaintată și unde plugăria merge înjugată cu creșterea de vite și se ajută cu îngrășări, drenajuri și irigațiuni. La noi, dacă vom excepta vreo două-trei județe din Moldova, agricultura nu se poate zice că a ieșit din starea primitivă. Îi luăm puținul ce putem fără a-i da nimica" (vezi „Convorbiri literare" de la 1 ianuarie 1886, nr. 10, p. 843). Iată o mărturie prețioasă, care arată în ce hal a ajuns producția națională în acești 25 de ani, după împroprietărirea țăranilor, scăzînd de la 18 la 10 hectolitri la hectar. Dealtmintrelea, chiar cei mai optimiști vor admite că, dacă producțiunea a pășit așa de iute ca populația, chiar dacă s-a mărit, n-a crescut atîta cît trebuințele, așa că raportul între producție și trebuințe este mult mai rău pentru țărani acuma de cum era cu 25 de ani în urmă și din ce în ce mai înspre rău mergem, deosebirea între producțiune și trebuințe merge crescînd. *Noi, pînă la alte dovezi, sîntem de părere că producțiunea a scăzut nu numai relativ, dar chiar absolut.*

treimi din munca țăranului (cifra e mai degrabă prea mică decît prea mare), atunci din producțiunea de 15 chile proprietarul va lua 10, iar țăranul numai 5. Partea proprietarului s-a făcut de două ori mai mare, a țăranului însă s-a înjumătățit. Cele zece chile presupuse înfățișează însă la țăranul englez și la țăranul român *strictul necesar* pentru viață și pentru ținerea copiilor, deci, cînd proprietarul român micșorează partea țăranului, înghite astfel o parte din carnea, din oasele și din sîngele țăranului și ale familiei lui, face să degenereze producătorul, să se înrăutățească uneltele, să se

ruineze, prin urmare, producţiunea în total. Proprietarul englez înghite progresul producţiunii ; proprietarul român înghite pe producător şi dezorganizează producţiunea. Mai mult decît atîta, în relaţiile actuale se face chiar cu neputinţă un progres însemnat în producţiune. În adevăr, cei care cunosc, în cîtva cel puţin, economia politică ştiu că una din cauzele ce împiedică introducerea maşinilor este ieftinătatea muncii. Pînă cînd munca muşchilor e foarte ieftină, introducerea maşinilor, care înlocuiesc munca omenească, nu vine la socoteală. Maşina cere nu numai capital pentru cumpărarea ei, ci cărbuni etc., şi după cîţiva ani înlocuire prin alta ; acestea toate se plătesc cînd munca omenească e mai scumpă decît cea cu maşini ; la noi însă, unde ţăranul, încurcat în datorii prin tocmeli neomenoase, este silit să lucreze aproape degeaba, cu cinci parale pe zi, ca la Ungureni, introducerea maşinii este cu neputinţă. Singura îmbunătăţire cu putinţă în asemenea împrejurări poate fi sămînţă mai bună, fireşte pentru locurile cele pe unde ţăranii lucrează pămînt în tovărăşie cu proprietarul (ce tovărăşie am văzut), ori întrebuinţarea maşinilor de treier, care scot din paie mai toată sămînţa.

Dar proprietatea mare nu numai că ruinează producţiunea agricolă, ci mai are şi o înrîurire vătămătoare asupra celei industriale. Proprietarilor mari, care iau din productul naţional partea leului, li se dezvoltă gusturi deosebite, alese, nobile. Pe de altă parte, burghezimea mare îşi trimite copiii în străinătate şi de acolo aduc, pe lîngă dispreţ către ţăran, către mojicul care nici nu ştie vorbi franţuzeşte, şi gusturi rafinate şi stricate, dezvoltîndu-se gustul pentru lux, dezvoltîndu-se exploatarea şi chipul de a le îndestula ; mulţumită legăturilor cu Europa, drumurilor de fier etc..., importul nostru creşte colosal. Grîul, produs prin munca ţăranului, se duce în străinătate şi în locu-i vin mătăsuri, bijuterii, „articles de Paris“ etc..., dar alăturea cu mărfurile ce nu se fac la noi vin şi altele care luptă cu cele de acelaşi fel de aici. Productele străine, fiind însă mult mai ieftine, ruinează producţia industrială locală. Cu cît creşte importul, şi mai ales acea parte a importului care face concurenţă producţiilor ţării, cu atîta aceste producte şi ramurile de industrie ce le produc pier, se sting. La ţară pier industriile casnice, la oraşe industriile şi meseriile vechi. Despre însemnătatea ruinii producţiunii orăşeneşti vom vorbi mai jos, cît despre ruinarea industriei casnice de pe la sate este uşor de văzut că lucru de seamă nu poate fi. După ce producţia agricolă, aparatul producător scade din pricina ruinării producătorului şi a instrumentelor de producţiune, altă ramură de producţiune de pe la sate, industria casnică, se ruinează şi ea din pricina aceleiaşi burghezii (proprietari şi comercianţi) care dezvoltă importul. Aşadar, vedem că proprietarii mari, departe de a aduce vreun folos producţiunii ţării, luată în întregime, ruinează şi pe producători, şi producţiunea, duc ţara către ruină şi catastrofe.

Să trecem acuma la altă clasă burgheză, la onorabilii comercianţi, la comerţul nostru naţional. Una din grijile de căpetenie ale tinerimii de la 1848 a fost dezvoltarea comerţului şi a clasei comercianţilor, care, cum am zis, era foarte slabă şi alcătuia mai degrabă embrionul burghezimii comerciale de azi : „N-avem burghezime — îşi zicea tinerimea —, în Europa vedem că este, slava domnului, să facem deci şi aici burghezime capitalistă“.

Burghezimea capitalistă în Europa este de două feluri : unul exploatează de-a dreptul producţiunea, sau, mai bine, poporul producător (în acest fel intră proprietarii de moşii, fabricanţii etc.) ; altul (comercianţii) exploatează împărţirea (distribuţiunea) productelor. Pentru a avea întîiul fel de burghezime, ne-ar trebui fabrici, aşezăminte industriale, lucruri nu tocmai uşoare de făcut, ne-ar trebui zeci de ani şi cu totul altă hărnicie, minte şi chiar împrejurări prielnice. Pe de altă parte, trebuie numaidecît burghezimea puternică, întîi pentru că aşa e în Europa şi, al doilea, pe cine să se sprijine statul burghez dacă n-ar fi burghezimea ? Deci comerţul naţional şi clasa comercianţilor să trăiască ! Acest comerţ naţional a ajuns un fetiş înaintea căruia fiece burghez îşi face cruce înainte de a se spăla pe ochi. Această încurajare şi dezvoltare a comerţului este o absurditate economică nespus de mare, chiar din punctul de vedere al economiei burgheze. În adevăr, burghezimea ne spune că negoţul ori comerţul este aparatul distribuitor al societăţii, asemănător cu aparatul circulator care distribuie hrana în toate părţile organismului animal. Ştim că în societatea socialistă nu va fi comerţ, nici clasă de comercianţi, distribuţia va fi un fel de serviciu comunal ; dar în socie-

tatea burgheză, se înțelege, comerțul și comercianții sînt trebuitori; păcat numai că li se lipește cîte prea mult de mînă acestor mijlocitori, bineînțeles în paguba producătorilor cît și a consumatorilor. Dar, aibă orice idee burghezii despre comerț, toți știu că negoțul împarte productele și deci că între numărul comercianților și [cel] al producătorilor trebuie să fie o relație statornicită și că numărul și bogăția comercianților nu trebuie să crească fără creșterea producțiunii; altfel urmează ruina neînlăturată. Iată acuma un exemplu care va dovedi pe deplin cele spuse și lumina este foarte de nevoie față cu asemenea fetiș burghez. Să presupunem că România noastră are un milion de muncitori producători. Să prețuim capitalul cu care lucrează ei deopotrivă cu 100 de milioane de chile de grîu, iar creșterea de valoare ce adaugă prin munca lor la 10 milioane de chile. Să mai presupunem că toți comercianții din România se urcă la 10 000 și că au un capital de zece milioane de chile de grîu; distribuind productul curat și luînd pentru capital 10%, vedem că vor lua un milion de chile, iar nouă milioane se vor împărți între producători, stat etc... Să presupunem acuma că statul, reprezentantul credincios al burghezimii în dezvoltare, începe să încurajeze comerțul, făcînd: bursă, bănci, credit ieftin pentru comercianți etc... Să presupunem asemenea că, mulțumită acestei încurajări, clasa comercianților a crescut la 20 000, capitalul fiecărui comerciant crescînd îndoit. Acuma deci, avînd capital îndoit și venit îndoit, vor fi 20 000 de comercianți cu capital de 40 de milioane de chile de grîu și cu venit anual de patru milioane. De unde s-a luat acest adaos de 30 milioane de chile la capital și de 3 milioane la venitul clasei comercianților? Dacă producția totală a nației n-a crescut (și la noi numai nu s-a mărit), de unde sporul de capital și de venit? Fiindcă dumnezeu s-a lăsat cam de mult de năravul de a face minuni, e văzut că aceste milioane au fost luate din capitalul producător, care de la 100 de milioane trebuie să fi căzut la 70, iar venitul națiunii producătoare a trebuit să se coboare de la 9 la 6 milioane. Numai șase milioane rămîn deci de împărțit între producători, stat etc... Cu alte cuvinte, prin încurajarea comerțului, dacă producțiunea nu va crește, nația va sărăci cu $33^1/_3$% în privința venitului și cu 30% în a capitalului producător. Al doilea

an, lucrînd cu un capital mai mic, hrănindu-se mai prost etc..., lipsită și de 10 000 de brațe (dacă numărul de 10 000 care s-a adăugit la comercianți s-a luat de la milionul de producători), se înțelege că națiunea noastră va produce mai puțin decît înainte, va rămînea pentru nație și mai puțin de șase milioane de chile, cu alte cuvinte nația va merge către ruină. Se înțelege că, pe cît va scădea producțiunea, pe atîta va rămînea mai puțin de împărțit între comercianți și ruina producătorilor trebuie să aducă și ruina lor, dar pînă va veni ruina aceea trece multă vreme și domnii negustori umplu pungile și se gîndesc: „Après nous le déluge“ *. Acest exemplu, care arată lămurit că, în loc de a se lăuda *urbi et orbi* ** cu dezvoltarea clasei comerciale și a bogăției, reprezentanții guvernamentali, ai burghezimii noastre, ar trebui să-și pună cenușă în cap. Această deducție a noastră atît de dreaptă, dar totodată și atît de izbitoare, poate fi întîmpinată printr-un singur argument. Bine, vor zice cîrmuitorii noștri, să presupunem că în adevăr producțiunea noastră totală nu s-a mărit, atunci se înțelege că veniturile și capitalurile crescute ale comercianților sînt scădere din capitalul și venitul națiunii; dar poate acest capital și venit au crescut în paguba claselor neproducătoare și a statului, dar nu în paguba capitalului producător și a clasei producătoare. Răspunsul este ușor de făcut. Clasele noastre neproducătoare nu numai nu s-au micșorat, dar au crescut și consumă mai mult decît înainte, iar statul este de patru ori mai mare decît înainte vreme; *prin urmare, toată creșterea bogăției și a veniturilor comercianților cît și a altor clase neproducătoare și toată creșterea veniturilor statului s-au făcut în paguba claselor producătoare și a capitalului producător.*

Să trecem acuma la clasa producătoare, la țărani.

Liberalii noștri cei bătrîni, și în special d-l Kogălniceanu, își fac foarte mare fală din împroprietărirea țăranilor. Puțină cercetare în privința acestui punct ne va arăta și adevăratul ei caracter, precum și adevăratul merit al liberalilor noștri. Mai întîi de toate vom întreba: cum ar fi putut liberalii să nu împroprietărească pe țărani?!

* [După noi potopul].
** [În sensul: în auzul tuturor].

După căderea robiei în Rusia [15], se înțelege că numai România singură nu putea rămînea cu țărani iobagi, liberalii erau nevoiți chiar de formele sociale burgheze să dezrobească pe țărani, căci aceste forme nu se pot împăca deloc cu iobăgia. Liberarea țăranilor era deci un lucru pe care nu-l puteau înlătura liberalii noștri, fără doar și poate, nu în interesul țăranilor, ci în al burghezimii chiar. Dar ne vor zice liberalii că dezrobirea se putea face și fără împroprietărire. Nu, zicem noi, nu, aceasta nu se putea. Cum se putea oare preface toată populația rurală în proletariat printr-o singură trăsătură de condei? Este asemenea lucru cu putință? Cine putea să răpească deodată drepturile ce aveau țăranii asupra pămîntului lucrat de dînșii și de strămoșii lor? Cum puteau să se statornicească deodată producțiunea și distribuțiunea? Afară de acestea, exproprierea deodată a tuturor țăranilor, formarea năprasnică a unui proletariat colosal ar fi dat prilej de răscoală generală, boierimea ar fi fost nimicită, de vreme ce neînsemnata armată de pe atunci n-ar fi fost în stare să o apere. Liberarea țăranilor trebuia deci să se facă numaidecît însoțită de împroprietărire; putea însă fi făcută în multe chipuri, și tocmai în alegerea chipului trebuie să se vadă dacă în adevăr burghezimea noastră liberală de la 1848 are atîta merit cît crede și anume în ce-i stă meritul. Împroprietărirea țăranilor într-un fel ori în altul trebuia să hotărască cum se vor produce bogățiile, ce se va produce și chiar, în cîtva, cum se vor schimba bogățiile; cu alte cuvinte, de la acest fel de împroprietărire atîrnau bazele materiale ale vieții noastre economico-sociale, bazele principale ale dezvoltării noastre. Împroprietărirea țăranilor trebuie dar să fie socotită ca pricina de căpetenie a tuturor fenomenelor sociale mai însemnate, care aveau să se producă de atunci încoace. Să analizăm aici două moduri de împroprietărire, unul întemeiat pe interesele clasei producătoare și altul pe ale proprietății mari, ale burghezimii. Împroprietărirea cea dintîi ar fi avut ca principiu călăuzitor trecerea pămîntului întreg în stăpînirea producătorilor țărani, trecerea acestui pămînt la comunele rurale, inalienabilitatea lui, îngrădirea unei părți pentru pășune și împărțirea celeilalte părți între țăranii producători și reîmpărțirea pămîntului după trecere de 15 ani, de

pildă *. Pe aceste temelii, avînd pămînt și pășuni de ajuns și prea de ajuns, nedînd din roadele muncii lor cea mai mare parte, ca astăzi; fiind proprietari, deci interesați ca pămîntul să nu se secătuiască și să fie cît mai bine lucrat, producătorii s-ar fi îmbogățit din an în an, de asemenea an cu an s-ar fi îmbunătățit și uneltele de muncă, și holdele României ar fi fost cele mai frumoase. Producțiunea și bogăția ar fi mers crescînd și pe aceste temelii relativ înțelepte și drepte (adevărat drepte și bune nu vor putea fi bazele decît în societatea socialistă); burghezimea însăși n-ar fi așa de stricată și de putredă, așezămintele liberale ar fi dat cu totul alte roade, roade frumoase, relațiile de schimb cu Europa ne-ar fi folositoare în loc de a ne ruina. Se înțelege că și această împroprietărire ar fi lăsat mult de dorit. Prin jocul firesc al puterilor economice, chiar în comună s-ar fi dezvoltat o clasă bogată și una săracă, chiar proletară; dar în condițiile puse de noi dezvoltarea acestor clase ar fi cerut veacuri și pînă atunci dezvoltarea intelectuală și morală în țară ar fi lucrat împotriva înființării proletariatului rural; iar schimbările sociale din Europa ar fi aflat în România un popor sănătos, vînjos, bogat, moral, care ar fi putut primi cu ușurință forme sociale mai desăvîrșite, socialiste. Revoluția socială europeană ar fi găsit lîngă Dunăre comune mai înflorite decît „allmendele" elvețiene [16]. N-am fi pizmuit noi pe Belgia, ci Belgia pe noi. Dar pentru astfel de împroprietărire ar fi trebuit o partidă țărănească puternică, luminată, care din nenorocire n-a fost, iar împroprietărirea s-a făcut cu totul altfel. Am spus în scurt cum ar fi trebuit să se facă împroprietărirea din punctul de vedere al intereselor țărănești; să vedem de asemenea cum cereau interesele proprietarilor mari să se facă. Pentru a înțelege acest din urmă fel de împroprietărire, să presupunem că în vremea aceea au făcut proprietarii un complot împotriva țăranilor și au ales un raportor mai îndemînatic în meșteșugul înșelătoriei, pentru a întruchipa un plan care să întoarcă împroprietărirea numai în folosul proprietății mari, cît despre țărani, apoi să fie cît s-ar putea de trași pe sfoară.

* Se înțelege că numai schițăm în cîteva trăsături planul unei împroprietăriri adevărat în folosul țăranilor. De o reformă socialistă nu vorbim de vreme ce pe atunci nu era cu putință.

Acest raportor al fi alcătuit un raport care, în esență, putea glăsui, suna cam astfel: „Domnilor, împroprietărirea țăranilor nu o putem înlătura, dar putem să o înjghebăm așa încît să ne fie folositoare numai nouă, cît despre țăran apoi, habar să n-aveți, va fi mai vai de dînsul decît pînă acuma. În adevăr, domnilor, care-i lucrul de căpetenie pentru noi, în însușirea noastră de clasă exploatatoare? Cum știți, avem numai interesul de a pune în pungi cît mai mare parte din roadele muncii țărănești. Dacă, de pildă, acuma luăm de la 1/3 pînă la 1/2 din productul muncii, să întoarcem un șurub ca să putem lua de acuma 3/4, 4/5 ori 5/6 etc. și totodată să se pară că tot ce facem, numai în folosul țăranului facem. Pentru a ajunge la o izbîndă așa de frumoasă pentru noi, să împroprietărim pe țărani, dar să le dăm pămînt prea puțin, așa ca degrabă-degrabă să-l secătuiască, și atunci proprietarii cești noi să fie nevoiți a veni la noi, să ceară pămînt. Atunci îi vom avea în mînă. Apoi să nu le dăm destul pentru pășune. De nevoie vor ara pășunile și, neavînd unde ține vite, vin iarăși în mîinile noastre. Tot în folosul nostru va lucra și înmulțirea populației. În adevăr, neînstrăinarea (nealienabilitatea) bucăților de pămînt, care pare unora așa de revoluționară, va avea tot aceeași urmare folositoare pentru noi. Luați aminte că muncitorul agricol salariat din Apus, dacă nu-i plac condițiile unui proprietar, se duce aiurea și, din pricina concurenței între proprietari, va putea căpăta acel salariu despre care vorbește Ricardo [17] și care îi va ajunge pentru ținerea vieții lui și a familiei lui; dar țăranul nostru, legat de o bucată de pămînt, va fi silit să primească de la noi, care vom fi lîngă bucata lui de pămînt, orice condiții; bucata aceasta va fi ca o piatră legată de picioarele țăranului și care nu-l va lăsa să fugă de noi. Cît despre așa poreclita *proprietate, țărani proprietari* și alte gogorițe, acestea să nu vă sperie, numai nouă ne folosesc. În adevăr, în nici o țară din lume scumpii noștri frați în exploatare n-au ajuns să ia de la țărani toate roadele muncii, pentru că, pentru a putea fi exploatat, lucrătorul trebuie mai întîi să trăiască, deci să mănînce, să se îmbrace, măcar cît de prost. În Apus, ca în Anglia, lucrătorii primesc partea lor sub formă de salariu, la noi bucățica de pămînt va îndeplini același rol; hrănindu-se în parte dintr-însa, în

timpul slobod vor munci numai pentru noi aproape pe nimica. Pentru a nu lăsa ca unii din țărani să-și poată măcar pentru un timp agonisi hrana din bucata lor de pămînt, fără a avea nevoie de noi, vom îngriji, de vreme ce sîntem clasă domnitoare și în mîinile noastre este statul, vom pune dări etc. etc... și în astfel de condiții, fiți, vă rog, încredințați că țărănimea va fi în mîinile noastre, ale boierilor, vom face dintr-înșii salată și-i vom înghiți cu oțet și cu untdelemn. Pentru ca sărăcirea țăranilor să meargă mai iute și deci pentru ca să ne cadă mai iute în mînă, nu-i vom împămînteni pe toți deopotrivă: unora, care n-au boi, pălmașilor, le vom da așa de puțin pămînt, încît chiar de pe acuma vor fi nevoiți să lucreze la moșiile noastre; altora, celor cu o pereche de boi, le vom da mai mult; celor cu două perechi și mai mult. Astfel ne vom învăța «pas cu pas» în noua stare de lucruri, în gospodăria cu lucrători, porecliți slobozi, salariați ori cu «métayage» *; treptat-treptat ne vor veni puteri nouă căci se vor ruina și cei cu pămînt mai mult și vor veni să ne ceară pămînt și muncă. Dacă unii țărani se vor îmbogăți pe socoteala celorlalți, deși astfel suferim o pierdere, dar rău să nu ne pară, căci trebuie să avem aliați prin sate, aceștia vor ținea piept tuturor primejdiilor și întocmirile noastre vor fi apărate chiar înlăuntrul satelor". — Iată ce ar fi spus un îndemînatic raportor al conspiratorilor proprietari și nu numai ar fi spus, dar chiar a și spus, și nu numai a spus, ci așa s-a și făcut, ba chiar și raportorul nu-i o născocire a noastră, el trăiește, este d-l *M. Kogălniceanu* [18]. Se înțelege, noi nu zicem că toți au înțeles reforma de la 1864, mulți proprietari n-au priceput-o, cum n-au priceput-o nici țăranii, noi spunem numai că înțelesul reformei acesta a fost; dealtmintrelea au fost destui oameni care o înțelegeau foarte bine, nu numai din instinct exploatator, dintre aceștia a fost și cel ce a lucrat mai mult pentru reformă, d-l M. Kogălniceanu, care în plină ședință a Camerei de la februarie 1886 a zis „că, dacă ar fi crezut că împroprietărirea țăranilor va atinge interesele marii proprietăți, și-ar fi tăiat mai bine mîna decît să-i împroprietărească". Se înțelege că astfel de împroprietărire, vrăjmașă cu interesele muncitorilor, vrăjmașă cu

* [Arendă în parte].

interesele naţiei întregi (şi folositoare numai exploatatorilor burghezi), nu putea decît să aibă urmările ce am analizat. Nu-i o nenorocire, nu-i o rană în corpul nostru social care să nu fie o urmare a acestei împroprietăriri, nu e nici una care să nu fie în legătură, de-a dreptul ori nu, cu această nenorocită şi înşelătoare împroprietărire [19]. Începînd de la ruina producţiunii, de la ruina economică care bate la uşa noastră, sfîrşind cu putrezirea morală a claselor burgheze domnitoare, începînd de la sărăcirea şi ruina poporului muncitor şi sfîrşind cu totala corupţie a claselor guvernamentale, cu falsificarea desăvîrşită, scandaloasă a liberalismului, toate sînt strîns legate de această nenorocită şi înşelătoare împroprietărire. Toate urmările, care ar fi putut fi dorite numai de cel mai crîncen duşman al ţăranilor, s-au adeverit. Multe înnoiri introduse, chiar şi cele bune în sine, au fost vătămătoare pentru ţăran. Nu mai vorbim de cîrdurile de slujbaşi, de bănci, de armată, de toată această organizaţie ticăloasă, dar chiar unele lucruri, ca legătura cu Europa, introducerea de mărfuri ieftine, drumurile de fier, care ar fi trebuit să fie în folosul ţăranului, să-l îmbogăţească, să-l dezvolte, să nimicească înrîurirea tîmpitoare a izolării satelor, chiar aceste înnoiri, bune de felul lor, au grăbit ruina ţăranului. Marfa ieftină din Europa nimiceşte industriile casnice, drumul de fier ia ţăranului cărăuşia din mîini şi-l leagă de oraşe, care îi sug toată vlaga ce i-a mai rămas după ce şi-a luat proprietarul partea. Cu drumul de fier vine o exploatare care îi dă lovitura de moarte şi ne unim în totul cu poetul nostru cînd zice :

„Şi cum vin cu drum de fier
Toate cîntecele pier ;
Zboară păsările toate
De neagra străinătate,
Numai umbra spinului,
La uşa creştinului.
Îşi dezbracă ţara sînul,
Codrul, frate cu românul,
De secure se tot pleacă
Şi izvoarele îi sacă.
SĂRAC ÎN ŢARĂ SĂRACĂ“ [20]

Aici sînt foarte minunat arătate dezorganizarea, gospodăria prădalnică, ruina poporului producător şi a producţiunii, halul la care a ajuns producătorul cînd la uşă îi creşte numai spinul şi cînd a rămas „sărac în ţară săracă“ şi halul la care au ajuns uneltele de muncă, bogăţiile fireşti ale ţării : „Îşi dezbracă ţara sînul, codrul, frate cu românul, de secure se tot pleacă“. Păcat numai că lipsa de cunoştinţe economice a făcut pe poet să nu pătrundă pînă la pricinile adevărate ale acestei ruinări şi că le vede în „neagra străinătate“, în loc de a le căuta în lupta de clase, înlăuntrul ţării. Tot această necunoştinţă de economie socială a făcut pe poet să caute idealul în trecut, în loc de a-l căuta înainte, l-a făcut să aibă ochii în ceafă, în loc de a-i avea sub frunte. Despre aceasta vom spune cîteva vorbe mai jos.

Să trecem acuma la altă clasă producătoare, la meseriaşii şi industriaşii de prin oraşe. Am văzut cum clasele exploatatoare, proprietarii mari, comerţul cel mare, oamenii statului, cu atîta exploatează mai mult cu cît roadele exploatării se fac mai mari, cu cît exploatează mai tare cu atîta li se dezvoltă gusturile, şi pentru îndestularea lor Europa occidentală ne trimite mai mult mărfurile ei, iar comerţul nostru naţional, încurajat de toţi, este mijlocitorul cel mai harnic. Cu cît se măresc roadele exploatării, cu atîta creşte schimbul nostru cu Europa, cu atît exportul şi importul nostru se măresc. Acest fapt are două urmări nenorocite. Pe de o parte, noi trimitem cereale, hrana poporului, aşa că producătorii mor de foame, în timp ce hrana lor se trimite peste nouă ţări şi nouă mări cu drumurile de fier făcute pe seama poporului. Pe de altă parte, productele străine concurează pe cele locale din sate şi oraşe. Productele străine, stofe, ciubote, pielărie etc..., fiind lucrate în Europa cu maşini nouă, cu ajutorul muncii colectivizate de acolo, sînt mult mai ieftine şi mai bune decît cele din ţară ; de aceea, productele europene nimicesc producţiunile de acelaşi fel de aici. În sate micşorează producţiunea, în oraşe o nimicesc. În adevăr, nimicind industria ţărănească, mai lasă lucrul cîmpului ; în oraşe însă, cînd meseriaşul nu mai poate cîştiga nimica prin munca sa, rămîne pe drumuri în toată puterea cuvîntului. Ştim că în Europa apuseană producţiunea mare, fabrica, a ruinat prin concurenţă pe meseriaşi, prefăcîndu-i în salariaţi. Dar, expropiind pe meseriaşi, fabrica europeană i-a adunat la dînsa, dîndu-le de lucru, prefăcîndu-i în salariaţi. La noi însă este

mult mai rău. Meseriașii noștri, expropriați prin concurența unei fabrici din Austria, nu vor merge în acea fabrică să lucreze ca salariați, ci vor pieri de foame și de alte lipse aici, în patria lor. Proletariatul nostru, care se formează din meseriași expropriați, ca să fie asemănat cu cel din Europa ar trebui să fie expropriat de fabrici din țară, nu prin *import*, prin fabrici străine. În privința proletariatului ce se formează acuma la noi, stăm mai rău cu mult decît Europa și trebuie să ne punem alături cu Egiptul ori cu India, nu cu Europa. Cînd au început englezii a aduce în India pînzeturi ieșite din fabricile lor perfecționate, în care lucra mașina de țesut, pînzarii indieni au rămas fără de lucru, pe drumuri, pieritori de foame. „Născocitorul mașinii de tors bumbac a ruinat India, *lucru de care ne pasă puțin*", zice Thiers în cartea-i *Despre proprietate* *. În raportul său de la 1834—1835, guvernul Indiei, vorbind de țesători, zice : „Nu se cunoaște în istoria omenirii exemplu de sărăcie mai mare, oasele țesătorilor indieni albesc cîmpiile Indiei" (Marx, *Capitalul,* citează) [22]. Se socotește ca la două milioane numărul celor ce au pierit. Tot în așa stare tind a ajunge meseriașii noștri. Una din urmările cele mai însemnate ale acestei stări de lucruri este că, pe cînd în Europa exproprierea meseriașilor mărește productul național, la noi, prin exproprierea meseriașilor productul național scade și lucrătorii ajung mai nenorociți decît în Europa. *N-am putea stărui prea mult asupra acestei deosebiri adînci între noi și Europa apuseană :* **în Europa exproprierea meseriașilor ridica producțiunea națională, la noi o micșorează.**

Cap. III. Partidele noastre politice

Să trecem acuma la *clasele* noastre guvernatoare, la reprezentanții materiali, intelectuali și morali ai burghezimii noastre. Clasele noastre guvernatoare, reprezentanți

* La aceste cuvinte, Marx face următoarea observație de duh : „Însemnatul om de stat încurcă mașina de tors cu cea de țesut, *lucru de care,* altfel, *ne pasă puțin*" (*Capitalul,* p. 191) [21].

credincioși ai burghezimii, seamănă, firește, cu dînsa ca două picături de apă. Burghezimea noastră, ajungînd la putere cînd sora ei mai mare din Europa începuse a merge spre cădere, a putrezit, s-a modelat după acea burghezime înrăutățită și stricată. Avînd drept temelie relații economice și mai neregulate decît cele europene, poate oricine să-și închipuie ce frumuseți morale și intelectuale trebuie să reprezinte pe burghezime și o vor mai reprezenta încă de vreme ce nu și-a sfîrșit pînă acuma dezvoltarea. Clasele guvernatoare, cuprinzînd toate partidele politice din țară, sînt reprezentantele burghezimii, și poate cineva chiar „a priori" să-și închipuie cam ce poame trebuie să fie. În adevăr, dacă am putea să facem pe Europa să se mire de noi, ea care dealtmintrelea este destul de învățată cu astfel de trebi, am reuși numai prin dezvălirea corupției, lipsei de rușine, de convingeri, de conștiință la partidele noastre politice. Azi conservator reacționar, mîine liberal, poimîine radical ; azi guvernamental cu tot sufletul, mîine opoziționist cu toată inima — după cum dictează interesul, după cum se plătește mai mult —, apărînd cu foc în cinci zile zece idei și opinii deosebite, totdeauna cu fraze naționale în gură și cu lacrimi șoviniste în ochi, cu o mînă pe evanghelia naționalismului, cu alta adînc vîrîtă în buget și cu amîndouă picioarele înglodat în toate intrigile și noroiul partidelor parlamentare... Iată ce tip este omul nostru politic. (Firește că sînt și excepții fericite, și ajunge să pomenim numele neuitatului C. A. Rosetti pentru ca să înțelegem că sînt și excepții.) Ușor este de văzut la ce ne putem aștepta de la partidele politice și ce înrîurire pot avea asupra dezvoltării noastre sociale. Clasele guvernamentale, deși sînt, în general, o urmare a relațiilor economice, la rîndul lor au înrîurire foarte mare asupra relațiilor economice și sociale, asupra întregii vieți a societății. Să vedem deci mai de aproape această înrîurire. Am spus în urmă că guvernele noastre, partidele noastre politice au copiat Europa, au copiat-o în total, fără a alege binele de rău, ținînd seamă numai de interesele burghezimii române și chiar numai de interesele momentane ale acesteia, fără a prevedea că la urmă vor fi în primejdie și aceste interese chiar. Centralizarea administrativă a făcut să se plodească un număr nespus de mare de slujbași, care iau mare parte din producțiune, consu-

mînd-o fără vreun folos, și îndepărtează de la producțiune tot mai multe brațe. Prin sporirea dărilor, statul ia țăranului ce i-a mai rămas după ce și-a luat proprietarul partea sa. Se înțelege că proprietarii iau mult mai mult decît statul, dar statul ia ce a mai rămas țăranului, și dacă proprietarii au luat totul, atunci statul, pentru a se despăgubi, vinde pînă și uneltele țăranului și dezorganizează cu totul producțiunea, temeliile economice ale țării. Afară de dări, de creșterea bugetului, care apasă asupra producțiunii, alt factor, dezvoltat tot de clasele domnitoare, are aceleași urmări : *e vorba de armată.* Afară de cheltuielile peste măsură de mari cerute pentru ținerea armatei, pentru cumpărarea materialului de război, pentru întăriri etc..., mulțime de puteri, și încă din cele mai tinere, mai vînjoase, mai în stare de a produce, sînt îndepărtate de la munca productivă și de multe ori nu numai pentru timpul cît fac slujba ostășească, ci chiar pentru viața întreagă ; căci, corupt prin viața de cazarmă, soldatul, venind acasă, se face lipitoare din punctul de vedere economic și ciumă din cel moral. Dacă vom adăugi o administrație centralizată și coruptă, o magistratură numeroasă, o birocrație puternică, toate așezate pe spinarea poporului, atunci vom vedea cum clasele guvernamentale, statul, partidele politice joacă în fața claselor producătoare și a producțiunii același rol ce-l joacă și proprietatea mare, adică ruinează pe producători și dezorganizează producțiunea. Dacă trecem de la acest soi de activitate politico-socială, la acela prin care clasele guvernamentale caută a organiza producțiunea, a lucra asupra temeliilor economico-sociale ale vieții noastre, atunci vom afla că în privința aceasta activitatea lor nu se deosebește de cea dintîi. Și aici se arată, poate, încă mai mult lipsa de bun-simț și de cunoștințe decît aiurea. În societatea burgheză nu poate fi industrie mare fără proletariat, pentru că într-o societate întemeiată pe salariat, în fabrici vor lucra muncitori salariați-proletari ; dacă nu vor fi salariați-proletari, producțiunea trebuie să înceteze pe dată. Numai în societatea socialistă va fi producțiune mare, fără proletariat. Clasele guvernamentale de la noi ar pofti să aibă industrie mare, fără proletariat ; în societatea actuală, asta înseamnă a avea industrie fără muncitori. Și iată-i, pe de o parte, că votează bani, fac jertfe (nu-i vorbă, din pun-

gile altora) pentru încurajarea industriei naționale, iar pe de alta împroprietăresc pe însurăței, leagă pe lucrători de bucățelele lor de pămînt, prea mari pentru a-i lăsa să moară și prea mici pentru a-i face să trăiască. Printr-un astfel de mijloc dibaci, lucrătorul agricol nu poate fi nici agricultor proprietar, nici salariat, ci un fel de hermafrodit în înțelesul economic. Iar cît despre consecvența cîrmuitorilor noștri în privința încurajării industriei, prin împiedicarea formării unui proletariat din țărani, seamănă întrucîtva cu a țiganului care-și tăia craca de sub dînsul. Cîrmuitorii noștri dezvoltă importarea mărfurilor ieftine din Europa, făcînd drumuri de fier care ușurează transportul, dezvoltă civilizația burgheză, care cere aducere de mărfuri europene, și totodată sprijinesc industria națională, care nu poate să ție piept cu cea străină de același fel ; ei nimicesc cu o mînă cît fac cu cealaltă. Foarte deșteaptă îndeletnicire, care seamănă cu a unuia care ar săpa o groapă și apoi ar umple-o singur. Toată lucrarea economico-socială a cîrmuitorilor noștri este foarte bine înfățișată prin aceste două exemple. În Cameră, mai-marii noștri, în fața adîncilor contraziceri și anomalii ce sapă temeliile vieții sociale, își trec timpul de recreații cu chestii economice, dar și acolo, în loc de a cerceta baza, adică producțiunea, dezbat convenția cu banca, agiul, încurajarea comerțului etc. — chestii de circulația și distribuirea productelor —, netrecîndu-le prin minte măcar atîta că, dacă nu se va produce nimica, nu va circula nimica și cu toții vom pieri de foame. În fața acestor îndeletniciri serioase, în față cu bătutul apei în piuă practicat de cîrmuitori, lucrurile își urmează drumul lor, producția se ruinează, producătorii țărani sînt expropriați, ajung un fel de proletari cu nume de proprietar, lucru poate și mai grozav decît salariatul. Meștera noastră burghezime, pentru a zidi clădirea netemeinică a întocmirii burgheze capitaliste, și-a luat totodată sarcina, cu știre ori ba, de a nimici, de [a] expropria pe proprietarii țărani, de a îngropa în zidul acestei întocmiri pe țăranul român ; întocmai după cum meșterul Manole a zidit pe soția sa în zidurile mănăstirii de la Argeș. Iar cînd țărănimea, cu glas plin de deznădăjduire, strigă din zid : „Manole, Manole, meștere Manole, zidul rău mă strînge, viața mi se stinge...“, meștera burghezime, după un dejun bogat, stropit cu șampanie, mîngîindu-și burta

ghiftuită, răspunde cu dispreț : „În România nimeni nu moare de foame, cel ce spune așa calomniază numele de român“. Se înțelege că nu astfel răspundea meșterul Manole, dar el își zidea în zid soția, în timp ce burghezimea zidește numai pe țărănimea română.

Se înțelege că nu vorbim numai de cei ce se află acuma la putere, ci de toate partidele noastre politice ; ba chiar unele dintr-însele, cum sînt cele conservatoare, nu numai că ar face, fiind sus, atîta rău cît cea de azi, dar chiar ar strica și puținul bine ce am căpătat în schimb cu atîtea rele, ne-ar lua și libertățile politice așa de scump plătite. Opozițiile liberale unite au arătat cît pot prețui prin manifestul lor. Neînțelegînd nici o iotă din toate contrazicerile și anomaliile societății românești, declară că în România nu este chestie socială și că chestia aceasta a fost dezlegată prin împroprietărirea de la 1864 ! Nu credem că orbirea unei partide politice poate merge mai departe. Cei de la guvern pot zice, cel puțin, că poziția lor îi silește să nege unele lucruri, pe care dealtfel le înțeleg ; dar opoziția unită ce scuză poate avea ? Ea neagă chestia socială și nu dorește alta decît funcționari mai cinstiți, subprefecți mai deștepți, administrație mai cinstită ! Și asemenea scapeți intelectuali se miră că de ce și pentru ce nu ajung la cîrma țării !

Ar trebui, poate, să vorbim și despre partida radicală dar, aceasta este de-abia în fașă și, după părerea noastră, este menită a rămînea la noi tot în fașă pentru totdeauna. Să mai spunem cîteva cuvinte și despre o partidă care face mult tărăboi și a cărei influență intelectuală și morală, mică așa cît este, se datorează unei neînțelegeri, vorbim despre partida reacționară junimistă a d-lor Carp-Maiorescu. Junimiștii critică aspru starea actuală de lucruri, mustră pe guvern de ce a copiat Europa apuseană fără critică, într-un cuvînt spun lucruri care seamănă cu critica făcută de noi împotriva stării de lucruri de astăzi. Unii oameni nepătrunzători pot găsi chiar asemănare între noi și între reacționari. Lucrul este cu atîta mai ușor, cu cît în toate țările, fie din lipsă de bun-simț, fie din lipsă de judecată sănătoasă, se aruncă socialiștilor revoluționari învinuirea că lucrează în folosul reacționarilor. Pricina este că a fost și este ceva comun între reacționari și revoluționari, și anume critica formelor sociale de acuma. Dar acest ce comun este foarte superficial și, în adevăr, revoluționarii, cu toată critica puternică împotriva societății liberalo-burgheze, sînt mai aproape de liberali decît de reacționari. Revoluționarii critică societatea pentru că vor să o vadă realizînd o formă mai înaintată, pe cînd reacționarii o critică pentru că vor ca să se întoarcă societatea cîteva veacuri îndărăt. Partida revoluționară de azi, socialiștii, critică societatea burgheză pentru că a dat muncitorilor numai libertatea politică și pe cea economică nu ; reacționarii o critică și pentru că le-a dat acea libertate politică ! Este lămurit deci că între socialiști și între reacționari este și mai mare prăpastie decît între socialiști și liberali. Și cele spuse acolea se potrivesc atît pentru socialiștii și partidele politice din Europa, cît și pentru România. Cînd d-l Carp tună de la tribuna Parlamentului împotriva liberalilor noștri, arătînd o mulțime de boale în corpul social, se înțelege că are dreptate ; cînd îi învinovățește pe liberali că au copiat fără critică Europa, are dreptate ; dar, prin o neînțeleasă degenerare a minții, junimiștii văd pricina tuturor relelor nu în introducerea relelor din Europa, ci în a celor bune. Cînd d-l Carp strigă că introducerile europene ne sînt o haină prea largă pentru corpul nostru social, d-sa nu vorbește despre dezvoltarea prea mare a armatei, nu se ridică împotriva înmulțirii necumpănite a clasei negustorilor și a proprietarilor mari ; cînd critică împămîntenirea țăranilor, nu arată că țăranii au fost înșelați și că ar fi trebuit ca tot pămîntul să treacă în stăpînirea comunelor rurale. Nu ! haina cea largă care ruinează România este, după d-sa, mai ales introducerea libertăților, precum libertatea presei, a întrunirilor, egalitatea politică a tuturor cetățenilor (așa pînă la un punct cît este) ; iar cînd aud reacționarii de votul universal, de alegerea magistraților, de autonomia deplină a comunei... îi apucă frigurile morții. După logica reacționarilor noștri sînt de vină tocmai reformele care stîmpără în cîteva relele instituțiilor economice burgheze. Auzind declamațiile și polemicile reacționarilor și liberalilor, unii împotriva altora, poți vedea pînă unde poate merge lipsa de bun-simț la oameni. Un exemplu ne va lămuri toată esența acestei certe. Să presupunem că într-o țară barbară niște reformatori ar fi introdus lucruri foarte folositoare, meserii, cultura grîului etc., dar că împreună cu aceste lucruri bune ar fi adus

boala sifilisului. În fața acestei stări de lucruri, reacționarii, acei care au și avut interese ca starea barbară să dureze, vor zice : „V-au trebuit meserii, grîu etc..., iată cum din pricina acestor reforme muriți, putreziți de sifilis“. Iar reformatorii vor zice : „Vedeți, oamenii aceștia sînt împotriva reformelor, ar vroi să trăiți fără meserii, fără grîu, ar vroi să vă întoarcă la starea mai dinainte“. Dacă se vor găsi în acea societate oameni cu bun-simț și cu logică, oameni care să poată înțelege legătura între cauze și efecte, aceștia vor zice : „Domnilor, ceea ce spuneți sînt curate nebunii ori sofisme înșelătoare, alcătuite cu rea-voință. Meseriile și cultura grîului etc. sînt lucruri foarte bune și nu-s de vină pentru pustiirile și nenorocirile făcute de sifilis ; pe de altă parte, a fi împotriva sifilisului înseamnă cu totul altceva decît a fi împotriva meseriilor și a altor înnoiri bune. Trebuie să introducem meserii și alte lucruri folositoare, dar să ne ferim de sifilis“. Iată ce vor răspunde oamenii cu bun-simț în fața partidei liberale și a celei reacționare ; iată ce rol trebuie să avem noi față cu dînsele. Pentru a dovedi, domnilor reacționari, că nu libertățile, oricît de largi, au fost pricina relelor de care suferim, avem la îndemînă o pildă strălucită : vecina Rusie. Această țară, fiind în Europa, a trebuit să introducă numaidecît formele economico-sociale burgheze. Însemnătatea adîncă a războiului din Crimeea este că a silit pe Rusia să-și schimbe formele sociale. Rusia, ca și noi, a liberat pe țărani, i-a împroprietărit, a pus ca temelie economică libera concurență burgheză, a introdus toate acestea fără a introduce și libertățile burgheze : libertatea presei, a întrunirilor etc... După d-l Carp, Rusia ar trebui să stea foarte bine. Însă Rusia, deși e țară mare, cu bogății naturale uriașe și, prin urmare, ar trebui să stea mult mai bine decît noi, în adevăr stă mult mai rău. Bancruta economică bate la ușa marelui imperiu, poporul de la țară moare de foame, iar exploziile de dinamită luminează din cînd în cînd grozavul întuneric în care zace Rusia și, ca mîine-poimîine, o furtună înspăimîntătoare va zgudui imperiul pînă în cele mai adînci temelii —, despre aceste adevăruri cine se mai îndoiește acuma ? Dacă junimiștii au atras către dînșii pe unii din tinerimea cultă, pe cîțiva oameni sinceri, apoi nu au izbutit prin programa lor pozitivă, ci prin critica negativă făcută societății burgheze. Închipuiți-vă că, într-o societate unde domnește hoția, ar începe un om să mustre foarte tare pe un pungaș care ia banul de la omul cel mai sărac ; se înțelege că se vor găsi oameni sinceri și buni care se vor aduna împrejurul acelui om și-l vor privi cu adînc respect. Și cînd colo ce să vezi ? Onorabilul mustră pe hoț de ce a luat numai punga și nu i-a luat și viața. Cam astfel de moraliști sînt reacționarii bătrîni și cei tineri, bătrînii și tinerii „junimiști“.

Iată-vă toate partidele politice, reprezentante ale tinerei noastre burghezimi. Iată-le pe toate, cum nu știu unde merg, ce fac, cum habar n-au de starea actuală a României și, împreună cu burghezimea pe care o reprezintă, duc țara la catastrofe, la ruină și pieire. Am analizat dar, pe cît ne-a dat voie spațiul, starea actuală a României, clasele și poziția lor reciprocă, relațiile de putere între dînsele. Să spunem acuma în cîteva cuvinte cele înșirate în acest capitol. Înainte de 1848, România era într-o stare economică foarte asemănătoare cu a Europei din vîrsta de mijloc. România n-avea bazele materiale care ar fi făcut trebuitoare transformarea socială liberalo-burgheză. Condițiile materiale înăuntrul țării românești n-au fost dezvoltat acele contraziceri care au făcut neînlăturată transformarea socială burgheză în Europa, n-au dezvoltat nici acea clasă de oameni care ar fi putut întreprinde asemenea transformare, clasa burgheză. Se înțelege că, dacă România ar fi fost îngrădită cu zidul chinezesc, ar fi trebuit să aștepte cîteva veacuri pînă să realizeze transformarea socială-burgheză. Dar, dacă asemenea condiții n-au existat la noi, nu numai că erau în Europa apuseană, dar chiar realizaseră acolo transformarea lumii feudale în cea burgheză. România, făcînd parte din Europa, trăind în comunicare neîntreruptă cu dînsa, făcînd parte din corpul ei, a trebuit să se facă și într-însa o transformare analoagă. Condițiile materiale burgheze ale Europei și realizarea unei transformări liberalo-burgheze în Europa au silit pe România să treacă de la iobăgie la liberalismul burghez. Sprijinindu-se pe condițiunile exterioare, ca pe niște baze materiale, tinerimea de la 1848 a realizat reforma. Dar a realizat-o copiind toate instituțiile și relațiile europene. În loc de a copia numai pe cele bune, pe cele ce dăduseră rezultate bune acolo, tinerimea noastră, parte din neștiință, dar mai ales din simpatie pentru

burghezime, deci iarăşi sub presiune străină, a copiat, cum am zis, fără nici o critică. Ţinta întregii activităţi sociale a oamenilor de la 1848, cu ştire ori ba, au fost crearea şi dezvoltarea clasei burgheze, pentru care pregăteau teren jertfind interesele tuturor claselor celorlalte, şi mai ales ale claselor muncitoare. Cel mai însemnat factor ori rezultat al transformării noastre sociale a fost împroprietărirea ţăranilor. De la felul acestei împroprietăriri atîrna toată viaţa noastră economico-socială.

Această împroprietărire însă a fost făcută într-un mod cît se poate de greşit, cu înşelăciune, împotriva clasei muncitoare şi numai în folosul marilor proprietari burghezi, care erau mai dinainte ori trebuiau să se dezvolte. Ca urmare a copierii instituţiilor europene şi, mai ales, ca rezultat al acestei împroprietăriri greşite, au început a se dezvolta în corpul nostru social o mulţime de răni dureroase, de anomalii, de contraziceri, care, deşi nu-s atît de grozave cît cele din vremea iobăgiei, sînt totuşi îndestulătoare pentru a ne ruina cu desăvîrşire. Sus a început a se dezvolta o burghezime coruptă, răpitoare, fără de conştiinţă, care umblă numai după bogăţie, caută numai să scoată din producţiunea ţării cît se poate mai multă parte pentru dînsa, pentru a trăi în lux şi desfrînare. Exploatarea cît se poate mai neomenoasă, mai prădalnică asupra claselor producătoare ajunge crezul burghezimii noastre. Jos, clasele producătoare, înşelate prin împroprietărire, se ruinează din pricină că sînt exploatate neomenos şi fiindcă aproape numai ele mai produc ceva şi în multe locuri ţăranii lucrează cu uneltele şi vitele lor, aşa că ruina ţăranului aduce ruina producţiunii. Sus, burghezimea, cu toate subîmpărţirile ei, cum sînt partidele guvernamentale, birocraţia înaltă, proprietarii mari, arendaşii şi negustorii, cere tot mai multe şi mai multe producte pentru a le consuma, cere tot mai multe pentru a ţinea statul, care din ce în ce se face mai complicat, cere mai mult pentru armată, pentru întăriri, şi bugetul creşte de speriat. Jos, producţiunea agricolă se ruinează, producţiunile casnice pier în faţa importului străin, producţiile orăşeneşti pier de asemenea în luptă cu mărfurile străine, a căror aducere a fost dezvoltată de clasele privilegiate. *Sus cresc cererile, jos se împuţinează producţiunea.* Iată dar starea în care am

ajuns, stare grozavă, foarte asemănătoare cu a Romei înainte de cădere. Sus se înmulţesc cererile şi în faţa acestor cereri crescătoare stă un aparat producător păcătoşit şi dezorganizat prin lăcomia proprietarilor. Iată o contrazicere colosală care roade temelia organismului nostru social, care face neînlăturată o catastrofă, care ameninţă viitorul şi, ca o sabie a lui Damocles atîrnă, vestind moarte chiar existenţei noastre naţionale. Iată la ce încheiere am ajuns prin analiza foarte pe scurt a mişcării noastre de la 1848 încoace.

Se înţelege deci că fiecăruia i se pune întrebarea : *Ce-i de făcut ?* Şi mai ales noi, socialiştii, ne întrebăm : ce-i de făcut în faţa acestor condiţii, care s-au întemeiat fără de voia noastră, dar pe care nu putem să le lăsăm la o parte dacă vroim ca lucrarea noastră să fie rodnică. La această întrebare răspundem în capitolul următor şi pentru acest capitol însemnat am scris totul pînă aici, am pregătit materialul.

Cap. IV. Ce-i de făcut ?

Analiza poziţiei actuale a României, deşi foarte scurtă, ne-a arătat starea de lucruri pe cît de absurdă, pe atît de primejdioasă, de înfiorătoare. Această stare de lucruri poate, cum am văzut, fi caracterizată astfel : creştere de trebuinţe alături cu ruinarea producţiunii, deosebire din ce în ce mai mare între cerinţe şi între productele produse pentru a le îndestula. Se înţelege că, ajungînd la un punct, această contrazicere poate să sfarme întocmirea noastră socială ; se înţelege, de asemenea, că starea de lucruri ne prevesteşte un viitor ameninţător. Ce e dar de făcut ? După ce am limpezit starea noastră, răspunsul este uşor : *organizarea raţională a producţiunii.* Această problemă ni se impune numaidecît, şi orice om cu judecată înţelege că împrejurările ne zic lămurit : *dezlegaţi problema ori, de nu, veţi pieri.* Cine poate însă dezlega aşa problemă, cine poate organiza producţiunea ? La această întrebare pot fi numai două răspunsuri : *burghezimea* ori *poporul muncitor.* Ca şi înainte de împămîntenirea de la 1848, ni se pune chestia colosală, organizarea producţiunii, şi, ca şi atunci, poate fi organizată din punctul de

vedere al clasei producătoare ori din al celei exploatatoare. Să analizăm amîndouă felurile.

Să începem cu burghezimea. Organizarea producțiunii de către burghezime poate să fie făcută după modelul european. Pentru acest scop trebuie de expropriat proprietarii mici, de format un proletariat, de făcut fabrici moderne și moșii mari unde acești proletari să lucreze ca salariați. Am văzut toată capacitatea burghezimii noastre și știm că nu-i în stare să ducă la sfîrșit bun așa sarcină.

Am văzut cum burghezimea noastră ar vrea industrie mare fără proletari, păstrarea industriilor casnice alături cu concurența industriei mari europene etc... Dar trebuie să fim drepți și să mărturisim că burghezimea noastră nu-i în stare a organiza mai rațional producțiunea (din punctul de vedere economic, de cel umanitar nici vorbă), nu numai din pricina lipsei de cunoștințe și de judecată, ci mai mult din a împrejurărilor din afară, foarte neprielnice pentru dezvoltarea unei organizări a producțiunii burgheze la noi. Sînt doi factori care au ajutat dezvoltării producțiunii mari burgheze în societățile europene. De pildă, în Englitera acestea sînt : 1-iu : concurență slabă din partea altor nații ; al 2-lea : dezvoltarea coloniilor și a producțiunii pentru aceste colonii și, în sfîrșit, al 3-lea : o legislație sălbatică împotriva poporului muncitor. Să spunem cîteva cuvinte despre fiecare din aceste cauze. Cînd în Englitera a început să ia zbor mare industria, avea de luptat cu puțini concurenți, și anume cu concurenții slabi cît e vorba de desfacerea mărfurilor ; tocmai această lipsă de concurență este una din pricinile ce au dat putință să se dezvolte industria engleză. A doua pricină care a ajutat foarte mult dezvoltarea industriei mari au fost coloniile. Pentru ca o țară să dezvolte producțiunea mare, trebuie să exproprieze pe meseriașii mici și pe micii proprietari lucrători de pămînt ; dar, tocmai ruinîndu-i, ea își ruinează piața lăuntrică ; adică, sărăcind pe concetățeni, industriașii mari nu pot desface mărfurile în țară, atunci le folosesc coloniile, unde trimit productele țării, precum și alte țări cu industrie nedezvoltată care au nevoie de producte de acest fel. Neputînd desface mărfurile înlăuntrul țării, burghezimea le vinde în America, în Australia, în Rusia etc. Al treilea factor care a ajutat dezvoltarea industriei, de pildă a Engliterei, a fost

o legislație barbară împotriva poporului muncitor, cu scop de a-l preface mai iute în proletariat din proprietar mic ce era și de a-l sili să intre ca salariat la stăpîn.

Legislația engleză din veacurile al XVII-lea și al XVIII-lea este plină de cruzimi îngrozitoare, miroase a sînge și a carne de om. Pentru a lua de la țărani pămîntul, îi goneau cu armată, îi aruncau pe ulițe, aprindeau satele din patru colțuri dacă țăranii nu vroiau să se ducă de pe pămînturile muncite de moșii și strămoșii lor ; cei mai îndărătnici piereau în flăcări. Împotriva poporului aruncat pe drumuri și prefăcut în vagabonzi, luară măsuri nu mai puțin crude pentru a-l sili să intre la stăpîni. Dacă se găsea un om fără stăpîn, legea îl prefăcea în rob, dîndu-l acelui ce l-a dat pe față ; putea să-l puie în lanțuri, stăpînul îl înfiera în frunte cu fier roș ca să nu poată fugi. Dacă fugea, prinzîndu-l iarăși, la întîia dată îi tăiau urechile și nasul, dacă mai fugea încă o dată și iar îl prindeau, îl spînzurau. Prin astfel de măsuri sîngeroase, sălbatice și ticăloase a întemeiat burghezimea engleză producțiunea și industria mare. Din aceste împrejurări, care au ajutat și întemeiat industria mare în Englitera, burghezimea noastră nu poate avea decît pe cea din urmă, adică să ia măsuri sălbatice împotriva poporului muncitor. Bordenii și o mulțime de fapte strînse de d-l C. A. Filitis în broșura *Torturi și bătăi*[23] arată că tînăra noastră burghezime poate concura cu burghezimea engleză din veacurile al XVII-lea, al XVIII-lea și al XIX-lea. Dar aceste măsuri pot să fie folositoare burghezimii numai dacă sînt și celelalte pricini pomenite în urmă, adică lipsă de concurență și colonii, unde să poată desface mărfurile produse. Noi însă colonii nu putem avea, cei mai optimiști din șoviniștii noștri nu vor putea susținea că vom fi în stare a înființa industrie mare, a exporta mărfurile în Australia, Egipt, Africa și a învinge pe fabricanții englezi și americani. Dacă burghezimea noastră trebuie să-și ia nădejdea de la colonii, atunci nu-i rămîne decît piața lăuntrică. Dar pentru a întemeia industrie trebuie să exproprieze pe micii proprietari de uneltele de muncă, trebuie să ruineze o mulțime de oameni, care ar fi putut să fie cumpărători ; *pentru întemeierea industriei mari trebuie să ruineze piața lăuntrică.* Așadar, neputînd concura pe piața universală, neavînd piață lăuntrică, burghezimea noastră nu poate

întemeia producţiunea mare. Dar nu e destul încă atîta, mai sînt şi altele care o împiedică. Se va zice, poate, că se va putea înfiinţa o industrie naţională cît de mică, învingînd neajunsurile pieţei lăuntrice. Dar şi aici, pînă în inima României, burghezimea noastră e prigonită de concurenţa străină. Producţiunea mare europeană, lucrînd pentru piaţa universală, este un potrivnic prea puternic, un concurent prea mare pentru industria noastră naţională, care ar fi de abia la începutul ei şi ar avea drept piaţă numai piaţa lăuntrică atît de săracă. Ni se va zice, poate, că ne putem apăra împotriva concurenţei străine cu tarife ridicate, autonome, prohibitive etc. În toate ţările, şi la noi mai mult decît oriunde, tarifele n-au altă urmare decît scumpirea lucrurilor de consumaţie, înmulţirea funcţionarilor vamali, şi toate acestea pe spinarea productorilor. În loc de a organiza producţiunea, tarifele o dezorganizează şi mai tare, o duc la ruină. Dar să presupunem, că la noi s-au găsit nişte genii, care vor şti să apere unele producţiuni naţionale prin tarife. *Pentru aceasta însă ar trebui drepturi de intrare nu de 5%, de 10% ori de 15%, ci de 100% şi mai mult,* avînd în vedere colosala forţă a productivităţii muncii în străinătate. Dar, punînd astfel de tarife, am ridica toată Europa împotrivă-ne. A fost uşor de pus 50% numai mărfurilor franţuzeşti, cînd priiam * dealtfel ceasupra mărfurilor germane şi austriece, dar pentru a apăra producţiunea naţională ar trebui să lovim pe ale tuturor statelor europene, să ne punem în poară ** cu toată Europa, lucru ce nici un om cu mintea sănătoasă nu va pofti. *Deci, oricum vom învîrti şi suci lucrurile, este văzut că burghezimea noastră n-are cel mai mic teren pentru a întemeia o industrie naţională, pentru organizarea producţiunii industriale.* Să trecem la altă ramură a producţiunii, care este acuma şi a fost totdeauna producţiunea noastră cea de căpetenie, vorbim de agricultură. Am văzut că la noi, ca orişiunde, ba chiar mai mult decît oriunde, proprietatea mare este în duşmănie cu cea mică. Dacă toţi ţăranii ar fi avut pămînt îndestulător pentru a-l lucra, dacă ar fi avut şi unelte de muncă, pluguri, boi etc., atunci e văzut că toţi

* [În sensul de „favorabili"].
** [Împotrivă].

şi-ar lucra pămînturile lor, iar proprietarii mari, neavînd lucrători, ar cădea, s-ar ruina cu desăvîrşire. Pe de altă parte, proprietatea mare, pentru a înflori, trebuie să fie în adevăr mare, concentrată, şi pe aceste întinderi de pămînt să lucreze salariaţi, care cu atîta vor veni mai la socoteală proprietăţii mari, cu cît vor fi mai lipsiţi de orice unelte de muncă, de plug, de boi etc... Ca burghezimea noastră să organizeze producţiunea agricolă, care merge acuma spre ruină, trebuie să o organizeze după chipul şi asemănarea Europei apusene. Adică trebuie ca burghezimea noastră să exproprieze, dacă nu pe toţi, cel puţin pe cei mai mulţi dintre ţărani, prefăcîndu-i în salariaţi proletari, trebuie să concentreze pămînturile şi, pe urmă, avînd proprietăţi mari şi lucrători salariaţi, să introducă maşini, irigaţii, semănături cumsecade, îngrăşări etc... şi să organizeze astfel producţiunea agricolă. Nu-i vorbă, pentru aceasta trebuie o activitate şi o inteligenţă care cam lipsesc burghezimii noastre, dar să presupunem că această burghezime ar fi în stare să organizeze astfel producţiunea. Să vedem ce urmări vor fi. Mai întîi de toate, pentru astă organizare trebuie de expropriat pe ţărani cu desăvîrşire, lucru cu neputinţă în împrejurările economico-sociale în care trăim, adică odată ce pămînturile ţărăneşti nu se pot înstrăina. Prin urmare, pentru organizarea producţiunii agricole burgheze ar trebui de schimbat legea fundamentală economică, inalienabilitatea pămînturilor ţărăneşti, ar trebui să se revoluţioneze bazele traiului nostru pentru a da putinţă burghezimii de a expropria pe ţărani. Nu-i vorbă, burghezimea, care face spume de turbare numai cînd aude de revoluţionarea bazelor economice şi de exproprierea proprietarilor mari, n-ar avea nimica de zis cînd s-ar face această expropriere în folosul ei. Dar cîte nenorociri, cîte zguduiri, cîte ticăloşii ne-ar aduce viitorul în urma acestei măsuri ticăloase ? Marx, care a zugrăvit cu culori atît de negre starea nenorocită a proletariatului, zice însă că exploatarea cea mai straşnică şi cea mai grozavă o sufăr clasele muncitoare în vremea cînd se îndeplineşte exproprierea, cînd *sînt prefăcute* în proletariat. Producţiunea mare agricolă nu poate fi întemeiată fără a călca peste cadavrul proprietăţii mici rurale. Şi ce vom avea în viitor în schimb cu jertfirea producătorilor mici ? Vom avea o aristocraţime bogată, în ale cărei mîini va fi adu-

nat pămîntul țării românești, o aristocrațime dobitoacă, crudă, tîmpită, ca și cea din străinătate, și vom avea proletariat agricol. Frumos viitor ! Unul din rezultatele unei atare organizații burgheze a producțiunii agrare va fi neputința de a mai întemeia o industrie națională. În adevăr, productele industriale se deosebesc prin cantitatea de muncă adăugată la materiile prime. Sînt unele care cuprind foarte puțină muncă și altele care, dimpotrivă, cuprind foarte multă. Așa, de pildă, într-o masă albă de brad proastă, valoarea lemnului este mai tot atîta cît și a muncii adăugate pentru a preface lemnul în masă. În altele, de pildă la un pian bun, materialul brut nu face nici a suta parte din valoarea muncii adăugate la acest material. Într-o țară care produce materii prime, cu atîta este mai ușor de întemeiat o industrie, cu cît se apropie mai mult de tipul dintîi. Așa, mase simple de brad se fac și acuma în țară, pentru că transportarea lemnului în străinătate pentru a-l preface în masă și aducerea mesei înapoi în țară ar costa mai mult decît masa. Cu cît însă munca adăugată la materia primă e mai multă, cu cît lucrul e mai luxos, cu atît producerea lui și concurența cu străinătatea sînt mai grele. Cînd burghezimea va concentra pămînturile în mîna sa și va preface pe muncitori în salariați, cînd ea va organiza, va perfecționa producțiunea, se va îmbogăți mai mult decît acuma. Ea va da tonul cererii, ea va cere pînzeturile cele mai fine de olandă, pălării de Paris, juvaiere, pianine, trăsuri de Viena, în sfîrșit cererea se va îndrepta înspre lucruri care nu vor putea fi produse în țară. Grîul produs de proletarii agricoli va trece în străinătate, și mai mult decît azi, pentru a aduce juvaiere, pălării, mătăsuri, catifele etc. Am putea descrie încă multe din relele ce ar trebui să pricinuiască adunarea bogățiilor în puține mîini, în ale burghezimii agrare, dar ajung și cele spuse. Așadar, iată unde a dus analiza presupunerii dintîi, că adică burghezia ar organiza producțiunea în folosul său. În cazul acesta, cum am arătat, producțiunea industrială nu va putea să se dezvolte defel, iar cea agricolă poate fi organizată numai prin ruina desăvîrșită a țărănimii, prin înființarea proletariatului agricol, însoțit de toate relele lui și cu condiția de a nimici orice așteptare în privința întemeierii unei industrii naționale.

Să examinăm acuma a doua presupunere : organizarea producțiunii, adică în interesul poporului muncitor. Să începem prin producțiunea agrară. Vorbind de împămîntenire, am spus cîteva cuvinte despre chipul cum ar putea fi organizată producțiunea rațional în folosul țăranilor ; lucrul de căpetenie este, cum am zis și atunci, trecerea pămîntului de lucru întreg în puterea comunelor rurale. Ca socialiști, credem că-i de prisos să mai spunem că socotim mult mai potrivit ca pămîntul să-l lucreze comunele colectiv, și însărcinarea de căpetenie a partidei socialiste va fi de a convinge pe țărani cît de mari foloase materiale și morale ar ieși din astfel de cultivare. Dar presupunem, lucru foarte de crezut, că majoritatea comunelor, primind pămînt, mai mult chiar decît trebuie, vor opri o parte pentru pășuni comunale, iar pămîntul de arat îl vor împărți. Între aceste două tipuri extreme putem închipui și altele mijlocii. Unele comune nu vor lucra pămîntul în colectivitate, dar vor aduce mașini comunale : batoze, vînturători etc..., altele vor avea păduri și pășuni comunale etc..., orișicum însă s-ar organiza comuna rurală, ea va tinde către colectivizare mai mare, și exemplul comunelor ce vor fi admis producțiunea colectivă va arăta foloasele acestui fel de gospodărie și va face și pe celelalte să le imite. Dar, chiar dacă vom presupune că se va statornici felul cel mai prost de lucrat pămîntul, munca individuală pe pămînt împărțit în bucăți, chiar atunci va fi mult mai bine decît dacă ar fi organizat burghezimea producția mare. Să vedem ce ar face o comună rurală de acest fel, avînd în vedere, se înțelege, neînstrăinarea pămîntului fiecărei comune rurale. Pentru a împiedica formarea unei clase proletare în mijlocul comunei, s-ar putea să se introducă împărțirea pămîntului comunal din nou la fiecare zece ani, de pildă, între membrii comunei. În aceste condiții, avînd în vedere că România are chiar mai mult pămînt decît poate fi lucrat, fiecare comună ar căpăta pămînt destul. Țăranul, avînd pășuni comunale cît poftește, avînd fînețe comunale cît vrea, avînd pămînt de lucrat cît îi va dori inima, nefiind jefuit de un ins ce se cheamă proprietar, acest țăran ar ajunge în curînd la o stare cît se poate de bună ; tot astfel ar fi și cu uneltele de muncă. În loc de satele de azi, ce seamănă a vizuini de sălbatici dinlăuntrul Africii, cu care chiar Lavelaye le-a comparat,

s-ar ridica sate frumoase, holdele ar fi cumsecade lucrate, ţăranii, acuma aşa de degeneraţi, încît în curînd nu se vor mai găsi soldaţi după măsura reglementară, s-ar preface într-o rasă puternică la trup şi la minte. Instrucţia, care nu poate prinde acuma la ţară din pricina sărăciei, ar lua mare creştere. Autonomia ar preface asemenea comune rurale în centre de dezvoltare pentru ţară. Şi nu trebuie să uităm că asemenea urmări le-ar da o comună cu muncă individuală, cu pămîntul împărţit; dar ce va fi în comunele care vor colectiviza din ce în ce mai mult producţiunea, care vor introduce maşini, irigaţii etc... Colectivizarea muncii în aceste comune va merge crescînd, despre aceasta nu putem să ne îndoim. În veacul nostru, toate puterile materiale şi intelectuale lucrează pentru organizarea muncii colective. Introducerea maşinilor cu abur, aducerea seminţelor bune, perfecţionarea producţiunii, deprinsă la şcoală, şi, în sfîrşit, propaganda şi activitatea partidei socialiste, toate vor împinge comunele către colectivizarea producţiunii.

Să trecem acuma la organizarea producţiunii industriale, iarăşi din punctul de vedere al poporului muncitor. Fabrici şi stabilimente producătoare industriale organizate de poporul muncitor înseamnă fabrici şi stabilimente organizate şi cîrmuite de asociaţii de muncitori. Am văzut că burghezimea nu poate organiza producţiunea industrială şi că organizarea burgheză a agriculturii ar face cu neputinţă întemeierea industriei naţionale atît prin ruinarea muncitorilor, cît şi prin îndreptarea gustului clasei bogate către producte care n-ar putea fi făcute în ţară. Organizarea producţiunii agricole pe temeliile ţărăneşti descrise mai sus ar face în adevăr cu putinţă o dezvoltare mare de stabilimente organizate şi cîrmuite de lucrători asociaţi. Să numărăm împrejurările care ar ajuta întemeierea industriei în cazul organizării producţiunii după interesele muncitorilor. Mai întîi de toate s-ar face o piaţă puternică lăuntrică. Ţărănimea, fiind bogată, ar cere din ce în ce mai multe producte industriale. Neputînd avea colonii, neputînd concura cu străinătatea, am avea totuşi piaţa internă. Al doilea, cererile s-ar îndrepta către nişte mărfuri mai uşor de produs în ţară. În adevăr, dacă ţărănimea ar concentra în mîinile ei pămîntul, s-ar dezvolta materialiceşte, se înţelege că n-ar cere catifele, mătăsuri, juvaiere, trăsuri de lux, ci mobile mai

simple, haine, zahăr, cărţi etc..., într-un cuvînt, cererile în piaţa noastră s-ar îndrepta spre lucruri cu putinţă de făcut în ţară. Al treilea folos vine de la asociaţiile de lucrători. În concurenţa cu industriile străine, unul din factorii principali este munca stăruitoare şi cu tragere de inimă. Dar cine nu înţelege că muncitorii care vor lucra în fabricile lor vor munci mai cu stăruinţă şi mai cu luare-aminte decît dacă ar munci pentru stăpîn. Al patrulea, societăţile de lucrători vor putea da mărfurile mai ieftin decît burghezii stăpîni de fabrici. În adevăr, burghezul fabricant, vînzînd productele fabricate, socoate în preţul productelor salariul muncitorilor şi folosul său; dacă vinde o pereche de botine cu 15 franci, apoi 5 fr., de pildă, vor fi preţul materialului, 5 fr. salariul lucrătorilor şi 5 fr. folosul fabricantului. Lucrătorii însă ar putea să jertfească o parte din folosul stăpînului de azi, aşa, de pildă, ar putea vinde cu 12 franci perechea de botine, şi atunci ar veni: 5 fr. pentru material şi 7 fr. pentru lucrători. Cum vedem, botinele pot fi vîndute mai ieftin şi lucrătorii să primească tot mai mult decît dacă ar fi fabrica unui stăpîn. Am putea înşira şi alte dovezi, dar cele arătate sînt de ajuns pentru a dovedi că organizarea producţiunii de către poporul muncitor în folosul său, pe lîngă multe ale bunuri, face cu putinţă şi întemeierea industriei.

„Toate-s bune — ni se va zice —, dar cum se poate, de pildă, expropria pe marii proprietari, cum se pot organiza fabrici, pentru asta ar trebui revoluţie...". Deşi în această scriere nu avem de scris pe larg planuri cum s-ar putea îndeplini exproprierea etc..., deşi nu putem să ne îndeletnicim decît cu chestii generale, vom spune însă cîteva cuvinte în privinţa chipului cum ar putea să se îndeplinească exproprierea şi organizarea. Întîi, statul nostru are mulţime de moşii pe care ar putea să le dea fără nici o greutate ţăranilor... Prin aceasta, multe comune ar căpăta atîta pămînt încît n-ar mai avea nevoie să muncească la proprietari, îndată ar cădea preţul moşiilor proprietarilor vecini. Statul ar putea atunci cumpăra acel pămînt ieftin şi l-ar da comunelor, tot aşa cu celelalte moşii. Cheltuielile cumpărării s-ar putea acoperi printr-un impozit progresiv asupra moştenirilor pînă la 50%... Cît despre fabrici, apoi, cu cît s-ar forma aso-

ciaţii de lucrători, statul să le facă credit, să le dea toate uşurinţele pentru a-şi aduce maşini etc...

Apoi de, ni se va zice : dar credeţi că statul modern, statul nostru, care înfăţişează burghezimea, va face asemenea lucruri, va lucra el singur împotriva burghezimii în folosul poporului muncitor ? Ba nu, aceasta nu credem, ştim noi foarte bine că ar fi prostie, utopie a crede că statul modern, reprezentantul burghezimii, va face de bunăvoie astfel de treburi. Nici un parlament nu le va decreta şi, dacă s-ar găsi atare parlament, care, avînd mulţi socialişti în sînul său, s-ar apuca să le decreteze, ştim bine că îndată ar fi dizolvat şi atîta tot. Numai poporul muncitor organizat şi luminat asupra stării sale, numai ţărănimea şi muncitorii din oraş organizaţi şi ştiind ce cereri să facă burghezimii, numai poporul muncitor însuşi poate îndeplini aceste lucruri. Ceea ce cu rîs batjocoritor ar refuza un parlament unei minorităţi de deputaţi socialişti, nu va îndrăzni să refuze unei mulţimi de zeci şi de sute de mii, care, deşi în afară din parlament, va şti să-şi arate energic voinţa. Atunci, chiar fără să fie vreun socialist în parlament, burghezimea va face mai mult decît dacă ar fi din întîmplare o majoritate socialistă acolo. Tot ce a făcut parlamentul englez pentru poporul muncitor, ca scurtarea zilei de muncă la 10 ceasuri, ca oprirea muncii copiilor mici etc... a făcut numai după ce s-au unit muncitorii în vestita organizaţie „chartistă" [24], care număra sute de mii de membri şi care cerea aceste reforme ameninţînd. Atunci un parlament burghez a fost silit să decreteze reformele şi, dacă chartiştii n-au reuşit mai mult, pricina este că nici n-au ştiut să ceară altceva.

Din cele spuse vedem acuma logic ce trebuie să facă partida socialistă, că îşi ia însărcinarea colosală : *de a lumina poporul muncitor din sate şi oraşe asupra stării lui, de a organiza poporul în jurul unor cereri practice, care ating interesele lui şi a căror realizare, pe de o parte, ar îmbunătăţi starea lui de acuma, iar pe de alta ar crea o stare de lucruri cît se poate mai potrivită pentru transformarea socialistă.*

Iată în cîteva cuvinte ce au de făcut socialiştii ; această lucrare, împreună cu propaganda socialismului ştiinţific în toate clasele societăţii, cuprinde toată activitatea socialiştilor, este răspuns la întrebarea : *Ce-i de făcut ?* Credem că din cele ce am spus în această scriere nu poate ieşi altă activitate practică pentru socialiştii români. Pentru a nu da loc la nedumeriri vom mai dezvolta încă formula dată. Am văzut care este chestia de căpetenie ce se ridică ameninţătoare în ţara noastră şi că trebuie să ne organizăm producţiunea. Am văzut că organizarea ar putea fi făcută în două feluri : de burghezime ori de poporul muncitor. E de prisos, se înţelege, a spune unde sînt şi unde trebuie să fie simpatiile noastre, cui vom închina toată activitatea noastră ; am văzut ce nenorociri şi ce rele ar pricinui organizarea în folosul burghezimii şi cum, chiar în cel mai bun caz, nu s-ar putea întemeia industrie mare ; şi am văzut de asemenea cum, dacă organizaţia s-ar face de către poporul muncitor, chiar în cazul cel mai rău am aduce urmări frumoase în privinţa materială, morală şi intelectuală, ar face cu putinţă şi întemeierea unei industrii naţionale conduse de asociaţii de lucrători.

Dar, fiind cu tot sufletul şi cu toată inima pentru organizarea producţiunii de către poporul muncitor, nu noi vom putea-o organiza, nu noi vom impune asemenea organizare poporului, noi nici nu putem măcar să o cerem pentru dînsul şi în numele lui, fiindcă atunci, de bună seamă, n-am izbuti. Nu constituindu-ne în tribunal suprem, nu ajungînd la guvern am putea face să se organizeze producţiunea prin decretele noastre, aceasta ar fi o utopie ; nu noi, ci poporul muncitor singur trebuie să ceară pămîntul, tot pămîntul, pentru comunele rurale ; nu noi, ci societăţile de lucrători trebuie să ceară credit pentru organizarea de fabrici ; activitatea noastră este poate mai puţin strălucitoare, dar nu mai puţin frumoasă ; dimpotrivă, este mai morală şi mai folositoare, trebuie să luminăm poporul asupra stării actuale a ţării, asupra lucrurilor ce trebuie să ceară, cum să ceară şi cum să se organizeze ; activitatea noastră trebuie să fie îndreptată spre organizarea poporului muncitor, spre ridicarea puterilor lui morale şi intelectuale, pentru creşterea puterii lui politice şi economice, şi toate acestea în mijlocul lui şi printr-însul. Cu cît poporul va fi mai luminat, mai organizat, mai tare, cu atîta biruinţa lui va fi mai apropiată. Trebuie să ne luptăm fie în mijlocul poporului, fie afară din popor pentru a crea o partidă a muncitorilor, care singură să ceară şi să realizeze cererile sale. Se în-

țelege că poporul nu poate avea cereri cu totul socialiste, și dealtfel realizarea unei țări socialiste la noi, cînd în Europa nu s-a realizat încă, ar fi cu neputință, himerică. Chiar dacă am reuși a pregăti mințile pentru prefacerea socialistă mai iute decît în Europa, ceea ce este de bună seamă cu neputință, chiar atunci noi, o țară mică, n-am putea realiza o stare de lucruri socialiste în fața Europei burgheze. Organizarea producțiunii este o chestie care nu sufere zăbavă și, dacă poporul muncitor nu va înțelege cum să o organizeze, nu se va organiza el însuși pentru a-și impune voința, atunci va fi prefăcut în proletariat și producțiunea o va organiza burghezimea ; cum și cu ce urmări nefericite, am văzut.

Ni se va zice că trecerea pămîntului la comunele rurale, mai ales cînd îl vor împărți, fabrici ale societăților de lucrători, creșterea puterii politice a muncitorilor în statul burghez de azi sînt departe de a alcătui o organizație socialistă ! Se înțelege, așa este ! Chiar cînd comunele rurale ar lucra pămîntul colectiv, dar ar vinde productele, ar concura între dînsele ; pînă cînd concurența va fi baza societății, nici nu poate fi vorba de o societate socialistă. Afară de acestea, ea va feri de suferințele ce ar trebui să însoțească exproprierea țăranilor înainte de a se întemeia producțiunea burgheză. Această expropriere a și început în cîteva județe din Moldova. Mai repet încă : pentru țara noastră nu este altă cale : ori organizarea producțiunii prin burghezime și deci exproprierea țăranilor, ori organizarea prin poporul muncitor. Afară de acestea, chiar propaganda socialistă științifică va cîștiga foarte mult în popor, fiind legată cu niște cereri practice care ating interesele vădite ale muncitorilor, care sînt așa de înțelese de dînșii încît nici n-au nevoie de multă explicație. Poporul muncitor de la țară știe că pămîntul, tot pămîntul lucrat de dînsul, udat de sudoarea și de sîngele său și al strămoșilor săi, *este al lui ;* tot așa de bine va înțelege orice măsură care i-ar îmbunătăți îndată starea materială, morală și intelectuală, care i-ar da mai mare putere politică. Tot așa muncitorii de prin orașe, și aceștia mai ales, vor înțelege minunat că au deplină dreptate să ceară încurajare pentru întemeierea unei fabrici pentru asociația lor. Se înțelege că este treaba socialiștilor de a face să pătrundă poporul muncitor adevăratul înțeles al acestor cereri, e treaba socialiștilor luminați de a face ca

poporul muncitor să știe că toate aceste cereri nu-s decît puținul ce pot pretinde și căpăta de la societatea burgheză, ținînd seamă de împrejurările de azi, și că toate relele și nedreptățile societății de acuma nu vor pieri decît odată cu întreaga întocmire burgheză, cu individualismul, cu concurența, cu statul burghez. Este treaba socialiștilor de a arăta poporului muncitor mișcarea omenirii pînă în ziua de azi, tendința acestei mișcări către idealul socialiștilor, lupta ce poartă frații lor proletarii din Apus pentru a apropia și realiza acest ideal care va întemeia frăția, bogăția și fericirea pe acest pămînt plin de nelegiuiri, de ticăloșii, de lacrimi. Dar, repetăm, chiar această propagandă va avea mai multă izbîndă, va fi mai bine înțeleasă, mai cu foc îmbrățoșată dacă va fi întovărășită de un șir de cereri care ating interesele de acuma, vădite, ale poporului muncitor. Nu trebuie să uităm că mai înainte de toate nu trebuie să cerem noi pentru poporul muncitor, ci să-l facem să ceară el singur pentru dînsul. Și, cînd vom avea o partidă muncitoare care să declare cererile ei, atunci rolul nostru va fi tot așa de limpede ca și al fraților noștri din străinătate, ne vom lupta în mijlocul poporului pentru emanciparea lui, fiind încredințați că orice pas făcut de popor înainte pentru emancipare va fi un pas înainte către realizarea idealului nostru.

Iată un șir de cereri politice și economice care, după părerea noastră, ar putea să fie programul partidei socialiste muncitoare.

PARTEA POLITICĂ

1. Votul universal direct (orice cetățean ori cetățeană ajungînd la 20 de ani să aibă drept de vot).
2. Desființarea armatei permanente și înarmarea poporului.
3. Autonomia comunală. Comuna stăpînă absolută pe toate treburile ei.
4. Libertate desăvîrșită : pentru presă, întruniri, asociații. Inviolabilitatea domiciliului, *habeas corpus.*
5. Desființarea bugetului cultelor.

6. Învățămîntul liber și fără plată. Lîngă toate școlile să se întemeieze instituții în care copiii săraci, în tot timpul învățăturii, să primească mîncare, haine, cărți.
7. Alegerea magistraților de către popor. Justiția fără plată la toate instanțele și în toate privințele.
8. Înlocuirea penitenciarelor prin case de corecție.
9. Egalitatea femeii.

PARTEA ECONOMICĂ

1. Trecerea proprietăților statului în stăpînirea comunelor.
2. Răscumpărarea treptată a proprietăților mari și trecerea lor la comune.
3. Desființarea tuturor dărilor indirecte și înlocuirea lor printr-un impozit progresiv (cetățenii al căror venit nu va trece peste 2 000 de lei pe an să fie scutiți de orice impozit).
4. Moștenirile care trec peste 10 000 de lei să fie supuse la următoarele taxe : cele colaterale la 50%, cele în linie dreaptă la 30% ; dacă o moștenire ar fi mai mare de 100 000 de lei, tot cît trece peste această sumă să rămînă în folosul națiunii.
5. Deschidere de credit tuturor societăților de lucrători care s-ar forma pentru întreprinderi industriale.
6. Deschidere de credit comunelor rurale pentru a-și cumpăra unelte perfecționate de muncă, semințe bune etc.
7. Toate lucrările statului să fie date la grupurile de muncitori cînd vor fi constituite.
8. Comunele rurale și cele urbane să ia asupră-le pregătirea ori aducerea lucrurilor numaidecît trebuitoare, cum este : pîinea, carnea, apa și luminatul, cu scop de a înlătura specula și scumpetea.
9. Comunele să răscumpere casele de închiriat și să le închirieze cu prețuri care să nu treacă peste cheltuielile de ținere în bunăstare și zidire din nou.

★

Acestea sînt, după părerea noastră, un șir de cereri politice și economice care pot sluji de program, de steag

în jurul căruia să se adune toate elementele bune din clasele culte, cît și poporul muncitor. Acest program practic are, după noi, caracterul ce se cuvine unui program socialist practic. Cererile dintr-însul sînt menite a îmbunătăți starea actuală a claselor muncitoare și de a apropia realizarea idealului socialist. Totodată, cele mai multe din paragrafele programului, precum trecerea pămîntului la comunele rurale, sînt lucruri care nu numai că pot fi înțelese de poporul muncitor, dar chiar și acuma le vrea poporul și, de bună seamă, nu-i altă chestie care să meargă mai ușor la inima țăranului decît aceasta. Cît despre întîmpinarea, care de bună seamă ni se va face, că prin acest program facem plăcere radicalilor burghezi, de vreme ce cerem unele lucruri, ca votul universal, alegerea magistraților, neatîrnarea comunelor..., apoi la această întîmpinare vom răspunde. Mai întîi de toate, nu facem nici o concesie burghezimii și întocmirii burgheze, ci vroim ca împreună cu poporul să cerem, să luăm de la burghezime prefacerile cele mai folositoare, mai practice, pînă ce mișcarea istorică în Europa întreagă va mătura întocmirea burgheză și va pune în locu-i societatea egalitară, dreaptă și frumoasă, organizarea socialistă. Cît despre aceea că programul nostru cuprinde unele cereri care se află și în programele radicalo-burgheze și că, prin urmare, astfel ne burghezim și noi în cîtva, la aceasta vom răspunde că fiece program cuprinde cereri mai esențiale și cereri mai puțin esențiale, secundare. În programul nostru, mai esențiale sînt cele economice și între acestea trecerea pămîntului întreg la comunele rurale și întemeierea de fabrici prin asociații de lucrători. Se înțelege că nici un om nu poate face parte din partidul socialist muncitor dacă nu primește teoreticește adevărurile socialismului științific și practic, programul în total și mai ales pe cel economic ; dacă un om va primi însă în adevăr toate acestea și se va hotărî să muncească în această direcție, atunci nu va mai fi radical, ci socialist. În sfîrșit, poate să ni se facă și următoarea imputare : Cum cereți votul universal, cînd știți foarte bine că votul, fie și universal, este o minciună pînă cînd sînt pe lume săraci și bogați, pe cît timp este atîrnarea economică ? La aceasta răspundem : Da, este prea adevărat, votul universal e în adevăr o minciună, dacă am crede că printr-însul se va

putea alege o reprezentație * națională, care să fie adevărata expresie a poporului muncitor și care să facă un fel de revoluție socială. Se înțelege că ar fi absurditate dacă ne-am închipui așa lucruri, dar noi nu înțelegem astfel cererea și nu ne așteptăm de la votul universal la vreo minune. Iată cum o înțelegem noi. În societatea de azi, cum am văzut, sînt o mulțime de contraziceri care o dizolvă și care totodată pregătesc terenul pentru societatea viitoare. Se înțelege că, pe cît aceste contraziceri se vor dezvolta mai tare și mai multe, cu atîta societatea este mai aproape de cea viitoare. Una din contrazicerile cele mai însemnate ale societății de azi este contrazicerea între egalitatea politică și între neegalitatea economică. Legea spune că oamenii sînt deopotrivă, religia de asemenea, deputații în timp de alegeri strigă tot astfel cît le ia capul și, în timp ce toate aceste împrejurări spun omului că e deopotrivă cu alții, întocmirea economică îl aruncă într-o neegalitate așa de mare, încît societatea omenească n-a cunoscut pînă acuma alta mai grozavă. Această contrazicere iscă în masa poporului simțul de nemulțumire, simțul că este nedreptățită și mînia împotriva acestei nedreptățiri. Această contrazicere însă ajunge la culme acolo unde este votul universal. Închipuiți-vă, în adevăr, un rob din vechime ori chiar un iobag de-ai noștri căruia de mic i se tot spunea că-i din alt os, din altă carne și din alt sînge decît stăpînul său, că singur dumnezeu l-a făcut mai umilit și mai prost, poruncindu-i să asculte de stăpîni; ...este oare de mirat dacă se va fi dezvoltat în mase un spirit de supunere dobitocească, de frică, de înjosire înaintea stăpînilor? Închipuiți-vă însă un țăran pe care legea îl numește deopotrivă în totul cu stăpînul său, un țăran căruia din copilărie i se tot spune că-i și el om ca și stăpînul, un țăran la care se face apel din timp în timp ca să aleagă cîrmuitori, pe care stăpînii îl lingușesc cerșindu-i votul și arătîndu-i astfel că votul lui prețuiește cît și al milionarului... Oare în asemenea popor nu va crește spiritul de neatîrnare, de mîndrie, de nemulțumire? Din așezămintele politice democratice nu cunoaștem alta care să aibă atîta înrîurire, care să crească atîta spiritul revoluționar în mase. Noi îl punem în program mai ales ca mijloc puternic de cultură. Aceste cîteva cuvinte credem că vor da lămurire despre spiritul programului, pînă cînd, cum am zis, vom deslusi fiecare articol pe larg și în parte. Astfel mîntuim scrierea noastră.

* [Reprezentanță].

Încheiere

Am arătat socialismul științific european, am arătat că socialismul nu-i utopie, că-i o formă socială care va înlocui numaidecît forma burgheză cum aceasta a înlocuit pe cea feudală.

Trecînd la România, am dovedit că socialismul pentru noi este plantă exotică * tot atîta de puțin cît a fost și liberalismul, care la 1848 a fost adus în țara noastră.

Am arătat nu numai că socialismul poate prinde la noi rădăcini, dar chiar că este numaidecît nevoie de dînsul, de propaganda socialistă, și am văzut că fiecare om convins de aceste idei trebuie să muncească din toate puterile pentru a le împrăștia, pentru că, dacă nu vom reuși decît a pregăti mințile în folosul socialismului, decît a forma un număr însemnat de socialiști care, fiind răspîndiți în țară, ar fi în stare a ușura și a grăbi prefacerea societății noastre cînd asemenea prefacere se va îndeplini în Europa, am zis că, chiar neputînd face mai mult, tot ne-am plăti datoria către poporul muncitor.

Am mai arătat că lucrarea socialiștilor români poate să fie și mai folositoare. Analizînd starea României așa cum s-a întemeiat după copierea necritică a instituțiilor europene și, mai ales, după împămîntenirea neomenoasă și înșelătoare de la 1864, am aflat că în societatea românească s-a dezvoltat o contrazicere colosală care pune în primejdie chiar temelia materială a existenței nației. Contrazicerea iese din faptul că, pe cînd producțiunea stă pe loc ori chiar dă îndărăt, se ruinează, cerințele cresc, așa că deosebirea între producere și între cererile consumației merge crescînd. Am văzut că, pentru a nu pieri, România trebuie să organizeze producțiunea și că nu-s decît două chipuri de a o organiza, în folosul burghezimii ori în al muncitorilor, de vreme ce acestea sînt

* Întrebuințăm acest cuvînt în așa înțeles ciudat fiindcă dușmanii noștri l-au întrebuințat așa împotriva noastră.

clasele de căpetenie în societatea română. Producţiunea poate fi organizată ori de burghezime în folosul ei, ori de poporul muncitor într-al lui. Am văzut ce nefericiri ar aduce organizarea producţiunii prin burghezime, dar că are pentru dînsa toată întocmirea socială modernă. De altă parte, am văzut cît de superioară ar fi organizarea făcută de poporul muncitor, care stă însă dezorganizat în faţa burghezimii, nu ştie şi nu poate să-şi formuleze cererile sale. De acolea am arătat că urmează pentru socialişti îndatorirea de a organiza şi de a lumina poporul muncitor, astfel ca el, împreună cu socialiştii, să ceară un şir de reforme, care chiar acuma l-ar pune în stare de a organiza producţiunea, un şir de reforme cu putinţă de îndeplinit (luînd în seamă condiţiile naţionale şi internaţionale), care, pe de o parte, realizîndu-se, ar îmbunătăţi mult starea morală, intelectuală şi materială a poporului muncitor şi a ţării întregi, iar pe de altă parte, realizîndu-se aceste reforme, ţara noastră ar fi mult mai aproape de transformarea socialistă decît acuma. Am arătat asemenea că nu noi trebuie să cerem aceste reforme pentru muncitori, ci ei singuri împreună cu noi. Chiar dacă n-am reuşi în cererile noastre, acest mijloc va fi de mare folos, propaganda teoretică socialistă va cîştiga foarte mult, pe cînd altfel, fără cereri de îmbunătăţire neîntîrziată a stării de azi, nu va fi în stare să atragă masele.

În sfîrşit, am schiţat un program politic şi economic, care ar putea fi programul partidei socialiste muncitoare, steagul în jurul căruia s-ar putea strînge tot ce este mai sănătos, mai bun, mai cinstit în ţara aceasta. Programul, după noi, are toate însuşirile care ar putea fi cerute de la astfel de programe : toate cererile dintr-însul sînt cu putinţă de realizat, nu-s exagerate ; pe de altă parte, tinde a îmbunătăţi mult starea muncitorilor şi a întemeia o stare de lucruri mult mai potrivită pentru transformarea socialistă, ridicînd totodată puterea politică şi economică a poporului român şi deci puterea morală, intelectuală şi materială a ţării în general. Acestea credem că le-am arătat pe cît ne-a îngăduit locul. Toate chestiile care n-au fost de ajuns dezvoltate aici, le vom lămuri altădată pe larg. Aceasta va fi una din însărcinările ce le-au luat asupră-şi socialiştii şi o vor îndeplini cît şi pe celelalte.

1. *Împărţirea muncii* ca urmare a cooperaţiunii şi împreună cu dînsa sînt cei mai însemnaţi factori ai progresului omenirii. Cooperaţia poate să fie simplă ori complexă : simplă se cheamă cînd mai mulţi oameni lucrează împreună pentru acelaşi scop, dar fără ca munca unuia să se deosebească de a celorlalţi. Aşa, dacă zece oameni ridică o piatră, dacă şaizeci de cosaşi cosesc la o întindere mare de fînaţ etc., cooperaţia în asemenea cazuri e simplă... Cooperaţia se cheamă complexă cînd mai mulţi oameni lucrează cu acelaşi scop, însă munca lor nu-i de acelaşi fel. Aşa, de pildă, într-o manufactură de bolduri (ace cu gămălie), în care unul întinde sîrma, altul taie bucăţi potrivite, altul le ascute etc. Odată ce cooperaţia ajunge a fi complexă, numaidecît trebuie să fie întovărăşită de împărţirea muncii. În adevăr, în exemplul lui Adam Smith în privinţa boldurilor, zece lucrători cooperează pentru a face bolduri, dar totodată îşi împart munca astfel încît unul face necontenit aceeaşi lucrare. Alături cu împărţirea muncii şi cu cooperaţia înăuntrul fabricilor, merge şi împărţirea muncii în naţia întreagă. În adevăr, în exemplul dat de A. Smith, zece lucrători, folosindu-se de cooperaţie şi de împărţirea muncii, pot produce 48 000 de bolduri pe zi, aceşti zece lucrători vor îndestula deci trebuinţele unei regiuni destul de întinse ; tot astfel va face o manufactură de haine şi, între altele, va îndestula pe cei ce fac bolduri, făcîndu-le haine, alte manufacturi vor face botine etc... Aceste grupe cooperatoare vor da botine, haine, bolduri pentru mulţime de oameni, care, la rîndul lor, vor produce grîu, vin etc... Aşadar, în toată naţia se formează grupuri de oameni, între care munca este împărţită, după cum este împărţită şi în ateliere ori fabrici. Dezvoltîndu-se producţia, mulţumită cooperaţiunii şi împărţirii muncii, această împărţire de muncă se întinde la naţii, adică grupe de muncitori francezi lucrează pentru grupuri de muncitori englezi, ruşi, români şi viceversa. Fabricile de mătase din Lyon trimit marfa lor în Anglia, Rusia, Belgia şi primesc cărbuni din Anglia, maşini din Belgia, grîu din Rusia etc... Astfel, principiul împărţirii muncii se întinde dinlăuntrul atelierului la naţie şi, în sfîrşit, la omenirea întreagă. Am zis că

împărţirea muncii şi cooperaţiunea sînt cei mai însemnaţi factori ai progresului omenirii. Acuma ne este foarte uşor să înţelegem. În exemplul său, Smith a făcut socoteală că, din pricina împărţirii muncii şi a cooperaţiunii, 10 lucrători produc 48 000 de bolduri, pe cînd altfel, dacă ar lucra fiecare îndeosebi bolduri întregi, apoi n-ar putea face decît cîte 20 de om şi la un loc 200 de ace pe zi, adică de 240 de ori mai puţin; or, mai lovitor*, prin mijloacele pomenite, un om produce cît 240! Dar de la Adam Smith pînă acuma, împărţirea muncii a crescut aşa de tare, încît omul produce nu cît cîteva sute, ci cît mii. Dar nu se mărgineşte aici însemnătatea nespusă a acestor factori sociali. În exemplul de mai sus, productul, deşi mai cu greu, dar tot se putea face şi altfel; dar cele mai multe din lucrurile ce se fac astăzi, altfel nici n-ar fi putut fi aduse la sfîrşit. O pădure nu poate fi tăiată de un om, pentru că n-ar apuca s-o gătească şi în urmă-i s-ar ridica la loc; dacă am pune mai multe milioane de oameni, fiecare om îndeosebi, şi le vom porunci să facă locomotive, chiar avînd materialul trebuitor, ar trece generaţii şi n-am avea nici o locomotivă gata. Dacă se vor gîndi puţin, cititorii noştri vor înţelege toată însemnătatea acestor factori, vor vedea că în adevăr ei sînt pricina progresului şi ai civilizaţiei; pe de altă parte, vor înţelege de asemenea cît de multă dreptate are socialismul ştiinţific cînd caută în factorii economici, în economia societăţii, în chipul „cum sînt produse bogăţiile, ce se produce şi cum se împarte", pricina de căpetenie a progresului şi transformărilor societăţii. Sînt foarte mulţi oameni cu inimă bună, care au arătat toată înrîurirea nenorocită a acestei împărţiri asupra sănătăţii şi minţii lucrătorilor. Un lucrător care este osîndit să fie închis între cei patru pereţi ai fabricii şi să lucreze în toată viaţa neîntrerupt a zecea ori a suta parte dintr-un bold fireşte că va trebui să degenereze trupeşte şi sufleteşte. Între cei care au învinuit straşnic împărţirea muncii putem numi pe genialul Fourier, pe talentatul Sismondi şi pe marele învăţat rus Cernîşevski. Aceste învinovăţiri sînt foarte drepte, însă urmările rele nu-s numaidecît legate cu

* [Potrivit].

împărţirea muncii, ci sînt urmări ale exploatării capitaliste, care se foloseşte de aceşti factori, sînt datorite societăţii burgheze de azi, în care lucrurile merg pe dos. Ştiinţa şi tehnica, care ar trebui să slujească pentru prelungirea vieţii omeneşti, dezvoltă tehnica militară şi, prin urmare, nimicesc atîtea vieţi; maşinile, care ar trebui să îmbunătăţească omenirea şi să micşoreze munca, sărăcesc cu desăvîrşire pe lucrători, azvîrlindu-i pe drumuri pieritori de foame şi lungesc ziua de muncă. Aşa este logica societăţii de azi. În societatea socialistă, unde fabrica va fi în alte împrejurări higienice şi unde omul va avea de lucrat cel mult trei ceasuri pe zi (vezi în text la partea I, capitolul despre *societatea viitoare*), poate foarte bine să întindă în acest timp sîrmă ori să îndeplinească a suta parte din munca trebuitoare pentru a găti un bold şi-i va rămînea destulă vreme pentru dezvoltarea intelectuală, fizică, artistică etc...

2. *Salariul.* În limba obişnuită se cheamă salariu banii ce primeşte muncitorul pentru munca sa. În economia politică se înţelege altmintrelea şi şcoalele economice nu-l înţeleg toate într-un fel, ba chiar sînt în mare dezbinare în privinţa aceasta. Fără a intra acolea în polemică, vom arăta numai cum îl înţelegem noi, ca socialişti ştiinţifici. În societatea burgheză, munca lucrătorilor ajunge marfă. Valoarea mărfii este deopotrivă cu munca mijlocie trebuitoare pentru producerea acestei mărfi, adică deopotrivă cu sume de producte trebuitoare pentru a reproduce puterea de a munci şi pentru susţinerea familiei, adică pentru reproducerea muncitorilor. Deci puterea de a munci, în calitatea-i de marfă, are valoarea ei. Dar marfa, afară de valoarea-i deopotrivă cu munca mijlocie trebuitoare pentru producerea ei, are şi un *preţ,* care atîrnă de *ofertă* şi *cerere* şi care poate fi cînd mai mare, cînd mai mic decît valoarea mărfii. Aşa, de pildă, dacă pălăriile se cer mai multe decît se oferă în piaţă, ele pot să se vîndă cu 10 franci, să aibă preţ zece franci, pe cînd valoarea lor ar fi numai de 8; dimpotrivă, adică, dacă în piaţă vor fi mai multe pălării decît se cere, atunci preţul mărfii poate să cadă sub valoare, poate fi de 6 franci, în loc de 8. Aşa e şi cu preţul mărfii-muncă, salariul; cînd se oferă mai puţină decît se cere, salariul e mai mare decît valoarea muncii, dimpotrivă, dacă se oferă mai mult, salariul cade sub

valoarea muncii, adică muncitorul primeşte mai puţin decît îi trebuie pentru a-şi ţine şi reproduce puterea de a munci (prin urmare, şi mai puţin decît trebuie pentru viaţa lui, viaţa fiindu-i strîns legată de puterea de a munci). Cînd se grămădesc mărfuri în piaţă fără să fie cerute, atunci se începe criza de supraproducţie, mărfurile cad în preţ grozav, ba chiar nu se pot vinde, şi deci muncitorii rămîn pe uliţe, formînd armata de rezervă, care prin concurenţă scoboară salariul tuturor lucrătorilor mai jos decît valoarea muncii, adică decît strictul necesar, iar în vremile bune nu lasă să se suie salariul mai sus de valoarea muncii, cel puţin nu cu mult. Cu alte cuvinte, mecanismul economic al societăţii de azi, formînd armata de rezervă a muncii, nu dă voie salariului să se ridice prea sus, îl face de oscilează pe lîngă valoarea adevărată a muncii. Mecanismul economic al societăţii de azi osîndeşte pe lucrători să se mulţumească cu strictul necesar şi face ca toate foloasele aduse de progresul producţiunii să fie puse în pungă de burghezimea capitalistă (mai pe larg vezi *Karl Marx şi economiştii noştri*).

3. *Plusvaloare*. Vorbind aici, în supliment, despre salariu, am zis că valoarea unei mărfi este totuna cu munca mijlocie trebuitoare pentru a produce această marfă ; iar puterea de a munci fiind o marfă, valoarea ei de asemenea este deopotrivă cu munca omenească trebuitoare pentru producerea şi reproducerea lucrătorului. Dar munca-marfă are însuşirea de a putea lucra mai mult decît ajunge pentru reproducerea valorii sale. Aşa, spre pildă, să presupunem că la un timp hotărît valoarea muncii * e deopotrivă cu 8 franci. Să presupunem că suma de cinci franci este egală cu 5 ceasuri-muncă în care îşi reproduce valoarea. Să presupunem acuma că un capitalist a tocmit la fabrică un muncitor, plătindu-i cinci franci. Acest om poate lucra mai mult de cinci ceasuri, de pildă 12. Capitalistul se foloseşte de această însuşire şi-l pune de munceşte 12 ceasuri, dintre care în 5 reproduce valoarea muncii sale şi în celelalte 7 produce o valoare pe care o bagă capitalistul în buzunar şi pentru care nu dă nimica lucrătorului. Valoarea produsă în acele ceasuri de muncă adăugate peste cele trebuitoare ca să reproducă valoarea muncii (salariul) se numeşte *plusvaloare*.

* Sub muncă înţelegem puterea de a munci.

3 bis. *Revoluţia*. Expunerea socialismului ştiinţific din programul nostru arată cum înţelegem şi cum trebuie să fie înţeleasă revoluţia. Evoluţia înceată a omenirii, şi mai ales cea economică, schimbă temeliile materiale pe care trăieşte societatea, relaţiile de putere între clase. Dar, în toată vremea acestor schimbări încete, formele politico-sociale rămîn pe loc şi, prin urmare, trebuie să vie vremea cînd să vie la ciocnire cu bazele materiale, cu relaţiile de putere înnoite, şi atunci formele politico-sociale se vor sfărma şi vor fi înlocuite prin alte forme politico-sociale, corespunzătoare cu bazele materiale nouă. Aşa, de pildă, era feudală, cum vedem în program, a fost nimicită pas cu pas de către evoluţia înceată a producţiunii, care din individuală se făcea tot mai colectivă prin creşterea neîncetată a puterii materiale a clasei a treia, a clasei burgheze, aşa că înainte de revoluţia cea mare temeliile materiale (mai ales forma producţiunii), cît şi relaţiile de putere între clase erau schimbate (şi anume atunci în folosul clasei burgheze). Se înţelege dar că formele noi sociale au venit de s-au ciocnit cu formele vechi şi le-au zdrobit. Cîteodată ciocnirea se întîmplă înainte de vreme, aşa încît bazele materiale ale societăţii nu-s schimbate îndestul pentru a sfărma forma veche politică şi socială. Asemenea revoluţii sînt prea timpurii şi nu pot sfărma formele vechi ; aşa a fost revoluţia de la 1848 (în iunie), cînd s-a răsculat proletariatul, şi tot astfel cea de la 1871 la Paris, pentru că evoluţia omenirii nu pregătise îndestul relaţiile de putere în folosul proletarilor. Dimpotrivă, orice răscoală care nu tinde a aduce în armonie formele politico-sociale cu temeliile materiale nouă (dezvoltate ori pe drumul dezvoltării), cu relaţiile nouă de putere nu va fi o revoluţie, ci o răscoală, o neorînduială şi altceva nu. Să presupunem, de pildă, că o clasă oareşicare a venit la putere, dar că puterea nu poate să îndestuleze pe clasa întreagă (nefiind, să zicem, destule locuri)..., atunci o parte din clasă va rămînea afară de la putere, deşi va avea aceleaşi tendinţe şi acelaşi program ca şi jumătatea de la putere. Dacă jumătatea rămasă pe dinafară se va răscula împotriva celeilalte, oricît sînge ar curge din pricina acestei răsculări, tot răscoală

va rămînea, revoluţie nu va putea fi. De pildă, răscoala opoziţiei noastre împotriva guvernului de azi nu poate fi revoluţie. Se înţelege din cele zise că revoluţia nu trebuie să fie numaidecît sîngeroasă, poate fi şi paşnică şi cu toate acestea să fie revoluţie. Aşa, de pildă, dacă reprezentanţii celor trei clase chemate de Ludovic al XVI-lea ar fi decretat desfiinţarea privilegiilor feudale şi schimbarea formelor politico-sociale feudale în liberalo-burgheze, atunci una din cele mai mari revoluţii ce a văzut omenirea s-ar fi petrecut fără vărsare de sînge. Aşa, revoluţia de la 1848, deşi aproape paşnică, a fost, cu toate acestea, cea mai mare revoluţie întîmplată în ţările noastre. Iar republica din Ploieşti, înscenată de d-l Candiano-Popescu et comp.,[25] putea să coste mii de jertfe, rîuri de sînge şi tot n-ar fi fost mai mult decît o răscoală. Acuma credem că s-a înţeles de ce socialiştii îşi zic revoluţionari (socialişti revoluţionari). Ei sînt revoluţionari pentru că reprezintă tendinţa revoluţionară a veacului, schimbarea formelor sociale burgheze în cele socialiste, către care ne duce evoluţia. Dacă revoluţia proletară [va fi] paşnică ori sîngeroasă, n-are nimica a face, pentru că nu vărsarea de sînge dă unei transformări sociale caracter revoluţionar. Oricum, revoluţia socială la noi se va săvîrşi după ce va birui în Europa apuseană şi, prin urmare, ca şi cea de la 1848, va fi, după cît se pare, paşnică. Credem că se va vedea acuma înţelesul adevărat al numelui de *socialişti revoluţionari* ce ne dăm.

CE VOR SOCIALIŞTII ROMÂNI. EXPUNEREA SOCIALISMULUI ŞTIINŢIFIC ŞI PROGRAMUL SOCIALIST, *TIPO-LITOGRAFIA H. GOLDNER, IAŞI, 1886 (EXTRAS DIN „REVISTA SOCIALĂ" (IAŞI), ANUL I, NR. 8, 9, 10, 11 DIN FEBRUARIE, MARTIE, APRILIE, MAI 1886, p. 333—458).*

LIBERALII IDEOLOGI-UTOPIŞTI FAŢĂ CU SOCIALIŞTII[26]

Cînd am tipărit *Ce vor socialiştii români?*, scriere care cuprinde şi o propunere de program, am zis în introducere: „Dar are şi relele lui acest program explicat pe scurt: multe chestii însemnate vor fi nedezvoltate îndeajuns, ci numai atinse, şi se poate să nu le înţeleagă unii ori, şi mai urît, să le înţeleagă greşit; se poate iar ca unii să scoată din principiile noastre încheieri greşite". Ceea ce prevedeam s-a şi întîmplat. Din întîmpinările ce ni s-au făcut, fie prin viu grai, fie prin scrisori, vedem cît de mult n-am fost înţeleşi în unele locuri şi ce încheieri greşite se scot din broşura şi programul nostru. Una din cele mai dese observaţii ce ni se fac este că prin zisele noastre ne lepădăm de socialism şi trecem la liberali-radicali. Această afirmare nu în formă de obiecţie, ci de fapt constatat, am aflat-o chiar în „Românul". „Românul" şi „Pruncul român", ale d-lui Vintilă C. A. Rosetti, au fost unicele ziare care au înţeles însemnătatea programului nostru. Toată presa — îndeletnicindu-se cu politica internaţională, adică vorbind cum s-a împiedicat împăratul Wilhelm de scaun şi a căzut ori cum a strănutat Bismarck; bătîndu-şi capul cu

politica lăuntrică, adică făcînd polemică stupidă de partidă și de gașcă — n-a găsit de cuviință să vorbească de scrierea noastră. Se înțelege că nu ne supărăm deloc, cu atîta mai mult cînd vedem că ziarul care a vorbit de noi este „Românul", cel mai vechi și totodată cel mai serios din ziarele din capitală. „Românul" a reprodus mai toată lucrarea noastră și a făcut unele observații. Tipărim aici părerea redacției acestor două ziare, publicată în articolul de fond al „Pruncului român" de la 27 mai 1886. Iat-o :

„Programa, care am reprodus-o ieri, este elaborată după o matură cugetare și fiecare punct din ea este rezultatul unui studiu serios.

Nu putem însă privi acea programă ca formularea tendințelor socialiștilor revoluționari ; ea este mai mult un minimum al concesiunilor ce fac socialiștii ca să se unească cu liberalii sinceri și onești. Lucrul va fi lesne, căci mai toate punctele din acea programă au făcut parte din aceea a vechilor liberali.

Înarmarea poporului, autonomia comunală, libertatea desăvîrșită, dreptul de vot tuturor cetățenilor, egalitatea femeii, învățămîntul liber și gratuit, electivitatea magistraților, transformarea penitenciarelor în case de corecțiune sînt principii care au constituit baza partidei liberale, democratice.

Suprimarea bugetului cultelor nu poate fi lucru opus credințelor liberale, și toți vor înțelege că fiecare cult trebuie să-și întreție singur biserica sa. Nici unul din punctele care se află în partea politică a programei nu poate fi combătut de noi. Același lucru putem spune și întrucît privește partea economică, care prevede trecerea proprietăților statului în stăpînirea comunelor, impozitul progresiv, taxarea moștenirilor, credit la muncitori, darea lucrărilor statului la grupuri de muncitori, procurarea de către comună a obiectelor de primă necesitate, închirierea caselor de comună la lucrători.

Toate aceste cereri, făcînd parte din revendicările bătrînilor liberali, au sprijinul nostru.

Mici chestiuni de detaliu pot fi respinse de unii dintre adevărații liberali, dar baza, principiile emise trebuie să fie de toți susținută".

Însemnătatea ziarului „Românul", tonul lui serios și nepărtinitor, gravitatea chestiei ne silesc a da răspuns

amănunțit și cugetat. Firește că nici prin gînd nu ne trece a ne uni cu „liberali sinceri și onești" și scriind *Ce vor socialiștii români ?* am crezut și credem și acuma că n-am dat drept nicidecum cuiva a se îndoi că am fost, sîntem și vom fi *socialiști revoluționari.* Însă înainte de a lua lucrul mai de amăruntul trebuie să facem următoarea mărturisire : „Neprimind unirea cu liberalii sinceri și onești, știm cu toate acestea a face foarte bine deosebirea între dînșii și între cei nesinceri și neonești. Știm foarte bine să facem deosebire între oameni ca Bălcescu, Rosetti, Golescu și între ceata liberalilor care ne ocîrmuiesc astăzi ; după cum știm a deosebi pe Mazzini, Garibaldi de șarlatanii care poartă acuma în apusul Europei steagul acestor oameni mari. Darea pe față a celei mai sincere și adînci dureri a socialiștilor români cînd cu moartea marelui cetățean C. A. Rosetti, poate singura durere sinceră, este martor destul de vorbitor încît nu mai e nevoie să stăruim în această privire. Dar, oricît de mare ar fi respectul nostru pentru liberalii de felul lui Rosetti, acest respect nu ne va opri a zice că între noi, socialiștii revoluționari, și între dînșii e o prăpastie fără fund, o prăpastie așa de mare încît unirea între noi și liberalii sinceri și onești (tineri ori bătrîni) este veșnic cu neputință. Pe noi ne despart deopotrivă credințele teoretice cît și planurile, dorințele practice și tactica ; teoria și practica ne despart deopotrivă. Să cercetăm toate deosebirile teoretice, politico-sociale și, mai ales, economico-sociale, ne-ar lipsi locul în acest articol. Pentru a arăta toată deosebirea adîncă mai ales în privința celor economico-sociale, ar trebui să trimitem pe cititori pe de o parte la economia burgheză radicală, începînd cu Bastiat și mîntuind cu radicalul Yves Guyot * ; pe de alta la economia socială, începînd cu englezii Thompson, Hodgskin etc. și mîntuind cu Marx. Dacă am voi să arătăm această deosebire, ar trebui să punem în două coloane, față în față, de o parte economia burgheză cu toate urmările ei și de alta pe cea socială, iarăși cu toate încheierile ce ies dintr-însa. Asemenea lucru e bun pentru o carte, nu însă pentru un articol de revistă. Dar dacă nu putem întrebuința acest metod foarte potrivit

* Vezi cartea lui „La science économique" din *Bibliotheque scientifique.*

putem să ne folosim de altul iarăşi foarte bun. Acest fel de dovadă este următorul. Vom lua o credinţă teoretică esenţială şi pentru unii şi pentru alţii, şi arătînd deosebirea acestei credinţi, acestei plăsmuiri teoretice, ni se va lumina nepotrivirea între liberalii sinceri şi între noi.

Se înţelege că metodul al doilea nu poate fi nici aşa de desăvîrşit, nici aşa de doveditor ca întîiul, însă pentru ceea ce voim a dovedi acuma vor vedea cititorii noştri că va fi foarte îndestulător. Să vedem, de pildă, cum îşi închipuie liberalii sinceri *naţia, societatea. Naţia* pentru liberali (vorbim de cei bătrîni, nu de cei de azi, pentru că la aceşti din urmă naţia e o vacă de muls) *este o familie* alcătuită din milioane de inşi. Patria este muma, iar toţi cetăţenii şi cetăţenele sînt fii şi fiice ale acestei mame. Fiii şi fiicele acestei mume-patrii sînt: proprietarii mari rurali, neguţătorii, bancherii, meşterii, ţăranii etc. Deosebirea între starea unora şi a altora nu face nimică toţi sînt deopotrivă fii ai aceleiaşi mame, trebuie să o iubească şi să se iubească între dînşii ca fraţi din aceiaşi părinţi. Pe de altă parte, patria, fiind muma, trebuie să iubească tot una pe toţi fiii şi fiicele sale, să nu fie pentru unii mumă, iar pentru alţii ciumă; trebuie să se îngrijească: de proprietarii mari (fraţi mai mari) şi de ţărani (fraţi mai mici); de neguţătorii mari, bancheri şi de precupeţi, de popi, de meseriaşi etc... pentru toţi trebuie să fie iubitoare, de asemenea şi fiii să o iubească pe dînsa şi să se iubeasă unii pe alţii. Dacă o clasă de oameni sînt obidiţi, atunci patria trebuie să îndrepte greşeala şi să ţie cu toţi. Trebuie ca ţăranul să aibă bucata lui de pămînt, să gospodărească pentru a se putea hrăni el şi ai lui; neguţătorii trebuie să fie încurajaţi în comerţul ce fac, industriaşii în al lor, bancherii de asijderea, şi astfel cu toţii să fie mulţumiţi; iar pentru a ajunge la asemenea urmare frumoasă trebuie instrucţie şi toţi să ia parte deopotrivă la treburile publice, dar mai cu seamă se cere sfînta libertate, leacul împotriva tuturor boalelor sociale. Cam asta era închipuirea liberalilor bătrîni şi sinceri despre naţie, închipuirea de *naţie-familie,* închipuirea sentimentală, ideologico-utopică; o naţie-familie n-a fiinţat niciodată, nu fiinţează şi nu va fiinţa.

Să punem în faţa acestei plăsmuiri liberale pe cea socialistă modernă. După noi, de cînd sînt societăţile *istorice* *, în fiecare naţie au fost clase şi luptă de clase. Cuprinsul istoriei oricărei naţii este tocmai lupta de clase: lupta între cetăţenii slobozi şi între robi, între bogaţi şi săraci în Grecia; a patricilor cu plebeii şi a amîndurora cu robii la Roma; lupta feudalilor cu oraşele şi cu ţăranii în vîrsta de mijloc. O naţie-familie n-a fost deci înainte de noi. Să luăm apoi societăţile moderne, şi anume cele din Europa apuseană, unde clasele şi lupta de clase sînt mai bine date pe faţă şi mai lămurite decît la noi, de pildă. În Europa apuseană vedem clasa marilor proprietari de pămînt (aristocraţia rurală); mari industriaşi, neguţători, bancheri (burghezimea mare); negustori mici, precupeţi, meşteri etc. (burghezimea mică); proprietari mici de pămînt, ţărani (cum e în Franţa); în sfîrşit o mulţime de muncitori, care lucrează cu unelte de muncă nu ale lor şi care formează proletariatul industrial şi agricol. Toate aceste clase sînt în luptă de interese, pentru că interesele lor sînt duşmane. Ca să vedem cît de potrivnice sînt interesele acestor clase, ne vor ajunge cîteva cuvinte. Să luăm Englitera, cu ale sale trei clase mari, bine despărţite: aristocraţimea rurală, care trăieşte din renta pămîntului, burghezimea, care vieţuieşte din profit, şi proletariatul muncitor şi producător, care se hrăneşte din salariu. Să presupunem că toată producţia Engliterei, la un timp dat, ar fi douăzeci de miliarde de franci şi că miliardele se împart astfel încît proprietarii de pămînt iau cinci; burghezimea, industrială şi comercială... 8 miliarde; iar muncitorii 7.

5 miliarde proprietarilor + 8 burghezilor + 7 muncitorilor = 20.

E vădit lucru că, dacă presupunem suma producţiei statornică, 20 miliarde, proprietarii rurali, burghezii şi muncitorii nu vor putea să-şi crească partea lor fără a se atinge de a altora; astfel, lorzii, proprietari ai pămîntului, nu vor putea ridica renta lor de la 5 la 6 miliarde fără ca partea burghezilor şi a muncitorilor să cadă de la 15 miliarde la 14; fiindcă 6 + 8 + 7 nu poate fi deopotrivă cu 20, ci cu 21. De asemenea, nici burghezii, nici munci-

* În triburile preistorice ori în unele triburi ca irochezii nu sînt clase, dar acestea nu pot fi numite naţii.

torii nu pot să-şi ridice partea lor fără să micşoreze partea celorlalte clase. Interesele acestor trei clase vor fi cu desăvîrşire duşmane şi orice clasă crescîndu-şi partea va scădea cu atîta pe a celorlalte *. Presupunem că producţia se va mări, productul naţional va creşte, dar duşmănia va fi tot aceea. Să zicem că productul naţional va creşte de la 20 miliarde la 21, atunci acest nou miliard se va împărţi ca şi cele 20 între clase şi părţile lui vor fi tot în aceeaşi duşmănie ca şi cele făcute din productul naţional vechi. Interesele acestor trei clase fiind cu totul antagonice, interesul unei clase fiind cu totul potrivnic altora, lupta de clase este de neînlăturat. Clasa marilor proprietari de pămînt va stărui să ridice renta şi va atinge interesele burghezilor ; lucrătorii ** vor căta să ridice salariul, micşorînd renta şi profitul lorzilor şi burghezilor ; burghezimea va cerca să-şi sporească profitul scoborînd salariul muncitorilor şi renta lorzilor. De acolea luptă neîncetată. Iată cîteva pilde din viaţa practică prin care vom dovedi că asemenea luptă este în adevăr. Scăderea salariilor este un mijloc prin care proprietarii de pămînt şi burghezia industrială se luptă împotriva lucrătorilor ; aceştia se luptă în contra stăpînilor prin ridicarea salariilor. Proprietarii de pămînt cer ca statul să pună vamă mare asupra cerealelor străine pentru ca să urce preţurile în paguba muncitorilor şi a burgheziei, care ar fi silită astfel să plătească mai mare salariu din pricina scumpetei. La rîndul lor, industrialii cer vămi urcate împotriva mărfurilor străine ca să poată vinde mai scump pe cele fabricate de dînşii şi astfel să-şi crească pe seama celorlalte clase partea lor. Se înţelege : cît vor cîştiga burghezii atît vor pierde celelalte clase.

Să luăm, în locul taxelor vamale, contribuţiile prin care cetăţenii ţin statul, armata, instrucţia etc... Cînd e vorba de dări, burghezimea comercială va cere să se îngreuie cu dări averile nemişcătoare, mai ales pămîntul. Burghezimea rurală va cere să se pună dări mai

* Mai pe larg despre acest antagonism în broşura „Karl Marx şi economiştii noştri". [Vezi C. Dobrogeanu-Gherea, *Opere complete*, vol. I, Editura politică, Bucureşti, 1976, p. 40—164.]

** Se înţelege că din punctul de vedere moral numai lucrătorii vor fi morali cătînd să ridice partea ce li se dă dintr-un product făcut în totul de dînşii, dar aici nu vorbim despre moralitatea claselor, ci constatăm lupta lor.

ales pe capitalurile mişcătoare ; iar amîndouă clasele împreună vor cere dări indirecte şi personale, care lovesc mai ales pe poporul muncitor. Burghezimea mică şi poporul muncitor vor cere dări progresive, adică să plătească cu atîta mai mult cu cît e mai mare capitalul şi astfel să cadă contribuţia mai ales asupra părţilor ce iau proprietarii de pămînt şi burghezimea industrială. Deci fiecare clasă se sileşte a arunca dările pe spatele altora. Tot aşa-i în orice chestie politică şi economică mai însemnată. Îndată se începe lupta de interese, lupta de clase, îndată se vede cum că interesele claselor sînt vrăjmaşe şi prin urmare că lupta nu poate fi înlăturată.

Afară de lupta de clase, pentru că fiecare clasă are interese de acelaşi fel în sînul său, şi interese antagonice faţă cu celelalte clase, este lupta chiar în sînul fiecărei clase. De pildă, cînd e vorba de a căpăta tarife protecţioniste pentru industria ţării, atunci interesele burghezimei vor fi solidare, fiindcă îşi va urca profitul ; interesele clasei vor fi solidare cîtă vreme vor fi antagonice cu ale altora, care vor plăti mai scump productele industriale. Să presupunem acum că un fel de industriali, să zicem fabricanţii de zahăr, cer o tarifă excepţională împotriva zahărului străin aşa ca să poată urca foarte tare preţul mărfii lor. Interesele fabricanţilor de zahăr vor fi solidare pe cît e vorba de aceste tarife ; dar vor fi duşmane nu numai clasei proprietarilor de pămînt şi clasei muncitorilor, dar chiar şi altor burghezi industriali : fabricanţilor de haine, de postav, de mătase, care vor trebui să plătească mai scump zahărul şi să urce salariul muncitorilor. Aşadar, afară de lupta între clase, pricinuită de interese antagonice, mai este lupta între grupele care alcătuiesc clasele, pricinuită iarăşi de interese duşmane. Afară de lupta între clase şi între grupurile aceleiaşi clase, mai este lupta între inşii aceleiaşi grupe. Astfel, într-o mulţime de împrejurări, interesele unui fabricant de zahăr vor sta în duşmănie cu ale altui fabricant de aceeaşi grupă. Cel ce va face o îmbunătăţire în fabricarea zahărului va ascunde-o de ceilalţi pentru a-i putea bate în piaţă ; fiecare fabricant va stărui să ia muşterii de la alţii etc. Într-un cuvînt, fabricanţii din aceeaşi grupă industrială, avînd mulţime de interese potrivnice, vor fi siliţi a se lupta unii cu alţii. Aşadar, luptă de clase, luptă de grupe înlăuntrul

fiecărei clase; și lupta inșilor în fiecare grupă — iată ce priveliște ne arată analiza vieții reale, nu închipuite a unei nații. În loc de frăție între fiii aceleiași mume, vedem luptă de interese; în loc de iubire, ură; în loc de frați, dușmani. Închipuirea deșartă de *nație-familie*, de *patrie-mumă*, cu copii cetățeni, e greșită, mincinoasă; asemenea lucru nici n-a fost pe lume, nici nu este. Dar dacă nația-familie n-a existat și nu există poate va fi de acuma? Aceia care au citit cu băgare de seamă fețele din urmă vor înțelege foarte bine că pe cîtă vreme vor fi clase nația-familie nu va putea fi. Pentru că o nație-familie întemeiată pe clase economice ar putea fi numai dacă interesele claselor ar fi armonice, dar lucrul este cu neputință. Dacă vom presupune că productul național al unei nații e x și că se împarte între cele trei clase mari, și anume: clasa proprietarilor mari de pămînt să ia a miliarde de franci; a burghezimii industriale și comerciale — b; iar a muncitorilor — c, atunci $a + b + c = x$. Acela care ar voi să armonizeze interesele celor trei clase ar avea de dezlegat următoarea problemă: să facă pe unul din termenii sumei constante x să crească fără ca ceilalți sau unul din ceilalți să scadă. Asemenea problemă se poate tot atît de puțin dezlega cît și cvadratura cercului oricît cererea de a face ca 2×2 să fie 5, și nu 4.

Cînd eram copii, ni se punea următoarea problemă: „Aveți un măr, sînteți trei inși, cît veți avea fiștecare împărțindu-l în trei bucăți deopotrivă de mari“? „Cîte o treime“ — răspundeam noi. „Dar ia împărțiți acum mărul așa ca unul din voi să aibă mai mult, iar ceilalți doi tot cîte o treime ca și mai înainte“. Se înțelege că, oricît ne-am fi bătut capul ca să facem asemenea împărțeală, tot n-am fi izbutit și nu numai noi ne-am fi ostenit în deșert, dar toți Newtonii și Leibnitzii de pe lume n-ar fi mai dibaci decît noi. Așadar, repetăm, *nația-familie* n-a fost, nu este și nu va fi; iar închipuirea aceasta a liberalilor bătrîni sinceri și onești era curat utopie, utopie umanitară, sentimentală, dar tot utopie și himeră. Această teorie fantastică, metafizică, se potrivea cu starea metafizică a sociologiei în general, iar în economia politică cu teoria armonică a lui Bastiat. Acestei teorii metafizice de *nație-familie*, socialiștii îi pun în față teoria nației întemeiate pe lupta de clase.

Zicem de lupta de clase și nu de inși, fiindcă în viața socială au înrîurire precumpănitoare tocmai luptele între clase, și cea mai puternică, ajungînd domnitoare, dă epocii istorice caracterul său. După cum teoria de nație-familie corespunde cu starea metafizică a sociologiei, așa teoria nației întemeiate pe luptă de clasă corespunde cu starea pozitivă a sociologiei moderne, și, cum teoria de nație-familie se răzima în economia politică pe teoria puțin adîncă a armoniei intereselor, tot așa teoria socialiștilor moderni se sprijinește pe economia politică clasică, pe de o parte, și pe economia socială, pe de alta. Se înțelege că între aceste două teorii nu-i vorbă de căutat care-i mai frumoasă ori mai de dorit; și noi am dori să fi fost înainte vreme și să fie de acum nația ca o familie, dar din nenorocire nici n-a fost vreodată, nici este și nici va putea fi pînă cînd va fi pe lume nația modernă cu clasele ei în luptă. Acestea sînt două teorii cu totul potrivnice, care pun între liberali și între socialiști o prăpastie teoretică. Lucrarea practică a liberalilor bătrîni, sinceri și onești, se deosebește tot așa de mult de a socialiștilor cît și teoriile. Liberalii sinceri, credincioși teoriei lor, lucrează pentru împăcarea intereselor tuturor claselor; însă fiind lucru cu neputință, iar pe de alta orice lucrare politico-economică socială trebuind numaidecît să iasă în folosul unei clase și în paguba alteia; apoi fiindcă, prin naștere, prin creștere, prin năzuințe, liberalii sinceri și onești fac parte din clasa burgheză, lucrarea lor în mare parte este în folosul burghezimei. Cea mai mare parte a luptei lor politico-sociale, luptă în adevăr plină de urmări, este închinată intereselor clasei burgheze. Se înțelege că lucrarea lor în folosul burghezimii se face sub firma naționalismului, adică în numele intereselor tuturor claselor; lupta lor se petrece sub adăpostul cuvintelor mari, sunătoare, ca „sfînta dreptate“, „libertate“, „egalitate“, „frăție“ și aceste cuvinte ascund pentru alții și de multe ori chiar pentru ei înșiși contrazicerile luptei, metafizica teoriei lor. Nu tăgăduim că unii liberali, nu-i vorbă foarte rari, rămîn pînă la moarte încredințați din toată inima că lucrarea lor este cu adevărat folositoare nației întregi. Cîteodată, luînd aminte că lucrarea lor aduce folos numai unei clase, simțul pentru dreptate îi face să lucreze și în folosul clasei obijduite, în al pro-

prietarilor mici și al proletarilor. Dar, făcînd ceva în folosul acestei clase, acel ceva va lovi interesele clasei burgheze și nu se va potrivi cu faptele de mai înainte ale liberalilor. Nu-i vorbă, lucrînd mai înainte pentru burghezime și apoi pentru muncitori, liberalii sinceri ne vor vorbi de interesele nației întregi, de sfînta dreptate, care cere mulțumirea intereselor tuturor cetățenilor dintr-un stat; dar toate aceste frumoase cuvinte nu vor face ca interesele burghezimii să nu fie potrivnice cu ale țăranilor, nici ca toată lucrarea liberalilor sinceri să nu fie șovăitoare, cu două fețe; faptele lor tot se vor bate în cap și de multe ori se vor nimici între dînsele. Lucrînd în interesul unei clase, de regulă în al burgheziei, și crezînd de multe ori cu inima curată că lucrează în folosul nației întregi, liberalii ideologi-utopiști își nimicesc singuri roadele muncii lor. Încep a se plînge că au semănat trandafiri și a răsărit mătrăgună, că natura chiar a lucrat împotriva lor făcînd ca din sămînța de trandafir să iasă mătrăgună. Firește că plîngerile n-au nici un temei, firește că natura nu-i de vină nici cîtuși de puțin, că vinovat este numai utopismul liberalilor ideologi, care au semănat de-a binelea mătrăguna și numai și-au închipuit că semănau trandafiri. Caraghios ar fi dacă sămînța de mătrgună ar da trandafiri numai pentru că semănătorilor li s-a părut că-i de trandafir. Ar fi în adevăr nefiresc dacă lucrarea burgheză a liberalilor ideologi, făcută în folosul burgheziei, ar fi fost totodată și în al țăranilor, de o pildă, cînd interesele acestor clase sînt cît se poate de potrivnice. Cîteodată liberalii ideologi-utopiști au teren mai larg, mai practic, și atunci lucrarea lor dă roade așa cum puteau fi așteptate. Așa se întîmplă în chestiile politice mai ales cînd în adevăr interesele mai multor clase, ale mai întregii nații * sînt de același fel și dușmane intereselor numai unei clase neînsemnate. Astfel este cu libertățile politice, cu libertatea presei, a conștiinței etc., care sînt, deși nu tot una de tare, în folosul burgheziei mari și mici, pe cît și în al țăranilor și proletarilor industriali și în pagubă numai proprietarilor mari rurali, care țin la puterea absolută. În atare împrejurare, lucrarea liberalilor sinceri a fost în adevăr practică și a avut urmări ușor de prevăzut; dar o dată ce aceste libertăți au fost cîștigate, cînd vine vorba mai ales de cea mai de căpetenie parte a vieții unei nații, de traiul material, economic, cînd interesele claselor sînt atît de dușmane, mai ales atunci lucrarea liberalilor este șovăielnică, neprevăzătoare, fără plan, utopică chiar întrucît e vorba de așteptat rezultate de la lucrări foarte prozaice și reale, dar ascunse sub nume sunătoare, ideale. Iată de ce și numim pe acest soi de liberali ideologi-utopiști, spre a-i deosebi de cei moderni fără ideale, fără sinceritate și fără onestitate, la care lupta de clase nu mai este ascunsă sub vreun ideal ori pentru care idealul se înfățișează sub formă de pungă plină. Asta e în cîteva cuvinte caracteristica lucrării liberalilor sinceri și onești, a liberalilor ideologi-utopiști. Lucrarea bătrînilor de la 1848 ne dă dovadă că nu greșim. Luați scrierile liberalilor bătrîni și veți găsi într-însele ca temelie teoria nației-familie. Citiți minunata poemă națională „Cîntarea României" făcută de Bălcescu și Russo; în ea veți afla năzuințele înalte, sentimentele umanitare, filantropice ale tinerimii de atunci și ca temelie teoria utopică despre nație. Cînd la 1848 reprezentanții țărănimii țineau discursuri care dovedeau pînă la ce grad și cît de lămurit cunoșteau ei interesele clasei lor, cînd un țăran, arătînd mîinile-i negre și pline de bătături, a zis către adunare vorbind marilor proprietari: Voi credeți că aurul din palatele voastre vă cade din cer; dar nu-i așa, ci aceste mîini negre și pline de bătături vă dă toate; cînd reprezentanții țăranilor credincioși apărători ai cererilor poporului vroiau pămînt, *tot pămîntul trebuitor*, atunci cel mai onest, sincer și ales reprezentant al tinerimii revoluționare de pe atunci, C. A. Rosetti, președintele adunării, a zis țăranilor că nu fac cereri drepte, pentru că astfel ar fi năpăstuiți proprietarii mari, că toți sînt fii ai mamei patrii și că

* Sînt împrejurări cînd în adevăr interesele tuturor claselor unei nații sînt mai mult ori mai puțin asemănătoare, așa este în legăturile internaționale, la vreme de năvălire a vreunui vecin sălbatic care umblă după cuceriri etc... Noi însă în acest articol nu atingem chestiile internaționale, cum n-au fost atinse nici în programul, nici în articolele „Românului" ori în „Pruncul român". Aici avem în vedere chestii lăuntrice, lucrarea liberalilor în relațiile interne.

toți trebuie mulțumiți etc... *. Știm bine că Rosetti era convins că lucrează pentru toți copiii mamei patrii; în adevăr însă lucra pentru burghezimea în fașă pe atunci și pentru proprietarii mari fără să priceapă; pe cînd țăranii prin judecata lor sănătoasă înțelegeau foarte bine interesele lor de clasă cînd cereau pămînt, și anume *tot pămîntul trebuitor*. Cînd în urmă partida liberală a lucrat pentru întărirea libertăților politice, avea cu dînsa mai toată nația, ale cărei interese în adevăr erau încîtva aceleași, cum am zis mai sus; cînd însă, mai în urmă, liberalii sinceri și onești au început să lucreze și pentru propășirea economică a țării, pentru înaintarea negoțului, a industriei etc... ei credeau asemenea că lucrează pentru toată țara, pentru toți fiii țării, pe cînd în adevăr lucrau pentru întemeierea unei burghezimi industriale, comerciale, rurale și totodată pentru ruinarea clasei micilor proprietari de pămînt și a meseriașilor mici, pentru că burghezia mare industrială, comercială și rurală nu se poate forma decît prin ruinarea meșterilor și a țăranilor și prin prefacerea lor în proletari. Cînd o parte, cea mai sinceră și mai onestă, dintre liberalii de la 1848 a văzut urmările lucrării lor, dîndu-se la iveală sub formă de clasă burgheză hrăpăreață, stricată și sub formă de ruinare a claselor producătoare, ei au început să lucreze în interesul claselor apăsate, dar se înțelege că lucrau împotriva lucrării de mai înainte. În „Ce vor socialiștii români?" am adus o pildă foarte caracteristică pentru această activitate ciudată, cel puțin. Am luat faptul cu încurajarea industriei mari și totodată a meseriașilor și a țăranilor. Liberalii fac fel de fel de jertfe pe spinarea țării pentru a întemeia industria mare și producția mare rurală; dar acestea cer neînlăturat muncitori salariați, proletariat. Liberalii cu o mînă încurajează industria și proprietatea mare, iar cu alta împroprietăresc pe țărani, nelăsînd să se formeze proletariat, deci lovesc industria mare și proprietatea mare. Cu o mînă lucrează pentru burghezia mare, cu alta împotriva ei, nimicind împrejurările numaidecît trebuitoare pentru înființarea acestei clase. Stăruind a sluji lui Dumnezeu și lui Mamona [27] în adevăr nu mulțumesc nici pe unul, pricinuiesc vălmășeală în capete și în fapte. Bineînțeles, aici arătăm numai la ce tinde lucrarea liberalilor bătrîni, și nu cît au izbutit a încurca. Dacă s-ar pune cineva să cerceteze, luînd ca punct de plecare lupta de clase, acela ar vedea foarte limpede toate faptele și deslușirile asupra lor.

De multe ori am auzit chiar oameni serioși și înțelepți făcînd întrebări ca următoarea: „Nu pot înțelege mulțime de lucruri în istoria noastră contemporană. Care să fie, de pildă, pricina că Rosetti și I. Brătianu, după ce au mers toată viața împreună, ajung deodată dușmani, potrivnici politici? Cum se face că Rosetti, om atît de sus prin inteligență și moralitate, capul cunoscut al partidei liberale, tocmai la bătrînețe pierde orice înrîurire, e îndepărtat de la treburile obștești; cum să înțelegem mai ales că bătrînii liberali ca Rosetti n-au lăsat nici școală, nici măcar un cerc care să înfățișeze credincios năzuințele și ideile bătrînilor liberali?". Iată întrebări înaintea cărora chiar oamenii luminați stau nedumeriți. Răspunsul însă este foarte ușor de făcut dacă vom adînci istoria noastră modernă din punctul de vedere al luptei de clase. În adevăr, bătrînii liberali, și între dînșii mai cu seamă Rosetti și I. Brătianu, erau reprezentanții burgheziei noastre atîta cît au lucrat în interesul ei; iar cînd burghezia s-a dezvoltat, atunci liberalii bătrîni, care au crezut că lucrează pentru toți fiii patriei, au văzut roadele muncii lor și unii dintr-înșii, ca Brătianu, s-au întovărășit cu burghezimea și au rămas reprezentanții ei; punîndu-se pe terenul luptei de clase, Brătianu a ajuns capul burgheziei în lupta împotriva celorlalte clase, și mai ales a muncitorilor. Alți liberali în frunte cu C. A. Rosetti, nu puteau să se împace cu tînăra noastră burghezime, deși le era încîtva copilul lor. Nu puteau nu numai pentru că ea de-abia născută se și arăta ce poamă este, dar și pentru că a lucrat în interesul unei clase, și a se lupta împotriva celorlalte era ceva cu totul neprimit în teoria nației-familie, teorie care pentru un om ca Rosetti nu era jucărie, ci îi străbătuse în inimă și sînge. Ca la toți oamenii adevărat mari, această teorie-ideal, deși metafizică, dar sentimentală și umanitară, se făcuse nedezlipită de dînsul, și a-i lua acest ideal însemna a-l nimici și pe dînsul. Firește că un Rosetti nu putea să fie cu știrea sa sluga și omul burghezimii, pe

* Negreșit nu-i vorbă de acei liberali de la 1848 care pricepeau că lucrează pentru burghezie și pentru punga lor.

cînd Brătianu a putut aruncînd departe de la sine idealurile de la 1848, pe care el ca om practic le vedea că-s metafizice și ideologo-utopice. Iată dar de ce trebuia să se facă ruptură între Rosetti și Brătianu. Apoi Rosetti, neprimind a fi omul burghezimii în lupta de clase, nu s-a depărtat de pe cîmpul de luptă, ci a vrut să lucreze cum îi poruncea idealul și de astă dată în folosul țărănimii, care se ruina cu cît burghezimea creștea. Dar, oricît să fi pus înainte Rosetti teoria sa ca să-și apere printr-însa propunerile în folosul poporului muncitor, oricît ar fi strigat el că sfînta dreptate cere ca toți copiii patriei-mume să fie mulțumiți etc... burghezimea înțelegea foarte bine că propunerile lui Rosetti, folositoare poporului, i-s vătămătoare ei și iată de ce burghezia care se închina la acest om ca la un dumnezeu, pe cîtă vreme a slujit-o cu credință, i se făcu îndată dușmană, îl amărî cu fel de fel de clevetiri, de minciuni scornite, îl îndepărtă din rîndurile sale, cum îl văzu că ia în mîini interesele poporului muncitor. Iată dară unde e pricina ruperii desăvîrșite între burghezime și Rosetti.

Mai departe. Rosetti, vroind să lucreze în folosul clasei muncitoare, pe ce clasă putea să se razime? Pe burghezime? Dar ea nu era nebună să lucreze împotrivă-și și, simțindu-se destul de tare, a întors spatele. Pe burghezimea mică? Dar aceasta nu s-a deosebit ca clasă de cea mare, la noi. Pe norodul muncitor? Se înțelege că lucrul cel mai firesc era acesta, dar împotriva acestei tactici îl ducea pe Rosetti nu numai un sentiment înnăscut de castă, încuibat în fiecare din noi, ci și teoria nației-familie. Credincios teoriei sale, el nu putea să lucreze cu clasa muncitorilor în contra tuturor celorlalte. Astfel, avînd de călăuz o teorie metafizică, Rosetti nu s-a sprijinit pe nici o clasă și, bineînțeles, a trebuit să cadă învins. Tot aici trebuie căutată și pricina de ce n-a lăsat el școală ori vreo partidă care să urmeze înainte lucrarea începută de dînsul. În adevăr. Burghezimea noastră este întrucîtva copilul liberalilor bătrîni pe cît au lucrat ei în folosul astei clase; dar de această înrudire s-a lepădat cu îngrețoșare însuși Rosetti. Pe altă clasă n-a vrut să se sprijine și de aceea a rămas fără tărie, parcă atîrnat în aer. De unde era să-i răsară partida, din care clasă? Sînt poate cîțiva inși care îl cunoșteau de aproape și-i prețuiau inima nobilă și mintea aleasă.

Aici ne luăm voie a arăta o părere a noastră, căreia îi dăm mare însemnătate și asupra căreia tragem cu tot dinadinsul luarea-aminte a cititorilor. Iat-o: Noi credem că o partidă liberală cinstită și sinceră în înțelesul cum au fost bătrînii acuma este cu neputință. Și iată pentru ce. La 1848 bătrînii noștri liberali puteau să creadă chiar din inimă în teoria nației-familie și în folosul ce ar fi putut aduce o practică potrivită cu atare teorie. Sociologia era pe atunci cu desăvîrșire metafizică; în țara noastră, clasele erau și mai puțin deosebite decît azi și, lucru mai de seamă, liberalii aveau de dezlegat probleme politice care în adevăr sprijineau întrucîtva credințele lor teoretice. Astfel au avut de lucrat pentru neatîrnarea țării, fapt care, deși mai ales în folosul burghezimii, este însă folositor și celorlalte. A trebuit să se lupte pentru niște libertăți politice, care iarăși au fost folositoare mai mult burghezimii, dar au adus oareșicare bine și pentru celelalte clase. Se înțelege că în asemenea împrejurări teoria lor a ajuns steagul tinerimii revoluționare de la 1848 și că liberalii de atunci să lucreze potrivit acestei teorii; e lesne de priceput că și-au croit un ideal, o linie de purtare în armonie cu ideile. Acuma însă s-au schimbat toate celea. Sociologia metafizică se face din ce în ce mai pozitivă. În țara noastră, clasele au prins a se deosebi foarte bine. Avem de lucrat mai ales înlăuntrul țării la chestii economice în care interesele claselor sînt vădit potrivnice; acuma e văzut că nu se poate lucra în interesul unei clase fără a lucra în același timp împotriva altora. Pentru oamenii moderni nu mai sînt acele împrejurări în care putea cineva să creadă că poate sluji lui Dumnezeu și lui Mamona în același timp; azi trebuie să fim ori de o parte, ori de cealaltă, să lucrăm pentru burghezie și împotriva poporului muncitor ori pentru poporul muncitor și împotriva burghezimii; în cazul dintîi ne punem între partidele burgheze, oricare le-ar putea fi numele, în al doilea intrăm în rîndurile socialiștilor.

Un partid ca al bătrînilor liberali ar putea numai să facă vălmășeală în capete și ar putea fi înjghebat numai de niște șireți cu scop de a face gheșefturi, de a-și întemeia cariera politică; pentru că nu-i chip să mai

creadă cineva acum chiar din inimă cele ce puteau crede bătrînii liberali. Un astfel de partid ar fi și de aceea vătămător pentru că ar sfinți sub scutul unor nume mari și curate mulțime de gheșeftării foarte pogane. În adevăr, burghezimea noastră hrăpăreață și stricată rupînd cu Rosetti n-a lepădat și teoria nației-familie, care-i vine foarte la socoteală de vreme ce la adăpostul acestei teorii utopice poate săvîrși toate mîrșăviile. Să ascultăm! Burghezii cerînd tarife ori premii de export spun că fac toate acestea în folosul nației întregi; jucînd la bursă, speculînd la bancă, ruinînd țara, pretind că tot spre binele țării strădănuiesc, pentru binele tuturor fiilor mumei-patrii. Teoria aceasta slujește minunat de bine burghezimii noastre. Deci formînd acuma o partidă pe bazele pe care era alcătuită a liberalilor bătrîni se dă ajutor burghezimii, de la care s-a întors cu greață bătrînul Rosetti înainte de moarte.

De bună seamă ne vor zice: Dacă vă pare că o partidă liberală sinceră, ca la 1848, nu mai poate fi, de ce mai vorbiți, de ce dovediți că nu încape unire între socialiști și între asemenea partidă, care după dv. este desăvîrșit cu neputință? La aceste vorbe răspundem:

Redacția „Românului" a presupus că se poate înființa asemenea partidă, cu care socialiștii pot căuta să se unească; nu putem dară presupune că „Românul" ne-a făcut insulta de a crede că ne-am putea înțelege cu liberalii burghezi, puternicii zilei de azi, cu aceia de care s-a lepădat cu dezgust Rosetti. Dacă poate fi făcută în adevăr vreo presupunere de înțelegere, firește că putea să o facă numai întrucît privește vreo partidă sinceră și înaintată ca a bătrînilor liberali, onești. Dacă vom dovedi dară în acest articol că socialiștii nu se pot uni chiar cu asemenea partidă, atunci urmează de la sine că nici nu mai poate fi de gîndit la înțelegere cu celelalte partide burgheze. Iată de ce presupunem că o partidă sinceră liberală ar putea exista și vom urma înainte cu aducerea dovezilor că unirea între socialiști și atare partidă ipotetică nu poate să se facă. Astfel se va înțelege și însemnarea unei fraze pe care o întrebuințăm noi adesea și căreia îi dăm marea valoare; anume *„că în fața noastră, a socialiștilor, toate celelalte partide alcătuiesc o singură partidă reacționară"*.

*

Am caracterizat și partea teoretică, și cea practică a liberalilor ideologi-utopiști; să trecem acum pe scurt la lucrul ce au de făcut socialiștii, și anume socialiștii moderni. Lucrarea noastră stă în legătură cu teoria luptei de clase întocmai cum a liberalilor bătrîni stătea cu nația privită ca familie; văzînd în toate societățile istorice lupta de clase, văzînd cum pe arena istoriei o clasă ia locul alteia și dă epocii caracterul deosebitor, socialiștii se întreabă care este clasa ce va lua locul burghezimii, după cum aceasta a înlocuit pe feudali. La această întrebare răspundem că pe burghezime o va înlocui proletariatul, clasa muncitoare, care-i clasa cu viitor; această clasă va da epocii istorice caracterul său, anume: va desființa clasele, lupta de clase; va înlocui lupta economică și concurența prin o organizație rațională a producțiunii și a împărțirii roadelor muncii *, va înlocui proprietatea privată prin cea colectivă și din pricina celorlalte prefaceri însemnate va schimba de tot relațiile sociale.

Iată viitorul care trebuie să fie și va fi întemeiat de clasa proletară cînd va ajunge ea stăpînă **.

Vom ajunge cu atîta mai repede la acest viitor cu cît clasa proletară, muncitoare, va ajunge mai curînd la putere, și va veni cu atîta mai degrabă cu cît va fi mai tare, mai organizată, cu cît va cunoaște mai bine rolul său istoric și cu cît împrejurările dinafară cerute pentru asemenea domnie vor fi mai bine pregătite prin mersul neînlăturat al istoriei. Toți cei care vor binele omenirii, ajungerea mai curînd la idealul viitorului n-au decît să stea în mijlocul proletariatului muncitor, să se lupte pentru interesele lui, pentru creșterea puterii, dezvoltarea organizației acestui proletariat. Așa și fac socialiștii. Socialismul teoretic e înfățoșătorul teoretic al pro-

* Despre toate acestea mai pe larg în „Expunerea socialismului științific" din „Ce vor socialiștii [români]?" și în broșura „Robia și socialismul". [Vezi volumul de față p. 7—126, precum și în C. Dobrogeanu-Gherea, *Opere complete*, vol. 1, Editura politică, București, 1976, p. 224—285].

** Cum am arătat în „Expunerea socialismului științific", cuvîntul domnitoare ori stăpînă îl întrebuințăm acolea în înțeles că proletariatul va înlocui pe clasa domnitoare burgheză, dar, venirea proletariatului la putere fiind desființarea claselor, proletarii nu vor mai avea peste cine domni.

letariatului muncitor, iar socialiștii militanți sînt reprezentanții proletariatului în lupta de clasă cu celelalte. Interesele clasei muncitoare fiind dușmane intereselor celorlalte clase, socialiștii se luptă alăturea cu poporul muncitor pentru a apăra interesele de clasă ale proletarilor, pentru organizare, pentru a-i face să-și înțeleagă rolul istoric; socialiștii se luptă pentru interesele clasei proletare, bine încredințați că ea înfățișează viitorul, că orice pas va face clasa muncitoare înainte, acest pas va fi totodată și un pas către un ideal mare de viitor, către o societate în care nu vor mai fi nici clase, nici luptă de clase și în care prin urmare întîiași dată de cînd sînt pe lume societățile omenești va fi cu putință ceva ca nația-familie a liberalilor utopiști, va fi cu putință o societate frățească. Și aici vedem unica asemănare între liberalii ideologi-utopiști și între socialiști. Adică și unii, și alții doresc fericirea omenirii, doresc o societate de frați. Dorința abstractă pentru fericirea omenirii este unica asemănare între liberalii ideologi-utopiști și între noi; în toate celelalte ne deosebim în totul. Ne deosebim în chipul de a înțelege societatea de azi, precum și în chipul de a ne lupta; ne deosebim în privința ideii cu cine trebuie luptat și în priceperea societății către care trebuie să tindem. Cum e dară cu putință unirea între liberali și socialiști în atare împrejurări? Ori ce fapt din viața reală politico-socială înaintea căruia am pune pe socialiști și pe liberalii ideologi ne va arăta îndată deosebirea. Să presupunem că-i vorba într-o țară de împuținarea ceasurilor de muncă în fabrici, ateliere și pe moșii; să presupunem că muncitorii cer ca ziua de muncă să fie de 8 sau 9 ceasuri, în loc de 12. În fața acestei chestii socialiștii, fără îndoială și fără cea mai mică șovăire, se vor pune alături cu muncitorii și se vor lupta pentru a dobîndi scurtarea zilei de muncă. Prin asemenea scurtare, mulțime de muncitori care n-aveau de lucru vor avea locuri și deci vor putea trăi. Iată cel dintîi folos pentru poporul muncitor. Al doilea, muncind mai puțin, lucrătorului îi va rămînea mai multă vreme slobodă, va putea să se dezvolte la minte, să înțeleagă rolul său social și al clasei sale acuma și în viitor; această conștiință este arma cea mai puternică în lupta de clase. Prin urmare socialiștii, care reprezintă poporul muncitor în lupta lui cu altă clasă, fără cea mai mică nedumerire

și cu toată puterea, se va lupta alături cu dînsul pentru scurtarea zilei de muncă. Să vedem acum care va fi rolul liberalismului sincer și cinstit în fața acestei chestii. Sentimentul de dreptate abstractă, de umanitate va cere să fie alături cu cererile muncitorilor; dar de altă parte fabricanții stăpîni, și ei fii ai mamei patrii, vor păgubi, deci vor fi nedreptățiți, după liberali. Mai departe. Scurtarea zilei de muncă poate să ridice prețurile productelor, să lovească întrucîtva în interesul cumpărătorilor; dar, mai rău decît toate, scurtarea zilei de muncă va slăbi puterea concurenței nației în fața celorlalte, va putea face chiar ca nația care pînă atunci ținea locul întîi pe piața universală să cadă la rangul al doilea sau al treilea! În sfîrșit regulamentarea zilei de muncă însemnează pentru liberalii sinceri și onești amestecul statului, scăderea libertății etc. Cu capul plin de pricini ce se bat în cap dacă nu găsesc vreo cale mijlocie care să împace, după dînșii, pe toți, iar în adevăr să-i nemulțumească, dacă nu vor afla asemenea cale, liberalii sinceri vor fi împotriva scurtării zilei de muncă. Astfel, cînd în Englitera s-au adus înaintea parlamentului „Factory acts", care cătau să regulamenteze munca în folosul muncitorilor, atunci chiar lorzii conservatori au votat pentru aceste „Factory acts", iar mulți liberali sinceri și onești au votat contra.

„Bine — ni se va zice —, să presupunem că deosebirea între liberalii sinceri și onești și între socialiști este așa de mare încît despre o unire între dînșii nici nu poate fi vorba, dar socialiștii pun între cererile lor practice multe lucruri pe care le cer și liberalii radicali; astfel, în programa socialiștilor români sînt cereri care erau și în programul bătrînilor liberali".

Ei, și ce înseamnă aceasta? În istoria luptelor de clasă poate să se întîmple ca două clase cu interese deosebite și chiar protivnice să pună aceleași cereri, fiecare însă cu scopul său și în interesul său. Astfel, unele cereri ale clasei muncitoare pot să fie puse în program nu numai de liberalii radicali, sinceri și onești, dar chiar de reacționari. Așa am arătat exemplul cu „Factory acts" în Englitera, unde alături cu poporul muncitor au fost și lorzii. În Franța contemporană, burghezii liberali republicani au interes de a se lupta împotriva popilor ultramontani, care acolo reprezintă interesele aristocrațimii rurale împotriva burghezimii liberale. Socialiștii fran-

cezi au și ei mare interes să nimicească în țara lor puterea și înrîurirea popilor, a acestor propovăduitori ai întunericului și sprijinitori ai privilegiilor și monopolurilor. Nu cumva socialiștii francezi s-au unit cu liberalii burghezi dacă se luptă și unii, și alții cu popii? Nu cumva proletariatul francez a uitat că burghezia este dușmanul de frunte, vrăjmașul cel mai crîncen, care a împușcat în vremea revoluției comunarde cincizeci de mii din ai lui? Nu cumva proletariatul francez a uitat că lupta hotărîtoare va fi între dînsul și burghezime? Nu cumva a uitat de toate acestea și s-a unit cu dușmanul sub cuvînt că au să se lupte alături asupra popimii? Fiecare clasă luptă prin mijloacele sale, pentru folosul său, fără să-i vină în gînd cîtuși de puțin că ar fi cu putință vreo unire. Afară de acestea nu-i adevărat că programul nostru seamănă cu desăvîrșire cu al bătrînilor liberali. Cererea de căpetenie în programul nostru este trecerea pămîntului întreg al nației către comune, în proprietate colectivă *. Iată o cerere sub care nu va iscăli nici un liberal, iar cel care va iscăli prin aceasta va înceta de a mai fi liberal și va fi socialist. Partea politică a programei în adevăr seamănă în multe locuri, dar, cum am deslușit mai sus, asemănarea unor cereri făcute de clase deosebite nu înseamnă deloc, dar deloc că se pot uni.

O clasă cere aceleași lucruri ca alta, însă fiecare pentru alt scop, fiecare prin mijloacele sale deosebite cată a ajunge la acest lucru : de unde dar unire ? Noi și liberalii sinceri cerem votul universal, dar ei pentru a împăca astfel interesele claselor ; noi pentru a crește puterea poporului muncitor și astfel a-i da mai mare izbîndă împotriva celorlalte clase ; unii cer votul universal ca un ideal pentru a asigura liniștea ; alții privesc dorința de liniște în o societate cu lupta de clasă drept curată utopie și cer votul universal ca o unealtă de luptă. Unii cer votul universal pentru pace, alții pentru luptă ; ce unire poate fi la asemenea împrejurări ? Dacă asemănarea unor cereri ar putea să facă unirea între clase, atunci poporul muncitor ar fi trebuit să se unească mai degrabă cu clasa conservatoare a lorzilor cînd lorzii se

* Cum înțelegem noi acest lucru vom arăta în nr. 2 al „Revistei sociale", an. II. [Vezi volumul de față, p. 273—295.]

luptau împotriva burghezimii, fiindcă lorzii ca și muncitorii aveau interes de a surpa puterea burghezimii ; atunci poporul muncitor ar trebui să dea mîna cu liberalii burghezi cînd aceștia se luptă cu apucăturile reacționare ale lorzilor și veșnic clasa muncitoare și socialiștii, reprezentanții ei, ar trebui să fie codiță altor partide, altor clase.

Nu-i vorbă, așa a și fost. Totdeauna poporul muncitor a fost codița altor clase, dar acuma a venit vremea să fie altfel, și datoria noastră, a socialiștilor, este de a lămuri ce rol înjositor a jucat pînă acuma. Datoria noastră cea mai sfîntă și cea mai de căpetenie este de a-i arăta că interesele lui de clasă sînt cu totul deosebite de ale celorlalte, că rolul istoric ce i se cuvine este să transforme cu totul societatea modernă, întemeiată pe luptă, concurență, pe clase, într-o societate egalitară și solidară, într-o societate colectivistă. Datoria noastră este de a desluși că, oricît de modeste ar fi acuma cererile lui, poporul trebuie să le ceară ca o clasă deosebită cu totul de celelalte, ca o clasă care cunoaște ce a fost în trecut, ce este acuma și ce are să fie în viitor, într-un cuvînt ca o clasă care-și pricepe limpede interesele sale. Iată datoria noastră, și fie oricine bine încredințat că nu vom întuneca noi judecata poporului prin teorii metafizice ca ale liberalilor bătrîni ; nu noi vom slăbi puterea de luptă a poporului muncitor prin șovăieli fără sfîrșit, fără logică, deși pline de bunăvoință, cum au fost ale bătrînilor liberali. Lucrarea și lupta poporului muncitor și a socialiștilor în țara noastră, în împrejurările în care se află ea, nu pot fi decît legale și foarte modeste ce-i drept, dar cu atît mai mult trebuie să fie logice, puternice, să mergem pas cu pas, să nu dăm înapoi, ci să tindem la transformarea socială. Iată de ce ne-am și numit și ne vom numi socialiști revoluționari. Aceia sînt socialiști revoluționari care prin lucrarea lor tind să prefacă societatea modernă în cea socialistă. Căile legale ori nelegale, mijloacele silnice ori pașnice nu pot da ele singure drept la titlul de revoluționari ori nerevoluționari, totul stă în felul lucrării, în scopul către care țintește activitatea politico-socială. Iată de ce noi, care sîntem hotărîți a merge pe căile legale și a întrebuința mijloacele pașnice în lupta noastră, ne numim și ne vom numi socialiști revoluționari, lucru de care s-a mirat „Românul". Credem

că am dovedit că între socialişti şi liberali (chiar sinceri şi oneşti) nu poate fi legătură, cît despre celelalte partide nici vorbă măcar.

Iar aceşti tineri, care s-au pătruns de mărimea sufletească a bătrînilor noştri liberali ca Bălcescu, Rosetti, de iubirea de oameni a acestora, de focul lor pentru cauza ce o credeau dreaptă, de înalta şi rara lor onestitate, aceşti tineri, zicem, vor cunoaşte greşeala teoriei bătrînilor şi atunci vor veni la noi, vor sta alături cu noi, tovarăşi şi fraţi, şi ne vom lupta împreună pentru cea mai mare, mai nobilă, mai sfîntă cauză. Nu ne vom uni nici noi cu liberalii, nici dînşii cu noi, ci partea cea mai plină de virtute, mai cinstită şi mai bună dintre liberalii sinceri, cunoscînd greşeala, va intra în rîndurile noastre. Pentru oameni în inima şi în sufletul cărora s-a întipărit o figură aleasă ca a lui C. A. Rosetti în ziua de azi altă cale nu este.

Iată unica unire ce putem primi noi *.

„REVISTA SOCIALĂ" *(IAŞI), ANUL II, NR. 1 DIN NOIEMBRIE 1886, P. 1—23.*

---

* Într-un număr viitor vom răspunde şi acelora din tovarăşi care ne găsesc de vină că programul nostru e prea moderat. În numărul viitor vom începe a da deslușiri fiecărui articol din program, adică vom spune cum înţelegem noi programul şi pentru ce am pus cutare ori cutare articol. [Vezi volumul de faţă articolul *Răspuns la unele întîmpinări*, p. 194—210.]

COALIŢII, GREVE ŞI ÎNSEMNĂTATEA LOR[28]

În viaţa individului se întîmplă unele dăţi lucruri foarte însemnate, care au cea mai hotărîtoare înrîurire asupra viitorului acestuia, dar cărora individul, la vremea cînd lucrurile se petrec, nu le dă nici o însemnătate, nu vede nici cît de mare lucru i s-a întîmplat şi nici nu presupune ce urmări va avea de acolo înainte. Dimpotrivă însă, lucruri care nu vor avea nici o însemnătate în viaţa individului şi încă mai puţin urmări depărtate sînt privite ca foarte de căpetenie, li se dă mai multă băgare de seamă decît li se cuvine şi asupra lor îşi grămădeşte toată luarea-aminte. Dacă astfel de fapte se petrec în viaţa unui ins, cu atîta mai uşor se pot întîmpla în a unei societăţi. Dacă în viaţa unui individ astfel de neînţelegeri sînt rare, în a societăţilor se întîmplă foarte des, sînt lucruri obişnuite. Un individ, cunoscîndu-şi puterile, cunoscînd mijlocul natural şi pe cel social, poate să înţeleagă mai totdeauna însemnătatea unei întîmplări întrucît este vorba de viaţa sa şi să se înşele în această privinţă e mai mult un lucru neobişnuit. Însă viaţa unei societăţi alcătuite din clase cu milioane de inşi, cu felurite interese, cu felurite temperamente ori

puteri trupeşti şi intelectuale etc..., este atît de complexă încît a prevedea urmările unei întîmplări, a hotărî însemnătatea ei pentru societate este un lucru din cele mai grele. Dar dacă priceperea întîmplărilor sociale este atît de grea pentru societăţile culte, luminate, cu cît mai grea va fi pentru acelea cu puţină cultură, cum este, din nefericire, societatea noastră românească ? Nepriceperea feluritelor fapte şi fenomene sociale este la noi cu adevărat înspăimîntătoare. Să luăm o pildă. Moşiile statului sînt atît de întinse încît pot fi asemănate din punctul de vedere al însemnătăţii cu *ager publicus* al romanilor, atît de bogate sînt aceste moşii încît, rămînînd ale statului, ar putea să fie un factor nespus de mare pentru dezlegarea chestiei sociale. Dîndu-le comunelor în proprietate colectivă, am putea să ne ferim de proletarizarea poporului muncitor de pămînt, iar vînzîndu-le mai ales în loturi mari pot ajuta la întemeierea proprietăţilor mari, la concentrarea pămînturilor şi la proletarizarea poporului de la ţară. Deci întrebuinţarea acestor moşii aşa sau altfel este un lucru foarte însemnat pentru viitorul ţării noastre. Aceste moşii în fiecare an se vînd, şi nu e departe vremea cînd numai pomenirea lor va mai rămîne. Şi în faţa acestui fapt aşa de însemnat toată ţara, ba chiar partea luminată, vezi, doamne, stă nepăsătoare, iar în ziare foarte deseori pe pagina a treia, fără nici o lămurire alta, citim următoarele : „Vedem în «Monitorul oficial» nr. cutare că următoarele moşii ale statului sînt de vînzare". Şi atîta tot ! Dar iată un ministru în Camera Deputaţilor, avînd poate vreo tulburare la stomac, rosteşte o frază de care mai pe urmă singur nu-i bucuros că a scăpat-o. Ce zgomot ! Ce furie ! În Cameră, la întruniri, pe uliţe, fraza se suceşte şi răsuceşte, gazetele sînt pline de sudălmi ori de laude ; unele din ale opoziţiei vor pune-o în fruntea ziarului şi o vor lăsa acolo luni întregi, dacă nu şi ani. Şi cu toate acestea fraza n-are asupra vieţii ţării noastre nici o înrîurire.

O nepricepere de felul celei de sus ne-a arătat societatea noastră cu prilejul grevelor care s-au întîmplat de curînd între lucrătorii tipografi şi între curelari. Pe cînd ziarele sînt pline, tipăresc coloane întregi cu săptămînile în privinţa certei dintre fostul primar al Bucureştilor şi ajutorii lui, grevele au fost anunţate la noutăţile zilei, tot la acea rubrică au vorbit despre arestarea lucrătorilor, despre ameninţările poliţiei etc... şi atîta tot. Nici un ziar n-a făcut vreun comentariu *, afară doar de comentarea cu articolul unui cetăţean turmentat, care iscăleşte *Cumpănăşescu* şi a văzut lumina zilei în Slatina. Acest domn crede că greva se datoreşte uneltirilor făcute de lucrătorii străini ; greve şi socialism n-au dealtfel ce căuta în mult fericita noastră ţară. Adevărata însemnare a grevelor, toate învăţăturile ce se pot scoate din această întîmplare de-a surda le-am mai căuta în ziarele noastre. Dînd pricina grevelor pe seama uneltirilor străine, dînd asemenea neghioabă explicare, presa noastră, ca şi cetăţeanul turmentat de la Slatina, şi-a închis toate drumurile care duc către adevărata înţelegere a grevelor şi a însemnătăţii lor. Şi tocmai greu de priceput nu prea era. Trebuie puţină bunăvoinţă, puţină osteneală cu cercetarea faptelor şi ar fi văzut fiecine că grevele sînt o urmare firească a întocmirii noastre sociale, a întocmirii capitaliste. Grevele au mers crescînd pas cu pas alături cu creşterea capitalismului. Cu cît se dezvolta producţia capitalistă, cu atît se dezvoltau coaliţiile şi grevele ; lucrul e atît de adevărat încît chiar azi, luînd în seamă ţările industriale, găsim că mărimea şi tăria grevelor şi coaliţiilor pot să ne arate totodată şi gradul de dezvoltare capitalistă-burgheză, ori industrială, a unei ţări şi dimpotrivă. Astfel, Englitera, cea mai industrială ţară are cele mai multe şi mai întinse greve şi coaliţii, are coaliţia *trades-union*-ilor cu sute de mii de inşi ; grevele Engliterei de multe ori cuprind bresle întregi cu sute de mii de lucrători **. În al doilea loc după Anglia vin Belgia şi Statele Unite şi în privinţa capitalismului, şi în a grevelor. În al treilea rînd, în privinţa capitalismului stau Franţa şi Germania, şi de asemenea tot ele au şi locul al treilea în privinţa grevelor. Astfel dară, luînd mai multe ţări industriale, vedem cum cu cît este o ţară mai

* Facem excepţie pentru „Românul" şi „Pruncul român".

** Următorul fapt poate să dea o idee despre puterea societăţilor de lucrători şi a grevelor din Anglia. De la 1876 pînă la 1881, societăţile de lucrători au cheltuit în aceşti şase ani ca ajutoare pentru muncitori fără lucru cincizeci de milioane de franci, din care patru milioane numai pentru greve (vezi „Travail et salaires", de Fawcett, p. 35).

înaintată în privința industrialismului burghez cu atîta și grevele sînt mai mari. Din aceste fapte, un om oricît de mărginit tot va fi nevoit să priceapă că între aceste două fenomene sociale este o legătură cauzală, că grevele și coalițiile lucrătorilor sînt o urmare neînlăturată a industrialismului, a capitalismului modern. Și cît de trebuitoare, de neînlăturată urmare a capitalismului sînt ele ne arată faptul că s-au dezvoltat cu toată împotrivirea burgheziei, cu toate măsurile sîngeroase luate împotriva lor și cu toate jertfele și suferințele nespuse din partea muncitorilor. Acum cel puțin, așa pentru formă, în toate legile europene coalițiile și grevele sînt recunoscute ca un fapt legal ; dar cîtă luptă, cîte jertfe a costat pe muncitori această biruință ! Burghezia în toate coalițiile și mai ales în toate grevele vedea conjurații, atentate împotriva ordinii statornicite etc... și lua măsuri foarte aspre. Chiar în timpul celei mai mari victorii, cînd era veselă și se arăta foarte sentimentală și iubitoare de oameni, adică îndată după revoluția cea mare franceză, burghezia a făcut legi aspre împotriva coalițiilor și grevelor. Afară de sugrumarea acestor mișcări prin puterea armelor, afară de suferințele care veșnic întovărășesc grevele, de pildă nevasta și copiii pierind de foame, ruina desăvîrșită a micului avut strîns de lucrători cu muncă de ani, afară de toate aceste piedici care opreau pe muncitori de la coaliții și, mai ales, de la greve, burghezia lucra tot în această parte, stăruind a dovedi muncitorilor că asemenea lucruri sînt împotriva interesului muncitorilor chiar. Economiștii din felurite școli, publiciștii foarte liberali, chiar radicali și revoluționari, și mai ciudat încă și unii socialiști utopiști, sfătuiau cu toții pe muncitori să nu se coalizeze și, mai ales, să nu facă greve. „Nu vă coalizați și nu faceți greve * — zic economiștii din școala clasică — pentru că nu veți putea căpăta mai mare salariu. Știți că salariu e, de regulă, deopotrivă cu ceea ce este neapărat trebuitor pentru ținerea vieții și, oricum v-ați întoarce, mai mult nu veți putea căpăta". „Nu vă coalizați și nu faceți greve — zic

* Coalițiile și grevele sînt legate unele de altele și cele dintîi, adică unirile, înțelegerile între muncitori, se cer numaidecît pentru a putea începe grevele. De aceea tot vorbim de amîndouă.

malthusianii. — Dacă veți ajunge să luați salariu mai mare, vă veți înmulți mai tare și deci tot în această stare veți ajunge". „Nu vă coalizați și nu faceți greve — spun oamenii practici, statistici etc. —, prin coaliții și greve împiedicați mersul industriei, ruinați pe fabricanți și, prin urmare, nu veți mai avea unde lucra ; afară de acestea, dacă veți socoti cît pierdeți în timpul grevelor și cît pierde producția națională, atunci veți vedea că micul cîștig, chiar dacă presupunem că veți izbuti, nu acoperă pierderile". Liberalii radicali sînt împotriva grevelor pretinzînd că grevele și coalițiile tind a întemeia monopolul. Proudhon, care și acum pare unor neștiutori cea din urmă expresie a socialismului revoluționar, scrie la 1848 : „Greva muncitorilor este nelegală, și nu ne-o numește așa numai codul, ci și sistemul economic, trebuința de ordinea stabilită... Se poate îngădui ca fiece muncitor să fie stăpîn desăvîrșit pe sine și pe brațele sale, dar societatea nu poate lăsa să i se impună monopolul prin coaliții" *. În sfîrșit chiar socialiștii utopiști erau împotriva grevelor. „Nu vă coalizați, nu faceți greve — ziceau ei —, chiar dacă veți ajunge să căpătați salariu mai mare, tot salariați veți rămînea, trebuie să țintiți la întemeierea societății pe planul făcut de noi". Economiștii vroiesc, zice Marx în minunata-i carte „Das Elend der Philosophie" **, ca muncitorii să steie în societate așa cum este ea și cum au zugrăvit-o și pecetluit-o în manualele lor. Socialiștii vreau ca muncitorii să lase la o parte societatea de azi pentru ca să poată intra mai ușor în cea nouă, pe care le-au lucrat-o ei cu atîta îngrijire. În ciuda amîndurora taberelor, în ciuda manualelor și a utopiilor, muncitorii nu s-au astîmpărat de la coaliții și greve, și cu dezvoltarea industriei moderne s-au dezvoltat și au crescut și ele *** [29]. Da, în adevăr, în ciuda tuturor împrejurărilor opritoare, în ciuda tuturor înfrîngerilor, coalițiile și grevele s-au dezvoltat neîn-

* Citație după *„Das Elend der Philosophie"* de K. Marx, p. 176.

** „Ticăloșia filozofiei" [„Mizeria filozofiei"].

*** *„Das Elend der Philosophie"*, p. 178. Marx a arătat cît de bine și de limpede a înțeles el cu 40 de ani în urmă însemnătatea acestor mișcări. Cu atît e mai de mirat cînd știm că Marx a scris-o la 1847, fiind încă tînăr. Numai un om de geniu putea face astfel.

cetat şi uneori au ajuns, în adevăr, uriaşe. Şi, pentru ca să-şi facă idee cît sufăr muncitorii în vremi de grevă, cititorul n-are decît să vadă ce scrie Dickens în vestitu-i roman „Hand Times“ * ori Zola în frumosu-i roman „Germinal“. Citind groaznicele suferinţe ale lucrătorilor în vremi de greve, se va întreba fireşte : „Prin ce se explică faptul că muncitorii, cu toate sfaturile date de economiştii liberali, radicali ori utopişti, cu toate nevoile ce-i apasă, se coalizează mereu, fac greve ?“. Vom da aici răspuns la nedumerire. Lipsa de loc ne sileşte să vorbim foarte pe scurt ; pentru lămuriri mai multe trimite pe cei ce nu se vor desluşi îndeajuns acolo la „Karl Marx şi economiştii noştri“ şi la „Ce vor socialiştii români ?“. Capitalismul are ca semn mai caracteristic pe următorul : desparte pe muncitori de uneltele de muncă ; lucrătorul pentru a munci trebuie să se tocmească la capitalist fie în fabrică, fie pe moşie. Acolo, strînşi cu miile lîngă uneltele de muncă care nu-s ale lor, avînd ca unelte ale lor numai o pereche de braţe, proletarii bagă curînd de seamă că interesele lor, ale mulţimii, sînt de acelaşi fel şi cu desăvîrşire potrivnice intereselor capitalistului. În privinţa salariilor, în a timpului muncii, a tăriei ei, interesele lucrătorilor sînt duşmane cu ale capitalistului. Bineînţeles că antagonismul intereselor trebuie să căşuneze lupta între stăpîni şi lucrători şi lupta se începe. Dar de ce ia forme de coaliţii şi greve ? Lucrul atîrnă de mecanismul economic, de relaţiile economice capitaliste. Lucrătorii strînşi cu grămada la un loc, lucrînd sub acelaşi acoperămînt, lucrînd colectiv pentru a produce marfa, mereu alături unii cu alţii, cunoscîndu-se bine, ei pot foarte uşor să se înţeleagă asupra intereselor ce au şi astfel să formeze o grupă care se împotriveşte ca un singur om gusturilor hrăpăreţe ale capitalistului burghez ; concentrarea producţiei în centre mari, grămădirea fabricilor, lucru ce urmează din forma capitalistă-burgheză a producerii, apropie pe muncitorii din felurite fabrici şi ei încep a înţelege că oriunde ar lucra, în fabrică ori la moşie, interesele lor sînt aceleaşi şi cu totul potrivnice intereselor stăpînilor ; muncitorii încep a se simţi clasă socială, şi anume clasa apăsată ; încep a vedea că ei formează clasa muncitoare, care stă în faţa clasei

* [„Timpuri grele“].

capitaliste burgheze. Coaliţiile şi grevele încep a cuprinde nu numai pe muncitorii unei fabrici, ci [şi] pe ai unei ramuri întregi de producere ori chiar pe ai mai multor ramuri. Deci coaliţiile şi grevele lucrătorilor sînt rodul firesc al întocmirii sociale burgheze. Pricinuite de duşmănia intereselor între clasa muncitoare şi cea capitalistă, grevele şi coaliţiile se lăţesc şi se încheagă prin mecanismul economic de azi. Să vedem acum care este însemnătatea coaliţiilor şi grevelor lucrătorilor. În alt loc am arătat cum toate societăţile istorice în care domneşte lupta de clase, am arătat cum clasa stăpînitoare dă epocii istorice un caracter special, am arătat [de] asemenea că proletariatul este acea clasă care numaidecît va înlocui pe cea domnitoare de azi, pe burghezie. Am văzut de asemenea că în societatea burgheză se formează clasa proletară şi i se dă putinţa de a păşi la luptă ca o clasă organizată. Dar societatea burgheză mai face cu putinţă şi izbutirea proletariatului, silindu-l să se lupte pentru interesele lui. Iar coaliţiile şi grevele sînt mijloacele de luptă ale clasei proletare asupra burgheziei şi deci au însemnătate uriaşă pentru istorie. Fiecare clasă în lupta sa are mijloace deosebite ; ale proletariatului sînt coaliţiile şi grevele. Mijloacele de luptă ale unei clase care are sarcina istorică de a ajunge stăpînitoare şi de a preface societatea veche în alta nouă, mijloacele de luptă ale unei atare clase trebuie să aibă două însuşiri de căpetenie. Întîia, ca mijlocul de luptă să facă a creşte puterile clasei şi, al doilea, să dezvolte în clasă însuşirile ce-i trebuie pentru viitor, pentru vremea cînd va ajunge stăpînă. Coaliţiile şi grevele au în mare grad aceste însuşiri însemnate. Coaliţiile şi grevele sînt un mijloc puternic de propagandă, atrăgînd către proletariat tot mai multe simpatii şi mai mulţi membri. Coaliţiile şi grevele arată proletariatului că este o putere ; ele strîng mai tare şirurile muncitorilor, îi disciplinează pentru luptă, dezvoltă simpatii între lucrători pentru clasa lor şi antipatie pentru clasa capitalistă ; într-un cuvînt, coaliţiile şi grevele au darul de a forma din clasa proletară o armată disciplinată. De altă parte, coaliţiile şi grevele dezvoltă în proletariat însuşiri care îi vor fi numaidecît trebuincioase în viitor. Cînd zicem că proletariatul va ajunge stăpînitor, am spus că am luat acest cuvînt în înţeles că proletariatul va fi stăpîn pe soarta sa de vreme ce clasa pe care să o

stăpînească proletariatul nu mai poate fi în societatea socialistă, în care nu vor fi nici clase, nici luptă de clase, nici stat. Societatea viitoare pe care o va forma proletariatul va fi egalitară, organizată înțelepțește din punctul de vedere economic, ca o singură gospodărie, va fi societate liberă fără stăpîn *. Pentru astfel de societate trebuie ca membrii ei să fie cît se poate mai solidari și mai ales trebuie să fie mare solidaritate între membrii unei clase care are ca însărcinare istorică transformarea societății vechi. Membrii societății socialiste trebuie să știe a duce singuri treburile lor fără a avea nevoie de stăpîni ori de stat, trebuie să poată regula treburile ce privesc pe mii și mii de membri etc. Și toate aceste însușiri și multe altele tot atît de trebuincioase societății viitoare le dezvoltă coalițiile și grevele. În adevăr. Cine nu știe ce mare solidaritate se dezvoltă între muncitori prin mijlocul acestor mijloace de luptă ? Cine nu știe că în vremea grevelor, cu toate crudele suferințe și prigoniri, mii de greviști mai curînd mor de foame ei și ai lor decît să se abată de la hotărîrea luată în înțelegere cu tovarășii ? Cine nu știe de asemenea cum coaliții mari, uriașe, ca *„trades-union“*-urile, țin ani întregi treburile lor nu numai necontrolate de stat, dar de multe ori chiar în luptă cu dînsul, și duc treburi grele, încurcate și le duc minunat de bine. Cine nu știe cum în greve, cuprinzînd uneori zeci de mii de inși, avînd împotriva lor statul, puterea armată, și cu toate acestea așa-s de disciplinați muncitorii încît țin ca un singur om nestrămutați la hotărîrile luate. Și asemenea disciplină nu-i pusă de nici o putere legislativă ori executivă, ci numai de simțul de solidaritate și de interesul comun. Iată dară ce însușiri dezvoltă coalițiile și grevele lucrătorilor. Din cele de sus putem dar scoate următoarele încheieri : coalițiile și grevele sînt o urmare firească a organizației capitaliste a societății de azi, iar însemnătatea lor stă în aceea că, pe de o parte, pregătesc proletariatul pentru luptă, prefăcîndu-l într-o armată organizată și gata de luptă, iar pe de altă parte dezvoltă în proletariat însușirile și deprinderile cerute pentru întemeierea societății viitoare. Iată ce sînt grevele și coalițiile și ce însemnătate au. Întîmpinările aduse de economiști sînt în cea mai mare parte mincinoase, cum vom vedea altă dată ; chiar dacă ar fi adevărate, chiar dacă lucrătorii n-ar trage pe dată nici un folos din ele, lucru de multe ori neadevărat, apoi totuși însemnătatea lor nu scade prin aceasta. Dar, în adevăr, afară de cele spuse, aceste mijloace de luptă mai au și altă urmare : din pricina lor, capitaliștii nu pot să ducă pe lucrători într-o stare și mai ticăloasă decît azi, lucru ce, desigur, s-ar întîmpla dacă ar fi stat muncitorii cu mîinile cruce.

Dacă trecem de la aceste considerații generale la Societatea lucrătorilor tipografi din București, la curelari și la grevele acestor două bresle [30], atunci cele zise se potrivesc întocmai. Grevele din București au pricinile lor în relațiile între capitaliști și proletari, sînt urmarea întocmirii capitaliste burgheze, și însemnătatea lor stă în aceea că măresc puterea de luptă a lucrătorilor și dezvoltă în ei deprinderile trebuitoare clasei proletare pentru viitor ; nu mai vorbim de urmarea cea dintîi că scade pofta tînărului nostru capitalism de a se purta cu lucrătorii cum s-ar purta cu niște vite.

Iată de ce am zis că grevele din București au însemnătate mare. Criticul francez Melchior de Vogüé povestește despre vestitul romancier rus Turgheniev că, fiind în Roma și plimbîndu-se pe una din piețele capitalei, ar fi zis „Astă piață are mai multă însemnătate istorică decît toată Rusia“.

Așa și noi vom spune că greva tipografilor și a curelarilor din București are mai mult înțeles și însemnătate pentru țara noastră decît toate sfezile tuturor primarilor din țara românească luați împreună.

„REVISTA SOCIALĂ“ *(IAȘI), ANUL II, NR. 2 DIN DECEMBRIE 1886, P. 49—58.*

---

* Vezi „Ce vor socialiștii români ?“, „Robia și socialismul“. [Vezi volumul de față, p. 7—126, precum și C. Dobrogeanu-Gherea, *Opere complete*, vol. 1, Editura politică, București, 1976, p. 224—285.]

RĂSPUNS D-LUI VASILIU

În articolul despre greve s-a arătat cum societatea noastră, zisă cultă, crede însemnate unele lucruri care nu-s deloc astfel și, dimpotrivă, nici nu bagă în seamă lucruri foarte însemnate. Ca pildă pentru acest adevăr poate sluji și chipul cum se poartă societatea noastră față cu socialismul.

Oricare ar fi părerea unui om cult asupra socialismului, fie el priitor ori dușman, acest om nu poate să tăgăduiască că socialismul este o putere și că prin urmare dușmanii lui trebuie să aducă împotriva-i toate dovezile cîte le au la îndemînă. Ce fac însă potrivnicii noștri ? Fruntașii lor, oamenii lor luminați și pricepuți se îndeletnicesc veșnic la polemică de partid, care nu prețuiește nici cît hîrtia pe care-i scrisă, iar împotriva socialismului luptă niște inteligențe de faima lui Ștefănescu, Polychroniade, Vasiliu. Că potrivnicii noștri n-ar avea oameni mai inteligenți, și chiar mult mai inteligenți și mai culți decît onorabilii mai sus pomeniți, nu e adevărat ; nu voim și nu putem să le facem asemenea ocară și știm foarte bine că presupunerea ar fi neadevărată. Dar, fiind așa, a cui este vina dacă stăm de vorbă cu sus-numiții onorabili ; a cui vina dacă și acuma trebuie să polemizăm cu un Vasiliu ? Și la vorbă cu d-sa trebuie să stăm. Cine știe dacă nu se vor găsi cititori cărora li se va părea dreaptă chiar și critica d-lui Vasiliu, poate unora li se va părea că într-însa se află unele observații științifice etc... avînd în vedere gradul puțin înaintat al culturii noastre, astfel de lucruri nu sînt deloc cu neputință. Afară de aceasta, orice prilej e bun, e pentru a repeta și dezvolta, a face mai limpezi spusele noastre din *Ce vor socialiștii români ?*. D-l Vasiliu, care singur se recomandă ca absolvent al cursurilor de știință de stat din Berlin, a scris cinci articole în ziarul „România" (de la 7 pînă la 13 august 1886) și a criticat lucrarea *Ce vor socialiștii români ?*. Critica are o introducere în care citim că „pacostea socialismului" a adus-o în țara românească Ion Brătianu. Bineînțeles că un guvern care e de vină cînd nu plouă ori cînd ninge prea mult nu putea să nu fie vinovat și de iscarea socialismului. Lăsăm la o parte această frumoasă introducere, iar după citirea acestui articol se va vedea de e pacoste socialismul ori critica încropită de d-l Vasiliu.

Să trecem dar la critică.

În introducerea la broșura *Ce vor socialiștii români ?* s-a zis că socialismul se întemeiază pe cea mai mare generalizare a timpului nostru, pe principiul evoluției. Ce înțelegem noi sub principiul evoluției, mai ales al evoluției sociale, n-am spus pentru că ar fi trebuit să facem un articol pe larg în privința evoluției în general și asupra evoluției sociale în special și astfel ne-am fi îndepărtat de la planul acelei lucrări. Neavînd în această privință nimica scris de către noi, un critic, cu un pic de bun simț, n-ar fi putut începe critica principiului evoluției cum îl înțelegem noi. Așa ar fi făcut un critic cu bun simț, dar nu așa face d-l Vasiliu. D-sa nu numai că face critica vederilor noastre în această privință, ba chiar ajunge la încheierea că noi nu înțelegem evoluția. Într-un loc al lucrării noastre, am răspuns „Liberalului"[31] din Iași, care pretindea că dacă evoluția ne duce la socialism, apoi s-o lăsăm să ne ducă fără a ne mai amesteca. Noi la această teorie am răspuns că asemenea înțelegere

a evoluţiei este absurdă, că am preface astfel evoluţia într-un dumnezeu creator, care în afară de timp şi spaţiu, nesupus la legile naturii, face şi desface după gust şi după nazuri ; pe cînd dacă zicem că societatea evoluează, aceasta înseamnă că, supusă fiind la o mulţime de factori (între care şi activitatea oamenilor), ea evoluează către cutare formă de organizaţie ; dar totodată că în lipsa acestor factori nu va evolua ori va evolua, dar cu totul altfel. Acesta a fost răspunsul nostru. N-am zis nimica alta decît ceea ce zice J. St. Mill cînd vorbeşte despre „greşeala care priveşte doctrina despre neschimbarea legilor naturale ca tot una cu fatalismul etc.“ (vezi *Auguste Comte et le positivisme,* p. 115). N-am zis alta decît ce zice Spencer în *Introducere la ştiinţa socială,* p. 433 ; n-am zis altceva decît ce a spus Alf. Fouillée în *Ştiinţa socială:* „Îşi închipuie pe evoluţionişti personificînd evoluţia şi dîndu-i menirea de a duce de la sine pe oameni către o stare superioară. Această închipuire copilărească o au cei ce admit o providenţă (pronie dumnezeiască), nu noi. Noi credem, dimpotrivă, că evoluţia omenirii pentru a se îndeplini are nevoie de a fi cugetată, dorită de om care este totodată făptuitorul operei şi operă“. Adică tocmai ce-am spus şi noi. D-l Vasiliu, dealtfel, nici nu cutează a se lega de fondul ziselor noastre, ci se anină de două cuvinte „puiul evoluează în ou“ şi de acolea scoate toate nenorocirile noastre.

Să nu creadă cititorul că avem poftă de rîs. Într-un articol special despre evoluţie, vom arăta lui d-l Vasiliu în cîte şi mai cîte nenorociri cade el însuşi voind a le scoate pe ale noastre, vom arăta cîte absurdităţi a grămădit el într-o coloană de ziar, cît de naiv este cînd se miră cum de este cu putinţă să analizăm mişcarea omenirii, formele sociale prin care a trecut ea, trecutul omenirii şi din această analiză să scoatem încîtva societatea viitoare. Se înţelege că noi vom arăta, dar dacă va înţelege d-l absolvent nu ne punem chezăşi, lucrul atîrnă de la inteligenţa cu care va fi fiind înzestrat. În articolul de faţă vom arăta pe d-l Vasiliu sub ipostazele de istoric, de econom politic şi de critic al socialismului propriu-zis.

În broşura noastră *Ce vor socialiştii români?* am zis că analiza istoriei a dus pe socialişti la concepţia materialistă a istoriei. Această concepţie materialistă am explicat-o prin precisele cuvinte ale lui Engels : „Concepţia materialistă a istoriei se întemeiază pe faptul că producţiunea şi schimbul productelor sînt temelia întocmirilor sociale ; ca în fiecare societate istorică împărţirea roadelor muncii şi cu dînsa formarea claselor atîrnă de la cum şi ce se produce şi cum se schimbă acele producte“ [32]. De aici urmează că pricinile schimbărilor sociale şi politice trebuie căutate în schimbarea mijloacelor de producţie şi de schimb etc. Aceasta e concepţia materialistă a istoriei, după care pricinile schimbărilor politice şi sociale trebuie de căutat în economia, şi nu în filosofia unei epoci. După această concepţie a istoriei am analizat trei faze ale dezvoltării istorice a omenirii *, faze bine deosebite una de alta prin producţiunea şi schimbul bogăţiilor, prin clasele din care sînt formate, prin fiziognomia lor juridică şi morală etc. Aceste trei faze ale dezvoltării sînt : era antică, era vîrstei de mijloc şi era contemporană. Era antică am numit-o era robiei, avînd în vedere că clasa producătoare, temelia societăţii, erau robii. Era vîrstei de mijloc am numit-o faza servajului şi pe cea contemporană am numit-o era salariatului, tot după clasele producătoare, care-s temelia unei societăţi. În analiza noastră am avut în vedere Europa apuseană. Aceste trei faze bine hotărîte ale dezvoltării omenirii le-am analizat după concepţia materialistă a istoriei, adică am căutat principiile transformărilor sociale în schimbarea felului producţiunii şi schimbului, în economia epocii **. Astfel prin cauzele economice am explicat cum de a căzut societatea antică. Făcînd aceasta într-o singură faţă (din pricina că nu putem să ne întindem prea mult), mărturisim că desluşirea noastră putea da loc la neînţelegeri.

* Mai ales ale Europei, pe care am avut-o în vedere.

** Dacă analiza istoriei omenirii ne arată că pricinile schimbărilor sociale trebuie căutate în economia unei epoci, pe de altă parte numai căutînd în economia unei epoci pricinile schimbărilor sociale putem să ni le explicăm limpede. Astfel, concepţia materialistă a istoriei se adevereşte şi prin inducţie, şi prin deducţie.

Analizînd societatea feudală, am arătat cum felul producerii şi al schimbului pe la începutul erei feudale era temelia întocmirii sociale, temelia claselor de atunci : a clasei feudale (atunci domnitoare), a celei burgheze (atunci în faşă) şi a clasei servilor (clasă supusă ca şi [cea] burgheză), am arătat şi cum acest mod de producţie şi de schimb asigură statornicia întocmirii feudale, statornicia servajului.

Mai departe am arătat cum schimbarea modului de producere, cum prefacerea felului de schimb al productelor, cum propăşirea modului de producere şi de schimb au revoluţionat societatea feudală, au dizolvat-o şi au creat altă societate, potrivită cu noul mod de producere şi de schimb, cum au creat societatea burgheză. În această societate, clasa domnitoare feudală piere, în locul ei vine clasa burgheză, iar clasa producătoare din servă se preface în salariată, cum e azi. Mai departe am arătat cum progresul modului de producere şi de schimb în societatea de azi tot mai mult revoluţionează societatea burgheză. Am arătat cum cu cît manufactura din veacul trecut ori fabrica mică de la începutul veacului nostru s-a prefăcut în uriaşa fabrică de azi cu mii de lucrători care lucrează colectiv în ea ; cum cu cît piaţa comercială din veacul trecut ajunge piaţa universală de acuma ; cum cu cît progresează modul de producere şi de schimb al bogăţiilor... cu atîta tot mai mult se revoluţionează societatea burgheză, se dezvoltă o mulţime de factori care o dizolvă, se dezvoltă embrionul societăţii viitoare. Am dovedit că din ce în ce mai puţin se poate împăca modul de producere şi de schimb cu societatea capitalistă burgheză. Şi cum societatea feudală s-a transformat în cea burgheză aşa aceasta din urmă se va preface în societatea socialistă, cu noul fel de producere şi de schimb.

Aşadar, căutînd pricinile schimbărilor politice şi sociale în schimbarea mijloacelor de producţiune şi de schimb, noi ne-am explicat de ce şi cum societatea feudală a căzut şi a dat loc celei burgheze şi totodată ne-am convins că societatea burgheză trebuie să piară, iar pe ruinele ei să se întemeieze o societate nouă, societatea socialistă. Acestea sînt cele spuse de noi în partea întîia a scrierii *Ce vor socialiştii români ?*. Şi aceasta poate vrea să o critice d-l Vasiliu. Să vedem acuma ce critică ar putea să se facă împotriva ziselor noastre. Ar putea cineva

să ne atace în două chipuri : 1) Ar putea să nu primească concepţia noastră materialistă a istoriei. În această privinţă ar putea să ne critice foarte serios pentru că criticul ar avea alături cu dînsul nume mari, nume cu faimă europeană. Dacă noi, socialiştii, căutăm pricinile principale ale transformărilor sociale în economia epocii, un Spencer le vede în schimbarea naturii morale şi sentimentale a oamenilor. „La modification de la nature morale des hommes est donc la principale cause immédiate du progrès social“ * — zice Spencer şi în această privinţă are alături oameni ca Lange **.

[2] Un Aug. Comte vede cauza principală şi directă a transformărilor sociale şi a progresului social în dezvoltarea ideilor, a cugetării şi are alături cu dînsul oameni ca Buckle.

Spencer şi Lange cred că greşesc Comte şi Buckle, iar teoreticienii noştri cred că greşesc şi unii, şi alţii. Cînd Spencer zice combătînd pe Comte : „Ideile nu cîrmuiesc, nici nu răstoarnă lumea, lumea e cîrmuită ori răsturnată de către sentimente“. Noi zicem : ideile şi sentimentele oamenilor atîrnă de temelia materială a vieţii lor, de economia societăţii, prin urmare acolo trebuie de căutat pricina răsturnării societăţilor. „Mecanismul social nu se sprijină, la urma urmei, pe credinţe, dar mai în totul pe caracter“ (tot acolo) — spune Spencer. Mecanismul social nu se reazemă la urma urmei, zicem noi, nici pe credinţe, nici pe caracter, dar mai cu totul pe felul de producţiune şi de schimb. „Nu anarhia intelectuală, dar antagonismul moral este pricina crizelor politice“ (tot acolo) — zice Spencer. Nu anarhia intelectuală, nici antagonismele morale, ci antagonismul intereselor materiale este pricina crizelor politice..., zicem noi. Aici se vede deci adînca deosebire ce este între noi şi între comtişti şi spencerişti. Pricina deosebirii este felul cum înţelegem noi istoria, cu alte cuvinte înţelegere materialistă a istoriei. Un pozitivist din şcoala lui Comte ori un spencerist ar fi îndreptat critica tocmai împotriva acestui punct şi, dacă ar dovedi că noi ne înşelăm şi că ei au dreptate, văzut lucru că ar face o spărtură în teoria

* [Modificarea naturii morale a oamenilor este deci principala cauză imediată a progresului social.]

** Vezi „Classification des sciences“, p. 114—115.

noastră, în socialismul ştiinţific modern. În adevăr, să ne închipuim că un comtist ori un spencerist ne-ar convinge de adevărul teoriei lui. Atunci toată analiza noastră ar fi greşită. Aşa luînd aceleaşi trei ere ale dezvoltării omenirii (era antică a robiei, era feudalo-servă şi era burghezo-capitalistă), explicarea răsturnării unei ere şi a întemeierii alteia ar trebui să o căutăm în ideile epocii, în filozofia de pe atunci. Adică ar trebui să arătăm cum dezvoltarea cugetării a făcut ca era antică-sclavagistă să fie înlocuită prin era feudală-servagistă şi aceasta prin era contemporană, burgheză. Dacă ne-ar convinge Spencer, noi, în loc de a analiza filozofia acestor trei epoci, ar trebui să analizăm caracterul moral. Oricum analiza noastră, care se ocupă mai ales cu temeliile şi relaţiile economice, ar pierde foarte mult din însemnătatea sa, n-ar mai fi doveditoare. Un potrivnic priceput astfel ne-ar fi atacat. S-ar putea iarăşi ca criticul să fie de o idee cu noi în privinţa concepţiunei materialiste a istoriei ; dar ar găsi că analiza noastră, analiza modului de producere şi schimb, analiza erei feudale şi burgheze (căci despre a celei antice ştim noi că-i necompletă) nu-i bine făcută, nu-i lămurită ori chiar greşită în unele locuri etc. Această critică, dacă ar fi întemeiată, ar dovedi că am făcut unele greşeli, dar n-ar zdrobi lucrarea noastră. Acestea sînt chipurile de critică pe care le-ar putea întrebuinţa un om dacă ar fi priceput cele zise de noi.

Să vedem acuma cum ne critică d-l Vasiliu. Analizînd cele trei epoci istorice, de atîtea ori pomenite, am numit pe cea antică *era robiei* (după clasa mai ales producătoare şi deci caracteristică pentru acea epocă) ; pe a doua fază, vîrsta de mijloc, am numit-o *era servajului ;* şi, tot din aceeaşi pricină, pe a treia am numit-o *era salariatului.*

„Nu-s adevărate spusele socialiştilor — zice d-l Vasiliu —, şi istoria nu confirmă zisele lor că ar fi fost trei faze consecutive (robia, servajul şi salariatul). În societatea antică, pe lîngă robi au mai fost şi alţi producători, au fost clienţi, adică un fel de servi meseriaşi ; de asemenea, în veacul de mijloc au fost, afară de servi, încă şi robi pe la curţi, meseriaşi şi calfe, prin urmare aceste trei faze au fost în acelaşi timp, în loc de a urma una după alta. Aşadar, istoria nu dă dreptate socialiştilor, şi a fost datoria oamenilor de ştiinţă de a le arăta eroarea şi *edificiul lor ar*

fi căzut grămadă". Dar, fiindcă oamenii de ştiinţă nu şi-au făcut datoria, apoi nimica nu împiedică pe d-l absolvent al cursurilor de ştiinţe de stat de a o face pe a sa, lucrînd d-sa pentru „ca edificiul ştiinţific numit socialism să se surpe de la bază şi să apară ca o himeră". Cum vedeţi, tînărul nostru merge foarte iute, în cîteva linii de tipar face pe socialişti marţ, socialismul ştiinţific cade grămadă, ajunge o himeră şi pe drum mai are vreme de a mustra pe oamenii de ştiinţă, din ţară şi din străinătate, că n-au îndeplinit ei astă treabă, „care nu e atît de grea, pe cît s-ar putea părea".

Să vedem, cititorule, în adevăr oare zisele d-lui Vasiliu nu arată cu totul altceva decît i se pare d-sale. Mai întîi vom da următoarea lămurire d-lui Vasiliu. În cazuri de clasificare socială, de caracterizare a societăţilor, se cere ca factorul care se alege pentru a caracteriza o societate ori omenirea întreagă trebuie să fie cu adevărat caracteristic ; iar cît despre excepţii de abateri, acestea nu se ţin în seamă. Tot aşa trebuie să facem şi cu fazele dezvoltării omenirii. Cînd se zice că omenirea, ori o societate oarecare, a trecut prin trei faze, se cere ca factorul caracterizator să fie cu adevărat caracteristic, iar coexistenţele şi abaterile nu se iau în seamă. Omenirea e alcătuită din naţii atît de felurite, în privinţa dezvoltării intelectuale, fizice şi morale ; naţiile la rîndul lor sînt alcătuite din clase, clasele din inşi, tot atît de deosebiţi prin dezvoltarea lor în toate privinţele etc... încît trebuie să fim mulţumiţi dacă putem în această uriaşă complexitate de fenomene care alcătuieşte viaţa socială afla trăsături caracteristice ; dar nu să mai alergăm după absoluturi metafizice ! Cîteva pilde luate de la cei mai mari oameni de ştiinţă vor dovedi că vorbele noastre sînt bine întemeiate. Spencer vede pricina de căpetenie a progresului omenirii în caracterul inşilor, în sentimente, în schimbarea firii morale a oamenilor. În sociologia lui ne vorbeşte despre două tipuri de căpetenie prin care trece omenirea : *militarismul* (type militaire, deprédateur) şi *industrialismul.* Oricare societate cunoscută din istorie am luat-o, oricît s-ar potrivi acea societate cu ceea ce numeşte Spencer *tipul militar,* într-însa se vor găsi şi trăsături de acelea care fac parte din celălalt tip, adică din cel industrial. Asemenea luînd ca pildă Anglitera, tip mai ales industrial în vremea de azi, tot vom afla într-însa

încă destule trăsături și urme de ale celuilalt tip. Așadar, aceste tipuri coexistă. Spencer știe foarte bine acest lucru, singur el ni-l spune, încă nu se crede oprit de a numi o societate militară și alta industrială, după trăsătura care e mai ales caracteristică, după cea care are rol de căpetenie în viața societății. Să luăm altă pildă. Marele antropolog Lewis Morgan, fără a fi socialist, are în privința înțelegerii mișcării omenirii același punct de vedere principal, adică știe că pricina de frunte a transformărilor sociale și a progresului omenirii este mai ales temelia materială, economică. În capitala sa lucrare, care a făcut epocă în antropologie și a aruncat lumina vie asupra istoriei vechi, în *Ancient society* * zice că omenirea a trecut prin trei faze, prin trei perioade pe care le numește: sălbăticie (savagery), barbarie (barbarism) și civilizație (civilisation). Pe cele două faze dintîi (cu care se îndeletnicește) le împarte în cîte trei subîmpărțiri. După ce face această clasificare, Morgan zice: „Este foarte greu, ori chiar cu neputință, a găsi astfel de semne deosebitoare ale progresului pentru a arăta începutul acestor cîteva perioade și care să fie absolute în aplicarea lor și fără excepții pe toate continentele. Și nici nu e de trebuință..." **. Să luăm al treilea exemplu. Aug. Comte, cum am zis, se deosebește și de Spencer, și de Morgan în vederile sale fundamentale asupra istoriei omenirii. El numără ca factor de frunte al progresului omenirii dezvoltarea spiritului; cugetarea, dezvoltarea ideilor. Plecînd de la acest punct de vedere, Comte ne spune că omenirea a trecut prin trei faze succesive: speculațiunea teologică, metafizică și pozitivă. Aceste trei faze, și mai ales faza teologică și metafizică, se află în toate societățile istorice cunoscute nouă și cîte treile se întîlnesc la orice nație contemporană, fie cît de civilizată. Acest fapt al coexistenței ar putea arăta d-lui Vasiliu că nu știa Comte deloc istorie, că istoria nu confirmă zisele lui, că tot sistemul sociologiei pozitive cade grămadă, e o himeră etc.

* Vezi „Ancient society" by Lewis H. Morgan, New York, Henry Holt and Company.

** „It is dificult if not impossibile, to find such tests of progress to mark the commencement of these several periods as will be absolute in their aplication, and without exceptions upon all the Continents. Neither is it necessary..."

Să vedem acuma ce răspunde J. St. Mill unor atare critici: „Unii, de pildă, privesc doctrina celor trei faze succesive ale speculației și credinței ca nepotrivite cu faptul că au fost toate treile contemporane; este tocmai ca și cînd s-ar putea să nu primim șirul firesc al vieții vînătorești, nomade și agricole pentru cuvîntul că sînt și azi vînători și păstori". Aceste cuvinte parcă sînt înadins scrise pentru absolventul nostru. Spencer, Morgan, Comte, Mill, cei mai mari reprezentanți ai științei, care se deosebesc adînc în puncte de vedere esențiale, sînt cu toții de părere că nu trebuie de luat în seamă excepții și coexistențe de ale d-lui Vasiliu. Cum vedem dară, tînărul nostru degeaba s-a grăbit a-și cînta imnuri de biruință. Dovezile lui încep a arăta cu totul altceva decît că socialismul ar fi o himeră. Mai jos vom vedea ce arată aceste argumente ale d-lui absolvent. Dar poate tînărul nostru vrea să nege că robia în societatea antică era caracteristică pentru clasa muncitoare, că mai ales robii erau producătorii? În articol nu spune limpede aceasta; și în general articolele d-lui Vasiliu sînt scrise în stilul Pythielor și al Sybilelor, bineînțeles cu scop de a putea întoarce șuruburi cînd s-ar întîmpla să-l apuce cineva din scurt, să poată zice: „Mă rog, nu m-ați priceput bine!". Dar cu tot stilul pitic se vede că ăsta e gîndul d-sale: ba ne vorbește de un aparat puternic producător în afară de robi, ba ne zice că în societatea antică robia, servajul și salariatul au fost artere ale corpului social etc... Nu-i vorba, chiar de-ar fi așa, acest fapt ar fi departe nu numai de a preface socialismul științific în himeră, dar chiar de a-l atinge simțitor; dar oricum dacă s-ar adeveri ar urma că am făcut greșeli în critica noastră: de pildă am fi greșit acolo unde am zis „Mai toată producția o făceau robii" (p. 12). Să vedem deci cine are dreptate. Să întrebăm istoria. Să luăm istoria Romei despre care vorbim și noi și d-l Vasiliu. Să luăm operele unuia din cei mai mari istorici contemporani, ale unuia din cei mai adînci cunoscători ai istoriei romane; e vorba de *Th. Mommsen* *. „Pînă la veacul al VI-lea — ne spune Mommsen — n-avem elemente pentru istoria sistematică a Romei, dar cu toate acestea se găsesc

* Th. Mommsen, *Histoire romaine*, 7 vol., trad. par Degnerle, Paris, C. Marpon et Flammarion Editeurs.

robi ca o întocmire însemnată încă de prin veacurile al III-lea şi al IV-lea de la zidirea Romei. În veacul al VI-lea * al Romei aflăm elemente pentru o istorie astfel ca părţile ei să se lege una cu alta ; tot în acest veac, împrejurările economice ale republicii romane ni se înfăţişează limpezi şi hotărîte“ (vol. III, p. 306). Să vedem dară ce zice Mommsen despre această vreme cînd organizaţia economică a Romei e lămurită. El ne spune că pe atunci păstoria (la culture pastorale) a avut mare însemnătate la Roma şi mai ales „creşterea oilor“ şi că păstorii erau robi (vol. III, p. 315). Mommsen ne spune că fermierii mici lucrau pămîntul ajutaţi de sclavi şi că aceşti fermieri (la care munca robilor se amesteca cu cea slobodă) au căzut ; iar pămînturile s-au adunat în mîinile proprietarilor mari, ale căror moşii întinse erau lucrate de robi ** ; el ne spune în sfîrşit despre lucrările agricole limpede şi hotărît : **„Munca omenească o făceau în general *** robii“**. (Auzi, d-le Vasiliu ?) Noi am zis : „Mai toată producţiunea o făceau robii“. El mai spune... dar aici cităm cuvintele autorului : „Treburile în toate aceste ramuri de negoţ le făceau robii. Cei ce dau bani cu împrumut şi bancherii întemeiau, în cercul treburilor lor, sucursale de bancă sub diriguirea robilor lor şi a robilor sloboziţi. Compania care luase în arendă drepturile vamale numea robi şi liberaţi la birourile de vamă. Cei ce se însărcinau cu clădit zidiri cumpărau robi arhitecţi... Neguţătorul îşi aducea mărfuri în corabiile sale pe care erau robi şi tot prin robi îndeplinea şi treburile mai însemnate şi amănuntele. *Nu mai este nevoie să spun că munca la mine şi la manufacturi se îndeplinea numai de robi*“. Şi acum întrebăm încă o dată ce dovedesc argumentele istorice ale d-lui Vasiliu ? Şi acuma vom răspunde, fără teamă de a fi contrazişi de cineva, că argumentele d-lui Vasiliu arată un lucru foarte neplăcut pentru tînărul nostru. În loc de a dovedi că socialismul e o himeră, ele dovedesc că tînărul absolvent se găseşte în privinţa sociologiei şi a istoriei în faza întîia, în faza copilărească a dezvoltării sale. Deşi învăţînd va putea

* Vezi vol. al 3-lea, p. 306.
** Vol. 3, p. 314—320.
*** Acest „generalment“ arată ce însemnătate avea robia în antichitate.

ajunge poate şi la faze mai superioare, dar deocamdată în acest caz excepţional admitem şi noi că faza prin care trece el acuma e foarte curată, fără nici o coexistenţă cu faze mai superioare. Dar argumentele istorice şi sociologice ale d-lui Vasiliu dovedesc şi altceva, un lucru tot atît de neplăcut pentru d-l Vasiliu, şi anume că d-sa n-a înţeles nici boabă din socialismul ştiinţific, cu toate că şi-a luat sarcina de a-l critica şi sfărîma în ciuda „savanţilor“ din străinătate, care nu-şi fac datoria. Cînd am arătat mai sus cît preţuiesc argumentele istorice ale lui d-l Vasiliu, am făcut aceasta nu pentru a apăra socialismul ştiinţific, ci pentru a dovedi cît preţuieşte însuşi d-l Vasiliu şi în ce fază de dezvoltare se află. Cît despre socialism, apoi admiţînd argumentele întocmai aşa cum vrea d-l Vasiliu, chiar şi atunci socialismul ştiinţific nici nu se atinge măcar, dar nu tocmai să cadă grămadă ! În adevăr, să zicem că argumentele d-lui Vasiliu sînt foarte serioase, că robia n-a fost deloc caracteristică pentru Roma, că au fost tot atîţia servi şi producători liberi, că avînd în vedere această coexistenţă n-avem drept să vorbim de ere consecutive (a robiei, a servajului şi a salariatului). Să ne închipuim asemenea că fiind convinşi de d-l Vasiliu vom scoate din toată lucrarea noastră pînă şi urmele cuvintelor ca era robiei, era servajului, era salariatului şi le vom înlocui prin numele : era antică ori clasică, era vîrstei de mijloc ori feudală şi era burgheză ori capitalistă. Ei bine, şi ce-ar urma de acolea ? Cel mult în asemenea împrejurare ar trebui să prefacem unele cuvinte, să schimbăm unele vederi asupra întinderii clasei robilor în vechime etc... am fi greşit cîteva amănunte şi atîta tot. Dar tot socialismul ştiinţific, toată lucrarea noastră în esenţa ei rămîne cu desăvîrşire neatinsă. În adevăr, să presupunem că am admis toate argumentele istorice ale d-lui Vasiliu şi am schimbat şi numele la cîte trele erele. Oare din pricina aceasta nu va fi tot adevărat că pricini mai ales economice au răsturnat societatea antică şi instituţiile ei împreună cu clasele ei domnitoare cu întocmirea robiei (oricare i-ar fi fost întinderea) ? Oare din pricină că am fi primit argumentele d-lui Vasiliu s-ar fi schimbat faptul că modul de producere şi de schimb pe la începutul erei feudale asigura statornicia aşezămintelor feudale, iar progresul modului de producere (manufacturi etc.), progresul schim-

bului, a revoluţionat societatea feudală şi totodată a dezvoltat embrionul societăţii burgheze? Oare acest progres n-a făcut trebuitoare o schimbare totală, o răsturnare a societăţii feudale cu toate clasele, cu toate instituţiile ei, cu clasa feudală, cu instituţia servajului, cu breslele de meserii, cu robi la curţi despre care ne vorbeşte d-l Vasiliu, cu relaţiile familiale etc.? Oare în societatea de azi modul de producere (producţiunea mare, colectivizarea uriaşă a producţiunii) şi de schimb (piaţă universală la culme) nu revoluţionează societatea, nu dezvoltă în ea o mulţime de factori distrugători care sfărîmă pas cu pas societatea de azi şi pregătesc elemente pentru o societate nouă, pe care o numim socialistă?... Într-un cuvînt, luînd de bune toate argumentele istorice ale d-lui Vasiliu, prin aceasta nu s-ar atinge deloc, dar deloc, lucrarea noastră în temeliile ei. Şi cînd un potrivnic aduce asupra unei teorii fapte şi argumente care, după dînsul, ar trebui să o răstoarne, pe cînd în adevăr aceste fapte şi argumente nu ating cîtuşi de puţin în fond teoria (chiar dacă le-am admite întocmai), atunci avem dovadă cît se poate de limpede că potrivnicul n-a înţeles nimica, dar nimica, din teoria în contra căreia se luptă. Dealtminterelea găsim o mulţime întreagă de dovezi că d-l Vasiliu n-a înţeles nimica din lucrarea noastră; aici aducem numai o dovadă, care se găseşte în acelaşi articol cu nostimele argumente istorice.

„Cauza pieirii servajului — zice d-l Vasiliu — o atribuiesc socialiştii imposibilităţii progresului, *ei nu găsesc o cauză dizolvată* (sublniat de d-sa), ci o piedică exterioară" : Astfel ne-a înţeles d-l Vasiliu. Noi nu găsim o cauză dizolvantă, ci o piedică externă! Rugăm pe cititorii noştri să mai citească o dată feţele 17, 18 şi 19 din broşura *Ce vor socialiştii?* pentru a se convinge pînă unde poate să meargă nepriceperea unui absolvent al cursurilor de ştiinţe de stat din Berlin. În aceste trei feţe, pe cît se poate de popular, aducînd pilde desluşitoare, am arătat că modul de producere şi de schimb prefăcîndu-se, progresînd, iar formele sociale din vîrsta de mijloc fiind duşmane progresului economic, progresului producerii şi schimbului, noul mod de producere şi de schimb a creat o mulţime de factori care au dizolvat pas cu pas forma socială a vîrstei de mijloc, au creat societatea burgheză. „Formele sociale ale societăţii din vîrsta

de mijloc — am zis noi — erau duşmane progresului material şi economic al omenirii. Iată de ce aceste forme trebuiau să se schimbe în altele, trebuiau să piară şi au pierit. *Toţi factorii care într-un chip sau altul ajutau progresul material al omenirii stricau formele sociale ale acelei ere*". Şi mai departe, parcă prevăzînd un om atît de nepricepător ca absolventul nostru, am înşirat o armată întreagă de factori care dizolvau societatea feudală-servajistă. Toate născocirile care măreau producţiunea, colectivizarea producerii, creşterea împărţirii muncii, creşterea oraşelor, îmbunătăţirea navigaţiei, aflarea drumului la India, descoperirea Americii, lărgirea pieţei, creşterea puterii clasei burgheze etc. etc. etc... Iată atîţia şi atîţia factori sfărîmători ai societăţii feudale-sclavagiste şi care au fost chemaţi la viaţă prin progresul material al omenirii. D-l Vasiliu a citit toate acestea, a citit pînă şi lunga înşirare a factorilor sfărîmători ai societăţii feudale, n-a înţeles însă nimica şi a scris: „Socialiştii nu găsesc o cauză dizolvantă etc..." Că d-l Vasiliu n-a înţeles nimica din cîte am scris este deci afară din orice discuţie.

Am văzut că d-l Vasiliu nu prea pricepe ce zic istoricii şi sociologii, că n-a priceput deloc nici cele zise de noi, dar ceea ce ne e dat a vedea este că d-l Vasiliu nu înţelege nici ce zice singur el. După ce ne spune că socialiştii nu găsesc cauze dizolvante, ci o piedică exterioară pentru a explica pieirea servajului, d-l Vasiliu se încearcă să ne arate d-sa această pricină; citām fără a scoate un cuvînt: „Pentru noi care găsim servajul în relaţii de drept public, noi punem pieirea lui în sfărîmarea relaţiilor bazate pe tiranie, fără de a avea vreo rădăcină în necesităţile de viaţă ale omenirii". Sîntem încredinţaţi că d-l Vasiliu crede că a spus ceva, că a dat desluşiri unora, că a lovit pe alţii şi poate se vor găsi şi cititori care după construcţia exterioară a frazei vor găsi că este aici vreun înţeles omenesc. Mai întîi o absurditate. O instituţie foarte însemnată piere şi această pieire n-are nici o rădăcină în nevoile de viaţă ale omenirii. Aşa, ştiţi, a pierit. Ce mai atîta vorbă! Dar cauza pieirii? E simplă: „Sfărîmarea relaţiilor bazate pe tiranie". D-le absolvent, d-le absolvent! Despre ce e vorba? Despre cauzele ori cauza sfărîmării servajului. Ce era servajul? Nişte relaţii între stăpîni şi muncitori, relaţii înte-

meiate pe tiranie. Ce trebuie să știm ? Care e cauza pieirii servajului, cu alte cuvinte care e cauza sfărîmării acestor relații întemeiate pe tiranie. La această întrebare d-l Vasiliu răspunde : Cauza sfărmării relațiilor bazate pe tiranie este «*sfărîmarea relațiilor bazate pe tiranie*». Ca și cum ai zice : cauza nepriceperii d-lui Vasiliu este nepriceperea d-lui Vasiliu ! Văzut lucru că tînărul aiurează. Mergem mai departe. „Dacă alcătuirea feudală are vreo bază economică (asemenea „dacă" arată că ar putea și să n-aibă bază economică, după d-sa), atunci acea bază nu poate fi decît necesitatea de a se stabili, ea a pierit cînd organisme mai mari (ce organisme ?) au dat celor stabiliți (care-s cei stabiliți ?) siguranța trebuitoare". N-ați înțeles, d-le cititor ? Nu face nimica, d-l Vasiliu, nici atîta. Dv. cel puțin vedeți că avem aici o galimatie ; iar d-l Vasiliu își închipuie că astfel „combate pe socialiști". Alcătuirea feudală are o bază economică și această bază se numește necesitatea de a se stabili (!). Iar cînd organisme mai mari au dat celor stabiliți siguranța, atunci baza economică împreună cu întocmirea feudală de ciuda atîtor stabilități a și pierit. Tînărul aiurează, urmarea acestor aiurări sînt cele cinci articole tipărite în zarul *elucubrațiunilor* naționale, *„România"*. Ce-i drept, mai bun loc nici n-ar fi putut să găsească. Am văzut pe tînărul nostru absolvent dîndu-și arama în istorie și sociologie. Să vedem acuma, poate că e mai fericit și mai procopsit în economia politică.

D-l Vasiliu ca economist

I

Iată ce ne spune d-sa.

„Înainte de a trece la contraziceri, trebuie să ne dăm seama despre punctele de ceartă.

Pentru a explica salariul, socialiștii pornesc de la un nonsens zicînd : *În societatea burgheză munca lucrătorilor ajunge marfă.* Această aserțiune e curioasă. Cum ? în societatea actuală munca nu e muncă, ci marfă ?

Acest *qui pro quo* cere o explicare.

Numim bogăție în economie productele naturale sau artificiale necesare pentru a satisface trebuințele indivizilor.

Prin productul natural sau artificial se înțelege materia formată de natură numai sau de om pentru trebuința lui.

Lăsînd la o parte productele naturale, la care munca de om nu se cheltuiește și luînd în privire cele artificiale, zicem :

Pentru a produce ne trebuie două : a) *materie* și b) *muncă.* Deci pentru a produce o bogăție ne trebuie *materie* și *muncă.*

Cînd însă devine bogăția marfă ?

Răspunsul nu e greu : *Bogăția devine marfă cînd se expune vînzării.* Dacă orice marfă e în același timp și bogăție, nu e marfă orișice bogăție.

Pentru ca o bogăție să devină marfă mai trebuie ca, pe lîngă materie și muncă, să se mai adauge și specula. *Specula e elementul ce preface o bogăție în marfă.*

Omul sclav întrunea în vechime elementele mărfii : Corpul forma materia, puterea lui munca și expus vînzării a devenit marfă. Astăzi, cînd corpul nu e venal și cînd munca se dă cu chirie, dacă vă place, astăzi nu se poate vorbi de marfă la om.

Munca nefiind decît un element al bogăției, ea nu poate în nici un chip fi marfă și prin urmare nici nu este marfă.

Muncitorii nefiind proprietari ai materiei și proprietarii nefiind muncitori, bogății nu s-ar putea produce și deci nici marfă. Oferind capitalistul *materia și* muncitorii oferind *munca,* se poate produce o bogăție. Această bogăție însă trebuie să aparțină și la unul, și la celălalt. Pentru a curma de mai înainte orice litigiu, o convenție stabilește *ca avuția să aparțină unuia, iar celălalt să fie despăgubit printr-un echivalent.*

Dacă muncitorul ia echivalentul lăsînd avuția capitalistului, atuncea acel echivalent ia numirea de salar.

Din contra, *dacă capitalistul ia echivalentul lăsînd avuția muncitorului, echivalentul ia numirea de preț.*

Deosebirea dintre nume devine de acolo că unul ia *un element al avuției numai — munca ;* iar celălalt nu ia numai un element al avuției, *ci o avuție,* sau *chiar o marfă.*

Deosebirea ce în genere există între suma ce formează prețul și suma ce formează salariul provine de la deosebirea ce există între *un tot* și *un element al acelui tot.*

Fiind totul marfă, diferenţa se va numi *profit,* cînd ea e în plus; ea se va numi *pierdere,* cînd e în minus.

Profitul şi pierderea însoţesc numai marfa şi nimica alta, adică ele au ca origine speculaţia.

Acesta fiind mecanismul producerii şi al schimbului, noi vedem că *convenţiunile între capitalist şi muncitor sînt punctul de plecare pentru producerea bogăţiei sociale.* A vorbi de o *valoare* şi mai cu seamă de o *plusvaloare* cînd un obiect trecînd prin zece mîini *a ajuns a se plăti de zece ori cît face* nu e logic şi nici poate forma chestia socială".

Am reprodus tot articolul aşa-numit economic al d-lui Vasiliu. L-am reprodus în întregime din două pricini, şi anume: întîi pentru că asemenea galimatie nu poate fi arătat în vreo limbă mai omenească; al doilea pentru ca nu cumva cititorii să creadă că nu citām întocmai bucăţelele ori că într-adins scoatem bucăţi aşa încît frazelor citate să nu le mai rămîie înţeles de vreme ce le vor fi rupt legăturile şi explicaţiile... adică şi-ar fi închipuit poate cineva că facem noi ceea ce-a făcut d-l Vasiliu criticînd pe socialişti. Pentru a nu da loc la asemenea presupuneri am reprodus în întregime partea economică a articolelor d-lui Vasiliu, deci cititorul va putea admira în totul această harababură de cuvinte.

II

Înainte de a arăta greşelile economice adunate claie peste grămadă în acest articol, să vedem mai întîi o nostimă contrazicere. D-l Vasiliu zice că socialiştii pornesc de la un *nonsens* zicînd că în societatea burgheză munca e o marfă şi, nemulţumindu-se că ne-a pus în socoteală un nonsens, mai adaugă că presupusa aserţiune a socialiştilor e curioasă. Şi cum dovedeşte d-l Vasiliu că am greşit? Uşor de tot: prin cîteva definiţii. Şi iată şirul raţionamentelor d-sale: este de dovedit că munca lucrătorilor în societatea de azi nu-i marfă. Marfa se cheamă o bogăţie expusă la vînzare, dar munca nu se vinde, ci numai se dă cu chirie, prin urmare munca nu e marfă! Solid! Dar de unde scoate d-sa că o bogăţie pentru a fi numită marfă trebuie numaidecît să fie supusă vînzării? Cum? O bogăţie care se închiriază, de pildă o casă ori o maşină, nu-i marfă? Foarte

solid! S-ar zice poate că munca nu este bogăţie, dar atunci n-ar fi putut fi marfă nici în antichitate, cînd însuşi d-sa spune că era marfa. Deci chiar după teoria d-lui Vasiliu munca trebuie privită ca marfă. Cum rămîne deci cu nonsensul şi cu aserţiunea curioasă?

Mai ciudat este însă alt fapt. Dacă nu ne înşelăm, şi d-l Vasiliu îşi va face cruce cînd va pricepe ce talmeş-balmeş a dres. În privinţa marfei-muncă vom povesti d-lui Vasiliu următoarele lucruri care i se vor părea foarte nouă, deoarece, pe cît se vede din articolele d-sale, n-a ţinut în mînă nici un manual de economie politică, nici o carte despre socialismul ştiinţific; iar cît despre scrierea noastră de ţinut a ţinut-o în mînă, dar n-a înţeles-o cu mintea. Credinţa că munca este marfă nu-i cea mai de frunte pricină de ceartă între socialişti şi potrivnicii lor teoretici. Foarte mulţi economişti, majoritatea, deşi potrivnici socialismului, vorbesc despre valoarea şi despre preţul muncii, prin urmare o socot de marfă. Ricardo şi şcoala lui au ca principiu fundamental noţiunea că munca e esenţa, obîrşia valorii şi că munca la rîndul ei are valoare şi preţ, deci este marfă. Marx, genialul reprezentant al socialismului ştiinţific, a arătat cel dintîi greşeala ce a făcut Ricardo nevăzînd că munca în însuşirea ei de creatoare de valoare n-are ea însăşi valoare, după înţelesul economic, şi prin urmare a arătat că nu se vinde şi cumpără munca în înţelesul cuvîntului nemţesc „Arbeit", ci puterea de a munci, adică „Arbeitskraft", puterea muncitorului, şi că numai aceasta e marfă *. Puterea de a munci are valoare ca orişicare altă marfă şi valoarea ei este deopotrivă cu cheltuielile cerute pentru producere; ea are preţ, ca orice marfă, şi preţul atîrnă de ofertă şi cerere; ea se vinde în piaţă, se speculează etc., deci se potriveşte chiar şi cerinţelor d-lui Vasiliu, care ne spune că specula preface bogăţia în marfă.

* Fiindcă pentru amîndouă cuvintele nemţeşti „Arbeit" şi „Arbeitskraft" avem numai unul, „muncă", îl întrebuinţăm în înţelesul lui „Arbeitskraft" (puterea de a munci) şi în „Revista socială" anul I am spus cititorilor noştri că-l întrebuinţăm în acest înţeles şi deci prin muncă-marfă înţelegem puterea de a munci. Am spus tot acolo că deosebirea între aceste două înţelesuri e foarte mare şi însemnată. În alt articol vom arăta la ce greşeli au ajuns Ricardo şi ai lui nedeosebindu-le!

„Astăzi, cînd corpul nu e venal și cînd munca se dă cu chirie, dacă vă place, astăzi nu se poate vorbi de marfă la om". Ne-ar plăcea ca d-l Vasiliu să știe ce vorbește. Munca (puterea de a munci) nu se dă azi cu chirie, ci se vinde și se cheltuiește de cumpărători ca orice altă marfă. Pentru a face pînză de bumbac, spre pildă, capitalistul cumpără materii prime, cumpără și puterea muncitorului pentru o săptămînă și apoi le cheltuiește în fabrica sa. Pe săptămîna a doua, muncitorul va avea de vîndut altă putere de a munci, cea din săptămîna întîia a cheltuit-o cum a poftit capitalistul. De toate acestea habar n-are d-l Vasiliu; el nu știe că nu socialiștii, ci economiștii socotesc că munca e marfă; nu știe că tocmai socialiștii au îndreptat pe economiști la calea adevărului, arătîndu-le că nu munca în general, ci numai puterea de a munci e marfă; nu știe pentru ce anume și cum zic socialiștii că munca (puterea de a munci) e marfă; nu aduce nici o dovadă cîtuși de puțin întemeiată împotriva înțelesului socialist al muncii-marfă; și cu toate acestea tînărul absolvent se face că le combate, își dă mutra că face praf și pulbere din teoriile noastre!

Mergem mai departe, vom vedea altele și mai ceva. „Oferind capitalistul materia (chiar materia, bre!) și muncitorul munca, se poate produce o bogăție, această bogăție însă trebuie să aparțină și unuia, și celuilalt. Pentru a curma orice litigiu, o convenție stabilește ca avuția să aparțină unuia, iar celălalt să fie despăgubit printr-un echivalent". Adică muncitorul primește un echivalent al muncii sale. Dacă d-l Vasiliu, în loc de a-și da mutră că ne combate, ar fi citit cu băgare de seamă *Karl Marx și economiștii noștri*, tipărit în „Revista socială", an I, ar fi priceput că dacă lucrătorii ar primi echivalentul muncii lor capitalistul ar rămînea cu buzele umflate, n-ar cîștiga nimica, iar clasa capitaliștilor în curînd ar găti de mîncat toate capitalele * cîte le are și ar ajunge pieritoare de foame. Profitul capitalistului tocmai de acolo și iese: că el nu plătește toată munca lucrătorului. Dar d-l Vasiliu are altă explicație pentru „profit", luată fără a fi mistuită de la niște

* [Capitaluri].

economiști vulgari; izvorul profitului, după d-l Vasiliu, este specula. În articolul cu argumente istorice ne-a spus că averile patrici[eni]lor, Romei ca și ale unor Carada etc., au avut izvorul în speculă și nu în munca lucrătorilor. Dacă d-l absolvent ar fi citit *Karl Marx și economiștii noștri,* apoi multe n-ar fi înțeles, dar atîta ar fi priceput că specula și gheșefturile grase pot muta din o mînă în alta averile ce sînt gata, dar nu pot să le facă; de creat le creează numai muncitorii. A spune deci că speculația este izvorul averii înseamnă tot atîta ca și cînd ai spune că jocul la bursă cu hîrtiile drumului de fier au făcut drumul de fier. Dacă muncitorii ar înceta de a lucra, atunci, oricît de multe și de strălucite gheșefturi ar face capitaliștii, oricît ar specula ei, tot ar muri curînd de foame. Cel puțin atîta ar fi înțeles d-l Vasiliu și nu s-ar fi făcut de rîs spunînd lucruri atît de absurde. Citind cu mai multă încordare, ar fi înțeles poate că numai băcalii și lipscanii pricep profitul ca d-sa și că altfel stau lucrurile la economiștii serioși: „Am cumpărat cutare lucru cu zece franci, l-am vîndut cu doisprezece, iată doi franci profit", zice băcalul. Ar fi înțeles poate asemenea că dacă profitul capitalistului ar izvorî de acolo că vinde mărfurile mai sus decît valoarea lor, apoi ceea ce ar profita unul ca vînzător ar trebui să piardă cînd e cumpărător, și, fiindcă fiecare capitalist e pe rînd vînzător și cumpărător, la urma urmelor profitele s-ar egala cu pierderile și profitul s-ar preface în fum. Dacă societatea modernă ar merge după economia politică a d-lui Vasiliu, capitaliștii s-ar folosi tot atîta cît s-a folosit d-sa la școala de științe de stat de la Berlin.

Mergem mai departe. „A vorbi de o valoare și mai cu seamă de o plusvaloare cînd un obiect trecînd prin zece mîini a ajuns a se plăti de zece ori cît face nu e logic și nici poate forma chestia socială". Așadar, teoria valorii nu poate să formeze chestia socială, fiindcă un lucru trecînd prin zece mîini se plătește de zece ori cît face. Pentru astfel de deduceri logice, românul are o zicală foarte nimerită: „Trenchea flenchea, doi lei părechea!". Teoria valorii, în adevăr, nu poate să formeze chestia socială și niciodată socialismul științific n-a zis altceva; însă nu pentru că un lucru trece prin zece mîini etc...; dar fiindcă nici o teorie nu poate să for-

meze chestia socială ; aceasta e formată de relațiile reale între oamenii din societatea modernă. Teoria valorii poate forma chestia socială tot așa de puțin cum teoria lui Harvey a făcut circulația sîngelui ori teoria lui Galileu, mișcarea pămîntului. Dar ce să mai vorbim de „valoare" ? D-l Vasiliu nici nu vorbește de asemenea fleac, pentru el a vorbi de „valoare" chiar nu este logic. Cum vă place aceasta ? Valoarea e chestiunea cea mai fundamentală a economiei politice. În această privință mai sînt neînțelegeri în enorma majoritate a economiștilor, fie din orice școală, James Stewart, Smith, Ricardo, Malthus, Stuart Mill, Say, Bastiat, Blanqui etc. etc. și încă trei fețe de etc., prietenii ca și neprietenii cei mai înverșunați ai socialismului privesc chestia ca fundamentală. Bastiat spunea că „teoria valorii este pentru economia politică ceea ce-i numerația pentru aritmetică". Profesorul Perry spune : „Acest cuvînt înseamnă și hotărăște întinderea economiei politice". J. St. Mill zice : „Chestia aceasta e fundamentală" * ; iar d-l Vasiliu găsește că a vorbi despre valoare este chiar nelogic ! Ce s-ar zice despre un domn care ar avea curajul de a scrie despre astronomie și de a începe articolul cu următoarea frază : „A vorbi despre gravitate (care, cum se știe, e temelia astronomiei) cînd corpurile cerești sînt așa de departe unele de altele nu e logic". Bineînțeles, fraza ar stîrni un rîs homeric. Apoi fraza d-lui Vasiliu cam de-aceasta-i. Nu-i vorba, la multe am putut să ne așteptăm de la un absolvent al cursurilor etc..., dar la atîta, drept vorbind, nu eram pregătiți. Ce vrea d-l Vasiliu să arate cititorilor ? Mecanismul producerii și schimbului în societatea burghezo-capitalistă modernă. Pentru acest sfîrșit, d-l Vasiliu ne dă un șir întreg de definiții, ne spune ce e bogăția, marfa, materia, prețul, salariul, munca... și toate acestea într-o coloană de ziar... Ca să aibă cititorii o idee despre bunătatea definițiilor și despre întrebuințarea termenilor economici ai d-lui Vasiliu, dăm următorul exemplu : „Pentru a produce — ne spune d-sa — ne trebuie două : a) materie și b) muncă". Ce înțelege d-sa prin materie ? Noi facem ipoteza că înțelege materia cu totul lipsită de muncă omenească întrupată într-însa. Credem că așa înțelege d-sa, deoarece altfel n-am vedea de unde scoate profitul. D-sa ne spune că deosebirea între *preț* (echivalentul avuției vîndute) și între *salariu* (se vede că suma salariilor plătite de capitaliștii prin mîna cărora a trecut avuția) este profitul. D-l Vasiliu, pe cît mi se pare, nu bagă de seamă că scoate profitul din o plată luată pe o utilitate naturală. Dacă așa i-a fost gîndul, de ce a umblat bătînd cîmpii metafizici și nu a spus lucrurile pe față ? Ori poate i-a fost teamă de Marx ?

* Aceste cîteva citate le-am luat din „La science économique" a lui Yves Guyot.

În toate acestea am făcut un bine d-lui Vasiliu că l-am luat așa cum i-a plăcut, adică am vorbit despre lucruri ce se petrec într-o lume imaginară cu totul ; dacă l-am fi adus în lumea noastră cea păcătoasă, trebuia să zicem că e peste putință de înțeles ceva din definițiile d-sale.

Așadar d-sa și-a închipuit că făcînd oareșicare boscării metafizice pentru a încurca lumea cu vorba că munca nu-i marfă, că profitul vine de la speculă, și nu de la munca neplătită a muncitorilor, cu alte cuvinte susținînd pe sub mînă că valoarea de schimb nu atîrnă numai de la munca omenească cheltuită, și-a închipuit, zic, că a zdrobit socialismul ! ! !

D-l Vasiliu, studiind în Germania, a auzit și el despre felurite boscării făcute prin ajutorul definițiilor și i-a venit gust să se joace și d-sa pentru a arăta că munca nu e marfă, că profitul nu-i muncă neplătită etc. Dar pentru a te juca de-a definițiile și a nu lăsa să se vadă meșteșugurile întrebuințate îți trebuie oareșicare inteligență și practică, dar acestea lipsesc și una, și alta absolventului nostru, și iată de ce scamatoriile i se dau pe față cale de-o poștă.

În adevăr cum dovedește, spre pildă, absolventul nostru că munca nu-i marfă ? Marfa e o bogăție expusă vînzării, ne zice d-sa ; marfa este dar *o bogăție*, un tot. Pentru a produce o bogăție se cere materie și muncă. Munca este dar un element al bogăției (al doilea fiind materia), iar marfa o bogăție întreagă, *ergo* munca nu poate să fie marfă. De ce marfa este o bogăție, un tot ; de ce munca este un element, unde-s dovezile ; acestea toate sînt fleacuri pentru metafizicul nostru ; nu-i destul

că ies cu toate din definiţii ? Primind definiţiile d-lui Vasiliu şi modul de a face boscării cu dînsele, nu se află absurditate care să nu o putem scoate ca adevărul cel mai lămurit. Rugăm pe cititorii noştri să-şi închipuie vreo absurditate economică oricît de mare şi îndată o vom demonstra prin definiţiile d-lui Vasiliu. Iată, dacă poftiţi, vom dovedi că marfa nici într-un chip nu poate fi marfă ; credem că mai mare absurditate nu se poate închipui. Să luăm dară un exemplu real cum se produc bogăţiile. Să luăm o fabrică de ciubote. Capitalistul dă maşini de cusut, dă piele, tălpi, cuie, iar muncitorii dau munca şi astfel, după spusa d-lui Vasiliu chiar, se produc bogăţiile. Foarte bine ! Să vedem acum ce oferă capitalistul, după definiţii : „Oferind capitalistul materia şi muncitorul munca, se poate produce bogăţia". Aşadar, pielea, tălpile, cuiele etc. se numesc materie. Dar ele totodată sînt şi bogăţie, pentru că după d-l Vasiliu bogăţia se cheamă productele necesare pentru a satisface trebuinţele indivizilor, şi, cum ştim, pieile, tălpile, cuiele, maşinile etc. sînt producte necesare pentru a satisface trebuinţele indivizilor. Aşadar, capitalistul dă materia ori bogăţia. Deci capitalistul dă bogăţie : dar putem zice că dă marfă, deoarece numim marfă o bogăţie expusă la vînzare, la speculă ; iar pieile, tălpile, cuiele etc... date de capitalist au fost puse la vînzare şi speculate de comercianţii prin mîinile cărora au trecut pînă ce le-a cumpărat fabricantul de ciubote. Aşadar, ceea ce „oferă" capitalistul e materie ori bogăţie ori marfă ; după gust putem întrebuinţa oricare din aceşti termeni. Deci oferind capitalistul marfa (piei, tălpi, cuie etc.) şi muncitorul munca, s-a produs o bogăţie, fie zece perechi de ciubote. Această bogăţie are două elemente : munca muncitorului şi marfa capitalistului. Munca şi marfa sînt elementele bogăţiei. Dar d-l Vasiliu ne spune şi subliniază în text următoarele cuvinte : „Munca, nefiind decît un element al bogăţiei, nu poate în nici un chip fi marfă şi prin urmare nici nu este marfă". Ergo şi marfa care este, cum am arătat, un element al bogăţiei, de asemenea nu poate fi în nici un chip marfă. Ceea ce era de dovedit. Credem că înţeleg cititorii acuma cît de păcătos boscar e d-l Vasiliu.

Am văzut pe absolventul nostru de istorie, în sociologie şi în economia politică mai ales, în această ştiinţă atît de neapărată pentru priceperea chestiilor sociale şi a socialismului modern. Oricine poate să-şi închipuie ce fel de critic va fi în chestiile politico-sociale, mult mai complexe, acest absolvent fenomenal prin nepricepere şi lipsă de cunoştinţe, fenomenal chiar în ţara noastră, unde, slavă domnului, nepriceperea şi neştiinţa nu-s lucruri necunoscute. Ar fi mai bine să-l lăsăm în plata domnului, dar, fiindcă am început şi mai ales pentru că nu avem de gînd să ne mai întîlnim cu d-l Vasiliu vreodată, să mergem pînă la capăt.

Noi am arătat mai multe anomalii şi contraziceri ale societăţei actuale ; d-lui Vasiliu îi place să spuie că anomaliile şi contrazicerile înşirate de noi sînt imaginare şi numai prin cîteva cuvinte răstoarnă toate cele genialul nostru absolvent.

Ascultaţi :

Să trecem la contraziceri.

Crizele de supraproducţie. — Expunerea * zice (p. 21 şi 26) că concurenţa hotărăşte cît trebuie produs şi, de aceea, se produce prea mult ; rezultatul este criza.

Noi credem că nici nu se produce prea mult, căci a zice că s-au produs prea multe haine cînd 100 de magazii sau toate magaziile unui stat sînt pline şi nu fac vînzare înseamnă a nu se uita la cauze. Cum ? Cînd 9 din 10 părţi din locuitorii unui stat umblă goi şi desculţi şi nu-şi pot cumpăra haine şi încălţăminte, fiindcă sînt prea scumpe, atuncea se poate zice că este supraproducţie ?

Cauza crizei nu este deci supraproducţia, *ci scumpetea mărfii, preţurile ridicate la acest soi de muncă,* pe cînd ele sînt scăzute la alte soiuri de muncă, unde *trebuie să fie scăzute, la munca cîmpului* pentru a nu se scumpi şi acest obiect de trebuinţă.

A zice că *există supraproducţie şi a o pune drept cauză de crize* e, desigur, treaba unui geniu".

---

* [*Ce vor socialiştii români ? Expunerea socialismului ştiinţific şi programul socialist,* Iaşi, 1886.]

Iată dar spulberată explicarea crizelor, care după spiritualul domn Vasiliu „e desigur treaba unui geniu !“. În marea-i neştiinţă, d-l Vasiliu nu ştie că explicarea noastră nu numai că e primită de Marx, Engels, Schäffle, dar şi de cei mai mulţi economişti germani şi englezi, între care un Jevons, de pildă, a dat chiar explicarea pe larg a acestui fenomen. Dar să trecem la „combaterea“ d-lui Vasiliu. Noi am zis că în societatea burgheză concurenţa trebuie să hotărească cît şi ce fel de mărfuri trebuie să fie produse, concurenţa trebuie să împace oferta cu cererea ; dar cînd piaţa unde se desfac mărfurile se lăţeşte, ajungînd piaţă universală, atunci concurenţa, singurul regulator al ofertei şi al cererii, poate din ce în ce mai puţin să le împace, foarte adesea o marfă sau mai multe se oferă în mai mare cîtime decît se cer, pentru că s-au produs mai multe mărfuri decît se cer pe piaţă ; de aici urmează căderea preţurilor, criza cu toate urmările ei nenorocite. Iată cum traduce în limba d-sale această explicare a noastră : „Concurenţa hotărăşte cît trebuie produs şi de aceea se produce prea mult ; rezultatul este criza“. Cum se vede, d-l Vasiliu nici n-a înţeles ce am zis, lucru de care dealtfel nu ne mai mirăm. Dar ce să mai vorbim de supraproducţie ! După d-l Vasiliu ar fi chiar absurd. Cum poate fi vorba de prea mare producţie, întreabă d-l Vasiliu, cînd chiar dacă-s magazinele pline de marfă (încălţăminte) care nu se vinde tot sînt nouă zecimi din popor desculţi şi cînd atîta mulţime umblă desculţi nu poate fi vorba de supraproducţie ! Poate fi foarte bine, d-le absolvent, anume pentru că anumitele nouă zecimi, deşi desculţi, n-au cu ce le cumpăra. În societatea burgheză, d-le Vasiliu, se produc mărfuri pentru piaţă, pentru vînzare şi dacă se produc mai multe decît pot fi vîndute atunci este supraproducţie. Dacă ne închipuim că într-o ţară sînt un milion de inşi care au nevoie de ciubote, dar din care numai o sută de mii sînt în stare să le cumpere, atunci din 150 000 de perechi se vor vinde 100 000, iar 50 000 vor sta nevîndute, vor fi supraproduse, vor întrece cererea pieţei. Aceste 50 000 de perechi vor pricinui scădere de preţ, o criză în ciubotărie, deşi 900 000 de inşi vor umbla desculţi şi 50 000 de perechi de ciubote vor sta în magazii. Cît de mult l-a zăpăcit pe bietul absolvent învăţătura nemţească se

vede de acolea că nişte lucruri atît de simple, atît de lămurite i se par cu totul neînţelese. D-l Vasiliu are o explicaţie adevărată a d-sale pentru crize, şi anume : pricina lor este scumpetea. Dacă, de pildă, este o criză (pe care noi o numim de supraproducere) în încălţăminte, pricina este că astă marfă e prea scumpă faţă cu altele. Acuma o sută ori mai ales două sute de ani, mărfurile erau mult mai scumpe decît acuma, dar de crize nu se ştia pe atuncea. Cu cît se dezvoltă tehnica, cu cît mărfurile se fac mai ieftine, cu atîta crizele se fac mai dese şi mai mari. Acest lucru se explică foarte uşor, avînd în vedere că în societatea burgheză creşterea producţiunii, şi prin urmare a ofertei, nu merge în aceeaşi progresie cu cererea, pentru că poporul muncitor, enorma majoritate a societăţii, care ar dori să cumpere mărfuri din piaţă, rămîne tot în starea de acum un veac, prin urmare nu poate să cumpere mai multe decît înainte, cu toată dezvoltarea tehnicii ; cu alte cuvinte, cînd se dezvoltă şi se măreşte producţiunea, puterea de a cumpăra mărfuri rămîne pe loc dacă nu scade ; de acolea disproporţie între ofertă şi cerere, şi cu cît tehnica se dezvoltă mai mult, cu cît prin urmare mărfurile se fac mai ieftine, cu atîta crizele ajung mai dese şi mai straşnice. Afară de acestea cu cît creşte producţiunea, creşte şi se întinde schimbul şi se face tot mai cu neputinţă pentru concurenţa liberă să împace oferta cu cererea. Iată pricinile de frunte ale unui fapt necontestabil, că *pe cît se dezvoltă producţiunea, cu cît se fac mai ieftine mărfurile, cu atîta crizele în societatea burgheză ajung mai dese şi mai straşnice*. După d-l Vasiliu însă, care vede viaţa reală prin prisma metafizicei şcoalei de ştiinţe politice de la Berlin, nu-i defel astfel, ci cu cît mărfurile sînt mai scumpe, cu atîta crizele sînt mai mari, pricina crizelor fiind scumpetea. Mai departe. În timpul crizelor, mărfurile bîntuite de crize de supraproducţie scad la preţ, se ieftinesc, de multe ori cad aşa de tare încît vînzătorii pentru a mai ridica preţul nimicesc o parte din ele (micşorează oferta). Cînd întrebăm dară care e pricina crizei, vroim să ştim totodată pricina acestei ieftiniri a mărfurilor ; cauza crizei trebuie să ne explice şi această cădere de preţ. D-l Vasiliu ne spune însă că pricina este scumpetea, deci şi a scoborîrii preţului trebuie să fie tot scumpetea ! Frumos, pricina ieftinirii este

scumpetea! Nu-i vorbă, dacă pricina pieirii relațiilor întemeiate pe tiranie sînt relațiile întemeiate pe tiranie, de ce pricina ieftinătății n-ar putea fi scumpetea? D-l absolvent mai are și altă lămurire sau poate o dezvoltare a acesteia. „Cauza crizei e scumpetea mărfii, prețurile ridicate la acest soi de muncă, pe cînd ele sînt scăzute la alte soiuri de muncă, unde trebuie să fie scăzute, la munca cîmpului pentru a nu se scumpi și acest obiect de trebuință". Dacă învălmășeala aceasta de cuvinte are vreun înțeles, apoi ar însemna că criza bîntuie mărfurile de lux ori mărfurile industriale pentru a nu se scumpi mărfurile neapărat trebuitoare, cum sînt grînele etc... Dar mărfurile neapărat trebuitoare, pîinea etc... sînt de asemenea bîntuite și ele de criză. După d-l Vasiliu, dacă criza va bîntui mărfurile numaidecît de trebuință, pricina trebuie să fie ca să nu se scumpească mărfurile de lux. Dar dacă le bîntuie pe toate, dacă-i obștească?... Atunci, atunci... atunci... bietul absolvent al cursurilor! Ne-am oprit mai mult la explicarea crizelor pentru a arăta cititorilor cîte greșeli, cîtă neștiință, cîte nonsensuri știe d-l Vasiliu grămădi în cîteva linii. Bineînțeles, nu putem analiza tot așa de pe larg tot ce a scris ăst domn; ar trebui să scriem volume. Ca să nu plictisim pe cititorii noștri, ne vom da toate silințele să mîntuim cît mai repede. În două numere ale „României", la 12 și 13 august [1886], se arată și mai bine însușirile intelectuale și morale ale criticii absolventului de la Berlin. D-sa scoate fraze, bucățele mici din articolele noastre, ascunde legăturile și explicațiile și apoi se miră; schimbă înțelesul frazelor, spune din partea d-sale fraze fără nici un înțeles cu scop de a părea grozav de adînc, într-un cuvînt vîră o gheșeftărie* întreagă într-o polemică zisă științifică. Înainte de a trece la arătarea acestor gheșefturi, trebuie să ne depărtăm puțin. În al cincilea articol, se află o întîmpinare care pare mai serioasă și despre care am mai pomenit în articolul de la începutul acestui număr. E vorba de întîmpinarea ce ni se face încercînd a dovedi că ne-am contrazis, pe de o parte, deducînd formele societății viitoare din împrejurările actuale ale producțiunii capitaliste europene, care la noi nu s-au dezvoltat

* [Afacere necinstită].

încă, și, pe de alta, susținînd că la noi este cu putință socialismul. Una din două: ori socialismul poate să iasă și din alte împrejurări decît cele din apusul Europei, și atunci am greșit zicînd că pentru întemeierea socialismului trebuia să vie mai întîi capitalismul; ori avem dreptate, dar atunci am greșit spunînd că socialismul este cu putință la noi. Am explicat în urmă această părută contrazicere și o vom explica mai pe larg în nr. 4, răspunzînd acelora dintre tovarăși care ne-au făcut întîmpinarea. Cu d-l Vasiliu, care împănează această părută contrazicere cu atîtea strîmbături, cu atîtea exclamații, cu atîtea pretenții de a face glume de spirit, firește că nu putem discuta serios.

Trecem deci la gheșefturile polemice ale d-lui Vasiliu. Pentru a le arăta vom fi nevoiți să reconstruim textul nostru, repetînd pe scurt cele zise în *Ce vor socialiștii români?*. În această lucrare am voit să fim pe cît se poate de populari și de aceea am întrebuințat exemple, comparații, analogii. Astfel, vorbind de societatea de azi, am zis că e bolnavă, am asemănat-o cu un om bolnav, arătînd un șir întreg de anomalii, de boale sociale, care se rezumează într-o singură boală, cauza întrucîtva a tuturor anomaliilor; această boală este aproprierea individuală, proprietatea individuală. Mai departe am arătat că leacul împotriva boalei e aproprierea colectivă, care va lecui societatea și o va transforma în alta, care se va deosebi de societatea modernă mai mult decît se deosebește aceasta de cea feudală. Aceste lămuriri umplu în lucrarea noastră mai multe fețe; d-l Vasiliu iată cum le critică: „Ce forme sociale vor înlocui pe cele de azi? se întreabă Expunerea și răspunde: «Pentru a găsi aceste forme viitoare sănătoase trebuie să vedem care este pricina boalei societății de azi»". La aceste cîteva cuvinte scoase, despărțite dintr-un articol întreg, d-l Vasiliu face următoarea critică: „Adică pentru a găsi forme să căutăm pricini. Se poate ceva mai pozitiv?". Iată dar cum înțelege d-l Vasiliu a face critică. Ia cîteva cuvinte dintr-un articol pe care nu l-a înțeles, pune vreo frază ironică, precum este „se poate ceva mai pozitiv?", cu un semn de întrebare și de exclamație, și lucrul e gata. Poftim rețeta criticii. „În realitate — zice d-l Vasiliu —,

socialiştii nu mai vor forme noi". Aşa zice d-l Vasiliu priceputul. Am explicat ce înţelegem prin apropriarea colectivă şi că apropriarea, aşa cum o înţelegem noi, subînţelege o reorganizare desăvîrşită a societăţii pe nişte temelii cu totul altele decît cele de azi. Critica făcută de potrivnici mai serioşi este că societatea voită de noi e prea deosebită de cea de azi, iar d-l Vasiliu ăl priceput a înţeles că noi nici nu voim forme nouă ! Cei care au citit Expunerea socialismului ştiinţific nu vor putea să nu găsească măcar meritul că am stăruit să vorbim limpede, şi noi credem că am şi izbutit. Acolo am arătat ce înţelegem prin apropriare colectivă, luînd ca pildă Anglia, am desluşit chiar cu cifre etc... Apropriarea colectivă, cum am explicat-o, înseamnă pentru noi că naţia ajunge proprietara tuturor uneltelor de muncă, maşinilor, fabricilor, pămîntului, minelor etc... ea este asemenea proprietara tuturor materiilor prime, într-un cuvînt toate capitalurile private ajung capital social. În aceste fabrici colectiviste, pe acest pămînt colectiv, lucrează grupuri de lucrători, toată producţia intră în magazinele naţionale, de unde fiecare din membrii societăţii ia proporţional cu munca sa. Pentru a fi şi mai lămurit, am comparat gospodăria colectivă cu o singură gospodărie de azi, şi fireşte că în asemenea societate toate productele muncii sînt apropriate colectiv. Iată cum critică şi partea aceasta d-l Vasiliu ăl priceput :

„În sfîrşit au un leac, iată-l : *să nimicim contrazicerea, adică să se facă apropriarea colectivă ca şi producerea.*

Evident că prin apropriarea colectivă trebuie să se înţeleagă apropriarea colectivă a productelor muncii, aşa a zis Expunerea, p. 37, logica însă pare a fi ceva metafizic pentru socialişti şi de aceea şi conchid : *să treacă instrumentele de muncă în proprietatea naţiei.* Cum ? tocmai la sfîrşit să o sfecliţi aşa de rău ? Care sînt premisele care vă permit această concluzie ? E oare identic instrumentul cu productul ? Sînt identice mijloacele cu scopul ?"

Iată critica. Ce grozăvenie de capul d-lui Vasiliu ! „E oare identic instrumentul cu productul ? Sînt identice mijloacele cu scopul ?". Lucru de necrezut pînă şi la un domn Vasiliu ; d-sa nu ştie că uneltele de muncă sînt cele mai multe tot producte ale muncii ! Să dăruim

d-lui Vasiliu falsificarea textului nostru cînd dă a înţelege că noi nu am fi cerînd numai ca uneltele de muncă să treacă în proprietatea naţiei şi să vedem o nostimadă care întrece pe toate celelalte. „Evident — ne spune d-l absolvent — că prin apropriarea colectivă trebuie să se înţeleagă apropriarea colectivă a productelor muncii", dar socialiştii, nelogici ce sînt, vor şi apropriarea colectivă a uneltelor de muncă. Pentru logicul nostru este chiar vădit că ar putea să fie o apropriare colectivă a productelor muncii, rămînînd uneltele de muncă tot apropriate individual ca şi acuma ! Adică, după d-l Vasiliu, s-ar putea ca fabricile să fie ale fabricanţilor, pămîntul să fie în mîinile cîtorva lorzi, iar toate productele din aceste fabrici şi moşii să fie proprietate colectivă a naţiei şi fiecare membru să-şi poată lua potrivit cu munca pusă. Apropriarea colectivă a productelor, instrumentele rămînînd în proprietatea individuală, iată o alcătuire ce n-a venit încă în gîndul vreunui cap sănătos. Bietul absolvent !

Mai departe : „Marx pentru a legitima exproprierea se bazează pe exproprierea micilor capitalişti şi numeşte acest act «die Negation der Negation», şi dv. voiţi să o deduceţi din pauperism, supraproducţie şi din invenţiuni nouă, care scurtează timpul muncii din contraziceri ! Mare minune !". În aceste cîteva rînduri se vede ca în oglindă acest critic fenomenal ! În trei rînduri atîta nepricepere, atîtea neadevăruri, atîtea falsificări, atîtea greşeli, asta-i cu adevăr minune ! Mai întîi nu ne deosebim cîtuşi de puţin de Marx cînd arătăm cum supraproducţia, invenţiunile etc. strică societatea de azi ; noi în Expunerea socialismului ştiinţific am urmat pe Marx şi Engels, capii şcolii noastre. Apoi nu-i adevărat că Marx legitimînd exproprierea se sprijină pe exproprierea capitaliştilor mici şi, în sfîrşit, nu-i adevărat că Marx numeşte această faptă „die Negation der Negation". Marx, după ce expune exproprierea masei muncitoare de către capitalişti, zice că şi aceştia, la rîndul lor, vor fi expropriaţi de către masa muncitoare. Fapta întîia, exproprierea masei muncitorilor prin capitalişti, o numeşte Marx negarea proprietăţii mici ; pe a doua, adică exproprierea capitaliştilor prin masa muncitoare şi prefacerea averii în proprietate colectivă, o numeşte negarea negării. Aşadar, dacă poate să fie vorbă de legitimarea

exproprierii, apoi el o legitimează prin exproprierea masei muncitoare de către capital, pe aceasta o numeşte negarea negării. După d-l Vasiliu, Marx legitimează exproprierea capitaliştilor nu prin aceea că au expropriat poporul muncitor, ci prin aceea că au expropriat pe capitaliştii mici [33]. Cartea lui Marx, *Capitalul*, se mîntuie cu aceste cuvinte : „Felul de producere şi de grămădire capitalistă şi deci proprietatea privată capitalistă presupune nimicirea proprietăţii private întemeiate pe munca personală, temelia ei, ea *este exproprierea muncitorului*“ [34].

Numind exproprierea capitaliştilor *Negation der Negation*, lui Marx, bineînţeles, nici prin gînd nu-i trecea să întemeieze pe exproprierea poporului muncitor nevoia de a expropria pe capitalişti, după cum zice d-l Vasiliu (amestecînd masa muncitoare cu capitaliştii mici), ci arată necesitatea acestei exproprieri ca un rezultat al mersului economic firesc al societăţii, al marii contraziceri ce este între producţia colectivă şi aproprierea individuală. Cu alte cuvinte, Marx zice acelaşi lucru ce am zis şi noi ori, mai adevărat, noi spunem ca Marx, deoarece sîntem şcolarii lui. Deci d-l Vasiliu nu înţelege ce-am zis noi şi nu ştie ce a zis Marx. Atunci cum rămîne cu aceste trei rînduri, care cuprind atîtea neadevăruri, atîtea greşeli şi atîtea dovezi de nepricepere ?

Ştim că punem la prea mare încercare răbdarea cititorilor noştri, care de bună seamă s-au plictisit îndestul de rătăcirile acestui domnişor, şi de aceea ne silim să ajungem la încheiere.

Mai departe urmează un discurs ironic al d-lui Vasiliu asupra tezei socialismului ştiinţific : că proletariatul va nimici societatea capitalistă, cum burghezimea a nimicit societatea feudală. D-l Vasiliu se încruceşte şi se întreabă : Cum, tocmai proletariatul să ridice mîna asupra capitalismului, care l-a creat pe proletariat, prin urmare îi este părinte ! Dacă Brutus a ucis pe Cezar, strigă plin de patos absolventul nostru, a fost el de vină (Cezar, se vede !), de ce i-a fost părinte ?

Vă place ? Proletariatul să ridice mîna asupra capitalismului, care îi este părinte ? Un pungaş te-a jefuit, lăsîndu-te pe drumuri, făcîndu-te calic ; ar fi deci o monstruozitate să ridici mîna asupra lui, îţi este părinte ! Poate credeţi că glumim ? Deloc, aşa raţionează d-l Va-

siliu cel care a făcut praf şi pulbere din socialism. Prin urmare nici d-l Vasiliu n-are drept să se răscoale asupra profesorilor din Germania pentru că îi sînt părinţi, ei l-au făcut... să fie cum este.

Încă o gheşeftărie polemică a domnului Vasiliu, dacă se poate şi mai din cale afară decît celelalte. În lucrarea noastră am arătat că dezvoltarea capitalismului european este oprită la noi de mulţime de piedici şi că chiar dacă ar fi cu putinţă cere jertfe uriaşe, adică adunarea pămîntului în puţine mîini şi proletarizarea poporului de la ţară. Aşadar, capitalismul european este pentru noi o nefericire. Pe de altă parte, descriind starea de azi a lucrurilor, am zugrăvit-o cu vopselele cele mai negre, am ajuns la încheiere că, dacă vom merge cum mergem acuma, ne ducem repede la bancrută şi pieire. În faţa acestor două rele, pentru a ne feri de amîndouă, am propus o încercare de program practic, am propus reforme practice în stare de a îndepărta ambele rele. Am spus că ar trebui să treacă pămîntul la comunele rurale etc. Către acest sfîrşit tindea toată lucrarea noastră. „Ce vom avea pe viitor în schimb cu jertfirea producătorilor mici ? Vom avea o aristocraţie în ale cărei mîini va fi adunat pămîntul ţării româneşti, o aristocraţie dobitoacă, crudă, tîmpită ca şi cea din străinătate şi vom avea proletariat agricol“. La aceste vorbe ale noastre, d-l Vasiliu face următoarea întîmpinare : „Ergo, e mai bine cum este, nu ne trebuie reforme“. Cum vă place atare logică ? Noi spunem cum capitalismul european, cu proletarizarea poporului de la ţară, este o nenorocire, că starea de azi e aşijderea o nenorocire, poate şi mai groaznică, iar pentru a înlătura aceste nenorociri propunem un şir de reforme înspre socialism. D-l Vasiliu citează numai o parte, numai o frază din acea parte, care vorbeşte despre nenorocirea ce ar aduce capitalismul şi strigă : „Aha ! nu voiţi capitalismul european, prin urmare nu vă trebuie reforme, e mai bine aşa cum sîntem !“ Şi mai departe face ironie asupra dorinţei noastre bine accentuate d-a fini cu statu quo“. Astfel de lucru e neauzit chiar în literatura noastră. Închipuiţi-vă că înaintea unui doctor stă un bolnav rănit la un picior. Doctorul spune astfel : „Să-i dau leacuri, bolnavul va slăbi şi mai mult, va suferi şi tot nu-i va folosi nimica ; să-l las aşa, va muri de septicemie ; prin urmare, trebuie

tăiat piciorul". Închipuiţi-vă că oarecine, auzind pe doctor argumentînd astfel, va lua numai fraza că nu trebuie de dat doctorii şi, trecînd cu vederea că a zis că trebuie să taie piciorul, ar începe a zbiera: „Aha! nu voiţi să daţi doctorii, prin urmare e mai bine să rămîie aşa, să rămîie un statu quo!". Ce nume s-ar cădea unei asemenea boscării, unui atare gheşeftlîc introdus în polemică? Împotriva acestor moravuri din piaţa vechiturilor, împotriva unei astfel de critici, nici o asprime nu poate fi socotită prea mare, şi dacă am stăruit să ne arătăm parlamentari pricina este că sîntem încredinţaţi că nu-i atît vina relei credinţe a d-lui Vasiliu cît a învăţăturii nemţeşti, rău mistuită, care l-a zăpăcit pe bietul om. Oricum, fie rea-voinţă, fie zăpăceală, boscărie făcută într-adins ori nepricepere fără pereche, *cu acest domn nu vom mai sta la vorbă niciodată*. E lucru de prisos. Şi, tocmai fiindcă nu mai avem a ne întîlni, cităm cele din urmă vorbe ale d-sale ca să ne despărţim cu bine. „Înainte d-a ne despărţi — zice dl. absolvent — nu putem a nu exprima dorinţa ca să nu ne mai întîlnim ca adversari pe acest cîmp de luptă şi de aceea sfîrşesc prin a zice un singur cuvînt, al cărui ecou repercutat în văzduh să sune neîncetat la urechile socialiste. Acest cuvînt este: *citiţi!!!*".

D-l Vasiliu, care a scris cuvîntul, citiţi cu litere mari, crede că ne-a lovit straşnic! În adevăr însă nu avem nimica de zis împotriva sfatului. Nu-i vorbă, e cam caraghios din gura unui Vasiliu, dar în sine sfatul e minunat. Noi am citit şi vom citi şi vom sfătui frăţeşte pe toţi socialiştii să facă şi ei aşa. Numai un tîmpit ori un fanfaron poate zice că el a citit destul, că nu mai are nevoie să mai cunoască. Aşadar, sfatul e bun şi, fiindcă nu voim să rămînem în urmă cu politeţea, am voi să-i dăm şi noi d-lui Vasiliu unul bun acum, la despărţire. Dar aice-i greul! Ce sfat să-i dăm oare? Să-l sfătuim şi pe d-sa să citească? Dar asemenea îndemn, bun pentru noi, nu face două parale cînd i l-am face d-sale. În adevăr ce-i va putea folosi dacă va şi citi cînd a arătat atît de vădit că tot ce citeşte nu înţelege? Să-l îndemnăm să înţeleagă ce va citi? Dar ar însemna că ne batem joc de un biet nevolnic, ar fi ca şi cînd am zice unui orb să vadă! Totuşi am reuşit să găsim ceva de minune, chiar şi d-l absolvent ne va fi mulţumitor. Dar, pentru ca publicul şi însuşi d-l Vasiliu să priceapă bunătatea sfatului, trebuie să facem o digresie.

Sînt indivizi, chiar din firea lor, neînstare a izbuti în unele îndeletniciri, de pildă în cele ştiinţifice ori literare. Aceşti indivizi ar putea să fie foarte buni meseriaşi. În societatea noastră modernă însă nu hotărăsc însuşirile fireşti, nici aplecările cu ce să se îndeletnicească omul, ci paralele. Pe cînd un om care ar putea fi însemnat în ştiinţă se face cizmar prost; altul care ar fi putut ajunge cizmar minunat e aruncat în vreo carieră ştiinţifică numai pentru că individului nu i-au lipsit mijloace de a se educa. Şi iată că insul, în loc de a învăţa vreun meşteşug, se pune pe studii, umblă la gimnaziu. Acolo deocamdată ştiinţa se pare băiatului aproape cu neputinţă de străbătut, dar în curînd bagă de seamă că şcoala oficială nu-i defel aşa de hapsînă pe cît se arată de departe. Mai mult decît toate se cere ascultare de cei mari, aşa-zisa conduită bună, modestie, puţină linguşire şi, pe cît e vorbă de ştiinţe, mai mult şedere. Şederea modestă în clasă în vremea lecţiilor şi acasă, şedere neobosită înaintea manualelor şcolare, pentru a învăţa pe de rost de aici pînă dincolo, cum a însemnat domnul profesor. Şade băiatul un an, şade doi, şade trei, învăţătura merge strună. Nu-i vorbă, şezînd înaintea manualelor, nu se dezvoltă facultăţile intelectuale, nu se prea dezvoltă capul, dar nici nu se cere în program asemenea lucru; pentru a învăţa pe dinafară ajung niţică memorie şi dibăcie în mişcatul buzelor; dealtfel ce-i pasă cuiva dacă tînărul individ, viitorul burtă-verde, nu pricepe nici bechi! *. După şapte ori opt ani de şedere, junele plin de viitor, înzestrat cu anemie şi cu hemoroizi, capătă şi diploma de bacalaureat. E de netăgăduit că diploma a fost căpătată nu prin cap, dar diploma e diplomă. Bine ar fi dacă treaba s-ar opri aici; dar nu, tănărul odată cu diploma capătă şi opinie foarte puţin modestă despre facultăţile sale sufleteşti: „Am absolvit liceul — îşi zice el —, de ce n-aş absolvi o şcoală superioară, vreo facultate de drept, de ştiinţe politice, de ce să nu fiu şi eu om mare, savant cu pond?" **. Avînd parale, face aşa. Tînărul, pentru a orbi mai tare chiar şi pe cei ce-l cunoşteau, pleacă în străinătate. Încă de merge în Franţa,

* [Absolut nimic].
** [Cu greutate].

treacă meargă ; dar de se duce în Germania și, mai ales, dacă îl duc păcatele la vreo școală de drept, apoi bietul nenorocit e pierdut. Acolo se încep drepturile : dreptul roman, dreptul civil, dreptul administrativ, dreptul public, dreptul privat, dreptul comercial, dreptul ginților, filozofia dreptului, filozofia, filozofia istoriei, istoria filozofiei, filozofia filozofiei etc. Toate acestea fac buimăceală groaznică în mintea individului, toate aceste filozofii și drepturi se amestecă, se ciocnesc, fac în capu-i un zgomot asurzitor, îi fac bieții creieri scrob (jumări, cum zic muntenii), o haihuealǎ neînchipuită i se face stăpînă. De ar fi fost individul nostru om cu talent, cu judecată sănătoasă, ar fi aflat curînd că tot înțelesul adevărat al acestor drepturi este de a da dreptate nedreptății, dar pentru a ajunge la această încheiere trebuie oareșicare inteligență, și individul e slab în balamale și încă mai slab a ajuns după ce a învățat duiumul drepturilor și deci fără nici o critică ajunge a le lua în serios. Șederea îl scapă și aici. Începe ca și-n liceu a învăța pe de-a rostul ; cu deosebire că-n liceu învățase manuale tipărite și acuma se chinuiește cu caiete scrise. După cîțiva ani e absolvent al școalei superioare, e doctor în drept ori în filozofie. Și acuma treaba se schimbă, acuma individul începe să aibă idee foarte mare de sine ; are diploma de doctor, nu-i glumă. Cuvintele din diplomă, *vir doctus,* nenorocitul le ia chiar de-a binele într-adins, el e acuma *om savant*, are cea mai bună opinie despre sine însuși. Despre un Spencer, Mill, Marx etc. vorbește cu oareșicare bunăvoință, „deși nu-s mare lucru" ; iar despre cei ce n-au pielea de măgar cu *vir doctus*, despre muritorii care scriu lămurit spune că-s „plebe ignorantă". Nenorocitul a pierdut prin școli orice putință de a vorbi răspicat, dar astă întîmplare tristă nu-i cășunează supărare : — Nu-l înțelege plebea ? Dovadă că-i adînc de tot. — Îl doare capul și-l simte greu, joacă înăuntru-i dracii popici ? Asta arată nu buimăceala cu care l-au pricopsit potăile de drepturi și de filozofii, ci capul s-a făcut greu de prea multă știință ce cuprinde. — Dar asemenea om are prozeliști ? Nu-i nici o minune. Tineri cinstiți și sinceri au atîta venerație pentru cuvîntul tipărit încît citind vălmășagul de cuvinte dat la vileag de asemenea individ și nepricepînd boabă sînt gata a da de vină neștiința lor decît să creadă că în cele tipărite nu e lucru mare, ba chiar e ceva lipsit de orice înțeles omenesc. — Astfel între puțini prieteni, omul nostru poate căpăta chiar nume de om învățat. Atunci el se umflă și mai mult în pene, el este șef de școală, începe a scrie cărți care vor regenera știința, cărțile ce mai citește cu toptanul fără a le pricepe îi măresc haihueala și hodorogul din creieri înădușă cele de pe urmă licăriri ale inteligenței. Dacă individul scrie și tipărește ceva (bineînțeles, dacă află un ziar ca să-i primească elucubrațiile), atunci nu numai că nimeni nu-l înțelege, dar nu se mai înțelege nici singur pe sine. Astă nenorocire îl suie și mai sus în stima sa și, uitîndu-se în oglindă plin de mulțumire, strigă : „Or vir doctus, cît de adînc ești dacă nu numai alții, dar nici tu însuți nu te înțelegi cînd scrii !".

Astfel, tînărul a ajuns la culme și totul din pricină că și-a greșit menirea. Cîte tipuri de acestea nu sînt împrăștiate prin lume ! Marele Molière le știa foarte bine cînd a zis :

„Et c'est mon sentiment qu'en fait comme en propos
La science est sujette à faire de grands sots"
și
„Je vous suis garant
Qu'un sot savant est plus sot qu'un sot ignorant" *.

Noi nu cunoaștem pe d-l Vasiliu, nu știm deci pînă la ce punct face d-sa parte din acest tip, dar oricine a citit articolele d-sale din „România" va fi de o părere cu noi, adică va crede că d-l Vasiliu și-a greșit menirea. Și în asemenea împrejurare iată sfatul ce-i dăm și de care toți vor mărturisi că e nimerit, pe care socotim că chiar d-l absolvent îl va urma, văzîndu-l foarte potrivit. Acest sfat este : *D-le Vasiliu, fă-te păpușar !*

„REVISTA SOCIALĂ" (*IAȘI*), *ANUL II, NR. 2 DIN DECEMBRIE 1886 ȘI NR. 3 DIN IANUARIE 1887, P. 58—75, 106—127.*

* *„Cie-n fapte și-n cuvinte, de vreți cumva sau ba,*
Știința mai produce și cîte-un prost sadea"
și
„Lucrul e cunoscut de mult
Un prost savant, mai prost decît un prost incult".

RĂSPUNS
LA UNELE ÎNTÎMPINĂRI

I

Cînd am scris *Ce vor socialiştii români?*, am văzut foarte bine şi foloasele, şi neajunsurile ce se puteau isca din acea lucrare. Grămădind în opt coale de tipar : expunerea socialismului ştiinţific european, analiza societăţii româneşti actuale, rolul socialismului în societatea noastră şi, în sfîrşit, programul nostru practic, fireşte că ne-a fost peste putinţă să vorbim despre toate decît foarte pe scurt şi foarte neîndestulător. În unele locuri a trebuit să lăsăm la o parte dezvoltarea unei chestii, deşi vedeam că desluşirile date nu puteau fi de ajuns, aiurea a trebuit să nu răspundem la nişte întîmpinări, la care ne aşteptam. Dar neajunsurile pomenite ni s-au părut neînsemnate faţă cu folosul de a avea o lucrare în care să fie, deşi pe scurt, înşirate părerile teoretice, precum şi năzuinţele practice ale partidei noastre. Afară de aceasta, lipsurile lucrării pot fi înlăturate prin lămuririle ce eram hotărîţi a le da în alte scrieri. Aşa am gîndit să facem şi aşa vom şi face. Neajunsurile înşirate ar fi fost mult mai mari dacă toţi cei care au citit lucrarea noastră şi n-au înţeles unele locuri, ori nu s-au unit cu altele, ar fi tăcut ; în privinţa aceasta însă nu

putem să ne plîngem. Prin scrisori ori prin viu grai, unii din tovarăşii noştri ne-au arătat părerile lor, ne-au spus unde cred ei că lucrarea noastră este greşită, unde nu ne-au înţeles, unde socot că ne contrazicem ; alţii ne-au spus în ce privinţe şi pentru ce nu se unesc cu programul practic.

Deşi aceşti tovarăşi cu care avem neînţelegeri sînt puţini, noi sîntem gata să le răspundem lor şi tuturor altora care vor combate sincer vederile noastre, arătînd ce li se pare că nu e bine în lucrarea noastră, fie teoreticeşte, fie din punctul de vedere al practicii. Cum am zis, sîntem gata să discutăm numai dacă discuţia va fi serioasă şi cinstită.

După astă introducere să trecem la chestii.

★

Întîmpinările tovarăşilor noştri pot fi împărţite în două părţi. Unii se unesc cu partea teoretică, cu expunerea socialismului european şi cu analiza făcută de noi societăţii omeneşti, însă nu cu punctele programei practice. Alţii primesc punctele programei, însă nu se unesc cu analiza socialismului ştiinţific, nici cu a societăţii româneşti. Începem cu cel din urmă, lăsînd pe ceilalţi pe altă dată. Şi iată pentru ce : expunerea socialismului şi analiza societăţii româneşti sînt materialul sau izvorul din care punctele programului practic ies ca deduceri logice.

Bineînţeles dar că mai înainte de toate asupra expunerii socialismului şi asupra societăţii româneşti trebuie să fie îndreptată discuţia. Afară de aceasta, mai toate întîmpinările aduse programului sînt aşa încît sîntem şi noi de părere cu cei ce le-au făcut. Astfel ni se zice că programul practic trebuie lărgit, că la partea economică vor trebui aduse unele cereri practice nemediate *, care interesează foarte mult pe ţărani şi pe muncitorii din oraşe. Adevărat. Şi noi credem că, după ce se va alcătui o partidă socialistă puternică, ea va lărgi, va face adaose la programul nostru, însă în esenţa sa programul va rămînea, sîntem bine încredinţaţi că el va fi punctul de plecare pentru orice programă prac-

* [De perspectivă].

tică ; amănuntele însă se vor schimba de bună seamă după cererile luptei practice. Alții ne spun că ar voi ca în loc de trecerea pămîntului la comune să punem naționalizarea lui. Cam aceasta am înțeles și noi trecerea pămîntului la comune, cum vom dovedi cititorilor noștri altă dată ; numai naționalizarea, cum o voim noi, ne pare mai potrivită pentru țara noastră. Alții, în sfîrșit, primesc programul practic întreg, însă ne spun că nu li se pare potrivit a-l scoate la iveală cînd n-avem încă o partidă care să intre în luptă, care să primească astă programă. Fac însă greșeală. Programul practic ne trebuie nu numai pentru luptă, ci și pentru propagandă teoretică. De cîte ori am auzit noi făcîndu-ni-se întrebarea : „Da, socialiștii au dreptate ; nu pricep însă ce voiți, ce cereți pentru acuma ; cum voiți să ajungeți la idealul vostru, care vă e programul ?". Și la această întrebare foarte întemeiată de cîte ori nu am auzit tineri propagandiști încurcîndu-se ori răspunzînd : „Programa noastră ? Ce voim ? Voim ca toți oamenii să fie frați, să nu mai fie despoiare între oameni, să fie egalitate economică și altele...". Adică unii propagandiști luau dorințele noastre ideale, idealul îndepărtat către care dorim să ajungem, drept un program practic, adică drept mijloc spre a ajunge la aceste scopuri. Acestor neînțelegeri care împiedică foarte mult propaganda a trebuit să le punem sfîrșit și credem că am reușit prin programul nostru. Cum am spus, după ce vom răspunde în privința socialismului științific, vom trece la întîmpinările ce ni s-au pus în vedere în privința punctelor programului.

Să strîngem în cîteva puncte întîmpinările ce ne sînt făcute și, cum vor vedea tovarășii noștri, nu numai că nu le vom slăbi argumentele, dar le vom da putere nouă.

Întîia întîmpinare : „Dv. ziceți în *Ce vor socialiștii români ?* că proletariatul ca o clasă mare muncitoare nu există în țara românească ; ziceți că proletariatul e încă în fașă la noi. Apoi tocmai asta zic și potrivnicii noștri, care tocmai cu acest argument lovesc socialismul la noi, zicînd că n-are ce căuta aici, unde nu este proletariat ; tocmai potrivnicii noștri se laudă că stăm altmintrelea decît Europa, că n-avem proletari și deci sîntem mai fericiți. Iată ce zic potrivnicii și dv. le dați dreptate. Dacă n-avem proletariat, atunci trebuie să

încheiem că stăm bine. Dar greșiți, noi stăm groaznic de rău și, dacă spuneți că n-avem proletariat, cum veți numi dară pe nefericiții noștri țărani ?"

A doua : „Dv. ziceți că libertățile constituționale burgheze n-au izvorît la noi, ca aiurea, din dezvoltarea economică a societății, din formarea unei clase puternice burgheze, ci că au fost introduse sub înrîurirea Apusului. Apoi cam aceasta zic și domnii Carp, Maiorescu, junimiști și conservatori împotriva aducerii libertăților în țara noastră. Dv., dînd pe față aceleași păreri, nu vedeți că puneți argumente în mîna conservatorilor și împotriva libertăților noastre ; afară de acesta, d-nii Carp et C-ie pot cu drept să vă zică : «După cum libertățile burgheze, aduse la noi cînd întocmirea socială nu le cerea și numai pentru a momițări pe Europa, n-au dat roade bune și, oricum, au avut urmări mai rele decît acolo, rămîind cele mai multe scrise numai ; tot așa socialismul, introducîndu-se sub înrîurirea Apusului, va da roade cu totul altele decum așteptați». Și vor avea dreptate, fiindcă din expunerea dv. ar trebui să încheie cineva că libertățile burgheze au fost plantă exotică și deci plantă exotică va fi și socialismul".

A treia întîmpinare : „Dv. ziceți că socialismul, pentru a lua ființă, pentru a se realiza, trebuie să izvorască din o anumită întocmire socială, și anume din cea capitalistă, în împrejurări de producție și de schimb hotărîte, adică din o stare socială cum o vedem în Apus. Ei bine, noi n-avem aceste împrejurări, prin urmare la noi socialismul nu poate să se realizeze. Pentru aceasta ar trebui să trecem și noi prin capitalism, producțiune și schimb, întocmai ca în Apus. De aici ar urma ca în loc să ne batem capul cu socialismul, ar trebui să stăruim să se înființeze și la noi producția mare cu proletariat pentru ca să putem reuși a întemeia mai apoi și societatea socialistă ; una din două : ori o țară curat agricolă, și anume a noastră, poate să se prefacă într-o societate colectivistă și atunci nu-i adevărată teza dv. că trebuie împrejurări speciale din care să izvorască socialismul, împrejurări hotărîte prin felul producțiunii și al schimbului ; or, e adevărat că se cer condiții care nouă ne lipsesc și atunci socialismul este la noi plantă exotică". „Noi credem — ne scrie un tovarăș — că într-o țară agricolă ca a noastră poate să se nască chestia socială

și să se înființeze o societate colectivistă; chiar dacă am fi înconjurați cu zid chinezesc și deci apărați de înrîurirea Europei".

Iată cele mai de căpetenie întîmpinări ce ni s-au făcut și la care trebuie să răspundem. Tovarășii care ne-au scris ori ne-au făcut observații prin viu grai vor mărturisi că prin expunerea noastră părerile lor n-au fost slăbite, ci, dimpotrivă, au cîștigat mai mare tărie fiind adunate toate la un loc.

La unele din nedumeririle lor ar fi putut găsi răspuns în lucrarea noastră; dar se vede că deslușirile date n-au fost destul de limpezi. Aicea vom arăta că în unele locuri nu ne-au înțeles, iar în altele, dacă ne-au înțeles, au greșit cînd s-au pus să scoată încheieri.

Înainte de a trece la lămuriri, trebuie să protestăm împotriva unei apucături foarte rele care se vede în mare parte din criticile primite. Vedem apucătura de a politicianiza (dacă putem să zicem astfel) în chestiile socialiste. Tovarășii ne zic: „Nu vedeți ce vor zice potrivnicii noștri? Nu luați seama ce încheieri va trage d-l Carp? Nu vedeți că sînteți de o părere cu liberalii? Nu simțiți că dați dușmanilor un argument asupra noastră? etc. etc. !!! În loc de a lua drept criteriu adevărul și numai adevărul, în loc de a se întreba dacă teoria cutare e adevărată, dacă încheierea cutare iese logic din fapte ori teorii, unii din tovarășii noștri se întreabă ce vor zice despre cutare fapt potrivnicii noștri, dacă e lucru potrivit să scoatem cutare încheiere etc...".

Noi protestăm din toate puterile împotriva acestei apucături, care este rodul acelei corupții politice care a otrăvit conștiința întregii noastre societăți culte. În luptele politice ale partidelor burgheze, oamenii se conduc nu de adevăr, nu de vreun principiu, nu de ceea ce cred că-i adevărat, ci de ceea ce-i *oportun*, politic, practic de spus. Cutare deputat nu va spune niciodată un lucru pe care-l crede foarte adevărat de frică să nu dea cumva arme partidei dușmane, să nu scoată cineva o încheiere vătămătoare pentru partid. Cutare partidă nu înscrie în programul său un lucru pe care îl crede bun și adevărat pe cuvînt că ar putea aduce folos potrivnicilor. Toate acestea în adevăr se fac în luptele politice și, dacă tactica e nemorală, nu putem zice că nu-i practică, și foarte adesea un deputat e ales pentru că a știut să tacă, să-și

ascundă credința. Prin aceasta reușesc pentru moment și lor nici nu le trebuie mai mult în lupta zilnică. Dar nouă, socialiștilor, ce ne-ar folosi astfel de politicianism? Ar fi o tactică nemorală, fără a fi și practică. Noi nu vînăm un interes, biruința e în viitor, ba poate chiar într-un viitor îndepărtat. Ce înțeles ar avea dară pentru noi acest politicianism? Cu ce scop n-am spune un adevăr numai pentru că deocamdată nu ne vine tocmai la îndemînă? Vai și amar ar fi de socialismul romănesc dacă ar trebui să se ție prin ascunderea unor adevăruri și prin plăsmuire de minciuni. Nu, *Revista socială* nu se va înjosi la atare mijloace. Și dacă la sfîrșitul deducerilor și analizelor noastre sociologice s-ar arăta un adevăr trist, foarte trist, socialismul nu e cu putință în țara românească, apoi cu inima plină de durere, dar cu tărie, l-am fi spus, cu aceeași tărie cu care spunem acuma că socialismul este cu putință în țara românească, mai mult că e numaidecît trebuitor. Spunem această frază pentru că o credem adevărată. În scrierile noastre avem drept țintă și imboldire adevărul curat și de la dînsul nu ne vom îndepărta pentru un politicianism îndoios. După acestea se vede ușor că întîmpinarea întîia nu mai poate să ne fie făcută în forma citată. Nu mai poate fi vorba de ce vor zice potrivnicii, de ce încheieri vor scoate ei, nu-i vorbă dacă le dăm dreptate ori ba; putem însă fi întrebați următorul lucru: „Cum e adevărul: avem proletariat de-abia în fașă, cum ați zis; ori, dimpotrivă, proletariatul este așa de dezvoltat la noi cît și în Europa apuseană?". Deci ori e cum am zis noi, și atunci bine am făcut că am spus în „Revista socială"; ori ne-am înșelat, și atunci trebuie să mărturisim. Pentru a vedea dacă am avut ori nu dreptate, trebuie să vedem ce înțelegem prin vorba proletari, căci de multe ori neînțelegerile se iscă din pricină că unii înțeleg un cuvînt așa și alții altmintrelea, sfada nu-i pentru ceva real, ci pentru un cuvînt. În *Ce vor socialiștii români?* am înțeles prin proletariat acea masă de muncitori care e despărțită de uneltele de muncă, uneltele fiind concentrate în alte mîini. Acești lucrători muncesc colectiv cu acele instrumente care nu-s ale lor; această clasă de muncitori are menirea istorică de a schimba societatea înspre socialism. În înțeles mai larg, sub nume de proletari înțelegem acei muncitori care au fost des-

puiaţi de instrumentele de muncă şi care n-au drept unelte decît o pereche de braţe. În amîndouă înţelesurile, semnul de căpetenie al noţiunii proletar este despărţirea muncitorului de unelte, de mijloacele de muncă. În acest înţeles avem noi proletari ? — Da. Proletari sînt lucrătorii tipografi, lucrătorii de la uzinele şi fabricile cîte le avem, lucrătorii de la drumul de fier. La ţară proletari sînt aceia care n-au pămînt deloc şi trăiesc vînzîndu-şi pe la proprietari puterea de a munci. De aceştia sînt mai puţini în Muntenia şi mai mulţi în Moldova. Nu sînt proletari meseriaşii din oraşe, care au instrumente de muncă. Nu sînt proletari puţinii ţărani care au destul pămînt al lor pentru lucrat ; de asemenea nu-s proletari marea majoritate a muncitorilor noştri, care, neavînd destul pămînt, iau de la proprietarii mari şi, avînd boi, plug etc. (instrumente de muncă), îl lucrează şi împart cu boierii roadele muncii etc. N-avem statistică pentru a putea arăta cu cifre anume cîţi lucrători avem din felul întîi, care pot fi numiţi proletari, şi cîţi din al doilea, care nu pot ; dar trebuie să închidă cineva ochii într-adins ori să nu fie în stare a înţelege ce vede în juru-i pentru a nu vedea, pentru a nu băga seamă că numărul celor care nu pot să fie numiţi proletari este marea majoritate a muncitorilor ; chiar dacă vom întrebuinţa cuvîntul în înţelesul cel larg ; iar dacă îl vom lua în înţelesul cel îngust, mai modern, cum am făcut în „Revista socială", apoi de bună seamă va trebui să zicem că la noi proletariatul este încă în faşă. Dar ni se zice : „Poporul nostru nu e sărac, nu-i lipit pămîntului ?". A ! Tocmai acolea se arată pricina de frunte a neînţelegerii. Potrivnicii noştri ne zic : „Noi n-avem proletariat, cum are Europa apuseană ; prin urmare (aceasta a doua parte a frazei, cînd nu o arată, o subînţelege), stăm mai bine, muncitorii noştri sînt mai fericiţi decît cei din Europa". Unii din tovarăşii noştri, ştiind şi simţind cît de nefericiţi sînt muncitorii noştri, cît de sărac este ţăranul, răspund : „Muncitorii noştri sînt nefericiţi, săraci ; prin urmare sînt proletari ca şi cei din Europa". Aceşti tovarăşi — deşi se deosebesc de potrivnicii noştri prin imboldirea care-i face să-şi susţie tezele, de vreme ce aceştia din urmă au pricini egoiste, iar cei dintîi, umanitare, altruiste — se aseamănă cu dînşii prin aceea că unii şi alţii greşesc socotind sărăcia şi nefericirea semn

caracteristic al proletariatului. Dacă proletarii sînt săraci şi nefericiţi, nu urmează că fiecare om sărac şi nefericit e proletar. În Roma, de pildă, cel mai însemnat instrument de muncă a fost pămîntul, care era concentrat în cîteva mîini, iar proprietarii mici şi fermierii fuseseră expropriaţi şi au ajuns proletari. Dar ajungînd proletari n-au format ei clasa producătoare. În cea mai mare parte s-au făcut paraziţi ; clasa producătoare şi totodată cea mai de jos a societăţii, cea mai nefericită, erau robii. Aceştia, muncind în lanţuri, priviţi ca dobitoace, ba mai rău chiar, erau de zece ori mai nefericiţi decît proletarii, dar, de bună seamă, nu erau ei proletari, ci robi. Iată dară un caz istoric în care proletariatul era o clasă întrucîtva privilegiată, avînd mai jos decît dînsa o clasă mult mai nefericită, dar care nu era proletară. Nici fermierii din Irlanda, care se hrănesc numai cu cartofi, care sînt săraci şi nefericiţi ca proletarii cei mai săraci şi nefericiţi, nu-s proletari. În Franţa afară de proletari sînt mulţi proprietari ţărani care au microscopice bucăţele de pămînt. Aceşti ţărani de multe ori vînd bucăţelele lor şi, cu toată iubirea ce avea ţăranul pentru pămînt, cu toată frica de viaţa de la oraş, tot vînd pămîntul şi se mută la tîrguri, unde se prefac în proletari, adică schimbă starea de proprietar cu cea de proletar ; deci ei sînt mai nenorociţi decît proletarii. Dar ce să căutăm pilde în străinătate ? Să ne uităm mai bine la nefericita noastră ţărănime şi vom înţelege că sînt stări economice pentru care pînă şi a proletariatului european e de dorit. Noi n-avem statistică pentru a putea arăta cu cifre în mînă adevărul ziselor noastre, dar citiţi ce s-a scris despre viaţa ţăranilor români, uitaţi-vă singuri la locuinţele, la îmbrăcămintea şi la hrana marii majorităţi a ţăranilor şi veţi vedea că în adevăr ea se află în altă poziţie decît proletariatul european, şi anume într-o poziţie mult mai rea. Dacă nu veţi fi fost în Europa apuseană, în centrurile industriale, întrebaţi pe tinerii care învaţă în Europa. Dacă vor fi privit cu băgare de seamă starea economică a proletariatului european, ei vă vor spune că proletarii, cînd au de lucru, se îmbracă şi se hrănesc binişor, au vin la masă, iar după lucru se duc la o cafenea unde citesc ziare. Acuma asemănaţi cu acest proletariat ţărănimea noastră desculţă, zdrenţăroasă, trăind în vizuini, despre care doctorii ne spun că seamănă foarte mult

a vizuini de troglodiți, mîncînd mai totdeauna mămăligă cu ceapă și adesea neavînd nici atîta sau numai mămăligă de păpușoi stricați. Comparați această populație țărănească, degenerată prin foame, frig, pelagră, sifilis și boale de tot felul, cu proletariatul apusean și, încă o dată o repetăm, vă veți convinge că țăranii noștri stau și mai rău decît proletarii Europei apusene. Cea mai critică și în adevăr grozavă poziție a proletarilor este cînd n-au de lucru ori în vremea grevelor, dar și în aceste răstimpuri grozave tot nu stau mai rău decît țăranii români, fiindcă mai rău nu poate sta ființa omenească. Cînd citim despre starea lucrătorilor din mine în „Germinal", frumosul roman al lui Zola ; cînd citim mai ales descrierea stării lor în vremea grevei, părul ni se zburlește de groază și fără de voie un strigăt de oțerîre ne iese din piept : „Ce grozăvie !". Iar cînd vedem pe țăranul nostru în aceeași poziție această stare nu ne mai înfiorează așa. Aicea se dovedește numai că nervii se tîmpesc și aceeași nefericire des văzută nu mai face întipărire. Emile de Lavelaye, vestitul scriitor belgian, unul din oamenii cei mai umblați, trecînd prin țara noastră, zice de satele și bordeiele românilor că i-au făcut grozavă impresie, că au făcut să i se strîngă inima de durere, *că astfel de locuințe a văzut numai în mijlocul Africii !* Auziți, tovarășilor ? Pe cînd dv. chinuiți un cuvînt pentru a caracteriza sărăcia țării noastre ; pe cînd dv. pentru a pune la iveală sărăcia și nefericirea țăranului român căutați să-l puneți în comparație cu proletariatul european, Emile de Lavelaye, ai cărui nervi nu s-au tocit văzînd necontenit calicia noastră, nu găsește deloc vreo asemănare cu Europa apuseană, ci aleargă tocmai prin mijlocul Africii. Numai în mijlocul Africii, numai la sălbatici, trăiesc oamenii ca țăranii noștri, și asta o zice un om mai competent în privința aceasta decît oricine în Europa. Numai în mijlocul Africii, iată în adevăr grozave cuvinte, care ar trebui să ne înghețe sîngele în vine, să ne facă părul măciucă, să ne zdrobească inima de durere, de groază. Țăranii noștri trăiesc întocmai ca sălbaticii din mijlocul Africii... iată adevărul. Și acuma vom spune încă o dată, proletariatul nostru e în fașă, e mic în comparație cu masa producătorilor neproletari. Potrivnicii noștri zic : „Marea majoritate a muncitorilor nu sînt proletari ca în Europa, prin urmare trăiesc mai bine decît muncitorii din Europa. Noi zicem : majoritatea muncitorilor noștri nu-s proletari, dar starea lor materială e mai rea și decît a proletariatului". Credem acuma că și cei ce ne-au făcut întîmpinări vor mărturisi că avem dreptate. În răspunsurile ce vom face altor întîmpinări, vom mai avea prilej să ne întoarcem la chestia aceasta.

II

În articolul trecut am dat răspuns la întîmpinarea întîia. Să vedem acuma pe a doua. O repetăm încă o dată aicea :

„Dv. ziceți că libertățile constituționale, întocmirea burgheză n-au izvorît la noi, ca aiurea, din dezvoltarea economică a societății, din formarea unei clase puternice burgheze, ci că au fost introduse sub înrîurirea Apusului. Apoi cam aceasta zic și domnii Carp, Maiorescu, junimiștii și conservatorii împotriva aducerii libertăților în țara noastră". Dv., dînd pe față aceleași păreri, nu vedeți că puneți argumente în mîna conservatorilor și împotriva libertăților noastre ; afară de acestea, d-nii Carp et Comp. pot cu dreptul să vă zică : «După cum libertățile burgheze, aduse de noi cînd întocmirea socială nu le cerea și numai pentru a momițări pe Europa, n-au dat roade bune și, oricum, au avut urmări mai rele decît acolo, rămînînd cele mai multe scrise numai ; tot așa socialismul, introducîndu-se sub înrîurirea Apusului, va da roade cu totul altele decum așteptați». Și vor avea dreptate, fiindcă din expunerea dv. ar trebui să încheie cineva că libertățile burgheze au fost plantă exotică și deci plantă exotică va fi și socialismul".

Să lucrăm cu această întîmpinare și cu cea dintîi. Mai întîi să scoatem din ea politicianismul, să nu ne batem cu gîndurile despre ce va zice Stan ori Bran, d-l Carp ori d-l Maiorescu și să vedem ce cuprinde această întîmpinare după ce o despărțim de politicianism. Întrînsa sînt cuprinse cîteva întrebări, iată-le :

1. „Libertățile burgheze constituționale ale noastre izvorau din dezvoltarea economică și politică a societății noastre ori, cum am zis noi, sînt mai ales datorite înrîuririi apusene ?".

2. „Libertățile burgheze constituționale, întocmirea burgheză, dat-au roade bune ori și mai rele decît în Europa ?".

3. „Dacă întocmirile liberale burgheze introduse mai ales sub înrîurirea europeană au dat roade rele, apoi nu va da tot de acestea şi socialismul introdus la noi de asemenea mai ales sub influenţa Europei apusene ?".

În aceste trei întrebări se cuprinde întîmpinarea a doua. Întrebările fiind lămurite şi fără şovăială, va fi uşor de dat răspunsurile : credem chiar că unii din cei ce ne-au făcut întîmpinarea a doua vor putea să-şi dee singuri răspunsuri lămurite. În adevăr nu credeam că se vor găsi mulţi, chiar dintre cei de nu se unesc în păreri cu noi, să susţie că instituţiile burgheze, liberale au izvorît din dezvoltarea ţării noastre şi că nu-s datorite înrîuririi Apusului. Dar trebuie să dăm aceste cîteva lămuriri chiar de ar fi aceia cît de puţini. În societăţile istorice, în care întocmirile sociale sînt întemeiate pe clase, orice întocmire socială predomnitoare are o clasă care o reprezintă, o susţine, o apără. Pentru ca o întocmire socială să cadă, trebuie ca altă clasă să se ridice, să capete putere, să ruineze întocmirea cea vătămătoare şi să aşeze alta aşa cum îi trebuie ei. Clasa cea nouă intră în luptă cu cea veche, care apără întocmirea ce-i este priitoare ei, susţinînd starea pe loc, statu-quo. Dacă noua clasă înfăţişează în adevăr viitorul, dacă mersul istoriei îi este prielnic, atunci lupta va ieşi în folosul ei, clasa statu-quo-lui va slăbi tot mai mult şi mai mult, iar clasa revoluţionară se va întări pînă cînd după o lungă luptă va răsturna întocmirea veche şi totodată şi clasa domnitoare pînă atunci şi va introduce altă întocmire corespunzătoare cu interesele sale, va ajunge la rîndul său clasă domnitoare. Pe acest drum a mers burghezimea în Europa. În vîrsta de mijloc, clasa domnitoare erau feudalii şi aveau întocmirea feudală. În sînul feudalismului a început a se dezvolta altă clasă, cea burgheză, aceasta timp de veacuri întregi a purtat [o] luptă uriaşă cu feudalii. După veacuri de luptă, cînd dezvoltarea economică, dezvoltarea materială a omenirii a întărit burghezimea, cînd aceeaşi mişcare a slăbit feudalismul, acesta a căzut, lăsînd loc clasei revoluţionare burgheze şi întocmirii corespunzătoare, pe care am numit-o liberalism burghez din punct de vedere politic şi capitalism burghez din cel economic. Iată mersul istoric în Europa ; putem spune că întocmirea a izvorît acolo din nevoile sociale.

Să vedem acuma cum s-a întemeiat la noi liberalismul. La 1848 întocmirea noastră era asemănătoare foarte mult cu cea feudală din vîrsta de mijloc, nu cu cea de pe la sfîrşitul feudalismului, ci mai degrabă cu cea de pe la început, ori în ce caz semăna cu întocmirea feudală aşa cum era în întîia jumătate a dezvoltării sale. Clasa stăpînitoare la noi erau boierii, servii noştri erau ţăranii clăcaşi, iobagi. Burghezimea noastră, care de-abia acuma începe să fie o putere, pe atunci era chiar în faşă. Cîţiva neguţători, cîteva bresle de meseriaşi, oraşele fără vreo însemnătate ; puterea de căpetenie era birocratismul, reprezentantul domnitorului şi al boierilor feudali.

În astfel de împrejurări, cine era să reprezinte o întocmire nouă şi nu numai să o reprezinte, dar chiar să lupte pentru dînsa, să doboare clasa boierească şi pe domnul absolut ?

Clasa burgheză, singura care ar fi putut să ridice steagul liberalismului, steagul său firesc, era în faşă, fără putere politică, fără vreo putere economică.

Cine dar ar fi putut să ridice acest steag ?

Iobagii ? Dar mai întîi lor le păsa cam puţin de aceste libertăţi, ei erau inculţi, neorganizaţi, nu înfăţişau, nu formau nici o putere.

Boierii ? Se întîmplă ca membri ai unei clase, mai ales din tinerime, să treacă, sub influenţa unor idei generoase, la clasa revoluţionară, dar o clasă domnitoare să se scoale singură asupra sa însăşi nu s-a văzut niciodată şi nu se va vedea. Care clasă deci avea să ridice steagul revoluţiei, să se lupte cu clasa boierească, să o doboare ? Oricît ne-am frămînta mintea, nu vom găsi asemenea clasă. Puterea aceasta nu o aflăm înlăuntru, ci în afară. Burghezimea europeană la 1789 era în fapt stăpînă în Franţa, la 1848 a ajuns domnitoare în toată Europa apuseană. Burghezimea europeană are tendinţa de a burghezi lumea întreagă, chiar cele mai depărtate colonii ; ce să mai zicem deci de statele europene rămase în urmă cum era ţara românească ?

Fiecare bucată de ziar venită din Apus, fiecare român care călătorise în Apus, fiecare marfă adusă de acolo, şi mai ales mărfurile, făceau propagandă pentru burghezismul european. Sprijinindu-se pe această putere straş-

nică, o mînă de oameni, tineri boieri, ajutați de puterile neînsemnate ale burgheziei locale, dar mai ales simțindu-se ajutați de burghezimea europeană, au ridicat steagul liberalismului și au învins pe clasa boierească, pe domnul absolut în toate împotrivirile celelalte. Acea tinerime revoluționară din clasa boierilor care în Apus a fost numai un ajutor, o picătură în marea revoluționară burgheză, la noi a jucat rolul de căpetenie, a fost punctul de plecare al revoluției noastre burgheze. De n-ar fi fost burghezimea europeană apuseasă biruitoare în Apus, tinerilor noștri mai întîi de toate nici nu le-ar fi venit în gînd ideile liberale burgheze, ci ar fi rămas boieri ca părinții lor și nimic mai mult ; apoi chiar de le-ar fi și venit atare ideie revoluționară, apoi nu o clasă puternică de boieri și un domn absolut, ci un isprăvnicel cu cîțiva vătășei ar fi nimicit toată întreprinderea revoluționară a unei mîini de oameni. Dacă astă mînă de oameni a ajuns la putere, răsturnînd și schimbînd o întocmire socială, apoi cauza este că puterea și clasa care lipsea înlăuntrul țării se aflau în afară, în burghezimea și întocmirile burgheze europene. Tot așa s-a întemeiat burghezismul în Serbia, astfel se așază acum în Bulgaria. Repetăm dară : instituțiile noastre burgheze n-au izvorît din puterile și mijloacele țării noastre și s-au alcătuit sub înrîurirea Europei. Cerem iertare majorității cititorilor noștri că ne-am apucat de demonstrat un lucru atît de vădit și de lămurit, dar ce să facem dacă sînt unii pentru care lucrul e departe de a fi lămurit ?

La această întrebare e greu de răspuns cu atît mai mult cu cît bun și rău sînt lucruri relative. Pentru ca să vedem dacă instituția cutare e bună, a dat rezultate bune, trebuie să o asemănăm cu alte instituții care au fost înaintea ei ori care sînt odată cu dînsa, precum și cu altele care îi vor urma. E bine sau rău că de la o vreme au început a preface în robi pe cei prinși în războaie ? Firește că mulți cititori vor zice că-i rău și în adevăr e foarte rău dacă vom asemăna epoca robiei cu a libertății individuale de astăzi, dar dacă vom compara vremea cînd prefăceau în robi pe cei prinși cu vremea cînd, în loc de a-i robi, îi frigeau și mîncau, dacă vom pune epoca robiei alături cu a canibalismului, care a fost mai înainte, apoi

de bună seamă vom vedea că robia a fost un pas înainte și prin urmare un bine. Dacă într-o chestie atît de vădită ca robia, răspunsul e încîlcit, cu cît mai greu va fi de dat răspuns lămurit la întrebarea de mai sus ! Ținînd însă seama de relativitatea binelui și a răului, vom putea afla ce-i de răspuns : „Întocmirea burgheză a dat urmări bune dacă o asemănăm cu vremea iobăgiei".

Numai într-un singur lucru putem găsi că s-a făcut un pas îndărăt, anume în starea economică a țăranului, care poate acuma stă în astă privință și mai prost decît în vremea iobăgiei. Dar chiar pe țăran întrebați-l : ar voi el să se întoarne în iobăgie ? Noi credem că încercarea de a o introduce din nou ar pricinui o uriașă răscoală țărănească. Despre alte clase nici [nu] mai vorbim ; clasele orășene au ajuns mai culte, mai cu demnitate. Dacă dovedim și înfierăm urmările păcătoase ale întocmirii burgheze, pricina este că punem alături starea de azi cu cea care ar fi putut să fie în țara românească dacă revoluționarii de la 1848 ar fi înțeles mai bine democratismul, dacă s-ar fi îngrijit mai mult de interesele economice ale țărănimii. Dacă înfierăm starea de acuma, o înfierăm pentru că mai ales plecăm de la un ideal mult mai înalt, mult mai frumos, mult mai omenesc — de la idealul socialist. Cînd însă e vorba să comparăm starea de azi cu iobăgia, apoi fără a mai sta în cumpănă răspundem că starea de azi e mai bună decît cea de acum patruzeci de ani. Pe unii din tovarășii noștri îi pune pe gînduri că ne apropiem de conservatori prin critica noastră. Dar faptul e foarte firesc. Noi și conservatorii sîntem împotriva burghezimii de azi, prin urmare neapărat trebuie să fie puncte asemănătoare în critica noastră ; însă ei critică burghezimea din punctul de vedere al clasei boierești, feudale, iar noi din al muncitorilor ; ei ar vrea să întoarcă societatea către iobăgie, sub formă de cantoane ori altfel, noi voim să o mișcăm înainte, către socialism. Iată pentru ce deosebirea între noi și conservatori e și mai mare decît între noi și liberalii burghezi. Cu primejdia de a apărea cititorilor noștri că pătimim de mania de a aduce exemple și analogii, dăm aici una care va scoate mai bine la iveală gîndul nostru. Noi am comparat odată societatea cu un om bolnav. Să ne închipuim dar un om bolnav al

cărui doctor îngrijitor întrebuințează toate mijloacele pentru a-i ține puterile și sănătatea în statu-quo. Se înțelege că prietenii cît și neprietenii bolnavului vor fi împotriva doctorului ; dușmanii pentru că ar voi ca bolnavul să se îmbolnăvească și mai rău, ba chiar să-l vadă mort și îngropat ; prietenii pentru că ar voi să-l vadă pe bolnav sculat de pe boală și sănătos cu totul. Prietenii se vor asemăna cu dușmanii bolnavului numai într-aceasta că vor fi împotriva doctorului, asemănarea va fi negativă, dar oricum prietenii vor fi mai degrabă cu doctorul care ține cel puțin puterile bolnavului decît cu dușmanii care doresc moartea. Bolnavul e societatea modernă, doctorul e burghezia, dușmanii societății moderne sînt conservatorii reacționari, prietenii bolnavului sîntem noi, socialiștii. Aceia care se vor gîndi la acest exemplu vor scoate negreșit ei singuri încheieri foarte lămurite și foarte folositoare.

Să trecem la a treia întrebare : „Dacă instituțiile liberale burgheze, introduse mai ales sub înrîurirea europeană, au dat urmări rele ; apoi oare socialismul nu va face tot așa ?“. Noi am deslușit cum trebuie de înțeles urmările rele ale întocmirilor burgheze. Ele sînt rele dacă le asemănăm cu cele ce am fi putut avea și ar trebui să avem, însă față cu trecutul feudal prezentul burghez e mai bun. Aceia dară care vor să facă neapărat analogie între introducerea burghezismului și între a socialismului ar trebui să zică așa : „După cum introducerea întocmirii burgheze a dat o stare de lucruri care pătimește de multe neajunsuri, dar totuși e mai bună decît cea din trecut ; așa și socialismul, introdus sub influența europeană, va da o stare de lucruri plină de greșeli, totuși însă mai bună decît cea de astăzi“. Mergem însă mai departe. Întocmirea burgheză introdusă la noi a dat roade mai proaste decît în Europa ; dezvoltarea culturală e acolo mai mare, alegerile mai libere, libertățile mai asigurate ; pe cînd la noi mare parte îs scrise numai pe hîrtie. În această privință stăm deci mai rău. Însă de vom lua chestia din alt punct de vedere, dacă vom ținea socoteala de vremea cît a trebuit Europei pentru a ajunge acolea unde este, dacă vom lua în seamă cîte jertfe a trebuit să aducă pînă ea a căpătat instituțiile liberale ; iar pe de altă vreme ce am

întrebuințat noi pentru a cîștiga libertățile ce aveam, așa cum sînt, dacă vom considera jertfele noastre pentru dobîndirea lor, atunci ni se va lămuri că noi am dobîndit instituțiile liberale mult mai ieftin. Lucru dealtmintrele foarte de înțeles dacă luăm în considerație că ne-am folosit de sîngele vărsat în Europa pentru acest țel. Pentru analogiști „cu orice preț“, pentru cei care vor să facă analogie între introducerea liberalismului și [cea] a socialismului în țara românească, avem acuma și altă formulă, iat-o : „După cum instituțiile burgheze liberale le-am dobîndit în mult mai scurt timp și cu mult mai puține jertfe decît Europa apuseană, tot așa și întocmirea socialistă, deși nu așa de desăvîrșită ca în Europa, o vom dobîndi mai repede și mai cu puține jertfe“.

Asta pentru cei care vor să afle analogie totală, pînă la cele mai neînsemnate amănunte între introducerea întocmirii burgheze și între cea socialistă ; dar drept vorbind astfel de analogie e cu desăvîrșire greșită“. Și în-adevăr. Care este pricina de frunte că organizația burgheză a dat roade așa de netrebnice ? Cei care au citit lucrarea noastră *Ce vor socialiștii români ?* vor admite ușor că izvorul răului este acolo că tinerimea revoluționară de la 1848 a stăruit să se introducă formele superioare politice fără să priceapă că ele trebuie să ajungă o minciună dacă nu se vor face și reformele economice corespunzătoare. Așadar, lipsa de transformare economică rațională este temeiul relelor ce s-au iscat din liberalism, rele la care tinerii ideologi de la 1848 nu se așteptau. Revoluția socialistă e și o revoluție politică, dar mai ales e o revoluție economică ; tinerimea socialistă de azi nu mai poate face greșeala celei de la 1848, chiar esența mișcării e împotriva unei atare greșeli. Revoluția de la 1848 a fost revoluție politică, a noastră va fi politică, dar totodată, și mai ales, economică. Iată de ce aste două revoluții asemănătoare într-atîta ce se fac sub înrîurirea apuseană nu pot să fie deloc asemănătoare în roadele ce vor aduce. Noi nu zicem, bineînțeles, că îndată după introducerea organizației socialiste societatea va fi perfectă și nu va mai avea nici o chestie de rezolvat. Nu, societatea va avea necontenit neajunsuri de înlăturat și chestii de dezlegat ; dar tică-

loșiile de azi, dar nedreptățile strigătoare, dar neegalitățile sociale cele înspăimîntătoare, dar rănile sîngerate ale societății de azi le va lecui negreșit.

★

Cu răspunsul la aceste trei întrebări credem că am lămurit și întîmpinarea a doua, însă lămurire desăvîrșită vor avea cititorii noștri cînd vom răspunde la a treia, cea mai de căpetenie, cea mai serioasă și cea care cuprinde în sine pe întîia și pe a doua. Răspunsul pentru aceasta îl vom da în numărul viitor al „Revistei sociale".

„REVISTA SOCIALĂ" *(IAȘI) ANUL II, NR. 3 ȘI 4 DIN IANUARIE ȘI APRILIE 1887, P. 97—106, 145—152.*

ANARHISMUL ȘI SOCIALISMUL[35]

Orice idee mare socială care are părtași trebuie să aibă și potrivnici, e lucru de neînlăturat. Aproape tot atît de neînlăturat este ca și între prietenii și apărătorii ideii ori reformei sociale să se iște și neînțelegeri, lupte de principii. Sociologia e încă în fașă și departe de a avea multe adevăruri care să pară axiome oricui. Pe de altă parte, oamenii se deosebesc așa de mult prin naștere, după caracter, după clasa din care fac parte, după educația ce au avut-o, după împrejurările sociale în care trăiesc etc., încît e foarte firesc lucru ca și făcînd parte din aceeași partidă să nu fie cu totul înțeleși în privința tuturor amănuntelor unei chestii mari, unei idei sociale pentru care cu toții se luptă deopotrivă și cu aceeași sinceritate. Mai ales e astfel cînd îi vorba de o idee socială ori de o reformă socială care privește viitorul omenirii. Dacă viața socială de azi e departe de a ne fi lămurită; ce trebuie să fie cînd e vorba de viața viitoare a omenirii? În privința aceasta, neînțelegerile sînt naturale. Cu cît chestia e mai de căpetenie, cu atîta și neînțelegerile vor fi mai adînci și mai mari. Socialismul, reprezentantul teoretic al transformării sociale a omenirii, nu

poate face abatere de la regula obştească. Afară de cîteva principii mai însemnate, primite de toţi, în amănunte şi chiar în chestii de mare însemnătate practică şi teoretică, socialiştii sînt nu numai neuniţi, ci chiar învrăjbiţi între dînşii. Fireşte, aceste neînţelegeri, departe de a vorbi împotriva socialismului, dau dovadă despre puterea lui; numai o idee mare e în stare a căşuna dezbateri înfocate, a aprinde patimile, a da prilej de lupte şi dezbinări. Aste dezbateri şi lupte sînt şi de folos, pentru că din discuţie şi critică se face lumină. Am zis că înlăuntrul socialismului sînt multe neînţelegeri, ba în privinţa unei chestii, ba în a alteia, mai ales însă sînt două curente, ori mai bine zicînd au fost două curente: al anarhiştilor şi al social-democraţilor. Multe şi însemnate au fost chestiile ce despărţeau pe anarhişti şi social-democraţi: chestia statului, a centralizării, a federalismului, a parlamentarismului, în sfîrşit mijloacele practice de luptă erau deosebite. Lupta a fost crîncenă şi a făcut mult rău socialismului. Am spus că lupta de principii aduce bine, însă numai dacă se mărgineşte la principii, dar cînd se preface în lupta de persoane, de ambiţii personale, în înjurături, atunci de bună seamă ea poate aduce rău. Şi la personalităţi şi violenţe a ajuns lupta între anarhişti şi social-democraţi. Astă luptă a ucis „Internaţionala“ [36], împărţind-o în partea anarhistă (bacunişti) şi în cea social-democratică (marxişti). Curînd după dezbinare, „Internaţionala“ a şi murit. Cu cît lupta era mai aprinsă, cu atîta potrivnicii se aruncau la exageraţii şi extremităţi. De atunci însă au trecut 12 ori 14 ani şi în astă vreme multă apă a curs pe Prut, multă practică au făcut socialiştii, multe lecţii au luat şi au ştiut a se folosi de dînsele. Au trecut 14 ani şi în acest timp patimile, personalităţile au încetat, s-au ogoit. Socialiştii cei mai serioşi din amîndouă părţile au început să privească mai cu băgare de seamă la cele ce ziseseră unii de alţii. Şi atunci s-a arătat că multe neînţelegeri sînt numai de cuvinte. Anarhiştii cei mai cinstiţi şi mai inteligenţi au trebuit să se încredinţeze că zisele lor, ori mai bine zis exagerările lor, prea erau lipsite de orice temelie ştiinţifică. Pe de altă parte, social-democraţii, deşi avînd temelie sănătoasă ştiinţifică, au trebuit să vadă că prea au prefăcut unele lucruri în dogme: astfel au fost păţit cu vorba „Staat“ din care înjghebaseră un leac universal împotriva tuturor relelor, prefăcînd-o într-un idol.

Nu-i vorbă, ei înţelegeau cuvîntul „Staat“ altmintrelea de cum se înţelege îndeobşte, dar oricum în această privinţă au fost prea dogmatici, lucru potrivnic socialismului ştiinţific. Şi afară de aceasta a întrebuinţat cu alt înţeles un cuvînt care are înţeles hotărît e o greşeală care duce la multe altele. S-a înţeles asemenea de atuncea că descentralizarea şi centralizarea sînt deopotrivă de trebuitoare într-o societate organizată, iar felul, întinderea sau cantitatea în care aceste principii vor fi luate în seamă vor fi hotărîte mai bine de societatea viitoare însăşi, şi noi nu putem să-i dăm poveţe în această privinţă. Asemenea s-a înţeles că în privinţa mijloacelor de luptă nu pot să fie făcute regule şi reţete, că ele atîrnă de împrejurări, de caracterul poporului, de împrejurările istorice în care se află cutare sau cutare ţară etc. Multe s-au înţeles în aceşti 14 ani, şi de aceea duşmăniile, neînţelegerile au slăbit din ce în ce mai mult şi a început a se apropia întemeierea unei puternice partide socialiste a poporului muncitor, partida socialismului ştiinţific, ori, cum îi zic în unele locuri, partida colectivistă, marxistă etc. Reprezentantul acestui puternic curent socialist în ţara noastră este „Revista socială“. Se înţelege că nu voim să spunem că între toţi socialiştii domneşte acuma înţelegerea cea mai desăvîrşită; asemenea lucru nici nu este cu putinţă pentru o partidă care numără în Europa milioane de membri; dar în faţa armatei socialiste, în faţa partidului socialist al muncitorilor din Germania, Belgia, Englitera, Franţa, Olanda, Danemarca, Statele Unite etc... cei rămaşi în afară pot fi număraţi pe degete şi nu pot fi numiţi decît sectanţi. Se înţelege că în mijlocul partidei socialiste a muncitorilor sînt multe neînţelegeri, dar acestea, fiind foarte neînsemnate, atingînd numai amănunte, nu fac să fie dezbinări înăuntrul partidei. Numai în Franţa sînt mai multe partide socialiste în poporul muncitor socialist, dar acestea se datoresc duşmăniilor personale, nu unor deosebiri teoretice însemnate, cum erau fără îndoială cele între anarhişti şi social-democraţi în vremea „Internaţionalei“.

Dăm aici două pilde care vor arăta cum s-au schimbat lucrurile de la 1873. Cea mai bună, cea mai nimicitoare carte împotriva statului a scris-o nu Bakunin, nu Proudhon, nu Arthur Arnoud, ci tocmai căpetenia social-democraţilor, Friedrich Engels. El a arătat ştiinţificeşte, mi-

nunat de bine, că statul va pieri în societatea viitoare, neavînd nici un rol de îndeplinit. Astă scriere a băgat atîta groază în unii sectanţi ai social-democratismului (despre aceştia mai jos) încît au propus să-l izgonească pe Engels din partid, privindu-l ca anarhist ! Se înţelege că propunerea fu primită cu hohote de rîs din partea partidei socialiste muncitoare germane, care, cum ştim, numără un milion de membri şi al cărei reprezentant teoretic rămîne tot Engels. Exemplul dat e din teorie. Iată unul din practică. Se ştie că anarhiştii se deosebeau de social-democraţi prin chestia parlamentarismului. Anarhiştii, mai revoluţionari, mai înfocaţi, susţineau că nu trebuie de trimis reprezentanţi în parlament şi socoteau tactica social-democratică drept burgheză. Social-democraţii, dimpotrivă, susţineau că trebuie negreşit de trimis reprezentanţi socialişti în parlament, închipuindu-şi chiar prea mari foloasele ce ar putea ieşi din aşa tactică.

În Anglitera sînt acuma două nuanţe socialiste. Una care are ca organ „Justice", în cap cu Hyndman, mai moderată, şi alta mai revoluţionară, care are ca organ al său „Commonwealth", în frunte cu Aveling, Eleanor Marx şi Engels, acela care a fost ameninţat cu izgonire din partidă. Din aceste două partide, cea mai moderată este împotriva parlamentarismului, împotriva trimiterii de deputaţi socialişti în parlament, pe cînd fracţiunea mai revoluţionară este pentru această tactică. Astfel s-au amestecat teoria şi practica anarhistă cu cea social-democratică. Bineînţeles, nuanţele socialiste din Anglitera, deşi despărţite prin unele chestii practice, nu pot fi socotite drept două curente socialiste deosebite, deoarece amîndouă primesc principiile socialismului ştiinţific, şi dacă una din ele se va încredinţa că este mai practic de a alege deputaţi ori cealaltă că e mai bine a nu alege, atunci ele se vor contopi, deşi altfel lucrează şi acuma împreună. Am zis că în aprinderea luptei între anarhişti şi social-democraţi şi unii şi alţii se azvîrleau pînă la absurdităţi. Erau în amîndouă partidele oameni care tocmai aceste absurdităţi le pricepeau, tocmai acestea le veneau la îndemînă şi după gust. Aşa, unor social-democraţi le plăcea idolizarea statului dusă la absurd ; unor anarhişti le plăcea libertatea absolută idolizată şi dusă de asemenea la absurd. Şi, pe cînd amîndouă taberele, înţelegîndu-se, au început a se apropia, aceşti ex-

tremi, reprezentînd tocmai ce era mai absurd şi mai nebunesc în amîndouă curentele, au rămas neînduplecaţi, intransigenţi. Am văzut cum unii din adoratorii statului au fost gata să dea afară pînă şi pe Engels numai pentru că ei n-au înţeles niciodată în ce înţeles s-a luat cuvîntul „Staat" de căpeteniile teoretice ale social-democraţiei.

În acest articol vom face cunoştinţă mai de aproape cu un anarhist, care din anarhism a înţeles numai ceea ce era mai neraţional, e vorba de Jean Le Vagre, care a scris şi o broşurică numită *Societatea după revoluţie.* Drept vorbind astă broşură, cum vor şi vedea cititorii noştri, nu merită să vorbeşti de dînsa ; dar noi sîntem nevoiţi să o discutăm pentru că o vedem tradusă în limba românească. Faptul că din toată literatura socialistă au ales tocmai această cărticică arată că ea şi-a aflat admiratori printre tinerimea noastră, şi fiindcă după noi scrierea e o absurditate desăvîrşită, în stare numai de a pricinui buimăceală în mintea oamenilor, de aceea sîntem datori a-i face analiza. Broşura d-lui Le Vagre vorbeşte despre societate după revoluţia socială. D-l Le Vagre, cu drept cuvînt, zice că ar fi o pierdere de timp şi o utopie dacă am voi să hotărîm de pe acuma toate amănuntele societăţii viitoare, dar că e foarte de seamă lucru să o cunoaştem în trăsăturile cele mai însemnate, mai generale, almintrelea n-am şti unde mergem. În privinţa aceasta sîntem de aceeaşi părere. Să vedem ce are de zis Le Vagre în privinţa organizaţiei viitoare. D-sa are de zis foarte puţin. Broşura, foarte mică, de-abia cît un articol de ziar, este plină în cea mai mare parte cu polemică împotriva colectiviştilor, aşa că pentru desluşiri din partea autorului nu rămîne nici loc ; dar, drept vorbind, nici nu avea nevoie de mult loc pentru a spune cum vrea d-sa organizaţia viitoare. În privinţa aceasta d-sa nu vrea „nimic", şi s-a mîntuit treaba. Organizarea producţiei şi a consumaţiei, comitetele de statistică, delegaţii speciale pentru a hotărî cutare ori cutare lucru de interes public, serviciile publice, toate acestea sînt fleacuri pentru autorul nostru ; ori de nu-s fleacuri atunci îs intrigi ale colectiviştilor care sub forma de delegaţii, comisii de statistică, servicii publice etc. vor să introducă pe furiş iar statul de astăzi, cu toate apăsările lui.

Cititorii care nu vor fi cunoscînd mişcarea socialistă din Europa apuseană se vor mira foarte mult cînd le vom

spune că ideea delegațiilor, a comisiilor de statistică este tocmai o idee anarhistă. Aceste delegații, comisii de statistică etc. au fost opuse „Volkstaatului" de care vorbeau social-democrații. Iar în privința serviciilor publice apoi la congresul „Internaționalei" anarhiste, la Geneva (pe la 1874 ori 1873), s-a citit un proiect care le propunea. Dar atunci anarhismul era o putere, reprezenta un principiu, iar acuma d-l Le Vagre reprezintă și el... „nimica". Însă dacă nu-i trebuie d-sale nici comisii de statistică, nici delegații, nici servicii publice, cum își închipuie oare că se va organiza societatea viitoare ? Răspunsul e stereotip : „Poporului nu-i trebuie nici comisii, nici delegații, nici servicii publice, *el se va organiza singur*". „El singur se va organiza" e o frază care poate cuprinde înțeles mare și adînc, dar totodată poate să fie și o frază deșartă, absurdă, un nonsens ; atîrnă de la înțelesul ce i-l dai. Să luăm pentru mai bună lămurire un exemplu. Să presupunem o comună socialistă de 50 000 de locuitori. Această comună va avea în sînul său membri care se vor îndeletnici cu serviciul iluminării orașului și caselor, alții vor fi însărcinați cu împărțirea apei, alții cu higiena, alții cu statistica, cu serviciul relațiilor comunei cu alte comune, cu serviciul telegrafului și al poștei etc. etc. Dacă toți aceștia care vor fi ocupați cu serviciile comunale vor fi aleși de membrii comunei, vor lucra sub controlul lor, atunci noi zicem că însăși comuna s-a organizat, că poporul însuși (înțelegînd sub acest nume pe locuitorii comunei) s-a organizat. Să presupunem însă că se va găsi unul și va face următoarea obiecție : „Cum, voiți să întemeiați comisii de statistică și de relații cu alte comune, serviciul telegrafic și poștal etc. ? Dar nu pricepeți că astfel iar întemeiați statul, privilegiile și membrii comisiilor voastre vor alcătui un fel de ocîrmuire etc. ?". Dar vom întreba noi : „Dv. cum voiți să fie organizată comuna ?" și la această întrebare acel cineva ne va zice : „Eu nu vreau *nimica,* poporul singur se va organiza, singur, fără comisii de statistică, fără servicii publice etc.". Atunci vom vedea lămurit că fraza „Poporul singur se va organiza" nu are nici un înțeles, este o adunătură de sunete, care nu poate trezi în mintea cuiva nici o reprezentație reală, e o frază care se zvîrle cu scopuri mai mult ori mai puțin necurate. Cam așa pricepe organizarea viitoare și Le Vagre.

Iată ce găsim în broșură : „Credem că, trecînd de greul luptei, poporul, fiind stăpîn pe instrumente, se va trezi îndată înaintea acestei probleme : de a produce pentru a consuma mai departe. Credem că oamenii trebuie să caute să se unească după ideile, după caracterele ori atragerile lor și odată întîlniți se vor organiza cum se va potrivi mai bine cu aplicările lor ; nu zicem după interesurile lor de vreme ce interesul individual va dispărea ori cel puțin se va pierde în interesul obștesc, prin faptul desființării proprietății individuale și prin neputința de a strînge. Credem că din pricina nevoilor — și aceasta poate fi chiar de la începutul luptei — se vor face dugheni obștești unde consumatorii vor veni să ia cele de care vor avea nevoie". Și mai departe : „Poporul împins de nevoie se va duce binișor în dughene ca să ia ceea ce le trebuie, de asemenea se va duce să lucreze acolo unde se va simți nevoie, și astfel se va obișnui să consume fără ca să aibă grija de unde vin acele producte și ca să producă fără ca să gîndească unde merg productele pe care le fabrică, cu chipul acesta muncitorii se vor obișnui la comunism înainte ca toate comisiile de statistică să se fi putut batăr* înțelege asupra valorii de schimb". Atîta tot. Ce simplu !... dar de o simplicitate copilărească. Presupunem că toate presupunerile d-lui Le Vagre se vor adeveri, că toate împrejurările vor fi întocmai, așa cum le presupune, lucru cu neputință de crezut, dar în sfîrșit să presupunem. După revoluția socială să zicem că oamenii vor fi atît de morali încît vor începe să lucreze cu toții, că nu vor mai fi leneși, că nimeni nu va căta să mai despoaie pe altul ; să zicem că producțiunea cu toată complexitatea ei, avînd în vedere uriașa împărțire a muncii, se va statornici fără altă regulă decît că oamenii vor merge și vor lucra acolo unde va trebui. Presupunem asemenea că oamenii vor lucra cît trebuie, să zicem că nimănui nu-i va veni gust să ia din dugheni mai mult decît îi trebuie, să zicem că toate acestea sînt adevărate. Producția s-a început fără ca poporul „să gîndească unde merg productele care le fabrică". Pentru consumare poporul va merge în dugheni pentru a lua ce trebuie, „fără a gîndi de unde vin acele producte". Dar dacă în dugheni nu va găsi productele

---

* **[Cel puțin, măcar].**

ce-i vor trebui (și e chiar sigur că nu va găsi)? Pentru mai multă lămurire să luăm un exemplu. Să luăm Franța, după revoluția socială, și într-însa o comună cu 50 000 de locuitori din partea de la amiază. Să zicem că s-a întemeiat în această comună cel mai bun mod de producție și că se produc mai ales încălțăminte, mobile și cărbuni de pămînt. Membrii comunei lucrează bine, mai mult chiar decît trebuie, și productele muncii (încălțăminte, mobile, cărbuni) le duc în dugheni și în schimb cer haine, tacîmuri pentru masă, cărți și sute de alte articole de consumație care trebuie omului. Multe vor găsi ei în dugheni, dar haine și tacîmuri se poate să nu fie pentru toată comuna ori măcar pentru o mare parte din ea. Ce e de făcut? Să zicem acuma că prăvăliașul crede că se vor găsi tacîmuri la comuna X și scrie acolo, dar mai întîi chiar de se vor găsi cum se vor schimba cărbunii și încălțămintele pe haine? În ce proporții? Și mai rău, haine pot să nu fie acolo de prisos. Cel cu dugheana va scrie aiurea și va primi același răspuns. Ce e dar de făcut? Membrii comunei vor avea dugheni pline de încălțăminte și de cărbuni și vor umbla goi, vor mînca cu mîinile bucate gătite ca la sălbatici (deoarece nu vor avea tacîmuri) pe cărbuni, fără tingiri etc.

Dar de unde credeți dv., ni se va zice, că în comuna luată de pildă nu se vor găsi haine etc.? Noi nu numai credem, dar chiar sîntem cu desăvîrșire încredințați. Și iată cum. Să presupunem că în Franța sînt patruzeci de milioane de locuitori. Cînd toți vor produce în comunele socialiste fără ca să aibă grijă de unde vin productele și unde merg, e foarte natural ca din unele lucruri să se producă foarte mult și din altele foarte puțin. Se va produce pentru o sută de milioane de oameni, de pildă, încălțăminte, prea mulți cărbuni și mobile, iar în schimb se vor produce prea puține lucruri de hrană și straie. Cu dugheni pline, prea pline, de alte producte, o parte a Franței va muri de foame și va rămîne fără haine. Această societate închipuită de Le Vagre e mai absurdă, mult mai absurdă decît societatea de astăzi. În adevăr. Noi am arătat că astăzi regulatorul care pune în armonie producția cu consumarea este *concurența*. Acest regulator azi, în fața uriașei creșteri a împărțirii muncii, a schimbului, a ajuns și ajunge din ce în ce mai neîndestulător, deci se pricinuiesc crize care zguduie societatea

burgheză din temeliile ei. Pricina este că societatea are un regulator neîndestulător, concurența. Ce să zicem de societatea înjghebată de Le Vagre, care nu va avea regulator? Este destul să gîndim la această societate și pe dată pricepem că va fi un balamuc adevărat și nu o societate. D-l Le Vagre a cam simțit această greutate și iată ce ne zice mai departe: „Din pricina trebuințelor, prăvăliile de care am grăit mai sus, fiind în legătură unele cu altele, vor ști întotdeauna care vor fi trebuințele consumației, își vor împărți productele, și producătorii, venind să le depuie prin faptul acestei atingeri, fără nici o apăsare administrativă, vor avea cunoștință de trebuința consumației, de lipsa cutăruia și de îmbulzeala altuia, și, pe cînd astăzi vedem ridicîndu-se deodată societăți de jupuitori pentru a despoia prin cutare născocire cutare mină ori cutare descoperire, atuncia vom vedea alcătuindu-se deodată grupe de producători pentru fabricarea cutărui ori cutărui lucru cerut de consumație". Așadar, prăvăliașii vor pune în armonie consumarea cu producerea. Dar cum? Prăvăliașii din cutare comună pot ști aproximativ cît se cere în comună, mai mult nimica. Este oare destul atîta? Să luăm din nou exemplul nostru. În comuna luată de pildă a fost în anul acesta grozavă lipsă de haine, de tacîmuri etc. și îmbulzeală de mobile, de cărbuni etc. Prăvăliașii, văzînd acestea, vor propune la grupe de lucrători să se lase de scos cărbuni și de făcut încălțăminte și să se apuce de lucrat haine etc. de care a fost lipsă nu numai la dînșii, ci și în multe alte comune. Lăsăm la o parte greutăți uriașe, trecerea miilor de lucrători de la o specialitate la alta, întemeierea de fabrici etc., dar, în sfîrșit, să zicem că au făcut fabrici și au început a lucra. Dar pot oare să fie siguri cei dintr-o comună că în altele nu se va face tot așa și deci că în anii viitori nu va fi îmbulzeală de haine și lipsă de alte celea? Dacă astăzi, cînd este un regulator al producției și consumării, și totuși crizele zguduie societatea, ce va fi într-o societate în care nu va fi nici un regulator?

D-l Le Vagre mai face ceva, păstrează liberul schimb între comune, prin urmare pune la loc concurența burgheză cu toate urmările ei, numai în loc de indivizi concurează comunele. Să presupunem că în anul acesta din pricina producțiunii anarhice e mare lipsă de haine și

îmbelşugare prea din cale afară de încălţăminte. Comunele care vor avea haine vor fi năpădite de cereri din partea celor care au prea multe ghete şi n-au haine. Fiindcă se vor cere foarte mult haine, o comună va propune patru perechi de ciubote pe o haină, deşi valoarea unei haine e deopotrivă numai cu două perechi, va propune însă îndoit ca să nu rămîie ea fără de haine. Altă comună va propune şase perechi pe o haină şi astfel se va isca o concurenţă îngrozitoare, o exploatare a unei comune de către alta. Răspunsul d-lui Le Vagre că exploatare nu va putea fi din pricină că nu vor mai fi bani, nu va mai fi schimb de producte, ci de servicii, n-are nici o noimă şi arată că d-sa e cu totul lipsit de cunoştinţe în economia politică. Schimb de producte, schimb de servicii sînt cuvinte, joc de cuvinte. Bastiat şi acuma spune că nu este schimb de producte, ci de serviciu. Comuna X va trimite comunei Z ciubote, iar comuna Z va trimite comunei X haine; puteţi numi acest schimb cum poftiţi : de producte ori de serviciu. Dar cîte perechi de ciubote se vor lua pe o haină ? Comuna Z propune 4, W propune 6 şi Y 8. Pentru ce adică X ar trimite la Z, şi nu la Y ?

Dar şi în comună nu vom sta mai bine. D-l Le Vagre ne spune că prăvăliaşii vor şti a pune în armonie consumarea cu producţia : *vor împărţi productele şi pe producători,* arătînd unde şi ce trebuie de lucrat etc., în timp ce poporul va munci fără a şti unde merg productele muncii sale. Dar astfel aceşti prăvăliaşi ajung în adevăr o castă privilegiată cu putere colosală asupra concetăţenilor lor. Cînd în cutare comună va fi mare lipsă de haine ori de hrană... aşa că marfa cîtă este nu va putea ajunge decît pentru 30 000 de oameni din 50 000, atunci prăvăliaşii vor părtini unora şi aceştia, la rîndul lor, le vor face alte servicii, se vor forma partide, lupta de partide va învia, iar prăvăliaşii pot ajunge clasă privilegiată economiceşte. Se înţelege că noi am dat numai un exemplu cu lipsa hainelor, dar se vor întîmpla mii de cazuri în fiecare şi pentru a aţîţa lupta între membrii comunei şi astfel vor da prăvăliaşilor prilej de a se folosi de nemulţumiri. Ce mai anarhism de precupeţ !

La toate acestea d-l Le Vagre bolboroseşte : „Ei bine, dar uitaţi că în societatea despre care vorbesc eu oamenii vor fi buni, umani, morali şi nu vor voi ei singuri să exploateze". Să ne ierte d-l Le Vagre dacă îi vom spune că repetă o frază luată de la socialişti, dar fără a o pricepe. Socialiştii zic în adevăr că în societatea viitoare oamenii vor fi mai morali, mai umani etc., dar pe ce întemeiază ei astă afirmare ? Ei o întemeiază pe un adevăr ştiinţific netăgăduit : caracterul moral şi afectiv atîrnă de mediul natural şi artificial în care trăieşte omul. Acuma, cînd din pricina propăşirii, omul a ajuns aproape stăpîn pe mediul natural, caracterul lui moral şi afectiv atîrnă mai ales de mijlocul social. Punînd dar pe om într-un astfel de mediu social cum este organizarea societăţii socialiste, e foarte firesc lucru ca într-însul să se dezvelească foarte mult toate afectele şi instinctele umane şi să disparǎ cele egoiste, care iarăşi sînt foarte naturale pentru un mijloc social ca astăzi, pentru un mijloc în care sînt luptă de clase, antagonismul intereselor, concurenţă. În societatea închipuită de Le Vagre, comunele sînt puse una în faţa alteia concurente, în această societate un om va fi şi mai puţin stăpîn pe ziua de mîine decît în societatea modernă, în acea societate este dată cea mai mare putinţă de exploatare şi prin urmare un om va fi mai curînd egoist, şi anume mai egoist decît azi, şi nu mai uman. Noi zicem că omul fiind în societatea organizată socialistă va ajunge prin faptul schimbării mijlocului social tot mai moral, iar această moralitate crescătoare a individului va avea iarăşi înrîurire binefăcătoare asupra organizării sociale ; d-l Le Vagre însă ia moralitatea inşilor ca un ce dat, hotărît şi printr-însa vrea să explice organizarea socială viitoare ! Nu-i vorba, noi am arătat că dacă vor fi oamenii chiar îngeri în societatea d-lui Le Vagre, totuşi acea societate-balamuc va trebui să piară foarte curînd din pricina lipsei de organizare, dar mai ales cînd în această societate tocmai aşa îngeri nu vor avea de unde să fie. Pînă acuma am vorbit numai de producere şi consumare, să trecem la serviciile publice. Prin servicii publice se înţeleg acele servicii care nu produc de-a dreptul nimica, deşi ajută indirect la producere. Aşa sînt poştele, telegrafele, drumurile de fier etc... Iată ce ne spune în privinţa aceasta d-l Le Vagre :

„S-a mai grăit că pentru muncile de folosinţa obştească, care ar putea cuprinde uneori mai multe regiuni,

va trebui să se numească numaidecît delegaţi însărcinaţi ca să se înţeleagă chiar numai pentru o bucată de vreme şi în vederea singurului ţel pentru care sînt numiţi. Şi aceasta e greşit. În adevăr, după cum ne-am încercat să dovedim în cele înşirate pînă acuma, interesele fiecăruia se vor pierde în interesul obştesc; deci cetele vor fi legate numai pentru interesele generale pe care cu toţii le vor putea privi din punctul lor de vedere, dar care la urma urmei vor ţinti către acelaşi scop. Apoi toate aceste deosebiri de sat, comună, patrie etc., după noi, trebuie să piară sau cel puţin vor rămînea numai expresii geografice; deci dacă luăm, de pildă, întemeierea unui canal ori a unei linii de drum de fier, nu vedem deloc nevoia de a trimite delegaţii pentru organizarea acestor lucrări. Presupunem că ideea de a face astă lucrare s-a iscat în mintea unui singur individ. Dintru-ntîi va avea de propagat ideea în jurul său, de căutat pe cei care vor voi să o primească şi să-l ajute în astă întreprindere, de aflat ingineri (dacă nu-i el singur inginer) pentru făcut planuri, cercetat locurile pe unde trebuie să meargă canalul, drumul de fier, să adune salahori sau altfel de muncitori; apoi după ce va fi strîns grupul trebuitor, după ce vor fi dezbătut, cumpănit toate planurile, în toate amănuntele lor, s-ar apuca de lucrat, şi munca s-ar face, cum vedeţi, fără autoritate şi fără delegaţii, numai prin imboldirea inşilor".

Am făcut această citaţie lungă pentru ca să nu creadă cineva că voim să rîdem de d-l Le Vagre. Acuma trebuie să facem o declaraţie sinceră că nouă ne arde obrazul de ruşine cînd ne gîndim că asemenea copilării naive pot fi luate de cineva drept socialism. Broşura aceasta pare că înadins a fost scrisă pentru a compromite socialismul. Închipuiţi-vă numai lucrările uriaşe ce presupune un drum de fier care trece prin regiuni întregi, acele numeroase lucrări speciale cerute, feluritele interese ce el atinge; toate acestea, după d-l Le Vagre, se vor regula prin aceea că va veni lui X ori lui Y în gînd să le facă fără ca regiunile interesate să se înţeleagă asupra nevoii, putinţei etc. a acestui drum de fier. Să presupunem că lui X din comuna cutare i-a venit în gînd să facă un drum de fier care să treacă prin mai multe regiuni. Acel X găseşte mai mulţi tovarăşi, presupunem chiar că găseşte şi acea sumedenie de specialişti care se cer

pentru astfel de lucrare uriaşă. Lui X îi va trebui o mulţime de material pentru lucrări de pămînt, de terasament, maşini de scos ţărînă, şine, vagoane, locomobile, macazuri, lemnărie, sute de alte articole pentru gări, cantoane, în sfîrşit poduri de fier peste rîuri, mii de articole fabricate în felurite comune, deoarece munca este împărţită. Locomobilele se vor face în comuna Y, vagoanele aiurea, podurile în alt loc, şinele poate chiar în altă ţară, în Englitera. Deci X va trebui să ceară acest material uriaş şi felurit de la atîtea locuri felurite. Sub ce cuvînt vor trimite acele comune materialul cerut? Mai întîi fabricile pot să nu aibă material şi va trebui să-l facă şi poate chiar ca mulţi lucrători să treacă de la altfel de muncă la acestea, de la fabricarea hainelor să treacă la a materialului pentru drum de fier. Dar de unde se va şti că din pricina aceasta nu se va căşuna lipsă de haine? Planul lui X va face tulburare în producţiunea societăţii, va muta pe muncitori de la o breaslă la alta; şi de unde poate să ştie X că societatea are ori ba puterile trebuitoare pentru a face drumul de fier proiectat? De unde va şti aceasta chiar societatea însăşi? Mai departe. În comuna luată drept exemplu pot să se mai afle şi alţii afară de X care să vrea a face şi ei cîte un drum de fier; iar dacă nu în comuna pomenită, apoi fireşte că în celelalte. Mai întîi ei pot să nu ştie unul de altul ori, şi mai rău, pot să aibă alte păreri, socotind că X cu tovarăşii lui greşesc ori nu vor fi în stare a scoate lucrul la capăt, ori nu se vor înţelege în privinţa locurilor prin care trebuie să treacă drumul etc. Aşadar, în aceeaşi regiune poate să se înceapă deodată mai multe linii, fără nici o înţelegere şi îndepărtînd mulţime de oameni de la altfel de muncă. În toate acestea nu presupunem deloc rea-voinţă, ci X din cutare comună poate crede cu tot dinadinsul că va face în adevăr drumul de fier cel mai economicos, iar Y din altă comună depărtată poate crede că el şi cu tovarăşii săi are deplină dreptate, şi nu X. Afară de acestea, deprinşi a lua din prăvălii fără a se gîndi de unde vin articolele de consumare (după cum spune d-l Le Vagre), ei nu vor şti dacă munca lor e trebuincioasă altei bresle. X, Y, Z din felurite comune fac dară drumuri de fier şi fiecare va fi nevoit să ceară felurite articole trebuitoare drumurilor de fier: şine, maşini, vagoane etc. de pe aiurea.

Cui vor trimite fabricile materialul? De ce lui X, şi nu lui Y? Nu se va brodi oare să se trimită lui X maşini şi vagoane nu, pe cînd Y va primi vagoane, dar nu maşini. Şi dacă toţi cărora le va veni în cap să facă drumuri de fier vor cere materialuri şi vor fi îndestulaţi, nu se va întîmpla oare ca, prea mare parte din membrii societăţii îndeletnicindu-se cu pregătirea materialurilor cerute, societatea să se trezească la sfîrşitul anului fără hrană, fără straie şi fără alte lucruri trebuincioase? Toţi cei care au idee despre viaţa unei societăţi vor trebui, credem, să se unească în părere cu noi că ideea lui Le Vagre e absurdă şi copilărească. Să presupunem acuma că drumurile de fier sînt gata făcute, că în societatea socialistă, ceea ce e sigur, drumurile vor fi şi mai multe, mult mai multe decît azi. Să ne închipuim dară o reţea colosală de drumuri de fier, o reţea care va acoperi, de pildă, toată Franţa. Să luăm acuma în seamă zecile de mii de oameni, mare parte specialişti, care vor fi împrăştiaţi prin toată Franţa şi vor lucra la drumurile de fier. Să ţinem seamă de sutele de ingineri care trebuie să fie ocupaţi cu ţinerea drumului în bună stare, la mecanicii care trebuie să îngrijească maşinile şi să le dreagă, la cantonieri etc. etc... Să luăm în seamă toată încîlceala lucrului. Trebuie ca trenurile să meargă după un singur plan bine hotărît şi bine cumpănit, altmintrelea trenurile n-ar şti cînd să plece, s-ar face ciocniri şi sfărîmări la întîlniri etc. Să ţinem seama că un macaz rău întors într-o staţie poate pricinui sfărîmarea trenului şi moartea a sute de oameni, să luăm în seamă miile de maşini care trebuie să fie puse în mişcare de specialişti şi că o maşină rea poate omorî sute de oameni; să luăm în seamă grămada de vagoane încărcate cu lucruri de consumaţie circulînd în toate părţile şi să nu uităm că societatea socialistă va fi mai bogată decît cea de azi, şi mai ales în lucruri numaidecît trebuitoare; să ne gîndim la contabilitatea complexă şi enormă care va trebui ţinută pentru a se şti încotro trebuie să meargă vagoanele şi cîte etc. Să ne închipuim numai toată complexitatea acestui uriaş mecanism: reţeaua drumurilor de fier, şi să ne întrebăm cum va putea acest organism uriaş şi complicat să fie pus în mişcare, cum ar putea funcţiona normal, armonic, după interesele ţării întregi. Cum va putea acest organism să fie pus în mişcare fără o organizare unitară, raţională, armonică? Şi la aceste consideraţii ale noastre Le Vagre ne strigă: „Nu vă trebuie organizaţii, delegaţii cu scop de a regula treburile, servicii de contabilitate etc... Aceste toate sînt şiretlicuri pentru a pune în picioare iarăşi statul. Noi presupunem că se va găsi un X care va regula mersul trenurilor în toată Franţa etc.".

Astfel de frică de unele comitete de statistică, de contabilitate, de frică de delegaţii pentru a regula treburile societăţii, lucrînd sub controlul societăţii, din frică şi nepricepere, Le Vagre pune interesele cele mai de căpetenie ale societăţii întregi în voia întîmplării, că unui individ îi va veni insuflare de a regula interesele societăţii fără nici un control din partea societăţii. Şi această absurdă dictatură a unui X închipuit este născocită pentru a înlătura orice autoritate! Pentru a înlătura autoritatea, iată schema societăţii viitoare propusă de Le Vagre ca trebuind să se întemeieze după revoluţia socială: poporul va munci fără a şti unde merg productele sale, va consuma fără a şti de unde vin productele consumate, iar toate treburile ce ating societatea întreagă se vor cîrmui de nişte indivizi care singuri se vor alege, vor pune lucrurile la cale cum le va trăsni prin cap, fără controlul poporului, care va şti numai atîta, ca să muncească.

Acesta e înţelesul adevărat, curăţit de fraze, al organizării sociale a d-lui Le Vagre. În astă organizare stai la cumpănă ce să admiri mai mult: absurditatea, naivitatea copilărească ori autoritarismul ce se dă pe faţă, dînd puteri nemărginite, necontrolate, în mîna unor X închipuiţi.

Am luat un exemplu, drumul de fier, dar cititorii pot să ia orice altul, oricare funcţie mare a societăţii şi se vor încredinţa că închipuirea lui Le Vagre e absurditate curată, că astfel de societate n-ar putea să trăiască nici cîteva zile, că oamenii s-ar azvîrli în braţele celei mai negre reacţiuni numai pentru a scăpa de societatea-balamuc plăsmuită de domnul Le Vagre.

II

În articolul trecut am făcut cunoştinţă cu ideile d-lui Le Vagre despre societatea viitoare; acestea sînt ideile lui pozitive. Acuma vom vedea şi critica d-sale impo-

triva socialismului științific și ne vom convinge că nu-i mai fericit de astă dată. Broșura fiind mică, d-l Le Vagre a criticat punctele cele mai de frunte ale colectivismului. Să vedem dar ce zice d-l Le Vagre :

„Aceia ce-și zic astăzi colectiviști vreau să sfărîme precupeția de acum, vreau să nimicească concurența dintre oameni, desființînd paralele, valoarea de schimb, care face ca capitaliștii să înșele pe muncitori primind în schimbul paralelor o putere de lucru mai mare decît aceea ce li se plătește. Ei zic că vor să nimicească toate acestea și găsesc că lucrul cel mai de seamă e înlocuirea paralelor, valoare de schimb, prin bonurile de muncă, altă valoare de schimb.

Întrucît se vor fi prefăcut lucrurile ? Ce ne pasă că valoare de schimb e un metal mai mult ori mai puțin prețios !..."

Facem un popas și îndrăznim a propti în drum pe voinicosul critic, și iată de ce. D-sa începe critica lovind în ceea ce, după d-sa, este esența colectivismului ; toată combaterea izvorăște din acea presupunere. Dar presupunerea e absurdă și mincinoasă, deci absurdă și mincinoasă este și combaterea. De unde și pînă unde a găsit d-l Le Vagre că au de gînd colectiviștii să introducă bonuri de muncă, prin care să înlocuiască banii de azi ? D-l Le Vagre nu ne spune. Ce-i drept, citează pe un colectivist, B. Malon, care e în contra lor, dar care sînt colectiviștii ce le propun ? Închipuiți-vă ce sistem de critică ! Pune în spatele colectivismului o propunere absurdă și citează un colectivist care în această citație vorbește împotriva bonurilor, ne citează chiar cuvintele prin care Malon le combate și pe urmă criticul, c-un sînge rece de pizmuit, merge mai departe, ca și cînd ar fi dovedit că socialismul științific cu adevărat cere asemenea bonuri de muncă, în locul paralelor ! Asemenea critică arată mai multă lipsă de judecată decît rea-voință, asta-i și singura dezvinovățire ce-i putem face d-lui Le Vagre. Dacă d-sa ar cunoaște colectivismul și socialismul din citire și nu din discuții prin cafenele, atunci ar fi știut că unele din cele mai însemnate pagini ale socialismului științific au fost scrise tocmai împotriva acestor bonuri de muncă. Ar fi aflat că de pe la 1847 Marx a

scris o carte întreagă împotriva lui Proudhon și a mutualismului, care în esență cere tocmai această așa-numită valoare de schimb.

În *Capitalul* lui Marx, în cîteva articole ale lui Engels, în o mulțime de articole răspîndite prin ziare, în articolele francezilor Lafargue, Guesde, Deville, Malon, precum și în ale scriitorilor de alte nații, socialismul științific a combătut aceste bonuri, valoare de schimb, menite a preface societatea burgheză în societate socialistă. Dar înainte de a arăta cum le critică socialiștii să vedem cum le combate d-l Le Vagre.

Ideea de căpetenie a celor ce au propus bonurile este următoarea. Esența valorii unui produs este munca. Așa valoarea unei linguri produsă în patru ceasuri este patru ceasuri de muncă și poate să se schimbe cu orice alt lucru care e produs de asemenea în patru ceasuri. În societatea noastră însă, cum știm, un lucru tinde a se schimba după valoare, însă foarte adesea se schimbă altfel : pe lucruri cu valoare mai mare ori pe lucruri cu valoare mai mică ; faptul atîrnă de la starea pieței, de la cît se oferă și cît se cere pe lucrul de care ni-i vorba, atîrnă de concurență. După „bonuriști", lucrul de căpetenie este să se găsească valoarea adevărată a fiecărui lucru, așa ca să se poată schimba după ceasurile de muncă cheltuite cu el. Pe de altă parte, ei cer ca lucrătorii să primească bonuri de muncă pentru toate ceasurile întrebuințate. Așa un lucrător, dacă va munci zece ceasuri, să ia un bon de zece ceasuri ; pentru aceasta să poată lua din magaziile societății mărfuri echivalente cu munca sa. Dacă Stan va fi muncit șase ceasuri făcînd o lingură, iar Bran tot șase la un strai, aceste două lucruri vor fi în magaziile societății ca valori de șase ceasuri. Stan cu un bon de șase ceasuri va putea lua straiul și Bran cu bonul său tot de șase ceasuri va putea lua lingura. Cu acest mijloc pe de o parte s-ar păstra împărțirea muncii, iar pe de alta fiecare muncitor va primi pentru bonul său un echivalent complet al muncii sale, și, muncitorii primindu-și echivalentul muncii lor, sărăcia ar pieri din societate.

Cam aceasta e în două cuvinte ideea esențială a tuturor celor care s-au gîndit la bonuri de muncă prin care să

reformeze societatea *. Le Vagre, cum am zis, pune aceste idei în spatele colectiviştilor, el zice că socialiştii colectivişti vor să facă toate uneltele de muncă proprietate colectivă a naţiunii, pe urmă să întemeieze comisii statistice care să găsească adevărata valoare de schimb a productelor, să dea lucrătorilor bonuri tocmai deopotrivă cu valoarea muncii lor. Cu dînsele lucrătorii vor putea lua ce vor voi din magazii fără să fie exploataţi.

După Le Vagre aşa voiesc să facă socialiştii colectivişti. Să vedem dar cum îi critică. Iată neajunsurile ce află d-sa în această concepţie. Întîi. Nu se poate găsi măsură pentru valoare, fiindcă unele munci sînt mai grele şi altele mai uşoare, deci e nedrept ca un ceas de muncă grea să fie deopotrivă cu un ceas de muncă mai uşoară. La aceasta bonuriştii pot răspunde foarte bine că întîmpinarea nu-i deloc serioasă, una pentru că progresul tehnicii prin întrebuinţarea maşinilor în toate breslele producţiunii va face deopotrivă greutatea muncii. Apoi, chiar dacă s-ar întîmpina vreo greutate, tot nu e de neînvins. De altmintrelea şi Le Vagre stăruie mai mult asupra alteia, şi anume că prin bonurile de muncă se va face cu putinţă ca unii să strîngă avere şi deci se va înfiinţa din nou neegalitatea socială. Această întîmpinare trebuie însă s-o cităm chiar cu vorbele lui : „Să ne închipuim aceşti oameni cu gînduri rele, care pe nedrept se bănuiesc a fi într-o societate anarhistă ; să ne închipuim că aceşti oameni ar putea produce mai mult decît le trebuie şi prin aceasta ar ajunge să strîngă ; ar urma că pe de o parte s-ar împuţina cererile de producte, iar pe de alta ar năpădi şi ar ajunge astfel nu numai să încurce toate socotelile comisiilor de statistică, ba încă să împiedice pe alţii care ar avea mai multe nevoi să producă pe cît le trebuie". Nu urmăm mai departe, şi atîta e destul. Să presupunem că într-o fabrică se lucrează şase ceasuri pe zi şi în aceste şase ceasuri un lucrător produce o pereche de cizme şi primeşte un bon de şase ceasuri. Pe acest bon lucrătorul poate lua din magazinuri fie o pereche de cizme, fie alt product echivalent cu şase ceasuri de muncă. Să presupunem acuma că unii dintre cei care lucrează în fabrică sînt „oameni cu gînduri rele",

* Dăm aici numai ideea esenţială, nu şi utopiile lui Proudhon, Gray, Rodbertus, care cu toatele îs întemeiate pe astă idee fundamentală.

în loc de şase ceasuri pe zi vor lucra cîte 12, vor produce cîte 2 perechi de ciubote şi le vor pune în magaziile societăţii, vor lua cîte un bon de 12 ceasuri, căpătînd drept de a lua din magazii un echivalent de 12 ceasuri ; dacă nu le vor lua, atunci echivalentele neluate vor sta în magazie. Unde e aici nedreptatea ? Oamenii muncesc de două ori mai mult, de aceea primesc drept la o cîtime îndoită de producte, şi pe aceşti oameni, care vor munci mai mult, să-i numim „cu gînduri rele" numai pentru că vor să muncească mai mult ? Şi de asemenea cum prin faptul că vor munci mai mult au să împiedice pe alţii de a produce cît le trebuie ? Taină nepătrunsă ! E vădit lucru că Le Vagre, punînd în spatele socialismului modern ştiinţific, în spatele colectivismului o absurditate, n-are destulă pricepere pentru a o critica, a o descurca. Dacă Le Vagre ar fi cunoscut mai bine colectivismul, despre care vorbeşte cu atîta îndrăzneală, ar fi ştiut cel puţin următoarele :

Că bonurile de muncă menite a înlocui paralele sînt o idee veche, care a avut apărători plini de talent : în Englitera pe Gray şi alţii. În Franţa cel mai însemnat apărător al lor a fost Proudhon. La 1847, cel mai de frunte reprezentant al colectivismului modern, Karl Marx, în cartea sa *Misère de la phylosophie*, a combătut acest sistem şi a nimicit cu totul utopiile tuturor bonuriştilor. Pe urmă, mai ales în *Das Kapital*, Marx a arătat că exploatarea muncitorului se face în producţiune, nu în schimb. Lucrătorul primeşte în mijlociu pentru munca ce o vinde ca pe o marfă preţul integral, deopotrivă cu strictul necesar pentru trai. Muncitorul nu e înşelat ca vînzător, ci ca producător. Pricina grozavei exploatări, a grozavei neegalităţi economice nu stă în faptul că lucrătorul nu ar primi preţul adevărat al marfei sale, al muncii, ci în faptul că munca lui e marfă, în faptul organizării sociale care face ca munca lui să fie marfă. Deci cei care vor dispărea * exploatării, proletariatului, a grozavelor neegalităţi economice trebuie să îndrepteze în acolo privirea ca să garanteze lucrătorului preţul integral al muncii-marfă (acest preţ îl primeşte aproape şi azi **) şi trebuie să îndrepteze toate silinţele spre a face

* [Dispariţia].

** Vezi „Karl Marx şi economiştii noştri". Acolo am arătat că preţul muncii cînd se suie, cînd cade sub valoarea sa, care-i

să înceteze o stare de lucruri în care munca ajunge marfă ; cu alte cuvinte trebuie să lucreze nu pentru a reforma schimbul în societate, ci pentru schimbarea desăvîrşită a organizaţiei economice a societăţii. Chiar dacă ar fi cu putinţă să se întrebuinţeze bonuri în loc de monedă, societatea de azi neschimbîndu-se, despoiarea muncitorilor ar rămînea neatinsă ; despoiarea nu poate înceta decît cînd va înceta vînzarea puterii de a munci. A reforma schimbul în societatea burgheză, lăsînd neatins modul de producţiune, este mai întîi peste putinţă şi apoi, chiar de ar fi, tot n-ar aduce vreun folos *.

Dar colectiviştii au nimicit cu totul aceste utopii întemeiate pe muncă-monedă. Dar Le Vagre va zice : „Bine, noi nu zicem că socialiştii colectivişti vor să schimbe numai modul de schimb introducînd în loc de bani de metal bonuri de muncă ; noi zicem că totodată ei vor să schimbe şi modul de producere declarînd toate uneltele de muncă (fabrici, pămînt etc.) proprietate colectivă, schimbînd astfel şi modul de producţie". Foarte bine. Este adevărat că socialiştii vor să declare toate mijloacele de muncă proprietatea naţiei, vor preface toate capitalurile individuale într-un capital social unic, dar atunci în faţa acestui colectivism la producere ce ar căuta bonurile de muncă ? Ce rost ar putea avea o monedă, un mijloc de schimb, într-o societate în care producţiunea şi împărţirea productelor vor fi organizate amîndouă ? Să presupunem în societatea colectivistă două comune producătoare, una care produce haine şi alta ciubote ; cum vor schimba între dînsele ? După Le Vagre, care învinovăţeşte pe colectivişti că vor să păstreze precupeţia de acuma înlocuind moneda prin bonuri, în această societate schimbul s-ar face prin bonurile de muncă. Asta înseamnă că s-ar păstra concurenţa burgheză cu toate urmările ei, numai, [că] în loc să concureze indivizi, ar concura comune. Astă concepţie absurdă despre o societate în care ar concura între ele comunele, deşi mijloa-

egală cu strictul necesar (cu ceea ce trebuie neapărat) pentru viaţă. Chiar azi, una cu alta, lucrătorul primeşte valoarea deplină a puterii sale de a munci.

* Deşi aceste teorii proudhoniene au trecut în lumea unde nu mai este durere, nici suspin, totuşi, avînd în vedere că tot învie neîncetat şi că unii şi alţii le aruncă în spatele socialismului ştiinţific, vom vorbi pe larg despre dînsele într-unul din n-rele viitoare ale „Revistei sociale".

cele de muncă ar fi socializate, astă închipuire au născocit-o unii anarhişti şi a fost criticată şi nimicită tocmai de colectivişti, care au arătat că lăsînd schimbul şi concurenţa între comune s-ar da naştere altei societăţi burgheze cu toate păcătoşiile ei, numai cît lupta între inşi ar fi înlocuită prin lupta între comune. „Dar — va zice Le Vagre — noi ştim că socialiştii colectivişti vreau să înceteze concurenţa, de aceea şi numesc comisii de statistică, care vor avea îndatorirea de a afla adevărata valoare de schimb a productelor ; aşa că un product de patru ceasuri, de pildă, se va schimba cu alt product de patru ceasuri". D-l Le Vagre a auzit despre comisiile de statistică, dar nu ştie ce mîncare sînt acelea. Comisiile de statistică pot foarte bine hotărî ca patru ceasuri de muncă să se schimbe pe alt product de patru ; dar iată că într-o comună un ins produce o pereche de cizme în patru ceasuri, pe cînd în alta, cu unelte mai bune, insul produce o pereche în două ceasuri. Care din două se va lua drept tip de valoare ? Dacă vor socoti o pereche de cizme ca valorînd patru ceasuri după lucrul comunei întîia, atunci comuna a doua se va trezi că perechea de cizme produsă în două ceasuri va valora cît 4 ceasuri de muncă ale comunei dintîi, deci pentru o valoare de două ceasuri această comună va lua lucruri de patru. Însă dacă se va lua drept valoarea cizmelor două ceasuri după comuna a doua, atunci comuna întîia se va trezi nedreptăţită, munca ei de patru ceasuri se va preţui numai drept două. Exemplul ne arată ce balamuc ar fi această societate pe care, după Le Vagre, o vor socialiştii colectivişti. Dar iată alt exemplu care va arăta şi mai bine absurditatea acestei societăţi. Să presupunem chiar că au reuşit comisiile de statistică să găsească un mijloc prin care să preţuiască după dreptate valorile produse de comune. Atunci „bonuriştii" ar putea oare să se bucure şi să se creadă învingători ? „Dacă aflăm — ne vor zice ei — un mijloc de a face ca un product făcut într-un ceas să se schimbe cu altul făcut iarăşi într-un ceas, atunci putem avea o societate întemeiată pe dreptate. Un om muncind zece ceasuri şi primind un bon de zece ceasuri va avea valoarea integrală a muncii sale şi va putea lua din magaziile societăţii orice va voi, iar productul luat va fi echivalent tot cu 10 ceasuri. Deci toţi oamenii dintr-o societate vor munci într-un an 10 miliarde de ceasuri,

apoi vor produce producte în valoare de 10 miliarde și cu bonurile iarăși în valoare de 10 miliarde vor lua din magazii toată producția și fiecare în parte va primi rodul muncii sale. Să vedem: au drept să se bucure pînă la atîta „bonuriștii" ? Să presupunem că într-o comună se lucrează încălțăminte. Primind bonuri de muncă pentru încălțăminte, membrii acestei comune merg la magazii și vor să cumpere haine, mobile, cămăși. În magazie însă nu găsesc deloc haine ori găsesc prea puține. Ce vor face ei ? Vor cere de la alte comune ? Dar și acolo pot să nu fie haine. Și că se va întîmpla așa ceva cu vreun lucru nu încape îndoială. Pentru că de unde vor ști producătorii de haine din o comună cîte anume trebuie societății și cîte vor da alte comune ? Societatea va munci 10 miliarde de ceasuri, producătorii vor primi bonuri pentru 10 miliarde de ceasuri, în magazii vor fi producte de 10 miliarde. Foarte frumos. Dar între aceste producte care reprezintă 10 miliarde de ceasuri pot să fie mobile, cămăși etc., dar prea puține haine. Poate să se întîmple să avem haine care ar ajunge pentru de trei ori pe atîția oameni și să nu avem tacîmuri mai deloc. Deoarece nu este în societatea plăsmuită nici un regulator, cazul pomenit se va întîmpla neapărat. În societatea de azi regulator este concurența, bonuriștii însă vor să o desființeze, nemailăsînd ca un product să se schimbe mai pe mult ori mai pe puțin decît valoarea sa. Deci, nimicind concurența și neintroducînd alt regulator care să armonizeze producția cu consumarea, această societate a bonuriștilor e o absurditate mai tot așa de mare ca și cea visată de Le Vagre și despre care am vorbit în numărul trecut. Tot ce am zis acolo despre o societate fără regulator al producției și fără armonizator între producere și consumare se potrivește și societății născocite de bonuriști. Firește că mulți vor zice: „Ei bine, lovind pe bonuriști nu faceți nici un rău lui Le Vagre, care este și el împotriva bonuriștilor". Așa este, dar noi am arătat că d-l Le Vagre nu-i în stare a analiza ceva. D-sa pune în spatele colectiviștilor o idee absurdă (de n-a fost rea-voință, a fost negreșit lipsă de cunoștință). Mai mult: nu-i în stare să combată această absurditate, ci aduce argumentele cele mai caraghioase, cum este următorul: „Ce va face societatea dacă se vor găsi oameni care vor lucra mai mult decît ceilalți ?". Deci d-l Le

Vagre, după ce împodobește cu o prostie socialismul colectivist, nici nu-i măcar în stare să dovedească lămurit că prostia pomenită e prostie. Mai vădită lipsă de judecată e greu de aflat. Deci răfuiala d-lui Le Vagre e lămurită: lipsă de inteligență și pe deasupra lipsă de cunoștințe. Bineînțeles că n-am avea la ce mai sta de vorbă cu acest domn; dar tot vom răspunde la unele din întîmpinările lui, și cititorii vor vedea îndată pentru ce.

După ce arată așa de cu măiestrie ideile socialismului științific (colectivismul) asupra societății viitoare, d-l Le Vagre urmează: „Cu toate aceste ocoliri vedem clocindu-se menirea faimoaselor comisii de statistică, care să reguleze ceasurile de muncă, hotărînd fiecăruia ce trebuie să producă". Dar înaintea unei astfel de societăți, după d-l Le Vagre, trebuie să dăm înapoi cu groază, pentru că astfel de societate va fi mai despotică decît cea burgheză. După ce spune despre colectiviști că vor să introducă bonuri-monedă și comisii pentru hotărîrea valorii de schimb a productelor, d-sa vine la o idee mai sănătoasă, îi licărește prin minte ideea adevărată a colectivismului științific: *organizarea producerii și organizarea împărțirii productelor;* însă această idee n-o dezvoltă, ci se dă cu groază înapoi sub cuvînt că asemenea societate ar fi un despotism îngrozitor. Astă întîmpinare e atît de răspîndită încît, deși am vorbit despre dînsa și altă dată, nu putem să nu ne oprim din nou. De obicei nu-i nimic mai greu decît a combate întîmpinările ce se fac în privința societății viitoare. Viața unei societăți e atît de întinsă și de felurită încît, orice am răspunde la întîmpinările ce ni se fac și oricît de biruitori am fi, potrivnicii noștri tot vor găsi tei de curmei și vor critica un amănunt sau altul și apoi iar și iar fără sfîrșit. A răspunde la toate întîmplările și în privința tuturor amănuntelor organizării viitoare e peste putință. În adevăr, cum voiți să înșirăm amănunțimile vieții unei societăți în care va fi alt mijloc social, cu desăvîrșire altul decît acuma, în care deci vor fi alte obiceiuri, alte idei, alte cereri morale decît acuma și alte mijloace materiale de trai. Critica literară modernă a osîndit cu totul romanul istoric, arătînd că un romancier oricît de genial ar fi, oricît de mare imaginație ar avea, oricît ar cerceta epoca istorică descrisă nu va putea să ne dea tipuri cu adevărat reale din acea epocă istorică pentru că este peste

putința unui om de azi, cu sufletul atît de complex, să se strămute în pielea unui om din altă epocă trecută. Și dacă nu poate un om modern să ne învie un tip din trecut, despre care avem mulțime de monumente istorice, de fapte pozitive, de monumente literare chiar, ce să mai zicem cînd e vorba de oamenii viitori, despre care n-avem nimica alta decît închipuirea noastră și niște deduceri aprioristice ? Și, dacă nu putem cunoaște pe oamenii viitorului, cum să putem să descriem viața lor cu amănuntul ? Socialismul științific a înțeles minunat acest lucru și s-a lăsat cu desăvîrșire de utopii, adică de descris pe larg societatea viitoare. Socialismul științific se îndeletnicește cu analiza societății de azi, care pregătește împrejurările materiale ale societății viitoare socialiste. De aceea socialismul modern nu se strămută în societatea viitoare, uitîndu-se cu dispreț la cea de azi ; ci trăiește într-însa, se luptă pentru a nimici mai iute piedicile ce mai stau în calea mișcării înainte, se luptă pentru a întări, pentru a da mai mare putere elementelor de viață viitoare care se dezvoltă chiar în societatea de azi. Pentru un socialist modern e de o mie de ori mai de folos a nimici vreo piedică reacționară, rămășiță din timpurile feudale, care oprește societatea de a se mișca ; pentru socialist e de o sută de ori mai însemnat a nimici vreo piedică reacționară, rămasă din vremile feudale, dar care zăticnește * mersul societății ; pentru socialist e mai însemnat lucru scurtarea zilei de muncă decît toate dezbaterile despre cutare sau cutare amănunte ale organizației viitoare. Însă pentru utopiști, de soiul lui Le Vagre et Co., dezbaterile în privința cutărei sau cutărei chestii ce atinge generațiile viitoare e atît de însemnată încît ei socot că din pricina ei se cuvine să facă dezbinări între socialiști și a împiedica astfel lucrarea partidei. Se înțelege, nu voim să exagerăm. Zicînd că chestiile prezentului trebuie să ne intereseze mai presus, mult mai presus decît chestiile viitorului îndepărtat, mai ales decît chestiile de amănunt, noi nu zicem că trebuie să [nu] ne pese de viitor ; nu, dimpotrivă, trebuie să ne pese și încă mult. Trebuie să ne ferim de unele neajunsuri în viitor și să fim încredințați că societatea viitoare e mult mai superioară decît cea de azi, că e mai frumoasă, mai

* [Împiedică].

dreaptă, mai bogată, mai morală. Numai această convingere poate să ne dea putere de a ne lupta pentru o cauză care de multe ori ne cere jertfe grozave, chiar viața. Dar, neputînd cunoaște acea societate viitoare decît în general, putem deci să o dezbatem între noi și cu potrivnicii noștri numai în general. Pe cît e vorba de aceste trăsături generale ale societății socialiste, sîntem gata a le dezbate, a le lămuri, a sta de vorbă despre dînsele. Unele din aceste chestii le discută d-l Le Vagre și de aceea stăm de vorbă cu domnia lui.

★

Una din cele mai dese întîmpinări ce se fac socialismului științific este că el duce societatea la o robie mai mare decît cea de azi. Aceasta e una din cele mai obișnuite întîmpinări. De la marele burghez Herbert Spencer și pînă la microscopicii noștri burghezi-naționali Djuvara și Epureanu*, de la marii anarhiști din vremea „Internaționalei“ pînă la microscopicul anarhist Le Vagre, toți repetă aceeași frază : „Socialismul colectivist duce către o robie desăvîrșită“ și d-l Le Vagre, îngrozit chiar, se dă cu groază îndărăt înaintea unei societăți în care felurite comisii vor regula totul. Noi am răspuns pe larg lui Spencer ** ; să răspundem acum cîteva cuvinte și lui Le Vagre. Pentru ca să răspundem mai cu tărie, ar trebui să dăm aici pe scurt o schiță despre societatea viitoare așa cum o înțelegem noi. Dar am făcut asemenea schiță pînă acuma de două ori în „Revista socială“ ! Odată în *Ce vor socialiștii români ?* și altă dată în *Robia și socialismul.* Deci cititorii care n-au citit această schiță, înainte de a merge mai departe cu acest articol, pot să o citească în broșurile citate ***. Aici vom spune numai cîteva cuvinte. Mai ales atragem luarea-aminte a cititorilor asupra însușirii de căpetenie a societății vii-

* D-l Djuvara la Brăila și d-l Costachi Epureanu (cel tînăr) în Bîrlad au ținut o conferință antisocialistă, căutînd cu orice preț să repete cîteva fraze despre socialism, fraze aduse din străinătate și cu desăvîrșire nemistuite și nepricepute.

** Vezi „Robia și socialismul“ în C. Dobrogeanu-Gherea, *Opere complete*, vol. 1, București, Editura politică, 1976, p. 224—285.

*** Recomandăm cu tot dinadinsul să se citească partea în care e vorba de societatea viitoare, astfel cele ce vom spune mai departe vor putea fi ușor înțelese.

toare, și anume că societatea socialistă e o gospodărie unică. Luăm ca pildă Englitera. Această țară are pămînt de lucrat, mine, felurite fabrici, drumuri de fier, vapoare etc. etc.; toate astea nu mai sînt ale unor inși, ci ale nației întregi, care alcătuiește o singură gospodărie. Englitera, prin delegații, comisii etc., găsește cît și ce-i trebuie pentru membrii săi; găsește cît trebuie să muncească fiecare pentru ca societatea să fie îndestulată cu toate celea etc. În *Ce vor socialiștii români?* am arătat, și credem fără a face greșeală, că muncind 3 sau 4 ceasuri pe zi membrii societății toate nevoile vor fi îndestulate foarte bine și anume cu tehnica de acuma. Ce va fi cînd tehnica se va perfecționa, cum neapărat trebuie să se întîmple în societatea socialistă? Așadar presupunem că toți locuitorii Engliterei vor munci cîte 4 ceasuri, unii la o fabrică, alții la alta, îndestulînd toate nevoile gospodăriei. Dacă s-ar găsi că se produce prea mult dintr-un fel de producte, iar din altul prea puțin, o parte din muncitori vor trece de la o producere la alta. Într-un cuvînt, Englitera va gospodări ca o gospodărie unică din ziua de acum. Pentru ca astă gospodărie să ne fie mai lămurită, să ne închipuim o gospodărie mare din ziua de astăzi. Să presupunem, pentru simplificare, că gospodăria e izolată pe o insulă și că nu stă în relație cu alte gospodării străine. Să presupunem că un tată are mai mulți fii însurați, o familie foarte mare, astfel că tata împreună cu unii din fii lucrează la cîmp, un fiu pleacă în pădure după lemne, altul umblă cu vitele etc. Femeile, unele țes, altele cos, altele fac mîncare etc. Nația va fi și ea o gospodărie de acest fel, decît mult mai mare, stăpînă pe milioane de hectare de pămînt și avînd milioane de membri, prin urmare nevoită să organizeze prin delegații, comisii etc. producțiunea și împărțirea produselor produse, precum și serviciile sociale. Și acuma întrebăm ce noimă ar avea în asemenea societate moneda, mijloc de schimb, ori bonurile de muncă. A presupune că în astfel de societate trebuie monedă ar fi tot atît de înțelepțește ca a o presupune în familia pomenită, în o familie mare care îndestulează toate nevoile sale. Societatea socialistă va produce valori de întrebuințare, de consumare, nu valori de schimb, nu mărfuri, deci și o valoare de schimb generală (echivalent general) într-o astfel de societate

e o absurditate. Aceia care vor să aibă idee pe scurt despre societatea la care tinde colectivismul științific trebuie să aibă în minte exemplul nostru cu o familie mare, cu o gospodărie unică. Întîmpinările nimicitoare aduse împotriva societății închipuite de Le Vagre și de „bonuriști“, cum ușor pot să se convingă cititorii noștri, nu pot să fie făcute societății colectiviste. În adevăr. Se va putea oare întîmpla ca în societatea socialistă să se facă haine prea multe, iar tacîmuri mai deloc? Firește că nu deoarece sînt organe speciale pentru organizarea producțiunii, deci și pentru regularea felului de producție. Societatea, hotărînd felul producerii și cantitatea fiecărui fel, va împărți pe producători după cum se va cere. A doua obiecție făcută societății născocite de Le Vagre ori de bonuriști, obiecție foarte însemnată, de asemenea nu poate fi făcută societății noastre. Am vorbit în exemplul nostru din urmă de două comune producătoare de ciubote și din care una ar avea unelte mult mai bune, o fabrică mai perfectă, iar cealaltă o fabrică mai proastă, cu unelte de asemenea mai proaste, încît ar produce de două ori mai greu și deci mai puțin decît cea dintîi; în acele societăți, comuna din urmă ar fi de două ori mai săracă. Astă deosebire între rodnicia muncii ar sfărîma cu desăvîrșire egalitatea închipuită de bonuriști și de anarhiști și ar deschide loc larg concurenței între comune și exploatării unora de către altele. În societatea noastră, astea nu pot să se întîmple. Societatea va avea fabrici mai bune și fabrici mai proaste. Într-însele producătorii vor munci o cîtime hotărîtă de ceasuri pe zi (în exemplul nostru patru) și pentru această muncă toți vor fi îndestulați deopotrivă cu toate cele trebuitoare. Societatea în întregimea ei va pierde dacă va avea și fabrici mai proaste; în interesul ei va fi deci să le perfecționeze cît mai mult, deoarece astfel va crește suma totală de bogății, dar producătorii, pierzînd deopotrivă, ca membri ai aceleiași societăți, nu vor fi unii din ei nedreptățiți pentru că nu vor fi avînd unelte de cele mai bune. Pentru mai mare lămurire să ne întoarcem puțin la familia presupusă de noi ca reprezentînd societatea viitoare. În această familie am zis că bărbații vor lucra unii la pămînt, alții în pădure, alții lîngă vite; femeile și fetele vor țese, coase, face mîncare etc. Să presupunem acuma că două fete din astă familie cos, una

însă la o mașină foarte bună, alta la o mașină mult mai proastă; cea care va coase la mașina cea rea va coase de două ori mai puțin decît cealaltă; de aici va urma pierdere pentru familie, care se va sili deci a aduce mașină bună în locul celei rele; dar cele două fete vor fi în aceeași poziție materială și morală, nimănui nu-i va veni în minte să pretindă că una din ele trebuie să lucreze îndoit cît cealaltă. Toată însemnătatea practică a exemplului nostru cu două fabrici sau cu două mașini de cusut se arată cînd trecem de la industrie la agricultură. În adevăr, ar putea să ne zică oricine că obiecția cu fabricile n-are cine știe ce valoare, pentru că în societatea viitoare fabricile vor fi totuna de bune. Dar ce vei face cu felurita rodnicie a pămînturilor? O comună are pămînt mult mai bun, mai roditor decît alta. În societatea burgheză, din pricină că pămînturile lucrate nu-s totuna de roditoare, se produce *renta* propriu-zisă. Într-o societate în care comunele vor schimba productele lor una cu alta, oricare ar fi mijlocul de schimb, parale ori bonuri, renta burgheză rămîne neatinsă. O comună avînd 1 000 de locuitori face 10 000 de chile de grîu, alta tot cu 1 000 de locuitori produce numai 5 000 din pricină că pămîntul ei nu-i așa de roditor. În astfel de societate, ca și în cea burgheză, neegalitatea economică ar ajunge regulă. Cu totul altfel va fi în societatea colectivistă. Nația întreagă are o mulțime de pămînturi, foarte deosebite în privința rodniciei, mulțime de muncitori le lucrează după un plan hotărît, cîte un număr hotărît de ore pe zi, toată producția (grîu, secară etc.) se adună în magazii naționale, de unde se împart la toate comunele după trebuință. Toată producția e așa socotită încît productele agricole, atît de trebuitoare, ajung din belșug. În astfel de societate, pînă și noțiunea de rentă va fi ceva cu totul străin. Renta va fi un lucru tot așa de străin ca și în familia ipotetică de mai sus; acolo toți bărbații muncind de pildă cincizeci de pogoane de pămînt, un pogon poate fi mai rău, altul mai bun; dar de acolea nu va urma ca unul din fii să mănînce mai prost decît ceilalți care au muncit la pogoane mai roditoare. Societatea noastră, ca o singură familie, produce pentru sine valori de întrebuințare, și nu valori de schimb; deci și toate fenomenele păcătoase ale unei societăți producătoare de mărfuri (cum e societatea burgheză) încetează. „Toate

acestea sînt bune" — ne zic potrivnicii, dar cine va regula producerea, cine va pune în armonie producerea cu consumarea, de unde veți ști cît anume trebuie grîu, cîte haine, cîți producători trebuie să lucreze la cutare fel de lucruri, cîți la altul; pentru toate acestea voiți să numiți comisii de statistică, delegații comunale, districtuale, naționale etc. Ei bine, noi zicem că toate aceste delegații, comisii etc. vor alcătui un guvernămînt și mai înfricoșat decît cel de azi, pentru că de competența lui va fi regularea producțiunii și a distribuirii productelor, pe cînd guvernămîntul de azi n-are atîta putere. Societatea noastră creează un despotism birocratic mai mare decît cel de azi. Iată întîmpinarea de căpetenie făcută de toți potrivnicii socialismului, începînd de la marele Spencer și mîntuind cu microscopicii Djuvara și Epureanu, începînd cu marii anarhiști din vremea „Internaționalei" și sfîrșind cu micuțul anarhist Le Vagre. Vom încerca să răspundem și la aceasta. Dar mai întîi vom face și noi vreo două întrebări potrivnicilor colectivismului științific. Întîi: este ori nu trebuință ca societatea să muncească pentru îndestularea trebuințelor sale? Cred că nu se va găsi nici un om care la această întrebare să nu răspundă că da. Al doilea: dacă societatea trebuie să muncească, atuncea trebuie ori ba ca societatea să organizeze producțiunea și împărțirea productelor? Credem iarăși că toți cei care au citit articolul nostru despre societatea d-lui Le Vagre vor fi văzut la ce absurdități colosale, la ce prostii și imposibilități ne duce presupunerea că am avea o societate socialistă care nu și-ar regula producția și distribuirea, precum și toate funcțiunile sociale. Așadar ne-am înțeles că societatea trebuie să muncească și să organizeze munca, producțiunea și distribuirea roadelor muncii. Acuma ni se pune următoarea întrebare: cum și în ce fel le va organiza societatea socialistă. Aceia care vor să bolmojască lucrurile strigă: „Ce mai atîta vorbă: societatea însăși va organiza toate celea". Foarte bine, și noi zicem tot așa, însă, cum am arătat în articolul trecut, această frază pierde orice înțeles omenesc dacă prin vorbele „societatea singură" înțelegem că toți membrii societății vor organiza treburile sociale. O comună are nevoie de cutare ori de cutare lucru, trebuie deci să corespundă cu alta în această privință. După fraza de mai sus, toți membrii comunei,

fie ei zece mii, trebuie să scrie această scrisoare, să se pună în relații cu cealaltă comună. Societatea trebuie să facă un plan, traseul unui drum de fier care trece prin o regiune întinsă și deci interesează mult pe vreo 30 000 000 de membri ai nației ori ai societății. După fraza de mai sus, toți membrii (30 000 000) trebuie să facă planul, toți trebuie să fie de față la dezbateri! Nu-i lucru văzut că mai mare absurditate nici nu se poate visa? E vădit că în adevăr comuna va corespunde cu altele, dar va alege pentru această treabă un om anume; societatea întreagă va dezbate un drum de fier etc., dar prin o comisie de ingineri, aleși anume pentru acest sfîrșit și lucrînd sub controlul societății. Cînd zicem noi că societatea singură va organiza cutare ori cutare lucru, aceasta înseamnă că ea va pune pe cutare ori cutare om, pe cutare ori cutare grupă de oameni să reguleze acea chestie. Iată-ne dar la comisii, la delegații etc.!! Dacă admitem că societatea trebuie să producă pentru a trăi, trebuie să admitem totodată că ea va organiza producțiunea și distribuțiunea, feluritele servicii sociale și că pentru toate acestea va avea nevoie de delegații speciale. Aici nu mai pot fi de folos fariseismul și paradoxul; lucrul e luminos ca ziua. În ce chip va organiza, cum va alege societatea acele delegații, comisii etc.? Fi-vor aleși membrii acestora pe o vreme mai îndelungată ori foarte pe scurt timp? Cum îi va alege, cum îi va controla ar fi prea mare îndrăzneală să hotărîm cu amănuntul de pe acuma. Societatea de atunci va ști firește mai bine decît noi cum să-și organizeze treburile. Vedem că societatea socialistă va fi nevoită să organizeze producția, pentru acest sfîrșit va fi trebuință de delegații etc. Acest lucru îl știm, dar amănunțimile nu ne privesc. Mai mult. Odată ce înțelegem că neapărat trebuie să se organizeze producerea și împărțirea productelor... odată ce înțelegem că organizarea nu e cu putință fără delegații și comisii, la ce ne-ar sluji toate argumentele ce s-ar putea născoci împotriva lor? Chiar îndeletnicindu-ne cu amănuntele organizării viitoare, adică intrînd în utopie, cel mult am putea discuta felul acestor delegații, dar să le negăm niciodată de vreme ce sînt peste putință de înlăturat. Toate lucrurile au neajunsurile lor, astfel nevoia de a produce prin muncă lucruri trebuitoare spre a trăi are și ea neajunsurile ei; de asemenea și organele

regulatoare ale societății viitoare vor putea avea și ele neajunsuri.

Cu aceasta am avea deplin drept să închidem dezbaterea, însă, fiindcă prea mult și prea mulți tot scot înainte că organele regulatoare vor ajunge guvern despotic, ne vom opri puțin la această chestie, ne vom strămuta și noi cu gîndul în societatea viitoare pentru a vedea dacă e întemeiată această învinuire născocită de potrivnicii socialismului, vom face și noi oleacă de utopie.

Să presupunem o comună în societatea viitoare; acea comună să aibă 20 000 de locuitori, din care 10 000 de producători. Această comună va face lucruri trebuitoare numai ei, precum pîine, grădinărie etc., va lucra și alte lucruri trebuitoare numai în parte acestei comune și în mare parte trebuitoare altora. În schimb, cu lucrurile produse pentru societate, comuna va primi altele de care are trebuință. Să presupunem că afară de producțiunea exclusiv pentru consumarea comunei, ea va mai produce haine, din care o parte vor rămîne pentru membrii comunei, iar alta va fi trimisă la alte comune. Producțiunea menită pentru consumarea comunei se va păstra în magaziile comunale, iar cea pentru alte comune se va trimite în magaziile sociale, naționale, de unde se va trimite după hotărîrile comisiilor însărcinate cu distribuirea. Munca în societate, după presupunerea noastră, e de patru ceasuri pe zi. Comuna noastră va avea membri care vor face felurite producte: membri care se vor îngriji de serviciile comunale; higiena orașului, aducerea apei, luminatul; membri care vor regula treburile comunale, precum: alegerea pămînturilor pentru lucru, felul lucrărilor; va avea alți membri care vor face statistica, vor corespunde cu alte comune din același district și cu nația întreagă. Toate treburile ce privesc numai comuna se hotărăsc și se fac prin ea și de către ea, fără nici un amestec, comuna fiind cu desăvîrșire autonomă întrucît privește treburile sale lăuntrice. Dar vor fi mulțime de treburi care nu vor privi numai pe comună, ci o regiune întreagă, iată pentru ce comuna va alege cîțiva din membrii săi și-i va trimite în vreo comună mai centrală, unde se vor întruni cu delegații altor comune și vor pune la cale treaba regională. Pentru treburile sociale naționale, comunele vor trimite reprezen-

tanți într-o comună centrală și acolo se vor pune la cale treburile ce interesează nația întreagă. Aceste delegații sînt un fel de comisii de corespondență, de legături sociale; printr-însele, comunele se pun în legătură unele cu altele, am putea spune că dau unitate societății întregi. Toate treburile mai însemnate ale societății sînt puse la cale de comisii de specialiști, comisii de statistică, de ingineri pentru construcții etc. Toate treburile mai însemnate, cele ce privesc societatea întreagă, se pun la vot și se hotărăsc de toți cetățenii și cetățenele. Așa, de pildă, planul organizării producției, al distribuirii etc..., construirea drumurilor de fier și, mai pe scurt, toate chestiile mai însemnate se hotărăsc prin votul nației întregi. Am arătat în cîteva cuvinte organizarea societății socialiste colectiviste. Alăturat, pe lîngă cele spuse mai înainte * despre societatea viitoare, vom avea o schemă despre acea societate. Să vedem acuma cine va putea ajunge guvern despotic în asemenea organizație. „Delegațiile, comisiile de statistică etc., comisiile de specialiști; priveghetorii, cei ce vor pune la cale fel de fel de treburi" — ne zic potrivnicii. Să lămurim mai bine aceste delegații, începînd prin o comună. Astă comună va avea comisii pentru serviciile comunale, va avea delegații pentru corespondență etc. Dar membrii acestor comisii vor fi muncitori, care vor munci ca și ceilalți patru ceasuri pe zi. Noi nu vedem chiar de ce membrii delegațiilor n-ar munci la producerea directă, împreună cu alții, patru ceasuri pe zi, iar în alte cîteva ceasuri să se ocupe cu treburile comunale, cu legăturile sociale ale comunei. În acest caz a fi delegat ar fi o sarcină mai mare și iată de ce cetățenii vor putea hotărî a o îndeplini pe rînd ori după sorți. Dealtmintrelea mare parte din producători vor fi și membri într-o comisie ori în alta. După ce vor lucra trei ori patru ceasuri pentru producerea directă, pot să se ocupe alte două-trei ceasuri cu treburile comisiilor în zilele cînd va fi nevoie de regulat asemenea treburi. Deci cum acești cetățeni producători, ca și toată nația, pot ajunge guvern? De ce să nu zicem că vor ajunge guvern despotic și cei care vor face haine? Nu vedem pentru ce le-ar fi mai

* Vezi „Ce vor socialiștii români?" [volumul de față, p. 7—126].

ușor comisiilor decît specialiștilor în facerea hainelor a ajunge stăpîni despotici. În toate societățile istorice privilegiurile, mai ales economice, bogăția mai mare, au dus la alcătuirea guvernelor despotice, a castelor privilegiate. Spencer zice că factorul principal al robiei, principalul semn al ei, este că un om lucrează pentru altul, dă o parte din rodul muncii sale degeaba; deci principalul semn al privilegiului este că un om se folosește de roadele muncii altuia. Ca să pricepem cu desăvîrșire acest adevăr, n-avem decît să ne închipuim pe țarul Rusiei mutat într-o colibă țărănească, purtînd și el opinci, tremurînd de frig, mîncînd pîine amestecată cu pămînt, lucrînd 14 ceasuri pe zi, ca toți țăranii ruși. Puteți să-i ziceți și atunci țar, dar țarismul lui va fi numai un nume deșert, încolo va fi și el un țăran ca oricare altul. Împreună cu privilegiurile bogăției i-ați nimicit tot ce alcătuiește despoția. Să vedem acuma în societatea noastră socialistă. Membrii delegațiilor, ca și toți producătorii ceilalți, muncesc patru ceasuri pe zi. Pentru această muncă, fie ea de orice soi, producătorii (delegații ori ba) primesc deopotrivă cele trebuitoare din producția socială. Cu toții vor mînca la restaurantele sociale *, cu toții vor primi haine îndestulătoare și mijlociu vor primi într-un an un echivalent de 1 000 de ceasuri de muncă, socotind trei sute de zile de muncă pe an. Și tot una face dacă vom admite că delegații sau membrii comisiilor au muncit muncă fizică ori dacă, din pricină că s-a cerut multă muncă intelectuală, au fost scutiți de cea fizică; zicem că face totuna fiindcă toți vor primi tot atîta de la societate, vor fi în aceeași stare economică, și nici nu poate fi altfel. În adevăr, să presupunem că în societatea noastră colectivistă, socotindu-se puterile ce avem la îndemînă, ținem seama de cele din urmă descoperiri ale științei tehnice, de diviziunea muncii etc... într-un cuvînt, luînd în seamă toate condițiile, societatea noastră cu muncă de patru ceasuri pe zi va îndestula, chiar cu ceva lux, toate trebuințele membrilor săi. Așa toți vor avea mîncare foarte bună, haine bune, ceasornice de argint (să nu se uite că exemplele acestea sînt ipotetice). Dar societatea nu va fi în stare a da mătăsării de cele mai fine, nici dantele, nici ceasornice de aur etc. pentru

* Despre aceste restaurante vom vorbi mai jos.

toţi membrii săi. În acest caz, membrii vor răbda în această privinţă. Întrebăm de unde şi cum se vor putea îmbogăţi delegaţii. Ce ar strînge ei, chiar dacă ar putea înşela societatea? Parale nu vor fi; vor fi însă lucruri de consumaţie. Dar, avînd în vedere că societatea întemeiază numai industrii care ar putea produce lucruri pentru toţi membrii săi, delegaţii se vor folosi deopotrivă cu toţii de aceste lucruri de consumaţie; iată tot. Deci pentru un membru din societatea socialistă, orice poziţie ar avea el, orice funcţie socială ar îndeplini, va fi peste putinţă să se ridice economiceşte deasupra concetăţenilor săi. Dar odată ce nu mai sînt cu putinţă superioritatea şi apăsarea economică, e făcută cu neputinţă şi apăsarea politică. O despoţie în acest caz ajunge tot aşa de absurdă ca şi a unui ţar prefăcut în ţăran adevărat. Bineînţeles că tot ce-am zis despre delegaţi şi comisii se potriveşte întocmai şi delegaţilor regionali şi naţionali; aceştia vor munci patru ceasuri pe zi alăturea cu alţi producători ai comunei în care vor trăi ori, dacă vor fi prea mult ocupaţi cu treburile societăţii, vor fi scutiţi de producerea directă, dar nu vor putea trăi mai bogat * decît concetăţenii lor, deci nu vor putea alcătui un guvern despotic. Repetăm dar, în societatea egalitară socialistă e îndepărtată cu totul pricina despotismului, în ea nu se va putea dezvolta despotismul, după cum un peşte nu va putea vieţui în aer. Aceia care zic despre organele regulatoare ale societăţii socialiste că vor ajunge o despoţie judecă astfel: „În societatea de azi, cînd alegi deputaţi, aceştia caută să înşele poporul şi să alcătuiască un guvern despotic; în societatea socialistă, delegaţii şi comisiile vor fi de asemenea aleşi de popor şi vor căuta să-l înşele şi vor tinde a ajunge guvern despotic". Cam acest raţionament trebuie să se facă în mintea potrivnicilor colectivismului, conştient ori neconştient, e altă chestie. Dar raţionamentul e tot aşa de greşit ca următorul: „La tropice cactusul pus în pămînt se dezvoltă

* Zicînd că toţi vor trăi deopotrivă, asta nu vrea deloc să însemne că toţi vor mînca tot atîta cîtime de carne, de legume etc. Fireşte însă că, deşi cu deosebiri individuale, consumarea se va egala în termen mijlociu. Despre aceasta vom mai vorbi pe larg aiurea.

foarte frumos; deci sădindu-l tot astfel la polul nordic se va prinde şi va înflori şi acolo tocmai ca la tropice".

Nu-i vorbă, lucrul e foarte asemănător: la polul nordic şi la ecuator punem cactusul tot în pămînt, dar e o mică greşeală: nu s-a ţinut seamă de mediu, care într-un caz lasă pe cactus să se dezvolte, iar în altul îl omoară. Tocmai aşa potrivnicii colectivismului nu iau în seamă mediul care într-un caz face din deputaţi înşelători şi despoţi, iar în altul îi preface în simpli lucrători ca pe toţi ceilalţi cetăţeni. Noi am văzut deosebirea cea colosală în mijlocul economic, în mediul material; să vedem acuma mediul moral, care atîrnă atît de mult de cel material şi care, la rîndul său, lucrează asupra celui dintîi. În societatea de azi, întemeiată pe concurenţă, pe salariat; în societatea de azi, producătoare de mărfuri şi în care sînt clase economice şi lupte de clasă, se dezvoltă un antagonism grozav de interese. Aproape tot ce e bine pentru o clasă e rău pentru alta şi dimpotrivă. O recoltă mai bună într-o ţară ruinează altă ţară ce-i face concurenţă în piaţă. Şi chiar în aceeaşi ţară o recoltă bună îmbogăţeşte pe producători şi ruinează pe speculanţii care au cereale strînse în hambarele lor. O născocire introdusă într-o fabrică face bogat pe cel ce a introdus-o şi ruinează pe concurenţi. Cînd s-a lăţit vestea că Edison a reuşit a produce lumină electrică ieftină, mii de oameni de la societăţile de luminat cu gaz aerian erau să fie ruinaţi. Epidemiile aşa de vătămătoare pentru o naţie sînt dorite de spiţeri. Alcoolurile, cele otrăvitoare pentru popor, sînt izvor de bogăţie pentru fabricanţii de spirt şi pentru crîşmari. Vînzătorul are interes să vîndă cît se poate mai scump şi cumpărătorul să cumpere cît mai ieftin. Tarife vamale mari asupra unor mărfuri folosesc celor ce produc aste lucruri şi păgubesc pe cei ce le cumpără. În familie chiar, interesul copiilor, al moştenitorilor, este ca părintele să moară cît mai curînd, bineînţeles după ce au ajuns ei vîrstnici; interesul tatălui e tocmai dimpotrivă. Şi aşa oriunde ţi-ai întoarce ochii, în relaţiile internaţionale, naţionale, în relaţiile de clase, în cele de familie chiar. Ce mirare dar dacă în societatea aceasta, în care domneşte un antagonism de interese înfricoşat, ce mi-

rare dacă sentimentele și moralitatea oamenilor sînt neomenoase ? Și, cu toate acestea, chiar și în societatea de azi se dezvoltă mulți oameni morali, dezinteresați, gata a-și jertfi viața pentru binele obștesc. Ce va fi dar în societatea socialistă, care e întemeiată pe armonia totală a intereselor, care e o nație organizată ca o gospodărie unică ? O recoltă bună într-un colț de țară va fi folositoare pentru toți, căci va ridica suma producției totale a societății ; o născocire mecanică va folosi tuturor etc.

Într-acest fel de societate, în care interesele tuturor membrilor societății sînt în totul armonice, sentimentele care se vor dezvolta vor fi numai umanitare, sentimentele contrare se vor atrofia, pentru că sentimentele și morala sînt supuse acelorași legi, ca și celelalte organisme ele atîrnă de mediul în care se dezvoltă. Dacă mediul e prielnic sentimentelor umanitare, acestea se vor dezvolta și, dimpotrivă, celelalte se vor atrofia ; nimica însă nu dezvoltă în om sentimentele umanitare mai mult decît armonia intereselor. Să presupunem, cititorule, că viețuiesc undeva doi oameni și că interesele lor sînt desăvîrșit armonice, așa că toate împrejurările care-s prielnice unuia sînt prielnice și altuia și, dimpotrivă, cele vătămătoare unuia sînt vătămătoare și pentru celălalt ; bineînțeles că sentimentele simpatice se vor dezvolta tot mai mult și mai mult. Prin moștenire aceste sentimente vor rămîne la urmași *, vor prinde rădăcini tot mai adînci în sistemul nervos al omului. Tocmai aceasta trebuie să se întîmple în societatea socialistă, în care va domni armonia intereselor. Odată ce se vor dezvolta sentimentele morale ale omului, sentimentele și afectele umanitare, atunci și trăsăturile de caracter, ca înșelăciunea, gustul de a exploata, disprețui și stăpîni, roade ale întocmirilor sociale actuale, vor ajunge vicii foarte rare, vor fi numai niște boale atavice.

Așadar, dintr-o parte mediul economic nimicește posibilitatea materială a despotismului, nimicind neegalitățile și exploatarea economică, mediul moral și afectiv face imposibilă chiar rodirea apucăturilor spre înșelăciune și despotism. Astfel de veleități putîndu-se manifesta numai ca excepții, ca boale morale. De unde și cum toate delegațiile și comisiile ar putea să ajungă mijloace de exploatare și de despotism ?

În articolul viitor [37] vom urma cu cercetarea obiecțiunilor care se fac în general contra societății colectiviste, acolo se va arăta și mai lămurit ceea ce voim să dovedim.

„REVISTA SOCIALĂ" *(IAȘI), ANUL II, NR. 4 și 5 DIN APRILIE ȘI AUGUST 1887, P. 153—168, 193—216.*

---

* În privința aceasta, vezi „La Psychologie" și „La morale évolutioniste" ale lui Spencer.

CONSERVATORII ȘI ȚĂRANII

Avem înaintea noastră o broșură intitulată *Îmbunătățirea stării sătenilor.* Această broșură cuprinde o conferință a d-lui G. Păucescu, ținută la Ateneu. Această broșură pune în dezbatere chestii foarte însemnate pentru țara noastră și iată de ce sîntem hotărîți a da toată luarea-aminte acestei broșuri, a trata cu toată liniștea chestiile puse de d-l Păucescu. Și nu numai chestiile puse de d-l Păucescu sînt foarte însemnate, dar și chipul cum le tratează conferențiarul e de asemenea foarte interesant. D-l Păucescu a vorbit la Ateneu despre starea țăranilor, cu o vădită durere de inimă, a arătat starea lor grozavă, a mărturisit sărăcia țăranului, a spus verde că poporul muncitor degenerează și, în sfîrșit, a pus chestia la înălțimea cuvenită, a lămurit că chestia țărănească e chestia chestiilor, este cea care e mai de căpetenie din toate cîte se dezbat în țara românească. Mai mult decît atîta, punînd chestia la adevărata înălțime, d-l Păucescu știe cîteodată (ce păcat că numai cîteodată !) să se dezbare de clișeurile obișnuite. Să luăm un exemplu : d-l Păucescu, vorbind de socialiști și de propunerile socialismului pentru lecuirea boalei sociale, zice între altele :

„Pe mine socialismul nu mă sperie ; ceea ce mă sperie și mă umilește * este mizeria și moartea semenilor mei și dacă m-aș convinge că organizația socialistă poate să dea claselor de jos bunul trai și sănătatea m-aș face socialist“ (p. 28). Aceste cuvinte sînt demne și, tocmai pentru că d-l Păucescu a tratat o chestie atît de însemnată și pentru că a știut uneori să părăsească clișeurile banale, de aceea vom vorbi și noi despre broșura d-sale. Mai întîi trebuie să constatăm în conferință un defect, dealtfel comun la multe conferințe, și anume că atinge prea multe chestii față cu timpul ce are la indemînă, de aceea sare prea iute de la una la alta, prea împrăștie atenția ascultătorilor și cititorilor de la chestia de căpetenie. Așa, de pildă, în această conferință sînt tratate chestia evreiască, chestia străinismului, chestia socialismului, chestia orășănească și cea țărănească etc. ! Și broșurica are numai 48 de pagini ! Acest defect metodologic ne va face pe noi să scriem un articol cam deșirat, pentru că sîntem siliți a ne ține de d-l Păucescu.

D-l Păucescu la începutul conferinței arată cît de multă însemnătate are chestia ce-și propune să trateze, arată mizeria desăvîrșită în care zac țăranii, arată că în această privință stau mult mai rău decît orășenii și decît toate celelalte clase sociale. Pentru țărani ori nu s-a făcut nimica, ori chiar ceea ce s-a făcut nu le-a slujit la nimica. Dovadă pentru starea ticăloasă a săteanului aduce d-l Păucescu vorbele antisemitului Gherghel, și anume patru pagini ! Aici face d-l Păucescu întîia d-sale greșeală mare. D-sa își propune a cerceta starea ticăloasă a țăranului și a căuta un leac. Pentru a dovedi starea ticăloasă a țăranului, d-sa ne aduce vorbele d-lui Gherghel ! Acest domn nu se mulțumește însă a descrie starea țăranului, ci arată și cauza acestei stări. Pentru el însă, ca pentru orice antisemit, toate relele au o singură pricină „jidanul“. Atare explicație este bună pentru d-l Gherghel, dar pentru un om ca d-l Păucescu e ciudată. În adevăr, cel ce primește explicațiile greșite și pasionate ale d-lui Gherghel își închide chiar de la început orice cale pentru aflarea adevărului. Iată o dovadă de imparțialitatea și de logica d-lui Gherghel ! Vorbind de mortalitatea mare a copiilor de muncitori din oraș, d-sa cu

* [Uimește].

drept cuvînt găsește pricina acestei moralități * în sărăcie, în faptul că părinții, plecînd la muncă, lasă pe copiii mici singuri în casă etc. Dar care e cauza acestei sărăcii? „Jidanul". Cităm cuvînt după cuvînt: „Dv. veți fi citit, desigur, că în cutare tîrg, în cutare sat mor copiii. Se înțelege că cine citește astfel de lucruri se întristează; dar acela care ar vedea cu ochii săi cum mor copii lipsiți de mijloace, abandonați?... Căci jidovii au forțat pe tata și mama copiilor bolnavi și-i trimite la prășit, la cîmp, și rămîn copiii singuri. Cînd ar vedea cu ochii fazele prin care trece acel copil pînă nu mai are suflare ar vedea un tablou îngrozitor, care i-ar rămîne pe viață în memorie". Tabloul în adevăr este îngrozitor, dar trebuie să aibă cineva ideile d-lui Gherghel pentru a găsi cu cale să dea vina numai pe evrei. În orașe, în sate, în adevăr, sute de mii de muncitori sînt nevoiți a lăsa copiii mici și bolnavi singuri și a merge la prașilă și secere, dar cine silește pe țăran la acest pas? Sărăcia pe de o parte, proprietarul moșiei pe de alta. Dar în Moldova sînt numai cîțiva jidovi proprietari, cea mai mare parte, aproape toți ceilalți proprietari, sînt creștini pravoslavnici, ortodocș. După d-l Gherghel se pare însă că toate cîmpiile Moldovei sînt în mîinile jidovilor, că proprietarii mari din Moldova vor fi fiind în adevăr jidovi. Ne vine a crede, dar îs jidovi de ritul creștin și cu sînge moldovenesc în vine. D-l Păucescu citează cuvintele d-lui Gherghel fără nici o observație, le primește în total și, la rîndul său, arată fapte că în satele moldovenești se înmulțesc evreii și românii pier. După această constatare, d-sa urmează: „Astfel stau lucrurile în Moldova. Populațiunea română este complesită, sugrumată, nimicită de o populație străină, legată strîns prin credințe puternice religioase și prin instituții tot atîta de puternice de ajutor mutual. Această populațiune a concentrat în mîinile sale toate izvoarele de bogăție, toate mijloacele de cîștig și elementul românesc piere de mizerie". Astfel, cu ajutorul lui D-zeu și mai ales cu al d-lui Gherghel, ajungem la concluziunea banal antisemitică: „Jidovul este dușmanul". Am avut dar dreptate cînd am zis că prin citația d-lui Gherghel conferențiarul și-a închis orice cale pentru a putea ajunge la adevăr. Și trebuie

*[Probabil mortalități].

să spunem că antisemiții sînt mult mai consecvenți decît d-l Păucescu.

În adevăr, găsind că pricina tuturor nefericirilor este jidanul, ei propun să se ia măsuri împotriva acestora. D-l Păucescu simte că atare rezolvare a chestiunii ar fi prea simplă, prea banală, prea polihroniadistă *. Afară de acestea este și un clenci în chestia aceasta. În Moldova, jidovul a făcut tot răul, dar în Muntenia, unde sînt puțini, unde la sate mai nu sînt, acolo a explica sărăcia țăranului prin jidani ar fi o absurditate prea mare. Acestea, bineînțeles, le-a simțit d-l Păucescu și, mîntuind cu Moldova, întreabă: „Cel puțin stăm mai bine în România de dincoace?". La această întrebare, răspunsul este, bineînțeles, negativ și, după d-l dr. Drăgescu, ni se dă un tablou îngrozitor despre starea țăranului în Muntenia. Cităm și noi admirabilele cuvinte ale d-rului Drăgescu: „Cînd intri în acele case și bordeie sărmane, ți se strînge inima de durere văzînd pe fiii șoimilor osîndiți a trăi în vizuini ca sălbaticii. Dar, în aceste vizuini, împreună cu țăranul român s-au așezat foamea și durerea, cu întregul lor alai, cu scrofula **, oftica, anemia, diareea, dizenteria, enterita, bronhita, idropsia, conjunctivita, pelagra și rîia. Epidemiile sînt musafirii obișnuiți ai satelor și ele au mai totdeauna un mers pustiitor". Aceasta e îngrozitoarea stare a țăranului român în Muntenia, unde prin sate jidanul exploatator e o raritate. În Moldova, jidanul e de vină, dar în Muntenia? Nevoit a răspunde la această întrebare, d-l Păucescu, după multe ocoluri, e nevoit a mărturisi starea adevărată a lucrurilor, e nevoit a mărturisi că țăranul lucrează toată viața pentru proprietar, așa că e mulțumit „să-i rămîie și lui 2 zile pe săptămînă", e nevoit a mărturisi că țăranii, neavînd pășune, „au cuțitul la gît și dau tot ce au după suflet pentru o păcătoasă bucată de izlaz, în care vitele pasc abia cu cît să se ție pe picioare". Nu-i vorba, după d-l Păucescu, vina pentru lipsa de izlazuri este nu lipsa grozavă de pămînt de care suferă țăranul, ci neștiința, nepriceperea și lenea țăranului. Asemenea, în expunerea

* [În spiritul atacurilor antisocialiste inițiate de Ioan N. Polychroniade, redactor al ziarului „Deșteptarea comerțului și industriei române"].

** [Scrofuloza].

stării țăranului se întîlnesc fraze ca următoarele: „În România, unde nu există elementul străin care să-i exploateze, se exploatează între dînșii“. În loc de o frază lămurită că adică în Muntenia proprietarii mari jupoaie pe țărani, întrebuințează fraze cu două înțelesuri, care ar însemna că „românii se exploatează unul pe altul“, adică marii proprietari pe țărani și țăranii pe marii proprietari. Oricum starea țăranilor e mai bine arătată pentru Muntenia decît pentru Moldova; despre aceasta din urmă spune că *țăranii prășesc și lucrează pămîntul stăpînit de jidani*. Un lucru rămîne bine înțeles, netăgăduit pentru d-l Păucescu ca și pentru noi, și anume că starea muncitorilor români, fie a meseriașilor, fie a țăranilor, este în adevăr grozavă. Se pune dar o întrebare: care să fie pricina astei stări de lucruri? Cunoscînd pricina unei stări nefericite sociale, putem să o îmbunătățim îndepărtînd-o. După d-l Păucescu pricina este liberalismul sau reformele de la 1848 încoace, care au prefăcut România din țară iobăgistă în țară liberală, după modelul european, fără a ținea seamă de condițiile speciale în care se afla țara românească. Este foarte adevărat și sîntem de aceeași părere; numai cu o mică deosebire. Noi credem că reformele liberale trebuiau făcute, dar mai largi și mai adînci, că trebuiau făcute avînd în vedere interesele poporului muncitor, și mai ales interesele lui economice; d-l Păucescu crede că reformele nu erau de fel trebuitoare și oricum că trebuiau realizate puțin cîte puțin, întocmai ca doctoriile ce se dau cîte o lingură pe zi. Mai mult, d-l Păucescu vrea să ne convingă că înainte de reformă era mai bine. Plecînd de la un punct așa de greșit, firește că d-sa nu poate să ne spună în chestia țăranului nimica de seamă și ajunge la încheieri greșite ori banale. Vom vedea în curînd încheierile conferențiarului. D-l Păucescu ne laudă viața patriarhală din vremea boierescului și uită cu desăvîrșire toate grozăveniile acelei întocmiri sociale. D-sale i se arată iobăgia ca un veac de aur pentru țărani. Să-l ascultăm pe conferențiar: „Mai înainte fiecare cap de familie era dator să muncească proprietarului 24 de zile; 7 primăvara, opt vara și șapte toamna; și pentru aceasta i se da nu numai loc de casă, de arie și de grădină, dar încă și tot pămîntul necesar pentru hrana lui, a familiei lui și a vitelor lui. Dacă avea copii, el n-avea nici o grijă. Se ducea la proprietar cu un pui de găină sau cu unt proaspăt și cu ouă proaspete și spunea că și-a însurat cutare băiat. Și îndată proprietarul îi da pogoanele legiuite, și în anul întîi nu făcea nici clacă, nici plătea impozite ca să aibă răgaz să-și facă casa“ (p. 18).

Așa de bine trăiau țăranii după d-l Păucescu, și cu toate acestea sînt și au fost pururea nerecunoscători, și sîntem încredințați că dacă ar cerca partida conservatoare să aducă pe țărani îndărăpt la iobăgie, la așa-zisul veac de aur, s-ar face o răscoală obștească a norodului împotriva unor asemenea binefăcători. În fața cu tabloul zugrăvit de d-l Păucescu dăm aici altul, cam deosebit, pe care îl luăm din vestita carte a lui Marx *Le Capital* * Marx a luat tabloul din Regnault **, cităm: „În provinciile dunărene, boierescul se afla alături cu rentele în natură și alte îndatoriri către proprietari, dar el forma birul de căpetenie plătit clasei domnitoare. În astfel de împrejurări, boierescul (claca) e rareori pricinuit de servaj (vecinătate, rumânie); dar servajul, dimpotrivă, își are pricina născătoare în boieresc. Așa a fost în Principatele Române. Forma producției primitive era întemeiată pe proprietatea comună, deosebită însă de forma slavă și de cea indiană. O parte de pămînt o lucrau ca proprietate privată membrii neatîrnați ai comunei; altă parte — *ager publicus* — o lucrau în devălmășie. Roadele acestei munci colective erau pe de o parte păstrate pentru întîmplare de ani răi sau de alte nevoi, pe de altă parte ca avere publică pentru război, biserică și alte cheltuieli comunale. În cursul timpului, diriguitorii mari ai armatei și ai bisericii uzurpară această proprietate comună și împreună cu ea toate prestațiile de muncă obișnuite. Munca țăranului, cultivator liber al ogorului comun, se prefăcu în clacă sau boieresc în folosul celor ce furaseră pămîntul comun. De colea se alcătuiră raporturi de servaj care primiră sancțiune legală tocmai cînd mîntuitoarea lumii, sfînta Rusie, sub cuvînt că desființează servajul, îl prefăcu în lege. Codul clăcii, proclamat în 1831 de generalul Kiseleff, a fost dictat de boieri. Rusia

* „Le Capital“, par K. Marx, p. 102.

** Regnault cunoștea foarte bine starea socială a Principatelor dunărene în vremea iobăgiei. A scris *L'Histoire politique et sociale des Principautés Danubiennes*. Cartea e tradusă în românește.

a cîştigat dintr-o lovitură pe boierii din Principate, şi aplauzele idiotismului liberal din Europa întreagă.

După *Règlementul organic,* astfel i-au zis codului pomenit, oricare ţăran datoreşte aşa-zisului proprietar funciar, pe lîngă o mulţime de dări în natură : 1) 12 zile de muncă ; 2) o zi de muncă la cîmp şi 3) o zi pentru cărat lemne. Peste tot 14 zile pe an. Dar pricepuţii în chestiile economice prin zi de muncă n-au înţeles ceea ce se înţelege de obicei prin acest cuvînt, ci muncă trebuitoare pentru a face un product zilnic mijlociu, şi acest product l-au hotărît atît de cu dibăcie încît nici un ciclop nu l-ar putea face în 24 de ceasuri. «Reglementul» însuşi declară fără ruşine, curat ruseşte, că prin 12 zile de muncă trebuie să înţelegem productul muncii cu mîinile vreme de 36 de zile ; apoi că prin o zi de muncă la cîmp trebuie de înţeles trei zile ; şi prin o zi la cărat lemne, iar trei zile. Total : 42 de zile de boieresc. Dar trebuie să mai punem tot acolea ceea ce se numeşte *iobăgie,* totalul de prestaţii datorate proprietarului pentru munci agricole extraordinare. Fiecare sat, după numărul locuitorilor, trebuia să dea pentru iobăgie un contingent anual. Această muncă suplimentară este socotită la 14 zile de muncă pe an de fiecare ţăran. Acestea, împreună cu cele 42 de mai sus, fac 56 de zile de muncă pe an. Dar anul agricol în Valahia, din pricina climei, este de 210 zile. Să mai scădem 40 de zile duminici şi sărbători, 30 pentru vremea rea, rămîn 140 de zile lucrătoare. Raportul între munca boierescului şi munca lăsată în folosul ţăranului este de $\frac{56}{84}$ (căci din 140 de zile 56 le lucrează pentru boier şi 84 îi rămîn ţăranului) sau 66 2/3% şi ar arăta o exploatare mult mai mică decît cea din regiunile manufacturiere şi agricole ale Engliterei. Dar în Principate ăsta era boierescul legal. Şi «Règlementul organic», şi mai „liberal" decît legislaţia manufacturieră engleză, a ştiut a uşura calea celor ce ar voi să-l calce. Nu i-a ajuns că din 12 zile a făcut 54, dar a hotărît din nou cît trebuie să se lucreze în fiecare zi din cele 54 *, încît neapărat mai trebuia să ia muncitorul supliment din altă zi. De pildă, în cutare zi trebuia să se prăşească o întindere anumită de pămînt, şi astă lucrare, mai ales în lanurile de păpuşoi,

* [Probabil 56].

cerea un timp de două ori mai mare. Pentru unele lucrări agricole, munca prescrisă pentru o zi legală are un înţeles aşa de larg încît adesea ziua începe în mai şi se sfîrşeşte în octombrie. În Moldova condiţiile erau şi mai grele. Astfel, un boier a strigat, plin de triumf : «Cele 12 zile de boieresc din *Reglementul organic* se urcă la 365 de zile pe an»" [38].

Ce deosebit e acest tablou de cel făcut de d-l Păucescu, după care ţăranul în schimb cu un pui de găină, cu o bucăţică de unt, cîteva ouă şi 24 zile de muncă putea să trăiască fără grijă sub scutul boierului, sub regimul părintesc al iobăgiei ! Pe lîngă vorbele lui Marx trebuie să mai spunem noi că E. Regnault, burghez şi duşman lui Proudhon, zice că definiţia lui Proudhon că „proprietatea e o tîlhărie" e adevărată pentru Principatele dunărene [39].

D-l Păucescu falsifică grozav istoria noastră, starea ţăranului în vremea iobăgiei, dar cînd vorbeşte de starea de astăzi spune adevărul. „S-a proclamat libertatea muncii — zice d-sa — şi de atunci, dar mai ales de la legea rurală, nu mai munceşte pentru proprietari 24 de zile pe an, munceşte nu ştiu cît, ştiu că răposatul C. A. Rosetti se mulţumea să-i rămîie şi lui două zile pe săptămînă". Mai departe, d-l Păucescu aduce cuvintele unui proprietar, Negulescu, zise în timpul reformei iobăgiei şi care cuvinte le socoteşte d-l Păucescu profetice : „Liberală, se poate — îmi răspundea d-l Negulescu —, dar cît pentru îmbogăţirea ţăranilor să ne iertaţi. Astă lege are să-i aducă la sapă de lemn, are să-i omoare. Numai pentru proprietari e bună". Cuvintele sînt în adevăr adînci, profetice, mărturisim şi noi. „Oricum ar fi — urmează d-l Păucescu —, întrebarea cea mare, la care sosesc, este aceasta : [„]Ce e de făcut ?". Da, netăgăduit, asta-i întrebarea cea mare, pentru care a şi ţinut conferinţa, la aceasta trebuie să răspundă în urma criticii stării de azi, prin analiza stării trecute. D-l Păucescu cheamă în ajutor pînă şi socialismul ştiinţific (şi foarte cu pricepere, trebuie să mărturisim) pentru a arăta că domnia concurenţei libere nu poate fi leacul astei boale, care roade şi nimiceşte ţărănimea noastră. Ce e dar de făcut ? Şi tocmai în răspunsul dat la astă întrebare de căpetenie punctul de vedere greşit, punctul de vedere conservator i-a tras d-lui conferenţiar un renghi zdravăn. Leacul cel

mare al boalei sociale de care suferim sînt, după d-sa, şcoala şi biserica. Dacă vreodată s-ar putea zice că vreun munte a născut un şoarece, apoi de bună seamă aşa este în împrejurarea de faţă. Cum ? D-l Păucescu ne vorbeşte de o boală socială grozavă care ameninţă toată societatea noastră cu pieire, ne vorbeşte despre degenerarea ţăranului nostru, ne zice că ţărănimea noastră moare de pelagră şi de alte boli care se aşază acolo unde se aşază foamea, ne vorbeşte şi ne analizează felurite stări sociale ca iobăgia şi burghezismul liberal, ne critică domnia liberei concurenţe burgheze, ca una ce ar putea să ne ducă la un rău şi mai mare, ne vorbeşte de relaţiunile nenorocite între proprietari şi ţărani, care-s nevoiţi a-şi da proprietarilor toată munca ; primeşte, în sfîrşit, dreptatea socialiştilor, care spun „că starea politică a unei societăţi e supusă stării economice" ; admite deci că chestiile economice sînt cele mai de căpetenie şi după ce pune aşa de sus chestia nu propune nici o reformă economică, ci ca un june de cafenea, curat liberalo-conservatoriu-disident etc..., ne repetă : şcoala şi biserica, iată leacul tuturor bolilor noastre sociale. Dar orice liberali (atît de aspru criticaţi de d-l Păucescu) repetă în Cameră, la cafenea, pe uliţă această banalitate : „Şcoala şi biserica ne vor scăpa, domnilor !". Drept vorbind, ne mirăm cum un om inteligent, după atîtea premise înalte, ajunge la această banalitate. Dar, gîndindu-ne, am aflat că nici nu se putea altmintrelea. În adevăr, închipuiţi-vă poziţia d-lui Păucescu. Starea ticăloasă a ţăranului îi insuflă milă, îl îngrijeşte * şi îl sileşte să cerceteze adînc lucrul pentru ca să găsească un leac acestei stări. Dar din această adîncire i s-au arătat d-lui Păucescu nişte dezlegări, nişte lucruri care lovesc în cele mai mari interese ale clasei din care d-sa face parte, de care e legat prin creştere, prin fel de fel de legături sufleteşti, în sfîrşit, prin interes. Speriat se dă d-sa în lături şi, părăsind drumul larg şi drept al deducţiilor logice din premise pe care singur le-a pus, se rătăceşte în propuneri pe paliative, se arată slab, inconsecvent, nelogic în cel mai înalt grad. Într-o broşură atît de mică găsim cu grămada aceste inconsecvenţe, această lipsă de logică. Astfel, după ce d-sa propune şcoala şi biserica drept leac pentru aceste grozave

* [Îngrijorează].

rele care bîntuie ţărănimea, după aceasta, poate simţind toată slăbiciunea acestor leacuri, nu ne arată dacă în adevăr leacurile d-sale vor fi de folos, nu le cercetează spre a vedea de vor fi de folos, nu le cercetează spre a vedea ce urmări vor avea, ci sare cu totul peste această chestie mare şi ridică alta cu totul, anume îşi pune întrebarea : „cine va aplica leacurile ?". Multe legi bune, zice d-l Păucescu, s-au făcut pentru ţărani, dar au rămas literă moartă din pricina lipsei de executori ; ca îndeplinitori ai îmbunătăţirilor stării ţăranilor, d-l Păucescu propune pe proprietarii mari. Mulţi proprietari mari, zice d-l Păucescu, se duc în străinătate, mai ales din cei tineri, fiindcă n-au ce face în ţară. Să dăm acestor proprietari mai multe drepturi în comuna rurală, să-i numim de-a dreptul membri în consiliul comunal, să-i silim chiar să ia în mînă grija de măsuri pentru îmbunătăţirea stării ţăranilor, şi iată-ne că avem un mare număr de îndeplinitori ai legilor foarte luminaţi şi foarte pricepuţi.

Ce-ar însemna a însărcina pe proprietari cu grija de a îmbunătăţi starea ţăranilor vom vedea pe dată. Aici avem să constatăm două lucruri. Mai întîi faptul că d-l Păucescu a sărit deodată de la măsurile de luat în folosul ţăranilor, fără a le cerceta, la altă chestie şi al doilea să constatăm ciudata datorie a d-lui Păucescu că lucrul de căpetenie în această împrejurare este nu de a şti ce-i de făcut, ci de a afla cine să îndeplinească măsurile, că înainte trebuie să vedem cine va executa şi pe urmă ce e de făcut.

Dar cum poate chestia de a şti cine are să pună în practică măsurile să fie mai de seamă decît înseşi măsurile ce trebuie luate ? De unde putem noi şti pe cine să îndatorim cu îndeplinirea acestor măsuri cînd nu ştim mai întîi ce măsuri voim să luăm ? Dacă voim să lecuim vreo boală socială prin biserică, atunci vom însărcina cu îndeplinirea lor pe preoţi ; dacă voim să lucrăm prin şcoală, atunci vom pune pe profesorii săteşti ; dacă voim să lucrăm pe cale administrativă, atunci vom îndatori pe subprefecţi. Într-un cuvînt, lucrul de căpetenie este a şti ce măsuri voim să luăm pentru ca apoi să putem afla pe cine să punem să le îndeplinească. Doar nu vom pune pe subprefecţi să facă slujbă în biserică şi pe popă să facă poliţie ! După această teorie, lucrul de căpetenie a fost a

ști la 1848 nu dacă trebuie să desființăm claca, dar de aflat cine să îndeplinească astă măsură. Pentru a desluși această teorie atît de ciudată, d-l Păucescu urmează: „Această chestiune este cea mai însemnată din toate, căci multe lucruri bune sînt scrise în legi, dar rămîn neexecutate, slove negre pe hîrtie albă pentru cuvîntul că autoritățile comunale, astfel cum sînt constituite, nu înțeleg însemnătatea lor, nici modul de a le executa". Dacă măsurile rămîn slove negre pe hîrtie albă, aceasta însemnează că înseși măsurile nu-s bune, nu-s practice, cel puțin deocamdată. O măsură bună și practică are caracterul de a putea fi ușor executată, de a-și afla singură executorii. Dacă vom voi să învățăm pe tot poporul român a vorbi englezește, de bună seamă că nu vom găsi executori, deoarece măsura e în sine absurdă, nesocotită. Să luăm însă altă pildă. Să presupunem că văzînd sărăcia în care zace țăranul, lipsa de pămînt și de izlazuri care-l bîntuie etc. s-ar hotărî de Cameră să se dea toate moșiile statului în posesie la țărani, la comunele țărănești. În loc de a da în arendă moșiile statului la arendași, care exploatează pe țărani, să presupunem că s-ar face lege să se arendeze numai țăranilor. Să mai presupunem că statul ar face credit țăranilor neavuți pentru a-și putea cumpăra și ei vite și unelte. După cîțiva ani, această măsură ar ridica foarte mult puterea țărănimii din acele sate. Îndată ce starea materială a țăranului s-ar îmbunătăți, o școală bună s-ar putea întemeia, ar pieri din sat foamea, pelagra, anghina, dizenteria, cu întregul lor alai de groază etc. Dar cine va executa această măsură? Cine? Țăranii, care și acuma aleargă morțiș după pămînt, fac orice jertfe numai să poată cumpăra moșiile statului, care plătesc arendașului mai mult de trei sferturi din roada ogorului numai să aibă și ei pămînt. Țăranii, care au destulă putere și minte pentru a cumpăra chiar uneori moșiile și care și mai ușor le-ar putea lua în arendă atuncea ca și acuma și atît statul cît și țăranii ar fi în cîștig. Iată în cîteva cuvinte o măsură, paliativ și ea nu-i vorbă, dar bună și practică și de aceea foarte ușoară de executat.

Ori iată și alta! Birul pentru căile de comunicație apasă grozav pe țăran, nu atîta pentru mărimea lui, cît din pricina chipului cum se plătește; mai ales că țăranul e așa de sărac încît, oricît de puțină plată i s-ar

cere, pentru dînsul tot e prea mare; în fiecare zi citim prin ziare cum perceptorii vînd pînă și cenușa din vatra țăranului. Acest bir nu aduce statului cine știe ce mare venit, deci statul ar putea foarte bine să desființeze cu desăvîrșire birul acesta, iar pentru suma ce va pierde s-ar putea pune dare pe capitalurile mobiliare, mai ales pe ale speculanților, care acuma nu plătesc mai nimica. Desființarea birului asupra țăranilor n-ar fi cine știe ce ajutor, dar, totuși, ar fi o ușurare simțitoare. Iată iarăși o măsură, paliativ nu-i vorbă, dar practică, bună, și de aceea și chestia de a ști cine va îndeplini-o nu înfățișează nici o greutate. Camera deputaților n-are decît să voteze desființarea birului, și treaba-i gata, țăranii nu vor mai plăti. Și așa, mai mult ori mai puțin, cu toate măsurile în adevăr bune și practice.

Să vedem acum cine sînt executorii măsurilor propuse de d-l Păucescu, care, după d-sa, sînt și mai însemnați decît măsurile. Cine va îngriji de școală și de biserică? Cine se va lupta împotriva lenei, beției, mișeliei? Cine va face să fie satele sănătoase, higienice? Toate minunile acestea, după d-l Păucescu, trebuie să le facă proprietarii mari! Proprietarii mari sînt executorii măsurilor alese de d-l Păucescu. Legea să le dea dreptul de a fi membri în consiliul comunal fără alegere, să le dea legea dreptul și apoi vor ști ei ce să facă. Peste zece ani „vom avea peste tot școli bune, biserici bine servite, se vor aplica toate măsurile higienice trebuincioase, se va aplica autonomia comunală, care acuma este un cuvînt zadarnic". Se înțelege, odată ce satul va fi în mîinile proprietarului mare, de ce să nu-i dai autonomie?

Autonomia satului în asemenea caz ar fi neatîrnarea deplină a proprietarului, dreptul de a-și face de cap. Și cu ce culori ne zugrăvește d-l Păucescu această fericire țărănească, despre care ne spune că se va îndeplini după ce proprietarul va căpăta puterea („Va fi obligat de lege" — zice d-l Păucescu. Mult atîrnă de la cum ști a întoarce vorbele!) de a face ce va voi în sat. Proprietarii tineri, care au crescut în străinătate și care acuma stau acolo neavînd ce face în țară (cuconașii își fac educația la „Bal-Mabille" la Paris; dar mult atîrnă de la meșteșugul de a suci vorbele!), vor alerga, se vor întrece în rîvna lor pentru a ferici pe țărani. Mai rămîne un lucru nedumerit. D-l Păucescu vorbește numai de Muntenia ori

și de Moldova? În Moldova, noi credem că ăst rol civilizator, rolul de a ferici pe țărani, trebuie ca d-l Păucescu, fiind consecvent, să-l dea jidovilor cămătari. Pentru ca să fim consecvenți! În Muntenia, cu toate ocolirile, d-l Păucescu a fost silit să mărturisească faptul că numai proprietarilor, după cuvintele d-lui Păucescu, le-a folosit desființarea clăcii. Țăranul singur, el nu mai știe cît muncește pentru proprietar, pentru „o mizerabilă bucată de izlaz, în care vitele pasc abia cît să se țină pe picioare"; proprietarii și arendașii îi iau tot ce are pe suflet. Și toate acestea par d-lui Păucescu titluri pentru a-i preface pe proprietarii mari în fericitorii poporului? În Moldova însă, după d-l Păucescu, acest rol de despoietori ai țăranilor îl au nu proprietarii mari, ci jidovii cămătari; deci pe dînșii să-i facem membrii în consiliile comunale de pe la sate; pe dînșii să-i silească legea a introduce măsuri higienice, a se lupta cu beția, cu lenea, cu mișelia! Ce-i garantează d-lui Păucescu îndeplinirea îndatoririlor puse proprietarilor? „Sentimentul vanității" (adică *fala*), ca să audă pe lume zicînd: „Asta e școala cutăruia!", „Ce curat e satul cutăruia" etc. Apoi bine! Se știe obștește că tocmai vanitatea nu prea lipsește jidovilor; deci iată și acolea o garanție că și ei vor face fericirea țăranilor. „Al cui este satul cel curat?" — va întreba lumea. „Al lui Burăh Rosenheck" — se va răspunde.

Lasă gluma, d-le Păucescu! Poporul nostru cade, moare, se stinge în fiecare zi de sărăcie, a ajuns la sapă de lemn din pricină că legea concurenței îl dă legat de mîini și de picioare în mîinile puternicului proprietar, care-l pune să-i lucreze atîta, încît pentru țăran nu rămîn nici cîte două zile pe săptămînă; îl dă pe mîna proprietarului, care-i ia tot „după suflet" pentru o păcătoasă bucată de izlaz, și tocmai pe proprietarul mare să-l însărcinăm cu îmbunătățirea soartei țăranului? Să facem pe lup păstor la oi? Și pentru a ajunge la asemenea încheiere arhiabsurdă i-a trebuit d-lui Păucescu să facă pînă și critica societății burgheze, să arate cît de omorîtoare e pentru țăran concurența; i-a trebuit să alunece pînă și în socialism, să meargă pînă la a declara că e gata a se face socialist dacă socialismul e în stare să asigure soarta țăranului (că este vom arăta altă dată) și după toate acestea ne cere să dăm pe țăran pe mîna

boierului! Dar cine nu lasă și azi pe proprietari să îmbunătățească soarta țăranilor? Nu le dă legea putere? Dar cine nu știe ce putere uriașă, aproape feudală, are încă proprietarul mare în țara noastră? Drept vorbind, asta e una din acele absurdități (să ne fie cu iertare) ce nici nu se discută, prea sînt bătătoare la ochi. Dar noi, pînă la urmă, tot rămînem în credință că pe d-l Păucescu, în adevăr, îl doare inima pentru soarta țăranului; iată de ce am discutat și am căutat să dovedim că e greșit. Pentru a susține că proprietarul este singurul om care ar putea fi în stare să privegheze interesele statului, d-sa zice că proprietarul este material interesat să fie sătenii bogați? Dacă d-l Păucescu ne-ar dovedi, în adevăr, că proprietarul mare este material interesat la fericirea țăranului, atunci, fără multă vorbă, ne-ar convinge și pe noi și am fi cei dintîi care ne-am uni cu părerea d-sale; din nefericire, tocmai dimpotrivă e adevărul. Dacă proprietarul ar fi interesat ca țăranul să fie fericit, cum se explică faptul că-i ia „tot după suflet" pentru o bucată mizerabilă de izlaz; cum se face de-s adevărate vorbele d-lui Păucescu că reforma agrară a folosit numai proprietarilor? Dacă interesele materiale ale proprietarului ar fi aceleași cu ale țăranului, atunci reforma agrară ar fi fost deopotrivă de bună pentru proprietar ca și pentru țăran. Odată ce interesele amîndorura sînt aceleași, atunci ceea ce-i bun pentru proprietari trebuie să fie bun și pentru țărani. Nu e oare prea mare nepotrivire între ceea ce spune d-l Păucescu într-un loc și ceea ce spune în altul? Despre antagonismul intereselor proprietarului și țăranului știe d-l Păucescu, dar cînd trebuința cere se pricepe d-sa și a uita. Arătînd în cîteva cuvinte critica socialistă împotriva societății liberale, d-l Păucescu mărturisește că numita critică este foarte adevărată, dovedită matematicește. D-sa însă aduce din critica socialistă partea care vine la socoteală conservatorilor, căci și ei sînt potrivnici liberalismului burgheziei. Cu știre ori fără știre, d-sa nu aduce altă parte din critica socialistă, parte tot așa de matematicește dovedită, anume lupta de clase în toate societățile istorice și antagonismul intereselor acestor clase în societatea burghezo-liberală. Noi credem că nu este în teoriile socialiste ceva mai bine dovedit decît antagonismul între interesele clasei proprietarilor mari și interesele clasei țărănești.

Ne aducem aminte că nu demult d-l Panu, într-un articol din „Lupta“, a făgăduit să dovedească oricui va voi că interesele proprietarilor și ale țăranilor nu-s deloc identice. Nimeni însă n-a cerut asemenea dovadă, nimeni n-a voit să silească pe d-l Panu să aducă asemenea dovezi ! Și, în adevăr, ce poate fi mai ușor decît astă dovadă ? Cititorii „Revistei sociale“ știu foarte bine cum stau lucrurile *. Vom da însă o pildă care va arăta desăvîrșitul antagonism între interesele proprietarilor și ale țăranilor. D-l Păucescu e de o părere cu socialiștii că interesele economice sînt cele mai însemnate, celelalte toate au rost mai puțin. Ei bine, care-s interesele de căpetenie ale țăranilor, dorința lor cea mai înflăcărată, idealul lor mult dorit ? Dorința de a avea pămînt destul, atîta pămînt cît pot lucra ; dorința de a avea unelte de muncă (boi, plug etc.), atîta cît le trebuie pentru a lucra pămîntul. Într-un cuvînt, idealul țăranului este de a munci pe pămîntul său și numai pentru sine. Aceasta-i oare și interesul proprietarului mare ? Odată ce toți țăranii ar avea destul pămînt și ar putea munci numai pămîntul lor, proprietarii mari rurali n-ar mai avea nici un singur lucrător să le lucreze pămînturile, deci s-ar ruina cu desăvîrșire, proprietatea mare ar pieri, nici urmă n-ar rămîne din ea. Sub pedeapsă de moarte și de pieire desăvîrșită, proprietatea mare nu poate dori să fie țărani bogați și în stare bună, adică nu poate dori ca țăranii să aibă pămînt din belșug. Interesele proprietarilor mari sînt deci potrivnice cu ale țăranilor, potrivnice cu desăvîrșire. Nu numai o țărănime bogată, cu pămînt destul, dar chiar o țărănime ce ar sta cîtuși de puțin bine nu poate fi dorită de proprietarii mari, chiar nici o țărănime care ar avea atîta pămînt încît să se poată hrăni dintr-însul. Un țăran care ar avea pășune cel puțin atîta încît să-i ajungă pentru vitele sale, deși se va tocmi la muncă boierească, dar va cere mai mult decît un țăran adus la sapă de lemn, nevoit să se tocmească pe orice preț, gata a da, după d-l Păucescu, „tot după suflet“, silit deci a primi toate voile boierului. Bineînțeles, noi nu vorbim aici de însușirile umanitare ale cutărui ori cutărui proprietar,

* Vezi *Karl Marx și economiștii...* și *Ce vor socialiștii români ?* etc. [vezi C. Dobrogeanu-Gherea, *Opere complete*, vol. 1, Editura politică, București, 1976, p. 40—164 ; precum și volumul de față, p. 7—126].

noi vorbim de clasa proprietarilor mari. Se poate foarte bine ca Stan ori Bran, îndemnat de sentimentele-i umanitare, să stăruie a îmbunătăți starea țăranului, dar acest proprietar va lucra împotriva interesului său. E cu putință să se găsească unul ori și mai mulți proprietari care să lucreze împotriva interesului lor de clasă, dar o clasă întreagă să lucreze împotriva intereselor sale nu s-a văzut de cînd e lumea și nici nu se va vedea pînă la sfîrșitul luptei de clase.

Să luminăm cele zise prin alt exemplu ori mai bine prin o presupunere. Să zicem că un boier tînăr, inteligent, luminat, crescut în străinătate, avînd cele mai bune simțiri pentru țărani, să zicem că un asemenea boier vine, chemat de legea d-lui Păucescu, pentru a lua loc în consiliul comunal, cu scop bine hotărît de a ferici și de a lumina pe țărani. Venind în sat, se va apuca mai întîi și va face școală din banii strînși ca taxe asupra moștenitorilor, după propunerea d-lui Păucescu. Școala e gata. În adevăr, școala poate fi de folos pentru țăranii mai bogați, mai fruntași, pentru aceia care, la rîndul lor, exploatează ei pe ceilalți locuitori, dar pentru țăranii săraci de ce folos va fi ? Iarna copiii lor nu vor putea umbla la școală deoarece n-au haine, vara iar nu pentru că-s de nevoie la muncă. Afară de acestea, țăranul judecă : „La ce-i mai trebuie băiatului carte, va muri de foame și cu carte, cum murim noi acuma fără carte, și numai păcat de vremea ce o păgubește cu școala pe vremea muncii, cînd ar putea să-ți fie de un ajutor. Afară de acestea și băiatul dacă învață carte mai binișor, apoi nu mai vrea să muncească. Deci ce mai trebuie școală omului sărac ?“ E de crezut că țăranul nu-și va lămuri așa de răspicat gîndul său, dar boierului îi va zice : „Apoi dă, boierule, ce trebuie școală ? Am trăit și noi și părinții noștri fără școală, vor trăi și ei...“. Boierul, plin de supărare, va striga : „Of, ce dobitoci ! ce dobitoci !“ și ne prindem că nu va înțelege că nu-i țăranul așa de prost. Mai departe, boierul, ținînd seamă de îndatoririle sale, se va îngriji și de higiena satului, va cere de la țăran să fie satul curat, iar țăranii se vor gîndi : „Ce curățenie se poate cînd sîntem săraci, cînd cu nevasta și cu copiii trebuie să trăim în coteț cu vițelul și cu purcelul la un loc ; cînd iarna tremurăm goi de frig și de la Paști nu mai avem pîine, nici mămăligă cu ceapă pentru

mîncare ? Cînd vitele ne mor de foame şi perceptorul ne vinde şi sumanul din spate pentru bir, apoi vine şi moftangiul de cuconaş şi ne bate capul să ţinem curate uliţele ! Îi vine lui a vorbi cînd î-i burta ghiftuită şi cînd are zece slugi, dar i-an să-l bag eu pe dînsul într-un coteţ cu purceii, cu viţelul şi cu alte dihănii, să-i dau păpuşoi stricat să mănînce pînă s-o zvîrcoli de durere şi pe urmă să mai văd dacă i-a mai trăsni prin cap să vorbească de curăţitul uliţelor ?! Noi murim de foame şi de frig şi dumnealui ne zice că murim pentru că nu-s uliţele curate !". Cam aşa va gîndi ţăranul, dar boierului îi va răspunde altmintrelea. Şi la toate vorbele lui despre folosul higienei, despre boalele pricinuite de necurăţenie va zice : „Apoi dă, cucoane, boalele îs de la Dumnezeu ; dacă vrea Dumnezeu să trimeată boale, orice am face, tot degeaba". Iar boierul, proaspăt sosit de la Paris, va striga „Of ! of ! Ce dobitoace mai sînt şi ţăranii" şi nu va pricepe că prost nu-i ţăranul. Nu va pricepe, se va dezgusta văzînd că toate năzuinţele cele mai bune se sfarmă ca de o stîncă de împotrivirea ţăranului.

Dar atîta nu-i destul, boierul va avea, ca proprietar mare, necontenite daraveri cu ţăranii. Noi am presupus că boierul e cu adevărat om bun la inimă, deci presupunem că în tocmelile cu ţăranii el va fi mai omenos, va plăti mai mult decît vecinii lui, va împrumuta fără dobîndă pe nevoiaşi etc... Ţăranii, fireşte, vor simţi iubire pentru astfel de boier, dar în sufletul lor îl vor socoti ori prost ori şiret, îşi vor închipui că vrea să-i tragă cumva pe sfoară. Sînt ei de vină ? Dar cum poate să fie altmintrelea ? Ţăranul înţelege foarte bine interesele sale de clasă şi înţelege foarte bine şi pe ale proprietarului, interese care-i sînt cu totul potrivnice ; de aceea e neîncrezător, se fereşte de proprietari. A învinui pe ţărani e tot una ca şi cînd am ţine de rău pe oaie că fuge de cutare lup, pe cuvînt că zisul lup s-a domesticit, s-a făcut blînd şi cu durere de inimă pentru bietele oi. Dar de unde să ştie oile că lupul s-a schimbat aşa de mult ? Ele ştiu că năravul lupului este de a se hrăni cu carnea lor şi de aceea fug şi chiar de-ar auzi oile de toate însuşirile lupului minunat ar avea drept să fugă pentru că, dacă azi i-a venit lupului gust să fie blînd, cu durere de inimă pentru oi, apoi mai poate să-i vie gust să facă şi o zacuscă.

Boierul filantrop va propune o măsură economică bună pentru ţărani pe cît îi va părea lui ori chiar întradevăr bună. Ţăranii însă vor primi-o cu o vădită neîncredere, şi chiar dacă boierul filantrop va pricepe că astă neîncredere a ţăranilor are pricinile ei binecuvîntate, totuşi în adîncul sufletului său va rămîne jignit şi nemulţumit : „Auzi ? eu din toată inima vreau să fac ceva pentru dînşii şi ei se uită chiorîş la mine, ca la un vrăjmaş ?".

Pe urmă vor începe ciocniri şi neînţelegeri mici, dar care vor lucra cu atîta mai mare siguranţă pentru a stinge orice pornire simpatică dintre boier şi ţărani. Vaca lui Stan a stricat în ogorul boierului, porcul lui Bran a stricat gardul ori a intrat în grădina boierului. Ce să facă boierul ? Să nu închidă vaca şi porcul ? Foarte bine. Ţăranii însă, aflînd de asta, vor zice : „Bunu-i, bre, boierul nostru, dar e prost de bun", şi după o săptămînă ogoarele boierului vor fi pline de vaci şi de porci ţărăneşti. Vom învinui oare pe ţărani zicînd că sînt stricaţi, beţivi ? Las' că nici noi nu zicem că ţăranii sînt îngeri, oameni ideali, căci condiţiile păcătoase economice în care trăieşte ţăranul nu pot scoate din el un om ideal ; dar ar putea oare un om cu mintea sănătoasă şi cu puţină inimă să învinuiască pe ţărani de cusururile lor ? Oare din clasele aşa-numite luminate mulţi ar face altfel ? Şi ţăranul are dezvinuiri cu totul deosebite. Mai întîi, în ţărănime pretutindeni trăieşte un simţămînt, la unii mai tare, la alţii mai umbrit, că pămîntul lucrat de dînşii e al lor şi că dacă-l închide şi stăpîneşte boierul asta-i o prădăciune ; al doilea, ţăranul îi sărac, sărac lipit pămîntului, copiii îi mor de foame, o vacă care ar putea da ceva lapte copiilor n-are şi ea ce mînca ; la ţăran e o dilemă grozavă : să lase copiii să moară de foame sau să scoată vaca pe ogorul boierului, care-i prost de bun şi care nu va face nimic ? ; şi, drept vorbind, ce ar fi mai imoral : a lăsa pe copii să moară de foame ori a scoate vaca pe ogorul boieresc ? Rugăm pe moraliştii de meserie să ne dezlege astă problemă.

Se înţelege că dacă proprietarul filantrop va închide vaca şi porcul ţăranului nu se va deosebi întru nimic de aceia despre care zice d-l Păucescu că iau tot de pe sufletul ţăranilor şi numai simpatie nu vor putea insufla acestora.

Neînțelegerile mici, precum am zis, lucrează încet dar sigur. Azi e sfada pentru vaca lui Stan, mîine pentru porcul lui Bran, poimîine cutare n-a ieșit la lucru, ci, după ce a luat bani înainte, s-a dus la alt boier să muncească; celălalt nu vrea să lucreze după tocmeală, ci muncește la ogorul lui și așa mai departe. În curînd filantropului nostru i se va face acru ca de mere pădurețe și va fugi de la țară.

Se poate ca din cei fugiți să fie și un om mai serios, cu cunoștințe mai adînci, cu inima mai largă și care, gîndind mai pătrunzător, va ajunge la încheierea că nu-s țăranii de vină. Atunci însă va pricepe că țăranului nu-i trebuie filantropia, nu mila și bunătatea boierească, dar reforma din temelie a stării lui economice. Țăranului îi trebuie pămînt și pămînt cît poate lucra, îi trebuie unelte de muncă și o organizare rațională a producției și a împărțirii roadelor muncii; nu-i trebuie mila și pomana și bunătatea boierilor și de va pricepe așa omul închipuit de noi, un om excepțional, va lucra ca noi; cea mai mare parte însă, cu siguranță putem pune 99 la 100, vor face altfel; în stradă, în cafenele, în parlament vor striga: „Las' am fost și noi socialiști cînd am fost tineri; am vrut să fericim pe țărani, dar ne-am convins că țăranul nostru e ignorant, șiret, prost, tîlhar etc. Toate acestea sînt fumuri nebunești, ale tinereții, dar duceți-vă la țară și vă va trece gustul de socialism". Iată unde va ajunge propunerea d-lui Păucescu de se va realiza.

Darea de mai multe drepturi în mîna boierului ar mări nu numai ura țăranilor împotriva boierilor. Pentru a lămuri mai bine că nu putem scăpa de asta, să luăm un mic exemplu: să presupunem că o lege dă marilor proprietari drepturi feudale, și între altele *jus primae noctis*. Nefolosindu-se de acest drept, proprietarul nostru umanist se va crede om foarte de seamă, se va uita în oglindă și va repeta: „Cît de generos om mai sînt eu! Poftim: am toată putința, căci legea îmi dă acest drept, să fac cutare sau cutare lucru și eu nu mă folosesc! Ce generos om mai sînt eu!". Asta-i deșertăciunea omenească, ce voiți? Chiar d-l Păucescu are mare încredere în deșertăciunea boierească. Dar astă deșertăciune, ca

toate celelalte, cere răsplată și în sufletul aceluia care nu se va folosi de *jus primae noctis*, negreșit se va ivi o cerere de recunoștință de la țăran. Acesta însă, care va vedea că i se înapoiază numai un mic drept din sutele ce i se opresc de către boier, nu se va simți deloc înclinat să se amorezeze de boier, și iată că-n inima boierului se va naște puțin cîte puțin vrăjmășie față cu țăranii: „Ce oameni nesimțitori și mizerabili — va zice el —, eu nu le fac un rău pe care aș putea, pe care aș avea tot dreptul să li-l fac și lor nici nu le pasă!", și vrăjmășia către țărani va crește în inima boierului.

Bineînțeles însă că de n-ar avea nici un drept asupra țăranilor, de n-ar avea nici un drept de iertat nici aste sentimente de vrăjmășie n-ar avea de unde să se nască.

Prin urmare, mărind drepturile proprietarilor mari în comunele rurale, d-l Păucescu va ajunge la două rezultate: va ridica puterea de luptă a proprietarilor împotriva țăranilor și deci va mări exploatarea acestora; de altă parte, va crește încă mai tare vrăjmășia dintre proprietari și țărani.

Nu-i vorbă că, după cum am și mai spus, poate să se întîmple și alt caz. Tînărul proprietar umanist, avînd o inteligență aleasă, o inimă largă, un caracter dezinteresat, va pricepe cîte puțin toată nepotrivirea legăturilor dintre țărani și proprietari, va pricepe că interesele lor sînt cu desăvîrșire opuse, că nu prostia țăranului, ci organizarea economică rea face din om un lup pentru celălalt om, este de vină de toate nenorocirile și, pricepînd aceasta, va începe să lucreze din toate puterile pentru schimbarea organizării economice actuale și pentru înlocuirea ei cu alta mai rațională, mai împăciuitoare, mai dreaptă.

Acesta va intra în rîndurile noastre. Cît despre ceilalți, putem pune rămășag cu d-l Păucescu că 99 din 100 vor face așa cum am zis noi. Am luat drept pildă un boier umanitar! Nu mai zicem nimic despre ceilalți.

Dar, ne va răspunde d-l Păucescu, „dv. ziceți că interesele marelui proprietar sînt ca țăranul să ajungă la sapă de lemn. În teorie așa este, dar în practică un țăran ajuns la sapă de lemn e un muncitor bețiv, leneș, nărăvit, mișel; cînd sărăcia intră în casă, beția bate la ușă". Da, e foarte adevărat, și asta e o chestie care a

muncit pe toți marii proprietari care au ajuns în așa stare ca în țara românească, adică: *unde lîngă marea proprietate s-a găsit o mare clasă de mici proprietari pe care cea dintîi tindea să-i deposedeze.*

Chestia însă se învîrte într-un cerc vicios. Un țăran cuprins * este foarte harnic, nu-i bețiv, e cinstit; dar, în schimb, ori nu vrea deloc să lucreze pentru marii proprietari, ori cere preț omenesc, dar care pare acestuia prea mare. De altă parte, un țăran proletar e foarte domol, lucrează pe un preț de nimica, dar e bețiv, leneș etc. Ce-i de făcut? Bineînțeles că din două rele proprietarii au ales și aleg pe cel mai puțin rău pentru ei. Un țăran sărac și bețiv nu lucrează prost, dar tot lucrează și încă și cere un preț de rîs, încît proprietarul nu poate alege decît ruinarea și calicirea țăranului în folosul marii proprietăți.

Însă proprietarii au găsit un mijloc mai mult sau mai puțin destoinic pentru înfrînarea și stingerea relelor ce izvorăsc din sărăcie, adică a beției, lenei etc. Acest mijloc e școala și biserica, și mai ales biserica; țăranii să învețe puțină carte, cît le trebuie pentru a citi cărțile moralizatoare, iar biserica să-și ia sarcina să îndrepte pe țăran de darul beției, să-l facă muncitor, harnic, supus, într-un cuvînt să-l facă vită bună și grasă: cum dorește stăpînul să-i fie boul gras, sănătos, liniștit și neleneș, tot așa dorește și proprietarul să fie muncitorul. Adică, pe de o parte, ruinarea și calicia țăranului, de altă parte, buna creștere, dresarea prin școală și biserică, mai ales prin biserica moralizatoare a țăranului! Asta a fost leacul proprietarilor mari englezi cînd lîngă marea proprietate se găsea încă o mare clasă de mici proprietari, adică pe cînd Anglia, în privința legăturilor economice cîmpenești, era într-o stare asemănătoare cu a noastră acuma. Hultuirea ** spiritului religios, care în Anglia merge pînă la bigotism, pînă la folosul său de clasă despoietoare.

Este de mare interes pentru fiecare român de a cerceta lupta micii și marii proprietăți în Anglia, căci își va limpezi multe din lucrurile de aici. Între altele va vedea cum aceleași stări economice pricinuiesc, răsfrîng

* [Înstărit].
** [Introducerea].

aceleași stări morale. Pe atunci și-n Anglia se auzeau ieremiade * despre nenorocitul popor muncitor, care suferă așa de mult, care e în mizerie din pricina ignoranței, beției, lenei etc., se cereau măsuri și administrative și moralizatoare, ca biserica și școala; se spunea că oamenii ce vor îndeplini aceste măsuri vor fi lorzii care vor ști ei cum și ce să facă, pentru că, dragă doamne, sînt și ei doar patrioți și pentru că îi doare inima de englez să vadă pe yomani în mizerie.

Și acuma, după sute de ani, iată că d-l Păucescu vine de ne cîntă același cîntec vechi: „Poporul muncitor e în mizerie, e bețiv, leneș, mișel" și nu propune absolut nici un leac împotriva sărăciei, ci ne strigă: „Școala și biserica, dar mai cu seamă biserica, moralizarea poporului muncitor prin frică, povață, nădejde". Iar școala, biserica și toate celelalte măsuri trebuie date în mîna marilor proprietari. Este vădit deci că în gura d-lui Păucescu grăiesc interesele marii proprietăți rurale în luptă cu mica proprietate; dacă proprietatea mare va reuși la noi să lipsească pe țărani cu totul de pămînt, cum au reușit lorzii să deposedeze pe țăranii englezi, asta ne-o va arăta viitorul.

*

Rămîne acum să vedem e oare conștient d-l Păucescu de rolul ce-l joacă în chestia țăranului?

Se prea poate ca d-l Păucescu să dorească binele poporului, dar spiritul de clasă-i nimicește toate intențiile cele bune; în luptele de clasă, clasei privilegiate nu i-au lipsit niciodată oameni care să înfățișeze în formă ideală interesele ei, care să dea chiar celor mai crude cereri o haină morală-umanitară. Aceștia sînt ideologii clasei și fără îndoială că unii din ei cred sincer în ceea ce zic.

Ceea ce mai ales ne miră în conferința d-lui Păucescu e inconsecvența fără seamăn; căci un om care apără cu deplină conștiință privilegiile clasei sale, acest om e consecvent. Iată încă o dovadă de inconsecvența d-lui Păucescu. Miezul părții dintîi a conferinței este acesta: în societatea modernă, unde domnește concu-

* [Tînguiri].

rența, domnește lupta dintre oameni, lupta odată intrată în societate folosește celor tari și ucide pe cei slabi. Acesta e cazul cu țărănimea noastră. Concurența și lupta din societatea noastră a folosit foarte mult claselor privilegiate, dar a omorît clasa de jos, mai puțin înarmată și chiar foarte puțin pregătită și înarmată pentru luptă.

Pînă acum foarte adevărat.

Ce e dar de făcut ?

Noi, socialiștii, vedem dezlegarea problemei într-o alcătuire a societății unde să nu fie loc de luptă de interese, unde astă dușmănie dintre oameni să dispară.

D-l Păucescu nu se încrede în astă dezlegare. Pentru d-sa lupta de interese, deși un cusur mare și chiar de căpetenie, trebuie însă să rămîie. Dar atunci ce-i de făcut cu țăranii ? Pentru că lupta în societate e un rău trebuitor și pentru că, de altă parte, țăranii sînt foarte rău înarmați în astă luptă, apoi trebuie de ridicat forța de luptă a țăranilor, trebuie să-i înarmăm, să-i aducem în stare de a se putea lupta. Pentru astă ridicare a virtuții țăranilor, d-l Păucescu a și propus școala și biserica, și mai ales biserica.

Dar cu cine oare au a se lupta țăranii ? În Moldova, ne zice d-l Păucescu, cu evreii ; în Muntenia n-a mai avut nici d-sa ce face și a trebuit să recunoască, deși nu cam de-a dreptul, că se luptă țăranul cu proprietarul și cu arendașul *. Deci trebuie de ridicat forța de luptă a țăranului pentru ca să poată lupta cu proprietarul ; dar într-a cui grijă dă d-l Păucescu astă ridicare de putere a țăranilor împotriva proprietarilor ?

În a proprietarilor ! Lăsați pe lup să ridice forța de luptă a oilor împotriva lupilor ! Poate să fie oare o inconsecvență mai mare ? Multora, desigur, le va veni în gînd întrebarea asta : „Cum a putut să cadă în așa lipsă de logică tocmai un om deștept și cult ca d-l Păucescu ?“.

* Iată o probă cum d-l Păucescu ocolește vorbele ce nu vin la socoteală clasei d-sale : vorbind de izlazuri, în loc să zică „Proprietarii ori arendașii iau tot ce găsesc lîngă sufletul țăranului pentru o nenorocită și mizerabilă bucată de izlaz“, zice : „Țăranii dau tot ce au lîngă suflet pentru etc. etc.“. Dar cui dau țăranii ? Desigur că proprietarului ori arendașilor, dar oricum vorba n-a prea venit la socoteală acestora ; așa cum a scris d-sa parcă țăranul e vinovat : „Pentru ce *dă* tot ce are ? Cine-l pune să *deie* ?“.

Răspunsul la astă întrebare, după credința noastră, este următorul : d-l Păucescu este stăpînit de două duhuri cu totul dușmane, unul este duhul binelui, care-i rodul însușirilor bune cu care e înzestrat d-l Păucescu ; celălalt e duhul răului, duhul de clasă privilegiată. Și amîndouă duhurile se luptă în d-l Păucescu, și rînd pe rînd d-sa cade în puterea cînd a unui, cînd a celuilalt. Cînd d-l Păucescu este sub înrîurirea celui dintîi, ne zugrăvește cu culorile cele mai negre starea ticăloasă și nenorocită a țăranilor, sărăcia lor fără seamăn, închircirea, foamea, boalele care-i seceră ; sub înrîurirea acestui duh de bine, ajunge aproape de încheierile adevărate, arătînd că chestia țărănească este chestia chestiilor, arătîndu-se gata să se facă și socialist numai să mîntuie pe țărani de nenorocire. În vreme ce, călăuzit de acest înger binefăcător, d-l Păucescu înaintează nesocotit așa de departe, duhul răului rînjind își șoptește atunci în barbă : „Zi-nainte, copile ; o vorbă bună nu strică, ba se poate ca-n lumea asta proastă să fie chiar de folos. Zi-nainte, că m-apropii și eu și pe dată ai să cînți alt cîntec“. Și într-adevăr, apucat de duhul răului, d-l Păucescu schimbă pe nesimțite cîntecul. Mai întîi se ivește străinul, evreul, care mai cu seamă în Moldova este pricinuitorul tuturor relelor. În Muntenia nu sînt evrei și aici vorbele conferențiarului ajung șovăielnice, ocolitoare ; pentru mizeria propriu-zisă nu ni se arată nici un leac ; în locul acestuia vedem școala și biserica, și mai cu seamă asta din urmă, care trebuie să lecuiască pe țărani de toate boalele ; în loc de pîine zilnică, fără care țăranul moare, vedem marea nevoie de măsuri higienice și proprietarul mare să privigheze aceste măsuri, pentru ca tocmai el să capete o putere mai mare de luptă decît cum are acuma. Așa că, în loc să ridice puterea de luptă a țăranilor împotriva boierilor, d-l Păucescu ridică pe a boierilor. Ce-a vorbit întîi și unde a ajuns ? Duhul răului a biruit !

Țăranii acum, cu drept cuvînt, pot zice : „Mîntuiește-ne, doamne, de așa prieteni, că de vrăjmași ne mîntuim noi singuri“. Iar noi, socialiștii, căpătăm o convingere și mai mare că-n lupta pentru scăparea țărănimii de mizerie toate clasele privilegiate ne sînt deopotrivă de dușmane. Și, dacă cineva ne-ar spune că n-avem

dreptate și drept dovadă ne va arăta pe d-l Păucescu, noi vom răspunde: „Iată un om deștept, cult, generos, cu durere de inimă pentru suferințele țăranului! Și chiar pentru acest om e destul să facă parte dintr-o clasă privilegiată, e destul să fie conservator pentru ca, de fapt, toate propunerile d-sale pentru îmbunătățirea stării țăranului să fie împotriva acestuia“.

Nu! Nu! Un boier conservator și un adevărat prieten al țăranilor nu pot să-ncapă în același om, precum o mîță și un cîine nu pot să-ncapă în același sac.

„REVISTA SOCIALĂ“ *(IAȘI), ANUL II, NR. 5 DIN AUGUST 1887, P. 216—241.*

CHESTIUNEA ȚĂRĂNEASCĂ[40]

I. *Statul să cumpere moșii de la particulari*

Dacă e o chestie socială mai însemnată de la dezlegarea căreia să atîrne fericirea sau nefericirea populațiunii noastre, mai mult încă, de la care să atîrne chiar trăinicia statului român, desigur că aceea e chestia țărănească.

În urma răscoalelor țărănești din Muntenia, pe de o parte, și a miilor de petițiuni adresate Camerei și miniștrilor de țăranii din Moldova, clasa stăpînitoare a fost silită să facă o lege pentru vînzarea în loturi a moșiilor statului la țărani [41].

Noi, socialiștii, care am fost cei dintîi care ne-am unit cu țăranii și chiar am îndemnat să pășească pe calea legilor în lupta politică pentru cucerirea drepturilor lor, avem datoria să deschidem ochii și să cercetăm dacă cu păcătoasa lege pe care muncitorii țărani au putut-o smulge de la clasa stăpînitoare vor fi ei mai fericiți și mai îndestulați și dacă toată suflarea românească va avea folos din acea lege.

Trebuie dar să căutăm cît bine și cît rău va urma din această lege pentru țărani și, fiindcă chestia țărănească e peste măsură de însemnată chiar pentru temeinicia

statului român, să vedem în ce chip am putea înlătura răul, care ne va fi leacul și cu ce mijloace am putea dezlega această chestie peste măsură de însemnată.

*

Populația din statul român se urcă la vreo cinci milioane de suflete, prin urmare ca la vreun milion de familii. Din acestea vreo 250 000 de familii e populația orașelor, rămîne deci 750 000 de familii pentru populația satelor. Singur numărul covîrșitor al țăranilor ne arată cît de însemnată e chestia țărănească și cît de mult statul atîrnă de dînșii!

Ne pare rău că n-avem date amănunțite de chipul cum e împărțit pămîntul între aceste 750 000 de familii țărănești spre a vorbi mai cu siguranță, totuși, din cîte știm, din cîte s-au scris, nu vom fi departe de adevăr în socotelile noastre.

În urma împroprietăririi de la 1864, din pricina falsificărilor și relei-credințe cu care boierimea a aplicat legea, au rămas fără o palmă de pămînt cel puțin 150 000 de familii țărănești, o parte din acestea fără îndoială că s-au dus să îngroașe rîndurile populației orașelor ca muncitori cu brațele. Între împroprietăriții de la 1864 pun și pe împroprietăriții de la 1879[42], căci aceștia sînt aceia cărora la 1864 li s-au dat numai 10 prăjini și la 1879 li s-au completat după legea de la 1864 din moșiile statului.

De la 1864 și pînă azi ce s-a întîmplat? Pe de o parte, pămîntul dat țăranilor fiind cel mai rău, plata clăcii și birurile fiind peste măsură de mari, niciodată n-au putut scoate din acel pămînt rodul trebuitor pentru aceste plăți și pentru întreținerea familiei, de aceea s-au îndatorat necontenit la boieri, așa încît mai la urmă nici nu mai puteau să-și lucreze ogorul lor și, prin urmare, pămîntul le era nefolositor și mulți de aceea l-au înstrăinat. Pe de altă parte, acel pămînt s-a tot împărțit între copii, încît s-a redus în șișiniți * de cîte 15—20 de prăjini, și dacă bucata întreagă nu putea să-i aducă mare folos, cu atît mai puțin o șișiniță mică, și mai mulți din aceștia au trebuit să înstrăineze pămîntul.

* [Fîșie, bucată].

Din aceste pricini și multe altele tot așa de mari au rămas din împroprietăriții de la 1864 cel puțin 100 de mii fără pămînt deloc și cel puțin 200 de mii cu mai puțin de 40 de prăjini.

Dar mai e o categorie de muncitori țărani foarte însemnată, cu atît mai însemnată cu cît odată au făcut mărirea neamului nostru în nenumăratele războaie ce le-am avut după vremuri cu turcii ori cu leșii și foarte însemnată încă prin lupta ce a ținut mai multe veacuri pentru a-și apăra moșia împotriva lăcomiei și nesațului boieresc.

Aceștia sînt răzeșii și moșnenii.

Toată istoria noastră e plină de lupte și de procese de-ale acestor răzeși (moșneni) cu boierii, care le răpeau bucată cu bucată pămîntul lor și adesea boierii le luau moșii și sate întregi, rămînînd bieții oameni proletari fără o palmă de pămînt și fără vreo unealtă de muncă, afară numai de brațele lor, din care să-și scoată hrana. Legea de la 1864 nu a avut în vedere și pe răzeși (moșneni), căci ei erau priviți ca proprietari, așa încît 100 de mii de răzeși azi n-au deloc pămînt. Pe lîngă acestea, dacă vom spune că prin moșteniri la răzeși se împarte pămîntul de veacuri, vedem că aceia care mai au pămînturi sînt așa de bucățelite încît nu le mai folosesc la nimic. E cunoscut în satele răzășești că mulți zic că au moșie „o palmă“ ori „4 palme“, încît proverbele că „vaca stă cu capul pe moșia unuia și cu coada pe moșia celuilalt“ și că „răzeșul are un petic de moșie și un sac de hîrtie“ sînt prea adevărate. Deci mai sînt încă cel puțin 150 de mii de răzeși care au mai puțin de 40 de prăjini.

Dacă acum vom face totalul, vom vedea că sînt cel puțin 300 000 care n-au pămînt deloc și cel puțin 350 de mii care au mai puțin pămînt de 40 de prăjini.

Rămîn deci 100 de mii care au mai mult de 40 de prăjini, din care trebuie să scoatem vreo 10 000 de proprietari mari, care au de la 300 de fălcii (o mie de pogoane) în sus. Și această socoteală e foarte aproape de adevăr, căci dacă vom observa un număr de sate chiar din acele mai cuprinse vom vedea: un proprietar mare, 2—3 fruntași avînd de la 20—50 de fălcii, vreo 10 cel mult avînd 2—4 fălcii (13 pogoane și mai bine), alți vreo

BIBLIOTECA SOCIALISTA

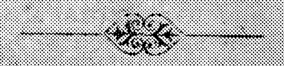
CHESTIUNEA ȚERANEASCA

DE

I. VASILIU

STATUL SĂ CUMPERE MOȘIĬ DE LA PARTICULARĬ. — MICIĬ PROPRIETARĬ. — PRICINA RĂULUĬ. — MOȘIILE STATULUĬ ARENDATE LA COMUNĬ DE MUNCITORĬ. — PENTRU CE AM CERUT PROPRIETATEA INDIVIDUALĂ. — VOTUL UNIVERSAL.

EXTRASĂ DIN ZIARUL „MUNCA“.

BUCUREȘTĬ

TIPOGRAFIA JOAN WEISS, CALEA VICTORIEI 29

1890.

30 avînd între 40 de prăjini și 2 fălcii, iar ceilalți avînd mai puțin de 40 de prăjini sau neavînd nimic.

★

Se naște întrebarea : Legea făcută anul trecut [43] va îndeplini toate trebuințele, va aduce o îmbunătățire văzută pentru întreaga suflare țărănească ? Fără îndoială că nu. Moșiile statului nu sînt de ajuns pentru a putea face proprietari pe cei 300 de mii de țărani care n-au deloc pămînt și a completa în același timp pămîntul acelora ce au mai puțin de 40 de prăjini.

Dacă s-ar vinde, de pildă, numai celor ce n-au deloc pămînt, nu s-ar putea împroprietări cu moșiile ce le are statul decît cel mult 200 de mii, și atunci ar rămîne 100 de mii fără pămînt deloc și 350 de mii cu mai puțin de 40 de prăjini. Dacă s-ar completa acestora care au mai puțin de 40 de prăjini, să zicem că ar ajunge moșiile statului, dar atunci ar rămîne 300 de mii fără pămînt deloc, neavînd alte unelte din care să-și scoată munca decît brațele lor, adevărat proletari. Dacă se va vinde moșiile statului, cum se face, și la cei care n-au deloc și la cei care au mai puțin de 40 de prăjini, atunci vor rămîne vreo 200 de mii fără pămînt deloc și vreo 200 de mii cu mai puțin de 40 de prăjini.

Ce vor face aceștia ? De unde-și vor scoate hrana ? O nouă vindere nu se mai poate face, căci statul nu mai are moșii.

Le rămîn două lucruri de făcut, ori să alerge să îngroașe populațiunea orașelor, intrînd ca lucrători în fabrici și diferite meșteșuguri, ori să-și ia lumea în cap și să pribegească prin alte țări. Dar noi nu avem fabrici îndeajuns pentru a ocupa pe lucrătorii orașelor, concurența e destul de mare între lucrătorii orașelor și acum, *ce-ar fi atunci cînd ar năvăli o armată de rezervă al cărui număr s-ar ridica la 300—400 de mii ?!!* Acești oameni, neavînd de lucru, ar amenința chiar trăinicia statului român ! !

★

Pămînt însă e de ajuns, numai că el e grămădit în cîteva mîini. Dacă acest pămînt ar fi cu chibzuință întrebuințat, el ar putea aduce tot atîta rod încît să îndestuleze o populațiune de 5 ori mai numeroasă și încă să

mai trimitem producte de-ale noastre și peste graniță spre vînzare. Dar acestor puțini la număr, care țin pămîntul în mîinile lor, puțin le pasă dacă ceilalți mor de foame, puțin le pasă dacă prin această stare de lucruri se zdruncină chiar temeliile statului și dacă națiunea noastră se pune în primejdie.

Dacă lor nu le pasă, datoria statului, *care trebuie să înfățișeze interesele întregii națiuni și să le apere*, e de a lua măsuri să vină în ajutorul celor împilați, și aceasta în interesul său chiar.

Una din acele măsuri, și poate cea mai însemnată, e să facă o lege *prin care statul să aibă dreptul și chiar datoria* de a cumpăra moșii de la particulari.

Nu cerem, deși, în interesul statului și al neamului nostru, am putea-o face, ca statul să silească pe proprietari să-și vîndă moșiile, îi cerem numai ca orice moșie va fi scoasă în vînzare de un proprietar statul să o cumpere, mai mult chiar, să se facă o lege prin care nici un proprietar să nu aibă dreptul a-și vinde moșia altuia decît statului.

Prin acest mijloc, statul, în puțini ani, ar avea un număr de moșii la îndemîna sa, și aceasta ar putea-o face cu banii ce îi ia în fiecare an din vînzarea moșiilor sale ce o face după legea votată anul trecut.

II. *Micii proprietari*

Am arătat că după aplicarea legii pentru vînzarea moșiilor statului, votată anul trecut, tot vor rămîne vreo 200.000 fără pămînt și vreo 200 de mii cu mai puțin de 40 de prăjini. Acum să vedem starea acelor fericiți care au avut norocul, după toate aceste împroprietăriri și vînzări ce s-au urmat de la 1864, să aibă 3—4 fălcii (10—13 pogoane), precum și ce au să devină ei mai tîrziu.

Pentru ca faptele ce voim să arătăm și adevărul ziselor noastre să sară în ochii celor mai necredincioși, să luăm pe cei mai nevoiași din acești mici proprietari, să luăm pe cei ce ar avea 5 fălcii (aproape 17 pogoane) de pămînt. Fără îndoială că un gospodar cu 5 fălcii, pentru a le putea munci, are nevoie de vite, prin urmare nu va putea cultiva decît cel mult 3 fălcii (10 pogoane), iar

2 fălcii le va lăsa pentru hrana vitelor, fie pentru fîn, fie pentru imaș (izlaz).

Pentru aceste 5 fălcii, el plătește pe fiecare an statului cumpărătura, funciar și dobînda banilor cel puțin 50 de bani de prăjină pe an, dar noi să punem numai 40 de bani de prăjină, prin urmare trebuie să dea 160 fr. pe an numai pentru pămînt. La această sumă trebuie să adăugăm munca făcută pe cele 2 fălcii pentru nutrețul vitelor, care-i trebuie pentru cultivarea celor 3 fălcii, cel puțin 60 fr. Prin urmare, pentru a cultiva 3 fălcii de pămînt, pe acel fericit gospodar îl va ține deodată pe fiecare an 220 fr.

Să ne închipuim că acel gospodar seamănă păpușoi (porumb), care e singura lui hrană, pe acele 3 fălcii, cît va scoate el din ele ? Este știut de toată lumea că micii cultivatori scot totdeauna mai puțin rod decît cultivatorii cei mari, să punem în mijlociu că va scoate 5 chile la fiecare falce. Suma e mai degrabă prea mare decît prea mică, căci cîți țărani scot oare 5 chile la falce ? Prin urmare, total va scoate 15 chile de păpușoi.

Anul acesta și chiar anul trecut prețul chilei de păpușoi a fost 26—28 și uneori 30 fr. Noi să punem în mijlociu 30 fr. chila ; pe 15 chile face 450 fr.

Din acești 450 fr. să scoatem plata pămîntului și munca pentru nutrețul vitelor (căci vitele le-a întrebuințat tot pentru scoaterea acestor 450 fr.), rămîn 230 fr., ceea ce vine cam 5 bani de fiecare prăjină cultivată.

Acești 230 fr. înfățișează toată munca omului pe acele 3 fălcii de pămînt arat, semănat, prășit, cules, strîns și bătutul păpușoiului, ba de multe ori și căratul la tîrg.

Din acești 230 fr., ceea ce face 63 de bani pe zi, fericitul gospodar trebuie să mănînce, să se îmbrace el, femeia și copiii lui, să plătească contribuția și să poarte de grijă copiilor la școală. Va să zică de va avea 3 copii, pentru fiecare suflet le vin pentru mîncare și îmbrăcăminte 12 bani pe zi.

Întreb pe oricine : această stare surîde așa-zișilor mici proprietari ? Dacă aceștia stau așa de prost, cum trebuie să stea cei ce au mai puțin de 5 fălcii ? Desigur că mult mai rău.

*

Acestea se petrec în anii buni și cei mijlocii, dar în anii răi ce vor face? E știut că vor face același lucru pe care l-au făcut și țăranii împroprietăriți la 1864.

Se vor îndatora la boieri, și aceste datorii se vor înmulți din an în an, pe de o parte, din pricina dobînzilor, pe de alta că, chiar în anii buni de-abia pot scoate cît să-și țină zilele, încît n-au de unde plăti și fiindcă, pe lîngă anii buni, vor fi și răi, vor trebui să se îndatoreze în toți anii răi. Din pricina datoriilor nu-și vor mai putea lucra pămîntul, încît vor fi nevoiți să-l înstrăineze sau să-l lase paragină.

Dar pe lîngă acestea am presupus că omul nostru are trei copii (poate are și mai mulți), și acele 5 fălcii vor fi împărțite în trei părți, deci fiecare copil va avea mai puțin de 2 fălcii. Fără îndoială că aceștia vor duce-o mai greu decît tatăl, și cu atît mai ușor vor pierde aceste bucățele de pămînt care nu le mai aduc folos.

Așadar, vedem că în mai puțin de 20 de ani cel puțin o jumătate din micii proprietari de azi vor rămîne proletari, adică oameni care nu vor avea pămînt, nici alte unelte din care să-și scoată hrana fără cît numai brațele, așa precum au pățit mai încoace o mulțime din împroprietăriții de la 1864.

Aceasta e starea în care se află micul proprietar țăran, și din nenorocire îl așteaptă în viitor o stare și mai tristă, de a deveni proletar.

Dacă această soartă le place, dacă un asemenea viitor le surîde muncitorilor țărani, să stea cu mîinile încrucișate și să sufere tot; dacă nu, trebuie să se miște și să lupte pentru îmbunătățirea soartei lor și pentru un viitor mai strălucit.

Fără îndoială, nu vor ședea cu mîinile în sîn și vor lupta pentru drepturile lor și în această luptă pașnică și legală vor învinge.

III. *Pricina răului*

Mulți se vor mira și vor întreba cum e cu putință ca un bun gospodar, care ar avea 5 fălcii de pămînt, să nu poată scoate rod îndestulător pentru traiul lui și celor

ai lui? Fără îndoială mirarea e cu putință pentru aceia care nu știu cum se petrec lucrurile azi în lume, însă pentru cei ce știu ce se petrece și pe aiurea aceasta e un adevăr tot așa de bătător la ochi ca și lumina zilei.

Nu ne e cu putință să arătăm amănunțit aici toate pricinile răului *, căci ne-am întinde prea mult, vom spune numai în scurt cîteva din care se va vedea că așa cum e întocmită proprietatea la noi nu se putea să se întîmple altmintrelea decît tocmai așa cum se întîmplă acum.

Micul proprietar cu 5 fălcii de pămînt va fi veșnic nevoit să semene cele 3 fălcii ce le are pentru cultivare în fiecare an, căci altmintrelea i-ar fi cu neputință de a trăi. Dar pămîntul necontenit semănat tot sărăcește în sucurile hrănitoare pentru semănături și ajunge din ce în ce mai secătuit, că dă un rod prost, chircit și din an în an mai puțin.

Marele proprietar, din contra, nu va semăna în fiecare an pe aceeași bucată, ci o va lăsa să se odihnească și să-și recapete toate puterile.

Din această pricină urmează că de pe o falce [cu] aceeași muncă marele proprietar va scoate mai mult decît micul proprietar.

Apoi micul proprietar nu poate să semene în același an pe o bucată păpușoi, pe alta grîu, pe alta rapiță, de cum face marele proprietar, căci îi cu neputință să aibă vreun folos din aceste mici șușiniți de recolte deosebite, ci va semăna păpușoi, care sînt neapărat trebuincioși pentru hrana lui, și cel mult grîu ori altă „pîine albă". Din această pricină decurg două rele: una că, semănînd necontenit aceeași semănătură pe același ogor, tot sucul din care se hrănește acea recoltă se sleiește și rămîn sucurile care ar putea hrăni alte recolte fără nici o întrebuințare, al doilea rău e că anii nu sînt deopotrivă de buni pentru toate semănăturile și se poate întîmpla ca anul să fie foarte bun pentru grîu și rău pentru păpușoi, încît cel ce a semănat numai păpușoi e amenințat cu foametea, deși grîu s-a făcut destul.

---

* Asupra acestei chestii s-a vorbit pe larg în „Muncitorul", ziarul partidei muncitorilor apărut în Iași, și în „Munca". Între acele articole, cititorii pot cerceta cu folos articolul *Proprietatea mare și proprietatea mică* [44].

Marele proprietar va putea semăna grîu, păpuşoi, rapiţă, sfeclă etc. în acelaşi an, căci din fiecare are folos şi, în acelaşi timp, de nu va face un fel de recoltă, va face de celelalte. Apoi anul viitor pe bucata pe care a semănat grîu va semăna păpuşoi, această semănătură îşi trage din pămînt sucurile trebuitoare, şi, pe cînd acestea se împuţinează, cele pentru grîu, rapiţă etc. se înmulţesc, aşa încît pămîntul nu se secătuieşte.

Din toate aceste pricini, dacă proprietarul mic a luat de la falce 5 chile păpuşoi, proprietarul mare va lua 8 chile. Deci pentru aceeaşi muncă şi pentru acelaşi pămînt, punînd chila 30 fr., micul proprietar va lua 150 fr., pe cînd marele proprietar va lua 240 fr. Prin urmare, proprietarul mare la fiecare falce va lua 90 fr. mai mult şi, prin urmare, îi va da mîna mai uşor să vîndă chila cu 30 fr. Dar fiindcă cumpărătorii caută ieftin, dacă micul proprietar va vroi să vîndă mai scump ca să-şi scoată munca, nu-i va cumpăra nimeni şi va fi silit să lase cu acelaşi preţ.

Iată cum prin faptul că proprietarului mare, de pe acelaşi număr de fălcii şi cu aceeaşi muncă scoţînd mai mult rod, îi dă mîna să vîndă mai ieftin, şi din această pricină micul proprietar pierde o parte din preţul muncii sale, tocmai partea cu care ar putea duce o viaţă mai omenească. Prin urmare, prin faptul că alăturea cu proprietatea mică e şi proprietatea mare, aceasta din urmă bate în piaţă proprietatea mică, o *„concurează“*, cum se zice, o sileşte să-şi vîndă productele sale din ce în ce mai ieftin, încît o sărăceşte pînă ce o înghite.

Precum marea atrage şi înghite în sine toate izvoarele uscatului, aşa proprietatea mare atrage şi înghite micile proprietăţi.

*

Din cele zise mai sus şi ştiindu-se că noi, socialiştii, luptăm pentru îmbunătăţirea soartei muncitorilor şi, prin urmare, şi a muncitorilor ţărani şi văzînd că, din pricina marii proprietăţi, proprietatea mică sărăceşte şi dispare, ar urma ca noi să fim împotriva marii proprietăţi. Cu toate acestea, dimpotrivă, sîntem tocmai pentru marea proprietate. Chipul cum înţelegem noi însă marea proprietate îl vom vedea mai în urmă.

Cînd am văzut cum pe proprietatea mică rodul scade neîncetat şi pe proprietatea mare creşte, cum am putea fi noi împotriva marii proprietăţi ? Dacă ar fi numai aceste deosebiri, încă tot le-am mai putea trece cu vederea, dar sînt altele încă şi mai uriaşe, care, adăugate la cele dintîi, vom vedea că e cu neputinţă să fim partizanii micii proprietăţi. Spre lămurire să luăm 2 mari proprietari, unul care-şi cultivă moşia cu muncitori angajaţi şi altul care o cultivă cu maşini, vom vedea că dacă celui ce cultivă moşia îi trebuie la o falce de păpuşoi 60 de zile de muncă (presupunînd că în fiecare zi lucrează un singur om), celui cu maşini nu-i vor trebui decît cel mult 20 de zile de muncă, prin urmare cel puţin de 3 ori mai puţină muncă.

Prin urmare, dacă amîndoi proprietarii iau cîte 8 chile la falce, vedem că cel cu maşini a pus o muncă de 3 ori mai puţină pentru acelaşi produs şi, punînd dobînda banilor din maşini, tot va avea un folos de 2 ori mai mare decît marele proprietar fără maşini, deci acestuia uşor îi va fi să lase în piaţă productele mai ieftine şi astfel va sili şi pe marele proprietar să le vîndă mai ieftin. Prin urmare, marele proprietar fără maşini va fi concurat în piaţă de cel cu maşini şi cel dintîi va pierde. Micul proprietar va fi concurat de amîndoi marii proprietari şi va pierde din pricina concurenţei amîndurora ; el va fi silit să-şi vîndă productele cu un preţ redus ca şi cum ar fi cultivat pe un pămînt întins, roditor şi cu maşini. Plata pămîntului, dările etc. musai trebuie să le dee, şi, prin urmare, cu cît preţul roadelor sale e mai scăzut, nu priveşte plata pămîntului, ci numai curat munca sa, dar el trebuie să mănînce, să se îmbrace pe el şi ai lui din rodul acestei munci, şi cu cît preţul muncii va fi mai mic în piaţă sub forma de grîu, păpuşoi etc., cu atît partea trebuitoare ca hrană, îmbrăcăminte etc. se micşorează şi viaţa devine mai ticăloasă şi mai amară.

Iată de ce chiar fericitul ţăran care ar avea 5 fălcii de pămînt va duce o viaţă ticăloasă şi chiar la urma urmei va fi silit să-şi vîndă această proprietate.

Dar să mai facem încă un pas şi să ne închipuim că avem 3 mari proprietari, din care 2 cei de sus şi unul care, pe lîngă maşini, va întrebuinţa şi îngrăşăminte pe moşia lui în chipul cum arată ştiinţa că trebuie să se facă. Acesta din urmă va avea un rod mult mai bogat

şi va avea un folos de două ori mai mare decît marele proprietar care lucrează cu maşini, dar fără îngrăşăminte şi deci de patru ori mai mare decît cel fără maşini şi fără îngrăşăminte. Aşa că unui asemenea proprietar îi va da mîna să vîndă în piaţă mai ieftin şi va sili şi pe ceilalţi să vîndă ieftin, încît cel cu maşini şi fără îngrăşăminte păgubeşte faţă cu cel cu maşini şi îngrăşăminte, cel fără maşini şi fără îngrăşăminte păgubeşte faţă cu amîndoi, iar bietul mic proprietar păgubeşte faţă cu tustrei.

Cînd vedem că rodul se înmulţeşte pe proprietatea mare, că, dacă întrebuinţăm maşini, munca devine de trei ori mai mică şi maşini nu se pot întrebuinţa decît pe proprietatea mare, cînd vedem că îngrăşămintele făcute în chip ştiinţific îndoiesc rodul şi aceste îngrăşăminte nu se pot face decît cu mari capitaluri şi prin urmare pe proprietăţi mari, pe cînd, din contra, pe proprietatea mică rodul scade şi munca creşte, nu putem să nu ne arătăm din toată **inima şi din toată convingerea** ca partizani ai marii proprietăţi şi duşmanii cei mai înverşunaţi ai micii proprietăţi, **izvor veşnic de sărăcie** şi nenorocire.

★

Dacă ţara românească ar fi închisă de jur împrejur cu un zid şi n-am avea nici o legătură cu ţările străine, ar fi micii proprietari în faţă cu marii proprietari români, care nu întrebuinţează sistemul de îngrăşăminte ştiinţific aproape deloc şi ici-colo numai maşini. Proprietatea mică ar avea a suferi numai concurenţa marii proprietăţi şi a puţinelor maşini ce le au marii proprietari şi cu aceasta numai am văzut că proprietatea mică tot se ruinează. Aceasta ar merge cum ar merge, dar avem a suferi marea concurenţă a marii proprietăţi cultivate cu maşinării şi în chipul cum arată ştiinţa de peste hotare, concurenţa cu străinătatea.

În America, Australia, ţări foarte depărtate, se cultivă proprietăţi întinse de zeci de mii de fălcii numai cu maşinării, aşa încît produc roade nemăsurat de multe şi le vînd cu preţuri ieftine pe pieţele din Europa, încît dacă vrem să vindem şi noi productele noastre în vreo ţară străină trebuie să le lăsăm şi noi tot aşa de ieftin ca americanii, altminterelea nu le cumpără nimeni.

Mai mult, productele americane vin pînă la noi la Galaţi şi cu toate că, cum se spune în poveste, vin de peste nouă ţări şi nouă mări, de multe ori grîul lor îl vînd la Galaţi mai ieftin de cum îl putem vinde şi noi.

În faţa acestei grozave concurenţe, marii noştri proprietari tremură de frică, veşnic sînt bătuţi pe piaţă şi productele noastre scad în preţ, încît proprietarii noştri cei mari chiar pierd necontenit.

Ei ar da chiar faliment dacă ar plăti muncitorii după munca lor, faptul că încă nu dau faliment se datoreşte că-şi muncesc pămîntul mai cu nimica cu muncitorii ţărani. Aceia care vor voi să nu dea faliment vor trebui să muncească cu maşini şi să îngraşe pămîntul cum se face în străinătate, şi atunci vor putea lupta cu concurenţa străină.

★

Dacă presupunem acum că statul ar cumpăra toate moşiile boiereşti şi le-ar împărţi la ţărani ca fiecare să aibă 5 fălcii de pămînt, din cele ce am văzut, producţia pămîntului va scădea şi în acelaşi timp concurenţa în piaţă nu va înceta, căci atunci, neavînd pe proprietarii mari ai noştri, vom avea pe cei străini.

Dacă vedem că cu mijlocul cum se cultivă acum proprietarii mari sînt ameninţaţi a deveni cu timpul faliţi din pricina concurenţei străine, cu atît mai mare va fi concurenţa cînd nu vor fi decît mici proprietari.

Apoi producţia totală a ţării ar scădea nemăsurat de mult, căci am văzut că la fiecare falce se produce mult mai puţin pe proprietatea mică. Din această pricină ar fi o sărăcie generală, o lipsă de bani, *„o criză“*, cum se zice, încît, dacă n-am mai fi robii cutărui boier român, am fi robii unui bogătaş neamţ ori franţuz, chiar ţara noastră ar putea deveni roaba altei ţări mai bogate.

De aceea şi socialiştii nu pot fi partizani ai proprietăţii mici şi de aceea se deosebesc de radicali, care susţin tocmai proprietatea mică.

Din aceste puţine zise, cred că fiecare se poate convinge că leacul ca să vindecăm relele ce bîntuie populaţia săteană nu e mica proprietate, ci **mai degrabă mica proprietate e boala din care decurg relele.**

Prin urmare, orice om ce dorește din inimă o îmbunătățire pipăită a populației muncitoare trebuie să fie în contra sistemei micii proprietăți, și credem că și radicalii sinceri se vor convinge de aceasta, cu atît mai ușor că am putea dezlega această chestiune într-un chip [pe] care l-ar putea primi și radicalii.

IV. *Moșiile statului arendate la comune de muncitori*

Am arătat primejdiile ce ne-ar amenința cînd toate moșiile ar fi bucățelite în mici proprietăți și, astfel fiind, ne-am pronunțat în contra micii proprietăți și în favoarea marii proprietăți. Dar nu fiecare familie țărănească poate căpăta o mare proprietate și, chiar de ar avea-o, nu i-ar folosi, căci singură n-ar putea-o lucra.

Proprietate mică nu vă place și cu drept cuvînt, proprietate mare nu poate avea fiecare țăran și chiar de ar avea-o tot nu va putea lucra mai mult decît 5—8 fălcii cel mult, presupunînd că toți ar avea proprietăți, ce voiți dar, ne-ar întreba cineva.

Lucrul ni se pare foarte simplu, voim proprietate mare, dar în același timp fiecare are partea lui de proprietate mică. Și iată cum :

Am zis că *statul e dator și chiar trebuie să cumpere moșiile de la particulari* ; îndată ce își va face un număr de moșii, să facă astfel :

Statul să nu mai vîndă nici o moșie de a sa, *ci să le dee în arendă la comune întregi de țărani sau la societăți de muncitori alcătuite din cel puțin 100—200 de oameni și în același timp să le procure mașinile și uneltele necesare pentru cultivarea moșiei arendate.*

Să vedem acum ce bine ar decurge din acest sistem de cultivare și să ne închipuim o comună sau o societate de muncitori alcătuită din 100 de familii. Acea comună să arendeze o moșie de la stat de 1 500 de fălcii, deci cîte 5 fălcii de familie.

Statul nu va putea închiria pămîntul cu un preț mai mare decît dobînda banilor la cumpărătură, și fiindcă o falce în mijlociu se cumpără cu 400—500 de lei (punînd pămînturile numai cultivabile) și fiindcă dobînda la stat

e de 5 la sută pe an vine chiria unei fălcii 25 de lei pe an. Să nu se creadă că această arendă e prea mică căci statul arenda moșiile sale cu un preț mult mai mic pe la boieri, cu 10—15 lei falcea, și chiar în mijlociu nici boierii nu o arendează cu totalul cu mai bun preț.

Vrea să zică va plăti în fiecare an o arendă cu mult mai mică decît plătește acum către stat proprietatea cumpărată.

Dacă fiecare familie va lucra tot cîte 3 fălcii, vor lucra în total 900 de fălcii și le vor rămîne 600 de fălcii pentru fînaț și imaș (izlaz), dar acum nu au nevoie ca fiecare om să aibă o falce de imaș, ci mai puțin căci vor pășuna vitele toți la un loc și atunci le va rămînea o parte spre a o cultiva.

Să presupun[em] că acea comună de muncitori nu ar voi să lucreze cu toții la un loc de-a valma, ci fiecare familie va voi să-și lucreze ogorul său și fără mașini, dar se vor înțelege, de pildă, ca un ogor de 300 de fălcii să-l semene cu păpușoi, 300 de fălcii să semene grîu și 300 fălcii rapiță, ori cartofi ori altceva, fiecare gospodar va avea cîte o falce din fiecare semănătură cu hotarele deosebite, dacă va voi, și pe care o va munci cum va voi. Anul viitor, partea care a servit de imaș o vor semăna cu păpușoi, cea care a fost cu păpușoi o vor semăna cu grîu, cea de grîu o vor semăna cu cartofi ori rapiță, iar cealaltă o vor lăsa de imaș. Prin aceasta numai a îndepărtat o parte din relele micii proprietăți, căci în fiecare an o parte din pămîntul cultivabil rămîne toloacă și astfel își capătă puterile și tot aceeași parte servește și de imaș, așa că în 3 ani tot pămîntul se primenește. Apoi dacă în fiecare an se schimbă recolta, în timp ce o recoltă își scoate din pămînt materia trebuitoare pentru hrana ei, în același timp materia trebuitoare pentru altă recoltă de soi deosebit se reface și se înmulțește încît cînd vom semăna-o va găsi hrana gata. În același timp, locuitorii nu vor putea fi amenințați cu foametea, căci trebuie să fie un an prea rău ca să nu se facă nici un soi de recoltă.

Vedem dar că, în aceste condiții, muncitorii vor avea recoltă în aceleași condiții ca și marii proprietari români, fiindcă am văzut că pentru falcea de păpușoi (pentru celelalte semănături tot cam aceeași deosebire) proprietatea mare ia mai mult cu 90 de lei la falce decît cea

mică, sau 270 de lei la 3 fălci, prin urmare un folos îndoit decît au acum şi, fără îndoială, traiul de două ori mai bun.

În astfel de împrejurări vor putea susţine concurenţa cu marii proprietari români şi nu vor fi siliţi să se îndatoreze şi să devină robii boierilor.

*

Dar dacă muncitorii ar voi să lucreze de-a valma acea moşie şi încă cu maşini, atunci munca va deveni de 3 ori mai mică şi acea comună nu va întrebuinţa decît a treia parte din timp, iar celălalt timp sau îl vor întrebuinţa la alte trebi sau vor putea munci o moşie de 3 ori mai mare şi va avea un venit fiecare de 3 ori mai mare, dar fiindcă vor trebui să plătească statului pentru maşini pe fiecare an cîte o sumă de bani vor avea produse cel puţin de două ori mai multe decît lucrînd fără maşini.

Dacă ar mai întrebuinţa încă şi îngrăşăminte după chipul cum arată ştiinţa, atunci ar avea cel puţin de 3 ori dacă nu de 4 ori mai mult rod.

Prin acest mijloc nu numai că muncitorii ţărani n-ar mai fi bătuţi în piaţă de marii proprietari, ci ei la rîndul lor i-ar bate pe aceştia şi în acelaşi timp ar putea susţine concurenţa cu străinii, făcînd şi ei cultura ca şi dînşii şi producînd tot aşa de mult. Încît, pe lîngă că fiecare cetăţean s-ar îmbogăţi şi prin urmare ţara întreagă, crescîndu-se producţia totală a ţării, dar încă n-am fi ameninţaţi să devenim robii banului străin şi astfel temeliile statului ar fi puternice.

Neînţelegeri n-ar putea fi, căci să presupunem pentru uşurinţă că am recoltat numai grîu şi am luat 10 000 de chile de grîu ; din aceste comune va da 40 000 de lei arenda moşiei şi 35 000 plata pentru maşini şi pentru capitalurile pentru îngrăşăminte, deci din suma totală de grîu vom da pentru aceşti bani 1 500 de chile, punînd chila de grîu 50 de lei. Rămîn deci 8 500 de chile pentru cele 300 de familii. Oprindu-şi fiecare familie cîte 5 chile pentru hrană, rămîn 6 000 de chile spre a le vinde cu cîte 50 de lei chila ; va veni de fiecare 1 000 de lei pentru îmbrăcăminte şi alte cheltuieli, avînd şi pîinea trebuincioasă.

*

Dacă statul ar face acest lucru pentru un număr de moşii ce le-ar cumpăra, ar sili pe alţi proprietari să le vîndă, căci pe de o parte aceste comune ar bate în piaţă pe marii proprietari, putînd vinde mai ieftin decît dînşii, fiindcă au lucrat cu maşini, iar pe de alta că imediat s-ar împuţina muncitorii fără lucru şi ar trebui să plătească mai mult. Va să zică, vor cheltui mai mult şi în acelaşi timp vor lua mai puţin, încît, în cîţiva ani, ori vor trebui să-şi vîndă moşia, ori vor da faliment şi i-o vor vinde fără voie.

Astfel, în măsura în care aceste comune de muncitori s-ar întinde, în aceeaşi măsură marea proprietate particulară va dispare şi nu va rămîne decît marea proprietate a statului, adică a obştii naţiunii.

*

Ce ar deveni atunci micii proprietari de azi ? Fără îndoială că ei vor pierde şi în acest caz, cum pierd şi vor pierde şi fără această alcătuire. Dar desigur că, văzînd deosebirea dintre dînşii şi fraţii lor, ori vor lăsa bucăţelele lor de pămînt statului şi vor arenda bucăţi mari, ori chiar se vor înţelege să-şi introloce bucăţelele lor la un loc, să alcătuiască mare proprietate, pe care să o lucreze de-a valma, cerînd de la stat numai maşini şi bani.

Dar aceştia ar face mult mai bine ca, înainte de a ajunge să silim pe stat să facă această reformă, să o facă ei singuri, unindu-şi bucăţelele de pămînt şi cultivînd după chipul cum se cultivă marea proprietate şi atunci ar putea scăpa măcar de concurenţa marilor proprietari români şi n-ar fi ameninţaţi a-şi pierde această proprietate.

*

Dacă s-ar întrebuinţa acest sistem de arendare şi de cultivare în devălmăşie, am scăpa şi de cel mai mare neajuns al proprietăţii individuale — de bucăţelirea pămîntului prin moştenire, şi e ştiut lucru că bucăţelirea prea mare duce la pierderea desăvîrşită a proprietăţii.

Cu sistemul de arendare, fiecare om ce devine în stare de a munci intră în tovărăşia comunei, munceşte şi-şi asigură traiul. Pămînt în ţara românească e atît de mult că ar putea hrăni de 5 ori mai multe suflete decît sînt, încît nimeni nu poate fi ameninţat că nu va avea de unde-şi scoate hrana şi că nu va avea un loc la banchetul vieţii, numai să muncească.

*

Aşadar, lozinca muncitorului ţăran trebuie să fie : *„Statul să cumpere moşiile proprietarilor mari, pe care să le arendeze întregi la comune sau societăţi de muncitori şi, în acelaşi timp, să le dea maşini şi bani pentru cultivare, pe care să-i plătească cu încetul.“* Dacă poate pentru moment nu înţeleg folosul ce l-ar avea din lucrarea de-a valma şi cu maşini, cel puţin să semene ogoare mari, în care fiecare să-şi aibă părticica sa şi în acest chip să poată lăsa pămîntul să se primenească şi să schimbe semănăturile şi vor avea cel puţin folosul ce-l au marii proprietari. Credem însă că odată apucaţi pe această cale vor vedea folosul şi pentru lucrarea în devălmăşie şi cu maşini.

V. *Pentru ce am cerut proprietatea individuală*

Dacă noi vedem că proprietatea mică e aşa de rea şi nu aduce nici vreun bine muncitorilor şi chiar e în defavoarea naţiunii române şi dacă vedem că proprietatea mare e atît de bună, de ce am stăruit împreună cu ţăranii să se facă lege pentru vînzarea în loturi mici la ţărani şi n-am cerut arendarea moşiilor statului la comune de muncitori ?

Această întrebare şi învinuire ni s-a făcut atît de vrăjmaşii noştri cît şi de mulţi dintre prietenii care n-au fost de-a dreptul amestecaţi în mişcarea politică, şi învinuirea poate să aibă temei şi pe mulţi să-i pună în nedumerire în privinţa purtării noastre. Datori deci sîntem să dăm această lămurire nu atîta pentru vrăjmaşi, care, orice am face, nu le vom plăcea, ci mai mult pentru prieteni, şi mai ales pentru muncitori.

Mai întîi, protestăm cu cea mai mare energie că noi, socialiştii, am părăsit un moment măcar ideea marii proprietăţi şi a lucrării în devălmăşie. Colecţia „Revistei sociale“ şi a ziarului „Muncitorul“ e de faţă, şi oricine poate vedea că în „Muncitorul“ veşnic spuneam *„că muncitorii ţărani nu vor ajunge a se dezrobi decît atunci cînd vor lucra bucăţi mari de pămînt în devălmăşie, luînd din roadele căpătate atît cît au muncit“*. Asemenea, spuneam că „chiar de vor căpăta toţi pămînt în bucăţi mici, tot greu vor trăi şi tot vor ajunge a-l pierde fie prin îndatoriri, fie prin bucăţelirea prea mare prin moşteniri. Asemenea, la toate întrunirile, la Iaşi, Roman şi oriunde am avut prilejul să vorbim, am spus tot aceste lucruri. Deputaţii partidului socialist, V. Gh. Morţun şi Ioan Nădejde au spus în Cameră tot aceste lucruri ori de cîte ori au avut prilejul.

Prin urmare, învinuirea că am fi părăsit pentru un timp ideea marii proprietăţi şi a lucrării ei în devălmăşie e neadevărată şi fără temelie.

*

Dar cum se face că am făcut cereri pentru mica proprietate individuală şi n-am cerut arendarea moşiilor statului ? Două pricini mai de căpetenie ne-au împins :

1. Statul azi nu înfăţişează decît interesele bogătaşilor, ale marilor proprietari, statul azi nu reprezintă naţiunea întreagă, ci numai clasa bogătaşă şi, prin urmare, numai interesele ei le apără. Era cu putinţă ca statul acesta, aşa alcătuit, guvernul bogătaşilor să facă o lege astfel de favorabilă pentru muncitori şi care tocmai ruina cu desăvîrşire pe marii proprietari ?! Aceia care vor zice că era cu putinţă ori sînt copii, ori sînt de rea-credinţă. O asemenea cerere din partea noastră ar fi fost primită cu hohote de rîs din partea lor. Prin urmare n-am cerut şi nu puteam cere decît puţinul ce eram îndreptăţiţi a crede că-l vor da.

2. Starea de sărăcie şi nenorocire în care zăcea şi zace ţăranul român era prea mare ca să nu luptăm să capete cît de puţin şi cît de cît măcar să mai iasă din nevoi.

Dovadă că acea stare era atît de nesuferită e că în o parte a țării nici n-au putut îndura suferința și s-au răsculat.

Întrebăm pe orice om cinstit și cu simțăminte mai omenești, în fața unei asemenea ticăloșii putem noi sta cu mîinile în buzunar și să așteptăm pînă ce vom căpăta proprietatea mare și lucrarea ei în devălmășie? Nu zău, această glumă e prea nesărată.

„Dar — ne zic unii — nu trebuia să cereți vinderea moșiilor statului în loturi mici, căci prin aceasta v-ați călcat principiile și, fiindcă proprietatea mică aduce rău muncitorilor, mai mult le-ați stricat decît le-ați făcut bine; ar fi fost mai bine să nu vă amestecați în această chestie, ci numai să îndemnați și să luminați pe țăran că cel mai bun lucru e să aveți proprietate mare și să o lucrați în devălmășie".

Dar poate fi aceasta serios? Ce ar zice acești domni dacă eu le-aș spune: „Uite, eu duminică am să vă dau o masă bogată cu cărnuri bune, vinuri alese, pîine albă, dar pînă atunci toate zilele săptămînii nu vă pot da decît borș cu mămăligă, n-ar fi mai bine să nu mai mîncați pînă duminică ca să nu vă stricați gustul? Așteptați pînă duminică și atunci halal mîncare".

Fără îndoială că m-ar numi nebun, căci pînă la mîncarea de duminică îi trebuie ca să trăiască, să-i dau măcar borș cu mămăligă. Taman așa ziceau ei să facem cu țăranii.

Cu această ocazie trebuie să facem o declarație: *Ori de cîte ori va fi vorba de o îmbunătățire cît de mică pentru muncitori, vom lupta și vom stărui din toate puterile ca acea îmbunătățire să se facă.* Așa, de pildă, dacă legea tocmelilor agricole ce va veni în Cameră va fi mai bună pentru muncitori decît cea de azi, vom cere și vom stărui să se voteze.

Dar nu numai noi, socialiștii români, facem acest lucru, ci și socialiștii din toată lumea. Oare reducerea zilei de muncă la 8 ceasuri e o cerere curat socialistă? Fără îndoială că nu, dar cu aceasta se mai ușurează soarta lucrătorului.

Apoi pentru ce se fac acum luptele cele mai uriașe și manifestațiile cele mai mărețe ce s-au văzut vreodată în Europa, de care tremură burtăverzimea, decît pentru

micșorarea zilei de muncă? Sînt prin aceasta socialiștii germani ori ceilalți mai puțin socialiști pentru aceasta?

Noi credem că *orice îmbunătățire dobîndită de muncitori e un pas mai înainte spre dezrobirea lor.*

Vom lucra deci întotdeauna pentru orice îmbunătățire fără a ne părăsi steagul și a înceta lupta pentru ajungerea țintei mai îndepărtate.

VI. *Votul universal*

Am arătat că singurul mijloc spre a putea scăpa muncitorii țărani din starea de sărăcie și a se dezrobi de banul bogatului e să arendeze comunele de țărani moșii de la stat și să le cultive în devălmășie cu mașini sau cel puțin în lanuri mari, cum fac marii proprietari azi.

Pentru aceasta am zis că guvernul trebuie să facă o lege pentru ca statul să aibă puterea și datoria a cumpăra moșiile de la particulari. În același timp, statul să cumpere mașinile și să împrumute banii trebuitori pentru cultivare.

Dar din cine se alcătuiește statul de azi și ale cui interese le înfățișează? Statul de azi se compune din vreo 10 mii de proprietari mari și tot cam atîția bogătași mari, precum fabricanți, negustori mari și bancheri, și numai interesele acestora le apără statul de azi. E cu putință ca muncitorii să capete vreo îmbunătățire serioasă de la stat așa cum e alcătuit acum? Fără îndoială că nu. Interesul clasei bogate, care ne stăpînește, e ca cei mai mulți să fie săraci și orice îmbunătățire s-ar face clasei muncitoare e în paguba lor, prin urmare de la dînșii nimic bun nu vor căpăta muncitorii.

Mai sînt vreo 40—50 de mii de muncitori cu capul ori cu condeiul, precum micii funcționari, profesori etc., care sînt reprezentanți în statul de azi, dar de voie ori de nevoie sînt siliți să țină tot cu clasa bogătașă, fiindcă atîrnă de ea și prin urmare nu ne putem lăsa pe acești muncitori să ne schimbe starea, căci singuri n-ar putea-o face chiar de ar voi.

Muncitorii ţărani şi tîrgoveţi sînt foarte prost reprezentaţi în stat, şi sutele de mii de muncitori n-au decît 38 de deputaţi din 183, încît chiar de ar vrea aceştia să facă o îmbunătăţire ar fi înăduşiţi de cealaltă mulţime. Dar chiar din acei 38 măcar pînă acum s-au ales tot din aceia potrivnici clasei muncitoare.

Prin urmare, guvernul ţării, statul, fiind alcătuit din stăpîni, nu va face o reformă bună pentru suflarea muncitoare, fiindcă ar trebui să lucreze împotriva intereselor lui.

★

Ce-i de făcut dar ? Lucrul cel mai nimerit e ca muncitorii să lupte ca să fie reprezentaţi în stat cît mai mult şi, după numărul şi puterea lor, ar trebui să aibă precumpănire în stat.

Care va fi mijlocul de a putea ajunge aici ? Deocamdată mijlocul cel mai bun ar fi căpătarea votului universal, a votului obştesc, fiecare român să aibă dreptul de vot, iar nu ca acum, 50 de muncitori abia fac un vot. Prin aceasta, sutele de mii de muncitori, ţărani şi tîrgoveţi ar căpăta aceleaşi drepturi de a vota om şi om, cum au azi boierii şi muncitorii cărturari. Atunci numărul voturilor muncitorilor ar covîrşi pe acela al bogaţilor şi, prin urmare, şi numărul deputaţilor muncitorilor ar covîrşi pe cel al bogaţilor. Astfel muncitorii atunci ar putea fi reprezentaţi în stat după numărul şi puterea lor şi ar precumpăni în stat.

Numai un astfel de stat ar fi în stare să facă toate îmbunătăţirile ce am vorbit mai sus, precum cumpărarea moşiilor de la particulari, arendarea lor cu preţ mic comunelor de săteni, dare de instrumente şi bani şi multe alte îmbunătăţiri s-ar face muncitorilor săteni şi în aceeaşi măsură şi celor tîrgoveţi.

Prin urmare, înainte de a putea căpăta orice altă îmbunătăţire, trebuie de luptat de căpătat votul obştesc, votul pentru toţi, zis şi votul universal, şi apoi, după ce-l vom căpăta pe acesta, ca cu o unealtă bună şi folositoare ne vom croi îmbunătăţirile de folos, numai vrednici să fim.

★

În ce chip am putea căpăta votul universal, această unealtă aşa de trebuitoare ? Cel mai bun lucru e ca, chiar la alegerile viitoare, muncitorii să nu aleagă decît pe cei care le vor făgădui formal că vor cere revizuirea Constituţiei şi schimbarea votului pe categorii în vot obştesc, în vot universal. Astfel muncitorii ar putea avea 38 de deputaţi pentru votul universal, la aceştia credem că s-ar mai uni 20—30 din deputaţii orăşenilor, astfel că, deşi nu ar fi în majoritate, glasul lor ar fi destul de puternic.

În acelaşi timp, în ţară să luptăm cumplit şi să silim pe stăpîni să dea votul universal, făcînd petiţii la guvern şi la rege iscălite de toată suflarea muncitoare, cerînd votul pentru toţi ; pe de altă parte, să facem manifestaţii uriaşe în oraşe, cerînd votul universal, aşa cum au făcut muncitorii din Bucureşti la 1 Mai, însă în număr mult mai mare, să avem manifestaţie de cîte 40—50 de mii de lucrători.

Văzînd că ţăranii şi tîrgoveţii sînt hotărîţi la luptă pentru căpătarea votului universal, îl vor da că nu vor avea ce face. Aşadar, alegerile viitoare de deputaţi să le facem pe temeiul votului universal şi cu toţii într-un gînd şi într-un cuget să strigăm : *Trăiască revizuirea Constituţiei, trăiască votul universal, trăiască Partidul muncitorilor !*

I. Vasiliu

„MUNCA“ *(BUCUREŞTI), ANUL I, NR. 16, 18, 19 ŞI 20 DIN 10 ŞI 24 IUNIE, 1 ŞI 8 IULIE 1890.*

LA CE AR FOLOSI?

Față cu întărirea guvernului conservator și încercările lui de a ajunge din ce în ce mai apăsător pentru poporul muncitor ; față cu călcările de lege ale acestui guvern conservator ori de cîte ori acele legi privesc pe muncitori ; față cu unirea liberalilor, care deși e un partid de opoziție, prin interesele și principiile sale nu e un partid prieten muncitorilor ; față cu toate acestea membrii familiei democratice nu pot să nu se gîndească și să privească cu îngrijire la soarta poporului dacă nu se va găsi un chip de a opune o stavilă vrăjmașilor poporului.

„Lupta" (ziarul partidului radical), prin glasul d-lui Const. Bacalbașa, face un „apel către democrație" pentru unirea deosebitelor grupuri democratice, pentru a pune o stavilă guvernului conservator.

Nimic mai frumos și mai lăudabil lucru decît apelul de unire a tuturor democraților în contra ticăloșiilor și fărădelegilor guvernului și nu cred să fi pricinuit la cineva o bucurie mai mare decît nouă, socialiștilor.

În adevăr, cînd guvernul se va încerca să înăbușească drepturile cetățenilor, precum dreptul de vot, de întrunire, de presă, deși acei cetățeni cărora guvernul vrea să le răpească drepturile sînt muncitori, democrații trebuie să se unească pentru a apăra aceste drepturi.

Poate să ni se zică : „Dar nu despre aceasta e vorba, căci aceste drepturi sînt scrise în Constituție și în legi, și orice partid care recunoaște Constituția actuală trebuie să apere aceste drepturi". Nimic mai greșit decît această credință și vom dovedi cu cîteva fapte, întîmplate nouă, unde Constituțiunea a fost călcată în modul cel mai nerușinat și nici un partid constituțional nu s-a mișcat spre a o apăra.

Pe vremea pașalîcului lui Teleman, la Roman [45], cînd voiam să facem întruniri, ni se punea cei 40 de sergenți de oraș în fața sălii de întrunire și cei 5 comisari în ușă și nu ne dădeau voie să intrăm în casa noastră, zicînd că *nu-i voie*. Acest lucru se petrecea ziua în amiaza mare, în centrul orașului, în fața pieței.

Iată dar unul din cele mai mari drepturi garantat de Constituție călcat în picioare fără nici o rușine. Nu era vorba să-ți mai aducă bătăuși, să mai facă vreun tertip măcar de fața lumii. De întrebai : „De ce ?", zicea : „Nu-i voie". Dacă te mai apucai să spui că ai drepturi după Constituție, zbirii polițienești îți arătau o Constituție plumbuită la un capăt. Credeți că liberalii din Roman care plîng atîta pentru Constituție au ieșit în strade să o apere, și-au vărsat sîngele pentru ea ? Ferească dumnezeu. Ba, dimpotrivă, ziceau : „Ce avem noi ? Lasă să le spargă capul. Ce, le trebuie și lor politică ? Lasă, cînd va fi vorba de noi, atunci se schimbă treaba".

Chiar presa din Capitală a stat liniștită ; unde și unde, cîte o protestare la rubrica de informații. Cînd însă la Orfeu și la Bosel s-au risipit întrunirile boierilor, atunci era altceva, respectul pentru Constituție era datoria cea mai sfîntă.

Constituția mai garantează secretul scrisorilor. Noi am trimis în mai multe rînduri scrisori la prietenii noștri pentru a-i lămuri în unele chestii ce erau după vremuri la ordinea zilei. Ei, bine, cîte scrisori de-ale noastre, și încă *recomandate*, au ajuns la destinație ? Toată lumea știe cum la Vaslui prefectul ne oprea scrisorile și ni le deschidea. Protestat-a vreun ziar din capitală că se calcă Constituția ? Nu-mi aduc aminte să fi

fost vreunul. Ba, din contra, scrisorile noastre erau comunicate diferitelor ziare, care își făceau o plăcere în a le trunchia și apoi a le publica, a scoate încheieri despre purtarea noastră. Să le fi publicat cum pofteau și să scoată din ele orice încheieri pofteau, dar cel puțin să fi protestat în contra faptului brutal că s-a călcat Constituția. Dar cui erau adresate acele scrisori? La țărani, și pentru ei nu putea fi vorba de Constituție.

Constituția mai garantează libertatea presei. Toți ne aducem aminte cîte protestări, cîte lupte, cîte întruniri cînd s-au devastat redacțiile ziarelor conservatoare de poliția liberală. S-a spus, și cu drept cuvînt, că acestea țînteau la sugrumarea libertății presei, prin urmare se călca Constituția. Acum, de curînd, s-a devastat redacția unui ziar, dar nu a unui ziar al „elitei sociale", ci un ziar al muncitorilor. Poate să se asemene această protestare cu cea de atunci? Atunci era în cumpănă libertatea presei pentru boieri, acum pentru muncitori. Ziarul „Lupta" a protestat și acum, ca și atunci, cu aceeași energie, așa cum se cuvine unui ziar democrat. Presa liberală iarăși a protestat. Dar „Constituționalul", care s-a întemeiat — a zis el — pentru păstrarea Constituției actuale, protestat-a? Nu numai nu, dar a căutat să dea dreptate poliției și guvernului. Ba „Poporul", *ziar de opoziție*, care-și primește informațiile de la consulatul rusesc, cu nerușinarea ce-l caracterizează, spune că, deși poliția ar fi trebuit să intervină după lege spre a scăpa pe cei bătuți, dar a voit să facă „o farsă", o glumă pe seama ciolanelor redactorilor ziarului „Munca" și a muncitorilor ce erau acolo. Vedeți dar că Constituția și legile, deși le recunosc toate partidele actuale ale claselor conducătoare, le recunosc numai într-atîta întrucît le folosesc lor, iar cînd e vorba să se folosească și clasa muncitorilor de legi, atunci ele le calcă în picioare și le dau în schimb Constituția cea plumbuită la un capăt. De aceea nu avem cuvinte să ne arătăm bucuria ce am simțit cînd am văzut ziarul partidului radical și pe Const. Bacalbașa făcînd apel la democrație. Fără îndoială că e de datoria democraților, fie ei radicali, fie socialiști, să-și pună toate puterile ca legile și Constituția țării să folosească nu numai claselor cîrmuitoare, ci deopotrivă și poporului muncitor.

La cîteva zile după publicarea „Apelului către democrație", d-l Const. Bacalbașa merge mai departe și lămurește chipul cum înțelege domnia-sa unirea grupurilor democratice. În ce ne privește pe noi, socialiștii, iată cîteva bucăți din articolul d-lui Bacalbașa, intitulat „Concentrarea democratică": „Astăzi însă, în vederea foloaselor ce poate produce propaganda în masele populare, partidul socialist a renunțat la sprijinirea formei colective, deci iată-ne deodată alăturați și pe baze identice. Oare o unire serioasă nu se impune? Oare dacă avem *mai* aceleași credinți, bine este să stăm răzlețiți?". Și mai departe zice d-sa: „Foarte ușor s-ar putea stabili bazele unei înțelegeri, foarte ușor s-ar putea expulza, adică alunga, din programe acele puncte pentru care *nimenea nu face propagandă* și care figurează numai ca un exces de lux sau pentru a face cît cu putință mai complete soluțiile grupului. De asemenea, socialiștii trebuie să aibă curajul foarte onorabil și *foarte folositor* de a renunța în mod public, *fie chiar vremelnic*, la menținerea în program a proprietății colective de vreme ce, în fapt, dînșii nu mai rup nici o lance pentru dînsa".

Este la noi o deprindere nenorocită în chipul de a face politică. Îndeobște partidele cîrmuitoare te învinuiesc, te batjocoresc și dacă le răspunzi că n-au dreptate tac pentru un timp, ca apoi, mai tîrziu, să-ți spună aceleași lucruri, fără a-ți pomeni că vreodată le-ai dovedit că nu-i drept ce spun, fără a-ți răsturna dovezile ce le-ai adus. Împotriva acestei deprinderi nenorocite, d-l Panu și redactorii *„Luptei"* au luptat cu cea mai mare înverșunare, căutînd ca discuțiile dintre partide să fie serioase, bazate pe dovezi și cinstite, lucru ce deosebește partidele democratice de celelalte partide. Cu toate acestea, se întîmplă ca și redactorii „Luptei" să cadă de multe ori în acest păcat.

Așa d-l Constantin Bacalbașa, sînt aproape doi ani, făcea în „Lupta" o propunere întocmai ca aceea ce face acum, pomenită mai sus. Noi am răspuns destul de limpede în „Drepturile omului", răspuns publicat și în „Contemporanul", pentru ce nu putem să lepădăm din program proprietatea colectivă și lucrarea în devălmășie și pentru ce nu ne putem contopi cu nici un partid care nu ar admite aceasta. D-l Bacalbașa nu ne-a răspuns nimic și nu ne-a dat nici o dovadă că n-avem dreptate cînd susținem proprietatea colectivă.

Noi susţinem şi sîntem convinşi că masele muncitoare nu pot scăpa din robia economică decît devenind stăpîne pe pămînt şi pe uneltele de muncă în mod colectiv.

Noi sîntem convinşi că mersul societăţii e spre colectivism şi numai cînd producerea colectivă, cum e în multe părţi astăzi, nu va mai fi în folosul unuia singur ca acum, ci în folosul tuturor celor ce au muncit, *atunci şi numai atunci* muncitorul nu va mai fi robul nimănui, şi sîntem convinşi că orice măsuri, orice alte mici îmbunătăţiri sînt trecătoare, fără temei, menite a dispărea mai curînd sau mai tîrziu.

Prin urmare, pînă cînd cineva nu ne va dovedi cu dovezi serioase şi ştiinţifice (ceea ce credem că nimeni nu va fi în stare) că părerea noastră în privinţa proprietăţii e greşită, pînă atunci nu putem renunţa la ea. Proprietatea colectivă, lucrarea în devălmăşie şi apropriarea produselor tot colectiv, e farul nostru, e lumina care conduce barca noastră, în mijlocul furtunilor şi vijeliilor, la limanul mult dorit, fără a ne rătăci, fără a fi expuşi a ne înnămoli în glodul şi în apele politicii burgheze.

„Dar, bine — zice d-l Bacalbaşa —, nu vedeţi că acum nu puteţi aduce la îndeplinire idealul vostru de proprietate colectivă şi că sînteţi siliţi din pricina tăriei partidelor burgheze a vă mulţumi cu nişte cereri mai mici, pe care aţi fi destul de mulţumiţi dacă le-aţi dobîndi ? Prin urmare, de ce nu vă lăsaţi de proprietatea colectivă, fie chiar vremelnic ?".

Să vă dau un exemplu care se petrece foarte des : sînt la noi în ţară rîuri care n-aveau poduri peste ele, încît locuitorii nu puteau comunica unii cu alţii. Acei locuitori cereau guvernului să facă un pod de fier, dar pînă atunci să arunce peste rîu un pod de lemn ca să se stabilească comunicaţia. În timpul cît stăruiesc pentru podul de lemn, credeţi că locuitorii renunţă la ideea podului de fier ?

Nu, ei spun numai ca să facă podul de lemn, numai ca să servească pînă la facerea celui de fier. Pentru ce ? Pentru că ştiu că fiinţa podului de lemn e trecătoare şi cea dintîi apă mare îl va lua şi vor rămînea ca dintîi. Taman aşa e cu muncitorii şi socialiştii. Ei văd bine că proprietatea colectivă e singura temeinică, dar, fiindcă au nevoi zilnice, imediate, sînt siliţi să lucreze şi pentru îmbunătăţiri zilnice, deşi nu le fac aşa mari servicii aceste îmbunătăţiri şi ştiu că-s trecătoare. S-ar putea întîmpla ca o lună, un an, după împrejurări, să nu ne putem ocupa cu propaganda pentru proprietatea colectivă, din pricină că am fi cu totul absorbiţi de căpătarea unor drepturi şi îmbunătăţiri care cer o dezlegare grabnică. Prin aceasta nu înseamnă deloc că am renunţat la ea şi că sîntem convinşi că nu e bine să ne ocupăm de ea, precum şi locuitorii din exemplul de sus, pe cîtă vreme stăruiau pentru podul de lemn, nu renunţau la ideea celui de fier.

Prin urmare, d-l Bacalbaşa e nedrept cînd ne învinuieşte că noi am renunţat la propaganda pentru proprietatea colectivă şi ne place a crede că aceasta o face din greşeală, necunoscînd destul de bine cum facem noi propagandă, iar nu din rea-credinţă, pentru că propaganda noastră tocmai pe aceasta se reazimă, dar, după timpuri şi împrejurări, poate fi mai repede sau mai înceată, cum se întîmplă aceasta oricărui partid. Apoi noi totdeauna am explicat, şi în gazetă şi în întruniri, cînd luptăm pentru o cerere întru cît se apropie sau se depărtează de idealul nostru şi mai ales în chestia vînzării moşiilor statului ne-am explicat în nenumărate rînduri, lucruri care trebuie să le cunoască d-l Bacalbaşa.

Pentru a ne arăta folosul ce ar fi de am lăsa din programul nostru proprietatea colectivă, Bacalbaşa argumentează cam aşa : „Partidele cîrmuitoare sînt tari şi pentru a putea aduce la îndeplinire îmbunătăţirile cele mai grabnice ale dv. şi care îmbunătăţiri sînt şi în programul radical trebuie să renunţaţi la proprietatea colectivă ca să puteţi face cu noi o unire temeinică şi să realizăm aceste îmbunătăţiri. Altmintrelea, făcînd propagandă radicalii în o parte şi socialiştii de altă parte, nu putem fi tari, propaganda e mai slabă, şi partidele boiereşti ne înfrîng".

Nouă ni se pare că greşeşte d-l Bacalbaşa şi, dacă ar fi voit să-şi aducă aminte, noi [46] am lămurit această chestiune în articolul *Radicalismul şi socialismul* *, de aceea nici nu ne vom întinde aici, neiertîndu-ne lungimea

* Vezi „Drepturile omului" şi „Contemporanul", anul al VI-lea, sem. II, p. 547.

articolului. Totuși vom aminti că ceea ce face să se înregimenteze diferitele categorii de cetățeni sub steagul unui partid nu e că cutare partid are în programul său cutare idee care îi place, așa fiindcă-i frumoasă, ci fiindcă acele principii și idei corespund cu nevoile și interesele lor.

Niciodată o categorie de cetățeni nu se vor înregimenta la un partid dacă cererile și principiile acelui partid, oricît de drepte ar fi, vor fi contrare intereselor acelei categorii de cetățeni. Niciodată marii proprietari, vorbesc de clasa întreagă, nu se vor pune nici sub drapelul radical, nici sub cel socialist, fiindcă radicalii, admițînd în programul lor că nimeni nu poate avea mai mult pămînt decît un maximum determinat, vreau să fie contribuțiile mai grele pentru cei avuți etc. ; iar, socialiștii neadmițînd proprietatea individuală, e vădit lucru că acestea sînt contra intereselor lor și nu numai nu vor veni la democrați, ci, dimpotrivă, vor lupta cu cea din urmă putere împotriva lor. Chiar aceia care au convingerea că așa e mai bine și, vrînd-nevrînd acele idei se vor impune, fără voia lor, tot nu vor da nici un sprijin democrației, căutînd diferite pretexte, ori că nu-i acum timpul, ci mai tîrziu, ori că conducătorii democrației sînt oameni cu cusururi. Din contra, pe aceste motive ridicole vor combate democrația și vor căuta să zădărnicească lucrarea ei.

Prin urmare, același lucru se va întîmpla cu radicalismul și socialismul ; acei ale căror interese le îmbrățișează programul radical, aceia se vor duce la radicalism, și aceia ale căror interese le îmbrățișează programul socialist vor merge la socialism, independent de persoana d-lor Panu și Nădejde. Și pentru o mai bună înțelegere a lucrului să luăm un exemplu care se poate întîmpla în toamna aceasta și care chiar s-a mai întîmplat. Au să fie alegeri comunale : radicalii se vor prezenta, vor propune cîteva cereri practice pentru îmbunătățirea comunei, unele din acele propuneri vor fi mai îndepărtate de programul radical, fiindcă voiți cu orice preț o îmbunătățire și mai mică dacă nu se poate mai mare, unele din acele propuneri, *nefiind așa radicale*, le vor primi și liberalii. Atunci vor veni liberalii și vor zice d-lui Panu : „Multe din cererile radicale sînt una cu ale liberalilor, să dăm și unii și alții afară din programă cele ce nu se potrivesc, nu mai faceți un partid radical deosebit, ci veniți și vă amestecați cu liberalii". Fără îndoială că d-l Panu ar refuza, arătînd că nu aceasta-i ținta partidului radical și aceste *mici cereri* ce se potrivesc cu ale liberalilor sînt esența partidului radical. Și, chiar dacă d-l Panu ar avea această slăbiciune, ce ar folosi liberalii cu aceasta ? Ar cîștiga un om și cîțiva prieteni ai acelui om, dar partidul radical ar rămîne în picioare, categoria aceea de cetățeni ale căror interese sînt rezumate în programul radical nu vor urma pe d-l Panu și se va găsi unul din acei cetățeni care să ridice steagul părăsit de d-l Panu și cred sigur că d-l Bacalbașa ar scoate a doua zi un ziar, alături cu „Lupta", ca să apere principiile radicale. Și apoi, cel întîi pas făcut, se vor găsi puncte comune între liberali și conservatori și iată că, urmînd acestui principiu, ar putea cineva ajunge din socialist ori radical chiar conservator. Lucrul acesta chiar se întîmplă între politicieni, cu toate acestea partidele rămîn în picioare, fiindcă alte considerații le grupează, iar nu persoanele.

Tocmai așa s-ar întîmpla cu contopirea radicalilor cu socialiștii. Deci întreb la ce ar folosi această contopire ? Doar numai ca să aducem zăpăceala în spirite pentru un timp, să continuăm școala scîrboasă a politicienilor claselor cîrmuitoare, contra căreia cu drept cuvînt ați purtat război de moarte.

Dar ni se va zice : „Conservatorii se întăresc și nu numai că nici un bine nu se va aduce clasei muncitoare, dar și drepturile care le are vor fi călcate în picioare și vor căuta să le restrîngă. Dacă radicalii vor lucra de o parte, și socialiștii de alta, ușor ne pot înfrînge în parte și nici acele cereri comune nu se vor putea realiza, deci, departe de a servi pe muncitori, le faceți un rău". Noi știm foarte bine că conservatorii sînt o primejdie care stăvilește orice progres pentru clasele muncitoare, și în acești doi ani din urmă de cînd e guvernul conservator toate partidele de opoziție, luate la un loc, n-au suferit atîta cît am suferit noi.

Dar chiar aceasta ar fi tocmai un motiv foarte puternic, dacă n-ar mai fi altele, pentru a fi contra contopirii, căci prin contopire cîmpul de lucru s-ar restrînge tot mai mult, am deveni un partid din ce în ce mai fără însemnătate, pe cînd așa, lucrînd în cîmpuri diferite și

între elemente deosebite, deșteptarea claselor muncitoare merge paralel cu democratizarea micii burghezimi și a păturii culte, încît conservatorismul, ori încotro se va întoarce, va da de cîte o stavilă puternică.

Fără îndoială că asupra acelor chestii care ne sînt comune de la sine urmează că și fără contopire vom merge împreună. Așa, de pildă, votul universal e un punct comun radicalilor și socialiștilor, fără vorbă că ori de cîte ori radicalii vor face propagandă pentru el, ori de cîte ori vor lupta pentru obținerea lui vor găsi alăturea și pe socialiști cu toate puterile de care vor dispune. Tot așa și în toate celelalte chestiuni.

Grupurile democratice ar putea lua un exemplu de ceea ce fac unele state. Sînt mai multe state cu constituții și datini deosebite, de mărimi deosebite și toate au un vrăjmaș comun și au și alte interese comune ; fiecare stat în parte e prea mic pentru a ține piept vrăjmașului și prea neputernic pentru a-și face unele interese ! Ce fac ele atunci ? Alcătuiesc aceea ce se cheamă o federațiune, unde fiecare stat își conservă independența, credințele și datinele sale, fiecare stat își are administrația, bugetele și armata sa deosebit. Cînd e vorba că vine împotriva unuia din statele federațiunii vrăjmașul, atunci împreună luptă pentru nimicirea vrăjmașului sau se opun lui cu succes. Cînd e vorba să apere un interes sau să dobîndească vreun folos care privește pe toate statele, întreaga federațiune intervine. Altmintrelea, fiecare stat *se administrează și se conduce pe socoteala sa, după interesele și credințele sale.*

Astfel ar putea să facă grupările democratice : fiecare să-și mențină programul său, steagul său, să lucreze după credințele și convingerile sale, să se discute între grupuri părerile deosebite, dar discuția să fie sinceră, cinstită și științifică, ca să folosească tuturor, și cine va voi va merge sub steagul radical ori sub cel socialist după convingerea sa fără nici o supărare. Cînd însă partidele conservatoare ar încerca sfărîmarea unei grupări, toți democrații să fie la luptă. Cînd va fi vorba de o îmbunătățire, de dobîndit vreun drept, de cîștigat pentru popor, de apărarea drepturilor cîștigate, toți democrații trebuie să fie alături, ca și cum ar constitui un singur partid.

De fapt, am și procedat așa, fără a fi un contract iscălit de federațiune, alegerile trecute sînt o dovadă că am mers mînă în mînă cu radicalii și chiar cu liberalii sprijinindu-se unii pe alții împotriva furiei vrăjmașului comun, a partidului conservator. În Cameră d-l Panu a sprijinit propunerile lui Nădejde și acesta pe ale d-lui Panu ori de cîte ori acestea erau privitoare la clasele muncitoare.

Așadar, pentru noi, să fie lucru știut de toți, nu putem renunța la programul nostru și nu ne putem contopi cu un partid care n-ar primi în program proprietatea colectivă, lucrarea în devălmășie și apropriarea produselor tot colectiv, fie acel partid oricît de înaintat în alte privințe. Dar vom merge alături ori de cîte ori va fi vorba de un punct din programul nostru cu aceia care vor sprijini acel punct, cum sînt bunăoară punctele cu caracter politic din programul nostru. Mai mult, vom sprijini și vom fi alături cu aceia care au în programul lor cereri care, deși noi credem că nu au să aducă dezrobirea muncitorilor, totuși le aduc o ușurare în traiul lor și le îmbunătățesc măcar cu ceva starea și vom lucra cu toată puterea să se îndeplinească, deși avem convingere că n-au să folosească pentru mult timp.

Din cele zise, urmează că în alegeri voturile socialiștilor se pot întîlni cu ale radicalilor pentru candidații comuni, că în Cameră și în consiliile comunale propunerile de îmbunătățire pot fi semnate și sprijinite deodată de socialiști și de radicali, că în lupta zilnică față cu încercările vrăjmașilor democrației de a zdrobi grupurile democratice și a apăsa poporul trebuie și e de datoria tuturor de a fi alăturea și a apăra democrația și drepturile poporului, chiar atunci cînd atacul s-ar da numai unui grup democratic și ar părea a favoriza pe altele.

La sfîrșitul articolului d-l Bacalbașa, sfătuindu-ne să ne contopim, întreabă : „Să sperăm ?". Fără îndoială să sperăm, însă să sperăm numai ceea ce e bun, folositor, drept și cinstit, dar mai ales să sperăm că democrația va face progrese în masele muncitoare și va ieși biruitoare în lupta cu reacțiunea.

I. Vasiliu

„MUNCA" *(BUCUREȘTI), ANUL I, NR. 28 DIN 2 SEPTEMBRIE 1890.*

VOTUL UNIVERSAL

I

Neconstituționalitatea partidelor constituționale

Una din cuceririle politice pentru care luptă și trebuie să lupte partidul muncitorilor e votul universal sau votul obștesc, adică dreptul de vot pentru toți. Acest drept îl au muncitorii din Francia, Germania etc. și chiar vecinii noștri sîrbi și bulgari, pe care politicienii noștri de frunte îi iau în batjocură.

Alte țări, precum e Belgia, nu au încă votul universal, dar prin o luptă crîncenă și bărbătească de mai mulți ani a partidului muncitor sînt pe cale de a-l dobîndi.

România, din toate țările constituționale, pare menită a rămîne încă multă vreme cu votul restrîns dacă partidul muncitorilor nu va căuta a se organiza și a lupta pentru dobîndirea votului universal, cel mai însemnat, poate, pentru muncitori din toate drepturile politice.

În chipul cum e alcătuită societatea noastră astăzi, pe temelii burgheze, putea-vom noi dobîndi votul universal?

Cu Constituția pe care o avem, luptînd pentru votul obștesc, nu atacăm temeliile Constituției de azi? Care e însemnătatea dobîndirii acestui drept pentru partidul muncitorilor? Iată întrebări care trebuie să le cercetăm și asupra cărora să dăm un răspuns lămurit pentru a lumina această chestiune, de altminteri foarte lămurită pentru toți, afară numai de aceia care sînt de rea-credință.

★

Cînd luptăm pentru dobîndirea votului obștesc, atingem noi bazele fundamentale ale Constituției de azi? Deși chiar Constituția îngăduie schimbarea ei și, prin urmare, noi avem dreptul să cerem *orișice* schimbînd Constituția după legile prescrise, dar dacă dobîndirea votului universal ar atinge punctele de căpetenie, principiile fundamentale din Constituție partidele stăpînitoare ar fi în dreptul lor de a se opune. Ei [Ele] ne-ar putea zice: „Principiile fundamentale din Constituție sînt rodul nostru, noi ținem la ele și le iubim ca pe copilul nostru și, sînt drepte sau nu, noi nu voim să le schimbăm pe cît timp avem puterea în mînă". Atunci se înțelege că n-am avea pretenție să dobîndim acum votul universal, ci am face numai propagandă pentru el, cum facem pentru chestii economice, și am căuta a ne organiza așteptînd să devenim un partid puternic pentru a-l dobîndi atunci, fără îndoială, împreună cu toate cererile din programul partidului muncitor.

Spre norocul nostru și spre marea supărare a boierilor, dobîndirea votului universal nu atinge nici unul din punctele de căpetenie din Constituție, din contră, acele puncte de căpetenie din Constituție, ca să fie în adevăr aplicate, cer numaidecît ființa votului universal. Și aici se văd bine unghiile partidelor burgheze și în alcătuirea Constituției, și în facerea legilor.

În orice Constituție sînt cîteva puncte de căpetenie, cîteva principii din care urmează apoi dezvăluirea celorlalte puncte din Constituție, precum și toate legile unei țări.

Dacă în o Constituție articolele ce urmează în ea nu sînt de acord cu cele cîteva puncte de căpetenie, *acea Constituție e neconstituțională.* Orice lege care se îndepărtează de spiritul punctelor de căpetenie din Constituție *e o lege neconstituțională.*

Să deschidem Constituția și să vedem dacă votul universal nu e o urmare firească a principiilor admise în Constituție.

Iată unul din acele : art. 10 : **„Nu există în stat nici o deosebire de clasă. Toţi românii sînt egali înaintea legii şi datori a contribui fără osebire la dările şi sarcinile publice“** şi art. 12 : **„Toate privilegiile, scutirile şi monopolurile de clasă sînt oprite pentru totdeauna în statul român“.**

Ce vreţi mai limpede, mai luminos decît atît ? Constituţia în partea ei fundamentală hotărăşte ca să nu fie *deosebire de clasă,* să aibă fiecare cetăţean român aceleaşi drepturi. Dar românii au dreptul de vot ? Atunci trebuie să-l aibă deopotrivă, nu unul să aibă un drept mai mare şi altul mai mic, căci toţi *„sînt egali înaintea legii şi datori a contribui fără osebire la dările şi sarcinile publice“* (art. 10).

Nu pot românii a fi împărţiţi în categorii, şi unele din aceste categorii să aibă drepturi mai multe decît celelalte, căci *„nu există în stat nici o deosebire de clasă“* (art. 10).

Nu pot unii cetăţeni români a avea drepturi mai mari decît alţii, nu pot a fi unii mai mult reprezentaţi în stat decît alţii, căci *„toate privilegiile de clasă sînt oprite pentru* **totdeauna** *în statul român“.*

Aşadar, ca urmare firească şi neînlăturată a acestor principii din Constituţie e votul pentru toţi deopotrivă, e votul universal.

★

Dacă votul universal urmează numaidecît din aceste articole ale Constituţiei tipărite la p. 4 şi 5, să trecem mai departe şi să vedem în ce chip partidele stăpînitoare s-au conformat acestor prescripţiuni şi dacă nu au călcat cu totul şi spiritul şi litera acestor articole.

În adevăr, iată ce citim la p. 17 : *„Corpul electoral este împărţit în fiecare judeţ în trei colegiuri“* (art. 58). *„Fac parte din colegiul întîi toţi aceia care,* întrunind celelalte condiţiuni, *au un venit funciar rural sau urban de cel puţin 1 200 de lei“* (art. 59).

„Fac parte din colegiul al II-lea toţi aceia care au domiciliul şi reşedinţa în oraşe şi plătesc către stat o dare anuală directă de orice natură de cel puţin 20 de lei“ (art. 60).

MUNCA

ORGAN SOCIAL-DEMOCRAT

SUMARIUL

VOTUL UNIVERSAL

„Fac parte din colegiul al III-lea toți care nu sînt alegători în colegiul I și al II-lea și plătesc o dare cît de mică către stat. Alegătorii acestui colegiu care au venit funciar rural de la 300 de lei în sus și care știu citi și scrie pot să voteze după voința lor, sau direct pe deputat la orașul de reședință, sau indirect pe delegat în comunele lor, *împreună cu alegătorii fără știință de carte și care nu au venitul cerut... 50 alegători aleg un delegat*" (art. 61).

Iată dar, deodată o abatere nemaipomenită a principiilor din Constituție. Mai întîi ne spune că nu-i nici o deosebire de clasă în statul român și apoi alcătuiesc trei clase cu drepturi foarte deosebite unele de altele. În adevăr, au desființat clasele cele vechi, întemeiate pe dreptul ce vine de la d-zeu, cum ziceau ei pe atunci, și pe dreptul de sînge, dar au înființat aceleași clase întemeiate pe ban, pe capital. Acum nu se mai poate spune că cutare român se bucură de mai multe drepturi, are privilegii pentru că se trage din cutare familie, dar se zice : „Cutare cetățean are dreptul la privilegii fiindcă are un venit de 1 200 de lei pe an în sus".

Pe cînd cel cu 1 200 de lei venit votează singur, 50 de muncitori abia prețuiesc un vot, vedem dar că un cetățean din I-a categorie de alegători sau mai bine zis din *întîia clasă privilegiată* are cel puțin de 50 de ori mai multe drepturi, mai multe privilegii decît un muncitor din categoria a III-a, și cu toate acestea Constituția poruncește ca privilegiile de clasă să fie oprite pentru totdeauna. Am zis cel puțin, vom arăta altă dată pentru ce.

Din cele zise se vede lămurit că partidele stăpînitoare, chiar la alcătuirea Constituției au căutat să calce tocmai punctele de căpetenie ale ei prin alte articole care nimicesc pe cele dintîi, căci ori nu ai clase privilegiate, cum se spune în partea dintîi din Constituție, și atunci nu poți face altfel decît să dai la toți dreptul de vot deopotrivă, ori ai clase privilegiate, și atunci alcătuiești trei colegii, dînd unora drepturi foarte întinse, altora foarte restrînse, cum au și făcut în partea din urmă din Constituție.

Prin urmare, cînd în aceeași Constituție hotărăști pe de o parte ca să nu fie clase privilegiate, pe de altă parte stabilești 3 clase, din care una cu privilegii foarte întinse întemeiate pe ban, cînd articolele din ea se bat

cap în cap și se nimicesc unul pe altul, ai alcătuit o *Constituție neconstituțională*, și partidele care au alcătuit-o, precum și acelea care o susțin în forma ei de azi sînt niște *partide neconstituționale*, căci voiesc ca părțile bune din Constituție să fie nimicite prin cele rele și să aibă ele mîna liberă să lucreze după gust și interes și, la caz de a fi trași la răspundere pentru că au călcat cutare articol din Constituție, să poată opune un articol care nimicește pe cel dintîi.

Boierii noștri n-au uitat și nu pot să uite dulceața privilegiilor vechi, de aceea și ei, cînd au fost siliți să facă o Constituție, s-au gîndit bine cum să facă ca să nu-și piardă aceste privilegii, de aceea pe o pagină au pus că nu-s privilegii, pe alta că sînt, și Constituția nu-i stingherește deloc, ca și cum n-ar exista în această privință. Iată de ce ziceam că aceia care o apără în forma de acum sînt neconstituționali.

*

Ziceam că cetățenii privilegiați ai colegiului I sînt cel puțin de 50 de ori mai privilegiați decît cetățenii muncitori din colegiul al III-lea, deoarece trebuie un număr de 50 pentru a avea un vot acestor din urmă. În fapt însă, privilegiile ce are de a fi reprezentată în stat, clasa avută sînt cu mult mai mari decît ne închipuim. Să vedem dar cum e alcătuită reprezentația națională.

„Reprezentația națională se împarte în două Adunări. Senatul și Adunarea deputaților" (art. 32).

Cine are dreptul a fi reprezentat în Senat ? Să vedem ce ne spune Constituția în această privință.

„Pentru Senat corpul electoral se împarte în fiecare județ în două colegiuri" (art. 67).

„Fac parte din colegiul I aceia ce au un venit funciar rural sau urban de cel puțin 2 000 lei anual" (art. 68).

Iar în colegiul al II-lea de Senat fac parte aceia care au un venit de 800 pînă la 2 000 lei pe an, precum și patentarii de clasa I și a II-a.

Iată dar deodată reprezentațiunea națională împărțită în două, în Cameră și Senat, și în acest din urmă n-au dreptul de a fi reprezentați decît alegătorii din colegiul I de Cameră și o mică parte din al II-lea. Prin urmare, alegătorii colegiului al III-lea și o mare parte

din colegiul al II-lea nu pot fi deloc reprezentaţi în o jumătate din „Reprezentaţiunea naţională" — în Senat. Dar, pentru a ne face o idee măcar de marile privilegii ce are clasa avută şi pentru a intra mai afund în inima acestei chestiuni, să luăm 2 localităţi — Iaşii şi Bacăul, unul fiind un oraş mare şi celălalt un judeţ mare. În Iaşi se aleg în colegiul I patru deputaţi, în al II-lea şase deputaţi şi în al III-lea *unul singur*. Pentru Senat, Iaşii aleg în colegiul I 2, şi în al II-lea 3 senatori (să nu să confunde colegiul al II-lea de Senat cu cel de Cameră). În colegiul I de Cameră în Iaşi sînt vreo 500 de alegători şi, prin urmare, cam 125 de cetăţeni trimit un deputat; în colegiul al II-lea sînt vreo 1 800 de alegători, prin urmare chiar pentru alegătorii direcţi privilegiile colegiului I sînt de 3 ori mai mari decît ale celui al II-lea.

Dacă trecem la colegiul al III-lea, deosebirea e uriaşă. Aşa aice avem vreo 350 de delegaţi şi cam tot pe atîţia alegători direcţi. Dacă punem că un delegat înfăţişează 50 de voturi, avem 17 500 şi cu 350 de alegători direcţi fac 17 850 de cetăţeni care aleg un singur deputat. Prin urmare, alegătorii colegiului al II-lea sînt de 59 de ori şi alegătorii colegiului I de 143 de ori mai privilegiaţi decît alegătorii colegiului al III-lea.

Această deosebire de privilegii e numai pentru Adunarea deputaţilor, prin urmare o jumătate din reprezentaţiunea naţională, dar în cealaltă jumătate, în Senat, colegiul al III-lea nefiind reprezentat deloc şi colegiul al II-lea fiind reprezentat numai în mică parte, urmează că privilegiile colegiului I sînt mai bine de 2 ori mai mari decît le-am socotit, deci un cetăţean din colegiul I are cel puţin de 300 de ori mai mari privilegii decît cel din colegiul al III-lea pentru a fi reprezentat în stat.

La Bacău se aleg în colegiul I 3, în al II-lea 3 şi în al III-lea 2 deputaţi pentru Cameră; pentru Senat colegiul I trimite 2 şi colegiul al II-lea tot 2 senatori. În colegiul I de Cameră sînt mai bine de 100 de alegători, şi pentru Senat şi mai puţin, dar să punem că 100 de alegători aleg 3 deputaţi şi 2 senatori, deci 5 reprezentanţi la 100 de alegători sau un reprezentant la 20 de alegători.

Colegiul al III-lea are 800 de delegaţi, ceea ce fac 40 000 de cetăţeni şi vreo 800 de alegători direcţi şi aleg 2 deputaţi, deci 20 400 de cetăţeni trimit un singur deputat; prin urmare, în acest judeţ privilegiile cetăţenilor din colegiul I de a fi reprezentaţi în stat sînt de 1 020 de ori mai mari decît ale muncitorilor din colegiul al III-lea.

Am luat înadins judeţul Bacău, unul din puţinele judeţe care au 2 deputaţi la colegiul al III-lea, şi vedeţi ce deosebire mare de privilegii. Şi cu cît oraşele ce le vom lua ca exemplu vor fi mai mici, cu atîta privilegiile clasei avute de a fi reprezentată în stat sînt mai mari.

*

Dacă aceste fapte sînt astfel, şi aşa sînt căci le poate controla orişicine, întreb ce mai rămîne din principiile constituţionale, din bazele fundamentale ale Constituţiei. Căci, orice s-ar zice, bazele Constituţiei sînt articolele care le-am citat mai sus şi care sînt înlăturate, sînt nimicite chiar prin împărţirea în 3 colegii şi prin darea de privilegii aşa de întinse colegiului I.

Constituţia hotărăşte că „toate puterile statului emană de la naţiune..." (art. 31). Dar de la care naţiune vin acum puterile statului cînd unul are drepturi de o mie de ori mai mari decît altul?

Văzut lucru e că puterea statului va fi în mîna clasei care are aceste mari privilegii, iar mulţimea cetăţenilor în neputinţă de a însemna ceva în stat din pricina acestor privilegii.

Din cele arătate se vede: 1) *că în statul român sînt clase;* 2) *că* unele *clase sînt privilegiate* şi 3) că *puterile statului nu emană de la naţiunea întreagă, ci numai de la clasele privilegiate*. Toate acestea sînt în cea mai mare contrazicere cu articolele de căpetenie ale Constituţiunii şi, prin urmare, partea fundamentală a Constituţiei e călcată în picioare.

Toate partidele burgheze, care susţin împărţirea cetăţenilor în colegii cu privilegii pentru cei avuţi, susţin prin aceasta fiinţa claselor în statul român şi a privilegiilor aspru oprite de Constituţiune, prin urmare *sînt partide neconstituţionale*.

Lăsînd la o parte violarea altor puncte de căpetenie, ca dreptul de întruniri, secretul scrisorilor şi al votului, călcate cu neruşinare, prin susţinerea claselor nu mai rămîne din Constituţie decît o zdreanţă fără nici o în-

semnătate şi tocmai de aceea, fiindcă nu mai reprezintă nimic, partidele reacţionare se unesc pentru a o apăra şi a opri dezvăluirea tocmai a punctelor fundamentale şi chiar, spre culmea neruşinării, se botează cu numele de „constituţionali" ! !

„Să ştiţi — zicea Lassalle — că atunci cînd veţi vedea formîndu-se partide pe temeiul Constituţiei, cînd se vor alcătui partide pentru a apăra Constituţia, să ştiţi că atunci acea Constituţie nu mai e în fiinţă, ea e zdrenţuită de înşişi aceia care se grupează în numele ei, ea e nimicită" *.

II

Colegiul al III-lea nu e reprezentant în stat

Am dovedit în articolul precedent că muncitorii, care alcătuiesc colegiul al III-lea, nu pot fi reprezentaţi în stat faţă de clasele avute decît în chip foarte restrîns, adică, dacă puterea muncitorilor în stat am pune-o una, puterea claselor avute în stat va fi o mie. Această socoteală urmează din chipul cum sînt împărţite colegiile la noi.

De fapt însă muncitorii nu pot fi reprezentaţi [nici] măcar atîta. Muncitorii trebuie să aleagă delegaţi şi aceştia apoi să aleagă pe deputaţi. Legea electorală însă e aşa de păcătos făcută încît muncitorii, cu toată bunăvoinţa de a lupta pentru a-şi pune un deputat al lor, e o adevărată minune cînd ies învingători.

Iată cum se petrec lucrurile : primarii comunelor rurale, care atîrnă de-a dreptul de subprefecţi, îndeobşte nu publică ziua cînd are a se face alegerea delegaţilor, încît muncitorii nu ştiu nimic. În ziua hotărîtă se adună primarul, notarul, vătăjeii şi cîţiva fruntaşi şi se sfătuiesc pe cine trimit delegaţi şi de cele mai multe ori *acest sfat* e de ajuns fără să se facă alegere pentru ca delegaţii să fie hotărîţi sau fac alegere între cei 10—15 care sînt de faţă fără ca aproape totalitatea alegătorilor să ştie. Presupun că alegătorii ar afla şi ar voi să protesteze că acei delegaţi nu sînt reprezentanţii lor deoarece nu sînt aleşii

* Citaţia e făcută din minte, nu am textul „Ce este Constituţia ?"

lor. Însă ei vor rămîne cu protestul, acei delegaţi rămîn buni aleşi, căci legea tace în această privinţă şi nu spune un singur cuvînt prin care să arate cînd delegaţii sînt bine aleşi şi cînd nu, nu spune nimic cine întăreşte sau cine strică alegerea delegaţilor. Dacă în asemenea caz protestezi la puternicii zilei că alegerea delegaţilor s-a făcut rău, că numai 10—15 oameni au votat şi că aceşti delegaţi nu sînt aleşii mulţimii, ei, cu o viclenie neruşinată, se prefac că-ţi dau dreptate, dar zic : „Ai foarte mare dreptate, dar eu nu pot să-ţi fac nimic, căci legea nu prevede şi nu mă îndreptăţeşte să stric acea alegere oricît de nedreaptă ar fi".

Se întîmplă şi alt caz : se poate ca alegătorii să ştie cînd e ziua fixată pentru alegere, de cele mai multe ori o află de pe aiurea decît de la autorităţi, şi voiesc să aleagă cu orice preţ nişte delegaţi buni, care să le sprijine nevoile, şi reuşesc. Atunci primarul nu le dă cărţile de delegat, fără care nu pot merge la alegerea deputatului. Dacă primarul va fi tras la răspundere pentru ce n-a eliberat cărţi delegaţilor, pentru a scăpa de pedeapsă, el spune : „Nu s-a făcut alegerea în regulă şi nu puteam, prin urmare, să dăm cărţi delegaţilor aleşi în neregulă". Şi în adevăr cu acest răspuns scapă, căci legea nu spune nimic cînd alegerea delegaţilor e bine făcută şi cine hotărăşte dacă acea alegere e bună sau rea.

Încît, dacă primarul voieşte, poate alege delegaţi oricum, şi aceia rămîn buni aleşi, ori dacă sînt aleşi de ţărani primarul refuză cărţile de delegaţi, şi nu ai nici un mijloc dat de lege ca să-l constrîngi să le dee. La toate alegerile se petrec asemenea fapte, nu vom cita însă decît unul, de la alegerile trecute, pentru că el arată foarte bine ceea ce am spus. În judeţul Tecuciului, la alegerile trecute, în cele mai multe comune reuşiseră delegaţi de-ai opoziţiei conservatoare, nu vom spune în ce chip au reuşit conservatorii de a-şi alege delegaţi printre muncitori şi dacă bine au făcut muncitorii potrivindu-se boierilor vechi, e destul însă că delegaţii erau ai opoziţiei. Ce s-a întîmplat ? În mai bine de jumătate din comune nu s-au dat delegaţilor certificatele necesare şi, prin urmare, au fost puşi în neputinţă de a vota. Aşa că candidatul guvernului n-a avut opoziţie şi a fost ales

deputat, deşi mai bine de jumătate de judeţ nu putuse lua parte la alegere.

Deputatul guvernului a fost validat de Cameră, cu toate protestările ce s-au făcut, fiindcă legea nu spune nimic în această privinţă, şi primarul a scăpat de orice pedeapsă pe motivul că alegerile delegaţilor nu s-au făcut în regulă.

Prin urmare, muncitorii din colegiul al III-lea, cu legea de faţă, sînt în neputinţă de a avea adevăraţii lor delegaţi sau, dacă reuşesc să-i aibă, atunci pot fi împiedicaţi de a merge la vot. Şi observaţi un lucru : că muncitorii n-au alt drept de a fi reprezentaţi decît prin delegaţi !! Aşadar, neputînd avea nici delegaţii lor, *nu mai pot deloc a fi şi ei reprezentaţi în stat.*

Cînd clasele stăpînitoare au împărţit pe cetăţeni în trei categorii, colegiuri, şi au dat unora din ele privilegii aşa de mari, te revoltezi din suflet, dar cel puţin îi înţelegi că au lucrat aşa ca ei să aibă cele mai multe privilegii, ca ei să fie stăpîni, fiindcă era în interesul lor aşa.

Dar cînd vezi că au alcătuit colegiul al III-lea ca să fie şi el reprezentat în stat, foarte puţin, în adevăr, dar oricum să fie reprezentat, şi cînd vezi că au alcătuit o lege că acest colegiu nu poate fi reprezentat deloc, îi vezi că sînt şi şarlatani, căci spun că acest colegiu are nişte drepturi şi în acelaşi timp iau toate măsurile ca să fie în neputinţă de a se folosi de ele.

Prin urmare, colegiul al III-lea, şi deci muncitorii, nu pot fi reprezentaţi în stat în marginile legii, chiar dacă toate autorităţile nu ar călca legile. Dar vă puteţi închipui neputinţa muncitorilor de a fi reprezentaţi în stat, cînd vă veţi gîndi la chipul neruşinat în care se calcă legile, cînd vă veţi gîndi cum pentru muncitor nu mai este nici o lege şi cum muncitorul e tratat de agenţii administraţiei mai rău decît în o ţară de sălbatici.

★

În colegiul al II-lea mai sînt şi alegători direcţi. Să vedem dacă măcar aceştia pot să reprezinte acest colegiu. Numărul alegătorilor direcţi în acest colegiu îl alcătuiesc în cea mai mare parte învăţătorii şi preoţii, care prin

poziţia lor sînt atîrnaţi de cîrmuire şi, prin urmare, în neputinţă de a alege pe aceia care gîndesc că ar lucra în folosul cetăţenilor din colegiul al III-lea. Departe de noi ideea de a învinui pe preoţi şi pe învăţători pentru că nu pot fi independenţi şi pentru că nu pot a-şi manifesta în chip liber ideile şi voinţa lor. Departe de noi gîndul de a-i învinui şi a-i arăta ca pe nişte oameni stricaţi, cum fac multe din gazetele stăpînilor şi mulţi oameni politici chiar în Camera ţării. Noi nu putem crede că învăţătorii şi preoţii fii de muncitori, care trăiesc în mijlocul muncitorilor, le văd nenorocirile şi groaznica sărăcie în care se învîrtesc, nu putem crede că nu le sîngeră inima de durere şi nu se revoltează din adîncul sufletului în faţa priveliştii atît de întristătoare ca aceea în care zace ţăranul român.

Ce pot ei însă să facă ? Înconjuraţi de familie, sînt nevoiţi a închide ochii asupra a tot ce sufăr alţii, a lucra în contra voinţei lor, împotriva muncitorilor şi pentru stăpîni, doar nu-şi vor pierde micul salariu cu care se întreţin ei şi familia lor ! În adevăr, învăţătorii sînt liberi să voteze pe cine vor voi, dar starea lor ca învăţători nu e asigurată prin nimic. Un învăţător, ca şi un simplu funcţionar de poliţie, poate fi dat afară prin un simplu ordin sau mutat de la un capăt la altul al ţării fără nici un motiv, cu toate că pentru a fi învăţător trebuie să înveţe o şcoală anumită şi apoi să dea un concurs pentru căpătarea locului. Postul îl capătă greu, după o anumită lege, nu prin un ordin ! Şi pe urmă-l dă afară prin un ordin ! Cum voiţi să cereţi unui asemenea om să voteze după voinţa sa cînd a doua zi poate primi ordin că e dat afară ? Dacă clasele stăpînitoare ar fi fost cît de cît de bună-credinţă şi ar fi voit ca măcar aceştia să poată vota după cugetul lor, atunci ar fi hotărît *ca învăţătorii să nu poată fi mutaţi şi daţi afară decît dovedindu-se o vină vădită, şi aceasta numai în urma unei judecăţi.* Dacă ar fi aşa şi nu şi-ar face datoria, atunci am avea tot dreptul a ne plînge împotriva lor.

Preoţii sînt ceva mai neatîrnaţi decît învăţătorii, dar totuşi atîrnă îndestul pentru a nu putea liber lucra în alegeri fără a fi zdruncinaţi în existenţa lor. Mai întîi, preoţii atîrnă foarte mult de primari, care atîrnă de sub-

prefect. Dacă nu vrea primarul, nu-i pune nici leafă în buget, nici nu-i scoate leafa după contract din comună, deci iată-l legat de primar, de subprefect și, prin urmare, de cîrmuire. Apoi preoții atîrnă de episcopi, care, fiind călugări, nici idee n-au de greutățile familiei și, fiind plătiți gras cu mai multe mii de lei pe lună, nici habar n-au ei ce va să zică sărăcia. Acești episcopi au niște drepturi foarte mari asupra preoților, ei pot judeca și osîndi pe preoți după voința și placul lor, pentru orișice le-ar tuna prin minte, fără ca să se poată amesteca vreo altă autoritate.

Dar episcopii au palate și lefuri grase date de stat, care e în mîna clasei bogate, prin urmare ei vor ținea cu clasa bogată și vor porunci preoților să voteze pentru bogați, încît, dacă nu vor voi să vină asupra lor toată urgia călugărească, vor închide ochii și se vor face uneltele clasei avute în contra cugetului și inimii lor.

Iată de ce noi adesea am spus muncitorilor ca să nu-și pună nădejdea în învățători și preoți. Nu pentru că sînt oameni răi și cu cuget rău, dar fiindcă așa cum e starea lor de acum nu pot face nimic.

Se găsesc și printre preoți și învățători inimi nobile și generoase, care să iasă pe față la luptă pentru drepturile celor apăsați, fără a se uita la nenorocirile ce au să vină din această pricină asupra lor, dar aceștia se jertfesc, aceștia jertfesc binele lor și al familiei lor pentru binele tuturora, pentru binele și fericirea întregii omeniri.

Nu putem cere la toți aceste calități, cei mai mulți, fără a fi răi, se gîndesc la nevoile lor zilnice și, cu toată dorința ce ar avea pentru a fi bine pentru toți, nu-și jertfesc interesele lor. Trebuie să luăm oamenii așa cum sînt.

Astfel fiind date împrejurările, e o adevărată minune cînd se întîmplă în vreun județ să izbutească alegătorii colegiului al III-lea împotriva guvernului. Se vorbește atît de mult, întocmai ca de o minune, și fiecare se întreabă cum a fost cu putință să izbutească colegiul al III-lea ? Atît de bine se cunoaște de toți că cu legea de față și mijloacele de a călca legile e cu neputință colegiului al III-lea de a fi reprezentat !!!

III

Învinuirile aduse votului universal

Învinuiri multe și mărunte se aduc împotriva dreptului de a putea fiecare vota de-a dreptul, împotriva votului universal ; învinuiri aduse din rea-credință de către politicienii clasei stăpînitoare și din bună-credință de către toată burtăverzimea, cu burta plină și tidva sacă. Din fericire aceste învinuiri se risipesc, cum se risipesc negurile la ivirea soarelui, în fața celei mai simple cercetări.

Una din învinuirile ce s-ar putea aduce votului universal ar fi că, *dînd drept tuturor la vot, prin aceasta s-ar zdruncina temelia pe care e clădit statul de azi al societății burgheze, s-ar zdruncina domnia burgheziei, adică domnia clasei avute*. E drept, această învinuire împotriva votului universal se aduce mai puțin de către stăpînitori și, ori de cîte ori o fac, o fac numai în patru ochi și se feresc de a o face în public.

Fără îndoială că se feresc de a arăta că susțin o nedreptate pentru a-și asigura domnia lor într-un chip nedrept asupra mulțimii.

Fără a pune tot temeiul *numai* pe votul universal, noi credem că el *poate avea puterea* de a schimba temeliile pe care e clădit statul de azi și de a nimici domnia burgheziei în folosul tuturor, cum vom dovedi mai în urmă, deci această învinuire e foarte temeinică pentru burghezi și pot *să și-o spună la ureche unii altora* pentru a se opune votului universal. Totuși le-am putea arăta o mulțime de țări care au votul universal și cu toate acestea în acele țări domnia burgheziei e în toată floarea, deci votul universal nu e o primejdie pentru stăpînirea lor, deoarece în țările în care e acest drept tot ei domnesc.

★

Învinuirea însă care o auzi din toate gurile și o auzi strigînd-o pe la toate răspîntiile e *„că țăranii și muncitorii sînt neînvățați, sînt proști, sînt stricați, bețivi, se pot cumpăra foarte ieftin și pot fi duși ca o turmă de vite la vot de oricine ar avea destule parale să-i cum-*

pere“. Ei zic : *„Lăsați mai întîi să se deștepte toți, să învețe carte, atunci vor putea deosebi binele de rău și atunci, poftim, să le dăm dreptul de vot la toți“*.

Această învinuire în parte e dreaptă, în cea mai mare parte însă e adusă din rea-credință.

E adevărat că cu cît masa cetățenilor va fi mai luminată, cu cît vor pricepe mai bine nevoile societății și vor pricepe mai bine în ce chip trebuie dezlegate toate chestiunile pentru înlăturarea acelor nevoi, cu atîta statul va merge mai bine, cu atîta societatea va propăși, cu atîta bogăția în societate va crește și va fi împărțită în chip mai drept, cu atîta binele și fericirea națiunii vor fi mai mari.

Dar vine întrebarea : în ce chip și cînd se va putea lumina mulțimea cetățenilor ? La această întrebare nu ne răspunde nimic burtăverzimea. Pe cît timp clasa cea avută alcătuiește statul de azi, acest stat nu va da mijloace pentru luminarea mulțimii tocmai pentru ca această mulțime să nu-și poată cere drepturile sale și ca să nu poată împărți puterea cu dînșii.

Vrei să se lumineze mulțimea ? Dă-i întîi mijloacele și lasă-i putința de a se lumina. Cînd mulțimea cere un drept al ei, îi zici : „Luminează-te întîi și apoi îți dau acest drept“, iar pe de altă parte o oprești de a se lumina. În acest chip, muncitorii vor putea aștepta și o mie, și două de ani ca să dobîndească votul universal și tot nu-l vor dobîndi, căci, dacă vor lăsa stăpînirea în mîna voastră, nici peste o mie de ani nu vor fi luminați, căci veșnic îi veți împiedica de a se lumina.

Acest sfat al vostru de a se lumina și apoi de a le da dreptul de vot seamănă ca două picături de apă cu sfatul acelei mame care zice copilului său *să nu se vîre în apă pînă nu va ști a înota* ca să nu se înece.

Întocmai cum va fi trebuit să răspundă acel copil mamei sale că „trebuie să mă vîr în apă ca să învăț a înota“, tot așa și muncitorii trebuie să vă răspundă vouă : „Pentru a putea să ne luminăm, trebuie să avem putința de a ne lumina, și această putință nu vom avea-o decît atunci cînd vom avea precumpănire în stat, și precumpănirea în stat nu vom dobîndi-o decît prin votul universal. Deci pentru a ne lumina trebuie să avem votul universal“.

★

Învinuirea că țăranii s-ar vinde și *„ar putea fi duși ca niște turme“* cade de la cea dintîi ochire.

E drept că pentru dînșii această învinuire e cea mai tare și cu un aer triumfător îți zic : „Dar nu vedeți că, de am da votul universal, orice guvern ar fi stăpîn desăvîrșit în țară, nu vedeți că colegiul al III-lea e veșnic guvernamental ?“.

Da, ai mare dreptate, domnule Burtăverde, colegiul al III-lea e veșnic guvernamental. Decît, nu-ți fie cu bănat, d-le Burtăverde, noi nu cerem colegiul al III-lea, ci cerem colegiul unic cu vot universal și obligatoriu, iată deosebirea. Dacă, d-le Burtăverde, nu-ți va fi cu supărare să te ostenești a citi cele ce am spus noi, vei vedea că nu e cu putință colegiului al III-lea să fie decît guvernamental și, ca să te încredințezi mai bine, îți vom aminti cum, cu sistemul pe care-l avem, se pot cumpăra foarte ușor oamenii sau se pot înfricoșa, pe cînd cu sistemul nostru nu se poate întîmpla nici una, nici alta.

În adevăr, azi în o comună se aleg 4—5 delegați în mijlociu, lasă că îndeobște alegătorii habar n-au de alegere, dar să presupunem că știu. Ce se întîmplă ? Primarul va amenința pe de o parte, pe de alta va făgădui scutire de șosele, de străji etc. ; șeful de garnizoană va amenința pe rezerviști și milițieni și pe rudele acestora ; căpitanul de companie pe dorobanți și pe părinții și rudele acestora, și la un număr de alegători așa de restrîns ca cel din o comună lesne se pot vîrî frica și descurajarea. Mai mult, știind că chiar de vor reuși să aleagă delegații lor primarul nu le va da certificate și, prin urmare, toată munca și toată urgia ce au venit pe capul lor sînt de pomană. Așa fiind, se înțelege că nici ei nu se mai interesează și lasă totul pe seama primarului.

Delegații aleși, în număr de 4—5, sînt aduși în fața subprefectului, apoi duși la hanuri, unde li se dă de mîncat și băut și puține parale de cheltuit, sînt apoi puși sub priveghere, după ce mai întîi sînt amenințați ori li s-au făgăduit și chiar dat cîte ceva. Cum voiești d-ta, onorabile Burtăverde, ca 4—5 oameni luați în parte să nu poată fi înfricoșați sau cumpărați ? D-apoi în *„co-*

legiul luminat" (?!!) al dv., în colegiul I nu se petrec aceleași lucruri ? La toate alegerile, toate gazetele nu sînt pline cu scandalurile dv., cum vă puneți votul la mezat și-l dați celui care dă mai mult ? Singura deosebire e că pe cînd delegații vînd votul de la 5 la 20 de lei, dv. îl vindeți cu cîteva sute sau cu o mie de lei.

La alegerile trecute nu s-au văzut chiar în Iași ieșind din același plic numele lui Mihail Kogălniceanu, fruntașul liberalilor, alături de al lui Vogoride, unul din conservatorii muscălești cei mai îndrăciți, alături de al ciocoiașului Mavrocordat, care nu știe nici românește, și alături de al unui junimist ?

După care *„principii luminate"* vă conduceți astfel, căci, orice veți zice, aceste nume nu se pot împăca niciodată ? Ce gîndeați atunci luminaților și nevînduților, domni privilegiați ? Dacă dv. vă e rușine să spuneți, să v-o spunem noi, ceea ce, de altminteri, e cunoscut de tot orașul. Dv. atunci vă conduceați după următoarele „luminate principii" : „Votez pe Vogoride și pe Mavrocordat, căci aceștia sînt groși la chimir și iese ceva ; votez pe junimist, căci mă pun bine cu prefectul și atunci pot să-mi fac bine daravelile la moșie ori în negustoria mea și, ca să-mi împac cugetul, hai să votez și pe liberalul Kogălniceanu".

Dacă aceste lucruri se petrec la Iași, unul din orașele cele mai luminate și independente, închipuie-ți d-ta, iubite Burtăverde, ce se petrece în orașele mici unde se deschide mezat în regulă ?! Prin urmare, nu oamenii îs de vină pentru că au *apucături omenești,* ci sistemul e de vină, care dă oamenilor putința de a comite asemenea fapte.

Ia să vedem acum, iubite d-le Burtăverde, dacă am avea votul universal și colegiul unic, dacă s-ar mai putea întîmpla asemenea năzdrăvănii. Ia să ne închipuim un număr de zece mii de cetățeni adunați la un loc pentru a-și alege reprezentanții săi, te întreb ce poliție, ce administrație ar putea să înfricoșeze un corp atît de numeros ?

Omul cînd e singur se simte slab și n-are curaj, cînd însă s-ar vedea înconjurat de un număr așa de mare de tovarăși s-ar îmbărbăta și ar fi plin de curaj.

Să vedem atunci dacă o bandă de 20—30 de bătăuși și cîțiva gulerați de poliție ar fi în stare să risipească pe

cetățeni și să ducă ei direcția alegerii ? Nici cîteva sute de bătăuși și zeci—mii de agenți de poliție nu ar îndrăzni, fără a fi pedepsiți la moment, să facă scandal în un corp așa de numeros. Dar unei poliții și administrații îi este peste putință să întrețină mii de bătăuși și mii de agenți, *prin urmare prin frică și amenințări nici un guvern nu va putea învinge.*

Să vedem acum dacă pot fi cumpărați. Ia să ne închipuim, iubite d-le Burtăverde, că te prinde dorul să te alegi deputat și, știindu-te cam gras la pungă, precum ești și la burtă, te hotărăști să cumperi voturile, te hotărăști să dai cîte 5 franci pe vot. Cîți bani îți vor trebui ? Îți va trebui respectabila sumă de 50 de mii de lei ! Ș-apoi votul e secret și cînd la despoierea scrutinului vei avea trista convingere că te-au tras pe sfoară, ți-au luat 5 franci și nu te-au votat ! Sînt puțini oameni, oricît de neluminați ar fi, care să-și vîndă cugetul lor pentru 5 franci, ci mai degrabă *„neluminatul alegător"* va face ca un om cu minte, va trage un chef cu ei și va vota pe cine-i va plăcea. Te întreb atunci îți vei mai pune în joc 50 de mii de lei pentru a doua oară pentru a te alege deputat ? Sigur că nu, ba nici nu vei spune la nimeni ca să nu rîdă de prostia d-tale.

Cine va fi nebunul acela care să pună în joc sume așa de mari pentru a fi poate tras pe sfoară sau chiar fără a fi numai pentru gustul de a fi ales deputat ? Și dacă se vor găsi de aceștia, vor fi prea puțini.

Iată dar cum prin sistemul nostru alegătorii nu pot fi înfricoșați și în neputință de a fi cumpărați.

Acest sistem este singurul în stare de a stîrpi abuzurile și scandalurile de azi ; singurul în stare de a asigura libertatea alegătorului și a-i ridica moralitatea e : *colegiul unic și votul universal, votul pentru toți obligatori.*

★

Din cele zise se vede lămurit că cetățenii, fără a fi învățați prin școli multe, cu sistemul nostru pot fi îndestul de neatîrnați de guvern și nu-i cu putință, nici prin frică, nici prin bani, a vota altmintrelea decît după cugetul lor. Însă sistemul nostru mai are și darul tocmai

de a lumina pe cetăţeni asupra afacerilor publice, are darul de a face pe cetăţeni de a căpăta o mulţime de cunoştinţe fără a învăţa la şcoală. Ia închipuie-ţi d-ta, iubite d-le Burtăverde, că vrei cu orice preţ să fii deputat. Ai cercat cu parale, n-ai reuşit. Ce ai să faci ? Atunci te vei duce în mijlocul alegătorilor, ai să le arăţi nevoile ţării şi în ce chip înţelegi d-ta să dezlegi deosebite chestiuni care ar aduce binele. Potrivnicul d-tale, care şi el vrea să se aleagă, le va spune şi el, le va arăta şi el în alt chip cele chestiuni. Cetăţenii vor auzi, vor învăţa de la amîndoi cîte ceva şi pe urmă, chestiunile fiindu-le puse şi întrucîtva limpezite, ei singuri vor cugeta, îşi vor forma şi ei părerile lor, va avea, prin urmare, fiecare cetăţean o părere în chestiile sociale şi cele de guvernămînt.

Să merg mai departe, să presupun că chipul cum ai dezlegat d-ta chestiunile e cel mai bun, e minunat, dar potrivnicul d-tale, prin vorbe mai meşteşugite, a fermecat pe cetăţeni ca să creadă cum crede el şi are să fie ales. Ce-ai să faci d-ta ? Te vei pune să-l urmăreşti, să arăţi că cutare lege făcută de el are cusururi, că cutare chestiuni sînt rău dezlegate şi din această pricină cetăţenii sufăr. Atunci poporul simţind lipsurile legii, simţind greutăţile ce-l apasă, au să înceapă să vadă că acela ce i-a fermecat prin cuvinte ori n-a înţeles chestiunile, ori n-a fost de bună-credinţă şi gradat-gradat vor începe a-ţi da dreptate, a fi de părerea d-tale şi la alegerile următoare vei căpăta voturile lor.

Ce înseamnează aceasta ? Înseamnează că şi d-ta şi potrivnicul d-tale aţi fost siliţi să luminaţi poporul, să-i faceţi şcoală, înseamnează că acesta a gîndit asupra celor zise, a căpătat convingeri în deosebite chestii sociale şi politice, înseamnează *că s-a luminat.* Şi dacă la început cei mai mulţi n-au să ştie ce fac şi poate vor fi duşi de vorbe frumoase, după cîteva alegeri vor căpăta convingeri ; după o mică experienţă vor putea deosebi pe şarlatanii care i-au amăgit şi vor vota pe aceia care vor lucra în interesul lor şi al ţării, deci în interesul general.

Cred că acum te vei fi convins îndeajuns de bunătatea sistemului nostru, iubite d-le Burtăverde, spre a striga împreună cu noi : *Trăiască colegiul unic cu vot universal şi obligator !*

IV

Însemnătatea votului universal pentru muncitori

Ce însemnătate are pentru muncitori votul universal ?

Votul universal are pentru muncitori o însemnătate foarte mare. Mai întîi, prin votul universal li se recunoaşte un drept, dreptul natural ce-l are fiecare sau mai bine care ar trebui să-l aibă toţi oamenii în un stat. Fiecare om care trăieşte în societate trebuie să aibă aceleaşi drepturi în societate ca toţi ceilalţi, deoarece toţi fără deosebire au şi datorii.

După care drept unii să aibă privilegii numai pentru că au avut norocul să aibă bani şi alţii să fie lipsiţi de drepturile cele mai sfinte numai pentru că n-au avut norocul să aibă bani ? Clasificarea colegiilor nu e făcută măcar după deşteptăciune, căci nici nu s-ar putea face, ca să [se] zică cel puţin că cei mai deştepţi au cîrmuirea statului.

Îndeobşte, cei mai avuţi nu sînt şi cei mai deştepţi ; sînt, din contra, foarte mulţi idioţi bogaţi, şi cu toate acestea li se dă lor singuri privilegiul de a cîrmui statul ! Constituţia noastră stabileşte acest drept cînd hotărăşte ca toţi oamenii să fie egali înaintea legii şi cu drept cuvînt, deoarece hotărăşte că toţi sînt obligaţi a contribui la toate dările şi sarcinile publice.

Votul universal are însemnătate pentru muncitor pentru că prin el se dovedeşte că e şi el om ca toţi ceilalţi oameni, nu e pus prin nimic mai jos de ceilalţi ; e pentru muncitor o chestie de demnitate, e o satisfacere dată dreptului lui de om, de a se bucura de toate drepturile pe care le au membrii unei societăţi, precum e obligat a suferi şi toate sarcinile ei.

Prin dobîndirea votului universal s-ar îndeplini acel principiu din Constituţiune *că nu e deosebire de clase în stat,* cel puţin politiceşte vorbind, principiu care trebuie să fie foarte scump muncitorilor şi pentru care luptă în toate părţile muncitorii, pentru a se realiza nu numai pe terenul politic, dar *mai ales pe cel economic.*

Dobîndirea votului universal ar fi pentru muncitori primul pas în ştergerea deosebirii de clase.

Constituția, în punctele de căpetenie, e foarte însemnată pentru muncitori, numai cît pînă azi nici unul din acele puncte nu s-a realizat. Aceste puncte sînt :

Nu e deosebire de clase în România : toți românii sînt egali înaintea legii ; toate privilegiile de clasă sînt oprite ; toate puterile statului emană de la națiune etc. etc. Aceste puncte sînt în mare parte aspirațiunile muncitorilor, însă îndeplinite de fapt, iar nu numai scrise pe hîrtie cum sînt astăzi. Votul universal ar fi primul pas în realizarea acestor aspirațiuni și cu el le-am putea realiza pe toate.

De aceea și toate partidele care se opun la îndeplinirea votului universal se opun la primul pas de a intra în adevărata Constituțiune și, prin urmare, sînt cele mai neconstituționale, pe cînd partidul muncitorilor, luptînd pentru a realiza aceste puncte, e cel mai constituțional partid.

★

Dacă ar fi vorba numai de a avea satisfacerea că avem și noi dreptul de vot, că sîntem considerați toți deopotrivă și că societatea nu face deosebire între boierul cutare, fiindcă-i mai cornorat, și între muncitorul salariat cu ziua, că se consideră om și om, și aceasta este ceva destul de mult, dar dacă cu aceasta nu vom putea schimba condițiile de trai, dacă voi rămînea tot jefuit de rodul muncii mele, dacă temeliile domniei burgheze vor rămîne în picioare, cum am arătat în un articol precedent că în țările în care e votul universal nu s-au schimbat aceste temelii burgheze, atunci pentru ce ne-am mai ostenit, pentru un simplu gust de a fi altfel considerați ? Această întrebare sînt în drept să și-o facă muncitorii, cu cît au auzit pe la alegeri în nenumărate rînduri, pe toți strigătorii de vorbe, *că sînt poporul suveran.* Ce-mi pasă, cu drept cuvînt, dacă voi fi suveran în un minut și pe urmă mor de foame, trăiesc umilit și înjosit tot anul, despoiat de munca mea ?

Tocmai aici stă însemnătatea chestiei și dacă ar fi vorba că noi n-am crede că votul universal n-ar aduce o schimbare în bine în viața muncitorilor nici nu ne-am osteni pentru el, deși e o chestie de drept ca toți să-l aibă.

Aici, trebuie tocmai să atragem luarea-aminte asupra deosebirii uriașe de ce e între noi, socialiștii, și ceilalți din alte partide care *primesc votul universal ca scop, ca singura țintă la care pot să ajungă cei dezmoșteniți, întemeiați pe chestia de dreptate, voiesc votul universal pentru votul universal,* noi, socialiștii, *primim votul universal ca un mijloc, ca o unealtă bună pentru a ne servi cu el la ajungerea unui trai mai bun, la dezrobirea economică.*

Votul universal e o simplă unealtă și, ca orice unealtă, poate face bine, poate să nu facă nici bine, nici rău și poate să facă și rău, după cum va fi întrebuințat. Pentru ca votul universal să devie unealtă bună și folositoare pentru muncitori, trebuie ca ei să știe să-l întrebuințeze și să-l conducă bine, iar nu să-l lase în mîinile altora ca să-l întoarcă împotriva lor, căci atunci va deveni unealtă rea pentru dînșii, cu alte cuvinte, *pentru a se putea folosi de votul universal trebuie să se organizeze muncitorii în partid deosebit, care să-și cunoască interesele, ce sînt cu totul deosebite de ale partidelor burgheze.*

Pentru a lămuri mai bine chestiunea, să presupunem că se dă votul universal, muncitorii capătă drepturi de vot, însă ei nu sînt organizați în partid deosebit. Ce are să se întîmple ?

Partidele stăpînitoare trebuie să ceară voturile muncitorilor ca să reușească în alegeri ; pentru aceasta vor vorbi că ei, fiind la putere, vor face să curgă laptele și mierea și, venind la guvern, nu fac decît interesele clasei lor ; după aceasta muncitorii se vor supăra și la alte alegeri dau votul celeilalte partide, care iar nu face nimic pentru muncitori, și așa muncitorii ridică pe umerii lor cînd pe unii, cînd pe alții, așteptînd pe *vreunii să-și facă pomană,* să facă și pentru ei ceva, dar pomana nu vine, căci partidele burgheze sînt *destul de zgîrcite și destul de deștepte să priceapă că orice îmbunătățire adusă clasei muncitoare e contra intereselor burgheze.*

În asemenea caz, unealta aceasta, votul universal, nu aduce nici un folos muncitorilor din pricină că nu știu să se folosească de el. Cam așa s-a întîmplat o bucată de vreme în țările care au căpătat votul universal și de aceea n-a putut să schimbe temeliile alcătuirii burgheze.

Dar acum să ne închipuim că, căpătînd votul universal, ne găsește organizați sau căutăm să ne organizăm în partid deosebit. Ce are să se întîmple? Organizîndu-ne în partid deosebit de celelalte partide, avînd interese deosebite de ele, noi știm ce vrem și cum trebuie chestiile dezlegate pentru a ne îmbunătăți starea materială. Prin urmare, de la început obligăm pe reprezentanții noștri să dezlege aceste chestii, pe temeiul cărora, și nu pe altele, îi alegem. Prin urmare, dezlegarea chestiilor de la care atîrnă bunul nostru trai și fericirea noastră nu o mai așteptăm ca pomană de la o clasă care are interese de a se împotrivi. Toată greutatea dobîndirii acelor îmbunătățiri va sta numai în creșterea puterii noastre, care va fi cu atît mai repede cu cît propaganda noastră între muncitorii neorganizați va fi mai energică.

Fiindcă muncitorii alcătuiesc majoritatea, am putea zice aproape unanimitatea, nu mai încape îndoială că ei ar putea să aibă în mîini diriguirea statului și să dezlege toate chestiunile în folosul tuturor, cu singura condiție *să fie organizați în partid deosebit*. Din acestea se vede lămurit cîtă însemnătate are votul universal pentru muncitori, căci *prin el au putința de a dobîndi o mare parte din cererile lor* și a-și îmbunătăți într-un chip simțitor starea, însă, în același timp, vedem că *fără o organizare serioasă a muncitorilor în partid politic deosebit nu face două parale*.

Acest lucru l-au înțeles muncitorii din multe țări care au votul universal și care nu-l au. În Germania, muncitorii s-au organizat în partid politic deosebit și, folosindu-se de votul universal, au devenit cel mai tare partid din toate partidele din Germania și au început a căpăta îmbunătățiri, și sîntem siguri că în curînd vor zdrobi însăși alcătuirea nedreaptă a societății burgheze. În Belgia, muncitorii au o organizație destul de serioasă, dar n-au votul universal, de aceea duc acum o luptă crîncenă pentru a-l dobîndi și sînt pe cale a-l căpăta, pentru ca prin el apoi să se poată organiza mai departe și treptat-treptat să-și capete îmbunătățirile de care au nevoie.

Acest lucru să caute să-l facă și muncitorii români, să se organizeze în partid politic deosebit și să lupte pentru dobîndirea votului universal.

*

Dacă am reușit să dovedim că votul universal, bine înțeles și bine diriguit de muncitori, e o unealtă minunată pentru a-și putea îndeplini aspirațiunile lor, însemnătatea lui și deci datoria muncitorilor de a lupta pentru dobîndirea lui nu mai lasă nici o îndoială. Totuși vom mai spune cîteva cuvinte.

Votul universal mai e și un mijloc pentru întărirea partidului muncitorilor, prin el propaganda noastră devine mult mai ușoară și mai fructuoasă, și cu cît partidul muncitorilor va deveni mai puternic, cu atîta programul său se va realiza mai ușor; cu cît organizarea se va face mai repede, cu atîta avem nădejdea că starea noastră se va îmbunătăți mai repede, deci încă un puternic motiv de a lupta pentru votul universal.

E știut lucru că partidele stăpînitoare, atît în timpul de față cît și în timpurile trecute, în țară la noi ca și în alte țări, de bunăvoie nu au făcut un singur pas pentru a îmbunătăți starea celor apăsați, căci știut este *că orice îmbunătățire adusă celor apăsați e o știrbire a privilegiilor claselor stăpînitoare* și nu de bunăvoie vor lăsa din mînă aceste privilegii. Fiind așa, și s-a văzut că așa e, în ce pozițiune sînt puși muncitorii? Ori se vor organiza în partid deosebit și, văzînd că în nici un chip nu pot dobîndi pe cale pașnică îmbunătățiri, deoarece ei nu sînt reprezentați în stat, n-au nici [o] putere a aduce la îndeplinire aceste îmbunătățiri, statul fiind în mîinile claselor privilegiate, nu le rămîne alt mijloc pentru a dobîndi cererile lor decît revoluția și, prin urmare, sînt nevoiți să facă vărsare de sînge și să vie asupra societății toate urgiile revoluțiunii. Ori, și mai rău, muncitorii nu se vor organiza și va veni un timp cînd nu vor mai putea suferi sărăcia și nenorocirile de tot felul ce-i apasă și se vor răscula fără a avea măcar un scop hotărît, cum s-a întîmplat cu țăranii din Muntenia. Și într-un caz, și în altul, societatea ar fi expusă la o mulțime de primejdii, de nenorociri, și ne-ar fi dat să vedem trista priveliște pe care am mai avut-o, vărsîndu-se sîngele între frați. Prin dobîndirea votului universal, aceste nenorociri de altmintrelea neînlăturate, treptat, cu creșterea partidei muncitorilor, s-ar dobîndi îmbunătățiri, am merge treptat-treptat pe calea reformelor, în măsura în

care s-ar dezvolta puterea muncitorilor și trebuințele sociale, și am putea trece chiar pe nesimțite de la această alcătuire, atît de nedreaptă și atît de apăsătoare a societății burgheze la alta mai dreaptă și mai frumoasă, încetul cu încetul, pe nesimțite, într-un chip pașnic, fără revoluții și fără vărsări de sînge. Iată dar însemnătatea votului universal !

Prin urmare, cuvîntul de ordine al muncitorilor români trebuie să fie : *organizarea muncitorilor în partid politic deosebit, colegiul unic cu vot universal și obligatoriu.*

I. Vasiliu

„MUNCA" *(BUCUREȘTI), ANUL I, NR. 44, 45, 46 ȘI 47 DIN 23 DECEMBRIE 1890 ; 1, 6 ȘI 13 IANUARIE 1891.*

CHESTII DE TACTICĂ[47]

I

Ce e socialismul, ce vor socialiștii, care e tactica socialiștilor, toate acestea sînt lucruri așa de puțin cunoscute încît nu e de mirare că sînt unii oameni, chiar dintre prietenii socialiștilor, care sînt veșnic nemulțumiți de ceea ce fac socialiștii. Orice ar face socialiștii, astfel de prieteni, binevoitori, dar nepricepuți, repetă : „Apoi asta e socialism ?, astfel de lucru ar putea să facă și alt partid înaintat".

Pentru acești veșnici plîngători pe închipuitele ruine ale programului *adevărat socialist,* socialismul e o categorie metafizică, un fel de fantomă, pe care niciodată nu poți s-o prinzi, și nu e deci nici o minune dacă orice lucrare reală socialistă le pare cu totul nesocialistă și că ei singuri, la urma urmei, nu știu ce vor. Din cînd în cînd e dar foarte de nevoie de a pune în vedere, prin cîteva cuvinte, ce trebuie să facă socialiștii, care trebuie să fie tactica socialiștilor.

Noi credem că lucrarea socialiștilor poate să fie arătată în cele trei formule ori articole următoare : 1) Socialiștii trebuie să propovăduiască ideile socialiste, învățăturile socialismului științific ; trebuie să arate ce vor

socialiştii, care e scopul lor, cum vor să ajungă la acest scop etc... Aceasta înseamnează, într-un cuvînt, propovăduirea programului socialist în înţelesul larg al cuvîntului, aceasta înseamnează propaganda teoretică socialistă. 2) Avînd în vedere programul lor larg teoretic, socialiştii trebuie să formuleze un program practic, în care să arate cererile lor imediate, cele ce pot să fie fără zăbavă realizate în folosul muncitorilor şi trebuie să facă propagandă şi agitaţie pentru acest program practic minimum. În sfîrşit, al 3-lea, pentru realizarea programului cel larg viitor şi pentru a programului practic în prezent, socialiştii trebuie să organizeze puterile muncitoare, să trimită reprezentanţi în Cameră, în consiliile judeţene şi comunale. Bineînţeles, nu vreau să zic că nu poate să fie făcută o formulare mai bună a tacticii socialiste, cred însă că în aceste trei articole se formulează destul de bine întreaga activitate socialistă. E vădit că un socialist nu poate să se ocupe cu toate felurile de activitate înşirate mai sus, şi nu numai un membru al partidului socialist, dar chiar partida întreagă, care trebuie să dezvolte toate felurile de activitate, de multe ori, nevoită de împrejurări, e obligată să jertfească mai multe forţe pentru un fel de lucrare decît pentru altul, ba chiar uneori să concentreze toate forţele asupra unui singur punct. Şi tocmai această împrejurare mai ales face pe unii să nege partidei muncitorilor caracterul ei socialist, şi nu numai la noi, ci şi în străinătate. Ce fel de socialism e acesta, zic criticii pomeniţi, cînd ceri împuţinarea orelor de lucru ori supravegherea sanitară în ateliere, ori lărgirea dreptului de vot, uşurare de dări etc. ? Se înţelege că fiecare cerere în parte nu reprezintă şi nu poate să reprezinte nici socialismul, nici toată activitatea socialistă, dar această activitate trebuie să fie judecată nu după cutare ori cutare fapt momentan şi, mai ales, nu după cutare ori cutare lucrare parţială a fiecărui socialist în parte, ci după activitatea întregii partide şi într-un timp mai îndelungat. Şi, dacă tocmai aşa ar fi judecată activitatea partidei socialiste, atunci s-ar vedea că partida socialistă cuprinde toată activitatea socialistă, aşa cum ea a fost formulată mai sus. Se înţelege, cutare ori cutare cerere practică poate să fie făcută şi de un alt partid, şi nu numai cereri mici, dar chiar foarte esenţiale, cum e votul universal ori mărginirea ceasurilor de lucru la

opt şi, în acest caz, socialiştii vor merge alături cu partida înaintată burgheză pe cît e vorbă de aceste cereri, rămînînd însă o partidă deosebită pentru că sînt alte cereri, pe care nici o partidă burgheză nu poate să le primească. Aşa, spre exemplu, oricît de înaintată ar fi o partidă burgheză, ea niciodată nu va admite schimbarea formei de producţiune modernă individuală într-o formă de producţiune socialistă, iar aceasta e esenţiala cerere a socialismului. Şi pe cînd un partid înaintat burghez va cere, spre exemplu, scăderea ceasurilor de muncă, fie din scopuri filantropice — pentru a nu istovi puterile lucrătorilor —, fie ca chestie de prevedere politică, apoi socialiştii, afară de consideraţiile umanitare momentane, afară de interesele momentane ale muncitorilor, cer reducerea orelor de lucru tocmai pentru un scop mai depărtat, care e schimbarea modului de producţiune şi cu el a întregii întocmiri sociale. Dacă socialiştii, în adevăr, lasă la o parte ceva din programul lor şi din activitatea care li se impune prin acest program, apoi cauza e de multe ori că n-au destulă putere pentru a lucra în toate direcţiile. Dacă prietenii-critici, în loc de a critica ori de a trece în alte partide sub cuvînt că socialiştii în activitatea lor nu se ţin de tot programul socialist, ar pune şi ei umărul, ar da mînă de ajutor, atunci se înţelege că lucrarea ar fi mai spornică şi ar cuprinde mai multe puncte ale programului socialist şi ale activităţii socialiste. A critica e uşor, a lucra e greu.

Despre acei critici care ne spun că ar trebui să ne mărginim numai la partea întîia, adică la propaganda teoretică, vom vorbi în articolul viitor.

II

În articolul trecut am vorbit de cei care sînt nemulţumiţi de tactica socialistă pentru că, după ei, nu e destul de largă, nu cuprinde toate felurile de activitate socialistă.

În acest articol voi vorbi de cei care ar dori să mărginească activitatea socialistă, lepădînd din ea tot ce le pare că nu e socialist ; aceştia sînt socialiştii doctrinari, socialiştii de cabinet. Socialistul doctrinar ar dori ca toată activitatea socialistă să fie încătuşată prin cîteva formule socialiste, după cum religia încătuşează activitatea credinciosului prin cîteva dogme religioase. Ple-

cînd de la idealul socialist, luînd ca punct de plecare, în adevăr, cea mai esenţială cerere a socialiştilor : trecerea tuturor instrumentelor de muncă în proprietatea naţiunii, socializarea instrumentelor de muncă, socialistul doctrinar preface această cerere într-o dogmă religioasă, într-o formulă. Tot ce, după dînsul, n-are un raport direct şi imediat cu această cerere nu e socialist, nu merită să fie numit activitate socialistă. Socialiştii practici, credincioşi în adevăr spiritului socialismului ştiinţific, vor cere uşurarea dărilor ce apasă asupra poporului muncitor, iar doctrinarul, întrebuinţînd pe dată formula ori dogma lui religioaso-socialistă, va zice : „Dacă poporul muncitor va plăti mai puţine dări, prin asta nu intrăm în societatea socialistă, toate instrumentele de muncă vor rămîne tot ale capitaliştilor, deci aceasta nu e activitate socialistă, socialiştii nu trebuie să se ocupe de ea ; dacă se ocupă, sînt burghezi".

Socialiştii, luptătorii practici ai socialismului, vor începe agitaţia pentru mărginirea ceasurilor de lucru la opt ceasuri pe zi. Iar doctrinarul va zice plin de ironie : „Adică, dacă lucrătorii vor lucra opt ore, în loc de douăsprezece, vom fi în societatea socialistă ? Parcă instrumentele de muncă, prin împuţinarea ceasurilor de lucru, vor trece în proprietatea naţiunii ; parcă lucrînd opt ceasuri nu vor fi proletari şi capitalişti ?". Şi astfel, orice ar face socialiştii, doctrinarul va rămîne nemulţumit ; şi astfel, fiindcă a face un salt deodată din societatea capitalistă în cea socialistă e peste putinţă, de aceea, el e menit să rămînă veşnic nemulţumit, veşnic nefăcînd nimica şi veşnic criticînd pe cei care fac ceva. Greşeala principală a doctrinarului ori dogmaticului e următoarea : e adevărat că lucrul ce va caracteriza mai ales societatea socialistă e modul ei de producţie prin instrumente de muncă ce vor fi ale naţiunii întregi. Dar noi nu putem să facem sărituri deodată din societatea burgheză în această societate socialistă. O formă socială se naşte din altă formă socială, nu prin sărituri, ci printr-o prefacere lungă şi complexă. În această prefacere socială sînt o mulţime de puteri care descompun societatea veche, o mulţime de puteri în activitate, care organizează înăuntrul societăţii vechi condiţii prielnice de trai pentru societatea nouă.

Această prefacere de descompunere şi de organizare e adevărată pentru orice organisme, e adevărată şi pentru organismul social. Tot pe aşa cale s-a transformat societatea feudală în societate burgheză, tot pe aşa cale se va transforma societatea burgheză într-o societate socialistă. Socialiştii, cunoscînd această dezvoltare, fac şi ei parte din puterile ce iau parte la această transformare, se deosebesc însă de celelalte puteri tocmai prin aceasta că sînt conştienţi. Socialiştii [sînt] factori conştienţi în această transformare a societăţii burgheze în societate socialistă şi lucrează ca atare. Ei analizează societatea de azi, văd care sînt puterile ce descompun societatea de azi, care sînt puterile ce ajută dezvoltarea germenilor societăţii viitoare. Amestecîndu-se ca factori conştienţi în această schimbare, ei grăbesc descompunerea prin critica societăţii moderne, prin critica a tot ce e putred în societatea de azi ; ei grăbesc organizarea societăţii viitoare prin împuternicirea germenilor societăţii viitoare, ce se dezvoltă chiar în societatea de azi ; ei grăbesc, în sfîrşit, această transformare a societăţii prin aceea că fac pe oameni să fie conştienţi de ceea ce se petrece în societatea de azi, şi mai ales prin aceea că fac conştienţi de acest lucru şi pe oamenii care au interes material ca transformarea societăţii de azi în societate socialistă să se facă. Deci nu făcînd abstracţie de societatea modernă, nu prin aceea că-i vom întoarce spatele numind-o cu dispreţ societate burgheză vom putea face ceva pentru realizarea idealurilor socialiste, ci amestecîndu-ne direct în schimbarea ce se petrece în societatea de azi, ajutînd germenii viitorului ce cresc în ea. Şi, odată ce aşa va fi înţeleasă activitatea socialistă, nimica de oarecare importanţă din viaţa politică şi economico-socială a societăţii de azi nu poate să ne lase nepăsători : forma guvernămîntului, Constituţia ţării, raportul între stăpîni şi lucrători, dreptul de vot, forma dărilor, protecţiunea muncii, contractele agricole, mărimea loturilor de pămînt ale ţăranilor, băncile agricole, supravegherea sănătăţii atelierelor, organizaţia instrucţiunii publice, mişcarea intelectuală a ţării, reprezentarea în parlament, comună, judeţ, circulaţia monetară a ţării, protecţionismul şi liber-schimbismul, apărarea contra duşmanilor, adică organizarea armatei, drumurile de fier, şoselele etc... etc... etc... Într-un cuvînt, toată ac-

tivitatea politică şi economico-socială a ţării, de la manifestaţiile ei cele mai însemnate pînă la cele mai mici, nu poate şi nu trebuie să lase nepăsător pe un socialist. În toate aceste manifestaţii sociale, socialistul trebuie să se amestece, dus, bineînţeles, de idealul lui, să ajute tot ce în aceste manifestaţii foloseşte socialismului, germenii viitorului ; să combată tot ce nimiceşte aceşti germeni, tot ce e vătămător mişcării socialiste. Bineînţeles, fiindcă manifestaţiile vieţii sociale sînt felurite ca importanţă, este lucru vădit că socialiştii se vor ocupa mai ales cu acele chestii care sînt mai însemnate. „Bine — vor zice unii —, e adevărat că socialiştii trebuie să se amestece în transformarea vieţii sociale în toată întinderea ei. Care e însă semnul ce trebuie să ne călăuzească de a face cutare lucru şi de a nu face altul ; care e criteriul ce trebuie să ne călăuzească în tactica noastră ca să nu facem greşeli din punctul de vedere socialist ?".

Despre aceasta în alt articol.

C.D.G.

„MUNCA" (BUCUREŞTI), ANUL I, NR. 49 ŞI 51 DIN 27 IANUARIE ŞI 10 FEBRUARIE 1891.

COSMOPOLITISMUL LOR ŞI AL NOSTRU

Măreţia zilei de 1 Mai, însemnătatea acestei zile, a acestei sărbători internaţionale a lucrătorilor e aşa de mare încît noi, contemporanii, nici nu putem să ne dăm seama bine de această măreţie. Să ne gîndim numai la acea masă de oameni pe care ea-i leagă într-o serbare comună. Religiunea a hotărît asemenea zilele sărbătorite de milioane de oameni din diferite colţuri ale pămîntului ; dar aceste sărbători au fost şi sînt sărbătorite numai de oamenii aceleiaşi religiuni, pe cînd sărbătoarea noastră este sărbătoarea tuturor muncitorilor de toate riturile religioase şi de toate naţiunile de pe toată suprafaţa pămîntului întreg ! Sărbătoarea religioasă cuprindea în acelaşi gînd milioane de oameni, sărbătoarea de 1 Mai va cuprinde, în curînd, sutimi de milioane, va cuprinde lumea lucrătoare a tuturor naţiunilor pămîntului.

Acest caracter internaţional al sărbătoarei muncii e denunţat de burghezime ca fiind cosmopolit, internaţional, deci antinaţional. În această denunţare se oglindesc toată reaua-voinţă şi tîmpenia burghezimii moderne.

Internaţionalişti cosmopoliţi *sîntem*, nu mai încape îndoială, dar oare voi, burghezilor, nu sînteţi cosmopoliţi şi nu sînteţi voi aceia care aţi introdus cosmopolitismul în lume, distrugînd relaţiunile economice obligatorii între oameni, făcînd o colosală diviziune a muncii, punînd pe toţi oamenii din felurite naţiuni, din toată lumea în relaţiuni între ei ? Burghezimea, prin urmare, este aceea care a cosmopolitizat lumea. Un burghez modern, care mănîncă, spre pildă, pîine din grîul adus din Rusia, conserve de carne din America, poartă haine aduse din Francia, învaţă cărţi nemţeşti, petrece vara în Italia, acest burghez numai viaţa naţională nu trăieşte, totul în el este internaţional, cosmopolit : şi portul, şi hrana, şi cunoştinţele, şi ideile ce le are. Aşadar, încă o dată, civilizaţiunea burgheză, puind pe oamenii lumii întregi în relaţiuni economice între dînşii, a cosmopolitizat lumea, şi, desigur, nu vom fi noi, socialiştii, care-i vom face o imputare din aceasta. Dar, cosmopolitizînd lumea, burghezimea a dat acestui cosmopolitism, acestui internaţionalism un caracter antagonic, vrăjmăşesc, care antagonism îl au de altmintrelea toate relaţiunile oamenilor în societatea burgheză : relaţiunile unui om către altul ; ale unei clase către alta, ale unei naţiuni către alta. După cum interesul negustorului e ca vecinul său să se ruineze şi astfel el să poată vinde mai mult şi mai scump ; după cum interesele clasei marilor proprietari de pămînt sînt ca ţăranii să fie cît se poate mai săraci, pentru a avea lucrători ieftini, tot aşa este şi interesul unei ţări agricole, ca a noastră, spre pildă, ca în toate celelalte ţări agricole din lume să nu se facă bucate, să fie reduse la mizerie, ca astfel bucatele din ţara noastră să capete preţ mare. Şi după cum o luptă surdă şi continuă se face între oamenii aceleiaşi naţiuni, tot astfel o luptă continuă se petrece între diferite naţiuni, şi această luptă continuă paşnică cîteodată se aprinde într-un rezbel sîngeros. Dînd astfel cosmopolitizării lumii un caracter vrăjmăşesc, burghezimea a universalizat lupta vrăjmăşească, rezbelul, făcînd-o mai generală şi mai periculoasă.

Pe cînd mai înainte într-un rezbel se băteau între ei cîteva mii de oameni sau, cel mult, cîteva zecimi de mii, azi un rezbel, cu repeziciunea cea mai mare, poate să se generalizeze şi milioane de oameni se vor ucide între ei. Dar provocînd ura între naţiuni prin felul organizaţiei burgheze, burghezimea provoacă şi ura altor naţiuni contra naţiunii lor, ceea ce nu poate fi decît groaznic de periculos pentru naţiune ; deci burghezimea nu numai că este cosmopolită, dar este antinaţională în cel mai mare grad.

Noi, socialiştii, sîntem asemenea cosmopoliţi sau, mai bine zis, noi moştenim cosmopolitismul introdus în lume de burghezi, voim însă să-i facem o singură modificare, voim să ştergem caracterul lui antagonic, vrăjmăşesc şi să-i dăm un caracter de solidaritate şi frăţie.

Solidarizînd interesele dintre membrii naţiunii, scoţînd lupta fratricidă din sînul fiecărei naţiuni printr-o organizaţie raţională şi armonică, noi vom da acelaşi caracter relaţiunilor dintre naţiuni.

Distrugînd lupta de interese şi ura dintre membrii aceleiaşi naţiuni, distrugem lupta de interese şi ura dintre diferite naţiuni şi deci facem ca toate naţiunile să aibă iubire pentru naţiunea noastră. Sîntem, prin urmare, adevăraţi naţionali în cel mai curat sens al cuvîntului.

Aşadar, şi burghezii, şi noi sîntem cosmopoliţi, dar, pe cînd cosmopolitismul lor, care are caracterul de luptă de interese, de vrajbă, de ură şi de rezbele, este antinaţional, cosmopolitismul nostru are caracterul de frăţie, de solidaritate şi de iubire, deci este naţional în sensul cel mai bun al cuvîntului.

Sărbătoarea de la 1 Mai este una din cele mai puternice manifestaţiuni pentru întemeierea cosmopolitismului socialist şi pentru nimicirea cosmopolitismului burghezesc. Aceasta este o parte foarte însemnată a acestei mari sărbători.

C.D.G.

„MUNCA" (BUCUREŞTI), ANUL II, NR. 9 DIN 21 APRILIE 1891.

PRIVIRI ASUPRA EVOLUŢIEI

Toate se schimbă în fine, lucrurile de ieri nu mai seamănă complet cu cele de azi şi de s-ar crede contrariu aceasta e numai o părere. Lucrului observat azi, mîine îi vor lipsi sau i se vor adăuga alte părticele, alte fărîme, pe care cu simţurile noastre nu le putem băga în seamă ; din pricina asta ni se pare deocamdată că lucrurile nu se schimbă.

De ce această mutare, această transformare ? Omul şi lucrurile sînt înconjuraţi de alte vieţuitoare şi de alte lucruri de care sînt influenţaţi. Ele vor schimba pe om, ele vor transforma lucrurile aşa încît să capete sau calităţi potrivite mediului, sau calităţi contrare, de precumpănire şi de rezistenţă acestuia. Tot ce ne înconjură, aer, apă, societate şi altele, ca frig, căldură, umezeală... formează atîtea medii, atîtea împrejurări care pot schimba pe nesimţite multe din însuşirile vieţuitoarelor şi nevieţuitoarelor numai şi numai pentru ca acestea să ţină piept.

Un animal trăind într-un loc unde este frig va avea pe el o blană, care a provenit din tată în fiu din cauza acestui mediu, frigul. Dacă în locurile acelea s-ar întîmpla ca acel frig care domina înainte să se înmoaie şi să dea loc unei călduri mici, această nouă împrejurare va face ca blana animalului nostru, de unde era deasă, să se mai rărească. Blana rărită aşa o să treacă la urmaşi ca o moştenire firească. De ar veni în urmă o căldură şi mai mare, blana poate ar pieri cu totul, căci sub acest mediu nu mai e nevoie de aşa ceva, ba încă poate s-ar naşte la animalul nostru şi altceva, care să-l ferească de căldură.

Mai multe pilde vor susţine cele zise.

Elefanţii sînt nişte animale care azi trăiesc numai în ţările călduroase. Cei dintîi elefanţi, trăind acum milioane de ani, cînd venise deodată un frig straşnic, aveau toţi tot corpul acoperit cu un păr lung şi stufos, ce-i apăra de vremea rea. Cu timpul, vremea s-a îndulcit şi aceia care au rămas şi-au schimbat pe nesimţite şi fără de voie blana din deasă în rară, pînă cînd, căldura crescînd, au rămas goi sau aproape goi. Că aveau strămoşii elefanţilor blană e faptul că s-au găsit în gheţurile de la miază-noapte ale Siberiei elefanţi uriaşi morţi, dar păstraţi bine, cu carne chiar, acoperiţi cu păr lung şi des. Elefantul de azi, care nu mai trăieşte, cum am spus, decît în ţările calde, e aproape cu totul lipsit de păr. Prin urmare, această împrejurare — frigul — a făcut pe elefantul vechi să aibă blană pentru a i se putea împotrivi, pe cînd acolo unde n-are nevoie de a lupta contra unei aşa vremi el n-are blană.

Dacă tatăl sau mama are vreo însuşire mai deosebită de acelea ale neamului, această însuşire este moştenită de urmaşi.

Bazaţi pe acest lucru, se explică cum elefanţii, păstrînd calităţile părinţilor, au ajuns la lipsă de păr.

În exemplul de mai sus s-a ţinut seama numai de acţiunea frigului asupra vieţuitoarelor ; dar sînt o mulţime de medii care influenţînd vor schimba fiecare cîte o parte din lucrul influenţat, şi acesta după cîtăva vreme va fi transformat.

Prin silirea la schimbare pe care, fără să-şi dea seama, o fac firea, mediul, împrejurările, se pot explica o mulţime şi o mulţime de fapte care la cea dintîi privire ar părea de nelămurit.

De ce mugurii pomilor noştri sînt învăluiţi într-o coajă tare şi păroasă, pe cînd aceia din ţările calde nu-s ?

Negreşit, din cauza aceluiaşi mediu — frigul. Deoarece mugurii pomilor noştri au de luptat contra unui aşa mediu, iarna foiţa lor de dinafară li se îngroaşă şi devine uneori păroasă.

De ce girafa are gîtul aşa de lung ? Pentru că mîncînd frunze din pomi şi întîmplîndu-se o secetă se fac puţine foi şi cele mai de jos fiind mîncate nu mai rămîn decît cele de mai sus. Pe acestea nu le pot ajunge decît girafele, care au un gît mai lung ; iar celelalte, mai scunde, din lipsă de hrană, se ofilesc şi ori mor, urmaşii ce vor da, pătind ca şi părinţii lor, se vor stinge cu timpul. Vor rămîne deci numai acelea cu gît mai lung şi care vor naşte girafe asemenea lor. Întîmplîndu-se noi secete, cele care s-ar brodi să aibă un gît mai scurt vor păţi ca şi strămoşii lor şi nu se vor putea hrăni, trăi şi da urmaşi sănătoşi decît acelea care au, din norocire, un gît mai alungit. Iată, prin urmare, de ce astăzi girafa are un gît aşa de lung.

*

Am arătat destul prin aceste două exemple, căci pildele de-abia se mai pot număra, că vieţuitoarele se schimbă foarte mult din cauza intervenţiei elementelor înconjurătoare. Animalul îşi face chiar organe de apărare, de rezistenţă, dar fără să-şi dea seama, şi prin moştenire le dă, prin sînge, urmaşilor însuşirile, dintre care pe unele le-a primit de la strămoşi, pe altele le-a modificat sau le-a înlocuit prin calităţi noi.

*

Am arătat cum animalele îşi schimbă din însuşirile lor şi pot căpăta altele noi pentru a se cumpăni împrejurărilor. Calităţile nu şi le schimbă deodată, ci încet-încet, şi în această modificare ele pun o opunere, o rezistenţă. În urmă cedează îmbrăcînd caractere noi, pe care le păstrează pînă la intervenirea altor cauze. Această continuă trecere de la o proprietate la alta ne duce la încheierea că vieţuitoarele de azi nu sînt decît urmaşii altor vieţuitoare ce aveau alte forme decît cele de azi şi că numai mediul e pricina neasemănării lor.

Toate se petrec aşa şi între nevieţuitoare. Între acestea schimbarea e aşa de vădită încît omul le pricepe chiar de cînd începe să-şi dea seama de lucrurile ce-l înconjură.

Cîmpiile acoperite de semănături n-au fost, poate, decît locuri sălbatice, în care animale de soiuri nemaivăzute s-au desfătat libere la lumina soarelui. Şi astăzi deseori se aude că în cutare sau cutare loc nişte ţărani, săpînd pămîntul lor pentru o fîntînă sau pentru un bordei, au dat peste nişte oase mari, colosale, dinţi gigantici, ce-i minunează. Ei bine, ele nu sînt decît rămăşiţele strămoşilor vieţuitoarelor din zilele noastre. Se găsesc ţinuturi nisipoase, ocne de sare, care ne arată că provin din ţinuturile umplute cu apă. Dar muntelui pe care te sui alene, de unde-i vine nisipul cu scoici ce-i acopere poala ? Negreşit că o mare imensă se întindea pînă acolo, şi scoica a rămas depusă unde o vezi după moartea animalului dintr-însa. Marea retrăgîndu-se din poala muntelui, nisipul scoicios rămas stă în veacuri ca semn amintitor al marii împărăţii de ape. Minele de cărbuni, în care generaţii întregi se sfrijesc şi se degenerează, nu-s decît foste păduri nemăsurabile, seculare, care, distrugîndu-se, s-au carbonizat. Căci şi astăzi sînt bucăţi de cărbuni care au nu numai structura, dar chiar şi forma externă identică cu a arborilor.

De ce aş mai insista în a număra exemple de schimbare a unor lucruri din trecutul îndepărtat cînd sînt o mulţime de fapte, dintre care, fiind citate, numai cîteva ar putea dovedi aceasta într-un mod instructiv.

Lanuri întinse, sate cîteodată, scufundîndu-se încet-încet, se acopăr de apă, şi pescarul în zori îşi întinde năvodul inconştient de ce erau pe locurile (uscăturile) deasupra cărora el pluteşte şi-şi cîştigă hrana. Cine e sigur că acele dealuri din zare n-au fost odinioară stăpînite de ape ?

Oraşe întregi şi-au găsit mormîntul unde nici nu ne închipuim. Cutremure de pămînt şi erupţiuni vulcanice au schimbat adesea poziţia multora, au făcut să apară munţi, au scoborît dealuri şi cîmpii, şi rîurile şi-au strămutat drumul rostogolindu-se prin văi din nou formate. Cine nu se miră şi nu se îngrozeşte în urma dispariţiunii înspăimîntătoare a celor trei oraşe mari — Pompei, Hercu-

lanum şi Stabia — din Italia ? Erau aşezate în poala vulcanului Vezuviu, care pînă în anul 79 d. Ch. nu vărsase materiile topite ce-i veneau din centrul pămîntului. Deodată începu în acel an să azvîrle lavă sub formă de lichid, dar mai ales de cenuşă, care, după ce stătu ca un nor deasupra acelor oraşe, s-a lăsat într-o ploaie fierbinte, arzătoare, acoperind totul. În urmă nimic nu se mai zări din ele. Deasupra s-a format pămînt, pe care sate şi oraşe s-au constituit. Deunăzi, un locuitor din unul din satele italieneşti formate acolo, punîndu-se împreună cu alţii să-şi sape o fîntînă, din întîmplare a dat peste ziduri. Autorităţile anunţate, după cercetări, au constatat că acolo ar fi fost oraşe. Făcîndu-se dezgropări, s-au pus din nou la lumina zilei acele comune. Oamenii, pe drumuri şi în case, au fost găsiţi în poziţiile în care au fost apucaţi de lavă, dar erau carbonificaţi din cauza căldurii. Temple, palate, statui, circuri s-au dezgropat, şi stradele desfundate, dezmormîntate lasă o zi pe vizitatorul curios să se preumble ca printr-o lume cu totul veche.

Organizaţii bine constituite, înjghebări de comunităţi cu legi hotărîte, stări economice şi moravuri păcătoase sau admirabile au dispărut cu totul sau în parte în negura timpurilor, şi azi sau nu avem nici o urmă din ele, sau rămăşiţele lor au fost transformate cu totul.

Omul, la început liber, cade rob celui mai tare, rob pe viaţă şi pe moarte, el devine iobag, apoi salariat.

Femeia — roabă bărbatului, în organizaţia cea veche e roabă nu numai pe viaţă, dar şi pe moarte, căci la moartea stăpînului (bărbat) ea era îngropată de vie alături de el pentru ca să-l servească şi pe lumea cealaltă, în a cărei realitate se credea. Pe urmă, devine roabă numai pe viaţă, şi moartea stăpînului nu-i răpeşte zilele. Robia-i se transformă într-un trai mai dulce şi azi, deşi religia creştină recomandă femeia bărbatului pentru întreaga viaţă, cu toate astea, organizaţia societăţii şi starea intelectuală au ajuns acolo încît căsnicia poate să nu dureze toată viaţa, deoarece divorţul are puterea de a pune capăt unei stări ce ar deveni nesuferită. Mîine, poate, vor dispărea toate formele ce leagă aşa de hotărît vieţile, şi femeia, ca şi bărbatul, liberi de orice spirit de negoţ, vor trăi în căsnicie cît vor fi amîndoi într-o viaţă fericită.

*

Conformaţiunea societăţilor s-a transformat în decursul veacurilor. În timpurile vechi de tot, omul trăia în peşteri ca dihăniile ; se coboară în urmă pe lac şi îşi face casele sprijinite de pari, iar apa îl apără de vreun atac din partea celorlalte animale. Mintea i se mai dezvoltă din cauza nevoilor şi, de unde se hrănea numai cu fructe şi puţin vînat, acum, plutind pe trunchi de arbori scobiţi în formă de luntre, îşi prinde hrana din apă. În peşteră, omul îşi face instrumente de apărat, cusut etc. din cremene şi în locuinţa lui pe apă face cîrlige, ţepoaie, cuţitoaie din pietre şi belciuge din pielea animalelor, din care se şi îmbracă. În urmă, armat destul de tare, călătoreşte des pe uscat, prin păduri, vînînd de-ale hranei şi inventează mijloace viclene în prinderea fiarelor. Cînd comunităţile s-au întărit în forţe de rezistenţă, cînd curajul a sporit în paguba fricii, omul părăseşte locuinţa de pe lacuri şi cîmpiile din preajma lor se acopăr cu locuinţe formate din frunze, ramuri, piei, pietre şi nămol. Descoperirea întîmplătoare a focului face ca instrumente de bronz şi fier să înceapă a apărea, şi fabricarea lor din pietre nu se mai face, deoarece mai des au găsit metalul decît piatra (cremenea) prin acele locuri. Locuinţele se întind departe de lacuri şi rîuri, ţarina începe să apară după trecere de veacuri şi două pietre mari puse una peste alta fac rolul pietrelor de moară.

Veacuri multe se aştern încă şi, tîrziu de tot, comunităţile formate din reunirea altora mai mici le găsim cu o religie mai dezvoltată şi pe unii oameni stăpînind pe alţii, fie din cauza credinţei religioase, fie din putere. Împărţite în clase îşi duc traiul. Deasupra războinicii şi preoţii duc o viaţă plăcută, jos poporul numeros îşi îneacă suferinţele hrănind într-un mod îmbelşugat pe apărătorii de duşmani şi pe mijlocitorii dintre dînşii şi zei.

Preoţii, care la început stăpîneau totul, sînt înlocuiţi de războinici (din care ies nobilii), cu care se încuscresc. Din clasa numită a poporului iese cu timpul o clasă a bogaţilor, iar alta roabă cu totul ; aşa că într-un moment dat avem trei stări în societate: nobilii, bogaţii (burghezii) şi poporul sărac, rob. O luptă se încinge între preoţi şi războinici în timp de veacuri şi veacuri numai pentru predominare, iar locuirea şi amestecarea se fac după ca-

taclisme teribile. Bogăţimea născută face ca puterea-i să se simtă din ce în ce mai viu ; o parte dintr-însa se fuzionează cu nobilii, iar alta se organizează cu forţa stabilă cu pretenţii la stăpînire. Poporul rob se înalţă, devine iobag, şi dreptul la o existenţă mai umană îl resimte şi el. Războiul dintre nobili şi burghezi, ajutaţi de săraci, continuă pe tăcute, ascuns şi durează veacuri. De-abia acum un secol, marea revoluţiune * — izbucnirea unui foc ascuns — răstoarnă nobilimea zdruncinată de datorii şi imoralitate şi burghezia îşi întinde domnia, iar partea care a format revoluţia, adevăratul popor, hrănit şi el de iluzii, din iobag devine sclavul fabricii, al marii industrii, pe care burghezii, ca să-şi mărească bogăţiile, au înfiinţat-o.

Astăzi vechea luptă stă încinsă. De o parte *săracii*, exploataţii, ce se organizează în partid de luptă, iar de alta *bogaţii*, care, înşelînd speranţele muncitorilor în marea revoluţie (1789) şi reuşind prin ajutorul acestora a răsturna nobilimea, i-au lăsat într-o stare mai rea decît cea anterioară. Nobilimea a rămas puţină, neputincioasă, şi adevăraţii cîrmuitori ai lumii nu sînt decît bogaţii, care, prin meşteşuguri făurite de dînşii pentru înavuţire, robesc fabricilor şi culturii capitaliste milioane de muncitori. Roadele muncii acestora formează, susţin şi cresc capitalurile, ale căror funcţiuni fac din unii robi salariaţi, din alţii muritori de foame, mijloc de degenerare a rasei omeneşti.

La un trai mai bun, burghezii au succedat nobililor şi ei, la rîndul lor, vor cădea. Muncitorii vor căta ca ei să fie ultima clasă care, după dărîmarea burgheziei, să distrugă tendinţele de exploatare reciprocă. E natural ca burghezia să cadă sub puterea muncitorilor, după cum de-a lor a căzut zdrobită puterea nobilimii. În acelaşi chip, dar poate şi mai grozav, le va fi sfîrşania. Mişcarea muncitorilor e semnul cel mai vădit că începutul unei agonii înspăimîntătoare se simte. Cam scurt trai pentru burghezie ! Ce înseamnă adunarea şi alarmarea poporului constituit în partidă luptătoare ; ce înseamnă sforţările şi concentrările internaţionale ale partidei socialiste decît o luptă continuă şi pregătirea pentru o lovitură ce trebuie să se dea în curînd unei clase uzurpatoare.

* [Revoluţia franceză de la 1789].

Muncitori care aţi rămas încă neîncorporaţi în marea partidă internaţională a muncitorilor, în grabă uniţi-vă şi, adoptînd principiile acesteia, luptaţi împreună, căci *e firesc lucru ca victoria să fie a voastră !* Toate se vor schimba.

C.G.D. Vasiliu

„MUNCA" *(BUCUREŞTI), ANUL II, NR. 7 şi 20 DIN 7 APRILIE ŞI 7 IULIE 1891.*

LA ANUL 1891 d. CHRIST

De cîtva timp asistăm reci la una din cele mai importante sălbăticii ce s-au putut vreodată face. Cît pentru noi vina nu e așa de gravă, căci acum e țară mică, împrejmuită de zgripțori puternici ; dar e gravă de tot pentru acele națiuni mari, puternice, care merg în fruntea civilizațiunii. Un glas teribil de protestare, mijloace mai energice contra barbariilor ce se comit ar trebui să cadă ca un potop din partea Europei civilizate, învățate și puternice asupra întocmirii înapoiate și a stării de lucruri din Rusia. Sîntem la sfîrșitul veacului al XIX-lea și în Europa, la popoarele cu tendințe umanitare (care sînt și ale creștinismului), înaintate pe calea învățăturii, descoperirilor, cu obiceiuri departe cu totul de acela al popoarelor din alte continente, astăzi se mai permit fapte de care creștinii s-au plîns de multe ori și pe care tocmai cei mai pravoslavnici, după cum se zic ei, le comit cu o nerușinare revoltătoare. Și Europa burgheză tace.

Un ordin iscălit de bolnavul țar al tuturor rușilor comandă alungarea din diferite centruri comerciale și industriale a tuturor evreilor. Ce le-au făcut evreii ca să-și atragă pe capul lor mînia și persecuția guvernului ? Nu se știe și nici nu sînt de știut, căci veșnic sînt în cale

vorbele neghioabe, pretinse argumente ale antisemiților. Ce le trebuie argumente raționale cînd zic că *așa sînt ei*. Ca nici un șef de stat, acest mizerabil stăpîn a scris cu propria-i mînă pe ucaz „să se execute cu strășnicie“.

Într-adevăr, se execută cu o strășnicie nepomenită. În 24 de ore trebuie să părăsești țara, să-ți lași baltă toate, ce poți vinde cu prețuri ridicol de ieftine vinzi, ce nu le lași în seama agenților stăpînirii, care ți le regulează „cu strășnicie“. Ești bătut, închis, chinuit și sub escortă transportat la graniță. Orașele lăturalnice gem de evrei. Oropsiți, fără bani, nemîncați sosesc în Odesa, Ungheni, Reni, Varșovia, Vilna, Augustovo etc. și aci pentru a trece hotarele sînt din nou exploatați, închiși.

Fiind săraci lipiți, acești muncitori de diferite bresle dorm pe ulițe, prin grădini publice, cîmpuri ; ziua au a face numai cu stăpînirea.

Femeile plîng, jelesc din cauza suferinței, lipsei ; copilul mai mare țipă, dîndu-și seama de mizerie, iar sugaciul, inconștient de toate, trage zadarnic din pieptul mamei flămînde. Agenții polițienești își bat joc de femei și deflorează pe evreicele fecioare, și lipsite de apărători. N-ai ce face, ești la dispoziția stăpînirii și, lipsit, înghiți cu lacrimi nodul greu al suferinței. Ce jale !

Trenurile *speciale* aduc ca pe vite grămezi de oameni și șiraguri nemărginite sînt duse de jandarmi, ca surghiunite, la graniță. Aceia le-au cerut bani pentru transportare peste graniță și de n-au alte chinuri. Ai crede, că lumea s-a întors și că au venit timpurile începutului creștinismului. Și Europa burgheză nu face nimica. Ba face, ce zic ? În unele părți se lucrează la oprirea acestei invaziuni (!), în loc de a opri pe guvernul rusesc de la barbaria pe care fără frică o face.

Unele ziare de la noi au început a cere intervenția guvernului și sub o formă masonică, cu alte vorbe, cer oprirea invaziei de persecutați ! Regretabil din partea lor.

Ce trebuie să facă muncitorii noștri cînd frații lor de suferință sînt alungați și chinuiți ? Să lase în conștiință și prin fapt chiar, de le-ar sta în putere, drumul liber. Care vor voi să-și ducă suferințele pe aci, să rămînă ; iar acelora care vor voi să se răspîndească în Orient sau Occident să le înlesnească prin toate chipurile trecerea. Cu cei care rămîn să se înfrățească și să

lupte cu înverşunare contra actualei stări de lucruri, pe care ei au simţit-o aşa de amar. Ei, şi au dat în dese rînduri probe, vor fi unii din cei mai aprigi luptători, fiind crunt loviţi.

Iar tu, Rusie autocrată de azi, ai comis cea de pe urmă faptă barbară ce ai putut-o face. Ţi-ai decretat începutul sfîrşitului stării absolutismului, a domniei nobilimii şi a sărăciei amare. Alungaţii vor duce cu dînşii ciuda, necazul, mînia contra guvernelor ţarilor, ciudă pe care o vor păstra-o din generaţie în generaţie şi pe care o vor învinge în sufletele popoarelor între care s-au împrăştiat. Va veni ziua cînd sămînţa va da rod, cînd glasul de răzbunare şi puterile înmiite ale popoarelor umanitare vor dărîma starea economică şi politică din imperiul ţarilor.

C.G.D. Vasiliu

„MUNCA" (BUCUREŞTI), ANUL II, NR. 15 DIN 2 IUNIE 1891.

D-L FILIPESCU ŞI REFORMELE ŢĂRĂNEŞTI

Mai deunăzi în *Timpul*, ziar al ciocoilor, d-l Filipescu Nicu, mare proprietar în jud[eţul] Brăila şi veşnic deputat al celui de-al III-lea colegiu din sus-zisul district, a dat la iveală o serie de articole menite să arate reformele necesare pentru un bun trai general al ţărănimii. Reformele ce le propune nu conţin nimic nou decît că sînt aşternute într-un mod pretenţios. În treacăt, ia în şfichiu partidele înaintate, expunînd marele (!) principiu prin care se va aduce o îmbunătăţire obştească şi care aparţine conservatorilor. Prin el se fericesc, căci prin el trăiesc ca atare. *„Pentru noi chestiunea îmbunătăţirii soartei sătenilor"* (şi deci a muncitorilor în general, putem adăuga şi noi) *e mai mult o chestiune de producţie decît o problemă de distribuţie a averilor"*.

D-sa susţine că „necesitatea marii culturi şi trebuinţa unui echilibru între marea şi mica proprietate ar face nelegitime şi chiar dăunătoare încercările de a întinde mai departe, prin mijloace artificiale, mica proprietate", căci „ultima lege din 1889, operă (!) a partidului conservator [48], va putea încheia seria măsurilor menite a crea, prin intermediul statului, mica proprietate". Cum nu e po-

sibil ca această din urmă lege să împroprietărească pe toţi care au rămas neîmproprietăriţi din legile anterioare, a susţine ca cu aceasta să se încheie darea de pămînturi e o credinţă nedreaptă, căci din aceia care au trimis jalbe la minister şi din cei care s-au răzvrătit pentru împărţire vor rămînea încă foarte mulţi fără o proprietate individuală mică. Aceştia, desigur, vor veni să se facă robi celor cu ţarine, şi în special marii culturi, pentru că se simte „necesitatea marii culturi". Dar mica proprietate va putea sta alături cu cea mare, oricare ar fi legea guvernamentală de echilibru ? Desigur că nu. Nu va putea rămîne în picioare nici o lege zisă de echilibru pe cît timp vor sta oblu legile economice de felul punerii consumatorului în posesia lucrului de consumat, aşa că mica proprietate nu va rezista unei concurenţe teribile pe care i-o va face cea mare. Preţul producţiei va fi mai jos (legea cererii şi a ofertei) şi micul proprietar, ca să-şi întreţină viaţa sa şi a alor săi, va trebui să-şi vîndă productele după cursul pieţei. În urmă, prin concurenţă şi prin parcelarea ţarinei sale mici între copiii săi etc., va ceda marii culturi, şi astfel mica sa proprietate va veni să se alipească marii proprietăţi, vechii mici proprietari devenind puri salariaţi. După cum în evoluţia industriei micii manufacturieri au cedat din ce în ce marii industrii şi în urmă s-au angajat ca muncitori salariaţi, tot aşa nu putem concepe într-o societate bazată pe anarhie în producere, comerţ îndrăcit, prin o concurenţă nesăbuită, o proprietate mare protejată, ce se dezvoltă alături cu o proprietate mică, pentru a cărei menţinere se fac reforme. Amîndouă întărindu-se nu pot sta la forţe egale, una va ceda în faţa alteia, şi cea care nu se va susţine va fi mica proprietate. La un moment dat vom avea faţă în faţă, după cum vom avea şi fără reformele propuse, vom vedea stînd vrăjmaşe două tabere : *marii proprietari burghezi* de sute de ori mai bogaţi decît cei de azi, căci reformele d-lui deputat vreau mărirea producerii, şi *neproprietarii, salariaţii,* care îşi vor disputa producţia.

Dar, după zisa articolelor în chestiune, mica proprietate va fi întărită prin o serie de legi, ca legea de delimitare a solului, a cadastrului, a transformării ministerului domeniilor în cel al agriculturii, a modificării tocmelilor agricole [49].

O lege a delimitării pămînturilor rămase încă nehotărîte în limite în urma legilor anterioare de împroprietărire n-ar întări mica proprietate, ci ar fixa mai mult fiecărui ţăran porţiunea lui de teren de cultivat şi nimic mai mult. Ce e drept ar împiedica puţin certele şi procesele dintre proprietari, codiţele lor şi stat, pe de o parte, cu ţăranii, pe de alta.

Cadastrul e un mare registru public, în care s-ar înscrie cantitatea, calitatea şi valoarea bunurilor cuprinse într-o anumită întindere dintr-o localitate oarecare. Acest cadastru are drept scop de a fixa într-un mod net venitul oricărei proprietăţi funciare, aşa că fiecare contribuabil să aibă posibilitatea de a-şi face singur socoteala contribuţiei ce are să dea şi nimeni nu-i va putea impune o plată mai mare în perceperea impozitelor. Acest cadastru n-ar întări cine ştie cum proprietatea individuală şi n-ar micşora mai mult nedreptăţile ce se produc azi în perceperea dărilor. Lucrările de cadastrare s-au făcut în străinătate după zeci de ani de muncă ; abandonate şi reîncepute cu încă mai mari greutăţi după sisteme nouă, n-au dat rezultate aşa de cinstite şi de drepte. Fertilitatea terenului variind, îmbunătăţirile aduse ţarinei schimbîndu-se din an în an, şi producţia va oscila între limite care trebuie la fiecare timp însemnate în registrul public, sau după spusa proprietarului, sau după controlul unor oameni speciali, căci după acestea se va plăti şi darea către stat sau comună. Iată un nou aparat administrativ întins care se înfiinţează ; o nouă maşină guvernamentală cu rotiţe multe şi şuruburi inconştii * te va aşeza la discreţia ei. Funcţionarii ei, ca mai toţi cei de azi, unii vînzîndu-se mai ieftin decît alţii, unii judecînd mai arbitrar decît ceilalţi, vor face grea de tot şi chiar imposibilă regulata şi buna funcţionare a acestei imense instituţii. Proprietatea mică nu va fi întru nimic apărată de atacul celei mari, şi o mai conştientă şi mai cinstită distribuţie de dări, cu funcţionarea unei administraţii, ca toate, veşnic abuzive nu vor schimba starea relativă dintre marii şi micii producători.

Ministerul Domeniilor trebuie, după d-l N. Filipescu, transformat într-un minister al agriculturii. Acesta, prin scrieri periodice, ce s-ar împărţi gratis prin şcoli, cursuri

* [Inconştiente].

instructive într-ale producerii, nu va întări cine știe cum mica proprietate, căci și marea proprietate, folosindu-se de aceleași învățături (poate și de mai multe, putîndu-le aplica mai lesne și fără multe jertfe) de care s-ar folosi cea mică, nu văd în ce s-ar schimba prea mult raportul dintre marea și mica proprietate. Producția va deveni mai mare și raportul dintre aceste 2 culturi rămînînd același ca cel de azi, în virtutea celor zise mai sus, mica proprietate va fi înghițită de cea mai mare și vom ajunge tot acolo, cu toate măsurile reformative susținute.

Capitalul mobil pe care l-ar pune ministerul la îndemîna agricultorilor prin credite, chiar în modul cel mai lesnicios; casele de economie, atît de lăudate și atît de recomandate de autorul articolelor din *Timpul,* din cauză că omul e prea supus împrejurărilor și nu poate da decît cu greu ce i s-a împrumutat și deoarece nu-și oprește azi, dacă ar pune ceva la casa de economie, decît strictul necesar mai adesea, pentru a reveni asupra banilor foarte repede sau la nevoi casnice sau cetățenești, căci guvernul nu știe de nimic cînd e vorba de percepere de dări și datorii — le socotim pe aste două din urmă ca reforme îngreuitoare.

Cît despre legea tocmelilor agricole, avînd a regula obligațiile dintre cel bogat și cel ce simte nevoie de a trăi obligîndu-se, ea nu intră în cadrul legilor de consolidare a micii proprietăți; în cadrul în care e vîrîtă, și, trecînd acum peste ea, ne rezervăm obligația de a reveni asupra acestei legi de modificare cerută de conservatorul de la *Timpul.*

Deci din toate reformele susținute, numai legile: transformarea ministerului domeniilor în al agriculturii, înființarea caselor de economii și capitalul mobiliar, pe care acesta l-ar pune la îndemîna agricultorilor, prin credite ușor sau greu solvabile, numai acestea pot mări producția, dar nu pot susține mica proprietate. Reformele acestea ce măresc producția pot spori avuția națională, dar nu măresc bunul trai și nici nu îmbunătățesc starea materială a maselor. Pentru ce? Pentru că, după conservatori, *„chestiunea îmbunătățirii maselor e mai mult o chestiune de producție decît o problemă de distribuție a averilor“.* Acesta e principiul care călăuzește, acestea sînt ideile care fac pe burghezi ca să se laude, numind partidele înaintate, ca cel socialist, de

retrograde. Și știți de ce? Pentru că partidul socialist astăzi, deoarece avem destulă producție pentru ca toți să trăiască bine, *își concentră toată atenția asupra împărțirii producției* decît asupra măririi ei. Dacă acest deputat scrie că mărirea producției aduce o îmbunătățire generală în trai, atunci se înșală și dacă o va mai susține fățărnicia îi va fi pecetea lui și a aprobatorilor săi. În țările apusene, unde producția s-a mărit atît de mult, bunul trai general *nu e întru nimic mai ridicat decît al nostru.* În Anglia, Franța, Germania, unii economiști burghezi, care ca și d-l Filipescu, nu au luat în seamă al 2-lea punct din marele (!) principiu, au susținut că mărirea producției industriale va aduce bunul trai general și cînd dînsa a ajuns la apogeu s-a văzut deziluzia. Producătorul (muncitorul) nu avea nici măcar strictul necesar cum îl avea mai înainte. Dînsul n-avea ce mînca și mizeria înspăimîntătoare și-a făcut din el un rob. În schimb burghezul devine de sute de ori milionar și în bucuriile unei vieți liniștite și dulci se răsfață. În ce s-a ridicat starea săteanului din Apus dacă din marea cultură cîmpenească numai de-alde ducele de Edinburg își umple buzunarele cu milioanele scoase din producția mare? Starea săteanului de acolo nu e de rîvnit, deși după ideea celor de la putere poziția lui economică ar fi trebuit să fie satisfăcătoare. Astăzi poate geme într-o sărăcie și mai grea decît în timpurile evului mediu.

Deci simpla mărire a producției n-aduce nici o îmbunătățire clasei muncitoare, și dacă ea stă rău acolo, unde producția a ajuns la un grad așa de mare, aceasta se datorește nedreptei împărțiri a averilor, a producției. *Socialismul naște din această nepotrivire dintre producție și împărțire și-și propune a aduce o distribuire mai rațională a producției.* Poate să crească producția oricît de mult, dacă dînsa va continua a fi acaparată numai de o parte din oameni, partea cealaltă va rămînea în mizerie. Iată însemnătatea diviziunii productelor. E firesc ca conservatorii, ca parte a burgheziei, să ție la principiul măririi de producție, să aibă mai puțină grijă la împărțire. Mărind producția, se mărește și averea ei, căci azi capitalistul te ține în frîu și își îndeasă hambarele cu rodul tău și buzunarele cu banii scoși din munca furată. De ce s-ar ocupa de problema distribuției averilor

pe o bază mai raţională cînd aşa îi convine mai bine ? Principiul e detestabil, dar demn de burghezie.

Iată reformele pe care le propune şi le susţine ciocoiul din jud. Brăila, iată baza, iată şi ţinta la care tinde. Nimic nu va schimba din starea actuală a clasei muncitoare, dar poate o va accentua. Pretenţia de îmbunătăţire e demnă de un şarlatan. După cum, unii suferind de o boală incurabilă, doctorii adunaţi dau speranţă la o viaţă îndelungată prin vorbe şi doctorii care nu opresc deloc mersul fatal al răului, tot aşa acestei societăţi legiuitorii dau reforme care nu pot opri mersul relei stări şi, căutînd să o convingă despre ceea ce înşişi nu sînt convinşi, vor rămîne neascultaţi, căci sfîrşitul inevitabil va întinde cadavrul înjghebării de azi.

C.G.D. Vasiliu

„MUNCA" *(BUCUREŞTI), ANUL II, NR. 25 DIN 11 AUGUST 1891.*

ROBIA FRAZEI

La Congresul internaţional din Bruxelles[50], marele agitator socialist Wilhelm Liebknecht a pronunţat o frază de o adîncă însemnătate : *„Trebuie să nu cădem în robia frazelor"*. Şi în adevăr pentru socialişti e un mare pericol de a cădea în robia frazei, una dintre cele mai ruşinoase robii. Clasele cele stăpînitoare, de cînd există, au ştiut această proprietate a frazei şi de aceea au creat un şir întreg de fraze menite să robească mulţimea. Astfel au fost şi sînt o mulţime de fraze în privinţa patriotismului, moralei, fraze de ordine religioase etc.

Înconjurînd aceste fraze de un respect superstiţios, prefăcîndu-le în dogme de care nimeni nu poate să se atingă şi pe care nimeni nu trebuie să le discute, clasele stăpînitoare au făcut din ele nişte pavăze puternice pentru stăpînirea lor.

Cugetarea critică a veacului nostru, şi mai ales socialismul, care e un factor eminamente revoluţionar, a supus criticii toate aceste fraze sacrosancte, a arătat ce se ascunde sub dînsele, a arătat adevăratul lor sens şi, astfel, socialismul tinde tot mai mult şi mai mult către

liberarea maselor populare de sub jugul frazelor dogmatice, ca și de sub jugul claselor privilegiate.

Dar socialiștii sînt și ei, la rîndul lor, fiii societății de azi. Prin atavism, prin moștenire, prin educație etc., socialiștii au și ei încarnat în organismul lor unele tendințe burgheze și trebuie multă luptă cu sine însuși pentru a le distruge ori a le stăpîni. Între aceste tendințe este și aceea, cum am zis, de a crea fraze dogmatice și din astă cauză unii socialiști cad în acest păcat moștenit din societățile trecute. Și au căzut mai ales în acest păcat anarhiștii-socialiști, ca să nu spunem că aproape numai anarhiștii. Liberîndu-se de sub jugul frazelor dogmatice burgheze, anarhiștii și-au creat din vocabularul revoluționar un șir de fraze dogmatice-revoluționare, fraze *sacrosancte*, care în biserica anarhistă sînt menite să aibă aceeași înrîurire și să producă aceleași efecte ca și în biserica catolică sau protestantă, și anume : dintr-o parte să sugereze un respect superstițios, iar de alta să ucidă critica în privința acestor fraze, prefăcîndu-le în dogme.

În primul caz, ca și în al doilea, robirea credincioșilor, robirea prin fraze. Să luăm bunăoară cîteva fraze, cum sînt *revoluția socială* (pe aceste cuvinte un anarhist credincios le repetă cel puțin de 500 de ori pe zi), *lichidarea socială, distrugerea statului, autonomia individuală, poporul nu mai poate să aștepte, temperament revoluționar etc etc.*

Toate aceste cuvinte și fraze, dintre care unele au un sens imens de complex, în gura unui anarhist ajung curate formule, dogme lipsite de un înțeles real și adînc, dar în schimb foarte simpliste și comode, ca atare îndestulează perfect inteligența leneșă a unui om care nu vrea ori nu poate să cugete mai adînc.

Așa, să arăți unui anarhist că într-o societate organizată, oricare ar fi ea, un individ trebuie să supună interesele sale înaintea intereselor colectivității, că un om nu poate să facă ce-i trăsnește prin cap, cu atît mai mult acuma în partida socialistă, care e o armată organizată de luptă, un membru al partidei trebuie să se supună hotărîrilor ei... Dovezile pot să fie oricît de puternice, dar anarhistul simte îndată că ceea ce zici nu se potrivește cu una din formulele învățate de el pe de rost și va începe să strige : „Dar atunci unde-i *autonomia individuală, inițiativa individuală ?* distrugeți liber-

MUNCA

ORGAN SOCIAL-DEMOCRAT

Sub direcția comitetului executiv al „CLUBULUI MUNCITORILOR"

ROBIEA FRAZEI

Alegerea lui Paul Lafargue

IN CHESTIEA EVREIE

CONGRESUL DIN BRUXELLES

SOCIALIȘTII ROMÎNI

tatea omului, sînteţi despoţi tirani!!!". Tot aşa şi creştinii, la cea dintîi încercare de a supune criticii dogmele lor, încep să strige: „Atei, blesfematori de dumnezeu!" Sau să luăm un alt exemplu. Vorbind cu un anarhist, îi dovedeşti că transformarea socială nu se face de azi pînă mîine, că pentru această transformare trebuie mai întîi ca condiţiunile economice, dezvoltarea economică să ajungă la o anumită treaptă, care ar face cu putinţă această transformare; al doilea, poporul muncitor trebuie să fie organizat şi conştient de ţelul lui. Fără aceste două condiţiuni, o transformare socialistă a societăţii e absolut cu neputinţă.

Ei bine, poţi să dovedeşti foarte clar acest adevăr, anarhistul însă, avînd în cap în loc de argumente formule şi dogme, e foarte sensibil pe cît e vorba de dogmele sale şi-ţi va striga: „Dar poporul muncitor nu mai poate aştepta, vă e uşor să aşteptaţi voi, îmbuibaţilor; voi adormiţi poporul" şi alte clişeuri de acest soi.

Să luăm alt exemplu. Dovedeşti unui anarhist că faptele violente individuale nu numai că nu sînt prielnice revoluţiunii sociale, ci chiar o compromit. Asemenea fapte (aşa-numita propagandă prin fapt) distrug orice vază socialiştilor în popor, îi fac să treacă drept hoţi şi dau un *prilej justificat* guvernelor burgheze de a lua măsuri de exterminare în contra socialiştilor. Argumentele ce i le dai pot să fie de neînvins, dar anarhistul, foarte sensibil, simte îndată că e o nepotrivire cu dogma lui şi va răspunde: „Cum? sînteţi contra mijloacelor revoluţionare? Deci nu sînteţi revoluţionari, ci oportunişti, posibilişti, adormitori ai poporului!" şi aşa mai departe.

Şi astfel, la orice argument, robul frazei are ca rezerve cîteva formule de dogme care formează crezul lui şi din care crez nu-l vei scoate, pentru că ştie omul că în afară de acest crez el n-are nici o putere şi apoi anarhistul (vorbim de cei sinceri) e hipnotizat el însuşi de aceste cîteva formule şi dogme.

C. D. G.

„MUNCA" *(BUCUREŞTI), ANUL II, NR. 37 DIN 3 NOIEMBRIE 1891.*

UN SFAT TOVARĂŞILOR SOCIALIŞTI-DEMOCRAŢI TINERI

Mari sînt chestiile sociale, grea e rezolvarea lor, dar mari sînt şi forţele şi entuziasmul puse în serviciul dezlegării lor. În România o seamă de tineri adunatu-s-au odinioară la Iaşi şi înfipseră prin ţarinele cotropite, pe coşurile fabricilor steagul roş al socialismului. Anii trecură, sămînţa aruncată dă roade, muncitorii de la sate şi de la oraş îşi dau mîna şi în cîteva ocaziuni arătară că au devenit în parte conştienţi de drepturile lor. Epoca burgheză se accentuează mai bine, proletariatul crescînd se mişcă şi socialismul se lăţeşte.

Tineretul cult socialist din Bucureşti, la rîndul său, dă pînă la un timp porţia lui de forţe necesare pentru împingerea carului socialist. Entuziasmul lui e mare şi, printr-o propagandă vădită mai ales prin rezultate, reuşeşte întrucîtva la înălţarea şi centralizarea puterilor partidului muncitorilor. Ca să iuţească pasul socialismului şi pentru ca numărul acelor care se înrolează în tabăra noastră să crească, pentru ca cei care îşi dau seama de ideile sociale să se mărească, tineretul cult, constituit în grup de propagandă, s-a hotărît a tipări mai multe broşuri socialiste. Întreprinderea aceasta, cît se poate de

fericită, ar fi fost într-adevăr rodnică și mănoasă dacă acel grup n-ar fi comis două greșeli mai de căpetenie.

1) O adeziune prietenească dintre tinerii social-democrați și cei cîțiva anarhiști-copii de la noi a atras și o unire pentru o activitate comună în scop de propagandă [51].

2) Dacă unirea asta nu s-ar fi comis, atunci tendința manifestă de separatism față de mișcarea socialistă închegată în România le dă o nouă vină.

Unirea cu acei cîțiva anarhiști nu numai că nu e folositoare, dar e chiar dăunătoare mai ales pentru tinerii noștri, căci în publicarea broșurilor vor intra și cîteva scrieri anarhiste și paguba va fi mai eminentă și poziția nu va fi în afară de pericole. Cine nu cunoaște cu ce ochi sînt priviți anarhiștii și cîte calamități nu se năruiesc din partea forțelor burgheze asupra acelor care lucrează în comun cu acest neam de răzvrătiți ? Cine nu știe rezultatele unor astfel de activități ?

Ar fi mai bine ca tinerii noștri, cînd e vorba de lucrat pentru socialism, să-și despartă cel puțin activitatea ; să lucreze separat de anarhiști.

Dar, pentru ca activitatea lor să aducă într-adevăr foloasele pe care ei le speră, grupul de propagandă ar trebui să publice operele socialiste nu în afară de mișcarea socială* din România, ci în unire cu ea, încorporată într-însa. Grupul de tineri social-democrați va fi atunci în afară de orice teamă, va putea lucra la largul său și mai eficace, căci va fi ajutat și ocrotit de partid. Rezultatele vor fi mai admirabile și poporul lucrător va fi mai ușor și mai repede luminat din cauza întinderii și relațiilor partidului. Cît timp vor lucra despărțiți de partid, folosul ce vor aduce socialismului va fi numai aparent, nicidecum real.

Ca tînăr ce vă cunosc bine și v-am urmărit de aproape vă zic : Despărțiți-vă de aceia cu care din întîmplare v-ați unit, adunați toate forțele voastre și în fapte ca acelea pe care vreți să le faceți, uniți-vă cu Clubul muncitorilor, căci numai astfel opera voastră va avea un rezultat satisfăcător.

Eu, care fac parte din alt grup socialist de tineri inițiați, în numele căruia vorbesc, declar solemn că dacă

* [Socialistă].

urmați calea apucată întorc privirea de la voi și caut lumina acolo unde trebuie să o găsesc, adică în mișcarea generală a partidului muncitor din România. Înfundat într-însa, voi lupta cu folos și plin de mulțumire voi privi clătinarea organizației de azi și ispășirea ei de un noian de rele.

C. G. D. Vasiliu

„MUNCA" *(BUCUREȘTI), ANUL II, NR. 37 DIN 3 NOIEMBRIE 1891.*

SĂ NE PREGĂTIM PENTRU REVOLUŢIE[52]

„Să ne pregătim pentru revoluţiunea viitoare", „Să fim gata pentru a săvîrşi revoluţiunea viitoare", „Proletariatul trebuie să se organizeze pentru a putea face revoluţiunea care va zdrobi această societate burgheză putredă, asupritoare şi nedreaptă", iată cuvinte pe care le veţi citi zilnic în gazetele partidului muncitorilor din toate ţările şi în toate scrierile socialiste.

Aceste cuvinte au o mare însemnătate, cuprind în ele curatul adevăr şi sînt pline de învăţăminte pentru toţi aceia care-şi dau seama de înţelesul lor adevărat, pentru toţi aceia care pricep mişcarea socialistă şi a partidului muncitor, dar pe cît sînt de folositoare pentru aceia care le pricep adevăratul înţeles, pe atîta sînt de vătămătoare pentru cei care iau cuvîntul de *revoluţiune* şi de *revoluţionari* în înţelesul pe care-l dă orişicare burtăverde, care, îmbuibat de mîncare şi băutură, nu mai are vreme să cugete.

Nu mai încape nici o îndoială că pentru burghezi şi ciocoi *revoluţionarii,* şi prin urmare socialiştii care sînt revoluţionari, înseamnă nişte oameni care îndeamnă poporul „să ieie ciomagul şi toporul să omoare pe proprietari şi capitalişti", iar *revoluţiune*, după ei, înseamnă răscoală, ieşirea poporului pe uliţe înarmat cu ciomege şi topoare şi măcelul pe stradă. Sînt şi burghezi şi ciocoi care înţeleg ca şi noi ce înseamnă a fi *revoluţionari* şi *revoluţiune,* dar din rea-credinţă, din *interes* nu vreau să lumineze chestia, ba încă pe la întruniri strigă şi ei că „socialiştii împing norodul la răscoală, că vreau să ucidă pe negustori şi fabricanţi şi să le ia averile", iar burtăverzimea cu gura căscată, cu sudorile pe frunte, întocmai ca *baba de la panoramă* căreia i se trag sforile de către *neamţ,* începe a lipăi din palme în semn de satisfacţie şi cînd *şarlatanul* burghez ori ciocoiu, pentru a juca bine comedia, sfîrşeşte: „Deci trebuie să luăm măsuri de a stîrpi această buruiană rea" burtăverzimea, cu ochii învăpăiaţi, aiurînd ca într-o beţie de bucurie că şi-au găsit *mîntuitorul,* se grămădeşte în jurul şarlatanului, îl ridică pe umeri, deshamă caii şi se înjugă iar la carul şarlatanului! Cuvintele de *revoluţie* şi *revoluţionari* în înţelesul în care-l iau burtăverzimea şi ciocoii şi burghezii şi şarlatanii plac asemenea foarte mult puilor de burghezi şi de ciocoi cărora la vîrsta de 15—20 ani le place să se numească revoluţionari, socialişti, reformatori şi mai ştiu eu ce. Închipuirea de a vedea poporul în strade la măcel, de a vedea sîngele curgînd, iar ei, nobilele odrasle, în fruntea poporului cu steagul roşu în mînă conducînd poporul „la măcel îi exaltează, le produce o gîdilătură plăcută la burtă şi la creierii lor bolnavi". De aceea mai toţi aceşti *pui de ciocoi* la acea vîrstă sînt revoluţionari, anarhişti etc., ca mai apoi la vîrsta de 23—24 de ani, pentru o slujbuşoară de procuror, de subprefect ori pentru un loc de deputat, să spuie cu ifos înaintea aceleiaşi burtăverzimi pe care cu cîtiva ani în urmă o condamnase la moarte cam aceste cuvinte: „Am fost şi eu socialist, dar atunci eram tînăr, necopt la minte, acum, după ce am prins la minte, am văzut că socialismul e o nebunie, un lucru care nu se poate îndeplini. Cum, strigă ei biruitori, să sfărîmăm societatea de azi, alcătuirea de azi, dar ce punem în loc? Să omorîm pe bogaţii de azi şi să le împărţim averile, dar pe urmă nu au să fie alţi bogaţi care vor despoia pe cei săraci?". Noi, socialiştii, convinşi sîntem de o părere cu aceşti *pui de ciocoi* că *erau nebuni* atunci cînd ei se credeau

socialişti şi reformatori şi că socialismul cu revoluţiunea pe care o credeau ei şi cu *revoluţionari ca dînşii* nu se poate îndeplini; nu sîntem însă de părere cu dînşii cînd spun că „acum au prins la minte", ci credem că tot nebuni au rămas fiindcă vorbesc de lucruri pe care nu le pricep şi nu le-au priceput niciodată, dar *acum* pe lîngă nebuni mai sînt şi şarlatani; dar... orice burghez care se respectă îţi va spune că acel om are mai multă minte care va fi mai şarlatan şi va şti să facă mai multă avere.

Pentru ca cuvintele de revoluţiune şi de revoluţionari să fie luate de muncitori şi de prietenii noştri, precum şi de toată lumea cinstită care n-a avut prilejul să studieze şi să cugete miezul acestor cuvinte în adevăratul înţeles, vom da cîteva lămuriri asupra înţelesului acestor cuvinte. Facem aceasta nu pentru a ne îndreptăţi în faţa ciocoilor şi a burghezimii, a claselor stăpînitoare, care, oricîte lămuriri le-am da, nu ne vor înţelege şi *au tot interesul de a nu înţelege* şi faţă cu care orice vorbe vom întrebuinţa vor fi în zadar, dar o facem fiindcă înţelegerea deplină şi adevărată a înţelesului acestor cuvinte de către muncitori şi prietenii noştri va avea o mare însemnătate pentru dezvelirea şi creşterea puterii partidului muncitor în ţară la noi, cum voi arăta în urmă.

Revoluţie!... Cărui burtăverde nu i se zburleşte părul, nu-şi pierde gustul de mîncare, nu rămîne ca trăsnit la auzul acestui cuvînt? Această afurisită de revoluţie, care vîră în grozile morţii pe burtăverde, merge înainte, îşi face lucrarea sa neîncetat sub ochii d-lui burtăverde, fără ca el s-o vadă, fără ca el s-o priceapă şi s-o înţeleagă. Am putea zice că sîntem în plină revoluţie acum şi cu toate aceste nu vedem nici măcel, nici vărsare de sînge! Pentru a dovedi acest lucru n-avem nevoie să ne adîncim în teorii, în lucruri grele de înţeles, e de ajuns să luăm cîteva pilde, cîteva fapte petrecute la noi în ţară de vreo 20 de ani încoace.

Fiecare-şi aduce aminte că cu vreo 25 de ani în urmă erau în ţara românească un mare număr de oameni, am putea zice o clasă de oameni, atît erau de numeroşi, care se hrăneau din cărăuşie, harabagialîc, fie transportînd mărfuri, fie transportînd oameni. Mai era încă o altă clasă de oameni, destul de numeroasă, care se hrăneau din mica industrie, precum ciubotari, ţesători de sumane, pălărieri, stoleri etc. etc., care aveau fiecare atelierul său de lucru şi chiar dugheana de desfacere a mărfii şi doi sau trei ucenici, care lucrau cu maistrul pînă învăţau meşteşugul bine şi apoi ajungeau şi ei maiştri. Mai era în satele noastre o mulţime de femei meştere care fabricau pînza fină, lăicere şi velinţe artistic lucrate şi cusături cu desenuri artistice, şi am putea zice că toate ţărăncile fabricau pînza pentru trebuinţa familiei lor. Unde mai sînt aceste clase de oameni? Unde mai sînt acele mici industrii, şi mai ales acele industrii ale ţărăncilor române? Au pierit breslele de meşteşugari, a pierit cărăuşia, a pierit industria casnică, şi categoriile de oameni care se hrăneau din ele s-au amestecat în altă clasă, s-au dedat altor ocupaţii pentru trai. Pentru ce? Pentru că la noi în ţară de 25 de ani avem *revoluţie* neîncetat, care ucide unele aşezăminte, unele întocmiri sociale şi născoceşte altele nouă. Şi cine face această revoluţie? Sculatu-s-a vreo categorie de oameni „cu ciomegele şi cu topoarele" ca să ucidă pe cărăuşi, ori pe meşterii mici, ori pe ţărăncile care coseau frumos cu arnici şi cu mătase? N-am auzit nici eu şi cred nici dv. că s-ar fi întîmplat aşa ceva. Şi, cu toate acestea, aceste categorii au dispărut sau cu totul, sau în mare parte. Cine i-a ucis dar? *Cine a făcut revoluţie împotriva lor?* Maşina cu abur i-a ucis, ea a făcut această revoluţie. Îndată ce s-a făcut drumul de fier, cărăuşii şi harabagiii au trebuit să piară, au trebuit să-şi vîndă vitele, nemaiavînd ce face cu ele, şi să-şi caute hrana în altă ocupaţie. Odată maşina cu abur introdusă pentru transportul mărfurilor şi oamenilor, ea nu s-a mulţumit să ucidă numai pe cărăuşi, ci a mers cu revoluţia mai departe, călcînd în picioare şi nimicind cu nepăsare tot ce-i sta ei în cale. Şi iată cum: uşurîndu-se şi ieftinindu-se transportul mărfurilor, s-au întîmplat două lucruri foarte însemnate pentru a face revoluţia aşa cum îi place maşinii cu abur: 1) O mare mulţime de mărfuri din străinătate au năvălit în piaţa noastră, mărfuri foarte bune, foarte frumoase, aşa cum nu puteau face meşterii noştri şi, în acelaşi timp, mult mai ieftine. Ce s-a întîmplat? Toată lumea-i plăcea să cumpere lucru bun, frumos şi în acelaşi timp mai ieftin şi prin urmare cumpăra mărfuri venite din străinătate, iar breslaşii noştri se uitau cu jind că uşa prăvăliei lor nu se mai deschide, şi de la o

vreme foarte mulți din ei au trebuit să-și închidă prăvălia și să caute altă ocupație pentru hrană, blestemînd această vreme ticăloasă care le-a luat pîinea din gură și aruncînd vina pe orișice le venea în cap, *numai pe revoluția mașinii cu abur*, pe care nu o pricepeau, nu o învinuiau. Așa, breslașii din Moldova blestemă pe jidani, zicînd că ei le-au luat pîinea din gură, căci lucrează rău și vînd ieftin, dar, nu știu, breslașii din Muntenia, care nu aveau jidani pe vremea cînd mașina a început a-i trimite printre proletari, și cei din Oltenia, care nici astăzi n-au jidani, pe cine vor fi mai blestemînd. 2) Țara noastră punîndu-se în legătură prin drumuri de fier cu celelalte țări și legîndu-se porturile noastre cu restul țării prin drumuri de fier, au început productele noastre agricole să fie căutate și cumpărate pentru alte țări. Mai înainte un negustor care cumpăra grîu din județul Botoșanilor trebuia să plătească chiria numai pînă la Galați de două ori mai scump decît prețul grîului și în timpul acestei călătorii putea să fie ploaie necontenit și să-i strice toată marfa, de aceea nu putea cumpăra grîul de la proprietar decît cu un preț foarte mic, pe cînd acum proprietarul din Botoșani va ține la preț, căci grîul lui ori va apuca drumul pe uscat spre țara nemțească ori drumul spre mare. Transportul e foarte ieftin, repede și sigur, că, fiind la adăpost în vagoane, nu poate fi stricat, și de aceea acum va lua de trei ori mai mult preț pe grîu decît atunci, adică toată partea aceea care se dădea cărăușului pentru chirie și partea aceea care o oprea negustorul pentru marfa care s-ar strica sau risipi. Întreindu-se prețul pe productele agricole și în același timp înmulțindu-se și gusturile proprietarului de a avea de toate și a se purta după cea din urmă modă, care ne vine în fiecare zi cu drumul de fier sub forma de mărfuri, a început a întinde din an în an cultura pămîntului și a cultiva bucăți din ce în ce mai mari de pămînt.

Cu cît se cultivă bucăți mai mari de pămînt, cu atîta trebuie brațe mai multe și, munca cîmpului făcîndu-se numai în o parte a anului și în timpuri anumite, brațele bărbaților nu mai ajung, ci e nevoie și de brațele femeilor și ale copiilor. Femeia va putea cîștiga la munca cîmpului un franc pe zi și mîncarea, ceea ce n-ar putea cîștiga prin țesut sau cusut ori vor fi puține, din cele mai meștere, care vor cîștiga acest preț; apoi marfa ve-

nită din străinătate e foarte ieftină, pînza țărăncii nu mai are prețul care ar egala cu munca pusă de dînsa, încît mai îi vine să ia sapa sau secera să cîștige un franc pe zi decît să facă o industrie care azi nu mai are nici un preț și se vinde în piață mai ieftin decît îi trebuie pentru a se hrăni. Iată dar cum numai mașina cu abur a drumului de fier a făcut schimbări nemăsurat de mari, a făcut o *revoluțiune* uriașă, pe care n-ar fi putut-o face sute de mii de oameni „înarmați cu ciomege și topoare". A ruinat și a ucis pe cărăuși, a ruinat și a ucis pe maiștrii mici și industria casnică a femeilor, a ridicat o clasă de negustori, care s-au îmbogățit cum nu-și puteau închipui părinții cu vreo 50 ani în urmă, a făcut să se înzecească producția agricolă și cîte alte urmări care nu ne e cu putință a le arăta în un articol de ziar.

Mașina cu abur ajunsă aici nu se mulțumește cu atîta, ea nu voiește numai să care productele, ci ea vrea să le producă singură și să înlocuiască munca omului, ea începe să ia secera din mîna țăranului nostru — demult i-a luat deja umblăciul și treierul cu cai —, începe a-i lua plugul, așa încît țăranul care găsea de lucru la proprietar începe a nu avea de lucru sau a avea, dar cu un preț foarte mic, încît nu-i mai ajunge cu ce să ducă măcar o viață de azi pe mîine; cultivînd bucățica lui de pămînt alăturea cu proprietatea mare, el pierde din an în an și e amenințat a-și pierde și această bucățică de pămînt, cum am arătat altă dată, căci proprietatea mică față cu proprietatea mare e ca cărăușia față de drumul de fier; precum aceasta a ucis cărăușia, tot așa proprietatea mare ucide pe cea mică.

Astăzi proprietatea mare introduce pe fiecare zi mașini care vor arunca pe țărani în proletariat și astfel vom avea în curînd un proletariat agricol foarte numeros. Această proletarizare a și început. Iată dar cum mașina cu abur a revoluționat și revoluționează neîncetat satele noastre, a dărîmat o formă socială care a trăit veacuri și a înlocuit-o cu altă formă socială. De unde pînă mai dăunăzi țăranul era unealtă de muncă prin care se produceau roade, astăzi e rolul uneltei de muncă, care-i mașina. Corespunzător cu această schimbare de producere, s-au schimbat și obiceiurile și viața familiei. De unde înainte femeia avea grijă de a crește copii, de a căuta de casă, de a fabrica tot ce trebuia pentru îmbrăcămintea

familiei, astăzi munca bărbatului în afară nu mai ajunge, industria casnică a femeii nu mai are valoare, de aceea femeia e aruncată la cîmp sau la pădure alături cu bărbatul; tot asemenea și copiii cei mai răsăriți, *rămînînd copilul de 5 sau 6 ani acasă să facă pe gospodina, să îngrijească de frații cei mai mici, să caute de casă și cele din jurul ei.*

La orașe îndată ce au început a se grămădi capitaluri, mașina cu abur a fost introdusă în industrie, și bieții meșteri cu acul și cu sula, cu dalta și gealăul, cum am zis mai sus, au trebuit să-și închidă atelierele și să-și caute alte ocupații. Dar, fiindcă puține produse industriale se produc la noi, nu mașina cu abur din țara noastră a ucis pe breslașii noștri, dar mașina din țări străine i-a ucis, i-a concurat; a urmat că acești breslași n-au putut toți să intre măcar ca muncitori în fabricile noastre, deoarece nu sînt de ajuns, de aceea numai o parte din ei au rămas muncitori industriali, iar altă parte au năvălit spre bugetele statului sau ale comunelor și au organizat industria bandelor de bătăuși de care se fălește Pache, primarul capitalei, iar altă parte au năvălit pe la sate, alcătuind ceea ce se numește *„lipitorile satelor“*. Iată dar cum de 25 de ani mai cu seamă ne aflăm în plină revoluție, cum formele vechi ale societății se duc și nasc altele nouă, cum producerea s-a schimbat cu desăvîrșire, schimbînd cu ea și obiceiurile și așezămintele vechi și născîndu-se alte instituții cu totul deosebite, cum categorii de oameni care se hrăneau din o ocupație au dispărut și alte categorii de oameni cu alte ocupații au luat locul celor dintîi, neuitînd între instituțiunile nouă și bandele de bătăuși. Iată cum în țara românească s-a făcut cea mai mare revoluție în un timp foarte scurt — adică răsturnarea boierilor de sînge, a evgheniștilor și a așezămintelor vechi și înlocuirea lor prin burghezime și prin așezămintele liberalo-burgheze, și această revoluție, această răsturnare s-a făcut fără măcel, fără vărsare de sînge, ci numai prin schimbarea mijloacelor de producere, prin introducerea mașinii și capitalului în producere. Întrebați pe cel mai idiot burghez dacă răsturnarea aristocrației și așezămintele lor vechi, precum și înlocuirea lor prin așezămintele burgheze nu înseamnă o mare revoluție. Și, fără să stea la gînd, îți va răspunde că această schimbare

e revoluțiune și încă de va fi de cei de la 48 va începe a vărsa lacrimi și a se făli: „Ce vremuri erau acele, ce revoluționari eram noi!“. Dar cînd noi, socialiștii și muncitorii, vorbim de revoluție, îndată încep a zbiera: „că îndemnăm poporul la răscoală!“ și, cu toate acestea, știu bine că revoluția se poate face și fără bătaie, și fără vărsare de sînge, și fără mijloace de silnicie. Dar n-am sfîrșit cu această însemnată chestie.

II

Am văzut, în articolul dinainte, cum mașina cu aburi a schimbat chipul de producere, și cu el așezămintele și formele sociale vechi, cum a făcut o întreagă revoluție fără nici o vărsare de sînge în timp de vreo 30 de ani numai. Această revoluție a ajutat la dărîmarea formelor vechi, la desființarea clasei stăpînitoare vechi, a boierilor de sînge, și la înființarea clasei burgheze, a clasei capitaliste, precum și la întărirea și domnia ei asupra celorlalte clase. Revoluția burgheză a scos pe bărbat și pe femeie din viața familială și i-a adunat în jurul mașinii, ea a schimbat producerea din individuală în producere în devălmășie; astăzi e aproape cu neputință ca individul singur să-și producă toate cele de trebuință pentru dînsul, ci e silit împreună cu alții a lucra în devălmășie cu ajutorul mașinii sau cel puțin a împărți munca împreună cu alții.

Dar, revoluția odată făcută, nu se oprește deloc, ci merge înainte, dărîmă forme și așezăminte introduse de curînd și întemeiază altele noi. Dar, dacă pînă acum chipul de producere și așezămintele corespunzătoare cu acel chip de producere au slujit spre creșterea și mărirea puterii burgheze, revoluția care se face zi cu zi în chipul de producere a bogățiilor se face în paguba și spre ruina puterii burgheze. Vom cerca să dovedim aceasta iarăși cu fapte practice, fără a căuta să ne vîrîm în chestii mai adîncite.

Mașina, cum am zis, a dărîmat deosebitele forme de producție și cu ea deosebitele categorii de oameni ce trăiau din acele producții, precum: meșterii, cărăușii etc. Mașina acum, la rîndul său, slăbește rîndurile burghezilor, trimițînd necontenit o parte dintre dînșii în rîndurile proletariatului.

Orice descoperire, orice îmbunătăţire se aduce în mecanica maşinăriei aruncă pe drumuri o parte dintre burghezi şi-i face proletari. Aşa descoperirea unei maşini care va putea produce cu mai puţină muncă omenească mai multe producte, în acelaşi timp mai bune, produce o întreagă revoluţie în categoria de fabricanţi capitalişti care se ocupau cu acea producere. Dar cu cît o maşină e mai desăvîrşită, cu cît poate înlocui mai multă muncă omenească, cu atît e mai complicată, cere cheltuieli mai mari şi instalaţii mai costisitoare. Acela care va avea un capital mai mare, acela o va putea introduce în fabrica sa. Apoi această fabrică, putînd produce mai mult şi mai ieftin decît fabricile cu maşini vechi, le va concura, îi va da mîna să vîndă în piaţă mai ieftin, lumea va cumpăra numai de la aceasta, iar ceilalţi vor trebui să dea faliment sau să-şi închidă fabricile, iar capitalurile vechilor fabricanţi se vor trage cu încetul în buzunarele fabricantului cu maşinile perfecţionate. Vechii fabricanţi, dacă vor voi să trăiască, vor trebui să intre ca salariaţi la noul fabricant şi astfel să intre în rîndurile proletariatului salariat.

Pe de altă parte, lucrătorii tuturor celorlalte fabrici care s-au ruinat trebuie să se grămădească în jurul fabricii noi.

Tot astfel se întîmplă şi în comerţ ; cu cît comerciantul va avea mai mare capital, cu atîta va putea concura pe ceilalţi comercianţi mai mici şi a-i ruina. Aşa, un mare magazin, care ţine tot felul de mărfuri şi care are mărfuri de milioane de franci, se va mulţumi cu un cîştig mai mic la suta de franci — fiindcă, avînd multe milioane, îi vine de la toate un folos nemăsurat de mare —, pe cînd cel ce are marfă numai de cîteva mii de franci va căuta să aibă la sută un folos mai mare, ca să poată trăi, şi deci va vinde mai scump. Aşa, de pildă, un comerciant care are 5 milioane de franci şi le vîră în mărfuri, el se poate mulţumi şi cu un cîştig numai de 3 la sută, căci acest mic cîştig la sută îi aduce un cîştig de 150 000 de franci, pe cînd un negustor care are 50 000 de franci numai nu se va putea mulţumi numai cu 3 la sută, căci atunci cîştigul total ar fi numai de 1 500 de franci, sumă cu care n-ar putea trăi, ci va căuta să aibă un cîştig măcar de 10 la sută şi de aceea va vinde mai scump. Marele magazin va putea dealtfel vinde mai

ieftin, căci îl şi costă mai puţin pe dînsul mărfurile. Cumpărătorii însă caută mai ieftin şi vor cumpăra de la marele magazin, iar uşile micilor magazii nu se vor mai deschide decît foarte rar şi negustorii vor trebui să-şi închidă prăvălia şi de vor voi să trăiască vor trebui să intre ca funcţionari comerciali la marele comerciant, care îşi va întinde necontenit afacerile şi va absorbi cu încetul micile capitaluri ale micilor negustori care au trecut din rîndurile burgheziei în ale proletariatului salariat, ca funcţionari comerciali sau altceva. Acest fapt e aproape îndeplinit în marile oraşe din Europa : aşa, în Paris, trei magazine foarte mari, care ocupă cît mai multe uliţe şi care ţin orice fel de mărfuri, cu mii de funcţionari comerciali, au ruinat mii de comercianţi mai mici. Acest lucru începe a se vedea şi în Bucureşti, şi în oraşele mai mari din ţară.

Tot aşa se întîmplă cu orice fel de producţie ; cu cît cineva are un capital mai mare, cu atît poate introduce maşini mai bune, produce mai mult şi mai ieftin şi astfel ruinează pe o mulţime de capitalişti mai mici. Iată o dovadă din industria şi comerţul nostru care arată lămurit ceea ce spunem şi care a vîrît în grozile morţii pe o întreagă categorie de burghezi. E vorba de fabricile şi de comerţul de lemnărie.

Cu uşurarea transportului prin drumul de fier şi cu introducerea maşinii cu abur la fabricarea lemnăriilor din munţii noştri, industria şi comerţul lemnăriei au luat o dezvoltare foarte mare şi au ridicat o întreagă clasă de capitalişti, fabricanţi şi negustori. Ce se întîmplă însă ? Precum aceşti capitalişti au ruinat pe mulţimea de oameni care aveau cîte un *ferăstrău* mişcat de un curs de apă şi cu care făcea cîteva scînduri şi cîteva sute de şindrili pe zi prin introducerea maşinii cu aburi, tot aşa aceştia, acum, se văd ameninţaţi de a fi alungaţi din fabricile lor şi din comerţul cu lemne de cîţiva capitalişti mari. Cîţiva acţionari, cîţiva bancheri, ale căror nume nici se cunosc, au pus capitaluri mari şi au făcut o companie cunoscută sub numele de compania Götz ca să exploateze pădurile din munţii Carpaţi. Îndată s-au făcut fabrici mari, care n-au asemănare cu cele ale vechilor fabricanţi, aşa produc de mult ; s-au făcut canale de apă care să uşureze transportul pînă la drumul de fier şi o mulţime de îmbunătăţiri, încît pot produce mult

și ieftin și, avînd și mari capitaluri, se pot mulțumi cu cîștiguri mai mici și deci vînd mai ieftin. Fabricanții și negustorii de lemnării cu capitaluri mai mici au început a pierde sau a nu mai cîștiga, au început a-și închide fabricile și sînt amenințați a fi înghițiți de marii capitaliști. S-a făcut mult zgomot, cei amenințați au cerut intervenirea statului, dar legile economice sînt nemiloase, capitalul mare înghite pe cel mic și fie compania Götz, fie alt capitalist mare pînă în cele din urmă va trimite pe acești mici capitaliști la plimbare sau îi va pofti să intre salariați ai marelui capital.

E de neînchipuit pustiirea ce face capitalul mare pe ori unde ajunge, el dărîmă și preface ocupații de acelea în care nu s-ar fi putut închipui că se va amesteca. Cu introducerea căilor ferate s-a dărîmat harabagialîcul, dar cine-și putea închipui că în curînd birja și căruța care transportă de la gară în oraș vor fi înlocuite. Mulți credeau că măcar în oraș cu o căruță și un cal vor putea mînca o bucată de pîine, fără a atîrna de stăpîn, fără a fi nevoit să fie salariat. Ei bine, nu : marele capital zice : „Eu voiesc ca nimeni să nu poată trăi fără mine, fără a fi robul meu, nu pot suferi alături cu mine un capital oricît de mic ar fi, ci voiesc ca toate capitalurile mici să vină la mine și toți aceia ce se hrăneau cu acele capitaluri să fie robii mei, să atîrne de mine". Zis și făcut. S-au înființat societatea tramvaiurilor, societatea tramcarelor, societatea de transportare a mărfurilor de la gară. Cu 15 sau 30 de bani te duci în București unde poftești cu tramvaiul sau cu tramcarul ; publicul merge la tramcar căci e mai ieftin, negustorul își aduce marfa de la gară cu căruțele companiei, iar tu birjar, tu căruțaș te uită în zadar chiorîș la tramcar, căci calul cere mîncare, ție-ți trebuie mîncare și mușterii nu vin ; dacă vrei să trăiești, mergi și intră ca salariat al companiei, al marelui capital. În zadar mergi la primărie să faci gură, în zadar pui în capul tău pe nenea Brătescu ori pe altul, căci marele capital știe cum să dreagă ca să te supuie.

Am putea da mii de asemenea pilde, dar cred că și aceste sînt de ajuns pentru a vedea mersul societății de azi și ruina care o aduce marele capital chiar și în rîndurile burgheziei.

Din cele zise vedem că societatea de azi, departe de a fi statornică, neschimbată, se schimbă necontenit în măsura în care se schimbă mijloacele de producere a bogățiilor, deci sîntem față la o revoluție care se face neîncetat sub ochii noștri, fără mari zguduiri, fără vărsare de sînge.

Caracteristica acestei schimbări, a acestei revoluțiuni sociale stă :

1) În îngrămădirea tot mai mare a muncitorilor în jurul mașinii, cu alte cuvinte în producerea bogățiilor de către producători în devălmășie (colectiv).

2) În îngrămădirea acestor bogății în mîini din ce în ce mai puține, cu alte cuvinte în exproprierea mai a totalității națiunii de toate bunurile și însușirea tuturor acestor bunuri de o mînă de indivizi.

Prin această îngrămădire de bogății, clasa burgheză, care numără foarte mulți membri, începe a scădea treptat, mărindu-se numărul proletarilor, și burghezimea tinde a nu mai fi reprezentată decît prin o mînă de oameni, purtători ai acestor nenumărate bogății. Aceasta-i perioada de decădere a burgheziei și îndrumarea spre o nouă formă socială care va fi realizată pe deplin în societatea viitoare, în societatea socialistă.

Din cele zise, cititorii au înțeles ce însemnează revoluția și ce se înțelege prin acest cuvînt. Deci revoluția însemnează dărîmarea formelor și a așezămintelor vechi prin alte forme și așezăminte noi, corespunzătoare cu mijloacele de producere. Aceste schimbări se datoresc nu răscoalelor, nici mijloacelor de silnicie, ci numai chipului de producere a bogățiilor și chipului în care sînt împărțite acele bogății între aceia ce le produc. Dacă în marile revoluții sociale s-au întîmplat și vărsări de sînge și zguduiri violente, acelea au venit totdeauna în urmă, cînd deja societatea veche se dărîmase și nu mai rămăseseră decît niște forme și niște așezăminte vechi, dar se poate foarte bine ca nici aceste zguduiri să nu aibă loc. De asemenea, cititorii vor fi înțeles că nu numai noi, socialiștii, sîntem revoluționari, ci și marii capitaliști sînt revoluționari, fiindcă ei sînt agenții de căpetenie care surpă din temelie societatea burgheză, proletarizîd aproape întreaga națiune. Cum voim noi să ne

pregătim pentru revoluţia viitoare? În ce chip voim să se îndeplinească această revoluţie? Ce folos avem din această pregătire şi din această revoluţie? Iată întrebări pe care voi încerca a le lămuri în numerele viitoare.

III

Revoluţia burgheză a adus servicii însemnate pentru propăşirea societăţii şi pentru creşterea bogăţiilor, căci prin introducerea maşinii, prin împărţirea lucrului a făcut ca să se înmiiască puterea de producere. Azi o sută de lucrători în fabrică produc de mii de ori mai multe producte decît produceau o sută de lucrători cînd lucrau fiecare în parte şi fără de ajutorul maşinii. Munca în devălmăşie şi împărţirea muncii au făcut ca bogăţiile să se înmiiască. Pe de altă parte, prin grămădirea lucrătorilor în jurul aceleiaşi maşini, cu aceleaşi interese şi nevoi, au făcut să se nască între ei spiritul de frăţie şi să vadă că toţi au aceleaşi interese şi nevoi şi deci toţi trebuie să se unească pentru a face faţă nevoilor comune.

Astăzi însă clasa burgheză, prin grămădirea capitalului, nu numai că e nefolositoare, dar chiar păgubitoare mersului societăţii. Şi iată pentru ce: cu cît capitalurile se îngrămădesc asupra a mai puţine capete, cu atît o parte din însăşi burghezime e trimisă în rîndurile proletarilor şi prin urmare măreşte concurenţa pe care şi-o fac proletarii între dînşii, scăzînd preţurile pentru cei ce au de lucru şi mărind numărul celor ce n-au de lucru (al armatei de rezervă). Pe de altă parte, cu cît mecanica devine mai perfectă, mai bună, cu atîta e nevoie de mai puţină muncă omenească şi puterea de producere creşte, încît se produc tot mai multe producte şi în acelaşi timp mai mulţi oameni rămîn fără lucru. Aceştia vor căuta de lucru şi vor coborî preţurile, încît preţurile pe de o parte sînt foarte mici pentru cei ce au de lucru, pe de alta o parte rămîn cu desăvîrşire fără lucru, alcătuind o clasă de săraci pieritori de foame, de pauperi, cum se zice, adevăraţi cerşetori. Din aceste pricini o parte din vechea burghezime nu va putea întrebuinţa productele fabricate, căci a calicit; lucrătorii care au de lucru, de asemenea, nu se pot folosi de productele făcute de ei din pricina micului salar; cei fără de lucru nu vor putea nici atît. Încît vedem în societatea noastră acest lucru

caraghios, că bogăţiile şi productele cresc cum nu s-a mai văzut niciodată, iar pe de altă parte mulţimea societăţii nu se poate folosi de ele. Bogăţia societăţii creşte nemăsurat de mult şi societatea sărăceşte cu cît produce mai multe bogăţii.

Această neregularitate vine de acolo că prin lucrarea în devălmăşie (colectiv) puterea de producere a crescut şi că acele producte nu sînt proprietatea acelora ce le-au făcut, ci şi le însuşeşte marele capitalist.

Această neregularitate e cu atît mai bătătoare la ochi, cu cît aceia ce-şi însuşesc productele făcute de muncitori sînt necunoscuţi, nişte persoane anonime, şi care, deşi n-au nici un amestec în felul de producere şi nici nu se pricep în această producere, totuşi îşi însuşesc bogăţiile produse de alţii. Pe cîtă vreme erau fabricanţi şi comercianţi cu capitaluri mai mici, aceştia conduceau singuri fabrica sau magazinul lor, alergau, se interesau, îşi băteau capul cum să facă, cum să dreagă să le iasă mai bine! Erau deci interesaţi şi ei la modul de producere, munceau şi ei, deşi partea lor [nu] era prea mare, dar oricum munceau şi ei şi aveau răspundere asupra mersului afacerii. Astăzi capitalistul habar n-are cum se face producerea, el ştie numai să încaseze şi să înghită capitalurile mai mici.

Închipuiţi-vă pe Strousberg, care avea drumurile de fier din România [53]. Ce grijă avea el de cum merg trenurile, cum se lucrează drumul, cum se fac maşinile? Toată grija acestor afaceri era lăsată directorului, inginerilor, mecanicilor etc. El n-avea grijă decît să încaseze. Iată un agent însemnat de producere şi de propăşire a societăţii moderne, drumurile de fier. Aici veţi putea vedea tot ce am zis, tot mersul lor, toată dezvelirea [dezvoltarea] lor nu se face decît de salariaţi: lucrători cu mîinile, mecanici, conducători, ingineri, casieri, directori etc., toţi sînt salariaţi. Toţi aceşti salariaţi conduc şi dezvoltă acest agent de producţie. Unde vedeţi pe capitalist amestecat în buna rînduială a acestui serviciu? Totul se face fără el, el nu e decît un mare necunoscut fără care mersul regulat al trenurilor nu suferă absolut deloc. Dar toţi aceşti salariaţi produc bogăţii sub formă de bani, veniturile căilor ferate. În loc ca aceste bogăţii să fie luate numai de cei ce le produc, îndată vine marele necunoscut, Strousberg sau un altul, şi ia partea cea

mai bună, cu toate că lipsa lui nu se simţea, că serviciul nu suferise fără dînsul, cu toate că nu avusese nici un amestec. Astăzi statul a cumpărat drumurile de fier, dar lucrurile nu s-au schimbat, căci statul lucrează ca oricare alt bancher; că acest bancher e Strousberg, statul ori altcineva pentru lucrători e acelaşi lucru. Nu e lucru natural ca în mintea acestor lucrători salariaţi, de la director, ingineri pînă la cel din urmă macagiu, să îşi pună întrebarea: pentru ce în foloasele dobîndite din căile ferate se amestecă o persoană străină, Strousberg sau statul, şi le ia aceste foloase *cînd ei şi numai ei le-au produs* şi acela n-a produs cît e negru sub unghie?

Tot aşa e cu marile industrii şi marele comerţ. Văzut-a cineva pe acţionarii din compania Götz conducînd fabricile de lemnărie, conducînd transportul, desfăcîndu-le pe piaţă? Nu, directorii, mecanicii, lucrătorii, funcţionarii comerciali fac toate aceste trebi, iar foloasele le încasează acei saci fără fund, acei acţionari capitalişti, pe care producătorii mici nu îi cunosc din nume măcar.

Tot aşa şi în serviciile mai mici chiar, cum e societatea tramvaiurilor, tramcarelor etc., toţi cei ce produc şi conduc serviciile sînt salariaţi şi serviciul se face numai de salariaţi fără a se simţi nevoia de capitalist, cu toate acestea el încasează folosul.

Din cele zise pînă aici vedem că se produc următoarele fapte însemnate în societatea de azi.

1. Împuţinarea numărului din clasa burgheză din pricina luptei dintre dînşii, înghiţindu-se unii pe alţii şi cei mai mari mîncînd pe cei mai mici, şi puterea burghezimii reprezentată numai prin un mic număr.

2. Capitalistul nu contribue cu nimic la producerea bogăţiilor şi dezvoltarea lor, încît producerea se face tot aşa de bine ca şi cum capitalistul n-ar exista, dar el înghite toate foloasele.

3. Bogăţiile societăţii cresc nemăsurat de tare în fiecare an şi, cu toate aceste bogăţii, societatea sărăceşte.

4. Îmbunătăţirile aduse mecanicii înlocuiesc din an în an un număr de braţe şi se formează o clasă de pauperi, de cerşetori.

5. Din pricina micului salar, din pricina clasei pauperilor, care sînt alungaţi de la lucru, o mare parte din lucrurile produse nu pot fi întrebuinţate în societate.

Din toate aceste princini, această stare de lucruri nu mai poate merge fără a fi păgubitoare propăşirii omeneşti, fără a pune în primejdie civilizaţia dobîndită. Pe de o parte, producte de îndestulare, pe de altă parte, neputinţa ca oamenii să se folosească de aceste producte; pe de o parte, uşurarea muncii omeneşti prin lucrarea colectivă şi ajutorul maşinii, pe de alta, neputinţa omului de a se folosi de această uşurare, ba, din contra, tocmai prin această uşurare el ajunge pieritor de foame. Iată condiţii în care societatea nu mai poate merge!

Cînd concentrarea de bogăţii, care merge cu paşi uriaşi, se va face şi mai tare în mîinile cîtorva şi ca urmare sărăcia marii mulţimi va deveni mai mare, cînd, cu toată producerea nemăsurat de mare de bogăţii, mulţimea nu se va putea folosi mai deloc de ele, cînd maşina şi descoperirile, în loc de a uşura munca omenească, va face pe muncitor pieritor de foame, cum îl şi face, atunci două lucruri se pot întîmpla:

1) Sau că vor vedea în maşină vrăjmaşul lor, care îi alungă de la lucru, vor considera ca vrăjmaşi toate îmbunătăţirile şi perfecţiunile civilizaţiei, se vor scula împotriva lor, vor dărîma toate aceste unelte ale propăşirii omeneşti, care pe dînşii i-au lăsat pieritori de foame, şi vor împinge civilizaţia cu cîteva veacuri înapoi. Şi atunci... atunci, în focul răzbunării, al furiei, al urii îngrămădite de veacuri, vor căuta să se răzbune groaznic pe toţi aceia care îi cred că au fost apăsătorii lor, între care, fără îndoială, vor cădea şi multe victime nevinovate.

2) Sau că lucrătorii vor vedea că lucrul în devălmăşie, că maşina etc., departe de a fi un rău, sînt un mare bine căci uşurează munca omenească şi fac ca producerea să fie cît mai mare. Vor înţelege că vina nu e a maşinilor, nici a chipului de producere, ci vina e a capitalului, care îşi însuşeşte roadele muncii fără a fi servit cu ceva. Vor înţelege că serviciile publice şi mijloacele de producere nu vor suferi absolut nimic dacă s-ar înlătura capitaliştii şi productele, în loc de a veni capitalistului să vină celor ce le-au produs. Aşa, dacă la drumul de fier sau în fabrici, sau la cîmp s-ar înlătura capitaliştii, nimic nu s-ar zdruncina în chipul de producere. La drumul de fier, aceiaşi ingineri, aceiaşi mecanici, aceiaşi lucrători ar conduce mersul întocmai ca şi azi decît numai cea mai mare parte din produsul muncii acestor lucrători, în loc de a

veni bancherului, capitalistului, ar veni acelora care muncesc la acest serviciu și așa cu toate celelalte.

Marea revoluție viitoare stă deci în luarea mijloacelor de producție din mîna cîtorva și redarea lor națiunii, redarea lor în mîinile celor care muncesc spre a produce. Cu aceasta civilizația, departe de a fi dată înapoi, va propăși foarte repede, căci fiecare va fi interesat la producerea națională, căci fiecăruia va folosi, fiecare va fi interesat la marile descoperiri care micșorează munca omenească și înmulțesc mijloacele de producție, căci fiecare va gusta și se va folosi de această ușurare.

Iată revoluția viitoare, iată în ce cale împing socialiștii pe muncitorii de orice fel, iată ce fel de revoluționari sîntem noi.

Cele ce am vorbit pînă acum se potrivesc foarte bine atît la starea societății române cît și la starea societăților altor țări. Dar la noi, în România, sînt încă alte împrejurări, de care trebuie să ținem seama. Țara românească în chipul ei de producere e mai ales agricolă, și această stare face ca soarta muncitorilor români să fie cu mult mai rea decît în alte țări. De cînd cultivarea pămîntului se face în bucăți mari și lucrarea lor de către muncitori în devălmășie aproape, la marele proprietar și marele arendaș, țăranul proprietar a micii bucățele de pămînt nu mai poate susține concurența în piață și își pierde din an în an mica proprietate sau dacă nu o pierde nu folosește mai nimic din ea, de aceea se angajează la proprietar sau arendaș la lucru și mai mult cîștigă decît ar lucra bucățica lui de pămînt.

Dar cu cît se îngrămădesc capitalurile mai tare, cu atît se introduce mașina la lucrul pămîntului, care scutește pe proprietar de o mulțime de brațe și produce mai ieftin, mai bun și mai mult. Mai întîi mașina de treierat a luat o bună parte din lucrul care îl făceau țăranii, acum mașina de seceră le ia secera, mașina de arat plugul, mașina de semănat semănatul, mîine le va lua și prașila și coasa etc. Din această pricină, o parte din țărani rămîn fără lucru, să năvălească la tîrg, să intre în fabrici ! Dar industria la noi e foarte puțin dezvoltată și nu ajunge pentru a găsi loc măcar tuturor muncitorilor orașelor, căci am văzut mai sus că din această pricină s-a format în orașe instituția bătăușilor de pe lîngă primării. Acești noi rămași fără lucru să alerge să mărească

bandele bătăușilor ? Dar partidele nu pot ține decît un număr hotărît și nu mai pot primi alții. Prin urmare, la noi vedem că mai mult decît în alte țări, din lipsa de industrii, se formează o clasă de pauperi, de cerșetori, gata a face orice pentru o bucată de pîine. Aceasta e o adevărată primejdie pentru mersul și propășirea societății omenești. Să nu se creadă că acești pauperi, al căror număr crește pe fiecare zi, vor putea să se apuce de mici industrii ca în trecut, aceasta e cu neputință, căci, deși nu avem mari industrii la noi, care să concureze și să înăbușească orice încercare, dar e marea industrie străină, care i-ar concura și zdrobi.

Capitalul nu cunoaște hotare, el nu știe de e nemțesc ori românesc, el știe a îngrămădi la un loc toate productele ori de unde ar fi. Apoi acest capital, fie român, fie străin, pune mîna pe toate materiile prime, încît unui om, și mai ales sărac, îi e cu neputință să le capete și să le lucreze.

Deci în România crește o clasă de oameni săraci, fără mijloace de a putea produce, fără a găsi de lucru spre a trăi, mai tare decît în țările industriale. Această stare de lucruri trebuie să îngrijească mai tare pe socialiștii români decît pe socialiștii altor țări, această stare le impune o sarcină mai grea și o luare-aminte mai neadormită la mersul societății.

Rămîne să vedem ce mijloace trebuie să întrebuințăm pentru a înlătura toate relele de care am vorbit, mijloace de a îndulci pentru moment aceste rele și a face ca să reușim a îndeplini revoluția viitoare. Ceea ce voi face în numerele viitoare.

IV. *Cum ne pregătim pentru revoluție*

Mai întîi, trebuie să știm încotro mergem, care-s relele de care suferim, care sînt pricinile acestor rele și în ce chip putem înlătura aceste rele. De aceea, propaganda socialistă trebuie să fie foarte energică între muncitori, ca fiecare muncitor să fie luminat asupra stării lui, a pricinilor relelor de care suferă, ca astfel muncitorii să vadă limpede încotro merg. Apoi trebuie să se cunoască de muncitori care-s armele care alcătuiesc

puterea burgheziei și care-s părțile lor slabe, ceea ce revine iarăși propagandei socialiste. Aceste lucruri făcute, trebuie de căutat mijloacele prin care se poate învinge burghezia, această pricină de nenorociri și apăsări, cu alte cuvinte trebuie de chibzuit tactica de urmat pentru a ajunge la biruință. În privința acestei tactici voi stărui acum.

În război, pentru ca o armată să poată învinge pe alta, trebuie să îndeplinească oareșicare condiții, și acelea sînt multe, între care amintesc cîteva mai însemnate : armata trebuie să fie numeroasă și unită în același gînd, trebuie să fie înarmată cu arme mai bune sau cel puțin tot așa de bune ca ale inamicului, trebuie să cunoască pozițiile și puterea inamicului, precum și părțile lui slabe, trebuie să fie bine hrănită, bine îmbrăcată și să aibă odihnă mai multă, ca să aibă mai multă putere. Apoi pentru a ieși biruitoare trebuie să pună mîna pe armele și pe cetățile vrăjmașului.

Avem față în față două armate : armata burgheziei de o parte și de alta mulțimea națiunii muncitoare. Armata muncitoare e numeroasă, dar din pricină că e împrăștiată, că nu știe încotro să meargă, că nu e nici o unire între ea o ține în frîu și o zdrobește numai o mînă de armată, care e burghezia, dar care e organizată, care e unită, știe ce vrea, adică știe că interesul ei e ca să țină în robie armata muncitoare. De aceea, cel dintîi pas de făcut pentru mîntuirea muncitorilor e *de a se organiza și uni în același gînd, alcătuind partidul muncitorilor*, cu alte cuvinte armata muncitoare.

Unită, organizată, armata muncitoare trebuie să se înarmeze cu armele burgheziei. Care e cea mai însemnată armă cu care e înarmată burghezimea și cu care oprește pe muncitori de a pătrunde în cetatea burgheză ? Acea armă e *votul.*

Burghezimea, pentru ca muncitorii să nu pătrundă în cetatea lor, a oprit de a se da muncitorilor această armă și a încredințat-o numai lor și acelora care știu că îi vor putea ține de păr. De aceea, muncitorii trebuie să caute numaidecît să se înarmeze cu această prețioasă armă, să lupte pentru căpătarea dreptului de vot pentru toți, pentru *votul universal.*

O altă armă însemnată a burghezimii e armata ; prin ea, cu toate că armata e alcătuită din muncitori, burghezia ține în frîu orice încercare a muncitorilor de a străbate în cetatea burgheză ; muncitorii vor trebui să ia această armă din mîna burgheziei și s-o dea în mîna națiunii. De aceea, muncitorii trebuie să lupte pentru desființarea armatei permanente, care acum e unealtă a burgheziei împotriva muncitorilor și să se înarmeze națiunea, deci trebuie să *dobîndim desființarea armatei permanente și să o înlocuim cu înarmarea poporului.*

Pentru ca armata poporului să poată ieși biruitoare trebuie să fie bine hrănită, bine îmbrăcată și să aibă odihnă de ajuns pentru a nu-și slei puterile. Pentru a ajunge a fi bine hrănită, odihnită etc. se poate reuși tot în societatea de azi prin mai multe mijloace.

Dacă am căuta ca capitalistul să nu poată ține pe lucrători mai mult de *opt ceasuri pe zi* la lucru, atunci va fi nevoie de mai mulți lucrători și atunci toți muncitorii și-ar putea găsi de lucru și n-am mai avea acea clasă de pieritori de foame, prin urmare toți ar avea ce mînca și ar avea și puțin timp de repaus. Nu numai atîta, dar, nefiind muncitori pe drumuri, nu s-ar mai concura între dînșii și atunci ar putea ridica prețul puterii de a munci și capitalistul ar fi silit să dea, și prin urmare starea muncitorului s-ar îmbunătăți. Prin urmare, trebuie de luptat pentru dobîndirea legii de *a nu se lucra mai mult de opt ceasuri pe zi.*

Apoi, pentru a îndulci și mai bine traiul muncitorului, va trebui să cerem statului *să desființeze toate dările indirecte* puse pe pîine, pe carne și pe toate lucrurile de hrană și îmbrăcăminte și înlocuirea acestor dări prin *impozitul progresiv pe marile capitaluri și pe moșteniri.* Prin aceasta, toate obiectele de hrană și îmbrăcăminte vor fi mai ieftine și muncitorul se va putea hrăni și îmbrăca mai bine și va avea mai multă putere.

Cînd aceste lucruri vor fi dobîndite, muncitorii au și pătruns în cetatea burgheză, căci fiecare din aceste puncte căpătate de muncitori sînt atîtea redute luate din jurul cetății burgheze și nu le mai rămîne decît să intre în triumf în cetatea burgheză !

Care e această cetate care face puterea burgheziei ? *Această cetate e statul.* Burghezii, capitaliștii au pus mîna pe stat, cu ajutorul lui au făcut legile și așezămintele statului, prin care hotărăsc : *ca toate bogățiile produse de națiune să fie în mîinile lor, ca din tot ce se produce*

prin munca omenească numai o parte să fie a celor ce le-au produs, iar altă parte să vină burgheziei, ca clasă dominatoare, fără ca să fi luat parte cît de puțin la producerea lor. Pentru aceasta statul a făcut toate așezămintele în vederea numai a acestei stări de lucruri, ca să poată burghezia despuia pe producători de o parte din munca lor. A făcut legi care să ia roadele muncii celui ce le-a produs și să le dea capitaliștilor. A făcut temnițe pentru aceia care n-ar voi să înțeleagă aceasta etc. etc. Școalei, bisericii, armatei, justiției, la toate li s-a dat așa organizare pentru ca cea mai mare parte din producerea națională să meargă în mîinile puținului număr de burghezi.

Prin urmare, nu rămîne decît ca muncitorii să devie stăpîni în stat pentru a hotărî precum e și drept : *ca roadele muncii fiecăruia să folosească celui care le-a produs, și pentru aceasta trebuie ca mijloacele de producție, ca pămîntul, uneltele de muncă să treacă din mîinile celor cîțiva capitaliști în mîinile națiunii.* Închipuiți-vă că majoritatea națiunii muncitoare și producătoare s-a înțeles în acest chip de a vedea lucrurile și că trimite în Cameră deputați care să aibă îndatorirea de a face această schimbare. Îndată vor face legea prin care mijloacele de producție să treacă în mîna națiunii și natural că vor orîndui și celelalte așezăminte în acest scop, și *iată marea revoluție făcută.*

Nu e nevoie deloc de vărsare de sînge și dacă s-ar întîmpla, atunci numai burghezimea va fi aceea care o va încerca-o, *ea va încerca să puie mîna pe stăpînire prin orice mijloc* și, nerămînîndu-i altul, nu mai încape îndoială că va încerca mijloacele violente. Muncitorii nu vor avea nici o nevoie să recurgă la mijloace violente.

Iată cum voim noi, socialiștii, să ne pregătim pentru revoluție, iată în ce chip voim să împingem societatea spre revoluția viitoare și iată cum înțelegem noi a fi revoluționari.

Dar această tactică, acest chip de a lucra are și altă însemnătate nemăsurat de mare, asupra căreia atragem toată atenția socialiștilor și muncitorilor români.

Fără îndoială că tot ce lucrăm, tot ce căutăm să dobîndim e în vederea marii revoluțiuni viitoare. De luptăm pentru votul universal, pentru înarmarea poporului, pentru ziua legală de opt ceasuri etc. etc., aceasta o facem pentru a ajunge mai ușor și mai repede la transformarea societății burgheze în societate socialistă, adică la îndeplinirea revoluției. Dar fiecare din aceste cuceriri, pe lîngă că ne apropie de ținta noastră, în același timp îndulcește suferințele muncitorilor și le îmbunătățește soarta chiar acum. Ia închipuiți-vă că muncitorul nu lucrează decît opt ceasuri pe zi, că prețurile sînt mai ridicate ; că nu e nevoit să stea trei ani întemnițat în zidurile cazărmii, ci va face în comuna lui instrucția militară, ca un simplu exercițiu ; că lucrurile de mîncare și îmbrăcăminte sînt mai ieftine din pricina desființării dărilor indirecte ; nu mai încape nici o îndoială că starea muncitorilor ar fi neasemănat de bună față de cea de azi. Prin urmare, *munca noastră* va fi folositoare nu numai generațiilor viitoare, dar va fi *folositoare chiar muncitorilor de azi.* Dar aceste lucruri *nu se vor dobîndi decît prin unirea și organizarea muncitorilor și prin căpătarea votului universal,* altmintrelea starea lor se va înrăutăți din zi în zi. De aceea, toată munca și energia tuturor trebuie să fie în organizarea și unirea muncitorilor și veșnic să li se strige : *„Muncitori, de vreți să trăiți, uniți-vă și vă luptați pentru votul universal“.*

I. Vasiliu

„MUNCA“ *(BUCUREȘTI), ANUL II, NR. 37, 38, 39 ȘI 40, DIN 3, 10, 17 ȘI 24 NOIEMBRIE 1891.*

FRAZELE ÎNȘELĂTOARE

Zilele acestea a apărut în *Lupta* un vechi discurs al lui Kogălniceanu despre emanciparea sătenilor [54]. Discursul acesta e de un mare interes pentru istoria țării noastre. Mari și felurite sînt învățăturile ce putem trage din documentul acesta. Se înțelege, nu putem aici, într-un scurt articol de ziar, să analizăm documentul în întregimea lui și să scoatem toate încheierile ; aici vom insista asupra unui singur învățămînt, nu e vorba, foarte important și pe care nu l-am putea caracteriza mai bine decît cu titlul acestui articol : „Frazele înșelătoare".

În discursul lui, Kogălniceanu citează manifestul lui Vodă Cuza către țărani, prin care le vestește emanciparea lor. În manifestul acesta, Cuza Vodă, anunțînd țăranilor liberarea lor din iobăgie, le spune că de aci înainte vor fi liberi, stăpîni pe moșia lor, vor fi egali cu boierii, vor fi independenți economicește, vor putea munci în tihnă și a se îmbogăți ; relațiunile dintre ei și boieri fiind absolut libere, ca între oamenii ce sînt egali înaintea legilor țării, va decurge un folos reciproc pentru amîndouă părțile, ceea ce va introduce pacea și concordia între clasele sociale ale țării românești ; pacea, fericirea și bogăția așteptată de țara întreagă și... cîte și mai cîte spunea manifestul lui Cuza Vodă.

A trecut de atunci așa de puțin timp — nici treizeci de ani — și toate făgăduințele lui Cuza s-au împlinit, în adevăr, dar într-un mod contrar. Pămînturile țăranilor secătuite și înstrăinate, o sărăcie îngrozitoare, cum poate nu s-a mai pomenit în toată istoria acestei mult încercate țări, decimează amarnic țărănimea noastră. Țăranul, egal cu boierii înaintea legii pe hîrtie, în practică însă e bătut și schingiuit de subprefect, de primar, de slugile și de slugile slugilor boierești ; iar pacea și iubirea între clase s-au arătat și mai bine în vremea răscoalelor [55], cînd la strigătul mulțimii flămînde și desculțe „Pîine !" s-a răspuns prin gloanțe.

Și cînd te uiți pricepi și te pătrunzi de toată starea deznădăjduită a țărănimii noastre și, pe de altă parte, citești toate făgăduințele și frazele frumoase din manifestul lui Cuza Vodă, atunci cea mai moderată exclamație ce-ți poate scăpa din gură e : „Ce fraze înșelătoare !" Și, cu toate acestea, e foarte probabil că și Cuza și sfetnicul lui, Kogălniceanu, credeau cu tot dinadinsul în adevărul frazelor ce ziceau și, în orice caz, e absolut sigur că tinerimea entuziastă de atunci a crezut cu tot entuziasmul tinereții în veracitatea acestor fraze.

Și tocmai de aici putem trage un învățămînt pentru noi, și anume să nu ne încredem frazelor. O reformă, o schimbare socială dorită poate părea la întîia vedere că ne duce drept la pămîntul făgăduinței dacă nu privești decît o față a chestiunii și dacă o îmbraci în fraze pompoase. În cazul acesta ești osîndit, ca să parafrazez un vers al lui Goethe, să dorești mereu binele și să faci mereu rău.

Ca să scăpăm de frazele înșelătoare, trebuie de studiat societatea în toată complexitatea ei, trebuie de studiat trecutul și prezentul ei, înarmat cu toată cultura veacului și cu toată dorința fierbinte de a vedea omenirea scăpată din îngrozitoarele suferințe îndurate atîtea și atîtea veacuri.

Și acest studiu e făcut tocmai de socialismul științific.

Iată de ce chemăm noi tinerimea la studiul greu, dar luminător al socialismului științific.

C. D. G.

„MUNCA" *(BUCUREȘTI), ANUL II, NR. 40, DIN 24 NOIEMBRIE 1891.*

LUCRUL CU BUCATA LA MUNCA CÎMPULUI

I

Tovarăşul şi prietenul G. Diamandi, vorbind într-un articol [56] despre lucrul cu bucata la muncitorii industriali, a atins o chestie peste măsură de însemnată pentru dezvălirea [dezvoltarea] socialismului în România.

E vorba de *lucrul cu bucata în cultura pămîntului*. În Moldova, sistemul cu dijmă întrebuinţat în Muntenia e aproape necunoscut. Toate daraverile sau mai toate în ceea ce priveşte munca cîmpului sînt socotite băneşte în Moldova. Muncitorii ţărani *se angajează* la proprietar ori arendaş pentru munca cîmpului în bani şi dacă ţăranul are nevoie de pămînt şi ia pămîntul de trebuinţă de la proprietar aceasta o face tot în bani.

Aşa, de pildă, un locuitor are nevoie de 2 fălcii de pămînt, el se învoieşte cu proprietarul despre preţul acelor 2 fălcii băneşte, de pildă cu 80 fr., apoi, la rîndul său, ţăranul se învoieşte tot băneşte pentru muncă şi cu preţul muncii scade din datoria pentru pămînt. Încît în Moldova n-avem nici dijmă, nici acel întreg sistem meşteşugit de care se servesc proprietarii în Muntenia. Relaţiile între ţăranul şi proprietarul din Moldova sînt îndeobşte acelea care sînt între patron şi lucrător, între capitalist şi

proletar. Întocmai precum proletarul industrial îşi vinde puterea de a munci capitalistului fabricant, tot aşa muncitorul ţăran îşi vinde puterea de a munci capitalistului proprietar sau arendaş, aşa că *în Moldova muncitorii agricoli sînt salariaţi în acelaşi chip ca şi proletarii industriali.* Încît chestia salariilor care frămîntă pe proletarii industriali e întocmai aceeaşi şi pentru proletarii ţărani (şi în Moldova sînt foarte mulţi) care alcătuiesc masa muncitorilor agricoli.

Astfel fiind lucrurile, e vădit că chestiunea ridicării salariilor pentru muncitorii agricoli e tot aşa de însemnată ca şi pentru muncitorii industriali. Dar muncitorii industriali văd o mare piedică în ridicarea salariului în sistemul întrebuinţat de capitalişti de a da lucrul cu bucata şi de aceea Congresul socialiştilor din toată lumea de la Bruxelles a hotărît de a se împiedica prin toate mijloacele lucrul cu bucata, atît de dăunător pentru muncitori, cum a arătat foarte bine şi prietenul Diamandi în „Munca“.

Acest sistem de lucru cu bucata e şi mai păgubitor pentru muncitorii agricoli decît chiar pentru muncitorii industriali, după cum voi arăta îndată, şi din nenorocire la noi în ţară mai numai acest sistem e întrebuinţat în agricultură.

Un proprietar sau arendaş „bun gospodar“ cînd vine primăvara îşi are asigurată toată munca cîmpului ce vrea să-l cultive, socotită în fălcii şi prăjini. El nu se îngrijeşte cîte zile de muncă îi trebuie pentru a-şi lucra ogoarele, ci cîte fălcii are plătite ; el nu se învoieşte cu muncitorii să-i lucreze cu ziua, ci se învoieşte cu bucata, cu falcea, prăjina şi puţin îi pasă în cîte zile se va lucra acea bucată şi dacă mai întrebuinţează şi muncitori plătiţi cu ziua aceasta o face mai mult întîmplător, din împrejurări neprevăzute.

Pentru a vedea cît de păgubitor e acest sistem de a lucra cu bucata, cu falcea, prăjina la agricultură, trebuie să facem o mică socoteală.

Îndeobşte toate învoielile de munci agricole se fac iarna, cînd nevoia ţăranului e mai mare şi n-are pe ce prinde o para şi vădit lucru e că şi preţurile sînt mai mici. Dar să lăsăm la o parte, pentru uşurinţă, toate şicanele şi toate călcările de lege ce le întrebuinţează proprietarii spre a despoia pe ţăran de munca lui şi să ne închipuim că totul se petrece în cea mai bună regulă.

Plata pentru munca cîmpului se deosebește de la un loc la altul, dar vom lua mijlocia și chiar mai mult decît mijlocia și vom vedea cît de păgubitor e lucrul cu bucata la cîmp. Îndeobște, în Moldova se plătește pentru prăjina de prașilă 50 de bani (adică pentru prașila întîia, a doua, culesul păpușoilor și desfăcutul lor, tăiatul hlujilor * și căratul la coșar) și la 25 de prăjini prașila o baniță de făină și o oca de brînză. Vasăzică pentru 25 de prăjini va lua plată 12 fr. 50 b. și ca hrană 3 fr., total 15 fr. 50 b.

Un *bun prășitor* într-un an în care pămîntul se lucrează în mijlocie nu poate face mai mult de 4 prăjini pe zi, ceea ce pentru amîndouă prașilele îi trebuie 12 zile. Mai trebuie încă 6 zile cules, tăiatul hlujilor, căratul la pătul etc., ceea ce face 18 zile de lucru pentru prețul de 15 fr. 50 b. Cu alte cuvinte, un bun lucrător va primi pe ziua lucrătoare numai 86 de bani și cu mîncarea lui. Lucrătorii cu ziua la prașilă primesc în mijlocie un franc pe zi și mîncare, ceea ce pentru 18 zile face 18 franci și încă mîncarea, pe care să o prețuim la 40 de bani pe zi, care face 7 fr. 20 b., deci total 25 fr. 20 b. Astfel că, în împrejurări deopotrivă și pentru unii și pentru alții, lucrătorul cu bucata primește cu 9 fr. 70 b. mai puțin decît cel cu ziua.

Să trecem la secere. Plata pentru prăjina de secere este 30 b. (acest preț e pus cam mare și se plătește vara numai — puține județe sînt cum e Romanul, în care se plătește iarna acest preț și în care vara ajunge pînă la 50 b. prăjina) și la 25 de prăjini se dă *„tain“* o baniță de făină și o oca de brînză. Ceea ce face cu totul pentru 25 de prăjini de secere 10 fr. 50 b. Un *secerător bun* nu poate secera și lega în snopi mai mult de 4 prăjini pe zi, muncind 14 ceasuri, deci îi trebuie cel puțin 6 zile pentru a secera 25 de prăjini. Un secerător cu ziua se plătește cel puțin 2 fr. ziua de lucru și i se dă și mîncare, ceea ce pentru 6 zile face 14 fr. 40 b. Deci și la secere lucrătorul cu bucata pentru 6 zile va lua mai puțin cu 3 fr. 90 b. decît cel cu ziua.

Pentru *coasă* se plătește 15 fr. falcea (îndeobște numai 12 fr.) și tain o baniță de făină, o oca de brînză și o oca de rachiu. Pentru această plată trebuie să facă toată

* [Hlujean — cocean de porumb după ce s-au cules știuleții].

munca trebuincioasă : cosit, adunat, clădit în stog, ceea ce ia cel puțin 14 zile, pentru care primește cu tain cu tot 19 fr. 50 b. Un muncitor cu ziua primește cel puțin 1 fr 50 b. ziua (la cosit și clădit e mai scump, la adunat mai ieftin ; pun o mijlocie), pentru 14 zile va avea 21 fr. și mîncarea să o pun 50 b. pe zi (la coasă se dă mîncare mai bună decît la alte munci și rachiu de 3 ori pe zi, fiind muncă mai grea), face peste tot 28 fr. Deci și la coasă muncitorul cu bucata va lua mai puțin cu 8 fr. 50 b. decît lucrătorul cu ziua pentru aceleași zile de muncă.

Un bun muncitor într-un an agricol, adică de pe la 15 martie pînă la 15 octombrie, e cunoscut că cu mijloacele de muncă care le avem nu poate lucra decît vreo 2 luni la arat (cam vreo 50 de zile lucrătoare), 50 de prăjini prașilă, 50 de prăjini secere și o falcie și jumătate de coasă (e rar lucrătorul care să poată munci atît și dacă muncește atît sau chiar mai mult e că lucrează și femeia și copiii, și noi facem socoteala pentru un singur om).

Pentru aceasta, lucrătorul cu bucata primește după socoteala de mai sus :

	lei, b	zile lucr.
1) *Arat,* plata a 2 luni, cîte 20 lei luna, plus mîncarea	60,00	50
2) *Prașilă,* plata a 50 de prăjini, plus tain	31,00	36
3) *Secere,* plata a 50 de prăjini, plus tain	21,00	12
4) *Coasă,* plata a o falcie și jumătate, plus tain	29,25	21
Total	141,25	119

Pentru un lucrător cu ziua, care ar fi lucrat aceleași zile :

1) *Arat,* plata a 2 luni cîte 20 lei luna, plus mîncarea	60,00	50
2) *Prașilă*	50,40	36
3) *Secere*	28,80	12
4) *Coasă*	42,00	21
Total	181,20	119

Deci vedem că pentru un același număr de zile care au muncit și muncitorul cu bucata, și cel cu ziua în o vară e o deosebire de 40 de fr., sumă destul de mare pentru un muncitor țăran și care l-ar pune în stare să facă față la multe nevoi. Încît vedem cît de însemnat lucru e pentru muncitorii agricoli de a nu mai lucra cu bucata, ci cu ziua. Dar această deosebire pe care am arătat-o pînă aici încă nu e lucru așa mare față cu deosebiri mult mai mari și din care izvorăsc, în mare parte, nenorocirile ce cad asupra muncitorului țăran. Dar despre acestea voi vorbi în nr. viitor.

II

Am zis în articolul trecut că un bun muncitor într-un an agricol nu poate lucra, punînd și aratul, decît 50 de prăjini prașilă, tot pe atîta secere și o falce și jumătate de coasă și am făcut socoteala că acestea le face în 119 zile lucrătoare. Dar de la 15 martie pînă la 15 octombrie sînt 213 zile, din care scoțînd 60 de zile de sărbătoare și zile rele de lucru ar rămînea deci pentru muncitorul nostru încă 34 de zile lucrătoare, dar cu toate acestea el nu poate munci mai mult decît am spus mai înainte. Adevărul e că chiar bunul muncitor nu poate munci în timpul socotit de noi toată acea muncă și nici un an nu e așa de bun pentru toate felurile de muncă. Dacă, de pildă, anul va fi bun și prașila va merge după socoteala ce am făcut, e cu neputință să fie tot așa de bun pentru coasă, unde va trebui să piardă mai mult timp sau din contra.

Astfel că lucrătorul cu bucata va pierde și aceste 34 de zile, pe cînd muncitorul cu ziua nu le pierde și va fi plătit pe ele. Punînd și pe aceastea un franc pe zi și mîncare, îi va mai veni lucrătorului cu ziua încă 47 fr. 60 b. Astfel că lucrătorul cu bucata va lua mai puțin decît cel cu ziua cel puțin 87 fr.

Dar deosebirea nu se mărginește numai aici ; în agricultură nu e ca în industrie, unde lucrul de fabricat e tot atît de greu azi ca și la anul și tot atît am să produc în o zi și acum, și la anul. În agricultură, greutatea muncii atîrna de timp : e ploaie mai multă, e secetă, e roadă multă, sînt atîtea pricini care nu atîrnă de om și care îngreunează munca.

Sînt ani în care cel mai bun prășitor nu poate prăși mai mult de 2 prăjini pe zi. Cu strînsul fînului e și mai greu adesea : cînd e timpul ploios trebuie să stea luni întregi să-l păzească, să-l tot întoarcă, să-l adune și iar să-l împrăștie. În aceste împrejurări, muncitorul cu bucata nu poate face decît jumătate din munca ce am spus și astfel și prețul muncii lui se înjumătățește, pe cînd al muncitorului cu ziua rămîne întreg. E un lucru foarte ciudat : dacă grîul e bun, des, gros în pai, dacă păpușoii sînt rodnici, pentru muncitorul cu bucata această roadă bogată e o pricină de sărăcie și de nenorocire, căci trebuie să lucreze mai mult timp și prin urmare să ia un preț mai mic decît dacă recolta ar fi proastă.

Un an în care pămîntul se muncește greu sau un an în care *recolta e prea bogată* e de ajuns a robi proprietarului pe muncitorul țăran care lucrează cu bucata, și iată cum. Să ne închipuim un bun muncitor, care știe că poate face în o vară toată munca care am arătat-o mai sus ; el se învoiește cu proprietarul pentru toată acea muncă și-și regulează toate nevoile. Se întîmplă că munca e foarte grea, fie din pricina timpului rău, fie din pricina unei recolte prea bogate, și atunci nu poate face toată munca, ci rămîne o jumătate sau o parte din muncă nefăcută. Ce se va întîmpla ? Pentru a-și îndeplini trebuințele, va fi silit să ia de la proprietar iar pe muncă și pe lîngă aceasta va avea de făcut și rămășița din anul trecut și așa rămîne dator din an în an, încît de la o vreme, pentru a avea cu ce trăi, se îndatorește pentru al 3-lea și al 4-lea an și așa merge pînă moare, lăsînd moștenire la copii o datorie de 3—4 ani de muncă. Dar, îndeobște, proprietarii, pentru rămășițele de muncă, le pun dobînzi și chiar le îndoiesc datoria sub cuvînt că ei au pierdut dacă nu le-au făcut toată munca și la acestea mai adaugă și anii de lipsă, birurile, șoselele și alte avaele *, și veți pricepe de ce muncitorii țărani sînt datori la proprietari cu muncă pe 10 și 15 ani.

Dacă muncitorii ar lucra cu ziua, puțin le-ar păsa dacă pămîntul se muncește mai greu ; ei ar munci cît se poate munci de un om și și-ar lua plata după ziua de lucru ; din contra, dacă recolta ar fi mai bogată s-ar bucura, căci ar fi nevoie de mai multe brațe și prețurile (salariile) ar crește, și în nici un chip din pricina greutății de muncă n-ar putea fi siliți să se îndatorească pe anii viitori.

* [Avaet = impozit].

Chestiunea aceasta, ca muncitorii de pămînt să lucreze cu ziua și nu cu bucata, ar avea și alte foloase. Nefiind obligați să lucreze cu falcea, ar putea să se înțeleagă să ridice prețul zilei de muncă și dacă proprietarul n-ar vrea să le ridice prețul ar putea să nu vrea să lucreze un timp, să facă aceea ce se numește grevă și cînd proprietarul ar vedea că se scutură grîul, că buruienile înădușă păpușoii ar fi silit să dea. Dar despre această prea însemnată chestie vom vorbi altă dată.

Fără îndoială că din socotelile arătate mai sus e vădit ca muncitorii agricoli să caute toate chipurile și să nu se mai învoiască cu bucata la munca cîmpului, ci cu ziua. Dar orice muncitor țăran ne poate zice : „Foarte bine, bun sfat, îl pricepem și noi, dar iarna cînd ne strînge nevoia nu putem aștepta pînă vara să lucrăm cu ziua, ce să facem ?". Nu mai încape îndoială că ar fi mult mai bine ca muncitorii să nu se învoiască de iarna, căci atunci proprietarii le dau prețul care voiesc ei, pe cînd vara ar fi siliți să dea prețurile care le-ar cere muncitorii ori altmintrelea le-ar rămîne ogoarele pustii. Dar fiindcă sînt [în] nevoi și trebuie să ia bani ori lemne etc. și să facă învoieli iarna, aceste învoieli, în loc de a le face cu bucata, să le facă cu ziua, în loc să ia atîtea fălcii de muncă, să ia plată pentru un număr de zile pe care le va munci în vară, și atunci vor lipsi acele neajunsuri ce întovărășesc lucrul cu bucata. Dacă un muncitor ia, învoindu-se cu bucata, 140 fr., cum am zis mai sus, această sumă o ia și pentru trebuințele ce le are iarna și pentru cele de vară și prin urmare pentru iarnă îi vine 70 fr. Pentru nevoile ce le are iarna, în loc de a se învoi cu bucata, s-ar învoi cu ziua și, învoindu-se chiar numai cu un franc pe zi, pentru acești 70 fr. de care are nevoie va trebui să se învoiască pe 70 de zile care să le muncească vara și încă pentru aceste 70 de zile va avea mîncarea tot de la proprietar.

Atunci îi va mai rămîne încă 80 de zile slobode pe vară, pe care zile își va putea cere prețul care-i vine la socoteală, și astfel va fi plătit mai bine și încă cu atît mai bine cu cît pămîntul se va lucra mai greu sau roada va fi mai îmbelșugată. În acest chip nu numai că n-ar mai rămîne dator, dar ar putea să mai strîngă ceva economii

pe iarnă și atunci să se învoiască pentru vara următoare și pentru mai puține zile.

Pentru a aduce la îndeplinire această îmbunătățire nu trebuie alta decît unire și înțelegere dintre muncitorii fiecărei comune, căci acest lucru nu atîrnă decît de muncitori și deloc de stăpîni. Dar, încă o dată, *fără unire între muncitori nu se poate ajunge la nimic.*

I. Vasiliu

„MUNCA" *(BUCUREȘTI), ANUL II, NR. 44 și 45, DIN 22 ȘI 29 DECEMBRIE 1891.*

POLITICA EXTERNĂ

La această rubrică [57], cititorul va găsi mersul general al politicii externe din fiecare lună. Pentru acest prim No. însă ne vedem siliți a pune pe cititor în cunoștință de faptele care s-au petrecut nu numai în cursul acestei luni, ci de a face un mic rezumat al unor fapte mai vechi spre a putea a ne da seama mai lămurit de acest complex de fapte al politicii europene. În același timp, pentru a nu pierde din vedere mersul de totalitate al politicii exterioare, pentru a nu rămîne surprinși față cu împerecherile și alianțele cele mai surprinzătoare ale statelor europene, trebuie să ne dăm seama de mobilul principal care determină politica europeană în o anumită direcție, și nu în alta. Altmintrelea, la fiecare pas am vedea petrecîndu-se o serie de fapte care de care mai ciudate în aparență și, dacă nu am cunoaște adevăratul motiv care le determină, ne-am pierde în detalii fără a înainta un pas în cunoașterea esenței acestei politici generale și n-am fi decît niște simpli cronicari. Fără îndoială că nu într-un singur număr vom face să reiasă toate pricinile care determină politica europeană, aceasta sperăm a o face treptat, treptat, pentru cititorii noștri, dar, oricît de pe scurt, e trebuitor a

stărui de la început asupra celui mai de căpetenie mobil care împinge și îndreptează toată politica exterioară.

Toată politica actuală a Europei se învîrtește în jurul a două puncte de căpetenie :

1) *Formidabilele alianțe între diferitele popoare și*
2) *Mișcarea proletariatului*

Dacă ne uităm la statele Europei, le vedem împărțite în două mari tabere : de o parte alianța puterilor centrale, alcătuită din Germania, Austro-Ungaria și Italia, sprijinită direct sau indirect de Anglia, în jurul cărei alianțe gravitează statele mai mici, ca România, Bulgaria etc., de altă parte alianța Franței republicane cu autocratica Rusie, în jurul căreia gravitează Danemarca, Serbia.

În fața acestor formidabile alianțe, față cu sforțările fiecărui stat de a-și căpăta alianțe sau de a intra în alianțele formate, fiecare e dator să se întrebe care e rațiunea acestor alianțe. Răspunsul general e acesta : Franța vrea să-și revendice de la Germania provinciile Alsacia și Lorena pierdute în războiul de la 1870 și Rusia vrea să se întindă în Peninsula Balcanică, iar Germania are interesul de a împiedica pe Franța și Austria, de a împiedica pe Rusia în aspirațiunile lor. Răspuns de altmintrelea adevărat, dar care nu lămurește pricinile mai adînci ale vrăjmășiei unor state, nici pricinile prieteniei altora. Dacă acest răspuns ar fi singurul adevărat, atunci cum ne-am explica alianța Italiei cu Austria ? Dacă e vorba de revendicări de făcut, atunci Italia ar avea de revendicat mai mult de la Austria decît de la Franța. Și cu toate acestea Italia, de gintă latină, e aliata Austriei și dușmana Franței, tot de gintă latină !

În politică și diplomație e un adevăr aproape banal că statele, în politica lor exterioară, se conduc nu după simpatii, nici după comunitatea de origine, adică dacă aparțin aceleiași rase, ci *numai și numai de interese*. Și cînd zicem că statele se conduc numai de interese rugăm pe cititori să nu înțeleagă că interesele întregii națiuni determină politica statelor, ci că numai interesele clasei domnitoare determină acea politică, deoarece statul e în mîna acestei clase și ea îndreptează acțiunea statului așa ca să-și satisfacă interesele sale.

Veacul al XIX-lea e veacul domniei burghezimii, în interesele burghezimii din diferitele state trebuie să cău-

tăm pricinile împerecherilor dintre statele europene. Atît alianțele cît și dușmăniile dintre diferitele state se schimbă necontenit după cum interesele burghezimii din acele state se schimbă și ele. *Cînd burghezimea din două state are același interes, acele state vor fi în cea mai bună legătură, vor face alianțe. Îndată ce interesele burghezimii din acele state, pînă atunci prietene, vor deveni antagoniste, imediat și statele vor deveni dușmane.* Să dovedim aceasta. Dar înainte de toate care sînt interesele mai de căpetenie ale burghezimii ?

Tipul unei burghezimi ajunse la cel mai înalt grad de dezvoltare e de a produce mărfuri în cantități colosale și a avea la dispoziție piața universală pentru desfacerea mărfurilor, de a putea să-și vîndă mărfuri în toate țările fără nici o piedică. Burghezimea engleză e pînă la un oarecare punct idealul burghezimii din toate țările.

Dacă în un stat burghezimea a ajuns la un înalt grad de dezvoltare, burghezimea din acest stat va proclama principiul *liberului schimb* și va deveni *cosmopolită.* Așa a fost cazul cu Anglia [58]. Orice țară care-și deschide piața sa pentru mărfurile engleze va fi cea mai bună prietenă a statului englez și la nevoie de primejdie o va apăra cu arma împotriva altor state. Din contră, orice țară care-și închide piața sa pentru mărfurile engleze devine vrăjmașa Angliei și caută a o sili prin puterea armelor a admite principiul liberului schimb, cum a fost cazul cu China, Japonia și altele. Acestea ne explică în același timp acest fapt caraghios pentru ce burghezimea e în același timp cosmopolită și naționalistă. *Cosmopolitismul* îi vine la socoteală, căci vrea să aibă piața liberă în toată lumea, *naționalismul* iar îi convine, căci vrea să fie o nație puternică, pentru a sili prin putere pe celelalte națiuni a lăsa piețele lor libere și, *mai cu seamă, a zdrobi prin putere pe burghezimea altei națiuni care ar ajunge la un grad de dezvoltare și ar putea astfel a-i face o concurență primejdioasă.*

Dacă, din contră, într-o țară burghezimea nu e dezvoltată bine, produsele ei industriale și agricole sînt inferioare, atunci ea devine protecționistă în ultimul grad și naționalistă pînă la șovinism. Neputînd concura cu burghezia străină, vrea să-și aibă măcar piața internă pentru produsele ei și de aceea caută a lua măsurile protecționiste cele mai riguroase. În același timp, trebuie să fie o nație puternică spre a-și putea apăra piața internă și în același timp a sili prin puterea sa politică pe alte nații mai mici a deschide piețele lor numai acestui stat și a le închide pentru alte state.

Cele ce am zis pînă aici se lămuresc minunat de bine în istoria burghezimii franceze.

După ce prin revoluție a răsturnat domnia feudalismului și a ajuns stăpînă pe stat, o vedem războindu-se aproape un sfert de veac cu mai toate statele europene. Cine crede că Franța a vărsat atîta sînge numai pentru a introduce în Europa principiul de egalitate, libertate și fraternitate, precum se învață în școlile noastre, se înșală amar ! Fără îndoială că o bucată de vreme burghezimea franceză s-a luptat în contra Europei feudale pentru ca să nu se restatornicească iarăși în Franța domnia feudală și astfel să se ieie statul din mîna burgheziei, dar mai în urmă, mai cu seamă după ce Napoleon I a ajuns împărat, toate războaiele au fost în interesul lărgirii pieței pentru produsele burgheziei franceze.

Burghezimea franceză, ajungînd stăpînă politicește în stat, era în următoarea situație : avea o dezvoltare industrială și comercială foarte înfloritoare față cu toate țările continentale din Europa și prin urmare nu putea fi concurată de ele, deci căuta *să-și păstreze aceste piețe sau să dobîndească pe cele care nu le avea.* De altă parte era Anglia, mult mai dezvoltată, față cu care burghezimea franceză nu putea să ție concurență.

Germania, vecina Franței, era o piață admirabilă pentru mărfurile burgheziei franceze dacă n-ar fi concurat-o burghezimea engleză. În același timp, burghezimea germană, care era atunci în stare embrionară, ar fi ajuns o primejdie serioasă pentru burghezimea franceză dacă s-ar fi putut dezvolta în liniște. De aceea pe Germania a căutat să o divizeze și să o pună sub influența franceză ca nu cumva să se mai poată ridica, tot așa a făcut cu Italia, Spania etc. Prin acest mijloc avea piețe sigure, orice industrie națională în aceste țări era cu neputință să se dezvolte din pricina concurenței mărfurilor franceze, care erau superioare, nici un mijloc de protecțiune a industriei naționale nu se putea lua deoarece erau sub influența franceză și dacă nu se supuneau le impuneau cu puterea armelor ; concurența engleză era îndepărtată,

căci orice țară cădea sub influența Franței i se impunea să închidă piața pentru mărfurile engleze (Blocul continental).

Iată foloasele burghezimii de a fi un stat puternic, iată motivele foarte puternice pentru a fi patriotă! Patriotismul aduce parale!

Burghezimea engleză, care se vede alungată de pe piețele Europei, devine vrăjmașa de moarte a Franței și o urmărește ca să o doboare cu atîta stăruință cum nu s-a mai văzut decît doară în istoria Romei și Cartaginei.

Burghezimea franceză, văzînd că nu va putea să scape de burghezia engleză și văzînd că aceasta nu-i dă răgaz deloc, hotărîse să zdrobească puterea Angliei prin o năvălire în Anglia și în colonii.

Atunci burghezimea franceză, care se lupta, ne spun istoricii ei, pentru libertatea popoarelor, pentru a introduce principiile de egalitate și fraternitate, întinde mîna despoticei și autocraticei Rusii, închide ochii, trece alături cu principiile de egalitate, fraternitate și consimte la toate pretențiile imperiului semibarbar!!

În înțelegerea de la Tilsit [59] și de la Erfurt, burghezimea franceză, prin reprezentantul ei, Napoleon I, hărăzește monarhului de drept divin și celui mai absolut din Europa o mulțime de popoare, între care și pe prea iubiții săi frați mai mici de la Dunăre, în schimbul sprijinului ce Rusia i l-ar da spre a zdrobi pe Anglia!

Germania, la rîndul ei, spre a putea scăpa de Franța, proclamă principiul unității naționale pentru a deveni un stat puternic și a se opune prin putere de a deschide piața ei internă mărfurilor franceze și, în același timp, de a sili pe alte popoare mai slabe de a-și procura mărfurile de la burghezimea germană.

Istoria ne spune că rivalitatea dintre Franța și Anglia e seculară și cu toate acestea în vremea acestei rivalități de multe ori am văzut pe Anglia braț la braț cu Franța. Pentru ce? Pentru că interesele burgheziei din ambele state s-au întîmplat în unele timpuri să fie aceleași. Rusia, a cărei dezvoltare burgheză e inferioară, ale cărei produse naționale n-ar putea susține concurența străină nici pe piața sa internă, e statul cel mai protecționist din Europa.

În timpul cînd Rusia, sub Neculai Pavlovici [60], încerca să cuprindă Turcia și țările române, vedem pe Anglia și pe Franța aliate spre a sprijini pe Turcia și țările de la Dunăre, încurcîndu-se cu Rusia într-un război foarte greu și foarte costisitor [61]. Pentru ce? Pentru că atît englezii cît și francezii făceau comerț însemnat cu Turcia și în țările române și, de cădeau sub stăpînirea Rusiei, aceasta ar fi aplicat sistemul protecționist și atunci o piață atît de însemnată le-ar fi fost închisă. Atunci, ca prin minune, au uitat vrăjmășia și și-au întins mîna! Tot asemenea s-au unit ca să silească pe China să deschidă piața ei pentru mărfurile franceze și engleze.

Dacă în întîia jumătate a veacului nostru aproape toată mișcarea politicii europene se învîrtește în jurul celor două burghezii antagoniste, franceză și engleză, și în silințele burghezimii franceze de a răsturna feudalismul din Europa, pentru a nu fi primejdios burghezimii franceze, în jumătatea a doua a veacului nostru situațiunea se complică prin intrarea pe scenă și a burghezimii altor nații.

Burghezimea se dezvoltă în Germania și în Italia, și fatal aceste țări se fac naționaliste, pentru că, ridicînd principiul naționalităților, ele ajug niște state puternice și capătă o situație politică însemnată atît de folositoare intereselor burgheziei, fie pentru a-și păstra piața internă, fie pentru a-și lărgi piața externă.

Cu cît creștea puterea burghezimii germane, cu atît și antagonismul între ea și burghezimea franceză creștea. Burghezimea germană vedea în cea franceză o piedică în dezvoltarea ei, atît prin inferioritatea mărfurilor germane, care nu puteau ține concurență cu mărfurile franceze, cît și prin situația politică superioară a Franței, care sub Napoleon al III-lea avea oarecum hegemonia Europei în urma războiului Crimeii și în urma învingerii Austriei [62]. Burghezimea franceză vedea o primejdie în puterea mereu tot crescîndă a burgheziei germane. Războiul ajunge de neînlăturat. Unitatea națională, Rusia, cîștigată la neutralitate prin făgăduința că Germania va păzi neutralitatea în războiul oriental, slujiră de minune pe burghezia germană pentru a slăbi puterea burgheziei franceze și a-i lua măcar în parte locul.

Anglia, care n-avea frică de concurența germană, vedea cu ochi buni zdrobirea burgheziei franceze. Pretextul fu găsit ușor și războiul declarat în 1870. Franța fu învinsă, iar Germania ajunse prima putere în Europa. Germania, pentru a se asigura de Franța și a o ține oarecum de păr, ia de la Franța Alsacia și Lorena, *două provincii fără care Franța rămîne deschisă și fără nici o apărare naturală despre hotarele Germaniei.* O năvălire germană în Franța e foarte ușoară, pe cînd o invazie franceză în Germania e foarte grea. Acestea fiind așa, burghezimea franceză fiind amenințată în orice moment, putem înțelege silințele disperate ce-și dă Franța de a căpăta acele provincii și de ce burghezimea franceză a ajuns la acel patriotism șovinist care merge uneori pînă la nebunie. Nesiguranța ei pe de o parte, pe de alta visul de a vedea iarăși burghezimea germană zdrobită și a-și putea face treburile în Europa nu-s destul motiv pentru șovinismul burgheziei franceze ?

Germania, la rîndul ei, spre a putea păstra situația cîștigată își dă toate silințele de a ține în frîu pe Franța și caută să intereseze, rînd pe rînd, pe toate puterile pentru a avea sprijinul lor în cazul unui război cu Franța. Cel întîi lucru ce caută Germania e de a restatornici alianța celor trei împărați [63], avînd această alianță un îndoit scop : 1) de a împiedica revendicările Franței și 2) de a înăbuși mișcarea de emancipare a proletariatului european. Dar interesele Germaniei și, mai ales, ale Austro-Ungariei sînt cu desăvîrșire vrăjmașe intereselor Rusiei, și deci prietenia dintre ele era cu neputință să rămîie statornică.

Rusia, fiind o monarhie după modelul monarhiilor semibarbare, are interese cu totul contrare de ale puterilor europene. Puterea monarhiilor semibarbare stă în o necontenită cucerire a popoarelor înconjurătoare, cum s-a întîmplat cu mongolii, tătarii, otomanii etc. Puterea despotică spre a putea fi conservată trebuie necontenit să întrețină pe supușii săi în veșnice războaie și să facă cuceriri permanente ca să îndrepte atențiunea supușilor înspre acea direcție.

Pentru monarhia rusească, spre deosebire de celelalte monarhii semibarbare, e un alt interes și mai mare, Rusia e înconjurată de popoare civilizate și liberale și deci primejdia pentru răsturnarea monarhiei autocratice

e mai mare din partea acestor popoare decît din partea a înseși supușilor săi. Așa că pentru monarhia rusească nu e chestia numai de cuceriri pentru simpla ambiție a monarhului și a supușilor săi, ci e chestie de viață a însuși principiului autocratic. *Rusia vrea întinderea în Europa pentru a zdrobi liberalismul și a introna autocrația, spre a putea trăi țarismul în liniște.* România, Austro-Ungaria și Peninsula Balcanică sînt ținta țarismului, pentru că odată dobîndite ușor va putea dicta la Berlin și la Paris. Pe de altă parte, în Rusia s-a creat și o burghezie, dar această burghezie e inferioară, incapabilă de a susținea concurență cu burghezia străină chiar pe piața Rusiei, de aceea s-a văzut silită de a admite sistemul protecționist cel mai riguros din cîte s-a văzut, care merge pînă la interzicerea intrării mărfurilor străine, și de aceea șovinismul poporului rus (înțeleg clasa domnitoare) nu are egal decît doar în burghezimea franceză în urma ultimelor evenimente. Prin urmare cu cît Rusia se va întinde, cu atît celelalte burghezii europene pierd o mare parte din piețelor lor, și de aceea am văzut războindu-se Franța alături cu Anglia în Crimeea cînd Rusia amenința să le ia piața de la Dunăre și Balcani.

Austro-Ungaria face un însemnat comerț cu popoarele din regiunea carpato-balcanică. Germania de la 1870 încoace, prin pozițiunea sa politică, a reușit să facă bune afaceri în această regiune și mărfurile germane să înlocuiască pe cele franceze. Natural că prietenia Germaniei și Austro-Ungariei cu Rusia, care pretinde tocmai această regiune, nu putea să trăiască și deveniră dușmane de moarte, cu atît mai mult că pentru Austro-Ungaria, ca și pentru România, îndeplinirea visului țarismului nu e numai o chestie de piață, *ci o chestie de existență.* Astfel că *alianța Austriei cu Germania se impune ca o necesitate în situația actuală.*

Burghezimea franceză, pierzînd, în urma evenimentelor de la 1870, însemnătatea ce o avea în Europa, caută să-și deschidă piețe pe altă cale, prin cîștigare de colonii. Mai întîi caută să deschidă din nou drum mai scurt către India și China și de aceea taie istmul de Suez, punînd în legătură Mediterana cu Oceanul Indian (formarea canalului de Suez e operă mai ales a burghezimii franceze, bineînțeles sprijinită și de statul francez). Apoi caută a pune mîna pe țărmul mediteran al

Africii și ia Tunisul în stăpînire, pune mîna pe Tonkin și-și creează prea frumoase și întinse colonii în Indochina, în urma acestora nu-i lipsește decît preponderența în Europa prin zdrobirea Germaniei ca astfel burghezia franceză să-și capete vechea ei splendoare.

Anglia, de cînd în diferite state europene a crescut puterea burgheziei și aceste state au devenit mai mult sau mai puțin protecționiste, vede că piețele cele mai bune ale ei constau în colonii și la popoare semibarbare și barbare din Asia și Africa și prin urmare caută să nu fie lovită acolo. De aceea Anglia caută să pună mîna pe noua cale deschisă de burghezia franceză, pe canalul de Suez, spre a nu putea fi lovită în India, și ocupă Egiptul.

Burghezia italiană, care ar voi și ea să aibă piețe de desfacere, și-a pus ochiul pe țărmul mediteran al Africii nordice, și tocmai Franța a pus mîna pe o parte bună din această regiune și se întinde necontenit; de aici dușmănie între burghezia italiană și [cea] franceză și deci și între statele lor. Franța posedă, pe lîngă acestea, o flotă admirabilă, și Anglia se teme de coloniile sale cu creșterea marinei franceze și deci îi trebuie aliat, și acest aliat e găsit în Italia, care ar vrea să capete provinciile Africii și se vede împiedecată de Franța. Pe de altă parte, în visul burghezimii din Anglia și Italia, zdrobirea Franței ar constitui pentru ele un adevărat Eldorado, căci Anglia ar pune mîna pe vreo 25 milioane de supuși francezi din Indochina și Italia pe provinciile Africii nordice. Această comunitate de interese face pe Anglia și pe Italia să fie în cele mai strînse legături de prietenie și chiar se zice că ar fi între ele un tratat de alianță secret.

Pe de altă parte, Anglia se vede pusă în primejdie pe uscat, în coloniile din India și în comerțul cu China, de către Rusia, care s-a întins pînă în granițele Chinei și ale Indiei. Deci Anglia e silită a se alipi sau cel puțin a încuraja pe statele potrivnice Rusiei. Chestiunea întinderii Rusiei în Peninsula Balcanică privește de aproape pe Italia, mai întîi că și ea face comerț întins în peninsulă, și atunci ar pierde o piață însemnată, și al doilea, și cel mai de căpetenie, e că Rusia, stăpînă pe Constantinopol, ar căpăta domnia asupra Mediteranei și nu numai că visurile burgheziei italiene de a deveni stăpînă pe

Mediterană s-ar risipi, dar chiar orice comerț i-ar fi oprit de Rusia, care ar fi stăpîna acestei mări. Iată pentru ce, în starea actuală, *alianța Italiei cu Austria împotriva Rusiei se impune*, cu toate dușmăniile ce au fost și mai sînt încă între aceste două state. Natural că alianța Italiei și a Germaniei se explică și mai bine cu cît Germania are interesul de a fi și împotriva Franței, și a Rusiei.

Burghezia franceză fiind îndepărtată în mare parte de la comerțul din România și din Peninsula Balcanică de către burghezia germană și austriacă, puțin îi pasă cine va stăpîni aceste țări. Din contră, sprijinul Rusiei pentru a zdrobi burghezimea germană i-ar fi de mare folos nu numai pentru a-și căpăta provinciile pierdute, ci mai ales pentru nimicirea unui concurent atît de primejdios și de puternic și, în același timp, pentru a pune mîna pe Egipt și pe noua cale către India, deschisă de burghezimea franceză și pentru dobîndirea căreia nu cruță nici un mijloc. Rusia zdrobească pe Austria, cucerească România și Peninsula Balcanică, burghezimii franceze nu-i pasă, pentru timpul de față nici un folos pentru ea nu are păstrarea acestor țări, dar vede un mare folos în zdrobirea Germaniei și luarea Egiptului. De aceea, Franța s-a apropiat tot mai mult de Rusia, pînă ce a alcătuit alianța franco-rusă, prin care, desigur, consimte la pretențiile Rusiei, cum a consimțit și sub Napoleon I. Că pune prin aceasta Europa în primejdie de a-și pierde libertățile și civilizația cîștigată, introducînd autocratismul rusesc, ce-i pasă burgheziei franceze! Că pretențiile Rusiei, odată satisfăcute, mai tîrziu vor deveni primejdioase pentru însăși Franța, ce-i pasă ei ce va fi mai în urmă? Acuma sînt șanse de cîștig cu Rusia, merge cu ea, mai pe urmă întîmple-se ce se va întîmpla. Nu are ea presimțirea că tot n-are mult de trăit? Ori va cădea prin emanciparea proletariatului, ori prin autocratismul rusesc. De ce n-ar cîștiga încă pe cît poate?

Astfel, Europa s-a împărțit în două tabere: de o parte tripla alianță, sprijinită direct sau indirect de Anglia în contra tendințelor ruse și franceze, de altă parte alianța franco-rusă, amenințînd Europa cu domnia țarismului moscovit. Germania, ce are o situație preponderentă în Europa, burghezimea germană ajunsă la cel mai înalt ideal ce și-a putut închipui și în luptă cu proletariatul

german, atît de puternic şi de organizat, nu poate dori decît pacea şi de aceea duce o politică conservatoare de a se putea menţine în această stare şi fuge de un război din care nu se ştie cine va ieşi învingător. Austria, a cărei existenţă e ameninţată de Rusia, nu poate dori nici atît războiul, Italia, chiar dacă l-ar dori, nu se simte în stare a-l face. Astfel că atitudinea triplei alianţe e împăciuitoare, politica ei e de a conserva starea actuală de lucruri, prin urmare primejdia unui război nu poate veni din partea triplei alianţe, din contră, tripla alianţă a conservat pacea pînă la alianţa franco-rusă.

Nu tot aşa e cu alianţa franco-rusă. Franţa are revendicări de făcut, umilinţe de şters, răzbunări de satisfăcut, bineînţeles că toate acestea şi cu cîştig de realizat. Rusia vrea întinderi şi cuceriri, ţarismul vrea să stea cu un picior în Viena şi cu unul în Constantinopol şi de acolo să dicteze Europei.

Armările continuă, fanfarele de război sună, Europa stă gata cu arma la picior şi aşteaptă să sosească ceasul celui mai îngrozitor război, celui mai grozav măcel de carne omenească, de asemănarea căruia istoria nu cunoaşte pînă acuma!

În faţa acestei ciocniri de puteri uriaşe, ce vor face micile popoare, la care nu poate fi vorba nici de pieţe, nici de cuceriri, *ci numai de existenţa lor?* Ce va deveni? Ce va face România? Să stăm neutri, ni se va zice, şi la timpul prielnic vom vedea de partea cărei puteri să trecem. Dar este cu putinţă această neutralitate? Cine ne va lăsa să stăm neutri? Ar trebui să ne închipuim că sînt nebune şi Rusia şi Austria dacă ne-ar da voie să stăm într-o asemenea neutralitate. Atît Austria cît şi Rusia vor trebui să ştie hotărît care e atitudinea noastră, altmintelea cu declaraţia că vom sta neutri nu pot să se împace cînd vor şti că în coastele lor e o putere de vreo 200 000 de soldaţi gata de a se da sau în partea uneia sau altei puteri tocmai în momentul cel mai critic şi care pot să hotărască soarta războiului. Îndată ce războiul va fi declarat şi noi am persista în stare de neutralitate, atît Austria cît şi Rusia ar căuta să ne dezarmeze pentru a fi sigure de noi. Cel întîi pas ce-l vor face şi una, şi alta va fi să ocupe fiecare cît mai mult din teritoriul nostru, pentru a-şi asigura mai bine reuşita, şi fiecare din aceste puteri va intra ca vrăjmaşă la noi.

Războiul şi ciocnirile principale se vor face la noi în ţară, iar oraşele şi satele noastre vor fi pustiite, căci nu va fi cine să le apere, nefiindu-ne nici o parte aliată, ci toate vrăjmaşe şi oastea noastră dezarmată. O asemenea stare de neutralitate e echivalentă cu cel mai înfricoşat război care ar fi făcut pe faţă şi ne va aminti timpurile de tristă memorie ale năvălirilor tătărăşti!

Nu e tot aşa în cazul unei alianţe a noastre cu una din puterile vrăjmaşe, atunci cel puţin avem războiul în regulă şi armata noastră, cu sprijinul puterii aliate, poate apăra măcar o parte din teritoriul nostru de foc şi de pustiire.

Mai mult încă, se poate foarte bine ca ciocnirile principale, din motive strategice, să nu se facă pe teritoriul nostru, cum e şi foarte probabil, pe cînd, dacă am păstra neutralitatea, tocmai din motive strategice fiecare din puterile în război se văd silite a năvăli în România şi a se asigura din această parte. Aşadar, *alianţa României cu o tabără sau alta se impune.* Cu cine însă să facă românii alianţă? Să o facă cu Rusia? Dar România nu e primul obiectiv al întinderii şi cuceririlor împărăţiei moscovite? Rusia, învingătoare şi stăpînă pe Peninsula Balcanică şi poate pe o parte din Austria, ne va mai lăsa pe noi din ghiarele sale? Ori poate va crede cineva că, fiindcă am fost aliaţii ei, ne va cruţa? Dar chiar de ar voi aceasta n-ar putea, căci în ce chip ar putea stăpîni Peninsula Balcanică dacă România ar fi un stat independent, deoarece România e puntea ce leagă peninsula cu Rusia? Apoi nu sînt românii pătrunşi de recunoştinţa moscovită? N-am fost noi aliaţii Rusiei la 1877 şi, cu toate acestea, nu ne-a răpit hoţeşte Basarabia drept răsplată pentru sîngele vărsat de noi? *A face alianţă cu Rusia înseamnă a ne pune singuri jugul în gît şi a ne da gata înjugaţi ţarismului rusesc.*

Austria, fără a avea intenţii bune cu noi, e silită să aibă altă atitudine cu România. Ea, ca şi România, îşi vede existenţa ameninţată de Rusia, orice putere se adaugă ca să împiedice pe Rusia ajută existenţei Austriei, ca şi a României. Austria, lucrînd pentru existenţa României, lucrează pentru propria ei existenţă, şi România, lucrînd pentru existenţa Austriei, lucrează pentru existenţa sa. *Aşadar, în starea actuală, alianţa României cu Austria se impune şi cu atît mai mult cu toate ce-*

lelalte puteri care vrăjmășesc pe Rusia, deci intrarea României în tripla alianță e o necesitate. Acest lucru l-a înțeles partidul național-liberal (așa-zișii colectiviști), și cu toate păcatele acestui partid în această chestiune trebuie să-i recunoaștem mare merit. Nu știm întru cît legăturile noastre cu tripla alianță sînt înaintate, dar dacă pînă acum nu s-a făcut nimic în această privință trebuie să ne punem toate puterile spre a intra în tripla alianță, *care să ne dea asigurări că ne va apăra împotriva Rusiei.*

Imediat cum s-a făcut alianța franco-rusă și în urma atitudinii agresive atît a Rusiei cît și a Franței, teama de război cuprinse toată Europa și se așteaptă declararea lui în fiecare zi. Amar va fi de noi dacă războiul ne-ar cuprinde discutînd chestia neutralității !

Foametea. Pe cînd țarul Rusiei benchetuia cu prietenii săi francezi, pe cînd se făceau serbări în onoarea marinei franceze și făceau proiecte de alianțe și de cuceriri, nenorocitul popor rus, atît de apăsat și de calicit de domnia țarismului, de lăcomia nobililor feudali și a armatei de funcționari, și de polițiști, intră în o fază de criză și de nenorociri neînchipuit de dureroase ! Cel mai talentat tragedian nu va putea descrie prin cuvinte nenorocirile și durerile ce se desfășoară acum în cel mai creștin și mai ortodox imperiu ! Foamea a cuprins o mare parte din guberniile rusești [64] și face o pustiire cum nu s-a mai întîmplat decît doar în Germania în timpul războiului de 30 de ani. Scoarța copacilor și rădăcinile plantelor nu mai ajung pentru a stîmpăra cerințele stomacurilor goale, tifosul foamei seceră nenumărate victime, oamenii cad morți pe ulițe de slăbiciune și de foame. Bărbații au părăsit satele și au alergat la orașe sau în provinciile în care nu e lipsă mare, formînd bande de cerșetori sau de jefuitori, iar femeile și copiii înghit tot ce le iese înainte : lut, petici etc. Pentru a potoli durerile stomacului pînă cînd trec la cealaltă viață, unde nu e durere, după cum le spun preoții ortodoxului țar ! Ceea ce e mai grav, în multe localități s-au răsculat în masă.

Această stare dinăuntrul Rusiei a amorțit strigătele de război ale țarismului cu care amenința Europa și foametea din Rusia a scăpat-o sperăm cel puțin pentru un an de primejdiile unui război. Încît statele amenințate, și în special România, au drept să se bucure de această groaznică nenorocire căzută asupra mult încercatului popor rus. Cîtă mizerie în alcătuirea societății actuale ! O nenorocire pentru o parte din omenire scapă pe alta de nenorocire ! Și dacă foametea din Rusia și crahul financiar ce pare urmare neînlăturată a acestei foamete vor avea darul de a răsturna puterea autocratică a țarismului și a da Rusiei o constituție ! Europa civilizată și însuși poporul rus vor binecuvînta această nenorocire precum evreii binecuvîntează cele 10 plăgi căzute asupra Egiptului, după cum se zice, care i-au scăpat din robie. Noi nu ne facem iluzie, cum și-ar face anarhiștii, că în Rusia se va întîmpla revoluția socială : acea revoluție nu poate să fie decît burgheză și constituțională.

Dar aceasta-i destul pentru ca civilizația europeană să nu fie amenințată, ca feudalismul și reacțiunea să nu-și găsească reazim, ca societatea să-și facă evoluția sa progresivă și proletariatul să se poată organiza în liniște pentru a aduce la îndeplinire transformarea societății burgheze în societate socialistă.

Aceasta-i situația actuală a politicii Europei și dacă ne-am întins prea mult asupra acestei chestiuni am crezut că e necesar ca să stabilim principalul mobil care conduce politica europeană, pentru a înțelege tactica, intrigile, dezbinările ce se seamănă între popoare de către marile puteri în vederea urmăririi scopului principal.

Din această pricină ne-am văzut siliți a amîna pentru numerele viitoare mișcarea proletariatului, politica lui, precum și întru cît politica proletariatului modifică tendințele și scopurile politice burgheze, ale cărei trăsături generale le-am expus în articolul de față.

I. Vasiliu

„CRITICA SOCIALĂ" *(IAȘI), ANUL I, NR. 1 DIN DECEMBRIE 1891, P. 26—40.*

EPOCA NOASTRĂ

Epoca noastră e o epocă de tranziție. La 1848 s-au ciocnit formele vieții noastre orientale cu formele occidentale, și acestea din urmă au ieșit biruitoare. Dar din această biruință au ieșit forme politice care au rămas de multe ori numai forme goale cu cuprins foarte puțin european ; cît despre idei, principii și mai ales sentimente și obiceiuri, acestea nu se schimbă așa iute — bune ori rele, ele au viață tare. Și cilindrul parizian acoperă adesea un creier cu gînduri și principii orientale întocmai ca fesul ori ișlicul, fracul ascunde de multe ori o inimă cu sentimente tot așa de primitive, cu un dispreț către femeie, de pildă, tot așa de înrădăcinat ca cele ce le ascundeau giubeaua și antereul.

Ioan Gherea

„CALENDARUL MUNCITORULUI PE ANUL 1892", *BUCUREȘTI, 1892, P. 18—19.*

AVANGARDA SOCIALISMULUI[65]

Ideile mari ce frămîntă o națiune întreagă, gîndurile și dorințele generale ale unor clase ori ale unor națiuni sînt în general exprimate prin oameni geniali, prin oameni aleși, de numele cărora rămîn legate acele idei mari.

Acești aleși, fii geniali și generoși ai națiunii, pot fi numiți avangarda ei.

Marile transformări sociale ce frămîntă mai multe națiuni, o lume întreagă, sînt însă exprimate mai ales de o națiune aleasă, care slujește pentru o anumită epocă istorică de avangardă a națiunilor. Astfel în lupta cea mare pentru transformarea liberalo-burgheză, care a emancipat omenirea de sub jugul feudalismului, avangarda tuturor națiunilor a fost Franța.

În zilele noastre, ceea ce frămîntă lumea întreagă e chestiunea socială, e transformarea socială care se impune cu necesitatea unei legi naturale, transformarea societății moderne liberalo-burgheze în societate socialistă. Națiunea aleasă, aceea care joacă rolul de avangardă în marea luptă ce s-a întreprins pentru această transformare socială, e neîndoielnic Germania.

Mulțumită unor anumite condițiuni ale dezvoltării sale istorice, despre care nu se poate vorbi pe larg într-un articol, Germaniei i se cuvine rolul acesta. Faptele dovedesc aceasta cu prisosință. Partidul social-democrat din Germania numără deja milioane de membri, are 36 de gazete, ține congrese anuale supranumite parlamente socialiste, la care iau parte cîte 300 de delegați, are un buget și o organizație solide, și partidul crește, crește mereu. Ca să vedem cu ce iuțeală cresc forțele social-democrației în Germania, vom da aci cîteva cifre, mai elocvente decît orice frază și care reprezintă numărul voturilor socialiste în alegerile din Germania de la 1871 și pînă în alegerile trecute :

În 1871	101 927
În 1874	351 670
În 1877	493 447
În 1884	549 990
În 1887	763 128
În 1891	1 427 298

Astfel, în timp de 20 de ani, numărul voturilor socialiste a crescut de la o sută de mii la un milion și jumătate, — de 15 ori mai mult. Iar ultimele alegeri comunale de la Berlin și din Saxa arată că la alegerile viitoare numărul voturilor va fi mult mai mare decît la 1891.

Unul din genialii fondatori ai socialismului științific, Fr. Engels, analizînd starea de lucruri din Germania și creșterea forțelor socialiste, prezice cu drept cuvînt că la alegerile de la 1898 socialiștii vor obține trei milioane de voturi și că o parte însemnată din armata Germaniei va fi socialistă ; deci socialiștii vor ajunge o forță precumpănitoare în stat și vor impune condițiuni, astfel că sfîrșitul veacului va fi și începutul transformării socialiste.

Dar se va zice că Engels e teoretician. Iată atunci că Bebel, conducătorul practic al forțelor socialiste, om atît de cumpătat și de moderat la vorbă, încît a fost învinuit de prea multă moderațiune, zice același lucru. Și în plin Parlament, motivînd votul social-democraților pentru convenția cu Austria, a spus că întru cît privește termenul de 12 ani el e absolut convins că peste 12 ani

DEMOCRATIA SOCIALA

APARE DUMINICA

AL. G. RADOVICI

REDACTIA SI ADMINISTRATIA

ANTON BACALBASA

Avangarda socialismului

Politica locala

ȚARA FERICITA!

LA BAILE EFORIEI

toate convenţiunile ca şi o mare parte a instituţiunilor de azi vor fi „o poveste a trecutului“.

Şi nu numai vorbele socialiştilor, ci şi ale potrivnicilor lor arată că ziua cea mare se apropie. Într-un discurs asupra impozitelor agrare, Richter, conducătorul puternicului partid progresist şi duşmanul neîmpăcat al socialiştilor, a zis că, dacă marii proprietari agrari nu pot să existe decît prin protecţia statului, „atunci să expropriem toată compania asta“. Iar Rudolf Meyer, marele savant şi cel mai autorizat economist al partidului conservator din Germania, propune ca statul să ia sub controlul lui toate proprietăţile mari de pămînt, impunîndu-le o anume cultură. El zice cuvînt cu cuvînt : „E ferma mea convingere că dacă statul nu va lua imediat sub controlul său marea proprietate rurală şi nu o va sili să aprovizioneze poporul german cu pîine, această mare proprietate va înceta de a mai exista chiar în veacul acesta“. Şi astfel cuvintele vrăjmaşilor socialismului devin tot atît de caracteristice ca şi cuvintele socialiştilor înşişi şi arată cît e de apropiată era socialistă. Dacă ne uităm la marele progres al socialismului şi la forţele colosale de care el începe a dispune tot mai mult şi mai mult în Franţa, Belgia, Anglia, Statele Unite, dacă ne uităm la formidabila avangardă a armatei internaţionale socialiste, democraţia socială din Germania, atunci putem zice fără cea mai mică şovăire că începutul veacului al XX-lea va fi şi începutul erei socialiste, cea mai fericită şi cea mai frumoasă eră prin care a trecut omenirea.

C.D.G.

„DEMOCRAŢIA SOCIALĂ“ *(PLOIEŞTI), ANUL I, NR. 3 DIN 19 IANUARIE 1892.*

POLITICĂ INTERNĂ

Privind starea politicii interne în România, privind desfăşurarea luptelor politice, privind purtarea şefilor partidelor, rămîi cu desăvîrşire încurcat. Şefii, chiar, ai partidelor politice, fără a mai vorbi de ceilalţi membri mai puţin însemnaţi, au în privirea chestiilor celor mai fundamentale azi o politică şi mîine alta, cu totul opusă celei de ieri, după cum sînt la guvern sau în opoziţie. Persoane însemnate dintr-un partid trec la altul fără ca lumea să se mire mult ! Între partide vrăjmaşe de moarte pînă ieri se fac alianţe şi chiar fuziuni ; membri din partide vrăjmaşe, care nu aveau cuvinte pentru a-şi arunca batjocurile cele mai injurioase, îi vezi a doua zi la braţ şi sărutîndu-se în public. Oamenii care ieri stăteau pe aceeaşi bancă ministerială azi se acuză unii pe alţii de crime, pentru ca mîine iarăşi să-i vezi prieteni, fie la guvern, fie la opoziţie.

În scurt timp am putea caracteriza starea zicînd că : *situaţia politică a României e într-o stare şi criză continuă*, sau pentru a mă servi de o expresie întrebuinţată în ştiinţă : *partidele noastre se află într-o stare de echilibru nestabil.*

Rolul revistei noastre nu e de a face cancanuri pe socoteala conducătorilor politici şi de aceea ne vedem siliţi a nu putea urmări pas cu pas politica noastră internă, deoarece, de un număr de ani încoace, toată politica internă se mărgineşte numai în cancanuri. Intrigi, combinaţii, asta-i toată activitatea partidelor şi parlamentelor.

Dar va trebui să facem ceea ce am făcut şi pentru politica externă : a căuta cauzele pentru a ne da seama de efecte, a vedea pricinile care împing pe oameni şi pe partide să facă o astfel de politică. Va trebui ca din haosul acesta în care ne aflăm, din nămolul de fapte, care mai de care mai contrazicătoare, să scoatem mersul general al politicii interne şi încotro ne duce acest mers. De aceea, iarăşi sîntem siliţi a arunca privirile cu mult înapoi.

La 1876, cînd veni la cîrmă partidul liberal [66], acest partid era alcătuit din toate elementele care se opuneau întoarcerii formelor feudale, a privilegiilor de sînge şi care se opunea la reîntoarcerea iobăgiei, la care aspiră să ne aducă iarăşi partidul conservator. În partidul liberal erau atunci : liberali utopici, ideologi ca C. A. Rosetti, pe care principiile generoase, umanitare şi filantropice îi entuziasmau ; erau liberali burghezi care visau să întemeieze o burghezie puternică, după modelul burgheziei apusene, întemeiată pe domnia marelui capital ; erau liberali burghezi care visau ca în statul român să se dezvolte o mică burghezime înfloritoare fără a se întemeia capitalismul mare, iar mica burghezie să cumpănească în stat şi să ţină în frîu pe de o parte pe marii proprietari cu tendinţe feudale, pe de alta pe proletari şi, în acelaşi timp, această mică burghezime să formeze clasa mijlocie între ţărani, asupra cărora să [nu mai] aibă o mare influenţă marea proprietate ; erau, în sfîrşit, liberali-conservatori (nume pe care şi-l dau tîrziu, după ce interesele se definiră mai bine), care vedeau că nu mai merge cu trecutul feudal şi că trebuie de introdus liberalismul burghez, dar trebuie de făcut totul pentru dezvoltarea marii proprietăţi şi a căuta toate mijloacele pentru a o protegui, şi prin urmare aceştia erau duşmanii dezvoltării unei mari burghezii industriale.

Toate aceste elemente, la 1876, alcătuiau partidul liberal şi toate acestea credeau că prin ajungere la putere vor realiza aspiraţiunile lor. Îndată după războiul cu turcii [67], antagonismul dintre aceste elemente cu aspiraţii contrare se dădu pe faţă.

Prima ciocnire mai violentă fu legea tocmelilor agricole [68], prezentată de C. A. Rosetti, cînd elementele liberal-conservatoare, reprezentanţii marii proprietăţi, se opuseră cu toată tăria la votarea legii, ca contrară intereselor marilor proprietari. Elementele conservatoare din partidul liberal încetul cu încetul se despărţiră, ca ramură aparte, cu d-l Vernescu în frunte.

Mica burghezie se vede înşelată în aspiraţiunile ei şi în speranţele ce-şi pusese în partidul liberal. Cu cît timpul trece, cu atîta decadenţa ei fatală urmează şi cu durere vede că partidul liberal nu voieşte sau nu poate să facă nimic pentru ridicarea ei. Reprezentanţii din partidul liberal ai acestei mici burghezii vin în conflict cu celelalte elemente din acest partid şi, în definitiv, trebuie să se retragă, în frunte cu d-nii Dimitrie Brătianu şi N. Fleva.

Aici nu ţinem socoteală de ordinea cronologică în care diferiţi membri s-au retras din partidul liberal, căci unii sau retras mai degrabă, alţii mai tîrziu. De asemenea trebuie să se observe că din cele ce am spus de d-l D. Brătianu nu iese tocmai lămurit dacă a fost liberal ideolog, ca şi C. A. Rosetti, sau dacă a reprezentat interesele micii burghezii ; se pare că a fost în parte şi ideolog, în parte şi reprezentant al intereselor micii burghezii. În ceea ce priveşte pe d-l N. Fleva, el a fost copilul dezmierdat al micii burghezii.

Ioan Brătianu, care aspira la întemeierea unei mari burghezii, dar care trebuia creată şi, prin urmare, nefiind sau fiind foarte slabă, nu se putea sprijini pe ea, trebuia să recurgă la sprijinul altor elemente. De aceea, prin corupţiune şi prin diferite alte mijloace, după sistemul lui Napoleon al III-lea, sistem foarte bine cunoscut lui Ioan Brătianu, atrage o mulţime de elemente străine partidului liberal pentru a se putea menţine şi a putea favoriza dezvoltarea marii burghezii. Pe de altă parte, pentru a îndepărta măcar pe un timp desfacerea diverselor elemente, a diverselor interese de clasă din care se alcătuia partidul liberal, face o ultimă concesie democraţiei — liberalilor ideologi şi reprezentanţilor micii burghezimi — şi acordă revizuirea Constituţiei în ceea ce priveşte lărgirea dreptu-

lui de vot[69]. Odată revizuirea Constituției admisă, îndată se dădură pe față interesele potrivnice de clasă și lupta începu. Grupul d-lui Vernescu, reprezentanți ai marii proprietăți rurale din partidul liberal, se face apărătorul privilegiilor marilor proprietari, susține conservarea vechii Constituții ; ruptura e definitivă cu liberalii și se unește cu vechii conservatori Catargiu-Lahovary-Manu, reprezentanți tot ai marii proprietăți, și chiar se fuzionează împreună, botezîndu-se cu numele de liberali-conservatori, deși grupul Vernescu merită de mult acest nume.

Liberalii-democrați (reprezentanții micii burghezimi) și liberalii ideologi caută să capete, dacă nu votul universal, cel puțin colegiul unic pentru a putea înăduși pe marii proprietari și marii burghezi.

Ioan Brătianu și reprezentanții marii burghezii caută să înădușe influența marii proprietăți rurale în colegiul întîi și să mărească influența burghezimii, dar în colegiul al II-lea caută să înlăturează, pe cît cu putință, mica burghezie și să înlătureze cu desăvîrșire pe muncitori și face din acest colegiu colegiul profesiunilor liberale, al funcționarilor, care atît prin cultura și educația burgheză, cît și prin atîrnarea mai mult sau mai puțin de stat să fie un colegiu favorabil burghezimei. Cît despre colegiul al III-lea, s-a îngrijit ca el să nu poată fi niciodată decît guvernamental.

Scurtele dezbateri din constituantă sînt foarte instructive, căci se dau pe față foarte lămurit interesele de clasă. Zăpăceala cuprinde un moment pe liberalii burghezi, atitudinea lor față cu democrații, reprezentați prin C. A. Rosetti, e un moment nehotărît.

Primul vot e în favoarea lui Rosetti. Atunci, Ioan Brătianu, într-un moment de uitare, într-un moment de legitimă indignare față cu aceia pe care voia să-i ridice, ca să stăpînească pe celelalte clase sociale, pronunță acele faimoase cuvinte : *Am tolerat abuzuri, procese scandaloase și asasinate.*

Zăpăceala fu scurtă, deșteptarea veni, oastea se adună în jurul șefului real, al șefului care le reprezenta adevăratele lor interese, iar bietul Rosetti rămase numai cu un mic stat-major.

Brătianu și reprezentanții marii burghezii, desfăcut de lanțurile democrației, făcură toate jertfele pentru dezvoltarea acestei clase și a o aduce în stare de a deveni domnitoare. Sistemul protecționist e admis, tarif protecționist, prime și scutiri de taxe pentru încurajarea marii industrii votate. Marea finanță își ia locul ce-l merită într-un stat burghez, traficurile financiare, agiotagiul își fac intrarea triumfală în România, marele financiar al partidului, d-l Carada, dă tonul în conducerea statului. Nimeni nu vorbește de ministerul Rosetti-Brătianu, ci de ministerul Carada-Brătianu.

Ce fac toate aceste elemente rupte din trunchiul primitiv al partidului liberal ? Firește, trec în opoziție. Dar democrații utopici ai lui C. A. Rosetti se împuținează din zi în zi, Rosetti se vede fără nici un sprijin în țară, vede că nu se poate răzima pe nici o categorie de cetățeni și el, veșnicul ales al colegiului orășenesc din București, cade în alegeri sub guvernul liberal, pentru care luptase în tinerețe ! Atunci se pare că Rosetti a înțeles că cu idei de înfrățire a tuturor claselor nu se poate guverna și a început să-și întoarcă privirile exclusiv spre clasa țărănească, dar din nenorocire a murit amărît, fără a fi putut lăsa un partid în urma lui, după ce a muncit o viață întreagă !

Celelalte elemente liberale, grupate în jurul d-lui D. Brătianu, n-au înțeles sau n-au voit să ia în mînă interesele unei clase pe care să se sprijine, pe de altă parte, clasa pe care s-ar fi putut sprijini era slabă, căci mica burghezime era inconștientă și în mare parte lipsită de drepturi politice și burghezia mijlocie făcea ochi dulci lui Ioan Brătianu, prin ajutorul căruia spera să ajungă mare burghezime. Să ia în mînă steagul țărănimii și al muncitorilor nici nu voiau, dar nici nu le aducea vreun folos imediat, căci această clasă e lipsită de drepturi politice.

Atunci se aliară cu dușmanii cei mai înverșunați, cu conservatorii și cu liberalii conservatori, *care, în adevăr, aveau o bază materială, o clasă pe care se sprijineau,* și alcătuiră opoziția unită.

Guvernul Brătianu cade și, precum noi, socialiștii, o prevăzusem cu cîțiva ani înainte, la cîrmă vine partidul conservator. Disidența liberală, cu toate că în opoziție fusese în frunte, cu toate că conservatorii se ascundeau în dosul steagului disidenței liberale pentru a pătrunde în Cameră, cu toate că opoziția din Cameră aparținea acestei disidențe și numărul conservatorilor ce se furi-

şase printre liberali nu era decît de 9, totuşi disidenţa liberală fu înlăturată de la guvern. Şi lucrul era firesc deoarece nu se sprijineau pe nici o clasă definitivă.

În adevăr, regele cheamă la cîrmă pe o neînsemnată fracţiune a partidului conservator — pe junimişti —, dar, cu toate veleităţile de a guverna singuri, le fu cu neputinţă deoarece n-aveau nici ei baza materială, nu reprezentau o clasă pe care să se sprijine. Imediat după alegeri trebuie să facă loc conservatorilor şi liberalilor conservatori, care reprezintă în adevăr o clasă puternică în ţară, şi formară ministerul Lahovary-Vernescu-Carp. Însă îndată junimiştii au trebuit să cadă şi să facă loc liberalilor conservatori.

Dar să ne oprim puţin asupra junimiştilor. Ce sînt junimiştii? Ei sînt tot conservatori, dar spuma partidului conservator vechi. Ei sînt poeţii, literaţii, avocaţii, economiştii, filozofii partidei conservatorilor vechi. Pe cîtă vreme ei au jucat rolul de element inteligent al partidei, ei au fost bine primiţi de întreaga clasă a conservatorilor şi şi-au avut partea de onoare alături de ei. Cînd însă a voit a se constitui în partid aparte, clasa pe care se reazimă conservatorii nu putea să le mai dea sprijinul. Pentru ce? Pentru că junimiştii au devenit în partidul conservator ceea ce erau liberalii ideologi, utopici, în partidul liberal. Ei voiesc a reînvia vechea domnie conservatoare, alcătuind societatea după un plan plăsmuit în capul lor. Ei cred că ajunşi la putere prin un chip oarecare, prin rege, apoi prin legiferări, după un plan făcut în cabinet, să întărească domnia conservatoare, să reînvie vechile bresle etc. *„Veniţi la putere prin încrederea regelui, ne vom sili a căpăta încrederea ţării..."* e declaraţia d-lui Carp în Cameră, ceea ce va să zică că prin planul de organizare ce-l vor da ţării prin puterea statului, plan făurit de creierii d-sale, va putea întemeia domnia clasei pe care să se sprijine şi care să-i dea încredere.

Dar, precum liberalii noştri utopici n-au fost originali, ci au copiat pe ideologii francezi, tot aşa şi conservatorii utopici — junimişti şi-au luat modelul din Germania. D-l Carp a vrut să copieze pe Bismarck. Dar dacă omul de fier, omul practic în alte chestiuni, a căzut din înălţimea uimitoare în care se afla graţie acestui

utopism, apoi d-lui Carp îi fu mult mai uşor să cadă. Acum e numai a treia roată la carul conservator!

Îndată ce junimiştii au fost scoborîţi din înălţimile utopiei şi trîntiţi la pămîntul realităţii, antagonismul dintre liberalii conservatori, care voiesc ţinerea statului quo, şi între conservatorii revoluţionari * reacţionari, cu tendinţele de înnoire a trecutului, se dădu pe faţă. Vechii conservatori, sprijiniţi pe o clasă mai numeroasă decît liberalii-conservatori, deoarece în comunele rurale s-au păstrat în mare parte şi tradiţiile şi obiceiurile şi silniciile feudale, formele feudale existînd în mare parte de fapt, şi nu rămîne decît a fi din nou consfinţite prin lege, de aceea marii proprietari, fireşte, înclină mai mult către liberalii conservatori. Astfel, d-l Vernescu e înlăturat de la cîrma ţării şi avem acum guvernul reacţionar Catargiu-Lahovary, cu binevoitorul concurs al marelui reformator d-l Carp, care ca om mai practic, se vede, a înţeles că nu merge cu utopia.

Regele, ca demn membru al familiei Hohenzollern, nu poate, confom tradiţiilor familiei şi dinastiilor regale, să nu încurajeze aceste tendinţe spre feudalitate. De mult timp s-a deprins a guverna absolut, sub forma unui constituţionalism deghizat; de mult şi-a arătat dorinţa de a guverna absolut. De la începutul domniei sale încă îşi manifesta această dorinţă, căci în scrisoarea către Auerbach se tînguie că toate partidele noastre sînt corupte şi n-are cu cine guverna. Deci, concluzie logică, că trebuie să guverneze singur. În aceşti din urmă ani a făcut o serie de manevre, de mişcări strategice ca să se asigure cum ar face asaltul. Formare de ministere, prerogări, dizolvări, nu tocmai după uzurile şi tradiţiile constituţionale, l-au asigurat că ţara nu se mişcă. Rămîne o lovitură de stat şi abrogarea Constituţiei, şi dorinţa e îndeplinită.

Ce vor face diferitele partide burgheze de opoziţie? Nici una din ele nu e atît de puternică pentru ca să poată învinge clasa pe care se sprijină conservatorii, ajutaţi de maşina guvernamentală şi de puterea regească.

Stratul cu drepturi politice e prea subţire, prea slab şi acela împărţit în partide cu interese vrăjmaşe, încît

* [„Revoluţionari" — este evident un cuvînt în plus în textul tipărit].

din acest strat subțire e cu neputință să fie o clasă îndestul de puternică pentru a învinge un partid și influența regelui. Există, în adevăr, o clasă care alcătuiește mai mult de două treimi din populația țării, clasa muncitorilor orășeni și a țăranilor, care prin număr ar putea ține piept și unei partide restrînse ca a conservatorilor și influenței guvernamentale. Dar această clasă e lipsită de drepturi politice și în neputință, prin legiuirea țării, de a putea avea vreo influență asupra destinelor țării. Poate că acum ar prii și liberalilor burghezi votul universal, poate că acum își vor fi aducînd aminte și de răposatul Rosetti! Dar e cam tîrziu!

De aceea, partidele burgheze din opoziție vor fi silite iarăși a se uni, iar a forma o opoziție unită. Frații, care se acuzau și se scuipau mai ieri, iar se vor îmbrățișa, iar se vor săruta în public. Pentru a începe de la capăt iarăși cînd vor ajunge la cîrmă. Din cele zise, vedem că toate aceste împerecheri, treceri de partid la partid, desperecheri și iar împerecheri sînt fatale și de neînlăturat din pricina situației politice create de liberalii burghezi, care au mărginit drepturile politice numai la o pătură subțire.

În această pătură subțire cu drepturi politice, clasele cu interese vrăjmașe sînt prea slabe pentru ca una din ele să poată învinge singură, înseși aceste interese de clasă sînt rău definite, limitele dintre aceste clase se amestecă, se șterg, de aceea și partidele și reprezentanții acestor clase nu pot avea un loc fix, de aceea azi va face ceea ce a acuzat ieri ca crimă, de aceea starea de *echilibru nestabil e neîntreruptă la partidele și oamenii noștri politici.*

Acestei stări se datorește venirea din nou la cîrma țării a reacționarilor. După starea claselor noastre sociale și după drepturile politice ce le au, putem să spunem fără a ne înșela că conservatorii vor ieși biruitori în aceste alegeri, și primejdia dinainte de 1876 azi vine iarăși mai amenințătoare. Ar fi de dorit măcar ca opoziția să iasă din alegeri cu o minoritate impozantă, care să ție cel puțin reacțiunea pe loc.

I. Vasiliu

„CRITICA SOCIALĂ" *(IAȘI), ANUL I, NR. 2 DIN IANUARIE 1892, P. 74–82.*

FOAMETEA ȚĂRĂNEASCĂ[70]

În Rusia, în vastul și puternicul imperiu al țarilor, s-a întîmplat anul acesta o groaznică nenorocire, cea mai grozavă nenorocire care poate să lovească un popor: foametea țărănească. Tot centrul Rusiei e încercat de acest teribil flagel. Între patruzeci și cincizeci de milioane de suflete, mai jumătate din locuitorii acestei țări, n-au ce mînca, n-au în toată puterea cuvîntului. Deja la începutul iernii, țăranii n-aveau secară îndestulătoare — țăranul rus se hrănește aproape exclusiv cu pîinea de secară — și de aceea ei amestecau în pîine lobodă și coajă de lemn măcinată. Acum secara lipsește cu totul, iar loboda și coaja de lemn nu pot singure să susțină viața, și țărănimea rusească moare de foame.

Lucruri groaznice se întîmplă acum în Rusia: părinții murind de foame în fața copiilor, mame ucigîndu-și copiii ca să nu vadă cum se muncesc murind de foame, sate întregi cuprinse de spaimă fug în toate părțile strigînd: „Pîine, dați-ne pîine!". Cu miile mor pe drum, tifosul seceră pe cei rămași în viață, și, fiindcă tifosul e o boală lipicioasă, el începe a secera și pe cei

avuţi. Marele imperiu rusesc e zdruncinat pînă-n temelii şi nu se poate prevedea ce se va întîmpla pînă la primăvară, cînd foametea grozavă va ajunge la culme.

★

Care sînt pricinile acestei cumplite nenorociri?

Sînt unii, oameni superficiali ori necinstiţi, care spun că pricina foametei sînt seceta, lipsa de ploaie, şi deci recolta rea. Recolta rea nu-i însă o noutate; ea se repetă la fiecare patru ori cinci ani. De ce dar acum o foamete aşa de grozavă? Şi oamenii cinstiţi, care au studiat cauzele adînci ale răului, oamenii pe care îi doare mult nenorocirea nemaipomenită a poporului rusesc au dat adevărata explicare. Pricinile trebuiesc căutate departe, încă la 1861, cînd ţăranii clăcaşi (krepostnoi) ruşi au fost liberaţi din robie. Alexandru al II-lea, ţarul Rusiei, văzînd că ţărănimea rusă nu vrea să mai sufere robia şi că orice întîrziere ar aduce revolte generale ale ţăranilor, hotărî să-i libereze, dar, liberîndu-i, el, în înţelegere cu boierii ruşi, i-a înşelat. Ţăranii au fost eliberaţi, li s-a dat pămînt, dar pămînt puţin; afară de asta li s-a dat pămîntul cel mai rău, nisipos şi lut. Izlazurile comunale — în satele ruseşti, izlazurile sînt comunale — au fost date iarăşi neîndestulătoare. Ţăranul rus, avînd pămînt puţin, care se istovea din an în an, avînd izlazuri puţine, sărăcea din zi în zi, vitele-i slăbeau şi mureau, iar ce-i mai rămînea din sărăcia lui era vîndut pentru biruri de primarul satului, ajutat de *uriadnic*, agentul poliţienesc — un fel de jandarmerie rurală pe care vor s-o creeze conservatorii noştri.

Astfel, ţăranul rus a ajuns în robia proprietarului şi arendaşului mai rău decît la vremea clăcii, gospodăria lui se ruină din an în an tot mai mult, unelte de muncă n-avea, vitele degenerau, ţăranul el însuşi degenera, şi a fost de ajuns o recoltă rea să cadă asupra Rusiei pentru ca să înceapă grozava foamete ce zdruncină din temelie şi poate va îngropa sub dărîmăturile ei pe colosul nordului.

★

La noi, în ţara românească, ţărănimea e în aceeaşi stare ca în Rusia. Liberată în aceeaşi vreme ca cea rusească, ea a fost tot aşa de înşelată. Ţăranului i s-a dat pămînt puţin şi rău, ţăranul n-are izlazuri şi a ajuns în robia deplină a proprietarilor şi arendaşilor. Perceptorul şi primarul îi vînd pentru bir vite şi plug, îi vînd şi cenuşa din vatră. Ţăranul e bătut şi schingiuit, ţăranul trăieşte într-o colibă mizerabilă, moare de pelagră, degenerează el şi vitele lui, gospodăria-i a ajuns cu desăvîrşire **ruinată** şi e destul o recoltă rea ca-n Rusia ca să se repete aceeaşi groaznică nenorocire, foametea ţărănească — nu acea foamete şi moarte lentă prin foamete, de care moare an cu an ţărănimea noastră, ci **foametea** şi moartea violentă, ca-n Rusia. Şi atunci vai nouă! Ceea ce cu greu va putea suporta colosul de la nord putea-vom suporta noi, ţară mică şi slabă?

★

Şi, faţă cu acest enorm pericol, trebuiesc măsuri grabnice şi măsuri eroice. Nu meschinării, nu fraze vagi, nu jandarmerie rurală, un fel de *uriadnici* români, nu. Trebuie de dat ţăranului pămînt şi atîta cît îi trebuie; trebuiesc izlazuri comunale şi cu totul îndestulătoare; trebuie o lege a tocmelilor agricole care ar scăpa pe ţăran de başibuzucia subprefecţilor, proprietarilor şi arendaşilor, trebuie o reformă adîncă a impozitelor, pentru a scuti de impozite, fie directe fie indirecte, bietele gospodării ţărăneşti; trebuie scăpat ţăranul de munca şoselelor, lucrîndu-le cu plată; trebuie să se lase muncii braţele cele mai harnice, desfiinţînd armata permanentă şi înlocuind-o cu înarmarea poporului; trebuie de organizat şcoalele săteşti şi de dat ţăranului o armă puternică în luptele politice: votul universal.

Atunci şi numai atunci vom putea liniştit şi cu siguranţă să ne uităm în viitor, în viitorul ţării noastre.

C.D.G.

„DEMOCRAŢIA SOCIALĂ" *(PLOIEŞTI), ANUL I, NR. 7 DIN 16 FEBRUARIE 1892.*

*ROLUL PĂTURII CULTE ÎN TRANSFORMĂRILE SOCIALE**

În conferința trecută, prietenul Nădejde v-a expus teoria materialismului economic și a dovedit cum toate fenomenele mari sociale și politice, toate transformările sociale se explică minunat prin teoria materialismului economic. Încît această teorie e aproape de aceeași valoare științifică cum e, de pildă, teoria eterului, care explică toate fenomenele luminoase etc.

Înarmați cu cunoștințele materialismului economic, noi sîntem în stare nu numai de a explica fenomenele și transformările sociale trecute, ci și de a prevedea cele viitoare prin analiza societății de azi.

După materialismul economic, o formă socială poate trăi într-atîta pe cîtă vreme mijloacele de producere care satisfac trebuințele omului corespund cu acea formă socială. Îndată ce mijloacele de producere se schimbă pe alte baze, atunci și vechea formă socială trebuie să se schimbe în altă formă nouă, corespunzătoare cu noile mijloace de producție.

* Conferință ținută la „Cercul studiilor sociale" din Iași la 23 februarie [1892].

Cînd în o societate alcătuită conform cu mijloacele sale de producere încep a se schimba aceste mijloace, contrazicerea dintre forma socială și producere începe a se arăta, și cu cît mijloacele de producere se schimbă mai tare, cu atîta nepotrivirea ajunge mai mare și, prin urmare, și nemulțumirile mai generale pînă cînd vechea formă socială e silită să facă loc alteia noi, corespunzătoare noilor trebuințe, noilor mijloace de producere.

Așa, de pildă, pe cîtă vreme relațiile dintre oameni erau foarte restrînse, forma feudală a putut trăi, căci satisfăcea toate trebuințele cu mijloacele de producere pe care le avea la îndemînă această societate.

În epoca feudală, societatea era alcătuită așa fel că producerea se făcea pentru consumare, iar nu pentru schimb, și nici nu se putea altfel, deoarece mijloacele de producere erau foarte slabe. Conform cu această trebuință era și sistemul de organizare al societății ; țăranii (servii) legați de pămînt, fiecare trebuia să muncească individual o bucată anumită de pămînt din care să-și scoată hrana, iar prisosul era dat feudalului, care avea îndatorirea de a apăra și a feri pe serv de orice încălcare ; meșterii însărcinați cu producerea industrială erau organizați în corporații, în care nu se putea pătrunde și de unde nici nu se putea ieși decît după niște reguli stabilite și se hotărau și cantitatea și calitatea obiectelor ce trebuia să producă fiecare breaslă. La acestea mai adăugați un sistem vamal foarte complicat după care mărfurile erau supuse la vamă nu numai de la țară la țară, ci de la oraș la oraș, așa că negustorul pentru o marfă care ar fi trebuit să o treacă prin 10 orașe trebuia să plătească de 10 ori vamă. Așadar, schimbul productelor era foarte greu de făcut ; dar astă organizație era stabilită tocmai fiindcă mijloacele de producere erau restrînse și nu se putea produce decît pentru consumare.

În urma marilor descoperiri geografice, relațiile dintre oameni devin foarte întinse, o mare cantitate de materii brute năvălesc în Europa, mijloacele de producere, așa de restrînse pînă atunci, se înmulțesc considerabil, aurul, agent de schimb așa de îndemînatic, din pămînturile descoperite inundează apusul Europei.

Atunci se simte trebuința de a produce mult, și a produce nu numai pentru consumare, dar mai ales pentru schimb.

La aceste trebuințe noi care corespundeau cu mijloace de producție noi se opunea organizația societății feudale.

Pentru a produce mult și pentru a produce mai ales pentru schimb, trebuia să nu fie determinate cantitatea și calitatea productelor, trebuia ca să dispară organizarea breslelor, ca țăranul să nu fie legat de pămînt, ci să fie liber de a putea merge în atelier, în sfîrșit, ca vechiul sistem vamal să dispară. De aceea, nepotrivirea între mijloacele de producere și alcătuirea societății feudale ajunge tot mai mare cu cît mijloacele de producere se înmulțesc, nemulțumirea împotriva vechii stări crește cu cît se simt noi trebuințe. Deci forma socială care acum ajunse nu numai nefolositoare, dar chiar vătămătoare producției și satisfacerii trebuințelor omenești a trebuit să piară și să facă loc altei societăți, corespunzătoare cu mijloacele de producere, societății burgheze bazate pe libertatea de a produce și de a schimba produsele.

Societatea scăpînd de lanțurile organizației feudale, producerea, ajunsă liberă, se dezvoltă foarte repede, dar în sînul acestei societăți mijloacele de producere se schimbă și mai repede și se ivesc germenii unei noi transformări sociale.

De la descoperirea mașinii cu abur și aplicarea ei la producere, contrazicerea între forma societății burgheze și mijloacele noi de producere începe a se arăta și prevestește că alcătuirea societății burgheze nu mai e corespunzătoare cu noile trebuințe ale societății.

Perfecționarea mașinismului cere o împărțire a muncii tot mai mare, cere concentrarea lucrătorilor în jurul mașinii, mii de lucrători trebuie să lucreze colectiv în fabrică pentru a putea produce.

Nu mai e cu putință a produce prin muncă individuală, mașina cere ca producerea să se facă colectiv.

Mașina, împărțirea muncii și lucrarea colectivă fac ca producția să se mărească foarte tare, pe de altă parte mașina cu abur scutește o mare parte din munca omenească.

Așa că 100 de lucrători, muncind colectiv și cu ajutorul mașinii cu abur, produc mai mult decît produceau o mie de oameni cari lucrau individual și fără mașini.

Din această pricină pentru a fabrica producte în cantități colosale se simte nevoie din ce în ce de mai puțini

lucrători. Încît o parte de oameni cari au „dreptul" la viață, care au dreptul de a-și satisface trebuințele din procesul muncii lor nu mai găsesc loc la banchetul vieții, căci mașina i-a înlocuit în producere și i-a făcut netrebuitori, aruncîndu-i pe drumuri ca să alcătuiască ceea ce se cheamă armata de rezervă a proletariatului.

Acești oameni, înlocuiți de mașină, caută să trăiască și, prin urmare, caută să ia locurile celor ocupați în fabrică, și aceasta n-o pot face decît scoborînd salariile, și atunci cei ocupați pentru a nu pieri de foame sînt nevoiți să primească scoborîrea salariului.

Obiectele produse sînt în cantități colosale, dar oamenii fără lucru, armata de rezervă, nu pot să se folosească de ele, nu le pot consuma din pricină că n-au cu ce le cumpăra, neputînd cîștiga nimica, negăsind de lucru ; cei ocupați în fabrici nu pot consuma decît o foarte mică parte, decît strictul necesar, din pricina micului salariu.

Productele se grămădesc pe piață în cantități enorme din pricina lipsei de consumatori, încît fabricanții se văd nevoiți a închide fabricile din pricină că produsele nu se mai vînd și atunci încep crizele.

Lucrătorii care erau ocupați în producere sînt aruncați pe stradă și merg să mărească rîndurile armatei de rezervă, a pieritorilor de foame, și aceste crize au ajuns aproape permanente azi.

Vedeți, de o parte, producte în cantități colosale, de altă parte mulțimea de oameni care piere de foame și e lipsită de îmbrăcăminte și piere de foame tocmai din pricină că sînt prea multe producte !

O contrazicere, o nepotrivire mai mare între alcătuirea societății burgheze de azi și mijloacele de producere nici nu se mai poate !

Înțelegeți dar de ce nemulțumirile au ajuns acum așa de mari și de ce alcătuirea societății burgheze nu mai poate dura.

În ce va consta transformarea societății burgheze ca să împace trebuințele societății cu mijloacele de producere ?

Această transformare ne e indicată de înseși mijloacele de producere actuală. În societatea burgheză producerea se face pentru schimb, iar nu pentru consumare, productele se fac colectiv de muncitori, pe cînd apropria-

rea lor se face individual de patronul capitalist, care ţine în mînă mijloacele de producere.

Dacă toate mijloacele de producere, ca maşini, pămînt, materii brute etc., n-ar fi proprietate individuală, ci ar fi proprietate naţională şi oamenii ar lucra colectiv ca şi azi pentru a produce, atunci, nefiind cine să pună stăpînire pe producte, ele ar fi ale naţiunii, adică ale celor ce le-au produs.

Atunci fiecare va consuma din productele naţionale după trebuinţă, şi maşina în loc de a face din om un pieritor de foame îi va uşura munca şi-i va scurta ziua de lucru.

Naţionalizarea instrumentelor de producere: iată transformarea cerută de înseşi mijloacele de producere.

Societatea burgheză, sau, mai bine zis, clasa care e reprezentanta acestei societăţi, cu toate nepotrivirile ce au adus mijloacele de producere, ar putea încă să mai trăiască dacă ar ajuta producerea, dacă ar fi necesară producerii, însă clasa capitalistă a ajuns cu desăvîrşire nefolositoare pentru producere.

Luaţi exploatarea minelor, ori drumurilor de fier, ori fabrica de zahăr sau hîrtie şi, în sfîrşit, orice industrie mai mare şi veţi vedea că toate aceste produceri merg minunat de bine fără a fi nevoie de intervenţia capitalistului.

Muncitorii, de la director şi inginer pînă la lucrătorul cu mîinile, diriguiesc fabrica şi produc totul; de fiecare muncitor se simte nevoie, şi producerea nu poate înainta dacă unul singur va lipsi de la locul lui, pe cînd locul capitalistului nu-l vedem, lipsa lui nu împiedică producerea.

Rolul lui a ajuns acum numai de a pune stăpînire pe producte. Şi aceasta se vede şi mai bine în societăţile anonime de acţionari, care pun capitaluri pentru a întemeia fabrici, a deschide mine etc., în care lucrătorii, de la cei mai mari pînă la cei mai mici, produc totul, iar capitaliştii acţionari habar n-au cum se fac acele producte, ci numai pun stăpînire pe produsele lucrătorilor, şi aceştia nu cunosc măcar de numele acelora care le încasează produsul muncii.

Faceţi toate aceste fabrici, aceste mijloace de producere, proprietate naţională, înlăturaţi aceşti capitalişti şi producerea nu va suferi cîtuşi de puţin, aceiaşi oameni

ca şi azi o vor dirigui, numai cît productele, în loc de a veni în stăpînirea capitalistului, vor veni în a colectivităţii care le-a produs.

Astfel e starea societăţii burgheze în apusul Europei, în ţările cu evoluţie înaintată. Nepotrivirea între alcătuirea capitalistă şi mijloacele de producere a ajuns aşa de mare, nemulţumirile aşa de generale încît această alcătuire e cu neputinţă să mai trăiască, şi societatea burgheză va fi silită să facă loc altei societăţi, corespunzătoare cu mijloacele de producere.

De aceea, marii cugetători ai veacului nu se mai îndoiesc că societatea burgheză e în agonie, că sfîrşitul ei coincide cu sfîrşitul veacului nostru în ţările cu evoluţie înaintată, şi chiar cugetătorii burghezi cei mai luminaţi, cei mai puţin pătimaşi încep a vedea şi a cunoaşte acest adevăr.

*

Dacă am făcut această scurtă schiţare a mersului evolutiv al mijloacelor de producere şi al schimbărilor sociale ce aceste mijloace pricinuiesc, lucruri de altmintrelea bine cunoscute de o parte din dv., am făcut-o numai pentru a veni la altă chestie foarte însemnată pentru noi, şi anume dacă ţările cu evoluţie înapoiată pot fi atinse de transformările ce se vor efectua în curînd în ţările apusene.

România e o ţară ale cărei mijloace de producere n-au ajuns încă la acel grad de evoluţie ca în ţările apusene, ea n-are un proletariat puternic, clasele sociale sînt slabe şi rău definite, afară de clasa marilor proprietari, care e foarte puternică şi cu interese bine definite.

E întrebarea: România, în momentul cînd vor începe marile schimbări în Europa, cînd noile forme sociale vor lua locul celor vechi, va putea fi înrîurită de aceste zguduiri, de aceste transformări?

Aş putea răspunde apriori că orice schimbare în Europa va influenţa şi pe România. În adevăr, astăzi, cînd relaţiile dintre oameni sînt aşa de întinse, cînd mijloacele de transport şi de comunicaţie sînt aşa de dezvoltate, cînd o recoltă bună sau rea în America influenţează asupra preţului grînelor chiar în România, cînd vestea de război între Franţa şi Germania influenţează relaţiile comerciale din toată lumea şi se manifestă prin

scăderea acțiunilor la bursă, cum s-ar putea ca marile transformări sociale ce vor avea loc să nu se simtă și în țările înapoiate, și deci și în România ?

Astăzi, țările Europei se influențează una pe alta mult mai tare, legătura între dînsele e mult mai mare de cum era legătura între diferitele provincii ale Franței în timpul revoluției celei mari și chiar decît în timpul revoluției de la 1848.

Dar avem o probă de o valoare mai înaltă, o probă istorică care dovedește cele ce am spus. *Transformarea societății feudale în societate burgheză s-a făcut în țările înapoiate prin influența mediului internațional.*

Din pricina legăturilor strînse între toate țările din Europa și chiar din America, în relațiile internaționale domnește aceeași lege economică care domnește între diferitele clase ce alcătuiesc un stat.

Precum în un stat acea clasă care are în mînă mijloacele de producere domnește asupra celorlalte clase și le impune forma socială care vine la socoteală acelei clase, tot așa și țările ale căror mijloace de producere sînt foarte înaintate, a căror producție e foarte dezvoltată țin în robie economică pe celelalte țări înapoiate și le impun chiar forma socială.

Societatea feudală transformată în societate burgheză în Franța, țară cu evoluția cea mai înaintată din țările de pe continent, această transformare se impune rînd pe rînd la toate celelalte țări cu evoluție înapoiată și care, dacă n-ar fi fost influențate, ar fi putut rămîne încă multă vreme cu forma feudală. Această influență se datorește la mai multe pricini.

1) Burghezia din Franța, ajunsă domnitoare, se temea de întoarcerea vechilor forme, de influența mediului internațional. Pe cîtă vreme țările vecine ar fi avut forma feudală, ușor venea claselor reacționare de a întoarce vechile forme cu ajutorul Europei feudale. De aceea, pentru a-și asigura existența, burghezia e silită să se războiască cu țările vecine : Germania, Italia etc., și să le silească de a admite formele burgheze.

2) Temelia societății burgheze e producerea pentru schimb, prin urmare trebuie piețe libere pentru desfacerea productelor, de aceea țările care n-au formele sociale burgheze trebuie silite să admită principiul burghez al liberului schimb. De aceea vedem că Anglia și Franța

merg să burghezească prin ajutorul tunului chiar pe China și pe Japonia, să le silească a-și schimba productele, de aceea își dau toate silințele să civilizeze chiar pe barbarii din centrul Africii.

3) Țările cu mijloace de producere înapoiate, pentru a scăpa din robia economică, au fost silite să introducă și la ele mijloacele de producere ale țărilor cu evoluție înaintată.

Dovadă avem pe Rusia. Țarismul rusesc s-a văzut nevoit a introduce în Rusia mijloacele de producere ale țărilor înaintate, și autocrații Rusiei au făcut cele mai mari jertfe pentru a crea o burghezie, cu toate urmările ei, deși dezvoltarea acesteia e fatală principiului autocratic și grație căreia țarismul va fi răsturnat.

„Războiul Crimeii — zice Engels — dovedi că *drumurile de fier și marea industrie* erau absolut necesare Rusiei, fie chiar numai din punct de vedere militar" *.

România, după mijloacele sale de producere, ar fi putut rămîne multă vreme încă sub forma feudală, căci o clasă burgheză puternică nu era. În Moldova era o mică burghezime, dar aproape neînsemnată ca clasă, în Muntenia era ceva mai dezvoltată, dar încă destul de slabă. Cu toate acestea, transformarea formelor feudale ni se impuse prin influența mediului internațional.

Pe de o parte, pentru a putea trăi ca națiune și a scăpa de robia economică, trebuia să se introducă și la noi mijloacele de producere ale țărilor mai înaintate, deci trebuia să ne burghezim ; pe de altă parte, țările burgheze ne impuseră să transformăm forma feudală în burgheză, impunîndu-ne instituțiunile liberale-burgheze prin Tratatul și Convenția de la Paris **.

Dar chiar dacă nu s-ar fi întîmplat războiul Crimeii și burghezia apuseană n-ar fi avut interesul ca să ne impună transformarea formei sociale, forma societății feudale tot trebuia să se schimbe și burghezia să se întroneze în România. Chiar înainte de Tratatul de la Paris, sub influența Austriei, începuse a se dezvolta o burghezie străină sub jurisdicțiunea consulatului austriac, *alcătuind în țările române un stat burghez austriac în statul român feudal.*

---

* Politica externă a țarismului rusesc [71].

** Art. 56 din Convenția de la Paris.

Încă înainte de 1848, profesorul de economie politică de la Viena, Stein sfătuieşte pe guvernul austriac, în scop de a ne cuceri, ca „să concentreze în ţările române capitaluri, să exploateze minele şi pădurile, să deschidă căi de comunicaţie şi canaluri, să întemeieze fabrici etc...“.

Prin urmare, chiar dacă n-ar fi fost Tratatul de la Paris, statul român tot se burghezea sub influenţa mediului internaţional, sub influenţa austriacă, cu o mică deosebire numai : că patronii şi capitaliştii n-ar fi fost în majoritate români.

Din cele spuse se vede lămurit că *mijloacele de producere se schimbă şi, prin urmare, şi formele sociale corespunzătoare cu acele mijloace, în ţările cu evoluţie înaintată ; ţările rămase în urmă cu evoluţia sînt silite să adopte mijloacele de producere şi formele sociale ale ţărilor înaintate chiar numai sub influenţa mediului internaţional.*

Aceasta cel puţin pentru Europa.

Dacă n-am ţine seama de influenţa mediului internaţional, atunci transformarea societăţii feudale în societate burgheză şi introducerea instituţiunilor liberale-burgheze în România ar trebui puse în rîndul minunilor, alăturea cu minunile biblice.

A atribui această transformare revoluţiei de la 1848 ar fi ridicol. În adevăr, în Moldova revoluţia nu constă decît în aceea că în Iaşi o mînă de tineri, nu mai mulţi de cîţi sîntem noi adunaţi în această sală, se întrunesc în o casă particulară ca să discute şi acolo sînt surprinşi şi acuzaţi „că uneltesc împotriva ordinei stabilite“. Atîta e mai toată revoluţia de la 1848 în Moldova şi nici nu putea fi mai mult, deoarece o clasă burgheză naţională nu era. În Muntenia revoluţia avu un caracter mai serios din pricină că era o mică burghezie ceva mai puternică care a atras în mişcarea revoluţionară şi o parte din ţărănime. Dar şi în Muntenia această revoluţie a fost prea slabă pentru ca să poată determina o aşa de mare transformare şi de aceea a şi căzut.

Cu toate acestea, transformarea s-a făcut şi trebuia să se facă din pricina influenţei mediului internaţional.

Dacă în ţările înapoiate clasele sociale sînt neputincioase de a determina noi transformări, care se impun cu toate acestea sub influenţa mediului internaţional, atunci trebuie să existe un agent care să execute aceste transformări, trebuie să existe o pătură socială cît de subţire care să aibă grija de a aduce la îndeplinire transformările ce se impun.

În România, ca să se poată transforma forma feudală în formă burgheză, nefiind o clasă burgheză care să prezideze această transformare, a trebuit un alt agent care să îndeplinească rolul clasei burgheze.

Acest rol, această misiune istorică, a avut-o, fără contestare, pătura cultă.

În România, ca în orice ţară rămasă în urmă cu evoluţia, pătura cultă, fiind dată influenţa mediului internaţional, joacă acelaşi rol pe care-l joacă clasele sociale în ţările înaintate. Pătura cultă e agentul conştient al transformărilor sociale care se impun prin relaţiile internaţionale.

Dar pe cît de frumos, pe cît de măreţ e rolul istoric al păturii culte în ţările înapoiate, pe atîta şi posibilitatea de a nu-şi fi îndeplinit acest rol într-un chip satisfăcător e mai mare. În ţările înapoiate, transformările sociale nu decurg necesar din lupta dintre clase, ci se impun din afară, şi tocmai de aceea pătura cultă, care are misiunea de a îndeplini aceste transformări, poate cădea în greşeli dacă nu va avea cunoştinţe adînci de relaţiunile dintre diferitele clase sociale.

Aşa s-a întîmplat cu pătura cultă de la 1848 în România.

Această pătură cultă română, ieşită din clasa feudală, odraslă a vechilor boieri, spoită numai cu cultura burgheză, avînd educaţia şi deprinderile feudale, cînd veni timpul ca forma feudală să se schimbe în formă burgheză, crezu că-i destul a copia instituţiunile şi legile burgheze pentru a opera transformarea, pentru a-şi îndeplini rolul istoric la care era chemată.

Ce au făcut aceşti mari revoluţionari de la 1848 cînd au pus stăpînire pe puterea politică ?

Văzînd că în Europa e un proletariat pe care îl exploatează burghezia, văzînd că industria nu poate să se dezvolte decît dacă e un proletariat lipsit de instrumente de muncă, a căutat să creeze şi în România o clasă de proletari.

După vechea alcătuire, ţăranii clăcaşi aveau dreptul de a stăpîni ²/₃ din pămîntul pus sub stăpînire boierească, şi acele ²/₃ din pămînt nu erau proprietatea individuală

a nimănui, fiecare gospodar avea drept să cultive atît cît îi trebuia pentru consumare, și pentru aceste drepturi făcea clacă și da dijmă. Revoluționarii burghezi români, fiindcă le trebuia proletariat, legiferează că numai celor care au făcut clacă anul din urmă să li se dea cîte un petic de pămînt, iar tot restul din cele ²/₃ rămîne proprietatea boierilor, deși era proprietatea obștei. Ce erau să ajungă marea majoritate a celor care la 1864 nu erau însurați, căci prin noua legiuire [77] ei nu mai au dreptul să lucreze din cele ²/₃ de pămînt ? Se înțelege că aceia trebuie să formeze clasa de care are nevoie burghezia, clasa proletariatului.

Aceasta-i măsura legală care a tins la proletarizarea țărănimii, dar abuzurile, vexațiunile au făcut că, chiar de la desființarea clăcii, o bună parte din vechii clăcași s-au văzut fără pămînt și proletarizați.

Pădurile asupra cărora țăranii aveau drepturi necontestate revoluționarii noștri le-au dat boierilor, dar fiindcă n-au îndrăznit să le ia așa, deodată, au hotărît ca țăranii să aibă încă 15 ani drepturi asupra pădurilor și apoi să se dea țăranilor o despăgubire pentru a renunța la drepturile lor asupra pădurilor.

În fapt însă, țăranii, după 1864, au fost cu totul opriți de la păduri și despăgubire nu li s-a dat nici un ban, și azi nici nu se mai vorbește de asemenea lucruri, cu toate că țăranii au plătit foarte scump ca despăgubire pentru dreptul de clacă ce-l aveau boierii.

Acest fapt a fost o curată hoție, o despoiere nerușinată și arată sentimentele de care erau însuflețiți revoluționarii noștri.

Proletariat au creat, cel puțin creat-au și industrie, introdus-au mijloacele de producere din țările înaintate ?

Afară de drumurile de fier, foarte puțin.

N-au fost în stare să facă ceea ce țarul Rusiei a făcut.

În Rusia au proletarizat pe țărani, ca și la noi, dar acolo au întemeiat o industrie națională foarte puternică *.

Încît revoluționarii noștri n-au creat proletari, ci pauperi, și au transformat clasa țărănească într-o clasă

* Asupra dezvoltării industriei în Rusia, să se vadă raportul de G. Plehanov și V. Zasulici despre situațiunea în Rusia sau, încă și mai bine, articolul lui Plehanov din „Die Neue Zeit".

de nenorociți, nici proletari ca să-și cîștige hrana în fabrici, nici proprietari de atît pămînt ca să aibă de unde-și scoate hrana. Pentru ce ?

Pentru că revoluționarii noștri, văzînd că revoluția se impune n-au căutat să-și îndeplinească rolul măreț ce le-a fost rezervat, ci au căutat numai cum să întoarcă revoluția în interesul clasei din care făceau parte.

În privința politică același lucru. Toată puterea politică e încredințată cenzitarilor și titraților (titlul, afară de excepțiuni, nu se poate căpăta decît de cei ce au mijloace, încît cens și titlu e sinonim), iar marea masă nu are decît o mică fracțiune din această putere.

Astfel fiind lucrurile, toată puterea politică este tot a vechii clase, a boierilor feudali. Din această pricină, toate reformele, toate legile au rămas literă moartă pentru clasa țărănească și obiceiurile feudale se păstrează în comunele rurale ; aceleași abuzuri, aceleași silnicii stau în picioare și azi, numai că țăranii nu mai au aceleași mijloace de trai, aceleași foloase ca în vechea alcătuire.

Astfel și-a îndeplinit misiunea istorică generația păturii culte de la 1848 ! În ce chip va fi judecată de istorie (nu de istoria care și-au făcut-o burghezii ad-hoc, ci de istoria nepărtinitoare) această pătură cultă se poate vedea, socot, chiar din aceste puține zise aici.

★

Europa apuseană e, cum am zis, în ajunul unei mari transformări sociale, și frămîntările colosale ce au loc zilnic în țările civilizate se pot transforma, în anumite împrejurări, într-o mișcare generală revoluționară chiar foarte adîncă.

Dar o mișcare de acest fel, din pricina strînsei legături dintre statele europene, e cu neputință să nu se simtă în toată Europa, și, prin urmare, și în România. Dovadă revoluția de la '48 care a cutreierat Europa.

România are toate elementele pentru o mișcare puternică de reformă : apăsarea și mizeria clasei țărănești, în general, pauperii din clasa țărănească ; mica burghezie, care e încă destul de numeroasă mai ales în orașele mici și care merge spre pieire din pricină că nu poate susține concurența cu marele capital atît dinăuntrul țării, cît și din afară ; declasații orașelor, care alcătuiesc ban-

dele de bătăuși ; proletarii industriali și proletariatul intelectual, care a devenit numeros în ultimii ani, iată atîtea elemente a căror nemulțumire e de ajuns de mare și care sînt în stare să se pună în mișcare sub influența Europei.

Dar toate aceste elemente nemulțumite nu sînt organizate în vederea unei politici comune, în vederea unui scop determinat. Diferitele categorii enunțate, din pricina neînțelegerii intereselor lor adevărate, par a avea și, întrucîtva, chiar au interese deosebite și chiar vrăjmașe unele cu altele.

Cînd mișcarea revoluționară va birui în Europa apuseană, și România va fi influențată de această mișcare. Dar clasa revoluționară din Apus nu va putea interveni pentru a da o direcțiune mișcării la noi, căci ea va fi ocupată spre a-și regula poziția sa față cu burghezia de la dînsa.

Dar vreo mișcare fără direcție și fără scop determinat poate fi foarte primejdioasă și poate întîrzia pe un timp mai îndelungat transformarea socială la noi.

Se poate întîmpla atunci la noi ceea ce s-a întîmplat în Franța la '48, și noi sîntem acum, într-o stare foarte mult asemănătoare cu a Franței de la '48.

Cînd în februarie '48 a izbucnit revoluția, toate clasele nemulțumite erau sub drapelul revoluționar. Fiecare clasă însă înțelegea revoluția în chipul său, conform cu interesele momentane ce le avea.

Proletarii vedeau în revoluție încetarea domniei capitaliste, mica burghezie întoarcerea la vechea ei splendoare, republicanii moderați răsturnarea monarhiei și chiar monarhiștii legitimiști sperau răsturnarea dinastiei orleaniste și restaurarea dinastiei burbonilor cu precumpănirea în stat a ideilor feudale.

Clasa muncitoare, în loc de a se organiza în vederea unui scop determinat, se înrolează sub drapelul revoluționar alăturea cu democrații, adică cu mica burghezie, și alăturea cu republicanii burghezi, se mulțumește numai cu fraze revoluționare vagi și nebuloase care satisfăceau toate clasele tocmai fiindcă nu conțineau nimic în ele.

Revoluția izbutește, toate greutățile revoluției le poartă proletariatul și victoria e cîștigată mai cu seamă de proletari și în parte de mica burghezie.

Atunci se alcătuiește un guvern provizoriu din reprezentanții tuturor elementelor revoluționare. Dar acum încetează rolul vorbelor și vine rîndul faptelor, și tocmai asupra faptelor nimeni nu era de acord.

Cînd reprezentanții proletariatului din guvern voiesc să mulțumească revendicările proletariatului, atunci toate celelalte clase se unesc împreună și scot din guvern pe acești reprezentanți.

Atunci proletariatul, văzîndu-se înșelat în aspirațiunile sale, pricepu sensul revoluției și făcu contrarevoluția din iunie, dar democrații, micii burghezi, cu care proletarii se luptaseră alăturea, dau mîna cu reacționarii și înădușă în sînge revoluția proletarilor.

Scăpați de proletari, reacționarii înlătură din guvern și pe democrați. În zadar mica burghezie se zvîrcolește și cheamă la revoluție pe vechii săi aliați, pe proletari ; aceștia erau zdrobiți prin însuși concursul democraților și, în același timp, pierduseră orice încredere în ei, astfel că și mica burghezie fu înlăturată și zdrobită.

Vine apoi rîndul republicanilor burghezi și, așa, rînd pe rînd se înlătură unii pe alții pînă la decembrie 1851, cînd Napoleon cu banda lui îi înlătură pe toți.

Astfel, revoluția de la '48, făcută sub domnia frazelor revoluționare vagi, n-avu rezultat decît a transforma monarhia orleanistă în monarhie bonapartistă și a da societatea în exploatarea marii finanțe *.

Același lucru s-ar putea întîmpla și în România cînd elementele nemulțumite ar fi neorganizate, chiar cînd ar izbuti să pună mîna pe putere : diferitele clase cu interese momentane vrăjmașe s-ar elimina unele pe altele pînă cînd un demagog șarlatan ar putea pune mîna pe dictatură.

Altfel ar fi dacă toate elementele nemulțumite ar fi organizate, dacă și-ar înțelege interesele reale în vederea cărora voiesc a pune mîna pe puterea politică.

Mai întîi, dacă elementul acesta ar fi organizat, ar trebui să aștepte ca proletariatul să fie stăpîn în Europa apuseană, pentru a fi sigur de izbîndă, și apoi ar trebui un sîmbure destul de puternic și conștient de scopul ur-

---

* Vezi : Le Dix-huit Brumaire de Louis Bonaparte, par Karl Marx.

mărit, pentru ca acest sîmbure să dea direcţie mişcării şi să o întoarcă în folosul clasei muncitoare.

Apoi, organizarea e necesară chiar în cazul cînd am face ipoteza, absurdă de altmintrelea, că curentul revoluţionar nu ne-ar influenţa şi că transformările sociale s-ar opera în Europa fără ca să ne fi zguduit cîtuşi de puţin ; căci, prin influenţa mediului internaţional din pricinile expuse, aceste transformări s-ar impune şi la noi, şi atunci, nefiind pregătiţi, am face iarăşi o transformare monstruoasă, ca şi cea burgheză de azi.

Cine poate îndeplini în România această misiune ?

Clasa proletariatului nu-i încă destul de puternică ca în ţările înaintate pentru a putea grupa în jurul ei toate elementele nemulţumite ; clasa ţărănească e încă inconştientă de interesele sale ; mica burghezie [e] utopică şi vizionară ; pauperii şi declasaţii alcătuiesc o masă anarhică, ei pot avea un rol folositor numai dacă va fi în ţară o organizaţie puternică.

Această misiune, această onoare, rămîne *în mare parte* păturii culte.

*

Pătura cultă actuală are o sarcină mai grea decît cea de la '48, căci ea trebuie să pregătească o transformare socială care nu s-a operat încă nici în Europa, ci numai se întrevede, dar cu cît această sarcină e mai grea, cu atîta şi rolul e mai mîndru şi mai măreţ.

Precum însăşi pătura cultă de la '48 era odrasla clasei feudale, tot aşa pătura cultă actuală e odrasla clasei burgheze : cel puţin în o mare parte a vieţii, pătura cultă are legături şi înclinaţiuni către burghezime, de aceea, aceeaşi primejdie de a nu-şi înţelege rolul istoric e posibilă şi pentru pătura cultă actuală.

Dacă partidul liberal, reprezentantul burghezimii, ar fi la cîrmă, primejdia ar fi mult mai mică ; căci cei care au înţeles mersul istoric şi s-au devotat clasei muncitorilor, ca singură ce reprezintă azi evoluţia spre progresul omenirii, ar vedea că de la burghezime nu mai e nimic de aşteptat.

Dar avem la cîrmă partidul conservator. Un însemnat orator al conservatorilor, d-l Maiorescu, în o întrunire publică, a prorocit că acest partid va sta 12 ani la cîrmă.

Această profeţie nu e departe de adevăr, căci, fiind dată constituirea claselor, organizarea politică din România, slăbiciunea şi bazele şubrede ale liberalilor *, partidul conservator poate sta multă vreme la putere, afară doar de intervenirea unor factori încă necunoscuţi. Astfel avem perspectiva de a avea o ocîrmuire conservatoare pînă la sfîrşitul acestui veac, dată care, după toate prevederile, coincide cu marile transformări sociale din apusul Europei.

Ce vor face, ce vor deveni liberalii în acest timp ?

Partidul liberal e alcătuit din o mulţime de elemente cu interese deosebite. Aceste elemente au rămas unite pe cîtă vreme partidul liberal a fost la putere şi a putut satisface aceste diverse interese, îndată ce aceste interese nu vor mai fi satisfăcute, steagul partidului liberal va fi părăsit de o mare parte din foştii liberali.

Dacă pînă acum partidul liberal nu s-a despărţit, aceasta e din pricină că burghezia, cum e în general idealistă, şi-a închipuit că poate pune mîna pe putere de la un moment la altul. Acuma, cînd această perspectivă s-a dus, o diviziune a partidului liberal e inevitabilă, fie că despărţirea se va face brusc în 2 tabere, fie că diferitele elemente se vor retrage, individual şi pe nesimţite, şi vor trece în tabăra care ţine puterea.

Ce vor face elementele liberale rămase credincioase partidului pentru a putea lupta la răsturnarea conservatorilor ?

Neapărat că au să caute să se democratizeze, să devină reformiste. Vor cere lărgirea dreptului de vot, poate chiar votul universal ; restrîngerea prerogativelor coroanei, poate chiar republica ; o împărţire mai dreaptă a impozitelor, poate chiar impozitul progresiv şi, în sfîrşit, se poate să îmbrăţişeze chestia unei împroprietăriri ţărăneşti pe baze mai largi **.

---

* Vezi „Politica internă“ din nr. 2 al „Criticii sociale“ [vezi volumul de faţă, p. 415—422].

** Cînd s-a pronunţat şi scris această conferinţă, în februarie, liberalii abia ieşiseră înfrînţi din alegeri şi nimic nu transpira că se vor gîndi aşa de repede la o reorganizare pe baza unui program mai democratic, dar analiza claselor sociale din România şi a relaţiunilor dintre aceste clase ne punea în stare de a prevedea că astă reorganizare e inevitabilă. De atunci şi pînă acum s-au petrecut fapte care întăresc aceste prevederi. Neînţe-

Pe temeiul acestor reforme, o apropiere inevitabilă se va face între actualii democraţi şi republicani şi între liberali, elementele reacţionare din partid vor căuta să stea în umbră, la spatele democraţilor, cum conservatorii stăteau la spatele disidenţei liberale, pînă cînd vor răsturna guvernul conservator.

Aici stă toată primejdia că-şi vor pierde cumpătul aceia care s-au devotat clasei muncitoare şi că nu-şi vor îndeplini rolul lor istoric *care stă în organizarea elementelor nemulţumite pentru un scop bine determinat.*

Elementele opoziţioniste fiind atît de eterogene pentru a putea fi unite în o armată de luptă, programele se vor mărgini numai în nişte generalităţi banale, iar clişeuri revoluţionare şi fraze vagi, ca: „să ne luptăm pentru revendicările maselor adînci populare“, vor ţinea locul organizaţiilor serioase şi ideilor precise.

Aceia din pătura cultă care au dorinţa de a lucra pentru dezrobirea clasei muncitorilor şi de a ajuta ca transformările sociale să se facă cît mai repede şi la noi pot fi uşor ademeniţi, din pricina înclinaţiunii către burghezime, de a intra în rîndurile ei şi a amîna lucrarea socialistă. Şi aceasta pot să o facă cu toată buna-credinţă, cu cele mai bune intenţii. Clişeurile: „lasă să răsturnăm pe conservatori, lasă să căpătăm votul universal etc. şi atunci ne vom putea ocupa cu succes de organizarea muncitorilor“ vor servi de argumente ademenitoare.

Numai cît se uită faptele trecute, se uită că fără organizare nu e cu putinţă a căpăta nimic pentru clasa muncitoare.

Dacă o asemenea uitare s-ar întîmpla, atunci cu venirea la cîrmă a elementelor opoziţioniste revoluţionare fie în mod normal, fie prin influenţa unei revoluţiuni în Europa faptele de la '48 din Franţa, precum şi cele mai recente din România s-ar repeta.

Elementele muncitoare vor fi eliminate cele dintîi, apoi va veni rîndul democraţilor şi aşa mai departe pînă cînd o partidă reacţionară iarăşi va deveni stăpînă. Astfel

legerile între d-l Sturdza, de o parte, şi d-nii Stătescu, Fleva etc., de alta, agitaţia pentru organizarea partidului pe baza unui program mai larg confirmă părerea noastră mai curînd decît ne aşteptam.

o altă ediţie a lui '48 şi atunci se va vedea că trebuie început de la capăt.

Situaţia socialiştilor în România începe a fi critică şi va ajunge şi mai critică cu cît liberalii vor face mai mult pe democraţii.

În adevăr, va trebui oare să ne luptăm împotriva democraţilor şi a liberalilor cînd vor cere votul universal sau alte puncte care sînt în programul nostru sau cel puţin se apropie de unele din ele? Va trebui să nu le dăm sprijinul pentru dobîndirea acestor cereri? Fără îndoială că nu, fără îndoială, datoria noastră e de a pune toată munca şi energia noastră pentru obţinerea acestor cereri.

Dar de la conlucrarea împreună pentru dobîndirea unor puncte folositoare muncitorilor pînă la uitarea rolului nostru istoric, pînă la contopirea cu celelalte elemente e foarte departe.

Partidul socialist va trebui să facă alianţe şi cu democraţii şi cu liberalii mai democratizaţi şi în alegeri şi în alte lupte, dar pur şi simplu alianţe, precum fac două armate deosebite în vederea unui vrăjmaş comun, păstrîndu-şi steagul său, tactica sa şi programul său de acţiune.

În nici un chip însă nu poate să părăsească organizarea clasei muncitoare în partid deosebit de celelalte sub pedeapsa de a fi înfierat ca incapabil a-şi înţelege misiunea sa istorică.

Nu putem pretinde la noi, ţară înapoiată, o organizare a clasei muncitoare ca în ţările înaintate, dar nici nu putem a nu ne îngriji deloc pentru această organizare.

A organiza proletariatul, cît îl avem, după modelul social-democraţiei din Apus şi a-l face conştient de rolul său istoric; a organiza clasa ţărănească şi a o face să înţeleagă că interesele sale sînt deosebite de ale celorlalte clase, lucru pe care îl înţeleg ţăranii uşor şi care îl putem face cu dînşii; a da o direcţie celorlalte elemente nemulţumite şi a le feri de a cădea în anarhism sau antisemitism, lucru, de altmintrelea, fatal dacă sînt lăsate la propriile lor porniri, iată misiunea păturii culte în România, iată rolul istoric ce îl are de împlinit.

Lucrînd astfel, toate evenimentele ce s-ar întîmpla în ţară, cît şi în Europa ne vor găsi pregătiţi.

Atunci pătura cultă actuală va dovedi că și-a înțeles misiunea sa istorică, că greșelile generației trecute, precum și experiențele făcute aiurea au învățat-o a se feri și a nu mai cădea în acele greșeli.

*

În literatura socialistă din Europa s-a exagerat neînsemnătatea păturii culte în transformările sociale.

E drept că în țările cu evoluție înaintată transformările sociale decurg din relațiile dintre clase și că clasele sînt acelea care determină formele sociale, dar chiar în aceste țări pătura cultă joacă un rol destul de însemnat în transformările sociale, accelerînd mersul evolutiv al societății și ferind clasele de a face multe experiențe vătămătoare.

Dacă n-ar fi fost un Marx și un Engels care să pună bazele socialismului științific și să arunce jaloanele pentru a arăta încotro merge evoluția societății, dacă n-ar fi fost un Liebknecht și un Bebel care să fie conducătorii acestei mișcări, social-democrația germană ar fi trebuit să facă multe ocoliri pînă să ajungă la concluziile de azi și, incontestabil, social-democrația germană ar fi mult în urmă cu evoluția.

Dovadă avem pe Franța, țară poate cu evoluția cea mai înaintată de pe continent, cu clasele foarte bine definite, cu toate acestea social-democrația franceză a rămas îndărătul celei germane.

Aceasta a venit din pricină că, în urma revoluției de la 1848 și în urma zdrobirii Comunei din Paris în 1871, proletariatul a rămas fără conducători, care au fost osîndiți de burghezia învingătoare fie la moarte, fie la exil și, astfel, puși în imposibilitate de a organiza proletariatul și a-l face conștient. A fost destul însă să apară sau să se întoarcă din exil cîțiva organizatori culți și conștienți, ca Deville, Guesde, Lafargue etc., pentru ca organizarea proletariatului să meargă cu pași uriași, și, dacă va urma așa, în cîțiva ani sîntem siguri că social-democrația franceză va ajunge în putere pe social-democrația germană.

Dovadă avem încă pe Rusia, unde sînt condițiile așa de puternice pentru darea unei constituții și care nu se poate realiza din pricină că orice cugetător, orice agitator care ar lucra în vederea unei constituții e pe dată suprimat de către țarism sau trimițîndu-l la spînzurătoare, sau în temniță, sau în Siberia.

Această însemnătate a păturii culte în transformările sociale chiar în țările cu evoluție înaintată a început a fi înțeleasă în Europa civilizată. De aceea vedem în Belgia profesori universitari întrecîndu-se cu studenții în a trece la socialism.

Studenții Belgiei au avut chiar curajul a convoca un congres socialist internațional de studenți la Bruxelles, la care au răspuns studenți din deosebite țări, la care și universitatea de Iași a trimis doi delegați ai săi și în care congres s-a hotărît *că datoria păturii culte e de a se amesteca între muncitori, de a-i organiza și de a alcătui împreună cu dînșii partidul muncitorilor, partidul socialist.*

Asemenea fapte, aceste treceri la socialism, se produc necontenit în Franța ca și în Anglia, în Spania ca și în Italia, în toate țările civilizate. Un fapt petrecut de cîteva săptămîni în Italia a produs o mare senzație : un profesor celebru de la Universitatea din Turin, De Amicis, a trecut la socialism, dar nu așa simplu, ci cu ostentație. A întrunit studenți și profesori în număr de peste 500, le-a expus socialismul științific, a arătat mizeria Italiei, a dovedit că numai prin socialism poate scăpa de această mizerie și a conchis că e de datoria păturii culte de a lucra și ajuta ca această transformare să se facă cît mai repede.

Exemplul fu pe dată imitat de un alt profesor tot de la Universitatea din Turin, Arthur Graf, care făcu același lucru, și presa italiană, cu multă amărăciune și groază, spune că o mare mișcare domnește și la Universitatea din Bolonia și în alte locuri, și mai mulți profesori universitari sînt gata să treacă la socialism.

Dacă pătura cultă din Europa apuseană își înțelege rolul său în transformările sociale, deși e numai un factor auxiliar în aceste transformări, cu atît mai mult păturii culte din România i se impune datoria de a-și cunoaște și îndeplini rolul istoric ce-l are aici, unde pătura cultă e un factor principal.

De aceea, oricare ar fi înclinațiunile noastre, oricare ar fi împrejurările care ne vor sili la o conlucrare cu partidele burgheze, va trebui să nu pierdem din vedere

un moment *că datoria noastră e organizarea partidului muncitorilor.*

Va trebui să facem alianță electorală cu liberalii și democrații, va trebui să agităm împreună cu ei oarecare chestii ; vom face-o ; dar în capiștele lor să nu intrăm, jertfe și libațiuni să nu facem zeilor lor, oricît de ademenitori, oricît de democrați s-ar părea a fi ei !

I. Vasiliu

„CRITICA SOCIALĂ“ *(IAȘI), ANUL I, NR. 5 DIN APRILIE 1892, P. 165—187.*

CALOMNII VĂDITE

Cînd observi mai cu atenție fenomenele sociale ce se petrec înaintea ochilor noștri, rămîi de multe ori mirat de faptul cum această organizație economico-socială dă aceleași rezultate asemănătoare în felurite țări. Și nu numai rezultatele importante se aseamănă, ceea ce n-ar fi nici o mirare, dar asemănarea merge pînă la cele mai depărtate, pînă la rezultatele cele mai mici. Așa, spre pildă, e foarte natural că aceeași organizație economică-socială modernă să dea naștere la clasele dominante dintr-o parte și dominate din altă parte, la partide burgheze dintr-o parte, partide socialiste din altă parte, și aceasta în fiecare țară unde există aceeași organizație economică-burgheză. Dar ca asemănarea claselor dominante să meargă pînă la cele mai mici procedeuri care le întrebuințează contra socialismului, aceasta e mai puțin natural și evident. Și cu toate acestea așa e. Să luăm niște fapte cu totul recente.

★

În Germania, cum știm, există un puternic, foarte puternic partid socialist, cu o organizație puternică, cu un program bine definit, un partid care lucrează la lumina

zilei, a cărui tactică, ale cărui scopuri sînt susţinute de 37 de organe, de broşuri, de propaganda prin întruniri etc. În toată această activitate publică, pentru toată lumea vădită, partidul socialist german s-a pronunţat cu cea mai mare energie contra manifestărilor violente pe stradă, contra revoltelor parţiale, care ar da prilej claselor dominante de a măcelări pe socialişti şi de a introduce legi excepţionale contra lor, deci astfel de manifestaţii violente şi revolte nechibzuite nu pot fi decît în interesul burghezimii domnitoare şi în paguba partidului socialist şi a poporului muncitor. Dar iată că în Berlin se întîmplă revolte de stradă, provocate de unii lucrători flămînzi şi desculţi şi între care nici un lucrător socialist.

Partidul socialist german, ca de obicei, dezaprobă aceste revolte ; nici un socialist nu s-a văzut pe strade, nici unul nu e arestat. Şi ştiţi cine a produs aceste revolte ? Poate credeţi foamea, lipsa de lucru etc. ? Aşa ! După burghezime, sînt socialiştii, este partidul social-democrat german care le-a produs. Calomnia e, bineînţeles, vădită şi pentru calomniatori. Dar ce le pasă ; scopul nu scuză mijloacele ?

Aceasta în Germania.

★

În Franţa, partidul socialist, partidul muncitorilor, a luat un mare zbor, mai ales în timpul din urmă, după alegerea lui Lafargue. Acest partid admite în total tactica social-democraţiei germane, e contra revoltelor parţiale, cu atît mai mult contra tacticii anarhiste, contra exploziilor de dinamită, aceste copilării proaste şi crude. Acuma, de curînd, agenţii poliţiei, prefăcuţi pentru necesitatea momentului în anarhişti — şi în Franţa nu se ştie unde se sfîrşesc anarhiştii şi unde încep poliţiştii —, produc cîteva explozii prin cîteva cartuşe de dinamită. Fiindcă exploziile au fost făcute de poliţie pentru a-i speria, de aceea rezultatele au fost foarte inocente : s-au stricat numai cîteva geamuri... Scopul poliţiştilor, al prietenilor fostului ministru Constans e de a arăta absoluta necesitate a acestui ministru, salvatorul republicii de pericolele boulangismului [72] şi deci unicul care poate s-o scape de pericolele anarhismului.

Jocul e prea evident, rîd şi cîinii în Franţa de el, şi cu toate acestea ştiţi cine e de vină în aceste stupide explozii ? Socialiştii, partidul muncitorilor francezi !... Calomnia e vădită şi pentru calomniatori, dar „calomniez, calomniez, il en restera toujours quelque chose“ nu e o vorbă franceză ?

Aceasta în Franţa.

★

În Belgia, partidul socialist, partidul muncitorilor, e mai puternic decît oriunde. Acest partid admite în modul cel mai strict tactica social-democraţiei germane. Acum în urmă, partidul socialist a început o agitaţie colosală pentru sufragiul universal ; pentru a ajunge la scop, socialiştii belgieni au început manifestaţii monstre, colosale, ca desfăşurare de forţe populare. Dar tocmai pentru ajungerea scopului, sufragiul universal, pentru a nu compromite acest mare scop, partidul muncitorilor din Belgia evită cu cea mai mare energie orice act de violenţă.

Văzînd disciplina care domneşte în marele partid al muncitorilor belgieni, ce nu se lasă să facă vreo răscoală, atît de dorită de clasele dominante, care în ruptul capului nu vor să dea sufragiul universal muncitorimii belgiene ; văzînd cuminţenia socialiştilor, poliţiştii, prefăcuţi pentru necesitatea cauzei în anarhişti, pentru a compromite cauza muncitorimii, au început să facă explozii de dinamită, bineînţeles tot explozii inocente, care strică o fereastră sau un gard, cum sînt în general exploziile poliţiste. Ei, ghiciţi cine e de vină pentru aceste explozii ? Partidul socialist belgian şi mai mult nimic !... Calomnia e vădită, dar oare un burghez cinstit ori un gazetar burghez corect trebuie să întrebuinţeze totdeauna numai calomnii nevădite ?

Aceasta e în Belgia.

★

Acum patru ani în ţara noastră s-a întîmplat o mare dramă, care prin seriozitatea ei întrece înmiit toate întîmplările de mai sus. E vorba de nenorocita revoltă a mult nefericitei noastre ţărănimi, revoltă înecată în sînge ţărănesc [73]. Acuma, după patru ani, sînt neîndoielnic sta-

bilite cauzele acestor revolte. Dintr-o parte, cauza continuă, latentă, cauza principală, îngrozitoarea sărăcie țărănească, de altă parte e așa-numita opoziție unită, și mai ales elita socială conservatoare, care a pus fitilul la materiile explozibile, acumulate din sînul țărănimii prin ani și ani de suferință și exploatare neomenoasă.

Partidul socialist român, partidul muncitorilor, a făcut tot ce i-a stat prin putință pentru a arăta țăranilor că drumul ce au ales pentru îmbunătățirea soartei lor nu e cel bun, e un drum nenorocit [74]. Ei bine, știți acuma cine a provocat răscoalele țărănești ? Poate nu știți, dar *Timpul*, organul elitei sociale, o știe : revoltele le-au provocat socialiștii, și în special Nădejde ; iacă așa !... Și notați bine : Nădejde, pînă la alegerea sa de deputat, nici n-a fost prin Muntenia, nici n-a cunoscut vreun țăran muntean ; în schimb, a fost în relații cu mii de țărani în Moldova, a avut o mare influență în țărănimea moldovenească. Revoltele însă au izbucnit în Muntenia, nu în Moldova, și adevărul e că una din cauzele care au făcut că n-au izbucnit în Moldova e tocmai influența lui Nădejde și a socialiștilor moldoveni. Calomnia celor de la *Timpul* e vădită, mai mult decît vădită. Dar, în definitiv, mă rog, numai Europa să aibă calomniatorii ei, să n-avem și noi faliții noștri, calomniatorii noștri naționali, nu sîntem Belgia Orientului ?

Aceasta e în România.

★

Și cînd te uiți la toți acești calomniatori cosmopoliți, cînd te uiți la toți acești falsificatori ai adevărului, la cea mai mare înțelegere, solidaritate și frăție în calomnie ce domnește între ei, pînă peste hotare chiar, nu poți să te reții de a nu exclama :

Ce mai companie !

C.D.G.

„MUNCA" *(BUCUREȘTI), ANUL III, NR. 5 DIN 22 MARTIE 1892.*

ANARHIA CUGETĂRII [75]

A se scrie despre anarhism, mai ales despre anarhismul teoretic, despre teoriile anarhismului, e cît se poate de greu. Cauza e că n-ai un punct de plecare, nu știi de cine și de ce să te apuci. Anarhismul, ca expunere teoretică-științifică, nu există. Pe cînd socialismul științific și-a găsit expresiunea în genialele scrieri ale lui Marx, Engels și ale discipolilor lor, anarhismul nu și-a găsit nici un om care să-l fi expus într-un mod sistematic și să-i fi dat o sistematizare mai științifică. Cauza, după opinia noastră, nu e deloc întîmplătoare, ci este chiar în anarhism, care la cea dintîi încercare de sistematizare, la cea dintîi încercare de a-l trata mai științificește se arată ca o mare absurditate științifică, ca un mare nonsens. Deci cauza că anarhismul nu și-a găsit un interpret științific se explică foarte ușor prin faptul că nu poate fi expus într-un mod științific. E adevărat că printre aceia care sînt socotiți ca întemeietori ai anarhismului vedem pe Stirner, Proudhon, Bakunin, oameni cu talent netăgăduit. Dar acești trei scriitori nu se înțeleg între ei, iar anarhiștii contemporani, cu unele excepții, sînt departe de a fi în înțelegere desăvîrșită cu vreunul din acești

fruntași ai anarhismului. Deci, pentru cunoașterea anarhismului contemporan, ești nevoit să te mulțumești cu niște broșurele mici, făcute pentru propagandă și care se bat cap în cap una cu alta.

Cu toate aceste diferențe de vederi, sînt însă și unele păreri comune tuturora, sînt vederi teoretice, caracteristice mai mult ori mai puțin, pentru toți anarhiștii și e un mod de a gîndi, de a cugeta, caracteristic anarhismului în general. Dar găsirea acestui ceva comun, caracteristic anarhiștilor, caracterizarea acestui mod de a cugeta nu-s făcute, repetăm, de nici un teoretic[ian] anarhist și deci criticul anarhismului e nevoit să-l găsească. Un critic al anarhismului ar trebui dar să facă istoria anarhismului, să scoată el singur teoria anarhismului și pe urmă să-i facă critica. Această lucrare ar fi foarte instructivă; noi, în acest articol, nu putem s-o facem. Acest articol e mai curînd o monografie asupra anarhismului. Dar, așa fragmentar cum e acest articol, tot credem că din el cititorii noștri își vor putea face idee despre teoriile anarhiste și, mai ales, despre metoda de a analiza și cugeta a anarhiștilor.

*

Dacă ar fi să caracterizăm cugetarea și metoda de cugetare și investigație socială a anarhismului, atunci nu le-am putea caracteriza mai bine decît prin cuvintele: *simplism metafizic*. Cugetarea anarhiștilor e simplistă și metafizică, metodul lor e simplist și metafizic și în această privință ei seamănă cu socialiștii utopiști metafizici, numai că ei sînt foarte inferiori socialiștilor utopiști în multe privințe. Ca să putem să ne dăm seama mai bine de cele zise, să comparăm modul de a cugeta al *socialismului științific*, de o parte, cu al socialismului utopic și al anarhismului, de altă parte. Metodul socialismului științific e al științelor moderne în general. Studiind societatea în toată complexitatea ei în timp și în spațiu, studiind istoria omenirii, toate formele sociale trecute, studiind societatea prezentă, iarăși în toată complexitatea ei, socialismul științific caută astfel legile mișcării, evoluțiunii omenirii, caută să-și explice factorii principali care au condiționat mișcarea și progresul omenirii, să-și explice cum a ajuns omenirea acolea unde e și, într-un mod general bineînțeles, care e acea formă socială către care merg neapărat societățile moderne civilizate, societățile burgheze. Bineînțeles că, sociologia în general nefiind încă o știință în toată puterea cuvîntului, rezultatele la care ajunge socialismul științific nu pot să fie tot așa de exacte ca rezultatele la care ajung științele exacte, deși cîteodată și în această privință rezultatele la care ajunge socialismul științific nu lasă mult de dorit.

Orice opinie ar avea cineva despre rezultatele la care ar ajunge socialismul științific, fie el chiar un potrivnic al socialismului, trebuie însă să recunoască că modul socialiștilor de a cugeta, metoda de investigațiune pe care o întrebuințează el e cu totul științifică. Socialismul, studiind realitatea lucrurilor, fiind consecință el însuși a realității în sensul cel mai larg al cuvîntului — al realității istorice trecute, ca și prezente —, socialismul științific nu poate să se piardă în norii fanteziei; realitatea, viața reală, îl controlează și îi îndreaptă pașii. Idealul socialismului științific, el însuși, este numai o consecință și un rezultat al vieții reale și al studierii acestei vieți. Altmintrelea a fost socialismul utopic. Socialiștii utopiști aveau ca bază principală, ca punct de plecare pentru teoriile lor, nu realitatea vieții în înțelesul cel mai larg al cuvîntului, ci propriile lor dorințe morale și propria lor fantezie *. Văzînd și simțind mulțimea de rele care bîntuie societatea, ei se puneau pe gîndit ca să inventeze un plan pentru construirea unei societăți în care să lipsească toate relele și în care să fie o deplină fericire. Am zis că utopiile socialiștilor utopiști aveau ca *izvor* nu viața reală, ci propria lor fantezie; aceasta este însă adevărat numai cu oarecare rezerve. În adevăr, fantezia utopiștilor socialiști, ca orice fantezie, nu poate să fie absolut independentă de viața reală; materialul oricărei fantezii rămîne totuși viața reală. Dorințele și idealurile socialiștilor utopiști au fost doară formate de viața reală, materialul din care construiau ei fantasticele lor societăți ideale a fost iarăși dat de viața reală, numai că ei combinau acest material după propria lor fantezie. Așadar, și la baza utopiilor socialiste era iarăși viața reală, experiența din viața reală, numai [că] această experiență era neîndestulătoare și tratată într-un mod neștiințific. Pentru planurile

* Vezi Fr. Engels, „Socialism utopic și socialism științific“.

lor asupra societății viitoare, ei luau acea parte din viața socială care era mai bună ori care le părea lor mai bună și mai ideală și, din acest material, în felurite combinații, constituiau un plan pentru societatea viitoare, după gustul și temperamentul aceluia care făcea acest plan. Viața reală, deci, în toată enorma ei complexitate, istoria, cu toate necesitățile ei, se întuneca; de necesitățile istorice se îngrijeau foarte puțin socialiștii utopiști, mai ales dacă nu se împăcau cu planurile lor. Și viața reală, productul enorm de complex al unei lungi dezvoltări istorice tot așa de complexe, viața reală, cu toate necesitățile ei istorice neînlăturabile, trecea peste aceste planuri cum ar trece un uriaș peste case construite din cărți de joc. Să venim acum la anarhiști. Metoda de a cugeta a anarhiștilor se deosebește de a socialismului științific, fără a se asemăna în totul cu a celebrilor socialiști utopici. Anarhiștii desfac viața socială în categorii independente una de alta și cugetă prin aceste categorii independente fără a avea în vedere legătura strînsă ce e între categoriile sociale; astfel, viața socială în toată complexitatea ei reciprocă, dependența și legătura tuturor factorilor sociali, dispare pentru ei. Abstrăgînd un factor social real oarecare (statul, autonomia individulă etc.) din toți ceilalți factori, izolîndu-l de toată viața socială, fie pentru a arăta toate neajunsurile unuia, fie pentru a face un deziderat și un ideal de luptă din altul, anarhistul supune această categorie izolată la acțiunea logicii, scoate din această categorie toate încheierile, toate consecințele cele mai depărtate, și încheierile și consecvențele astfel găsite le preface în formule obligatoare pentru el, pentru activitatea lui, fie ea revoluționar-anarhistă în societatea contemporană, fie ea a unui cetățean al societății viitoare. Prin astfel de mijloace logice face un anarhist consecvent critica societății de azi, prin astfel de măsuri logice anarhistul își găsește calea, croiește drumul, tactica ce trebuie să se urmeze în lupta cu societatea de azi, și tot pe astfel de căi logice simpliste își croiește și societatea viitoare. Bineînțeles că, astă cale logică fiind așa de simplistă și greșită, încheierile la care ajunge anarhistul trebuie să fie de asemenea foarte greșite. În adevăr, noi sîntem de multe ori, în analiza societății, obligați să izolăm un factor social ori o categorie socială pentru a o analiza, însă nu trebuie să uităm niciodată că am făcut ceva cu totul arbitrar, și de aceea

fiecare pas, fiecare deducție logică care ni se impune în acest mod trebuie s-o supunem controlului vieții reale în toată complexitatea ei, îndreptînd această deducție prin logica largă și adîncă a vieții reale. Anarhiștii sînt însă departe de a face așa. Ei stau pe un teren real numai pînă ce constată cutare ori cutare factor social, cutare ori cutare rău social (deși și aici modul lor de constatare e, de multe ori foarte greșit), pe urmă, începînd a-l analiza și a face deducții peste deducții, ei se rup din realitatea vieții și încep să plutească în văzduhul consecvențelor * logice, trase și ele ca vai de om. Și astfel ei, semănînd întrucîtva cu socialiștii utopiști, se deosebesc de dînșii, și această deosebire e departe de a fi în folosul anarhiștilor.

În adevăr. Cum am zis, la baza speculațiunilor sociale ale utopiștilor a fost acea greșeală că, pentru ei, viața reală nu era punctul de plecare pentru speculațiuni, ei nu plecau de la analiza istoriei și prezentului omenirii, dar, cum am zis, inconștient măcar, baza speculațiilor lor a fost totuși realitatea contemporană lor — neînțeleasă, dar nu îmbucătățită —, și această realitate au supus-o acțiunii fanteziei lor geniale, fanteziei creatoare, și astfel, cu toate mijloacele lor greșite, socialiștii utopiști geniali, ca Fourier ori Saint-Simon, au putut să ajungă la unele idei mari și rodnice.

Anarhistului însă — care se chinuiește ca un scolastic să scoată toate consecvențele și încheierile logice dintr-o categorie socială abstractă și izolată — drumul fanteziei înalte, rodnice și divinatoare îi este tot așa de închis ca și drumul deducțiilor științifice.

Doar anarhistul închide într-o cutiuță deosebită o categorie socială și pe urmă, supunînd-o analizei logice, începe să tragă toate consecvențele și, din consecvență în consecvență, ajunge la consecvențele cel mai depărtate, el se crede grozav de radical, curajos, înaintat, pe cînd, în adevăr, din punctul de vedere științific e foarte greșit, iar din punctul de vedere al fanteziei poetice și creatoare rămîne, fără a bănui, de multe ori cît se poate de pedestru. Gîndind că prin frazele și maximele lui violente, prin dezideratele lui extreme se ridică deasupra tuturor și merge în avangarda omenirii, în adevăr, fuge îndărăt

* [Concluziilor].

ori alături cu burghezia și în deziderate le lui se ascunde o doză de burghezism, de vedenii, de năzăreli și prejudicii pe care nici n-o bănuiește.

Se înțelege că nu tuturor anarhiștilor li se potrivește deopotrivă astă caracterizare a modului lor de a cugeta. Sînt unii care cad în aceste greșeli mai mult, sînt alții care, mai ales acum în urmă, încep să se apropie mult de socialismul științific, fără însă a se putea apropia de tot. Afară de aceasta, anarhismul are și istorie.

Să vedem dar mai de aproape acest anarhism pentru a arăta cît de multă dreptate am avut în caracterizarea modului lor de a cerceta și cugeta.

*

Cel dintîi anarhist consecvent, și poate cel mai consecvent, a fost, fără îndoială, Max Stirner. E cu atît mai de nevoie de făcut cunoștință cu acest Stirner, cu cît el a fost inspiratorul direct al lui Bakunin, marele profet al multora din anarhiștii contemporani.

La 1845, Stirner a tipărit cartea sa „Der Einzige und sein Eigentum" *. Această carte a făcut epocă în istoria anarhismului. Ca toți aceia pe care durerile lumii i-au impresionat adînc, Stirner s-a întrebat, firește : „Dar care să fie pricinile ăstor nemărginite dureri ?". După Stirner, pricina e că omul s-a lăsat să fie stăpînit de fel de fel de halucinații (Spuk).

În loc ca omul să caute fericirea în el însuși, în propriul său egoism, în *„eul"* său, omul s-a închinat pe *el* și fericirea sa la fel de fel de iluzii, de abstracții. Bineînțeles că rezultatul nu putea să nu fie nenorocit pentru om. Așa, spre pildă, întîia iluzie ar fi religia, d-zeu. Omul și-a creat fel de fel de credințe religioase, și-a creat un d-zeu în cer, către care își îndreaptă privirile, toate gîndirile, după voia căruia își regulează toate faptele sale. În loc de a se ocupa de *„eul"* său, de propriile sale interese egoiste, omul se ocupă de interesele credinței, religiei, lui d-zeu ; în acest caz însă, dacă d-zeu, în adevăr, ar avea ființă, ar putea fi fericit el, dar nu *„eu"*. Faptul că mai tîrziu filozofii găsiră în ideea de d-zeu obiectivarea persoanei proprii a omului nu schimbă nimica în fond, pentru că în acest caz omul totuși s-ar îngriji de „eul"

* „Individul (insul) și proprietatea sa".

său, obiectivizat abstract, în loc să se îngrijească de *„eul"* subiectiv, concret. E adevărat că mai în urmă o parte a omenirii, cel puțin filozofii, liber-cugetătorii, s-au emancipat de religie, dar în loc au creat alte credințe, alte iluzii și vedenii (Spuk), care tot așa mă robesc pe mine, pe *„eul"* meu egoistic. Astfel sînt formulele și instituțiile, ca omul, omenesc, omenire, drepturi sfinte și imprescriptibile ale omenirii etc. — familie, stat, societate, legi, justiție-drept, ideal, principiu, morală etc. etc., tot niște lucruri care stau deasupra mea, deasupra *„eului"* meu și mă prefac în robul lor.

Toate aceste iscodiri omenești au de altmintrelea o origine religioasă și chiar le numim sfinte, astfel : drepturile sfinte ale omului și ale omenirii, sfînta justiție, sfînta proprietate, familia, statul etc...

Toate aceste sfințenii stau deasupra *„eului"* meu, robindu-l, nenorocindu-l, distrugîndu-l. Stirner supune criticii toate instituțiunile, simțămintele și concepțiile sociale din punct de vedere exclusiv al *eului* său egoist, al *„eului"* său însuși, unul și singur (Ich der einzige), și astfel ajunge la negarea întregului edificiu social. Ca să pricepem pe Stirner, trebuie să-l urmăm pe scurt, foarte pe scurt bineînțeles, în analiza lui în privința instituțiunilor, conceptelor și simțămintelor sociale. Să luăm, de pildă, conceptul de om, omenire, drepturile omului etc. Omul, zice Stirner, nu există ca un ce concret, exist *„eu"* însumi, și altul și altul ; *omul* însă nu e ceva real, concret, ci e un cuvînt pentru a disigna * un gen sau o specie. Cînd se vorbește dar că cutare fapte și acțiuni sînt omenești, iar altele neumane, rele, neomenești, apoi asta este un nonsens, pentru că faptele și acțiunile sînt săvîrșite de mine și deci îmi pot fi folositoare mie, *„eului"* meu, ori vătămătoare, nu însă omenești ori neomenești. Om, omenesc deci, ca atare, sînt iluzii și nu pot să aibă nici o pretenție față cu mine, și eu nu sînt obligat nici într-un fel către dînsele. Cînd se vorbește deci că eu trebuie să am o purtare *omenească*, că trebuie să respect un *om*, cînd se vorbește de drepturile omului și omenirii, de progresul și fericirea omenirii, pentru care sînt obligat moralmente chiar să conlucrez, cînd se vorbește de jertfe pentru fericirea omenirii, toate acestea sînt iluzii, cătușe

* [Desemna].

prin care îmi înlănţuiesc *„eul“* meu. N-am nici o obligaţie către om şi omenire, ci trebuie să îngrijesc de interesele mele egoiste, înţelegînd chiar şi cuvîntul *trebuie* nu în sensul unui percept moral, ci în sensul unui deziderat curat egoist.

Să luăm alt concept sau instituţie socială, dreptul, justiţia. Dreptul, justiţia sînt iarăşi iluzii robitoare. În adevăr, cînd se zice că la cutare lucru am drept, la cutare nu, că cutare lucru e just să-l fac şi cutare nu e just, apoi prin aceasta se recunoaşte totodată că dreptul, justiţia nu e în mine, ci afară din mine şi mă comandă şi deci mă robeşte, şi totuna e dacă acest drept şi justiţie are sancţiunea forţei publice ori dacă e o convicţie * internă. Dacă nu iau de la vecinul meu mîncare, cînd mi-e foame, ori un lucru care-mi place pentru că îmi pare injust, aici justiţia, conceptul justiţiei, e o iluzie, o vedenie religioasă, ce încătuşează şi împuţinează *„eul“* meu. Dreptul şi justiţia nu trebuie să mă stăpînească, ci eu trebuie să le stăpînesc, nu trebuie să admit nimica afară de mine şi deasupra mea.

„Eu hotărăsc dacă este drept, afară de Mine nu este nici un drept. Îmi vine mie la socoteală, atunci e drept. Se poate să nu le vie atunci altora la socoteală ; treaba lor, nu a mea ; să se apere. Şi dacă toată lumea ar zice că un lucru nu e drept, iar mie mi-ar veni la socoteală, adică dacă l-aş voi, atunci n-aş ţine în seamă părerea lumii întregi. Aşa face fiecare dacă ştie a se preţui, fiecine pînă la cît e de egoist, căci puterea e mai presus de drept, şi anume — cu tot dreptul“ (p. 249).

Bineînţeles, cînd Stirner vorbeşte de „eu“, el nu înţelege prin aceasta pe un „eu“ special, ci pe fiecare om în parte, şi fiecare în parte trebuie să judece ca mai sus. Astfel, în caz dacă veţi face obiecţie că dacă fiecare ar face ce i-ar trăsni prin cap ar fi un balamuc întreg, atunci Stirner răspunde :

„Cine zice însă că fiecare poate face toate celea ? Pentru ce eşti oare pe lume tu, care nu vrei să ţi se facă orişice de altul ?

Apără-te, şi nimeni nu-ţi va face ceva ! Cel ce vrea să-ţi zdrobească voinţa, acela are de împărţit cu tine şi îţi este *duşman*. Poartă-te deci cu dînsul duşmăneşte“.

* [Convingere].

Şi în felul acesta toate se vor pune la cale spre cel mai mare bine al fiecăruia.

Mai departe, Stirner zice : „Stăpîn şi creator al dreptului meu, nu vreau să cunosc alt izvor de drept afară de Mine“ (p. 269). Bineînţeles, odată ce fiecare e creatorul dreptului său şi poate să facă ce vrea, atunci nu mai pot să fie criminali, nici oameni nedrepţi. „Tu nu poţi fi faţă cu nimeni niciodată criminal, ci numai potrivnic“ (p. 269).

„Ce pot să iau pentru mine iau, şi asupra acelor lucruri ce nu le pot lua n-am nici un drept“ (p. 276). Şi după cum dreptul şi justiţia sînt numai iluzii, strigoi născociţi de om pentru a încătuşa, tot aşa e şi *morala*. Morală, acte morale şi nemorale, purtare morală şi nemorală, toate acestea sînt iluzii religioase. O faptă ori o purtare pot să-mi fie plăcute ori neplăcute cît e vorba de interesul meu, din punctul de vedere al „eului“ meu şi atîta tot, ce are de căutat aici morala ? Morala e o religie prefăcută. Mai înainte omul credea în d-zeu, acuma crede în monogamie, care ar fi morală, crede că incestul e nemoral etc... (vezi p. 60—61).

După Stirner, dacă un frate vrea să trăiască cu soră-sa, treaba lui, are tot dreptul, fiindcă îşi dezvoltă *„eul“* său şi interesele şi dorinţele acestui *„Eu“*. Dacă însă morala, credinţele morale l-ar opri de la acest fapt, aici ar fi cea mai bună dovadă că morala robeşte pe „eul“ meu, nelăsîndu-l să facă ce vrea, neîngăduindu-i să se dezvolte în toată întregimea lui.

Din acelaşi punct de vedere e analizată proprietatea. Proprietatea, dreptul de proprietate, sfînta proprietate le distruge în acelaşi mod.

„Proprietatea inviolabilă sau sfîntă a crescut tot pe acest teren : e un concept de drept (juridic)“.

Ca atare, ca un „Rechtsbegriff“, dreptul proprietăţii, ca toate drepturile, e numai o închipuire, o iluzie robitoare, pentru că a respecta dreptul de proprietate ar fi de a respecta un lucru în afară de mine, în afară de interesele mele, un lucru deci care ar sta deasupra mea.

Eu însă nu voi să cunosc şi nu trebuie să cunosc decît interesul meu. Din punctul de vedere însă al interesului meu egoist şi suveran, tot ce există e al meu, iau tot ce găsesc, ori de unde găsesc, numai dacă vreau să iau. Să facă fiecare tot aşa, şi atunci toate au să se pună minunat de bine la cale.

„Pune mîna — zice Stirner — şi ia ce-ţi trebuie! Aşa se declară războiul tuturor contra tuturor. Numai eu hotărăsc ce să iau“.

Cînd fiecare are să facă tot aşa, atunci fiecare va să-şi realizeze „Eul“ său în totalitatea lui. Bineînţeles că, pornind de la acest punct de vedere cu desăvîrşire individualist, pentru a fi contra proprietăţii individuale, cu atît mai mult va protesta împotriva proprietăţii colective, împotriva comunismului. „Pentru mine, ca individ, e o piedică nu mai mică proprietatea comună decît cea individuală a cutăruia şi cutăruia. Nici aceea, nici aceasta nu-i a mea; dacă averea e a societăţii, care-mi dă şi mie o parte din ea, ori dacă e a unor proprietari individuali, pentru mine e tot atîta constrîngere, deoarece nu pot să hotărăsc după voia mea nici într-un caz, nici în altul. Dimpotrivă, comunismul, desfiinţînd orice proprietate individuală, mă pune în mai mare atîrnare de altul, anume de societate, şi oricît de mult ar striga împotriva «statului» comunismul caută să facă alt «stat», un *status*, o organizare (o stare) care să împiedice libertatea mea, o autoritate suverană deasupra mea. Cu drept se răscoală comunismul împotriva apăsării ce sufăr «Eu» de la proprietarii individuali, dar încă şi mai groaznică e puterea ce o dă el societăţii“ (p. 41).

Stirner zice că problema omului este de a-şi dezvolta *„Eul“* său egoist în totalitatea lui şi adaugă:

„Dar această dezvoltare se îndreaptă neapărat atît împotriva statului, cît şi a societăţii şi, din pricina egoismului, atacă ceea ce e comun şi comunist“ (p. 361).

Astfel dar, Stirner e contra proprietăţii comuniste mai mult încă decît e contra celei individuale. Ce rămîne deci de făcut? Iată ce ne spune:

„Pune mîna şi ia ce-ţi trebuie! Astfel se declară războiul tuturor contra tuturor. Numai eu însumi hotărăsc ce trebuie să am“ (p. 341).

În acelaşi mod consecvent şi din acelaşi punct de vedere e făcută critica conceptelor de *societate, scop, ideal, principiu, iubire, libertate, egalitate şi frăţie ori solidaritate, datorie.*

Deşi credem că cititorii noştri pricep acuma modul cum Stirner distruge toate aceste instituţii, concepte şi simţăminte sociale, vom trece totuşi în revistă, în cîteva cuvinte, critica făcută lor de Stirner, pentru că a pricepe

pe Stirner e foarte important pentru priceperea anarhismului. Să luăm dar simţămîntul şi conceptul social de iubire. Iubirea, ca un simţămînt egoist, ca un simţămînt ce produce plăcere *„eului“* meu e, bineînţeles, admisă de Stirner. Aşa, iubire, după Stirner, n-ar fi altceva decît o funcţie a organismului cum e şi mistuirea. Dar o iubire ca percept (să iubeşti pe aproapele tău ca pe tine însuţi) ori iubirea altruistă, dezinteresată, care poate chiar să ceară jertfe egoistului meu *„eu“*, această iubire o neagă cu desăvîrşire Stirner. Nu o neagă în înţelesul că nu există, ci o neagă în înţelesul că nu trebuie să existe. O iubire altruistă creştină ar fi o iubire predestinată, ar sta deasupra mea, m-ar comanda, m-ar domina, m-ar robi, ar fi o iluzie creată de însuşi omul pentru nenorocirea sa. Se înţelege, zice Stirner, „nu este nici o îndoială că e cu putinţă să putem aţîţa (să zgîndărîm) pe om şi să-l facem să iubească, după cum putem să-l împingem şi la altă patimă, de pildă la ură“ (p. 388). Dar „iubirea egoistului izvorăşte din egoism, curge în albia egoismului şi se varsă iarăşi în egoism“ (p. 391). Şi tocmai aşa trebuie să fie iubirea, pentru că altmintrelea iubirea altruistă poate să mă aducă şi la sacrificiul persoanei mele, propriului meu *„eu“*, şi deci ar fi un alt soi de religie creată pentru robirea mea. Mai interesantă e încă critica *„libertăţii“*. Libertatea, ca un ideal pentru care să se lupte, libertatea cu toate subdiviziunile ei: libertatea persoanei, libertatea presei, libertatea cugetării, sînt iarăşi, după Stirner, închipuiri robitoare. Mai întîi, cînd cer libertatea presei, gîndirii, le cer de la cineva, deci recunosc prin asta că e ceva deasupra mea, care poate să mi-o dea ori ba, deci recunosc prin asta ceva deasupra mea, recunosc un stăpîn. Cît despre libertatea absolută a cuvîntului, a gîndirii etc., apoi acestea sînt şi mai boacăne. Cum să fie gîndirea, spre pildă, liberă? De cine să fie liberă? De mine? Dar atunci, dacă gîndul meu, în loc să fie al meu, se liberează de mine, atunci se împuţinează *„eul“* meu, gîndul se face liber, şi prin asta se scade libertatea mea, libertatea *„eului“* meu. Tot aşa de absurd lucru e şi libertatea absolută a persoanei.

Cu drept cuvînt, zice Stirner, libertatea absolută, ca toate absoluturile, e un lucru absurd, un nonsens.

Faptul că trăiesc lîngă alţi oameni va face ca libertatea mea să fie mărginită prin libertatea celorlalţi. *Ega-*

litatea e iarăşi o altă închipuire robitoare. Ca oameni, se zice, trebuie să fim egali. Dar, zice Stirner, *omul* nu există în adevăr, ci e o abstracţie; ar însemna deci, după regula asta, că trebuie să fim egali ca nişte abstracţii, egali în abstracţie. Ceea ce există concret nu e *omul*, ci *„eu“* aşa cum sînt eu, şi care se cheamă Stan, şi alt „eu“ concret, care se cheamă Bran, şi aşa mai departe.

Aceste *„euri“* concrete nu sînt egale, în adevăr, deloc, fiecare are alt coeficient ca putere fizică, intelectuală etc... deci cînd aş vrea să mă egalizez cu orice preţ, lasă că ar fi şi o imposibilitate, dar, afară de aceasta, prin asta s-ar împuţina *„eul“* meu, prin *egalitate* s-ar face iarăşi o stavilă expansiunii *„eului“* meu egoist.

Deci egalitatea ca ideal social e iarăşi o închipuire robitoare *„eului“* meu. Aceeaşi soartă, bineînţeles, au şi alte concepte sociale, ca datorie, ideal, principiu etc. Datorii nu pot să existe pentru mine de nici un fel, nici datorii morale, nici datorii către aproapele meu, către familia mea etc... şi nici alţii n-au datorii către mine, toate acestea sînt închipuiri ce robesc pe *„eul“* meu. Tot aşa de robitoare sînt ideal, principiu. Un ideal, un principiu sînt lucruri ce există în afară de mine, care cer să-mi regulez faptele mele, purtarea mea nu după *„eul“* meu egoist, ci aşa după cum cer ele. Ce alta sînt ele dar dacă nu religia mascată. Mai înainte îmi regula purtarea d-zeu, acum mi-o regulează morala, idealul, principiul. Într-un caz şi în altul însă, *„eul“* meu e rob. Ca să mă emancipez de toate aceste vedenii, idei fixe, iluzii şi închipuiri religioase, ce mă înconjoară din toate părţile, mă robesc şi mă distrug, trebuie să le robesc eu, să iau stăpînirea *„eu“* asupra lor. În loc de a le da o valoare obiectivă, eu le iau în mine şi, făcîndu-le proprietatea mea, le distrug, distrug existenţa lor obiectivă, absorbindu-le în subiectivul *„eu“*, şi, odată distruse, toate aceste stafii care distrugeau pe eul meu, odată distruse ele, rămîn *„Eu“*, numai *„Eul“* suveran, *„Eu“* care mă voi dezvolta şi întinde în toată plenitudinea forţelor mele egoiste. Şi Stirner mîntuie cartea cu aceste cuvinte caracteristice:

„Orice fiinţă mai înaltă deasupra mea, fie aceea dumnezeu, fie omul, slăbeşte simţirea individualităţii mele şi se stinge numai la lumina soarelui acestei conştiinţe despre individualitatea mea. Dacă sprijinesc pe Mine, *individul*, soarta mea, atunci o sprijinesc pe creatorul trecător, muritor, al acestei personalităţi, care se nimiceşte pe sine însuşi, şi pot să spun:

«Mi-am aşezat soarta mea pe nimica»“ (p. 491).

*

Aceasta e cartea lui Stirner. Aşa de paradoxală şi aşa de neobişnuită cum e în vederile ei, ea, desigur, vă va părea multora din cititorii noştri un lucru absurd, care nici nu merită să fie analizat şi combătut. Va fi o parte de adevăr în aceste cuvinte, însă, cum am zis, cartea lui Stirner are pentru noi într-atîta însemnătate întrucît ea a avut o influenţă mare asupra cugetării anarhiştilor noştri contemporani şi întrucît ea şi acuma cîteodată poate sluji ca tip al acestor cugetări; astfel încît a pricepe profund greşelile lui Stirner este, şi în mare parte, a pricepe greşelile anarhiştilor contemporani, greşeli făcute sub altă formă, dar în mare parte de acelaşi fel. De altmintrelea, critica lui Stirner, a unui dialectician aşa de subtil, nu e deloc uşoară. Obiecţiunile ce i s-ar face pe baza văditei imposibilităţi a unei societăţi (ori Verein [Unire], cum numeşte Stirner societatea visată de el, pentru a evita cuvîntul Societate) alcătuite din *„eurile“* lui Stirner poate să le pareze cu mult succes. Aşa, spre exemplu, dacă veţi spune că, dacă fiecare va putea face ce-i va trăsni prin cap, atunci în „Vereinul“ lui Stirner va fi adevărat balamuc. La aceasta Stirner răspunde: „Dar cine spune că fiecare poate face orice? Pentru ce eşti oare tu pe lume, care nu vrei să laşi să ţi se facă orice? Apără-te, şi nimeni nu-ţi va putea face nimica“.

Dacă însă veţi spune că asta înseamnează lupta tuturor contra tuturor şi că astă luptă există şi în societatea burgheză de azi, sub numirea de libera concurenţă, atunci Stirner vă va răspunde, cu drept cuvînt, că în societăţile burgheze cele mai libertare, unde preceptul „laissez faire, laissez passer“ e mai bine observat, încă există stat, drept, justiţie, religie etc..., toate iluziile şi instituţiile care robesc individul şi pe care le neagă Stirner, deci societatea burgheză n-are nimica asemănător cu *Vereinul* visat de el, fiindcă n-a existat o societate ori un trib chiar unde să nu fi fost unele ori altele din in-

stituțiunile și *„iluziunile"* despre care vorbește Stirner, de aceea nu-i veți putea dovedi nimica pe calea exemplelor și analogiilor istorice. Și în general polemica cu Stirner va fi nefolositoare și vă va duce d-zeu știe unde dacă veți începe să discutați *utopia* lui din punctul de vedere al moralității ori imoralității, fericirii ori nefericirii etc..., în acest caz, firește, veți aluneca singuri în utopii metafizice. În loc de aceasta, să analizăm chiar vederile științifice fundamentale ale lui Stirner, care i-au slujit pentru critica societății, să analizăm metoda care l-a călăuzit etc., astfel vom ajunge cît mai curînd la un rezultat mulțumitor. Stirner are deplină dreptate cînd critică cu asprime, cînd își bate joc de toate acele iluzii transcendentale cu care metafizica creștină și metafizica în general au umplut lumea.

Justiția, dreptul, proprietatea, adevărul, morala, toate sînt mai mult ori mai puțin de obîrșie d-zeiască, toate metafizice, supranaturale, toate veșnice, toate independente de oameni și deasupra oamenilor.

Metoda creării acestor entități metafizice e cam următoarea. Există un anumit șir de fenomene sociale în fiecare epocă socială, produs al relațiunilor sociale și pe care le numim relațiuni de drept ori justiție. Pentru o serie întreagă de fenomene, de relații sociale asemănătoare s-a dat un nume generic, spre pildă justiție, drept, morală etc...

Organizația noastră mentală ne impune aceste clasificații și denumiri generice. Noi nu putem să cugetăm prin obiecte concrete, care sînt peste măsură de multe, nu putem tocmai din cauza acestei mulțimi uriașe. Așa, spre pildă, de la elefant și pînă la șoarece sînt atîtea și atîtea animale care au ceva comun între ele. N-am putea să cuprindem odată în gînd aceste animale concrete și de aceea le dăm tuturor un singur nume, *mamifer*, și le cugetăm prin acest singur cuvînt. Același lucru e și cu fenomenele sociale. Un șir întreg de fenomene, de relații sociale ce au ceva comun se arată sub numirea de justiție, morală etc. Aceste cuvinte, ca și *mamifer*, sînt însă abstracte și, cum am zis, le întrebuințăm mai ales din cauza defectuozității organizației noastre intelectuale. Aceste cuvinte abstracte, metafizice le iau, le suie sus și, scăldîndu-se în cerul transcendental, le botează de entități metafizice, le prefac în *veșnica justiție*, în *veșnica morală*, de origine mai mult ori mai puțin dumnezeiască, mai mult ori mai puțin independenă de lumea fenomenală, mai mult ori mai puțin *numenală* [76], liberă, independentă de determinismul universal etc... Aceasta e explicația intelectuală, logică a originii acestor entități metafizice.

Mai departe. De-a lungul întregii istorii a omenirii se petrece lupta de clase. Clasele domnitoare, în mare parte, dau, hotărăsc caracterul relațiilor sociale și deci și caracterul acestor relații speciale de morală și justiție etc... Fiind așa, sancțiunea metafizică religioasă ori semireligioasă a acestor relații prin entități metafizice, în felul celor explicate mai sus, vine, bineînțeles, foarte la îndemîna claselor domnitoare, care nu puteau decît să le încurajeze.

Aceasta e explicația economică-socială a originii acestor entități metafizice. Edificiul social e închis cu mai multe chei și cînd cei ce sînt înăuntru și se simt strîmtorați încep să ceară cheile pentru a mai înghiți aer curat li se răspunde că cheia cutare e la d-zeu, cutare la justiție, cutare la morală. Nu-i vorbă, cheile principale le țin pumnul și bogăția, dar totuși e foarte folositor cînd poți să trimiți după cheie la sfîntul d-zeu, la sfînta justiție, la sfîntul stat, la veșnica morală etc. „Du-te și ia-le de acolo dacă îți dă mîna!" Așadar, indiscutabil, aceste entități metafizice au fost robitoare și pentru inteligența omenească, și pentru relațiile economico-sociale.

A arăta dar adevăratul caracter al acestor entități metafizice e de cel mai mare folos, pentru că a pricepe iluziile robitoare ale inteligenței noastre este a ne libera în parte de sub ele, a le stăpîni. Într-atîta dar, întrucît Stirner tinde a arăta, a pune în lumină, a explica adevăratul înțeles al acestor iluzii metafizice, el trebuie să aibă toate simpatiile și toate aprobările noastre. Dar, din nefericire, în aceste cercetări Stirner face o greșeală capitală, care îl îndreaptă pe o cale cît se poate de greșită, care îl tîrîie la concluziile cele mai absurde. Greșeala e următoarea : *Stirner nu face nici o distincție între abstracție și iluzie și între realitatea care a slujit ca bază, ca pretext, pentru abstracție și iluzie.* Pentru ca să pricepem cît se poate de lămurit aceasta, să luăm exemplul nostru cu vorba mamifer. Cum am zis, *ma-*

miferul nu există, în realitatea concretă există *mamifere*, cum e calul, elefantul, boul, capra, cîinele etc., mamifer însă e un nume generic, o abstracție necesară pentru cugetarea noastră. Să ne închipuim acuma că cineva, un X oarecare, ar zice că *mamiferul* există în concret, tot așa de concret ca boul ori elefantul; aceasta, bineînțeles, ar fi o iluzie, un *Spuk*. Închipuiți-vă însă că altul, auzind pe X susținînd aceasta, ar începe să dovedească că existența concretă, corporală, a mamiferului e o iluzie și că, deoarece calul, boul, elefantul sînt mamifere, deci sînt și ele o iluzie. Ei bine, tocmai această greșeală absurdă o face Stirner. Se înțelege, o morală transcendentală, cu imperativul categoric totdeauna același, deci neatîrnat de vreme și spațiu, e o iluzie, dar relații sociale de morală, concepții și simțăminte de morală, altele la neozeelandezi, altele la indieni, altele la francezi, altele la romanii vechi, altele la italienii din vîrsta de mijloc și altele la italienii de azi, există în realitate. Aceste concepții și simțăminte morale care fac pe membrii unui trib să ucidă pe bătrînii lor, iar pe noi să-i iubim, această morală există în adevăr, ea nu e o iluzie, ea există tot așa de real cum există mîna ori piciorul meu. Se înțelege că sfînta și veșnica justiție totdeauna aceeași, neatîrnată de loc și spațiu, e o iluzie, dar justiție, concepțiuni și simțăminte de justiție, care au o lungă evoluție în istoria omenirii, există în adevăr, sînt reale și necesare producții ale evoluției omenirii, sînt tot așa de puțin iluzii ca și intelectul meu ori creierul meu, care asemenea e un product necesar și real al evoluției. Și același lucru trebuie să spunem despre iubirea altruistă, ideal, stat etc., despre toate instituțiile, simțămintele și conceptele sociale; ele sînt rezultatul necesar și real al unei lungi, foarte lungi dezvoltări. În loc de a studia toate aceste instituții, simțăminte și concepte în evoluțiunea lor, în loc de a studia evoluția organismului social pentru a-i găsi legile dezvoltării, în loc de a căuta a se dumeri din studierea trecutului și prezentului asupra viitorului societății, asupra viitorului tuturor instituțiilor sociale, tuturor conceptelor și simțămintelor sociale, în loc de aceasta Stirner a găsit mai cu cale de a le nega pe toate sub cuvînt că ele sînt iluzii robitoare. Și astfel Stirner, făcînd o confuzie regretabilă între adevăratele

iluzii și între productele foarte reale ale evoluției, le-a prefăcut pe toate în iluzii.

Metafizicii au căutat să prefacă iluziunile lor de morală, drepte, justiție veșnică și dumnezeiască în realități, iar Stirner a prefăcut realitățile în iluzii. Stirner a făcut și mai mult. După ce a prefăcut toate productele reale ale vieții reale în iluzii, el, după chipul metafizicilor, contra cărora a dus o luptă așa de cruntă, a căutat să prefacă o iluzie, o entitate metafizică, în realitate, într-o realitate a realităților, care i-a slujit ca punct de reazem și plecare pentru construirea și imaginarea unei societăți nouă! De altmintrelea, a doua greșeală era un rezultat necesar al celei dintîi; se înțelege, dacă ajungi să vezi ca iluzii realitățile sociale, atunci locul realităților, la baza argumentației și tuturor deducțiunilor sale, îl vor lua alte iluzii careva.

Astfel, religia creștină negînd viața reală își găsea punct de reazem într-o iluzie, în d-zeu. Nu-i vorbă, sînt și alte cazuri. Așa e Schopenhauer, care, ajungînd la încheierea că toată viața reală a individului și a societății e o iluzie proastă, într-un mod consecvent ajunge la negarea acestei vieți, la neființă, la nirvana. Schopenhauer însă era un psihopat, un bolnav și un *antisocial*, pe cînd Stirner a fost un revoluționar, care dorea din suflet fericirea omului, el deci nu putea să ajungă la concluziunile absurde ale pesimiștilor, el tindea să dea o bază solidă fericirii omului. Așadar, Stirner, negînd realitatea socială ca o iluzie, trebuia să prefacă o iluzie în realitate; și așa a și făcut cu *„eul“* său. Pentru că ce este acest *„eu“*, această realitate *per excelentiam* a lui Stirner dacă nu o iluzie, o închipuire, o entitate metafizică? Luptîndu-se pentru distrugerea tuturor absolutelor și entităților metafizice, Stirner a creat o entitate metafizică, un absolut pentru propria sa întrebuințare, a creat pe *„Eul“* său. Ca să pricepem absurditatea acestei născociri a lui Stirner, să vedem ce este în realitate *„eul“* meu. În realitate, *„Eu“* sînt un product al evoluției cosmice, sînt un fenomen care face parte din nesfîrșitul lanț al fenomenelor naturale. Dar, fiind un rezultat al evoluției naturale, sînt, totodată, un product al evoluției sociale, sînt un product al organismului social, care el însuși este un product, un caz special al evoluției universale. Societatea, dar mai întîi de toate,

nu e ceva neexistent, o iluzie, ci un organism real, un supraorganism, cum o numesc unii din sociologii moderni. Eu sînt productul imediat a doi indivizi de sex diferit (părinţii), care la rîndul lor sînt produşi fiecare de alţii, şi aceia de alţii, şi aşa mai departe. Eu deci sînt produsul unui şir nesfîrşit de generaţii omeneşti, aşa că s-ar putea zice că nenumărate generaţii trecute se oglindesc în mine. De altă parte, odată născut, cresc şi mă dezvolt sub influenţa societăţii în care m-am născut. Felul societăţii va hotărî dar felul dezvoltării mele ulterioare, dezvoltării mele fizice şi psihice.

Aşadar, *Eul* meu fiind, în înţelesul cel mai larg, product al naturii întregi, în înţeles mai special şi restrîns e product al omenirii trecute şi al societăţii prezente. Fiind dat însă că societatea se alcătuieşte din *euri* şi fiecare *eu* în parte, la rîndul lui, atîrnînd de toţi ceilalţi şi fiind un product al societăţii, toţi deci, într-un chip ori în altul, atîrnă de toţi ; unul de toţi şi toţi de unul. Aşa fiind, societatea este dar un organism (un supraorganism, dacă voiţi) în toată puterea cuvîntului, un organism consistînd din celule care sînt indivizii, oamenii, un organism în care fiecare parte atîrnă de întreg şi întregul de părţi. Societatea este un agregat, dar un agregat nu simplu, unde părţile, celulele ori indivizii să fie puşi mecanic unul lîngă altul, fără nici o legătură intimă, ci un agregat complex, unde părţile din care e compus agregatul sînt intim legate una de alta, atîrnă ereditar una de alta. Se înţelege că, odată ce există o atîrnare între indivizi, ea poate să existe, mai mare ori mai mică, poate să existe pentru unii mare, pentru alţii mai mică, dar de existat trebuie să existe negreşit.

„Eul“ meu e atît de atîrnător de omenire şi de societate încît este peste putinţă de a spune într-un mod absolut : unde se sfîrşeşte societatea şi unde mă încep eu, ci numai în mod relativ. Organismul meu însuşi, la un moment al existenţei sale, a făcut parte din alt om, care la rîndul lui a fost în alţii şi aşa mai departe, astfel că organismul unui eu e un product ereditar al omenirii trecute.

Starea organismului meu actual iarăşi, afară de moştenire, atîrnă de societate, de modul cum m-am dezvoltat fiziceşte, alături şi condiţionat de alţi oameni. Şi ceea ce e adevărat pentru organismul meu şi pentru psihicul

meu e şi pentru conştiinţa mea. Aşadar, eul meu e cu desăvîrşire relativ şi esenţial dependent de societate şi omenire.

Ca să arătăm, să plasticizăm şi mai lămurit această dependenţă intimă, să dăm un exemplu : să presupunem pe un concetăţean al nostru oarecare că ar fi mutat pe o insulă nou descoperită şi necălcată niciodată de picior omenesc. Aci, absolut izolat peste nouă mări şi nouă ţări de tot restul omenirii, izolat de orice om, acest ins, acest *„eu“* izolat, fi-va el oare absolut independent de societate, de organismul social ? Dacă nu vom aprofunda lucrurile, apoi, desigur, răspunsul va fi afirmativ. Desigur, vor răspunde mulţi, va fi concetăţeanul nostru absolut independent de orice societate de vreme ce e absolut izolat de orice om, deoarece nici o societate nu-l înconjoară. Aprofundînd lucrurile, vom vedea însă cît de greşit ar fi acest răspuns. În adevăr, toată viaţa acestui nou Robinson Crusoe, pe insula-i nelocuită, toată activitatea lui, toată lupta lui va fi condiţionată prin organizaţia fizică şi psihică ; acestea însă, cum am zis, sînt produse ale eredităţii şi mediului social imediat în care a trăit omul, adică ale societăţii din care făcea parte. Astfel dar, toată activitatea lui pe insula-i nelocuită va fi condiţionată de societatea din care face parte.

Spre pildă, dacă în societatea în care trăia el pînă la mutarea pe insulă a existat o instrucţie integrală, individul nostru va fi mai bine înarmat în lupta pentru trai pe insulă. Dacă în societate se dezvoltaseră simţămintele altruiste, groaza de sînge, atunci individul nostru va muri mai bine de foame decît să ucidă animalele nevinovate şi nevătămătoare ce-l vor înconjura. Aşadar, toată activitatea lui, toată purtarea lui cu vieţuitoarele ce-l înconjoară vor fi condiţionate de societatea depărtată de el peste nouă mări. Cum o ramură de măr altoită pe alt copac, spre pildă, pe un păr, va urma în aceste nouă condiţii traiul copacului din care făcea parte, producînd tot mere, astfel omul nostru, izolat prin nouă mări de societatea din care făcea parte, urmează a trăi *încîtva* viaţa ei, face parte din ea. Aşadar, dacă un om izolat cu desăvîrşire pe o insulă nelocuită, ori chiar pe altă planetă, încă va face parte din o societate, din un organism social, ce să mai zicem deci de un om ce urmează a trăi în societate ?

În acest caz, cu atîta mai mult fiecare *„eu“* reprezintă o parte din marele organism social, din societate, e produsul societății, atîrnă deci neapărat de ea, neapărat este condiționat prin ea.

Deci *eul* lui Stirner scos de orice influență a instituțiilor conceptelor și simțămintelor sociale, *„eul“* prin sine stătător și vie[țui]tor, condiționat socialicește numai și numai de el însuși, e un mare nonsens, o mare absurditate. Nu pot lua de la un individ simțămintele și conceptele lui sociale și cu toate acestea să rămîie individul, *„eul“*, după cum nu poți să-i iei trupul și să rămîie tot un individ, tot un *„eu“*; și aceasta nu e o frază: justiția, morala, idealul, solidaritatea etc. omului sînt strîns legate de o anumită organizație fiziologică, de o anumită stare a nervilor.

A face dar abstracție de toate aceste concepte și simțăminte sociale înseamnă a face abstracție și de nervi, este, în definitiv, a face abstracție de corpul omenesc*, și cînd vom face abstracție și de corpul *„eului“*, atunci în adevăr *„eul“* devine absolut independent, pentru că reprezintă numai trei litere fără înțeles, atunci *„eul“* e

* S-ar putea face aici următoarea întîmpinare: dacă instituțiile, conceptele și simțămintele sociale sînt producte necesare ale evoluției și sînt chiar strîns legate de organizația fizică și psihică a omului, atunci ele sînt fatale, și neputînd face abstracție de ele, totodată, n-am putea nici să le schimbăm. Obiecția ar fi greșită. Dacă instituțiile, conceptele și simțămintele sociale sînt productul evoluției cosmice în general și al evoluției societății în special, ele însă, totodată, tocmai fiindcă sînt producte evolutive, trebuie să se schimbe, să sufere o veșnică schimbare. Și astfel instituțiile, conceptele, simțămintele se schimbă, evoluează, după cum se schimbă organismul social, după cum se schimbă și evoluează organismul individual al omului. Conștiința noastră, care e unul din nenumărații factori ai evoluției, unul din nenumărații factori din care consistă evoluția și care o influențează, conștiința influențează evoluția într-un mod special ei; prevăzînd mersul evolutiv al lucrurilor, poate să-l influențeze în sensul progresiv, în sensul realizării altor instituții, concepte și simțăminte sociale necesare pentru fericirea oamenilor. Dar toate aceste schimbări sînt realizate de oameni, în societate și prin societate, și dispariționea unei instituții, unui concept ori simțămînt și înlocuirea lui prin altă instituție, alt concept ori simțămînt sînt amîndouă rezultatele vieții sociale, și conștiința ori activitatea conștientă a omului este ea însăși un product al vieții sociale. *„Eul“* dar al lui Stirner, prin sine stătător și vie[țui]tor, pe care societatea nu trebuie să-l condiționeze nici într-un fel, e, încă o dată dar, un mare nonsens.

o absurditate vădită. La Stirner absurditatea, cu toate că nu ajunge încă aici, e tot așa de vădită. *„Eul“* lui, singur de sine și prin sine stătător, e o absurditate, o entitate metafizică. Și tot așa de absurd e și Verein-ul lui Stirner, care e alcătuit din *„eurile“* lui iluzorii.

Pentru a înlătura cuvîntul societate, care, după el, e o iluzie robitoare, Stirner a introdus alt cuvînt, *Verein*, în care *„eurile“* lui, conducîndu-se numai și numai de interesul lor, vor intra în relații unul cu altul. *„Eurile“* fiind, după cum am zis, niște iluzii metafizice, un *Verein*, o unire de astfel de *„euri“*, nu poate, de asemenea, pentru un singur moment, să fie o realitate. Dar să presupunem pentru un moment că astfel de *„euri“* ar fi cu putință și ar intra într-un *Verein*, conducîndu-se numai de egoism. Atunci, prin faptul convicțuirii, *Verein*-ul neapărat ar începe să se organizeze, neapărat s-ar preface tot într-un organism, firește că ar începe să se dezvolte în el conceptele și simțămintele sociale de justiție, morală, ideal, datorie, iubire etc., iar *„eurile“* abstracte ale lui Stirner ar deveni *„euri“* reale, omenești. *„Eul“* lui Stirner dar e o entitate metafizică, o absurditate, un nonsens. Și acest nonsens i-a servit lui Stirner ca punct central, de la care a plecat toată critica lui socială, și acest nonsens i-a servit de bază pentru construirea altei societăți în locul celei de azi.

Bineînțeles că împreună cu acest absurd *„eu“* se fac praf toată construcția critică și toată construcția socială a lui Stirner. Cîteva cuvinte încă. Noi am zis, la începutul articolului, că cugetarea anarhistă n-ar putea să fie mai bine caracterizată decît prin cuvintele *simplism metafizic*.

Analizînd pe cel dintîi anarhist, vedem că avem dreptate. Metafizicismul lui Stirner l-am dovedit, pentru că *„eul“* lui, care slujește de bază întregii lucrări, e o entitate metafizică.

Simplismul lui Stirner e tot așa de neîndoielnic. Așa, spre pildă, e o mare doză de simplism a face critică întregii vieți sociale, a nega această viață socială și de a construi altă viață pe baza unui *„eu“* oarecare. La Stirner simplismul nu iese la atîta iveală, pentru că el e un dialectician admirabil, la urmașii lui însă simplismul e și mai vădit.

C. Dobrogeanu-Gherea

„CRITICA SOCIALĂ“ *(IAȘI)*, *ANUL I*, *NR. 4 DIN MARTIE 1892*, *P. 132—154.*

ADNOTĂRI

1 — Acest studiu a fost publicat inițial în „Revista socială", anul I, nr. 8, 9, 10 și 11, din februarie, martie, aprilie și mai 1886 și imediat, sub formă de broșură, la Iași, în 1886. În revistă, prima parte a titlului apare sub forma interogativă *Ce vor socialiștii români ?*, formulă la care s-a renunțat prin tipărirea în broșură (text reprodus și în ediția de față). Forma aceasta o mai întîlnim însă în articole apărute în „Revista socială". Partea I a studiului, *Expunerea socialismului științific*, a fost publicată în „Lumea nouă", anul V, seria a III-a, nr. 1, 2, 4, 8, 9, 10, 11, 12, 15 și 16, din 11 și 18 iulie, 1 și 20 august, 5, 12, 19 și 26 septembrie, 17 și 24 octombrie 1889 și în broșura ce apare în „Biblioteca de propagandă socialistă" nr. 16, București, Tip. „Speranța", 1899. Ediția a II-a a apărut la București, 1918, în „Biblioteca socialistă", nr. 59. Partea a II-a, *Socialismul în România. Este socialismul la noi o plantă exotică ?*, s-a publicat în „Biblioteca proletariatului" nr. 4 din 1918.

În „Biblioteca socialistă" a Cercului de editură socialistă se reeditează în 1918, ca ediție a III-a, partea I a studiului. În prefață se arată :

„Broșura de față este reeditarea părții întîi din broșura *Ce vor socialiștii români,* apărută în 1899 și anume *Expunerea socialismului științific.*

Iscusința popularizării și claritatea expunerii bazelor istorice ale doctrinei socialiste, face ca această broșură nu numai să nu fi pierdut din necesitatea ei pentru propaganda socialistă, dar să fi cîștigat prin aceea că, timpul și evenimentele petrecute în decursul acestor 19 ani, au confirmat pe deplin constatările expuse, au justificat pe de-a-ntregul acțiunea socialistă. Astfel, citirea ei va întări încrederea în idealul socialist și va spori entuziasmul în lupta pentru scopul final.

Am suprimat din broșură cîteva rînduri de la începutul unor capitole și din cuprinsul ei, unde se vorbea despre programul primei mișcări socialiste din țara noastră, care de acum nu mai are decît o valoare istorică.

Sfătuim pe oricine, în special pe muncitori, să citească această broșură, s-o citească și altora, în sfîrșit s-o răspîndească cît mai mult, căci prin aceasta lucrează pentru socialism.

C.E.S."

Părți importante din studiu s-au tipărit sub titlurile : *Socializare, Familia* și *Revoluția socială,* în „Socialismul", anul IX, nr. 57, 59 și 60, din 27, 29 și 30 martie 1919. *Ce vor socialiștii români ? Suplimentul 3 bis. Revoluția,* în „Vremea nouă", anul III, nr. 93, din 20 martie 1921. *Programa socialiștilor* în „Românul" nr. 33, din 9/21 octombrie 1889. Ediția a III-a apare la București, în „Biblioteca socialistă", Editura P.S.D., 1945 ; Ediția a IV-a revăzută, în București, Editura P.S.D., 1946. O bună parte din studiu a fost publicată și în *Presa muncitorească și socialistă din România,* vol. I (1865—1900), partea I (1865—1889), București, Editura politică, 1964, p. 299—363. Integral a apărut în *Documente din istoria mișcării muncitorești din România. 1879—1892,* București, Editura politică, 1973, p. 275—381. Fragmente au apărut și în *80 de ani de la crearea partidului politic al clasei muncitoare din România. Documente,* București, Editura politică, 1974, p. 96—99, 173—175, 345—352. — 7

2 — Paginile citate de C. Dobrogeanu-Gherea în studiile sale din operele lui K. Marx și F. Engels reflectă, pe de o parte, o cunoaștere aprofundată a marxismului, iar pe de alta, o traducere foarte apropiată de textul original. Redăm pentru comparație, cum vom face și în continuare, textul apărut în ultima ediție a *Operelor* lui K. Marx și F. Engels : „Concepția materialistă despre istorie pornește de la teza că producția, și alături

de producție schimbul produselor ei, constituie baza oricărei orînduiri sociale; că, în fiecare societate care apare în istorie, repartiția produselor, și odată cu ea împărțirea socială în clase sau stări sociale, este determinată de ce anume se produce, cum se produce și de felul în care se face schimbul acestor produse. Prin urmare, cauzele ultime ale oricăror prefaceri sociale și revoluții politice nu trebuie căutate în mintea oamenilor, în înțelegerea tot mai mare a adevărului etern și a dreptății, ci în schimbările care au loc în modul de producție și de schimb; ele nu trebuie căutate în *filozofia*, ci în *economia* epocii respective (K. Marx, F. Engels, *Opere*, vol. 19, Editura politică, București, 1964, p. 216). — 11

3 — Pasajul din *Manifestul Partidului Comunist* este următorul:

„Burghezia a avut în istorie un rol cît se poate de revoluționar.

Burghezia a desființat, pretutindeni unde a ajuns la putere, toate relațiile feudale, patriarhale, idilice. Ea a rupt fără milă pestrițele legături feudale care-l legau pe om de «superiorul său firesc» și nu a lăsat altă legătură între om și om decît interesul gol, decît neîndurătoarea «plată în bani peșin». Ea a înecat fiorul sfînt al extazului pios, al entuziasmului cavaleresc, al sentimentalismului micului burghez în apa înghețată a calculului egoist. Ea a făcut din demnitatea personală o valoare de schimb și în locul nenumăratelor libertăți dobîndite și chezășuite de hrisoave ea a pus *unica* libertate, lipsită de scrupule, a comerțului. Într-un cuvînt, ea a pus, în locul exploatării voalate de iluzii religioase și politice, exploatarea deschisă, nerușinată, directă și brutală.

Burghezia a despuiat de aureola lor toate activitățile pînă atunci venerabile și privite cu smerenie. Ea a transformat pe medic, jurist, preot, poet, om de știință în muncitorii ei salariați.

Burghezia a smuls vălul duios-sentimental ce acoperea relațiile familiale și le-a redus la o simplă relație bănească.

Burghezia a arătat că manifestarea brutală a forței pe care reacțiunea o admiră atît de mult la evul mediu, și-a găsit completarea potrivită în cea mai crasă trîndăvie. Abia burghezia a arătat ce este în stare să realizeze activitatea omenească. Ea a realizat opere minunate dar de cu totul altă natură decît piramidele egiptene, apeductele romane, catedralele gotice; ea a întreprins cu totul alte expediții decît migrațiunea popoarelor și cruciadele.

Burghezia nu poate să existe fără a revoluționa neîncetat uneltele de producție, deci relațiile de producție și prin urmare toate relațiile sociale. Pentru toate clasele industriale anterioare, dimpotrivă, prima condiție de existență era menținerea neschimbată a vechiului mod de producție. Revoluționarea neîncetată a producției, zdruncinarea neîntreruptă a tuturor relațiilor sociale, veșnica nesiguranță și agitație deosebesc epoca burgheză de toate epocile anterioare. Toate relațiile înțepenite, ruginite, cu cortegiul lor de reprezentări și concepții, venerate din moși-strămoși, se destramă, iar cele nou create se învechesc înainte de a avea timpul să se osifice. Tot ce e feudal și static se risipește ca fumul, tot ce e sfînt este profanat, și oamenii sînt în sfîrșit siliți să privească cu luciditate poziția lor în viață, relațiile lor reciproce.

Nevoia unei desfaceri tot mai largi a produselor ei gonește burghezia pe tot întinsul globului pămîntesc. Ea trebuie să se cuibărească pretutindeni, să se instaleze pretutindeni, să stabilească legături pretutindeni.

Burghezia a dat, prin exploatarea pieței mondiale, un caracter cosmopolit producției și consumației din toate țările. Spre marea mîhnire a reacționarilor, ea i-a smuls industriei de sub picioare terenul național. Străvechile industrii naționale au fost distruse și continuă să fie distruse pe zi ce trece. Ele sînt înlăturate de industrii noi, a căror introducere devine o chestiune vitală pentru toate națiunile civilizate, de industrii care nu mai prelucrează materii prime indigene, ci materii prime provenind din regiunile cele mai îndepărtate și ale căror produse nu sînt consumate numai în țara proprie, ci deopotrivă în toate continentele. Locul vechilor necesități, satisfăcute prin produsele țării respective, îl iau necesități noi, pentru satisfacerea cărora e nevoie de produse ale țărilor celor mai îndepărtate și ale climatelor celor mai variate. În locul vechii izolări locale și naționale și al satisfacerii necesităților cu produse proprii, se dezvoltă schimbul universal, interdependența universală a națiunilor. Și acest lucru e valabil atît pentru producția materială, cît și pentru cea spirituală. Produsele spirituale ale diferitelor națiuni devin bunuri comune. Unilateralitatea și mărginirea națională devin din ce în ce mai cu neputință și din numeroasele literaturi naționale și locale ia naștere o literatură universală.

Burghezia, prin rapida perfecționare a tuturor uneltelor de producție, prin comunicațiile infinit înlesnite, antrenează în civilizație toate națiunile, pînă și pe cele mai barbare. Prețurile

ieftine ale mărfurilor ei sînt artileria grea cu care doboară toate zidurile chinezești, cu care silește să capituleze chiar cea mai îndîrjită ură a barbarilor față de străini. Ea constrînge toate națiunile să-și însușească modul de producție al burgheziei, dacă nu vor să piară ; ea le silește să introducă la ele însele așa-zisa civilizație, adică să devină burgheze. Într-un cuvînt, ea își creează o lume după chipul și asemănarea ei.

Burghezia a supus satul stăpînirii orașului. Ea a creat orașe enorme, a făcut să crească considerabil populația orășenească față de cea sătească, smulgînd astfel o parte însemnată a populației din idioția vieții de la țară. Tot așa cum a adus satul într-o stare de dependență față de oraș, ea a făcut dependente țările barbare și semibarbare de cele civilizate, popoarele de țărani de popoarele de burghezi, Orientul de Occident.

Burghezia suprimă din ce în ce mai mult fărîmițarea mijloacelor de producție, a proprietății și a populației. Ea a aglomerat populația, a centralizat mijloacele de producție și a concentrat proprietatea în mîini puține. Urmarea inevitabilă a acestor schimbări a fost centralizarea politică. Provincii independente, aproape numai confederate, avînd interese, legi, guverne și vămi diferite, au fost înglobate într-o *singură* națiune, cu *un singur* guvern, *o singură* lege, *un singur* interes național de clasă, *o singură* frontieră vamală.

Burghezia a creat, în cursul dominației de clasă, care datează de abia o sută de ani, mult mai multe și mai uriașe forțe de producție decît toate generațiile trecute laolaltă. Subjugarea forțelor naturii, mașinismul, aplicarea chimiei în industrie și agricultură, navigația cu aburi, căile ferate, telegraful electric, desțelenirea unor întregi continente, fluvii făcute navigabile, populații întregi ieșite ca din pămînt — care dintre secolele trecute ar fi putut să bănuiască că în sînul muncii sociale dormitau astfel de forțe de producție !

Am văzut deci : mijloacele de producție și de schimb pe baza cărora s-a format burghezia au fost create în societatea feudală. Pe o anumită treaptă de dezvoltare a acestor mijloace de producție și de schimb, relațiile în care societatea feudală producea și făcea schimb, organizarea feudală a agriculturii și manufacturii, într-un cuvînt relațiile feudale de proprietate nu mai corespundeau forțelor de producție care se dezvoltaseră. Ele frînau producția în loc s-o stimuleze. Ele se prefăcuseră în tot atîtea cătușe. Ele trebuiau sfărîmate, și au fost sfărîmate.

Locul lor l-a luat libera concurență, cu organizarea socială și politică adecuată ei, cu dominația economică și politică a clasei

burgheze (K. Marx, F. Engels, *Opere*, vol. 4, Editura politică, București, 1958, p. 468—471). — 27

4 — Este vorba de faptul că masele muncitoare nu pot cumpăra produse datorită scăderii puterii de cumpărare, ca urmare a continuei sărăcii a clasei muncitoare și țărănimii muncitoare, și, nu din cauză că s-ar fi produs prea multe produse. — 30

5 — Principiile la care se referă Gherea au fost expuse de Robert Owen în lucrarea *The Equitable Labour Exchange*, apărută în 1832. — 41

6 — „Statul nu este «desființat», *el dispare treptat*" (K. Marx, F. Engels, *Opere*, vol. 19, Editura politică, București, 1964, p. 231) — 55

7 — Este vorba de marea revoluție burgheză din Franța din 1789. — 63

8 — Este vorba de ziarul „Liberalul" din Iași. Replica pe care C. Dobrogeanu-Gherea i-a dat-o acestuia, poate fi urmărită în suita de articole *Răspuns „Liberalului"*, publicată în „Drepturile omului", anul I, nr. 160 și 163 din 23 și 26—27 august, 1885. (Vezi : C. Dobrogeanu-Gherea, *Opere complete*, vol. 1, București, Editura politică, 1976, p. 386—394). — 68

9 — Reforma agrară legiferată la 14 august 1864 a constituit unul dintre cele mai importante acte legislative înfăptuite în timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza. Potrivit prevederilor legii, țăranii au fost eliberați de servituțile feudale și împroprietăriți cu pămînt din proprietățile statului și ale moșierilor, în proporție directă cu numărul vitelor de muncă pe care le posedau. În acest fel, un număr de aproape 468 000 de familii țărănești au primit 1 766 000 ha de pămînt, despăgubirea urmînd a fi plătită în timp de 15 ani. Reforma a deschis calea dezvoltării într-un ritm mai intens a capitalismului în România, contribuind, cum spunea M. Kogălniceanu, la „întărirea națiunii". Reforma din 1864 nu a înlăturat însă bazele puterii economice a moșierimii, care a mai continuat să dețină după reformă aproximativ 75% din totalul suprafeței de pămînt. Din această cauză, o mare parte a țărănimii a fost nevoită să arendeze loturi de la marea proprietate, fapt pentru care s-au menținut forme semifeudale de producție, ca dijma, învoielile agricole, rușfeturile etc. — 74

10 — „Liberalii sinceri" — aripa dreaptă a liberalilor, condusă de Gh. Vernescu. — 76

11 — „Liberalii coalizaţi" (Partidul liberal-conservator) s-au constituit în martie 1884 prin unirea grupării liberalilor, aşa-zişi „sinceri", condusă de Gh. Vernescu, cu Partidul conservator, condus de Lascăr Catargiu. — 76

12 — „Tineri conservatori" — grupare politică constituită, în 1886, în jurul ziarului „Epoca" şi avînd ca lider pe N. Filipescu. — 77

13 — Este vorba de Regulamentul organic, votat de Adunările obşteşti ale Ţării Româneşti în 1831 şi Moldovei în 1832 şi calificat de K. Marx drept „o expresie pozitivă a goanei după supramuncă, legalizată prin fiecare paragraf" (K. Marx, F. Engels, *Opere*, vol. 23, Editura politică, Bucureşti, 1966, p. 250). Regulamentul organic a menţinut în esenţă organizarea de stat feudală (pe care încerca s-o modernizeze), constituind o aspră legislaţie agrară; a favorizat însă dezvoltarea relaţiilor capitaliste şi, prin dispoziţiile aproape identice pentru Moldova şi Ţara Românească, a înlesnit, într-o oarecare măsură, unificarea instituţiilor din Principatele române. — 77

14 — În 1881 lui C. A. Rosetti îi este încredinţat de către I. C. Brătianu Ministerul de Interne. Partizan al unor reforme în favoarea ţăranilor şi a democratizării ţării, Rosetti aduce în dezbaterea corpurilor legiuitoare un nou proiect de modificare a legii învoielilor agricole. Pentru a argumenta necesitatea stringentă a ameliorării soartei ţărănimii, C. A. Rosetti a întreprins o largă anchetă în legătură cu efectele legislaţiei în vigoare asupra condiţiilor de viaţă ale ţăranilor. Deşi Rosetti a fost silit să demisioneze în 1882, datorită opoziţiei întîmpinate cu prilejul aducerii în discuţie a proiectului de lege, acesta a fost în cele din urmă adoptat la 14 mai 1882, după ce a suferit unele modificări din partea opoziţiei. — 78

15 — Referire la legea pentru reforma agrară din 18 februarie 1861, în baza căreia a fost abolită iobăgia în Rusia. Deşi au fost menţinute puternice rămăşiţe feudale, reforma a contribuit la dezvoltarea mai rapidă a capitalismului în Rusia. — 88

16 — *Allemand* — proprietate comunală (obştească) în Elveţia, din care o parte este repartizată periodic între familii, iar cealaltă parte este cultivată în mod colectiv de toţi locuitorii satului. — 89

17 — Principiile la care se referă C. Dobrogeanu-Gherea au fost expuse de economistul burghez englez David Ricardo în *Des principes de l'économie politique et de l'impôt* (1817) şi *Les prohibitions en agriculture* (1822). Lucrările lui David Ricardo, împreună cu ale celorlalţi economişti burghezi englezi, au constituit, alături de filozofia clasică germană şi socialismul utopic francez, unul dintre izvoarele marxismului. — 90

18 — În acest studiu, C. Dobrogeanu-Gherea formulează aprecieri asupra revoluţiei de la 1848, reformei agrare din 1864, asupra pleiadei de revoluţionari paşoptişti. Mai tîrziu, în *Neoiobăgia*, Gherea avea să facă unele precizări, completări şi chiar să-şi reevalueze aprecierile: „trebuie să mărturisesc că, acum un sfert de veac, vorbind de formidabila înşelare a ţărănimii săvîrşită cu împroprietărirea de la 1864 şi după împroprietărire, făceam părtaşi conştienţi şi pe Cuza şi Kogălniceanu. Mai tîrziu m-am încredinţat că intenţiile lor fuseseră democratice, dar că n-au putut rezista unor împrejurări mai tari decît ei" (C. Dobrogeanu-Gherea, *Neoiobăgia*, Editura „Socec", Bucureşti, 1910, p. 66). — 91

19 — Vezi adnotarea nr. 9. — 92

20 — Este vorba de poezia *Doina*, a marelui clasic român, Mihail Eminescu, citită în cenaclul „Junimea" din Iaşi la 5 iunie 1883 şi publicată în „Convorbiri literare" la 1 iulie acelaşi an. — 92

21 — În ultima traducere a *Capitalului*, citatul se prezintă astfel: „D-l Thiers confundă aici maşina de filat cu războiul de ţesut mecanic, «lucru de care însă ne pasă prea puţin»" (K. Marx, F. Engels, *Opere*, vol. 23, Editura politică, Bucureşti, 1966, p. 451). — 94

22 — Raportul amintit al guvernatorului general al Indiilor Orientale, constata: „În istoria comerţului nu există alt exemplu de asemenea mizerie. Oasele ţesătorilor de bumbac albesc cîmpiile Indiei (K. Marx, F. Engels, *Opere*, vol. 23, Editura politică, Bucureşti, 1966, p. 440). — 94

23 — Revolta țăranilor din comuna Bordeni (județul Prahova) a fost crunt reprimată, ceea ce a stîrnit un viu protest în opinia publică. Demascînd practica torturilor folosite de autorități în lumea satelor, C. A. Filitis s-a făcut ecoul poziției acuzatoare a socialiștilor români și a oamenilor cu vederi progresiste în paginile a două broșuri: *Torturile de la Bordeni* (București, 1883) și *Bătăi și torturi comise de autorități în România* (București, 1884). — 105

24 — C. Dobrogeanu-Gherea se referă la crearea, în iulie 1840, în orașul Manchester, a *Asociației naționale chartiste*, prima organizație muncitorească de masă din istoria mișcării muncitorești. Începuturile mișcării chartiste se plasează în 1834, cînd, la un miting ce a avut loc la Londra, s-a aprobat o chartă populară prin care se cerea votul universal. Mișcarea a cuprins repede muncitorimea și mica burghezie. În 1839, chartiștii au ales un organ de conducere al mișcării, numit Convenția generală a claselor industriale (Convent). Chartiștii au prezentat în 1839 Camerei Comunelor prima petiție, prin care cereau votul universal, petiție care a fost însă respinsă de parlament. Guvernul a ordonat arestarea și condamnarea tuturor șefilor chartiști. Mișcarea chartistă a cunoscut mai multe perioade de avînt în 1842—1848. Ea a fost însă înfrîntă datorită faptului că la acea dată proletariatul nu era suficient de dezvoltat pentru a-și crea un partid capabil să-l organizeze, să-l conducă. Influențați de radicalismul mic-burghez și de socialismul utopic al lui R. Owen, chartiștii s-au legănat în iluzii reformiste și s-au ferit de zguduiri violente. — 112

25 — Este vorba de mișcarea antidinastică din 8/20 august 1870 desfășurată la Ploiești sub conducerea lui Al. Candiano-Popescu, cu care prilej orașul a fost declarat republică. Mișcarea a fost înăbușită de armată. — 126

26 — Studiul *Liberalii ideologi-utopiști față cu socialiștii* a fost publicat și în *Presa muncitorească și socialistă din România*, vol. I (1865—1900), partea I (1865—1889), București, Editura politică, 1964, p. 363—375. Fragmente au apărut în *80 de ani de la crearea partidului politic al clasei muncitoare. Documente*, București, Editura politică, 1974, p. 275, 356—357. — 127

27 — Mamona — cuvînt de origine arameică, folosit în biblie în sens de „bogăție-avuție". Ulterior a fost considerat ca nume al unei divinități personificînd bogăția. De aici expresia „închinătorii lui Mamona" atribuită oamenilor stăpîniți de setea de avere. A devenit și una din denumirile diavolului în care sens o folosește și Gherea. — 138

28 — Studiul *Coalițiî, greve și însemnătatea lor* a fost publicat și în *Presa muncitorească și socialistă din România*, vol. I (1865—1900), partea I (1865—1889), București, Editura politică, 1964, p. 375—379; în C. Dobrogeanu-Gherea, *Scrieri social-politice*, București, Editura politică, 1968, p. 127—135; iar fragmente au apărut în *80 de ani de la crearea partidului politic al clasei muncitoare din România. Documente*, București, Editura politică, 1974, p. 357—358. — 149

29 — În ultima ediție a *Operelor* lui K. Marx și Fr. Engels citatul din lucrarea lui Marx „Mizeria filozofiei" apare astfel: „Economiștii vor ca muncitorii să rămînă în societate așa cum există ea și cum a fost consemnată și pecetluită în manualele lor.

Socialiștii vor ca muncitorii să nu se atingă de vechea societate pentru a putea intra mai ușor în noua societate, pe care ei le-au pregătit-o cu atîta prevedere.

Dar, în ciuda unora și a celorlalți, în ciuda manualelor și a utopiilor, coalițiile nu au încetat nici o clipă să progreseze și să capete amploare odată cu dezvoltarea și creșterea industriei moderne. (K. Marx și Fr. Engels, *Opere*, vol. IV, Editura politică, București, 1958, p. 175—176). — 153

30 — Ca urmare a creșterii gradului de organizare a clasei muncitoare, a nivelului său de conștiință și de maturizare, au loc numeroase acțiuni greviste în toată țara. În București se remarcă puternicele greve ale lucrătorilor tipografi și curelari din octombrie 1886. Cu acest prilej au fost lansate numeroase liste de subscripție în vederea ajutorării materiale a greviștilor. Acest fapt exprima nivelul ridicat de înțelegere de către proletariatul capitalei a grevei ca formă a luptei de clasă, exemplara solidaritate a acestora cu frații lor aflați în grevă. Presa socialistă și democrată a făcut loc în coloanele sale unor numeroase apeluri și liste de subscripții bănești. Solidarizarea clasei muncitoare cu greviștii va fi deosebit de puternică în timpul marilor greve ale tipografilor și ceferiștilor din 1888, cînd, pe lîngă sprijinul moral și material intern, se va adăuga și cel al proletariatului internațional. — 157

31 — Vezi adnotarea nr. 8. — 159

32 — În ultima ediţie a *„Operelor“* lui K. Marx şi F. Engels citatul din lucrarea *Dezvoltarea socialismului de la utopie la ştiinţă* apare astfel: „Concepţia materialistă despre istorie porneşte de la teza că producţia, şi alături de producţie schimbul produselor ei, constituie baza oricărei orînduiri sociale; că, în fiecare societate care apare în istorie, repartiţia produselor, şi odată cu ea împărţirea socială în clase sau stări sociale, este determinată de ce anume se produce, cum se produce şi de felul în care se face schimbul acestor produse“ (K. Marx, F. Engels, *Opere*, vol. 19, Bucureşti, Editura politică, 1964, p. 216). — 161

33 — Este vorba de capitolul „Tendinţa istorică a acumulării capitaliste“ (vezi: *Capitalul*, în K. Marx, F. Engels, *Opere*, vol. 23, Bucureşti, Editura politică, 1966, p. 764—766). — 188

34 — Citatul, într-o ultimă traducere, sună astfel: „Modul de producţie şi de acumulare capitalist, deci şi proprietatea privată capitalistă, presupune distrugerea proprietăţii private bazată pe munca proprie, adică exproprierea muncitorului“ (K. Marx, F. Engels, *Opere*, vol. 23, p. 776). — 188

35 — Fragmente din studiul *Anarhism şi socialism* au apărut în „Viaţa liberă“, an I, nr. 1, aprilie 1911; în „Socialismul“ anul IX, nr. 36 din 14/27 februarie 1919; în *80 de ani de la crearea partidului clasei muncitoare din România. Documente*, Bucureşti, Editura politică, 1974, p. 362—363. — 211

36 — Este vorba de Internaţionala I, creată, sub conducerea lui K. Marx şi F. Engels, la 28 septembrie 1864. Această *Asociaţie generală a lucrătorilor*, cum se denumea ea în mod oficial, s-a confruntat cu o serie de curente mic-burgheze, printre care şi anarhismul, reprezentat de Bakunin. În pofida demascării acestui curent şi excluderii anarhiştilor din rîndurile Internaţionalei I, la Congresul de la Haga din 1872, Internaţionala I a încetat de fapt să existe, deşi formal a mai dăinuit încă. — 212

37 — Articolul *Anarhismul şi socialismul*, deşi se anunţă că va urma, se întrerupe aici. Această problematică va fi reluată şi analizată pe larg de Gherea în studiul *Anarhia cugetării*, aflat în volumul de faţă, p. 451—471. — 247

38 — În ultima ediţie din *Opere*, K. Marx şi F. Engels, traducerea acestui text este următoarea: „În principatele dunărene

claca se împletea cu renta în natură şi cu celelalte atribute ale iobăgiei; ea alcătuia însă tributul principal plătit clasei stăpînitoare. Oriunde găsim asemenea situaţie, rareori munca de clacă a rezultat din starea de iobăgie; dimpotrivă, de cele mai multe ori starea de iobăgie a rezultat din munca de clacă. La fel s-a întîmplat în Provinciile române. Modul lor de producţie iniţial era bazat pe proprietatea în obşte, dar nu pe proprietatea în obşte în forma ei slavă sau cea hindusă. O parte din pămînturi era gospodărită independent de către membrii obştii ca proprietate privată liberă, altă parte — ager publicus — era cultivată de ei în comun. Produsele acestei munci în comun serveau parte ca fond de rezervă pentru anii cu recoltă proastă sau pentru alte eventualităţi, parte ca fond public pentru acoperirea cheltuielilor de război şi bisericeşti, precum şi a altor cheltuieli ale obştii. Cu timpul, demnitarii militari şi capii bisericii au uzurpat, odată cu proprietatea în obşte, şi servituţile legate de ea. Munca ţăranilor liberi pe pămîntul obştii s-a transformat în muncă de clacă în folosul celor care furaseră acest pămînt. Totodată se dezvoltă relaţii de iobăgie, dar numai de fapt, nu de drept, pînă ce Rusia, eliberatoarea lumii, sub pretextul desfiinţării iobăgiei, le-a dat putere de lege. Codicele muncii de clacă proclamat în 1831 de către generalul rus Kiseleff a fost, bineînţeles, dictat de boierii înşişi. Astfel dintr-o singură lovitură Rusia a cucerit şi pe magnaţii Principatelor dunărene şi aplauzele cretinilor liberali din întreaga Europă.

În conformitate cu «Règlement organique», cum e intitulat acel codice al muncii de clacă, fiecare ţăran valah datorează aşa-zisului proprietar funciar, în afară de o mulţime de prestaţii în natură specificate în amănunt, următoarele: 1. douăsprezece zile de muncă în general; 2. o zi de muncă la cîmp şi 3. o zi la căratul lemnelor. În total 14 zile pe an. Cu o profundă cunoaştere a economiei politice, ziua de muncă nu este luată însă în înţelesul ei obişnuit, ci ca zi de muncă necesară pentru obţinerea unui produs mediu zilnic, fixat, cu multă viclenie, la asemenea proporţii încît chiar unui ciclop nu i-ar ajunge 24 de ore. În cuvinte lapidare, de o ironie specific rusească, însuşi «Règlement» declară deci că prin 12 zile de muncă trebuie să se înţeleagă produsul unei munci manuale de 36 de zile, prin o zi de muncă la cîmp trei zile, iar prin o zi la căratul lemnelor de asemenea de trei ori pe atît. În total: 42 de zile de clacă. Mai trebuie adăugată şi aşa-zisa iobăgie, prestare de servicii, care i se cuvin moşierului pentru nevoile extraordinare ale producţiei. În raport cu mărimea populaţiei sale, fiecare sat trebuie

să pună la dispoziţie, în fiecare an, un anumit număr de oameni pentru iobăgie. Această muncă de clacă suplimentară poate fi evaluată la 14 zile pentru fiecare ţăran valah. Astfel munca de clacă prescrisă se ridică la 56 de zile de muncă anual. Din cauza climei nefavorabile însă, anul agricol numără în Valahia numai 210 zile, din care se scad 40 de duminici şi sărbători, şi în medie 30 de zile cu vreme neprielnică, în total 70 de zile. Rămîn 140 zile de muncă. Raportul dintre munca de clacă şi munca necesară, 56/84, sau 66 2/2%, eprimă o rată a plusvalorii mult mai mică decît aceea care reglementează munca muncitorului agricol sau industrial englez. Aceasta nu reprezintă însă decît munca de clacă stipulată prin Lege. Într-un spirit însă şi mai «liberal» decît legislaţia engleză cu privire la reglementarea muncii în fabrici, «Règlement organique» a ştiut să faciliteze eludarea propriilor sale dispoziţii. După ce din 12 zile a făcut 54 [56], munca zilnică nominală pentru fiecare din 54 [56] de zile de clacă a fost iarăşi astfel fixată încît rămîne inevitabil un supliment de muncă pentru zilele următoare. Într-o zi, de pildă, trebuie plivită o porţiune de pămînt, care cere pentru această operaţie, mai ales la lanurile de porumb, un timp de două ori mai lung. Pentru anumite munci agricole, o zi de muncă stabilită prin lege poate fi astfel interpretată încît ea să înceapă în luna mai şi să se termine în luna octombrie. Pentru Moldova prevederile sînt şi mai aspre. «Cele douăsprezece zile de clacă stabilite prin „Règlement organique" — exclama un boier îmbătat de victorie — însumează 365 de zile pe an !»" (K. Marx, F. Engels, *Opere*, vol. 23, Bucureşti, Editura politică, 1966, p. 248—250). — 255

39 — Referitor la aceasta Marx în *Capitalul* spune următoarele: „Dacă «Règlement organique» al Principatelor dunărene constituia o expresie pozitivă a goanei după supramuncă, legalizată prin fiecare paragraf, Factory-Act-urile engleze reprezintă expresii negative ale aceleiaşi goane" (K. Marx, F. Engels, în *Opere*, p. 250). — 255

40 — Articolul *Chestiunea ţărănească*, semnat I. Vasiliu, a apărut sub forma de broşură, în Bucureşti, „Biblioteca socialistă", 1890. Fragmente au apărut în *80 de ani de la crearea partidului politic al clasei muncitoare din România. Documente*, Bucureşti, Editura politică, 1974, p. 405—406. — 273

41 — Se referă la *Legea pentru înstrăinarea bunurilor statului şi răscumpărarea embaticurilor*, propusă de guvernul conservator şi votată de Parlament la 7 aprilie 1889, în urma răscoalelor ţărăneşti din 1888. Se prevedea vînzarea din moşiile statului a 546 593 ha către 106 714 familii ţărăneşti. — 273

42 — Este vorba de *Legea pentru menţinerea şi regularea proprietăţii rurale* din 13 februarie 1879, prin care pămînturile primite de ţărani prin reforma agrară din 1864 şi înstrăinate datorită nevoilor şi abuzurilor moşierilor erau redate din nou ţăranilor. Vezi C. Hamangiu, *Codul general al României*, Bucureşti, f.a., vol. II, p. 412—414. — 274

43 — Vezi adnotarea nr. 41. — 277

44 — Articolul *Proprietatea mică şi proprietatea mare* a apărut în „Muncitorul", anul I, nr. 25 şi 26, din 17 şi 24 martie 1888 şi reprodus în „Munca", an. I, nr. 11 şi 12 din 6 şi 13 mai 1890. — 281

45 — Are în vedere abuzurile comise de autorităţile din judeţul Roman în timpul prefectului G. Teleman. — 297

46 — Autorul are în vedere faptul că socialiştii români s-au referit în mai multe rînduri la deosebirea dintre socialism şi radicalism. Articolul menţionat de C. Dobrogeanu-Gherea *Socialismul şi radicalismul* a apărut, sub semnătura I. I. Nădejde, în „Drepturile omului" seria a II-a, nr. 133, 134, 135 şi 136 din 16, 17, 18 şi 19 februarie 1889. A fost reprodus, fără semnătură în „Contemporanul" an. VI, nr. 12, noiembrie-decembrie 1888, s.n., p. 547—559, menţionîndu-se însă că este preluat din „Drepturile omului". — 301

47 — Articolul *Chestii de tactică* a fost publicat şi în *Presa muncitorească şi socialistă din România*, vol. I (1865—1900), partea a II-a (1890—1900), Bucureşti, Editura politică, 1964, p. 69—72; în volumul *Documente din istoria mişcării muncitoreşti din România (1879—1892)*, Bucureşti, Editura politică, 1973, p. 674—679. — 331

48 — Vezi adnotarea nr. 41. — 351

49 — Este vorba de *Legea tocmelilor agricole* votată de Parlament în 1882, care revizuia unele prevederi ale legii din 1872, conform căreia moşierul şi arendaşul puteau exercita o constrîngere extraeconomică asupra ţăranilor „tocmiţi". Cea mai importantă modificare consta în înlocuirea aducerii ţăranilor cu

dorobanţii, în cazul cînd ar fi refuzat să iasă la muncă, cu dreptul moşierului sau marelui arendaş de a angaja în loc muncitori, care urmau să fie plătiţi din avutul tocmitului. Se prevedeau, totodată, despăgubiri din avutul tocmitului în cazul în care moşierul sau arendaşul declara că a suferit pagube de pe urma neprezentării ţăranului tocmit la lucru. De asemenea, în noua lege se fixa şi termenul dijmuitului. Nici această lege şi nici modificările ulterioare aduse acesteia (1893), ca urmare a răscoalelor ţărăneşti din 1888, nu au schimbat însă situaţia ţăranilor, care rămînea tot foarte grea. — 352

50 — Congresul de la Bruxelles al Internaţionalei a II-a a avut loc în august 1891. S-au discutat: problema anarhismului, problema războiului şi a metodelor de luptă împotriva lui, sărbătorirea zilei de 1 Mai ca Zi a solidarităţii internaţionale a muncitorilor. — 357

51 — De fapt organizaţiile socialiste din România erau unitare. În cadrul acestora s-au manifestat în această perioadă unele influenţe anarhiste la o serie de membri, printre care Panait Muşoiu, Panait Zosin, care însă nu erau de natură să pericliteze orientarea consecvent marxistă a întregii mişcări socialiste de la noi. — 362

52 — Fragmente din articolul *Să ne pregătim pentru revoluţie* au fost publicate şi în *Presa muncitorească şi socialistă din România*, vol. I (1865—1900), partea a II-a (1890—1900), Bucureşti, Editura politică, 1964, p. 86—88. — 364

53 — Prin *Legea pentru construirea şi exploatarea unei reţele de căi ferate* din 22 septembrie/4 octombrie 1868 se concesionează consorţiului prusian, condus de dr. Bethel Henry Strousberg şi alţii, liniile ferate Roman—Galaţi, cu o ramură Tecuci—Bîrlad; Galaţi—Brăila—Buzău—Ploieşti—Bucureşti şi Bucureşti—Piteşti—Slatina—Craiova—Tr. Severin—Vîrciorova. — 377

54 — Autorul se referă la amplul discurs despre *Emanciparea ţăranilor*, rostit de Mihail Kogălniceanu, cu prilejul jubileului unui sfert de veac a Academiei române, din 1 aprilie 1891, şi publicat de ziarul „Lupta", an. VII, nr. 1 559, 1 560, 1 561 din 9—10, 12—13 şi 13 noiembrie 1891. — 386

55 — Gherea se referă la răscoalele ţărăneşti din primăvara anului 1888, crunt reprimate de guvernul junimist condus de Th. Rosetti. — 387

56 — Se referă la articolul *Congresul din Bruxelles şi socialiştii români*, publicat în „Munca", anul II, nr. 42, din 8 decembrie 1891. — 388

57 — Este vorba de rubrica de politică externă a revistei „Critica socială". — 396

58 — Politica liberului-schimb începuse să fie abandonată la sfîrşitul secolului al XIX-lea de către Anglia, odată cu pierderea supremaţiei sale economice pe plan mondial. — 398

59 — Tratatul de pace încheiat la Tilsit, la 25 iunie 1807, între Franţa şi Rusia, cuprindea angajamentul celor două părţi cu privire la garantarea de cuceriri teritoriale (Cattara şi insulele Ionice de către Franţa, Finlanda, de către Rusia), dezmembrarea Prusiei, formarea regatului Westfaliei şi a marelui Ducat al Varşoviei, aderarea Rusiei la Blocada continentală împotriva Angliei, precum şi mediaţia franceză în evacuarea Moldovei şi Ţării Româneşti de către trupele ţariste şi otomane. — 400

60 — Este vorba de ţarul Rusiei, Nicolae I. — 401

61 — Se referă la războiul Crimeii, purtat între 1853 şi 1856, între Rusia, pe de o parte, şi Turcia, Anglia, Franţa şi regatul Sardiniei, pe de altă parte, ca urmare a ascuţirii contradicţiilor anglo-franco-ruse în problema orientală, în general, şi problema împărţirii între cele trei mari puteri a posesiunilor Imperiului otoman aflat în declin, în special. Tratatul de la Paris a fost semnat la 18/30 martie 1856 de către Congresul Marilor Puteri, întrunit după înfrîngerea Rusiei ţariste de către Poarta otomană în alianţă cu Anglia, Franţa, Austria, Prusia şi Sardinia. Conform hotărîrii congresului, Rusia ţaristă a fost nevoită să retrocedeze Principatului Moldovei gurile Dunării şi 3 judeţe din sudul Basarabiei (Bolgrad, Cahul şi Ismail) şi să renunţe la protectoratul ei asupra Moldovei şi Ţării Româneşti. Acestea rămîneau sub suzeranitate otomană, dar congresul le-a pus şi sub garanţia Puterilor europene. Congresul a hotărît, de asemenea, convocarea de Adunări (divanuri) ad-hoc, care să se pronunţe asupra organizării viitoare a celor două ţări române, prin revizuirea regulamentelor organice, potrivit dorinţei românilor. Congresul mai restabilea libertatea navigaţiei pe Dunăre şi hotărî înfiinţării Comisiei europene a Dunării, cu sediul la Galaţi. — 401

62 — Este vorba de faptul că în urma bătăliei de la Sadova (3 iulie 1866) armata austriacă a fost înfrîntă de către cea prusiană. — 401

63 — Se referă la alianța încheiată în 1872 între Nicolae I, țarul Rusiei, Wilhelm al II-lea, împăratul Germaniei, și Francisc Iosef, împăratul Austro-Ungariei, alianță care, datorită ascuțirii contradicțiilor dintre aceste mari imperii, nu a durat mult. — 402

64 — Se referă la consecințele secetei care a bîntuit o parte a Europei, lovind în special Rusia, în vara anului 1891. — 408

65 — Articolul *Avangarda socialismului*, purtînd semnătura C.D.G., a fost reprodus în ziarul „Înainte" (Roman), anul I, nr 6 din 30 ianuarie 1892. — 411

66 — Guvernul liberal de sub președinția lui Ion C. Brătianu s-a aflat la cîrma statului, cu mici întreruperi, între 24 iulie 1876 și 29 aprilie 1886. — 416

67 — Este vorba de războiul pentru cucerirea independenței de stat depline a României din 1877—1878. — 417

68 — Vezi adnotarea nr. 49. — 417

69 — La 29 iunie 1884, prin modificarea Constituției, noua lege electorală, pe baze cenzitare, împarte corpul electoral în trei colegii pentru Adunarea deputaților și două colegii pentru Senat. — 418

70 — Articolul *Foamea țărănească* a fost publicat și în „Românul" din 3 martie 1892, p. 71. — 423

71 — În ultima ediție a *Operelor* lui Marx și Engels, textul este tradus astfel: „Războiul dovedise că, chiar și numai din considerente pur militare, Rusia avea nevoie de căi ferate și de o mare industrie" (K. Marx și F. Engels, *Opere*, vol. 22, București, Editura politică, 1965, p. 38). — 443

72 — Se referă la mișcarea boulangistă din anii 1886—1889 care urmărea instaurarea unei dictaturi militare în Franța, sub conducerea generalului George Boulanger, acțiune soldată cu eșec. — 448

73 — Vezi adnotarea nr. 55. — 449

74 — Începînd cu 1887—1888, organizațiile socialiste și muncitorești au desfășurat o intensă propagandă la sate, avînd drept obiectiv organizarea țăranilor în societăți profesionale (denumite în mod impropriu și bresle), după exemplul muncitorilor de la orașe. Primele societăți (bresle) au luat ființă la periferiile orașului Iași, în Nicolina și Tătărași, cuprinzînd peste 700 de membri, apoi județele Roman, Vaslui, Fălciu, Putna și Bacău. Propagandiștii veniți de la Iași răspîndeau printre săteni, în numele cercului muncitorilor, manifeste, broșuri și ziare. Ca urmare a propagandei făcute de socialiști, țăranii au desfășurat o susținută campanie petiționară pentru ușurarea învoielilor agricole și pentru acordarea unor înlesniri în cumpărarea de pămînt. Încercări de organizare a unor bresle țărănești au făcut și membrii Cercului muncitorilor din București și ai Grupului socialist din Brăila. — 450

75 — Studiul *Anarhia cugetării* a fost reprodus sub titlul *Max Stirner sau Anarhia cugetării*, în „L'Ère nouvelle" (Paris), anul I, nr. 2, din 1 august 1893, p. 101—123; apoi a fost republicat în revista teoretică „Viitorul social" din martie 1908, p. 101—119, însoțit de următoarea notă a redacției: „Deși anarhismul n-a prins rădăcini pînă acum în țara noastră, propaganda social-democratică, atît în mișcarea trecută cît și în cea de astăzi, tăindu-i de la început orice putință de dezvoltare — totuși, față de învinuirile repetate ale acelora care vor cu orice preț să prezinte mișcarea noastră și ideile ce o călăuzesc drept anarhiste, credem că reproducînd cu învoirea autorului prezentul articol — din *Critica socială* (anul I, nr. 4 — martie 1892), astăzi complet epuizată — facem un serviciu atît prietenilor cît și potrivnicilor noștri — bineînțeles acelora care pentru a ne învinui socot că e necesar să ne și citească" (vezi „Viitorul social", anul I, nr. 8, martie 1908, p. 101). În același an, studiul, sub formă de broșură, apare în Biblioteca „Viitorul social" nr. 6. O a doua ediție a apărut în „Biblioteca socialistă" din 1919. A fost reprodus în *Presa muncitorească și socialistă din România*, vol. I (1865—1900), partea a II-a (1890—1900), București, Editura politică, 1964, p. 172—184; în C. Dobrogeanu-Gherea, *Scrieri social-politice* sub îngrijirea lui Damian Hurezeanu, București, Editura politică, 1968, p. 146. — 451

76 — Se referă la *numen*, care în filozofia idealistă semnifica o esență cognoscibilă numai prin rațiune, în opoziție cu fenomenul, cunoscut senzorial. — 465

INDICE DE NUME

M

N

O

P

R

S

Ș

T

V

W

Z

INDICI DE ORGANIZAŢII, CONGRESE, INSTITUŢII

INDICE DE ZIARE ȘI REVISTE

INDICE DE NUMIRI GEOGRAFICE

CUPRINS